

به نام خداوند بخشنده مهربان

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

- سرشناسه: تشکینی، احمد، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور: کتاب سال ۱۳۹۶ صنعت، معدن و تجارت / مجری احمد تشکینی؛ ناظر علاءالدین ازوجی؛ [به سفارش] موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
مشخصات نشر: تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۳۷۵ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۶۸-۸۱۵-۷
- وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: ایران. وزارت صنعت، معدن و تجارت
موضوع: برنامه‌ریزی راهبردی -- ایران
موضوع: Strategic planning -- Iran
موضوع: طرح‌های توسعه صنعتی -- ایران
موضوع: Industrial development projects -- Iran
شناسه افزوده: ازوجی، علاءالدین، ناظر
شناسه افزوده: شرکت چاپ و نشر بازرگانی
شناسه افزوده: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
رده بندی کنگره: HD ۳۰/۲۸
رده بندی دیویی: ۶۵۸/۴۰۱۲
شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۱۱۹۳۹

کتاب سال ۱۳۹۶

صنعت، معدن و تجارت

مجری:

دکتر احمد تشکینی

ناظر:

دکتر علاءالدین ازوجی

تهران، ۱۳۹۸

موسسه اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

کتاب سال ۱۳۹۶ صنعت، معدن و تجارت

محرر: احمد تشکینی / ناظر: علاءالدین ازوجی

همکاران به ترتیب نقش و اهمیت: سعیده هوشمند گهر، هدیه وجدانی، سحر بشیری،
فهمیه بهرامی مهنه، الهام اسمعیلی پور ماسوله، الهام پیروز، محمد شیخ علیشاهی،
مجید جلیلی، مسعود افشاری مفرد، حامد عادل نیک، حسن ثاقب، میترا رحمانی،
سمیرا گلکاران مقدم، حمیدرضا محبی، امیررضا سوری، باقرادبی فیروزجایی، طیبه

رهنمون پیروج، مهدی محرمی بالان

طراح جلد و صفحه آرا: پاشا دارابی / چاپ اول: ۱۳۹۹ / شمارگان: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی شرکت چاپ و نشر بازرگانی

شابک: ۷-۸۱۵-۴۶۸-۹۶۴-۹۷۸ / قیمت: ۶۸,۰۰۰ تومان

تهران، خیابان کارگر شمالی، بالاتر از بلوار کشاورز، شماره ۱۲۰۴

۰۲۱۶۶۹۳۹۳۲۹

www.itsr.ir

چکیده مدیریتی

اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۶ همگام با اقتصاد جهانی (که از روند رو به رشدی برخوردار بود) توانست رشد مثبتی در شاخص های تولید ناخالص، درآمد سرانه و تجارت خارجی، بواسطه شرایط پس از برجام و رفع برخی تحریم ها تجربه کند، اگرچه وضعیت رشد شاخص های اقتصادی در مقایسه با اهداف مندرج در قانون برنامه ششم فاصله نشان می دهد. شایان ذکر است گمانه زنی ها در خصوص تصمیم ایالات متحده آمریکا برای خروج از برجام، موجب ایجاد چشم اندازی نامطمئن برای وضعیت شاخص های اقتصادی ایران شد. ضمن آنکه این شرایط می تواند به عنوان مانعی جدی پیش روی جذب سرمایه گذاری خارجی و همچنین انتقال فناوری با تاکید بر بخش صنعت ایران تلقی شود.

بررسی رشد اقتصادی (بدون نفت) نشان می دهد که در سال ۱۳۹۶ برخلاف سال های قبل، بخش عمده رشد اقتصادی مرهون بخش غیرنفتی است، چرا که رشد تولید ناخالص داخلی (بدون نفت) از رشد کل تولید ناخالص داخلی بیشتر و معادل ۴/۳ درصد برآورد شده است. اگرچه پس از اجرای برجام و با توجه به تکمیل شدن ظرفیت های خالی تولید در دو سال اخیر، همانطور که انتظار می رفت رشد اقتصادی چشمگیر ۱۲/۲ درصدی سال ۱۳۹۵ تداوم نیافت و در سال ۱۳۹۶ به ۳/۷ درصد رسید. ارزش افزوده گروه صنعت نیز به علت کاهش نرخ رشد صادرات میعانات گازی و فرآورده های پالایشگاهی نسبت به سال قبل با کاهش نرخ رشد به میزان ۱۹/۴ درصد مواجه شده است و با توجه به نوسان نرخ ارز، تنگناهای تأمین نقدینگی و مواد اولیه، فرسودگی ماشین آلات و فناوری تولید، نرخ بهره وری پایین و هزینه های سربار بالا و تنگناهای جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی، رشد قابل توجهی برای آن در سال های آینده نمی توان متصور شد. سهم گروه صنعت از رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۶ تنها ۰/۷ واحد درصد بوده است. نکته قابل توجه در بررسی سهم ارزش افزوده فعالیت های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ تغییر قابل توجه سهم فعالیت های ساختمانی از ارزش افزوده تولید ناخالص داخلی کل است؛ بطوریکه پس از چندین دوره متوالی که فعالیت های ساختمانی به عنوان یکی از عوامل کاهنده در

رشد اقتصادی نقش داشت سرانجام در سال ۱۳۹۶ سهم ۰/۰۹ واحد درصدی از رشد اقتصادی را به خود اختصاص داد. هم‌زمان با مثبت شدن رشد ارزش افزوده ساختمان، به دلیل وجود پیوندهای پیشین و پسین این بخش با گروه خدمات، رشد این گروه نیز تحت تأثیر قرار گرفت.

در سال ۱۳۹۶ پروانه‌های بهره‌برداری صادره صنعتی از نظر تعداد با رشد ۳/۳ درصدی، از نظر میزان سرمایه‌گذاری ۰/۵ درصدی و از نقطه نظراشتغال با رشد ۱۶ درصدی مواجه شدند. که این امر ناشی از رشد سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری صادره در رشته فعالیت‌های کاربر بوده است. در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۲/۸ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی در رشته فعالیت‌های صنعتی مصوب شده است که «وسایل نقلیه موتوری با سهم ۲۸ درصدی» و «ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی با رشد ۲۵/۲ درصدی» بالاترین سهم از سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص داده‌اند. ارزیابی وضعیت صنایع فناورانه و دانش‌بنیان نیز نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ رشد نسبی در توسعه محصولات فناورانه ایجاد شده است.

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سال ۱۳۹۶ رشد ۵/۹ درصدی را تجربه کرد و ۳ رشته فعالیت «تولید سایر وسایل حمل و نقل ۲۰/۳ درصد»، «تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری ۱۹/۵ درصد»، و «تولید وسایل نقلیه موتوری ۱۱/۳ درصد» بیشترین رشد را داشته‌اند. نکته حائز اهمیت در این بخش حضور رشته فعالیت‌های پیشران «محصولات شیمیایی ۵/۲ درصد»، «فلزات اساسی ۳/۸ درصدی» و «صنایع پالایشگاهی ۱/۲ درصدی» در گروه صنایع دارای رشد کمتر از شاخص کل بوده است.

در سال ۱۳۹۶ میزان تسهیلات پرداختی بانک‌ها به بخش‌های اقتصادی براساس آخرین اطلاعات موجود، معادل ۶۱۳۹۱/۱ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با سال قبل رشدی در حدود ۱۲ درصد را تجربه کرده است. از این میزان تسهیلات اعطایی در سال ۱۳۹۶، بخش صنعت و معدن حدود ۱۷۴۲/۲ هزار میلیارد ریال را به خود اختصاص داده که در مقایسه با سال قبل حدود ۸/۳ درصد رشد داشته است. با این حال، از آنجاکه رویکرد انبساط اعتباری رویکرد عمومی بود، سهم بخش صنعت و معدن از کل تسهیلات اعطایی نظام بانکی در حدود ۱ درصد نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش یافت؛ ضمن آنکه تسهیلات بانک صنعت و معدن به عنوان بانک تخصصی این بخش، به علت محدودیت‌های منابع، کاهش بسیار چشمگیری (۱۷/۷- درصدی) را تجربه کرد. با این حال، به دلیل رشد ۱۶/۹ درصدی سپرده‌های این بانک (که عمدتاً ناشی از عاملیت وجوه صندوق توسعه ملی و نیز مشارکت در طرح رونق تولید بود) بانک یاد شده در تأمین مالی سرمایه در گردش واحدهای تولیدی کوچک و متوسط مشارکت مؤثری داشت.

شاخص کل بورس اوراق بهادار در پایان اسفند سال ۱۳۹۶ به ۹۶۲۹۰ واحد رسید که در مقایسه با

ابتدای سال رشد قیمت ۲۴/۳ درصدی را تجربه کرد. همچنین، شاخص صنعت در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال قبل با افزایش ۲۹/۸ درصدی مواجه شد؛ به طوری که از رقم ۶۶۳۴۲ واحدی در اوایل سال ۱۳۹۶، به سطح ۸۶۰۸۲ واحدی در پایان این سال رسید. تحولات در عرصه بین الملل به ویژه انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا و اقدامات مجلس نمایندگان آمریکا در تصویب تحریم های جدید علیه ایران که افزایش نرخ دلار و سایر ارزها را به دنبال داشت، اعلام سیاست های بانک مرکزی برای مدیریت بازار ارز، ابلاغ نسخه جدید دولت برای تامین مالی بنگاه های تولیدی، موافقت دولت با انتشار اوراق ۴ هزار میلیارد ریالی در بورس انرژی، مخالفت بانک مرکزی با اخذ مالیات از سود سپرده های بانکی، تصویب افزایش قیمت خودرو در شورای رقابت و کاهش نرخ سود بانکی به کمتر از ۱۵ درصد از جمله مهم ترین رویدادهای تاثیرگذار بر بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۶ بوده است.

تجارت خارجی در سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی داشته است. کل ارزش تجارت کالایی با احتساب صادرات میعانات گازی در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۱۰۱ میلیارد دلار بوده که نسبت به سال ۱۳۹۵ رشد ۱۵/۴ درصدی را نشان می دهد. آمار نشان می دهد که رشد واردات در این افزایش نقش پررنگ تری نسبت به رشد صادرات داشته است. رشد قابل توجه واردات (۲۴ درصد) در سال ۱۳۹۶ باعث شده که تراز تجاری در سال ۹۶ مجدداً منفی شود. در حالی که طی دو سال قبل تراز تجاری کشور مثبت بوده است. آمارها نشان از تحقق ۸۸/۵ درصدی صادرات پیش بینی شده در سال ۱۳۹۶ دارد. کاهش صادرات میعانات گازی و پتروشیمی و همچنین عدم رفع چالش های متعدد موجود که مانع تحقق برنامه صادراتی تدوین شده هستند، در این سال از مهمترین دلایل عدم تحقق صادرات هدف گذاری شده بوده است.

کل ارزش تجارت غیرنفتی ایران با شرکای تجاری (۹ کشور: جمهوری ازبکستان، پاکستان، تونس، کوبا، بوسنی هرزگوین، قرقیزستان، بلاروس، ترکیه و افغانستان) در سال ۱۳۹۶ معادل ۱۱۸۹۳ میلیون دلار بوده است که ۸۱۹۴ میلیون دلار (۶۹ درصد) از آن به واردات و ۳۶۹۹ میلیون دلار (۳۱ درصد) از آن به صادرات اختصاص داشته است. به طور متوسط سهم نه کشور دارای موافقت نامه تجاری با ایران از کل تجارت غیرنفتی ایران در سال ۱۳۹۶ حدود ۱۳/۴ درصد است که سهم ترکیه ۷/۹ درصد، افغانستان ۳/۱ درصد، پاکستان ۱/۴ درصد و شش کشور دیگر در مجموع کمتر از ۱ درصد است. سهم شرکای ترجیحی از کل ارزش تجارت کالایی ایران از ۸/۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۳/۴ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است.

بر اساس روش های مختلف برآورد مقدار قاچاق ورودی کشور، حجم قاچاق کالا در سال ۱۳۹۶ در بازه ۷/۶-۸/۶ میلیارد دلار برآورد شده است. بدیهی است که این میزان از قاچاق کالا، بخش عمده ای

از کسب و کارهای رسمی کشور را تحت تاثیر منفی خود قرار داده و فرصت‌های شغلی داخلی را از بین می‌برد. ضمن آن که درآمدهای عمومی دولت (از محل فرار مالیاتی) کاهش خواهد یافت.

از منظر زیرساخت‌های نهادی بخش بازرگانی داخلی در حوزه اصناف میزان صدور پروانه صنفی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن حدود ۳ درصد رشد داشته است و از میان واحدهای صنفی فعال در سال مذکور حدود ۲۴ درصد فاقد پروانه شناسایی شده‌اند. همچنین حدود ۱۰ درصد از کل واحدهای صنفی فعال در سال ۱۳۹۶ پروانه فعالیت خود را تمدید ننموده‌اند. با توجه به آمار واحدهای صنفی فاقد پروانه و واحدهایی که به هر دلیل از تمدید پروانه فعالیت خود امتناع می‌نمایند چنین استنباط می‌گردد که اولاً، قوانین پیشگیرانه در این حوزه از قدرت کافی برخوردار نیست و ثانیاً جرایم مربوط به مقابله با این‌گونه تخلفات از ضمانت اجرایی و یا قدرت بازدارندگی کافی برخوردار نیست.

در سال ۱۳۹۶ وزارت صنعت، معدن و تجارت اقداماتی در راستای رونق تولید، نوسازی صنایع، حمایت هدفمند از صنایع دارای اولویت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و همچنین توسعه صادرات غیرنفتی انجام داد. سایر سیاست‌گذاری‌های انجام‌شده در این بخش نیز به‌منظور ارتقا رقابت‌پذیری، توسعه پایدار و افزایش سهم تولیدات مبتنی بر دانش در اقتصاد ملی و عرصه جهانی در قالب سیاست‌هایی همچون انعقاد تفاهم‌نامه همکاری با انجمن تخصصی مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن، برگزاری جلسه با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سازمان صنایع کوچک به‌منظور برقراری ارتباط میان پارک‌های علم و فناوری و شهرک‌های فناوری و همکاری در برگزاری دوره‌های آموزشی چرخه مدیریت بهره‌وری به میزبانی معاونت آموزش و پژوهش و فناوری بوده است. همچنین اقداماتی در راستای نظارت بر عملکرد و فعالیت شرکت‌های پخش و فروشگاه‌های زنجیره‌ای به‌منظور جلوگیری از بروز تخلفات اقتصادی احتمالی از قبیل گران‌فروشی، کم‌فروشی، عرضه خارج از شبکه، فروش اجباری، احتکار، فروش کالای قاچاق و ... صورت پذیرد. چنین اقداماتی در نهایت به تحقق رشد مثبت این بخش در سال ۱۳۹۶ انجامید.

براساس تحولات اقتصاد کشور در حوزه صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۶ برخی توصیه‌های سیاستی به شرح زیر قابل ارائه به نظر می‌رسد:

اگرچه سال ۱۳۹۶ نیز با تداوم روند مثبت رشد اقتصادی و تک‌نرخی بودن تورم پایان یافت اما حفظ و صیانت از دستاوردهای اقتصادی در زمینه رشد اقتصادی و کنترل تورم، مستلزم رعایت انضباط مالی و پولی و کنترل رشد نقدینگی از سوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی کشور است. در این میان، ارتقای نقش بازار سرمایه در تامین مالی بنگاه‌های بزرگ و اجرای برنامه جامع اصلاح نظام بانکی می‌تواند

علاوه بر پایداریسازی دستاوردهای توری در بلندمدت و ثبات بخشی به اقتصاد، زمینه را برای هدایت منابع شبکه بانکی به سمت فعالیت های مولد و اشتغال زا فراهم آورد.

شاخص های بین المللی، نظیر شاخص نوآوری جهانی و رقابت پذیری و گزارش های داخلی نشان می دهند توسعه فناوری صنایع کشور در سال ۱۳۹۶ روند مثبتی را تجربه کرده است. افزایش قابل توجه شرکت های دانش بنیان صنعتی در کنار افزایش پروانه ها و مجوزهای تحقیق و توسعه نشان از رویکرد مثبت بنگاه های اقتصادی و دستگاه های اجرایی به توسعه فناوری دارند. با این وجود صنایع کشور همچنان در تولید و صادرات محصولات با فناوری بالا، به عنوان خروجی و برنوداد توسعه فناوری، موفقیت چندانی نداشته اند. جذب FDI و جهت دهی آن به سمت توسعه زنجیره ارزش در صنایع راهبردی، دانش بنیان و صادراتی از راهکارهایی است که می تواند به توسعه فناوری در کشور منجر شود. جهت دستیابی به این هدف، تدوین و پیاده سازی برنامه هایی برای افزایش جذب FDI با کاهش ریسک و هزینه های سرمایه گذاری خارجی از طریق تسهیل رویه های کسب و کار، پیاده سازی مشوق های هدفمند جهت جذب FDI با رویکرد پیوستن صنایع ایرانی به زنجیره ارزش جهانی و هدفمندسازی مشوق های جذب FDI در جهت توسعه کانال های سرریز فناوری به بنگاه های داخلی می تواند مد نظر سیاستگذاران کشور قرار گیرد.

در سال ۱۳۹۶ متوسط نرخ کل تعرفه ها، برخلاف مسیر اهداف آزادسازی تجاری، به میزان ۴/۳ درصد افزایش یافته است. میانگین بالای نرخ تعرفه از قدرت چانه زنی کشور در مذاکرات با سایر کشورها برای انعقاد موافقت نامه های تجاری باهدف توسعه تجارت می کاهد. از آنجایی که نرخ تعرفه واردات ایران بسیار بالاتر از میانگین جهانی و حتی رقبای منطقه ای است، لذا ضرورت دارد که تلاش برای کاهش مستمر تعرفه ها تا دستیابی به نرخ تعرفه های استاندارد بین المللی، باهدف آماده سازی کشور برای حضور در پیمان های بین المللی و به خصوص پیوستن به سازمان جهانی تجارت، صورت پذیرد.

سهم ارزش افزوده فعالیت های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی کشور از کل ارزش افزوده اقتصاد با نوسان اندکی افزایش داشته است و از ۱۹/۷ درصد در سال ۱۳۹۰ به حدود ۲۱ درصد در سال ۱۳۹۶ رسیده است. شایان ذکر است، با توجه به اینکه ماهیت فعالیت زیرگروه های خدمات مرتبط با ساختار بازرگانی داخلی بگونه ای است که در حلقه های پایانی زنجیره ارزش کالا و خدمات قرار دارند، از این رو می توان اذعان نمود که ارتقای ارزش افزوده گروه های صنعت و کشاورزی نیز ارتباط نزدیکی با رشد و پویایی فعالیت های مذکور دارد و بالعکس. بنابراین هرگونه نقص در فرایند و ساختار این فعالیت ها می تواند مانع از تکمیل شدن زنجیره ارزش مجموعه کالاها و فعالیت های گروه صنعت و کشاورزی گردد. به عبارت

دیگر، بالا بودن سهم گروه خدمات در کل و همچنین بالا بودن سهم برخی از زیرگروه‌های آن (به‌ویژه فعالیت‌های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی کشور) حتی نسبت به ارزش افزوده بخش کشاورزی^۱ گویای این حقیقت است که این بخش نقش بسیار مهمی را در اقتصاد ایفا می‌نماید و بویژه نقش کلیدی در تکمیل نمودن اکثر فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی را بر عهده دارد. از این رو، توجه به نیازمندی‌های این بخش اعم از بهبود و توسعه زیرساخت‌ها و شفاف سازی فضای فعالیت، می‌تواند نقش کلیدی در رشد اقتصادی کشور ایفا نماید. البته نیاز به سرمایه‌گذاری و تخصص پایین و همچنین داشتن حاشیه سود بالا برای برخی از فعالیت‌های گروه خدمات نظیر خرده‌فروشی‌ها و حتی عمده‌فروشی‌ها علی‌رغم این‌که از سوی جویندگان شغل نوعی مزیت است ولی در حقیقت به دلیل بالا بردن هزینه‌های مبادله برای اقتصاد بسیار مخرب است. نکته قابل توجه دیگر در خصوص سهم فعالیت‌های بخش بازرگانی داخلی از ارزش افزوده کل اقتصاد و همچنین سهم آنها از ارزش افزوده بخش خدمات گویای آن است که سهم مذکور در سال ۱۳۹۶ نسبت به چند سال گذشته با تغییراتی مواجه بوده است که توجه به علل و همچنین پیامدهای آن برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران ضروری است.

نرخ ارز مهمترین نماگر ارتباط اقتصادی یک کشور با کشورهای جهان است. تغییرات نرخ ارز تأثیرات گسترده‌ای بر صادرات و واردات (به‌تبع آن تراز تجاری) و از سوی دیگر، بر قدرت رقابت‌پذیری داخلی (به‌تبع آن بر تولید و اشتغال) و همچنین تورم بر جای می‌گذارد. براین اساس، مدیریت بازار ارز یکی از موضوعات کلیدی هراقتصادی محسوب می‌شود، به همین دلیل برنامه‌ریزی و توجه ویژه به آثار تغییرات نرخ ارز برای سیاست‌گذاران صنعتی در کنار اتخاذ سیاست‌های مناسب توسعه تولید و صادرات ضرورت دارد. بعلاوه، سیاست ارزی مناسب در کنار سایر سیاست‌های صنعتی یکی از عناصر مهم توسعه صنعتی است، پرهیز از قیمت‌گذاری مصنوعی نرخ ارز و تعهد به حفظ نرخ ارز رقابتی بر اساس حفظ قدرت رقابت محصولات ضروری می‌باشد.

۱. سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال ۱۳۹۶ حدود ۶ درصد بوده است.

پیشگفتار

تدوین کتب سال مرتبط با بخش‌های اقتصادی (با تأکید بر بررسی عملکرد، روندها، دلایل و شناسایی چالش‌های پیشرو) جزء فعالیت‌های منظم بسیاری از نهادها و سازمان‌های بین‌المللی و همچنین برخی وزارتخانه‌ها، دستگاه‌های اجرایی و سازمان‌های داخلی است. در این راستا تدوین کتاب سالانه بخش صنعت، معدن و تجارت ازجمله ضرورت‌ها، مطالبات و درخواست‌هایی بوده که مکرراً از سوی مقامات عالی و جامعه علمی و کارشناسی کشور طرح و پیگیری شده است. فقدان کتاب سال تحلیلی بخش، این موسسه را بر آن داشت تا تدوین «کتاب سال صنعت، معدن و تجارت» متضمن ارائه چارچوب تحلیلی از تغییرات کلان اقتصادی کشور به صورت عام و تحولات بخش بصورت خاص را در دستور کار خود قرار دهد. هدف از نگارش این مجموعه ارائه تحلیلی از محیط پیرامونی جهانی و داخلی، تحلیل سیاست‌های کلان تأثیرگذار بر بخش، تحلیل تحولات صنعتی، معدنی و تجاری، ارائه خط‌مشی‌های اولیه منتج از روندها و هشدارهای احتمالی آتی است. مجموعه حاضر با عنوان «کتاب سال ۱۳۹۶ صنعت، معدن و تجارت» اولین مجموعه‌ای است که باهدف ارائه تحولات بخش انتشار می‌یابد. شایان ذکر است برخی موضوعات کلیدی در تدوین این مجموعه به شرح زیر باید موردتوجه قرار گیرد:

اول آنکه مجموعه حاضر نتیجه فعالیت جمعی و منبعث از تلاش گروهی تمامی آحاد پژوهشی موسسه و همچنین مشارکت معاونت‌های وزارت متبوع می‌باشد. دوم آنکه تدوین این مجموعه با محدودیت‌های آماری مانند تأخیر در انتشار شاخص‌های کلان همچون رشد اقتصادی و تشکیل سرمایه از سوی بانک مرکزی، تأخیر حدود دو ساله در انتشار اطلاعات کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بالاتر توسط مرکز آمار، عدم دسترسی به آمارهای مرتبط با عملکرد سرفصل صنعت و معدن در بودجه هر سال و عدم دسترسی به گزارش‌های به‌روز سازمان ملی بهره‌وری مواجهه است. سوم آنکه هدف نهایی انتشار این مجموعه ارائه تحلیل‌های علمی-کاربردی از بخش صنعت، معدن و تجارت است که پیشنیاز آن تحلیل‌های کارشناسی و خبرگی قابل اتکا است. بدیهی است چون دستیابی به این هدف مستلزم گذشت زمان و بهره‌گیری از نظام یادگیری عملی (Learning by doing) می‌باشد، در

شماره‌های بعدی تلاش خواهد شد از مباحث آماری کاسته و برجسته‌های تحلیلی تأکید بیشتری صورت گیرد.

در پایان ضروری می‌دانم از زحمات همکاران خود بویژه جناب آقای دکتر علاءالدین ازوجی مبصر، جناب آقای دکتر احمد تشکینی، سرکار خانم سعیده هوشمندگهر و سرکار خانم هدیه وجدانی در فرآیند تدوین این مجموعه قدردانی کنم. درعین حال از تمامی معاونت‌ها و سازمان‌های وزارت متبوع، صاحب نظران، کارشناسان و متخصصان حوزه‌های صنعتی، معدنی و تجاری و تمامی اساتید و دانشجویان تقاضا می‌کنم، موسسه را از نظرات اصلاحی و تکمیلی خود جهت بهبود و غنای این مجموعه و نسخه‌های آتی بهره‌مند سازند.

مرجان فقیه نصیری

فهرست مطالب

چکیده مدیریتی	۵
پیشگفتار	۱۱
مقدمه	۲۵

فصل اول. جایگاه جهانی اقتصاد ایران و تصویر آن در شاخص های بین المللی

۱-۱. نماگرهای اقتصادی منتخب	۳۱
۱-۱-۱. تولید ناخالص داخلی	۳۱
۱-۱-۲. درآمد سرانه	۳۳
۱-۱-۳. تورم	۳۵
۱-۱-۴. سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۳۷
۱-۱-۵. تجارت	۳۹
۱-۱-۶. شاخص رقابت پذیری صنعتی	۴۳
۲-۱. شاخص های محیطی فعالیت اقتصادی	۴۶
۱-۲-۱. شاخص سهولت کسب و کار	۴۷
۲-۲-۱. شاخص رقابت پذیری	۵۰
۳-۲-۱. شاخص آزادی اقتصادی	۵۳
۴-۲-۱. شاخص نوآوری جهانی	۵۵
۵-۲-۱. شاخص توانمندسازی تجاری	۵۷
۶-۲-۱. شاخص عملکرد لجستیک	۵۹
جمع بندی و نتیجه گیری فصل اول	۶۲

فصل دوم. تحولات شاخص های کلان و جایگاه صنعت، معدن و تجارت در اقتصاد ملی

۱-۲. تولید ناخالص داخلی حسب ارزش افزوده گروه ها و رشته فعالیت های عمده اقتصادی	۶۵
۲-۲. اجزای هزینه ناخالص داخلی	۷۲
۳-۲. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	۷۶
۲-۳-۱. شاخص های محیط کسب و کار	۷۹
۴-۲. نسبت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تولید ناخالص داخلی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲	۸۳

۵-۲. سهم زیرگروه صنعت از اقتصاد ملی	۸۳
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل دوم	۸۴

فصل سوم. تحولات قیمتی در بخش صنعت، معدن و تجارت

۱-۳. روند رشد شاخص بهای مصرف‌کننده و تولیدکننده	۸۹
۱-۳-۱. سهم زیرگروه‌های اختصاصی و روند تورم کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت	۹۱
۲-۳. روند رشد قیمت گروه‌های اصلی شاخص بهای تولیدکننده و زیرگروه‌های آن	۹۲
۳-۳. روند رابطه مبادله بخش صنعت	۹۶
۳-۴. شاخص بهای کالاهای صادراتی	۹۷
۳-۵. کانال‌های اثرگذاری تورم بر تولید و تجارت	۹۹
۳-۵-۱. تأثیر غیرمستقیم تورم از کانال نرخ ارز بر تولید و تجارت	۱۰۰
۳-۵-۲. تأثیر غیرمستقیم تورم از کانال دستمزدها بر تولید و تجارت	۱۰۲
۳-۵-۳. تأثیر غیرمستقیم تورم از کانال نرخ سود بانکی بر تولید و تجارت	۱۰۳
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل سوم	۱۰۴
پیوست فصل سوم	۱۰۶

فصل چهارم. تحولات بخش صنعت

۱-۴. بخش صنعت	۱۱۱
۱-۴-۱. شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی	۱۱۱
۱-۴-۲. تولید محصولات صنعتی منتخب	۱۱۲
۱-۴-۳. پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی صادره	۱۱۴
۱-۴-۴. مجوزهای تأسیس صنعتی	۱۱۹
۱-۴-۵. اهم طرح‌های ایجاد و توسعه‌ای	۱۲۱
۱-۴-۶. سرمایه‌گذاری خارجی مصوب	۱۲۳
۱-۴-۷. ترکیب ارزش افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی	۱۲۹
۱-۴-۸. ارزش ستانده صنعت	۱۳۱
۱-۴-۹. نسبت ارزش افزوده به ارزش تولید صنعتی	۱۳۲
۱-۴-۱۰. ترکیب صادرات صنعتی از نقطه نظر ارزش افزوده و ارزشی	۱۳۵
۱-۴-۱۱. نسبت مواد اولیه وارداتی به ارزش افزوده	۱۳۸
۱-۴-۱۲. نسبت اموال سرمایه‌ای خارجی به سرمایه‌های ثابت	۱۳۹
۱-۴-۱۳. اشتغال صنعتی	۱۴۰
۱-۴-۱۴. نقش سازمان‌های زیرمجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت در توسعه بخش صنعت	۱۴۲

۲-۴. بخش معدن	۱۵۰
۱-۲-۴. تولید محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی	۱۵۰
۲-۲-۴. پروانه اکتشاف و گواهی کشف	۱۵۱
۳-۲-۴. پروانه بهره‌برداری معدنی	۱۵۲
۴-۲-۴. معادن در حال بهره‌برداری در کشور	۱۵۳
۵-۲-۴. عرضه و تقاضای محصولات معدنی در بورس کالای ایران	۱۵۶
۶-۲-۴. نقش سازمان‌های زیرمجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت در توسعه بخش معدن	۱۶۱
۳-۴. صنایع فناورانه و دانش بنیان	۱۶۹
۱-۳-۴. رسوخ فناوری در صنایع کشور	۱۷۰
۲-۳-۴. اقتصاد دانش بنیان	۱۷۲
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل چهارم	۱۷۵

فصل پنجم. تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت و تحلیل پویایی‌های بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه

۱-۵. نظام بانکی	۱۸۱
۱-۱-۵. بانک‌ها و مؤسسات اعتباری	۱۸۱
۲-۱-۵. بانک تخصصی صنعت و معدن	۱۸۵
۲-۵. صندوق توسعه ملی	۱۸۶
۳-۵. تأمین مالی صنایع کوچک و متوسط	۱۸۷
۱-۳-۵. طرح رونق تولید	۱۸۷
۲-۳-۵. صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران	۱۸۸
۳-۳-۵. صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک (صحا)	۱۸۸
۴-۳-۵. سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران	۱۸۹
۴-۵. صندوق‌های ضمانتی و بیمه‌ای	۱۹۱
۱-۴-۵. صندوق ضمانت صادرات ایران	۱۹۱
۲-۴-۵. صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی	۱۹۲
۵-۵. عملکرد ماده ۸ قانون هدفمند کردن یارانه‌ها	۱۹۲
۶-۵. عملکرد بخش صنعت و معدن در بورس اوراق بهادار	۱۹۳
۱-۶-۵. شاخص قیمت صنعت در بورس اوراق بهادار	۱۹۳
۲-۶-۵. بررسی ارزش معاملات و ارزش بازاری صنایع بورسی	۱۹۵
۳-۶-۵. بررسی وضعیت شاخص‌های مالی صنایع بورسی	۲۰۰
۴-۶-۵. تحلیل وضعیت صنایع منتخب در بورس اوراق بهادار	۲۰۲
۷-۵. عملکرد بخش صنعت و معدن در بازار فرابورس	۲۰۶

۱-۷-۵. ارزش بازاری فرابورس به تفکیک صنایع اصلی ۲۰۶

فصل ششم. تحولات انرژی در بخش صنعت، معدن و تجارت

۱-۶. مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت و قیمت حامل های انرژی ۲۲۱

۲-۶. ترکیب سهم مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن ۲۲۵

۳-۶. شدت انرژی در بخش صنعت و معدن ۲۲۶

۴-۶. ترکیب مصارف انواع حامل های انرژی در بخش صنعت ۲۳۰

۱-۴-۶. مصارف گاز طبیعی ۲۳۱

۲-۴-۶. مصارف برق ۲۳۳

۳-۴-۶. مصارف فرآورده های نفتی ۲۳۴

۵-۶. بهینه سازی عرضه و تقاضای انرژی در بخش صنعت ۲۳۵

۱-۵-۶. پروژه های اجرایی و مطالعاتی بخش صنعت ۲۳۵

۲-۵-۶. حمایت مالی ۲۳۵

۳-۵-۶. استانداردهای مصوب بخش صنعت ۲۳۵

۴-۵-۶. ماده ۲۶ قانون اصلاح الگوی مصرف ۲۳۶

۵-۵-۶. ماده ۱۲ قانون رفع موانع تولید در بخش صنعت ۲۳۶

۶-۵-۶. شرکت های خدمات انرژی ۲۳۶

جمع بندی و نتیجه گیری فصل ششم ۲۳۸

فصل هفتم. تحلیل تجارت خارجی

۱-۷. تجارت خارجی غیرنفتی ۲۴۱

۲-۷. صادرات غیرنفتی (شامل کالا و خدمات) ۲۴۲

۱-۲-۷. ترکیب صادرات غیرنفتی حسب نوع مصرف ۲۴۲

۲-۲-۷. ترکیب صادرات غیرنفتی حسب گروه کالا ۲۴۳

۳-۲-۷. بررسی قیمت کالاهای صادراتی ۲۴۵

۴-۲-۷. صادرات خدمات ۲۴۶

۵-۲-۷. مهمترین شرکای صادراتی ۲۴۷

۳-۷. واردات ۲۴۸

۱-۳-۷. ترکیب واردات حسب نوع مصرف ۲۴۸

۲-۳-۷. ترکیب واردات حسب گروه کالا ۲۴۹

۳-۳-۷. ترکیب واردات حسب نوع کالا ۲۵۰

۴-۳-۷. مهمترین شرکای وارداتی ۲۵۱

۴-۷. قاچاق کالا	۲۵۲
۱-۴-۷. ارزش قاچاق ورودی و خروجی	۲۵۳
۵-۷. تغییرات نرخ تعرفه	۲۵۴
۱-۵-۷. تغییر متوسط نرخ تعرفه در سطح کل	۲۵۴
۲-۵-۷. تعرفه بخش کشاورزی و غیر کشاورزی	۲۵۵
۳-۵-۷. تغییر طبقات تعرفه‌ای	۲۵۶
۴-۵-۷. تصویری از کالاهای برخورداری بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه	۲۵۸
۵-۵-۷. تعرفه به تفکیک نوع کالا	۲۶۰
۶-۷. ارزش تجارت ایران با شرکای تجاری ترجیحی طی دهه اخیر	۲۶۰
۱-۶-۷. مقایسه روند تجارت ترجیحی و غیر ترجیحی ایران	۲۶۳
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هفتم	۲۶۶

فصل هشتم. تحلیل بازرگانی داخلی

۱-۸. جایگاه بخش خدمات در ارزش افزوده اقتصاد ایران	۲۷۱
۲-۸. جایگاه بخش خدمات در اشتغال ایران	۲۷۳
۳-۸. زیرساخت‌های نهادی بخش بازرگانی داخلی	۲۷۶
۱-۳-۸. وضعیت نظام توزیع کشور در بخش خصوصی	۲۷۷
۲-۳-۸. وضعیت نظام توزیع کشور در بخش عمومی	۲۸۴
۴-۸. شاخص محیط کسب و کار	۲۹۲
۵-۸. بازرسی، نظارت و حمایت از مصرف‌کنندگان	۲۹۲
۶-۸. بررسی سیاست‌های تنظیم بازار	۲۹۴
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هشتم	۳۰۲

فصل نهم. اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت و سازمان‌های تابعه

۱-۹. تکالیف وزارت صنعت، معدن و تجارت در قانون برنامه ششم توسعه	۳۰۷
۱-۱-۹. تکالیف حوزه صنعت	۳۰۷
۲-۱-۹. تکالیف حوزه معدن	۳۰۹
۳-۱-۹. تکالیف حوزه تجارت	۳۱۰
۲-۹. اهم اقدامات و دستاوردهای سازمان‌های تابعه در سال ۱۳۹۶	۳۱۰
۱-۲-۹. گسترش و نوسازی صنایع ایران	۳۱۰
۲-۲-۹. صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی	۳۱۲
۳-۲-۹. توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی	۳۱۳

۳۱۵	۴-۲-۹. زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی
۳۱۸	۵-۲-۹. حوزه تجارت الکترونیکی
۳۲۰	۶-۲-۹. صندوق ضمانت صادرات ایران
۳۲۱	۷-۲-۹. حمایت از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک
۳۲۳	۸-۲-۹. آموزش، پژوهش و فناوری
۳۲۵	۹-۲-۹. سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان
۳۲۷	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل نهم

فصل دهم. تحلیل آثار سیاست‌های ارزی بر بخش صنعت، معدن و تجارت

۳۳۳	۲-۱۰. نظام ارزی کشور و ویژگی‌های آن
۳۳۳	۳-۱۰. روند نرخ ارز و تغییرات آن
۳۳۵	۴-۱۰. پیامدهای نظام ارزی اقتصاد ایران (با تاکید بر تولید و تجارت)
۳۳۷	۵-۱۰. تاثیر تغییرات نرخ ارز اسمی بر قیمت‌های بخش صنعت
۳۴۰	۶-۱۰. آثار تغییرات نرخ ارز حقیقی بر متغیرهای عملکردی بخش صنعت و معدن
۳۴۱	۷-۱۰. تاثیر نوسانات نرخ ارز اسمی در سطح زیربخش‌های صنعتی
۳۴۸	۸-۱۰. حساسیت به تغییرات نرخ ارز و ساختار صنعت
۳۵۲	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل دهم

فصل یازدهم. عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت در یک نگاه

۳۵۷	۱-۱۱. وضعیت شاخص‌ها و روندهای حاکم بر بخش صنعت معدن و تجارت
۳۵۷	۱-۱۱ وضعیت شاخص‌های بین‌المللی
۳۵۸	۲-۱۱. رشد ارزش افزوده زیرگروه‌های صنعتی و تجاری و رشد اقتصادی
۳۵۸	۳-۱۱. سرمایه‌گذاری صنعتی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۳۶۰	۴-۱۱. ترکیب رشد کارگاه‌های صنعتی و روند حاکم بر آن
۳۶۱	۵-۱۱. تأمین مالی بخش صنعت و معدن
۳۶۳	۶-۱۱. مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن
۳۶۵	۷-۱۱. تجارت خارجی
۳۶۸	۸-۱۱. بازرگانی داخلی
۳۶۹	۲-۱۱. سیاست‌های دولت
۳۶۹	۱-۲-۱۱. سیاست‌های کلان اقتصادی
۳۷۰	۲-۲-۱۱. سیاست‌های بخش صنعت و معدن
۳۷۱	۲-۲-۱۱. سیاست‌های تجاری
۳۷۲	۳-۱۱. توصیه‌های سیاستی

فهرست نمودارها

نمودار (۱-۱): عملکرد درآمد سرانه جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳	۳۵
نمودار (۲-۱): مقایسه شاخص سهولت کسب و کار ایران با کشورهای منطقه منا	۴۹
نمودار (۳-۱): مقایسه امتیاز زیرشاخص های شاخص آزادی اقتصادی ایران با میانگین جهانی	۵۵
نمودار (۴-۱): مقایسه ایران با کشورهای منطقه در شاخص توانمندسازی تجاری	۵۹
نمودار (۵-۱): مقایسه ایران با کشورهای منطقه در شاخص لجستیک	۶۱
نمودار (۲-۲): رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و زیرگروه های آن به قیمت ثابت ۱۳۹۰ (درصد)	۷۷
نمودار (۱-۳): بررسی روند رشد شاخص بهای تولیدکننده و مصرف کننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)	۸۹
نمودار (۲-۳): رشد شاخص قیمت کالاها و خدمات قابل تجارت و غیرقابل تجارت طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)	۹۲
نمودار (۳-۳): رشد شاخص بهای تولیدکننده در بخش های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)	۹۳
نمودار (۴-۳): رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به سایر بخش ها طی دوره ۹۶-۱۳۹۲	۹۶
نمودار (۵-۳): روند رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)	۹۷
نمودار (۶-۳): رشد زیرگروه های منتخب شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)	۹۸
نمودار (۷-۳): روند نرخ حقیقی دلار طی دوره ۹۶-۱۳۹۲	۱۰۰
نمودار (۸-۳): روند رشد نرخ ارز حقیقی، رشد واردات و رشد تراز تجاری طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)	۱۰۱
نمودار (۹-۳): سهم دستمزد از ستانده در گروه های مختلف صنعتی در سال ۱۳۹۴ (درصد)	۱۰۳
نمودار (۱) پیوست فصل سوم: روند نرخ حقیقی دلار طی دوره ۹۶-۱۳۸۴ (ریال)	۱۰۶
نمودار (۲) پیوست فصل سوم: رشد نرخ حقیقی دلار، رشد واردات و تراز تجاری طی دوره ۹۶-۱۳۸۴ (درصد)	۱۰۷
نمودار (۱-۴): رشد شاخص تولید کارگاه های صنعتی در سال ۱۳۹۶ (=۱۰۰) ۱۳۹۵	۱۱۲
نمودار (۲-۴): سهم بخش های منتخب از تعداد پروانه های بهره برداری در سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۶	۱۱۶
نمودار (۳-۴): سهم فعالیت های صنعتی از ارزش افزوده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ (درصد)	۱۳۰
نمودار (۴-۴): سهم فعالیت های صنعتی از ارزش ستانده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ (درصد)	۱۳۲
نمودار (۵-۴): متوسط نسبت ارزش افزوده به ارزش تولید طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ (درصد)	۱۳۳
نمودار (۶-۴): پراکنش متوسط سهم فعالیت های صنعتی از ارزش افزوده و ارزش تولید زیرگروه صنعت ...	۱۳۴
نمودار (۷-۴): متوسط سهم فعالیت ها از صادرات صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)	۱۳۵
نمودار (۸-۴): پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت های صنعتی از ارزش افزوده و صادرات صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۸۹	۱۳۶
نمودار (۹-۴): متوسط سهم صادراتی و ارزی رشته فعالیت های صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)	۱۳۷
نمودار (۱۱-۴): نسبت اموال سرمایه ای خارجی به سرمایه ثابت طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)	۱۴۰
نمودار (۱۲-۴): سهم فعالیت های صنعتی از اشتغال زیرگروه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)	۱۴۱
نمودار (۱۳-۴): پراکنش متوسط فعالیت های صنعتی از ارزش افزوده و اشتغال طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)	۱۴۲
نمودار ۴-۱۴. آمار شرکت های دانش بنیان ارزیابی شده و مورد تایید	۱۷۲
نمودار ۴-۱۵. اشتغال و درآمد ایجاد شده توسط شرکت های دانش بنیان	۱۷۳

نمودار ۴-۱۶. تسهیلات مصوب صندوق به تفکیک حوزه‌های مختلف فناوری	۱۷۴
نمودار (۵-۱): ترکیب تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶	۱۸۲
نمودار (۵-۲): مقایسه روند شاخص کل و شاخص صنعت در سال ۱۳۹۶	۱۹۴
نمودار (۵-۳): ارزش بازار به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶	۱۹۸
نمودار (۵-۴): ارزش معاملات نرمال در بورس اوراق بهادار تهران به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶	۱۹۹
نمودار (۵-۵): شاخص قیمت کل صنعت و صنعت فلزات اساسی (۱۳۹۶)	۲۰۳
نمودار (۵-۶): روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت محصولات شیمیایی (سال ۱۳۹۶)	۲۰۴
نمودار (۵-۷): روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت خودرو (۱۳۹۶)	۲۰۵
نمودار (۶-۱): سهم مصرف حامل‌های انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر، ۹۴-۱۳۹۲	۲۲۵
نمودار (۶-۲): رشد سالانه مصرف انرژی در بخش صنعت (۹۴-۱۳۸۹)	۲۲۸
نمودار (۶-۳): مصرف کل انرژی، ارزش افزوده و شدت انرژی در بخش صنعت طی ۹۴-۱۳۹۱	۲۲۸
نمودار (۷-۱): تغییر میانگین ساده تعرفه و فراوانی ردیف‌های تعرفه‌ای	۲۵۴
نمودار (۷-۲): میانگین ساده تعرفه‌ها به تفکیک کل، کشاورزی و غیرکشاورزی	۲۵۵
نمودار (۷-۳): تعداد ردیف تعرفه کل کالاها، کشاورزی و صنعت	۲۵۶
نمودار (۷-۴): مقایسه فراوانی سطوح تعرفه‌ای (۹۶-۱۳۹۵)	۲۵۶
نمودار (۷-۵): بیشترین واحد تغییر در متوسط نرخ تعرفه‌ها برحسب گروه‌های کالایی	۲۵۸
نمودار (۷-۶): بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه بر واردات گروه‌های کالایی مختلف در سال ۱۳۹۵	۲۵۹
نمودار (۷-۷): روند تغییر نرخ تعرفه به تفکیک نوع کالا	۲۶۰
نمودار (۷-۸): جایگاه ارزش تجارت، صادرات و واردات شرکای دارای موافقت‌نامه دوجانبه ترجیحی و آزاد با ایران ...	۲۶۲
نمودار (۷-۹): روند تغییر سهم ارزش تجارت ترجیحی و غیرترجیحی کالایی قبل و بعد از اجرای موافقت‌نامه‌ها	۲۶۳
نمودار (۷-۱۰): روند ارزش صادرات/واردات ایران با/از شرکای ترجیحی به تفکیک ترجیحی و غیرترجیحی	۲۶۴
نمودار (۸-۱): نمایشی شماتیک از وضعیت بازیگران نظام توزیع در ایران	۲۷۶
نمودار (۸-۲): میانگین سطح و تغییرات قیمت بزنج خارجی درجه یک در بازار در ۱۲ ماه سال ۱۳۹۶	۲۹۹
نمودار (۸-۳): سطح و تغییرات قیمت تخم مرغ در ۱۲ ماه سال ۱۳۹۶ (کیلوگرم/ریال)	۲۹۹
نمودار (۸-۴): میانگین سطح و تغییرات قیمت گوشت گوساله در ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۶ (کیلوگرم/ریال)	۳۰۰
نمودار (۸-۵): میانگین سطح و تغییرات قیمت گوشت مرغ در ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۶ (کیلوگرم/ریال)	۳۰۱
نمودار (۱۰-۱): روند نرخ ارز حقیقی طی دوره ۹۶-۱۳۸۳	۳۳۴
نمودار (۱۰-۲): درصد تغییرات نرخ ارز طی طی دوره ۹۶-۱۳۸۳ (درصد)	۳۳۵
نمودار (۱۰-۳): روند رشد نرخ ارز حقیقی، رشد واردات و رشد تراز تجاری غیرنفتی طی دوره ۹۶-۱۳۸۳	۳۳۶
نمودار (۱۰-۴): توابع ضربه-پاسخ متغیرهای الگوی BVAR به شوک ارزی به اندازه یک انحراف معیار	۳۳۷

فهرست جداول

جدول (۱-۱): عملکرد تولید ناخالص داخلی اسمی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار).....	۳۳
جدول (۲-۱): عملکرد درآمد سرانه جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ (دلار).....	۳۴
جدول (۳-۱): تورم جهان، ایران و کشورهای منتخب منطقه طی دوره ۱۶-۲۰۱۲ (درصد).....	۳۶
جدول (۴-۱): جریان سرمایه‌گذاری خارجی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار).....	۳۹
جدول (۵-۱): روند ارزش تجارت کالاها و خدمات در سطح جهانی در دوره ۱۷-۲۰۱۳ (هزار میلیارد دلار).....	۴۰
جدول (۶-۱): تغییرات ارزش تجارت کالاها و خدمات ایران در دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار).....	۴۱
جدول (۷-۱): مقایسه ارزش صادرات ایران و کشورهای مهم منطقه در دوره ۱۷-۲۰۳۱ (میلیارد دلار).....	۴۲
جدول (۸-۱): مقایسه ارزش واردات ایران و کشورهای مهم منطقه در دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار).....	۴۳
جدول (۹-۱): مقایسه رتبه و امتیاز ایران در زیرشاخص‌های عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی و کشورهای مهم منطقه ...	۴۵
جدول (۱۰-۱): مقایسه رتبه و امتیاز ایران در عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی و کشورهای مهم منطقه در دوره ۱۶-۲۰۱۲.....	۴۶
جدول (۱۱-۱): رتبه ایران در شاخص کسب‌وکار.....	۴۸
جدول (۱۲-۱): رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری.....	۵۱
جدول (۱۳-۱): رتبه ایران در شاخص آزادی اقتصادی طی دوره ۱۷-۲۰۱۳.....	۵۳
جدول (۱۴-۱): رتبه ایران در شاخص نوآوری جهانی.....	۵۶
جدول (۱۵-۱): رتبه ایران در شاخص توانمندسازی تجاری.....	۵۷
جدول (۱۶-۱): رتبه ایران در شاخص عملکرد لجستیک.....	۶۰
جدول (۱-۲): رشد تولید ناخالص داخلی و ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (درصد).....	۶۷
جدول (۲-۲): روند قیمت، تولید و صادرات نفتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۳.....	۶۸
جدول (۳-۲): سهم فعالیت‌های اقتصادی از رشد تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (درصد).....	۶۹
جدول (۴-۲): ترکیب ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد).....	۷۰
جدول (۵-۲): رشد پروانه‌های ساختمانی صادره و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ (درصد).....	۷۲
جدول (۶-۲): رشد تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (درصد).....	۷۳
جدول (۷-۲): سهم اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری (درصد).....	۷۵
جدول (۸-۲): سهم اجزای هزینه نهایی از رشد تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (درصد).....	۷۶
جدول (۹-۲): تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (هزار میلیارد ریال).....	۷۸
جدول (۱۰-۲): تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تفکیک خصوصی و دولتی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (هزار میلیارد ریال).....	۷۹
جدول (۱۱-۲): روند نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد).....	۸۳
جدول (۵-۲): روند سهم صنعت از اقتصاد ملی به قیمت‌های جاری (درصد).....	۸۴
جدول (۱-۳): سهم گروه‌های اصلی و اختصاصی در رشد شاخص بهای مصرف‌کننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد).....	۹۰
جدول (۲-۳): سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای تولیدکننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد).....	۹۴
جدول (۳-۳): سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای صادراتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد).....	۹۹

جدول (۱-۴): روند تولید محصولات صنعتی منتخب طی دوره ۹۶-۱۳۹۱	۱۱۳
جدول (۲-۴): تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه بهره‌برداری طی دوره ۹۶-۱۳۹۰	۱۱۵
جدول (۳-۴): روند تغییرات تعداد پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲	۱۱۷
جدول (۴-۴): روند تغییرات میزان سرمایه پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی	۱۱۸
جدول (۵-۴): روند تغییرات میزان اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی	۱۱۹
جدول (۶-۴): تعداد، سرمایه و اشتغال مجوزهای تأسیس طی دوره ۹۶-۱۳۹۱	۱۲۰
جدول (۷-۴): طرح‌های مهم ایجاد و توسعه‌ای راه‌اندازی شده به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی	۱۲۱
جدول (۸-۴): تعداد، سرمایه و اشتغال مجوزهای تأسیس طی دوره ۹۶-۱۳۹۱	۱۲۳
جدول (۹-۴): سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۹۶	۱۲۴
جدول (۱۰-۴): سهم کشورها و مناطق از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۹۶	۱۲۵
جدول (۱۱-۴): ضمانت‌نامه‌های صادره و تمدیدی (تعداد / میلیارد ریال)	۱۴۳
جدول (۱۲-۴): ضمانت‌نامه‌های صادره به تفکیک نوع ضمانت‌نامه (تعداد / میلیارد ریال)	۱۴۴
جدول (۱۳-۴): ضمانت‌نامه‌های صادره به تفکیک نوع ضمانت‌نامه (تعداد / میلیارد ریال)	۱۴۴
جدول (۱۴-۴): وضع موجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی	۱۴۶
جدول (۱۵-۴): اهم فعالیت‌های سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران	۱۴۸
جدول ۴-۱۷: تولید محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی	۱۵۰
جدول ۴-۱۸: پروانه اکتشاف و گواهی کشف صادره در بخش معدن	۱۵۱
جدول ۴-۱۹: بیشترین و کمترین پروانه اکتشاف و گواهی کشف صادره به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۶	۱۵۲
جدول ۴-۲۰: پروانه بهره‌برداری صادره در بخش معدن	۱۵۳
جدول ۴-۲۱: پروانه بهره‌برداری صادره در بخش معدن	۱۵۴
جدول ۴-۲۲: شاخص‌های کلان معادن فعال به تفکیک رشته فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۴	۱۵۵
جدول ۴-۲۳: میزان عرضه محصولات فولادی و فولاد خام در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶	۱۵۸
جدول ۴-۲۴: میزان عرضه سنگ آهن در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶	۱۵۸
جدول ۴-۲۵: میزان عرضه آهن اسفنجی در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶	۱۵۹
جدول ۴-۲۶: میزان عرضه آلومینیوم در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶	۱۶۰
جدول ۴-۲۷: میزان عرضه مس در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶	۱۶۰
جدول ۴-۲۸: میزان عرضه مس در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶	۱۶۱
جدول ۴-۲۹: طرح‌های بهره‌برداری شده در سال ۱۳۹۶	۱۶۲
جدول ۴-۳۰: طرح‌های بزرگ معدنی آغاز شده در سال ۱۳۹۶	۱۶۴
جدول ۴-۳۱: میزان افزایش عناصر معدنی در برنامه‌های اکتشاف ۹۶-۱۳۹۳	۱۶۶
جدول ۴-۳۲: عملکرد صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی به تفکیک نوع بیمه‌نامه (میلیارد ریال)	۱۶۷
جدول ۴-۳۳: اهداف کمی برنامه رسوخ فناوری و نوآوری در بخش صنعت، معدن و تجارت	۱۷۰
جدول ۴-۳۴: مجوزها و گواهی‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت در زمینه صنایع پیشرفته و دانش بنیان	۱۷۱
جدول ۴-۳۵: آمار طرح‌های تعیین تکلیف شده	۱۷۳

جدول (۱-۵): میزان و سهم تسهیلات بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش‌های اقتصادی و بخش صنعت و معدن	۱۸۱
جدول (۲-۵): تغییر در مانده تسهیلات اعطایی به کل اقتصاد و بخش صنعت و معدن طی دوره ۹۶-۱۳۹۳	۱۸۳
جدول (۳-۵): نرخ‌های سود سپرده و تسهیلات در دوره ۹۶-۱۳۹۰ (درصد)	۱۸۴
جدول (۴-۵): تسهیلات بانک صنعت و معدن و سهم آن از کل اعتبارات بخش صنعت و معدن (هزار میلیارد ریال)	۱۸۵
جدول (۵-۵): عملکرد بانک صنعت و معدن در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (هزار میلیارد ریال)	۱۸۶
جدول (۶-۵): تسهیلات صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن (میلیون دلار- میلیارد ریال)	۱۸۷
جدول (۷-۵): تعداد طرح‌ها و واحدهای تولیدی کوچک و متوسط و طرح نیمه‌تمام دارای پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰	۱۸۸
جدول (۸-۵): مبلغ ضمانتنامه‌های صادره و تمدیدی صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران	۱۸۸
جدول (۹-۵): عملکرد کلی طرح کمک‌های فنی و اعتباری (میلیارد ریال)	۱۹۰
جدول (۱۰-۵): عملکرد کلی وجوه اداره شده طرح کمک به نوسازی و تجدید ساختار صنایع	۱۹۰
جدول (۱۱-۵): بیمه‌نامه‌ها و ضمانتنامه‌ها صادر شده صندوق ضمانت صادرات ایران در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶	۱۹۲
جدول (۱۲-۵): ارزش بازار به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال - درصد)	۱۹۵
جدول (۱۳-۵): ارزش معاملات نرمال به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵	۱۹۸
جدول (۱۴-۵): شاخص‌های مالی بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال-درصد)	۲۰۰
جدول (۱۵-۵): شاخص‌های مالی صنایع بورسی در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال-درصد)	۲۰۱
جدول (۱۶-۵): بررسی شاخص‌های مهم صنعت فلزات اساسی در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵	۲۰۳
جدول (۱۷-۵): بررسی شاخص‌های مهم صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵	۲۰۴
جدول (۱۸-۵): شاخص‌های صنعت خودرو و شاخص کل در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵	۲۰۶
جدول (۱۹-۵): ارزش بازاری در فرابورس به تفکیک صنایع مختلف در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵	۲۰۶

جدول (۱-۶): مصرف انرژی بخش صنعت به تفکیک حامل‌های انرژی (میلیون بشکه معادل نفت خام)	۲۲۱
جدول (۲-۶): قیمت اسمی فروش حامل‌های انرژی طی دوره ۹۵-۱۳۹۲ (ریال) ..	۲۲۲
جدول (۳-۶): قیمت متوسط فروش گاز طبیعی در بخش‌های مختلف (ریال بر متر مکعب)	۲۲۳
جدول (۴-۶): متوسط قیمت برق در بخش‌های مختلف (ریال بر کیلووات ساعت)	۲۲۴
جدول (۵-۶): مصرف انرژی و ارزش افزوده و شدت انرژی بری در کل صنعت ۹۴-۱۳۹۱	۲۲۷
جدول (۶-۶): مقدار مصرف انرژی و ارزش افزوده در صنایع مصرف‌کننده عمده انرژی	۲۲۹
جدول (۷-۶): تغییرات سهم مصرف انواع انرژی در صنایع عمده مصرف‌کننده انرژی کشور طی دوره ۹۴-۱۳۹۲	۲۳۰
جدول (۸-۶): روند و ترکیب مصارف گاز طبیعی به تفکیک بخش‌های مختلف طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۲)	۲۳۱
جدول (۹-۶): مصرف برق به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی طی ۹۵-۱۳۹۲	۲۳۳
جدول (۱۰-۶): مصرف انواع فرآورده‌های نفتی در بخش صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۹۱	۲۳۴

جدول (۱-۷): ارزش صادرات و واردات و تراز تجاری کالاهای غیرنفتی کشور طی سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (میلیون دلار)	۲۴۱
جدول (۲-۷): ترکیب ارزشی صادرات با میعانات گازی کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶	۲۴۳
جدول (۳-۷): ارزش صادرات غیرنفتی کالایی کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶	۲۴۴
جدول (۴-۷): اقلام عمده صادرات غیرنفتی کالایی کشور در سال ۱۳۹۶	۲۴۴
جدول (۵-۷): متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی و وارداتی کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶	۲۴۶

جدول (۷-۶): صادرات خدمات طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (میلیون دلار).....	۲۴۶
جدول (۷-۷): مقایسه مهمترین بازارهای صادراتی ایران در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۶.....	۲۴۷
جدول (۷-۸): ترکیب ارزشی واردات کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶.....	۲۴۹
جدول (۷-۹): ارزش واردات کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶.....	۲۴۹
جدول (۷-۱۰): عمده واردات کشور، سال ۱۳۹۶ (میلیارد دلار).....	۲۵۰
جدول (۷-۱۱): مقایسه مهمترین شرکای وارداتی ایران در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۶.....	۲۵۲
جدول (۷-۱۲): عمده تغییرات سطوح تعرفه‌ای در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵.....	۲۵۷
جدول (۸-۱): سهم ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی از ارزش افزوده کل طی دوره ۹۶-۱۳۹۰ (درصد).....	۲۷۳
جدول (۸-۲): وضعیت اشتغال جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر به تفکیک فعالیت‌های عمده اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۴.....	۲۷۴
جدول (۸-۳): وضعیت اشتغال زیرگروه‌های فعالیت بخش خدمات مرتبط با بازرگانی داخلی.....	۲۷۵
جدول (۸-۴): تعداد و ترکیب واحدهای صنفی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲.....	۲۷۹
جدول (۸-۵): وضعیت نفوذ تکنولوژی به واحدهای صنفی تا پایان سال ۱۳۹۶.....	۲۸۰
جدول (۸-۶): تعداد مجوزهای فعالیت شرکت‌های پخش طی دوره ۹۶-۱۳۹۲.....	۲۸۱
جدول (۸-۷): وضعیت صدور مجوز برای انواع فروشگاه‌های زنجیره‌ای تا پایان سال ۱۳۹۶.....	۲۸۲
جدول (۸-۸): وضعیت صدور مجوز برای کسب و کارهای اینترنتی تا پایان سال ۱۳۹۶.....	۲۸۳
جدول (۸-۹): عملکرد شرکت بازرگانی دولتی بر اساس قراردادهای خرید تضمینی (هزارتن).....	۲۸۵
جدول (۸-۱۰): خرید کالاهای اساسی وارداتی توسط شرکت بازرگانی دولتی (هزارتن).....	۲۸۶
جدول (۸-۱۱): وضعیت تعاونی‌های مرتبط با بازرگانی داخلی طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۵.....	۲۸۸
جدول (۸-۱۲): وضعیت بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۵.....	۲۸۹
جدول (۸-۱۳): تغییرات بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی سال ۹۶ نسبت به ۹۵ (درصد).....	۲۹۰
جدول (۸-۱۴): شاخص‌های بازرسی و نظارت از واحدهای صنفی.....	۲۹۲
جدول (۸-۱۵): وضعیت عملکرد و ماهیت تصمیم‌گیری کارگروه تنظیم بازار در سال ۱۳۹۶.....	۲۹۵
جدول (۹-۱): عملکرد سال ۱۳۹۶ سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور در شاخص‌های اختصاصی.....	۳۱۷
جدول (۱۰-۱): رشد متغیرهای منتخب طی دوره‌های تکانه ارزی ۹۲-۱۳۹۱ (درصد).....	۳۳۶
جدول (۱۰-۲): نسبت واکنش انباشته شاخص قیمت صنایع به واکنش انباشته نرخ ارز در دوره‌های منتخب (درصد).....	۳۳۹
جدول (۱۰-۳): مقایسه یکپارچه واکنش متغیرهای کلیدی صنایع به تغییرات نرخ ارز.....	۳۴۶
جدول (۱۰-۴): نتایج برآورد رگرسیون‌های مقطعی بین کشش‌های ارزی و متغیرهای ساختاری بخش صنعت.....	۳۵۰

مقدمه

بخش صنعت، معدن و تجارت به دلیل دارا بودن سهم بالا از تولید ناخالص داخلی یکی از بخش‌های مهم اقتصادی کشور است که تحولات آن اقتصاد ملی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. کتاب حاضر در ۱۱ فصل مشتمل بر مجموعه‌ای از اطلاعات عملکردی سال ۱۳۹۶ بخش صنعت، معدن و تجارت با هدف تجزیه و تحلیل سیاست‌ها، اقدامات، تحولات و تبیین آثار سیاست‌های کلان برای بخش تدوین شده است.

- **فصل اول** به بررسی جایگاه جهانی اقتصاد ایران و تصویر آن در شاخص‌های بین‌المللی پرداخته است. نتایج این فصل نشان می‌دهد کشور ایران در سال ۲۰۱۷ توانست در شاخص‌های عملکردی خود به واسطه کاهش برخی تحریم‌های بین‌المللی بهبود ایجاد کند. با این حال همچنان ایران نسبت به کشورهای منطقه جایگاه قابل قبولی ندارد.

- **فصل دوم** به بررسی تحولات شاخص‌های کلان و جایگاه بخش صنعت در اقتصاد ملی پرداخته است. نتایج نشان‌گران است که ایران در سال ۱۳۹۶ رشد اقتصادی ۳٫۷ درصدی تجربه کرد. در این سال رشد زیرگروه نفت ۱٫۵ درصد، رشد زیرگروه صنعت ۳٫۶ درصد و رشد بخش صنعت و معدن نیز ۱٫۶ درصد بوده است. رشد ۳٫۲ درصدی بخش ساختمان بدلیل تحرک نسبی تقاضای محصولات صنعتی و معدنی به عنوان عامل فزاینده رشد صنعتی در این سال بوده است.

- **فصل سوم** به بررسی تحولات قیمتی بخش صنعت، معدن و تجارت پرداخته است. نتایج این بخش نشان می‌دهد که کشور در سال ۱۳۹۶ تورم تک‌رقمی را به دلیل ثبات بازار ارز، ایجاد ثبات نسبی در فضای اقتصاد کلان و افزایش تولید تجربه کرده است. تجربه دو سال مستمر نرخ تورم پایین‌تر از ۱۰ درصد، در طی دودهمه اخیر بی‌سابقه می‌باشد. ضمناً بواسطه تورم تک‌رقمی سال ۱۳۹۶، فشار محدودتری بر رشد نرخ ارز، دستمزد اسمی و نرخ سود بانکی به عنوان عوامل مؤثر بر متغیرهای عملکردی تولید و تجارت وارد شده است.

- **فصل چهارم** به بررسی عملکرد رشته فعالیت‌های صنعتی پرداخته است. نتایج این فصل نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی از رشد ۵٫۹ درصدی برخوردار گردید که بیش از ۵۰ درصد این رشد از «تولید سایر وسایل حمل و نقل»، «صنایع تولید محصولات یارانه‌ای، الکترونیکی و نوری» و «صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری» ناشی شده است.

- **فصل پنجم** به بررسی تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت می‌پردازد. نتایج مؤید آن است که در سال ۱۳۹۶ بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بالاترین سهم را در فرآیند تأمین مالی بخش صنعت و معدن داشتند؛ بگونه‌ای که بیش از ۲۸ درصد تسهیلات خود را به این بخش تخصیص دادند. در این سال تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن در مقایسه با سال قبل حدود ۸٫۳ درصد رشد یافت و از طریق کاهش نرخ سود تسهیلات بانکی تلاش شد سرمایه‌گذاری و تولید بخش تحریک شود.
- **فصل ششم** تحولات انرژی بخش صنعت و معدن را بررسی می‌کند. نتایج حاکی از آن است که ساختار صنعتی کشور شامل پنج رشته فعالیت عمده مصرف‌کننده انرژی و منبع‌محور یعنی محصولات کانی غیرفلزی، مواد و محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، صنایع تولید ذغال کک و صنایع غذایی و آشامیدنی است که در مجموع بیش از ۹۰ درصد انرژی بخش را با بهره‌وری پایین مصرف می‌کنند. بعلاوه طی دوره ۹۴-۱۳۹۱ شدت انرژی در مجموع ۵ صنعتی که بیشترین مصرف انرژی را (۹۱٫۱ درصد) دارند، افزایش یافته است.
- **فصل هفتم** به بررسی تجارت خارجی می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد ارزش تجارت خارجی غیرنفتی کشور در سال ۱۳۹۶ با احتساب میعانات گازی به میزان ۷۳۷۱ میلیون دلار کاهش یافت. عمده اقلام صادراتی غیرنفتی کشور در این سال را مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای با فناوری پایین و متوسط تشکیل می‌داد و متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی با ۴٫۷ درصد افزایش به ۳۵۵ دلار رسید. از مهمترین تحولات این سال در زمینه سیاست‌های تجاری افزایش ۴٫۳ درصدی متوسط تعرفه نسبت به سال قبل، افزایش متوسط نرخ‌های تعرفه در بخش کشاورزی، افزایش ردیف‌های تعرفه باهدف شفاف‌سازی و حمایت هدفمندتر از صنایع داخلی و کاهش طبقات تعرفه‌ای باهدف کاهش پراکندگی نرخ‌ها بود.
- **فصل هشتم** حوزه بازرگانی داخلی را بررسی می‌کند. نتایج این بخش حاکی از آن است که در سال ۱۳۹۶ دوزیرگروه اصلی عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، هتل و رستوران-حمل‌ونقل و انبارداری که با بخش بازرگانی داخلی کشور ارتباط بیشتری دارند، سهم ۲۱ درصدی از کل ارزش افزوده اقتصادی کشور را به خود اختصاص دادند. در این سال تعداد مجوزهای واحدهای صنعتی (بویژه خدماتی) افزایش و ساختار نوین توزیع کشور (فروشگاه‌های زنجیره‌ای، هایپرمارکت‌ها و فروش آنلاین و...) رشد حدود ۳ درصدی را تجربه کرد. بااین حال مقدار و حجم کل معاملات عمده‌فروشی در بورس کالای ایران به عنوان یکی از شاخص‌های توزیع مدرن نسبت به سال ۱۳۹۴ به ترتیب افزایش ۵٫۳ و ۳۳ درصدی را تجربه کرد.

- **فصل نهم** به برخی از مهمترین اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت پرداخته است. از مهمترین اقدامات سال ۱۳۹۶ می‌توان به اجرای طرح حمایتی رونق تولید برای احیاء بیش از ۲۵۰۰ واحد تولیدی صنعتی نیمه فعال و یا تعطیل و بهره‌برداری از فازهای ۱۷ و ۱۸ پارس جنوبی، بهره‌برداری از ۳۰۰۳ واحد تولیدی و تکمیل ۳۹۱۳ واحد صنعتی در سال ۱۳۹۶ در راستای ابلاغ ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی اشاره داشت.
- **فصل دهم** به بررسی آثار سیاست‌های ارزی بر بخش صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۶ پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد صادرات غیرنفتی در ایران در مجموع به سیاست ارزی حساسیت نشان می‌دهد و کشش‌های محاسبه شده برای صادرات غیرنفتی در هیچ‌یک از صنایع مختلف از عدد ۵۵/۰ کمتر نیستند و این حساسیت در بین صنایع مختلف متفاوت است، به طوریکه کشش صادرات نسبت به نرخ ارز در صنایع عمده و صادراتی از سایر صنایع پایین‌تر است.
- **فصل یازدهم** به بررسی عملکرد سال ۱۳۹۶ بخش صنعت، معدن و تجارت در یک نگاه پرداخته است. در این فصل ضمن ارائه تصویری جامع از تحولات صنعتی، معدنی و تجاری سال ۱۳۹۶، برخی توصیه‌های سیاستی برای سال ۱۳۹۶ عنوان شده است.

فصل اول

جایگاه جهانی اقتصاد ایران و تصویر آن در شاخص‌های بین‌المللی

در سال ۲۰۱۷ اقتصاد جهانی به‌خاطر وجود شرایط مالی جهانی بطور نسبی مطلوب و افزایش تقاضا، از رشد مثبتی در شاخص‌های تولید ناخالص، درآمد سرانه و تجارت خارجی برخوردار شد. اقتصاد ایران نیز توانست پس از اجرای برجام و رفع برخی تحریم‌ها از رشد مثبتی در شاخص‌های تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه، تجارت و جذب سرمایه‌های خارجی برخوردار گردد که این امر زمینه بهبود برخی شاخص‌های محیطی را نیز فراهم ساخت. اگرچه افزایش نوسانات نرخ ارز در اواخر سال ۲۰۱۷ و گسترش فضای عدم اطمینان ناشی از آن، آثار بازدارنده‌ای بر وضعیت این قبیله از شاخص‌ها داشت. بعلاوه، گمانه‌زنی‌ها در خصوص تصمیم ایالات متحده آمریکا برای خروج از برجام، موجب ایجاد چشم‌اندازی نامطمئن برای وضعیت شاخص‌های اقتصادی ایران شد.

بررسی عملکرد اقتصاد ایران در سال ۲۰۱۷ حاکی از بهبود نسبی شاخص‌های کلان اقتصادی و تجاری بواسطه تولید ناخالص داخلی ۴۳۱ میلیارد دلاری (سهم ۵۴٪ درصدی و رتبه ۲۷ جهانی)، درآمد سرانه ۵،۳۰۴ دلاری (رتبه ۹۷ جهانی)، تورم ۹/۹ درصدی (رتبه ۲۲ جهانی)، سهم ۵۲٪ درصدی از صادرات جهانی و ۲۶٪ درصدی از واردات جهانی بوده است. شاخص رقابت‌پذیری صنعتی ایران در سال ۲۰۱۶ معادل ۰/۴۸ (رتبه ۵۸ جهانی) بوده است. ایران در سال ۲۰۱۷ توانست جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) خود را با افزایش ۵۲ درصدی نسبت به سال قبل به سطح حدود ۵ میلیارد دلار برساند.

در ارتباط با مقایسه جایگاه ایران از منظر شاخص‌های بین‌المللی با کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، توجه به وجود فاصله ایران از لحاظ جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با ترکیه و امارات متحده عربی، همچنین از لحاظ ارزش تجارت خارجی در مقایسه با عربستان، ترکیه و امارات متحده عربی، اتخاذ سیاست‌های مناسب اصلاحی جهت تخفیف این شکاف را یادآوری می‌کند.

در سال ۲۰۱۷ وضعیت ایران از منظر شاخص‌های رقابت‌پذیری و نوآوری جهانی بهبود یافت اما در زمینه شاخص‌های سهولت کسب‌وکار و آزادی اقتصادی با تنزل رتبه مواجه بود. بهبود محیط کلان اقتصادی، زیرساخت‌ها، افزایش نرخ کارایی و نوآوری، افزایش خروجی‌های خلاق و دانش و فناوری از مهمترین دلایل بهبود شاخص‌های محیطی فوق‌الاشاره بودند. این در حالی است که در این سال، پرداخت مالیاتها و الزام قراردادها بیشترین تنزل رتبه در شاخص سهولت کسب‌وکار را داشته‌اند. در شاخص آزادی اقتصادی بیشترین تنزل رتبه در اثربخشی قضایی، سلامت مالی، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی تجاری به‌وقوع پیوست.

فصل حاضر با تفصیل بیشتر به بررسی جایگاه اقتصاد ایران در نماگرهای اقتصادی منتخب شامل تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه، تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تورم طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ و بررسی وضعیت شاخص‌های محیطی تأثیرگذار در فعالیت‌های اقتصادی مانند سهولت کسب‌وکار، رقابت‌پذیری، آزادی اقتصادی، نوآوری جهانی، توانمندسازی تجاری و عملکرد لجستیک پرداخته است.

۱-۱. نماگرهای اقتصادی منتخب

در این بخش به منظور ارائه تصویری از جایگاه جهانی ایران در بین کشورهای منتخب منطقه برخی شاخص‌های اقتصادی، تجاری و صنعتی شامل تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه، تورم، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تجارت مورد مقایسه قرار گرفته است.

۱-۱-۱. تولید ناخالص داخلی

براساس داده‌های صندوق بین‌المللی پول^۱، تولید ناخالص داخلی اسمی جهان به قیمت جاری در سال ۲۰۱۷ معادل ۷۹ هزار میلیارد دلار بوده که نسبت به سال قبل ۵٫۸ درصد رشد داشته است (رشد تولید ناخالص اسمی جهان در سال ۲۰۱۶ نسبت به سال قبل آن ۱٫۴ درصد بوده است). نرخ رشد حقیقی اقتصاد جهانی در سال ۲۰۱۷ معادل ۳٫۸ درصد بود که نسبت به سال قبل افزایش ۰٫۰۶ درصدی داشت که عمده این رشد، متکی به رشد اقتصادهای پیشرفته بوده است. براساس گزارش صندوق بین‌المللی پول، شرایط مطلوب مالی جهانی، هیجانات مثبت و وجود انگیزه‌های قوی باعث حفظ رشد اخیر تقاضا و به خصوص سرمایه‌گذاری شد که این امر، اثر قابل توجهی بر رشد اقتصادی کشورهای با حجم صادرات عظیم گذاشته است. همچنین اصلاحات مالیاتی ایالات متحده آمریکا و محرک‌های مرتبط با آن علاوه بر تحریک رشد این کشور، تقاضا را برای شرکای تجاری آن نیز افزایش داده است.

تولید ناخالص داخلی اسمی ایران در سال ۲۰۱۷ با رشد ۶٫۷ درصدی به ۴۳۱ میلیارد دلار رسید که باتوجه به بالاتر بودن رشد اسمی ایران نسبت به رشد اسمی جهان، رتبه تولید ناخالص داخلی ایران به قیمت اسمی در جهان را از ۲۸ در سال ۲۰۱۶ به ۲۷ در سال ۲۰۱۷ بهبود داده است. ایران در این سال سهم ۰٫۵ درصدی از تولید ناخالص جهان را به خود اختصاص داد. شایان ذکر است تولید ناخالص داخلی ایران براساس شاخص قدرت خرید در سال ۲۰۱۷ به ۱٫۶۳۰ میلیارد دلار رسید که در رتبه‌بندی ۱۹۳ کشور در رتبه هجدهم قرار گرفته و نسبت به سال قبل تغییری نداشته است.

مقایسه وضعیت ایران با رقبای منطقه نشان می‌دهد دو کشور ترکیه و عربستان به ترتیب با تولید ناخالص داخلی اسمی ۸۴۹ و ۶۸۳ میلیارد دلاری، به ترتیب سهم ۱،۰۶ و ۰،۸۵ درصدی از تولید ناخالص داخلی جهانی و رتبه‌های ۱۷ و ۱۹ جهانی را به خود اختصاص داده‌اند که این امر حاکی از رتبه بهتر این کشورها نسبت به ایران است. شایان ذکر است، برآوردهای صندوق بین‌المللی پول نشان می‌دهد سهم ایران از اقتصاد جهانی در سال ۲۰۱۷ اندکی افزایش یافته در حالیکه سهم ترکیه در آن سال اندکی کاهش نشان می‌دهد و سهم عربستان تغییر محسوسی نداشته است.

براساس گزارش بانک جهانی، رشد تولید ناخالص حقیقی ایران در سال ۲۰۱۷ معادل ۴،۳ درصد بوده که در مقایسه با رشد ۱۲،۵ درصدی سال ۲۰۱۶ کاهش نشان می‌دهد، افزایش نوسانات نرخ ارز در اواخر سال ۲۰۱۷ و گسترش فضای عدم اطمینان ناشی از آن که باعث بالا رفتن تقاضای سفته‌بازی برای ارزهای خارجی گردید را می‌توان در کنار کاهش تولید بخش نفت و گاز، صنایع کارخانه‌ای و ... از جمله دلایل این کاهش دانست.^۱ به گزارش آن بانک، برخلاف سال ۲۰۱۶ که سهم عمده رشد اقتصادی ایران ناشی از رشد بخش نفت بود، در سال ۲۰۱۷ منبع اصلی رشد اقتصادی ایران، رشد تولید بخش غیرنفتی می‌باشد که شامل ۳،۲ درصد از کل رشد اقتصادی (۴،۳ درصدی) در سال مذکور است. همچنین تشکیل سرمایه ثابت ناخالص برای نخستین بار از نیمه دوم ۱۵-۲۰۱۴ تا به حال دارای نرخ رشد مثبت بوده که نشان از رونق سرمایه‌گذاری عمدتاً مبتنی بر بخش ساخت‌وساز می‌باشد. لذا در صورت تثبیت تولید نفت، رشد غیرنفتی نیز می‌تواند از طریق افزایش تقاضای مصرفی کالاهای داخلی، بهبود سرمایه‌گذاری و افزایش سهم صادرات غیرنفتی به شکل فزاینده‌ای در سال‌های آتی تداوم یابد.

براساس گزارش بانک جهانی، انتظار می‌رود که برای سال ۲۰۱۸ نرخ رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی ایران با در نظر گرفتن سهم مشارکت بیشتر بخش غیرنفتی و عدم بوجود آمدن عوامل غیرمترقبه و بیرونی بر اقتصاد ملی، در حدود ۴،۲ درصد تثبیت شود. با این وجود، سطح بالای نرخ بیکاری و روند قابل انتظار افزایش قیمت‌ها، به احتمال زیاد بر درآمد خانوارها فشار وارد کرده و فضا را برای اجرای اصلاحات اقتصادی بیشتر، محدود می‌سازد. به‌طور کلی، در میان مدت و بلند مدت، چشم انداز رشد بر سرعت پیوستن ایران به اقتصاد جهانی در زمینه بانکی، تجارت و سرمایه‌گذاری و اجرای اصلاحات ساختاری کلیدی متکی خواهد بود. اما با توجه به احتمال بازگشت تحریم‌ها، می‌توان از طریق ایجاد فرصت‌های مناسب و برابر در یک محیط رقابتی برای بنگاه‌ها به‌ویژه بخش خصوصی، تقویت نظام بانکی، بهبود فضای کسب‌وکار و ارتقای بهره‌وری بازار کار از وابستگی به درآمدهای نفتی رهایی یافت و رشد بخش غیرنفتی را بهبود بخشید.

جدول (۱-۱): عملکرد تولید ناخالص داخلی اسمی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار)

	۲۰۱۷			۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
	مقدار	رشد	سهم (درصد)					
جهان	۷۹,۸۶۵	۵,۸	-	۷۵,۴۸۵	۷۴,۴۲۹	۷۸,۶۶۳	۷۶,۵۹۶	
ترکیه	۸۴۹ (۱۷)	-۱,۶	۱,۰۶	۸۶۳ (۱۷)	۸۵۹	۹۳۴	۹۵۰	
عربستان سعودی	۶۸۳ (۱۹)	۶,۰۳	۰,۸۵	۶۴۴ (۲۰)	۶۵۴	۷۵۶	۷۴۶	
ج.ا. ایران	۴۳۱ (۲۷)	۶,۷	۰,۵۴	۴۰۴ (۲۸)	۳۷۵	۴۲۳	۳۹۶	
امارات متحده عربی	۳۷۷ (۳۱)	۸,۲	۰,۴۷	۳۴۸ (۳۰)	۳۵۷	۴۰۳	۳۹۰	
رژیم اشغالگر قدس	۳۵۰ (۳۲)	۱۰,۳	۰,۴۳	۳۱۷ (۳۴)	۲۹۹	۳۰۸	۲۹۲	
قطر	۱۶۶ (۵۶)	۹,۰۸	۰,۲	۱۵۲ (۵۶)	۱۶۴	۲۰۶	۱۹۸	

Source: International monetary fund (2018).

• اعداد داخل پرانتز رتبه کشورها را نشان می‌دهد.

۱-۱-۲. درآمد سرانه

براساس آمار صندوق بین‌المللی پول، متوسط درآمد سرانه جهان در سال ۲۰۱۷ با افزایش ۴,۵ درصدی نسبت به سال قبل به ۱۰,۸۲۷ دلار رسید. ایران با درآمد سرانه ۵,۳۰۴ دلار در گروه کشورهای با درآمد متوسط بالا و در رتبه ۹۷ جهان در سال یاد شده قرار دارد (در مقایسه با سال ۲۰۱۶ علی‌رغم افزایش ۵,۵ درصدی با ۲ پله نزول در جایگاه جهانی مواجه شده است). از دیدگاه آن صندوق یکی از عوامل مهم اثرگذار بر رشد درآمد سرانه ایران در سال ۲۰۱۷، افزایش صادرات نفت پس از اجرای برجام و رشد قیمت آن در بازارهای جهانی به بالای ۵۰ دلار در هربشکه، پس از حصول توافق در زمینه کاهش سقف تولید نفت اوپک بوده است. همچنین بخش دیگری از این افزایش، می‌تواند به افزایش در رشد ارزش افزوده بخش غیرنفتی اقتصاد ایران در سال ۲۰۱۷ مربوط شود که طبق گزارش بانک جهانی سهم عمده‌ای از رشد اقتصادی در این سال را برعهده داشته است.

مقایسه درآمد سرانه ایران با متوسط جهانی و کشورهای منطقه حاکی از رتبه پایین تر ایران نسبت به این کشورها است. بررسی درآمد سرانه کشورهای نفتی منتخب طی دوره ۵ ساله ۱۷-۲۰۱۳ نشان می‌دهد که پس از یک دوره نزولی (کوتاه مدت)، سرانجام در سال ۲۰۱۷ رشد درآمد سرانه این کشورها مثبت شده است. افزایش قیمت نفت مهم‌ترین عامل مشترک در رشد درآمد سرانه کشورهای نفتی بوده است. شایان ذکر است در ایران به دلیل همراه شدن این عامل با رفع تحریم‌های فروش نفت، رشد درآمد سرانه قابل توجه‌تر بوده است. همچنین در عراق نیز به دلیل بهبود وضعیت امنیت داخلی این کشور و انجام برخی مراحل بازسازی اولیه زیرساخت‌ها، رشد بخش غیرنفتی بهبود یافته و در نتیجه رشد درآمد سرانه نسبت به سال قبل قابل توجه بوده است. اما در مقابل تغییرات درآمد سرانه ترکیه در دوره یاد شده منفی بوده است؛ چراکه علاوه بر بروز تبعات برخی چالش‌های سیاست داخلی و خارجی ترکیه، افزایش قیمت نفت در سال ۲۰۱۷ موجب افزایش قیمت حامل‌های انرژی و هزینه‌های حمل‌ونقل در این کشور شده که اثر منفی بر صادرات و کنترل تورم این کشور برجای گذاشته است و در نتیجه، درآمد سرانه آن نیز کاهش یافت.

جدول (۱-۲): عملکرد درآمد سرانه جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ (دلار)

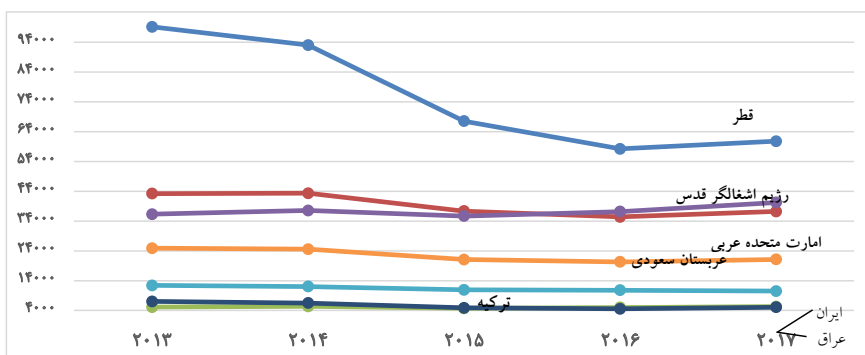
متوسط رشد ۲۰۱۳-۱۷	۲۰۱۷		۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
	رتبه	مقدار					
-۰,۱۳	-	۱۰,۸۲۷	۱۰,۳۵۶	۱۰,۳۳۴	۱۱,۰۵۰	۱۰,۸۸۶	جهان
-۱۱,۵	۷	۶۰,۸۰۴	۵۸,۲۴۶	۶۷,۵۳۷	۹۳,۰۵۴	۹۹,۱۸۰	قطر
۲,۶	۲۲	۴۰,۲۵۸	۳۷,۱۹۲	۳۵,۷۰۵	۳۷,۵۵۶	۳۶,۳۰۷	رژیم اشغالگر قدس
-۳,۷	۲۶	۳۷,۲۲۵	۳۵,۳۸۳	۳۷,۳۶۱	۴۳,۳۴۶	۴۳,۲۳۲	امارات متحده عربی
-۴	۴۰	۲۱,۱۲۰	۲۰,۳۱۷	۲۱,۰۹۴	۲۴,۵۸۰	۲۴,۸۹۲	عربستان سعودی
-۴	۶۷	۱۰,۵۱۲	۱۰,۸۱۷	۱۰,۹۱۴	۱۲,۰۲۲	۱۲,۳۹۵	ترکیه
۰,۷	۹۷	۵,۳۰۴	۵,۰۲۶	۴,۷۲۳	۵,۳۹۵	۵,۱۵۲	ج.ا.ایران
-۷,۷	۹۹	۵,۰۸۷	۴,۵۳۲	۴,۸۶۹	۶,۵۱۷	۷,۰۲۱	عراق

Source: International Monetary Fund, IMF Data Mapper (2018).

مطابق نمودار (۱-۱) قطر به واسطه صادرات نفت و گاز (و جمعیت پایین خود) با درآمد سرانه ۶۰ هزار دلاری توانسته است رتبه اول در میان کشورهای منتخب منطقه و رتبه ۷ جهانی را در سال ۲۰۱۷ به

خود اختصاص دهد. کشور امارات متحده عربی نیز با توسعه تجارت و متنوع‌سازی سرمایه‌گذاری‌ها در بخش‌های مختلف اقتصادی و همچنین افزایش فعالیت‌ها در بخش‌های غیرنفتی توانسته درآمد سرانه ۳۷ هزار دلاری کسب نماید و در جایگاه ۲۶ ام جهان در این سال قرار گیرد. رژیم اشغالگر قدس نیز با تکیه بر صنایع با فناوری بالا توانسته رتبه ۲۲ ام جهانی درآمد سرانه را به خود اختصاص دهد. همچنین عربستان سعودی بدلیل سرمایه‌گذاری گسترده در صنایع زیرساختی و انجام اصلاحات ساختاری توانسته است در جایگاه ۴۰ ام جهان و با فاصله قابل توجهی از ایران قرار بگیرد.

نمودار (۱-۱): عملکرد درآمد سرانه جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳

Source: International Monetary Fund, IMF Data Mapper (2018).

۱-۱-۳. تورم

براساس آمار صندوق بین‌المللی پول، متوسط نرخ تورم جهان در سال ۲۰۱۷ معادل ۳ درصد بوده که نسبت به سال قبل ۰٫۲ درصد افزایش یافته است. افزایش قیمت جهانی نفت، افزایش قیمت فلزات (به دلیل افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و املاک و مستغلات در چین) و همچنین افزایش انتظارات برای کاهش مالیات‌ها در ایالت متحده آمریکا موجب افزایش تورم جهان در این سال شده است. بعلاوه تصمیم فدرال رزرو برای افزایش نرخ بهره کوتاه مدت در دسامبر ۲۰۱۷ نیز موجب افزایش انتظارات تورمی در این سال گردید.

همچنین براساس آمار این صندوق، نرخ تورم ایران در سال ۲۰۱۷ معادل ۹٫۹ درصد بوده که نسبت به سال ۲۰۱۶ افزایش ۰٫۸ واحد درصدی را نشان می‌دهد. علی‌رغم این افزایش، رتبه ایران به لحاظ تورم نسبت به سال قبل تغییری نداشته و ایران در جایگاه ۲۲ امین کشور دارای تورم قابل توجه، در میان ۱۹۱ کشور جهان قرار دارد. بررسی روند تورم ایران طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ نشان می‌دهد که پس از یک دوره کاهشی

تورم از طریق اجرای سیاست‌های ضدتورمی موفق دولت، سرانجام در سال ۲۰۱۷ تورم به دلایلی نظیر افزایش نوسانات نرخ ارز در اواخر این سال و تصمیم بانک مرکزی به افزایش موقت سقف سود سپرده‌های بانکی (از ۱۵ درصد به ۲۰ درصد) افزایش یافت. اگرچه این افزایش ناچیز بوده و هنوز نرخ تورم ایران در این سال تک رقمی (۹٫۹) باقی مانده است، اما با توجه به مسائلی نظیر خروج آمریکا از برجام و احتمال افزایش هزینه‌ها به دلیل هزینه‌های ناشی از بازگشت تحریم‌ها، انتظار می‌رود نرخ تورم ایران در سال ۲۰۱۸ افزایش یابد. طبق آخرین پیش بینی، صندوق بین‌المللی پول تورم ۱۲٫۱ درصدی را برای سال ۲۰۱۸ ایران بدون لحاظ احتمال تحریم‌های فروش نفت، در نظر گرفته است. صندوق بین‌المللی پول در شرایط کنونی و با توجه به آسیب‌پذیری‌های مالی و عدم اطمینان خارجی، اجرای اصلاحات فوری در بخش مالی، یکسان‌سازی نرخ ارز بر اساس چارچوب سیاست پولی مبتنی بر بازار و اصلاحات ساختاری مبارزه با پولشویی را پیشنهاد داده است.

مقایسه تورم در کشورهای منتخب منطقه‌ای، حاکی از آن است که در سال ۲۰۱۷ عربستان دارای بهترین عملکرد بوده است، اگرچه به دلیل کسری بودجه و اجرای طرح مالیات بر ارزش افزوده، براساس گزارش بانک جهانی انتظار می‌رود نرخ تورم عربستان در سال ۲۰۱۸ به طور قابل توجهی افزایش یابد و به ۵ درصد برسد. همچنین عراق، قطر و امارات متحده عربی با فاصله قابل توجهی از نرخ تورم کشورهای ترکیه و ایران قرار دارند.

جدول (۱-۳): تورم جهان، ایران و کشورهای منتخب منطقه طی دوره ۱۶-۲۰۱۲ (درصد)

۲۰۱۷		۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
رتبه	مقدار					
۱۸۸	-۰٫۹	۲	۱٫۳	۲٫۲	۳٫۵	عربستان سعودی
۱۸۲	۰٫۱	۰٫۴	۱٫۴	۲٫۲	۱٫۹	عراق
۱۸۰	۰٫۲	-۰٫۵	-۰٫۶	۰٫۵	۱٫۵	رژیم اشغالگر قدس
۱۷۷	۰٫۴	۲٫۷	۱٫۸	۳٫۴	۳٫۲	قطر
۱۱۳	۲	۱٫۶	۴٫۱	۲٫۳	۱٫۱	امارات متحده عربی
۲۱	۱۱٫۱	۷٫۸	۷٫۷	۸٫۹	۷٫۵	ترکیه
۲۲	۹٫۹	۹٫۱	۱۱٫۹	۱۵٫۶	۳۴٫۷	ج.ا. ایران
-	۳	۲٫۸	۲٫۸	۳٫۲	۳٫۷	متوسط جهان

Source: International Monetary Fund, IMF Data Mapper (2018).

۱-۱-۴. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

براساس گزارش سرمایه‌گذاری جهانی ۲۰۱۸ آنکتاد^۱، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) جهانی در سال ۲۰۱۷ با ۲۳ درصد کاهش مواجه شد و به ۱,۴۳ هزار میلیارد دلار رسید که کاملاً برخلاف جهت حرکت رشد سریع تولید ناخالص داخلی و تجارت بوده است. بخشی از کاهش جریان سرمایه‌گذاری مستقیم به دلیل کاهش ۲۲ درصدی معاملات ادغام و تملک بین مرزی بوده است، اما حتی با لحاظ کردن معاملات کلان و بازسازی‌های شرکت‌های بزرگ که موجب رشد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۱۶ شده بود، همچنان کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۱۷ قابل توجه است. در سال ۲۰۱۷ جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اقتصادهای توسعه یافته و اقتصادهای در حال گذار به شدت کاهش یافت؛ اما برای اقتصادهای در حال توسعه، بدون تغییر باقی ماند. در نتیجه سهم اقتصادهای در حال توسعه از جریان‌های ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نسبت به سال ۲۰۱۶ از ۳۶ درصد به ۴۷ درصد افزایش یافت.

روند کاهشی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهانی طی سال‌های اخیر ناشی از عوامل مختلفی نظیر تغییرات ساختاری در الگوهای FDI و کاهش چشمگیر نرخ بازگشت FDI در پنج سال گذشته بوده است. به گزارش آنکتاد در سال ۲۰۱۷ متوسط نرخ جهانی بازدهی FDI افت ۶/۷ درصدی را تجربه کرده است، هرچند نرخ بازگشت سرمایه در کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای در حال گذار همچنان از میانگین بالاتر است، اما اکثر مناطق نتوانستند از روند نزولی رهایی پیدا کنند. از آنجا که افت بازدهی سرمایه‌گذاری در مناطقی که وابستگی زیادی به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در حوزه کالاهای اساسی دارند محسوس بوده است، شاید یکی از دلایل آن را بتوان به سقوط قیمت کالاهای اساسی در این بازه زمانی نسبت داد، اما ماهیت گسترده این افت حتی پس از بهبود قیمت‌ها، نشان از عوامل ساختاری دارد. عواملی که عمدتاً ناشی از کاهش فرصت‌های آربیتراژ هزینه‌های مالی و نیروی کار در مبادلات بوده است.

براساس گزارشات آنکتاد، پیش‌بینی رشد اقتصادی بیشتر، حجم تجارت بالاتر و افزایش قیمت کالاها، می‌تواند سبب افزایش بالقوه در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهانی در سال ۲۰۱۸ باشد، اما مسائلی مانند عدم اطمینان سیاسی ممکن است مانع تحقق پیش‌بینی فوق گردد. تشدید و گسترش تنش‌های تجاری نیز از جمله عواملی است که تأثیر منفی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی خواهد گذاشت. علاوه بر این، اصلاحات مالیاتی در ایالت متحده آمریکا و گسترش رقابت مالیاتی نیز از عوامل مؤثر بر روند سرمایه‌گذاری

مستقیم خارجی جهانی می‌باشد. براساس گزارش سرمایه‌گذاری جهانی آنکتاد، پیش‌بینی‌ها حاکی از رشد ضعیف FDI جهانی در سال ۲۰۱۸ بوده و پیش‌بینی می‌شود این رشد حداکثر حدود ۱۰ درصد افزایش یابد، این در حالی است که رشد مذکور از میانگین رشد در ۱۰ سال گذشته پایین‌تر خواهد بود.

براساس گزارش آنکتاد، جریان‌های ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران در سال ۲۰۱۷ نزدیک به ۵۰ درصد افزایش یافته و به پنج میلیارد دلار رسیده است. در پی لغوبرخی تحریم‌های خارجی در سال ۲۰۱۵، ایران به دلیل داشتن ذخایر غنی، شرکای خارجی قابل توجهی را برای اکتشاف و تولید نفت و گاز به خود جذب کرد. در جولای ۲۰۱۷، شرکت توتال فرانسه، CNPC چین و شرکت ملی نفت ایران قراردادی را برای توسعه فاز ۱۱ پارس جنوبی (بزرگ‌ترین میدان گازی جهان) به امضا رساندند. در آگوست، شرکت بین‌المللی یونیت (ترکیه)، زاروبژنفت روسیه و شرکت هلدینگ سرمایه‌گذاری غدیر برای سرمایه‌گذاری مشترک در سه میدان نفت و یک میدان گازی به توافق رسیدند. یک شرکت ترکیه‌ای نیز با دولت ایران برای ساخت هفت نیروگاه در ایران به توافق رسید. با وجود گشایش ایجاد شده در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی، تصمیم ایالت متحده آمریکا برای خروج از توافق هسته‌ای، موجب ایجاد چشم‌اندازی نامطمئن برای این پروژه‌های سرمایه‌گذاری شده است. مقایسه جریان سرمایه‌گذاری خارجی در برخی کشورهای منطقه مبین آن است که در سال ۲۰۱۷ رژیم اشغال‌گر قدس (۵۹ درصد)، کشورهای ایران (۴۹ درصد)، قطر (۲۷ درصد) و امارات متحده عربی (۸ درصد) رشد مثبت و کشورهای ترکیه، عربستان سعودی و عراق با افت جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مواجه شده‌اند.

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در قطر در سال ۲۰۱۷ در مقایسه با سال ۲۰۱۶ میلادی با تقریباً ۲۷ درصد افزایش به رقم ۹۸۶ میلیون دلار رسید که این موضوع نشان می‌دهد سرمایه‌گذاران جهانی نسبت به فضای اقتصادی این کشور با وجود تحریم کشورهای عربی، بی‌تفاوت بودند. همچنین میزان جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی امارات متحده عربی در سال ۲۰۱۷ با ۸ درصد رشد به رقم ۱۰۴ میلیارد دلار رسید که برای این کشور، یک رکورد محسوب می‌شود. از جمله دلایل رشد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در امارات، ادغام شرکت‌ها یا برخی بانک‌های برون مرزی و نیز فروش تملیکات بوده است. در مقابل، جریان‌های ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به عربستان که به‌طور سنتی بزرگترین دریافت‌کننده FDI در غرب آسیا بوده است به ۱،۴ میلیارد دلار کاهش یافته است. آنکتاد مهمترین علت سقوط سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در عربستان را اقدام شرکت‌های چندملیتی به فروش سهام خود به شرکت‌های داخلی عربستان سعودی اعلام کرده‌اند. دیگر دریافت‌کننده بزرگ FDI در منطقه یعنی کشور ترکیه نیز از سال ۲۰۱۶ به دلیل بی‌ثباتی سیاسی و نزول رتبه اعتباری با کاهش جریان‌های ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مواجه بوده است.

جدول (۴-۱): جریان سرمایه گذاری خارجی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار)

متوسط رشد دوره	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
جهان	۱۴۲۹	۱۸۶۷	۱۹۲۱	۱۳۳۸	۱۴۲۵	۰,۰۷
رژیم اشغالگر قدس	۱۸,۹	۱۱,۹	۱۱,۳	۶	۱۱,۸	۱۲,۵
ترکیه	۱۱	۱۲,۹	۱۷,۷	۱۲,۷	۱۳,۴	-۴,۸
امارات متحده عربی	۱۰,۴	۹,۶	۸,۵	۱۱	۹,۷	۱,۷
ج.ا. ایران	۵	۳,۳	۲	۲,۱	۳	۱۳,۶
عربستان سعودی	۱,۴	۷,۴	۸,۱	۸	۸,۸	-۳۶,۸
قطر	۰,۹	۰,۷	۱,۰۷	۱	-۰,۸	-
عراق	-۵	-۶,۲	-۷,۵	-۱۰,۱	-۳,۱	-

Source: World Investment Report (2018).

۱-۱-۵. تجارت

براساس گزارش سازمان تجارت جهانی^۱ در سال ۲۰۱۷ حجم تجارت کالایی در جهان به بالاترین سطح خود طی ۶ سال گذشته رسید؛ به طوری که در سال ۲۰۱۷ ارزش صادرات جهانی کالاها و خدمات به ترتیب با رشد ۱۰,۶ و ۷,۹ درصد نسبت به سال ۲۰۱۶ به ۱۷۷۰۰ و ۵۳۰۰ میلیارد دلار افزایش یافت. همچنین واردات جهانی کالاها و خدمات در سال ۲۰۱۷ با برخورداری از نرخ های رشد مثبت بالاتر نسبت به سال قبل به ترتیب ۱۸۰۰ و ۵۱۰۰ میلیارد دلار رسیده است.

در سال ۲۰۱۷ نرخ رشد وزنی و ارزشی تجارت کالایی در جهان به ترتیب حدود ۵ و ۱۰ درصد بوده است که از سال ۲۰۱۲ تاکنون یک رکورد محسوب می شود. بالاتر بودن نرخ رشد ارزش تجارت نسبت به نرخ رشد وزنی آن، نشان از این دارد که علاوه بر رشد وزنی مقداری، قیمت کالاهای مبادله شده در جهان نیز رشد مناسبی را تجربه کرده است. نرخ رشد تجارت بین المللی در سال ۲۰۱۷ اگرچه کمی پایین تر از متوسط بلندمدت آن (۴,۸ درصد) از سال ۱۹۹۰ بوده است، اما در قیاس با رشد ۱,۸ درصدی سال ۲۰۱۶ و متوسط ۳ درصدی در سال های پس از بحران مالی ۲۰۰۸ رقم بسیار مناسبی محسوب می شود و نشان از بهبود قابل توجه اوضاع تجارت جهانی دارد. رشد مناسب تجارت جهانی در سال ۲۰۱۷ بیش از هر چیز ریشه در

عوامل مرتبط با ادوار تجاری نظیر افزایش سرمایه‌گذاری (به ویژه در ایالات متحده آمریکا) و رشد مخارج مصرفی (به ویژه در ژاپن) داشت. در عین حال، چین و اتحادیه اروپا با حفظ ثبات رشد اقتصادی خود پایه محکمی برای تقاضای جهانی فراهم کردند. لذا به رغم تنش‌های تجاری، رشد مقدار تجارت جهانی در سال ۲۰۱۷ قابل توجه بود. اما پیش‌بینی می‌شود گسترش تنش‌های سیاسی و ژئوپولیتیک در سال ۲۰۱۸ منتج به محدودیت‌هایی برای تجارت طیف گسترده‌ای از کالاها در میان اقتصادهای بزرگ شود که در آن صورت این ریسک وجود دارد که یک چرخه مقابله به مثل در فضای تجارت بین‌المللی ایجاد شده و در تجارت و رشد جهانی اختلال ایجاد نماید.

شایان ذکر است، علی‌رغم بهبود رشد تجارت جهانی در سال ۲۰۱۷، برخی از عوامل ساختاری که در سال‌های اخیر بر تجارت تأثیر گذاشته‌اند از جمله متعادل‌سازی دوباره اقتصاد چین برای حرکت از سرمایه‌گذاری (که دارای ماهیت وارداتی بسیار بالایی است) به سمت مصرف (که دارای مقادیر واردات کمتر در مقایسه با سرمایه‌گذاری است) و در نهایت کاهش سرعت باز شدن درهای تجاری این کشور به سوی تجارت جهانی در دهه‌های اخیر، همچنان وجود دارد. البته متعادل‌سازی دوباره چین ممکن است در کوتاه مدت واردات را کاهش دهد، اما رشد قوی‌تر و پایدارتر بلندمدت این کشور، خواهد توانست از تجارت بیشتر حمایت کند. از سوی دیگر، انتظار می‌رود که فقدان پیمان‌های تجاری مؤثر بین کشورها موجب کاهش رشد تجارت جهانی در کوتاه مدت و بلندمدت شود.

جدول (۱-۵): روند ارزش تجارت کالاها و خدمات در سطح جهانی در دوره ۲۰۱۳-۱۷ (هزار میلیارد دلار)

عنوان	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	متوسط رشد دوره
صادرات کالاها	۱۹,۰	۱۹,۰	۱۶,۵	۱۶,۰	۱۷,۷	-۱,۸
واردات کالا	۱۹,۰	۱۹,۱	۱۶,۸	۱۶,۳	۱۸,۰	-۱,۳
صادرات خدمات	۴,۸	۵,۱	۴,۹	۴,۹	۵,۳	۲,۵
واردات خدمات	۴,۶	۵,۰	۴,۷	۴,۸	۵,۱	۲,۶
کل تجارت کالاها و خدمات	۴۷,۴	۴۸,۲	۴۲,۹	۴۲	۴۶,۱	-۰,۷

Source: World Trade Statistical Review (2018).

براساس گزارش سازمان تجارت جهانی، ایران در سال ۲۰۱۷ حدود ۹۲ میلیارد دلار کالا به سایر کشورها صادر کرده است که این رقم نسبت به سال گذشته ۲۶ درصد افزایش نشان می‌دهد. ارزش صادرات ایران

در سال ۲۰۱۷ با دو پله صعود نسبت به سال ۲۰۱۶ در رتبه ۳۷^{ام} جهان قرار گرفت. علی‌رغم این بهبود قابل توجه، سهم ایران از کل ارزش صادرات جهان در سال ۲۰۱۷ تنها ۰٫۵ درصد بوده است. شایان ذکر است، سهم ایران از کل ارزش صادرات جهان در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال قبل ۰٫۰۶ درصد افزایش یافته است. همچنین در مقایسه با کشورهای منتخب منطقه، امارات متحده عربی با سهم ۲٫۴ درصدی، عربستان با سهم ۱٫۳ درصدی و ترکیه با سهم ۱٫۱ درصدی از تجارت جهانی در جایگاه بالاتری از ایران به لحاظ میزان تأثیرگذاری بر صادرات جهانی قرار گرفته‌اند. از کل ارزش صادرات کالایی ایران به جهان، کالاهای صنعتی ۲۶٫۲ درصد، محصولات معدنی و نفتی ۶۳٫۲ درصد، محصولات کشاورزی ۹٫۳ درصد و سایر اقلام طبقه‌بندی نشده ۱٫۲ درصد سهم را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین در سال ۲۰۱۷ ارزش واردات کالا از سایر کشورها به ایران به ۴۷ میلیارد دلار رسید که نسبت به میزان آن در سال ۲۰۱۶ افزایش ۱۷٫۵ درصدی داشته است. ترکیب سبد وارداتی کشور را ۶۹٫۳ درصد محصولات صنعتی، ۲۴٫۴ درصد اقلام خام کشاورزی و تبدیلی تشکیل داده است.

جدول (۱-۶): تغییرات ارزش تجارت کالاها و خدمات ایران در دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار)

متوسط رشد دوره	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	
۲٫۸	۹۲ (۰٫۵۲)	۷۳ (۰٫۴۶)	۶۳٫۱ (۰٫۳۸)	۸۸٫۸ (۰٫۴۷)	۸۲٫۵ (۰٫۴۴)	صادرات کالاها
-۱٫۱	۴۷ (۰٫۲۶)	۴۰ (۰٫۲۵)	۴۱٫۸ (۰٫۲۵)	۵۱ (۰٫۲۷)	۴۹٫۲ (۰٫۲۶)	واردات کالا
۱٫۸	۹٫۹ (۰٫۱۹)	۹٫۸ (۰٫۲)	۱۰٫۸ (۰٫۲۲)	۱۰٫۳ (۰٫۲)	۹٫۲ (۰٫۱۹)	صادرات خدمات
۰٫۸	۱۵٫۹ (۰٫۳۱)	۱۵٫۲ (۰٫۳۳)	۱۵٫۱ (۰٫۳۲)	۱۶٫۵ (۰٫۳۳)	۱۵٫۴ (۰٫۳۳)	واردات خدمات

Source: World Trade Statistical Review (2018).

• اعداد داخل پرانتز سهم ایران در تجارت جهانی است.

طی دوره ۵ ساله ۱۷-۲۰۱۳ ارزش صادرات جهان به‌طور متوسط ۰٫۸- درصد افزایش یافته است که از میان رقبای منطقه‌ای ایران، امارات متحده عربی (۱٫۹ درصد)، رژیم اشغالگر قدس (۰٫۷ درصد) و ترکیه (۰٫۱۲ درصد) به‌ترتیب بیشترین متوسط رشد سالانه صادرات طی این دوره را به خود اختصاص داده‌اند، اما در خصوص سایر کشورهای منطقه بیشترین افت صادرات طی این دوره مربوط به عراق

(۱۶,۱ درصد)، قطر (۱۲,۸ درصد) و عربستان (۱۱,۶ درصد) می‌باشد. این در حالی است که با تقویت قیمت جهانی نفت خام از ابتدای سال ۲۰۱۷ میلادی و به‌ویژه پس از اجرای توافق کاهش عرضه نفت خام اوپک، ارزش صادرات کشورهای عمده صادرکننده نفت در منطقه افزایش یافته است. در میان این کشورها با این حال عراق به دلیل نابسامانی‌های سیاسی و مشکلات ناشی از بازسازی زیرساخت‌ها با ۱۶,۱ درصد کاهش صادرات طی دوره بیشترین کاهش صادرات در میان کشورهای منتخب منطقه را تجربه نموده است.

جدول (۷-۱): مقایسه ارزش صادرات ایران و کشورهای مهم منطقه در دوره ۲۰۳۱-۱۷ (میلیارد دلار)

عنوان	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	متوسط رشد دوره (درصد)	سهم از کل
جهان	۲۳,۷۱۴	۲۴,۰۹۰	۲۱,۳۸۲	۲۰,۹۲۲	۲۳,۰۰۹	-۰,۸	۱۰۰
امارت متحده عربی	۳۹۹	۴۰۰	۳۶۰	۳۶۴	۴۳۰	۱,۹	۱,۹
عربستان سعودی	۳۸۷	۳۵۴	۲۱۷	۲۰۰	۲۳۶	-۱۱,۶	۱
ترکیه	۱۹۹	۲۰۹	۱۹۰	۱۸۰	۲۰۰	۰,۱۲	۰,۹
رژیم اشغالگر قدس	۱۰۲	۱۰۴	۱۰۱	۱۰۰	۱۰۵	۰,۷	۰,۵
ج.ا.ایران	۹۲	۹۹	۷۴	۸۳	۱۰۲	۲,۶	۰,۴
قطر	۱۴۷	۱۴۴	۹۲	۷۲	۸۵	-۱۲,۸	۰,۴
عراق	۹۳	۸۹	۵۶	۴۸	۴۶	-۱۶,۱	۰,۲

Source: World Trade Statistical Review (2018).

طی دوره ۵ ساله مورد بررسی، واردات جهانی بطور متوسط سالانه ۰,۶- درصد افزایش یافته است. همچنین رشد متوسط سالانه واردات در میان برخی کشورهای منطقه از جمله امارات (۴ درصد) که استراتژی صادرات مجدد را تعقیب می‌کند، قطر (۳,۲ درصد) و رژیم اشغالگر قدس (۱,۳ درصد) افزایش یافته است. در مقابل بیشترین سرعت کاهش واردات طی دوره مربوط به عراق (۱۳,۷- درصد)، عربستان (۴,۴- درصد)، ترکیه (۱,۸- درصد) و ایران (۰,۷- درصد) و می‌باشد. شایان ذکر است، عواملی نظیر کاهش درآمدهای صادراتی، درآمد سرانه و کاهش ارزش پول ملی را می‌توان ازجمله دلایل مهم کاهش واردات کشورهای منطقه دانست.

جدول (۸-۱): مقایسه ارزش واردات ایران و کشورهای مهم منطقه در دوره ۱۷-۲۰۱۳ (میلیارد دلار)

عنوان	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	متوسط رشد دوره (درصد)	سهم از کل ۲۰۱۶
جهان	۲۳,۶۲۶	۲۴,۱۲۵	۲۱,۵۰۳	۲۱,۰۵۸	۲۳,۰۹۹	-۰,۶	۱۰۰
امارات متحده عربی	۳۰۰	۳۶۰	۳۴۴	۳۵۴	۳۵۲	۴	۱,۵
عربستان سعودی	۲۲۰	۲۳۷	۲۳۰	۱۹۰	۱۸۴	-۴,۴	۰,۸
ترکیه	۲۷۵	۲۶۵	۲۲۸	۲۱۹	۲۵۶	-۱,۸	۱,۱
رژیم اشغالگر قدس	۹۶	۱۰۰	۸۹	۹۵	۱۰۱	۱,۳	۰,۴
ج.ا. ایران	۶۵	۶۷	۵۷	۵۵	۶۳	-۰,۷	۰,۳
قطر	۵۲	۶۰	۶۱	۶۲	۵۹	۳,۲	۰,۳
عراق	۷۴	۶۸	۵۱	۴۹	۴۱	-۱۳,۷	۰,۲

Source: World Trade Statistical Review (2018).

۱-۱-۶. شاخص رقابت‌پذیری صنعتی^۱

براساس آمار منتشر شده از سوی یونیدو (سازمان توسعه صنعتی ملل متحد)^۲ از میان ۱۴۸ کشور رتبه‌بندی شده به لحاظ شاخص عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی، ایران در سال ۲۰۱۶ با یک پله صعود نسبت به سال قبل در جایگاه ۵۸ قرار گرفته است. بررسی این شاخص طی دوره ۱۶-۲۰۱۲ نشان می‌دهد رتبه ایران رو به بهبود بوده است. براساس جدول (۹-۱) در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۶ ایران نسبت به سال ۲۰۱۲ به لحاظ رتبه بهبود یافته، ولی به لحاظ امتیاز روند افزایشی نداشته است. این موضوع نشان دهنده این نکته است که با وجود کاهش عملکرد (امتیاز) رقابت صنعتی در ایران، عملکرد سایر کشورها در

۱. شاخص رقابت‌پذیری صنعتی که توسط سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو) منتشر می‌شود تولید و صادرات کالاهای صنعتی کشورها را از نظر قدرت رقابت‌پذیری اندازه‌گیری می‌کند. رقابت‌پذیری صنعتی به مفهوم توان کشورها برای افزایش حضورشان در بازارهای داخلی و بین‌المللی، ضمن توسعه بخش‌های صنعتی با ارزش افزوده بالاتر و فناوری بیشتر است. این شاخص در سه گروه (۸ زیرشاخص فرعی) شامل «تولید و صادرات محصولات صنعتی»، «تعمیق و ارتقای فن‌آوری کشورها» و «اثرات کشورها بر روی تولیدات صنعتی جهان» می‌باشد. شاخص رقابت‌پذیری صنعتی در دامنه صفر تا یک اندازه‌گیری می‌شود که هرچه این رقم به عدد یک نزدیک‌تر باشد نشانگر قدرت بیشتر آن کشور در رقابت صنعتی است. کشورها براساس رتبه‌بندی رقابت‌پذیری صنعتی به پنج دسته عالی، متوسط رو به بالا، متوسط، متوسط رو به پایین و پایین تقسیم می‌شوند. کشورهای آلمان، ژاپن، چین، آمریکا و کره جنوبی در دسته عالی قرار دارند و بیش از ۸۰ درصد تجارت صنعت جهانی را به خود اختصاص داده‌اند.

قیاس با عملکرد کشور تا حدودی بدتر شده است. باید توجه داشت تغییر موقعیت و جایگاه کشورهای نوظهور و صنعتی (به لحاظ ارزش افزوده صنعتی و صادرات صنعتی) به شدت ناشی از شاخص تغییرات رقابت پذیری صنعتی است. از این رو، توان رقابت پذیری صنعتی کشورها یکی از عوامل اساسی رشد پایدار در بلندمدت به شمار می‌رود.

براساس اطلاعات جدول (۱-۹)، امتیاز شاخص رقابت پذیری صنعتی ایران در سال ۲۰۱۶ معادل ۰/۰۴۸ (بدون تغییر نسبت به سال ۲۰۱۵) با رتبه ۵۸ در سطح کشورهای متوسط رو به بالا بوده است. تحلیل زیرمؤلفه‌های شاخص رقابت پذیری در سال ۲۰۱۶ نشان می‌دهد:

۱. امتیاز ایران در زیرشاخص سرانه ارزش افزوده صنعت (ساخت) ۰/۳۸ بوده است، همچنین در سال ۲۰۱۶ رتبه ایران در این شاخص نسبت به سال قبل ۴ پله صعود داشته است. اما با وجود عدم تغییر امتیاز ایران در سال ۲۰۱۶ در زیرشاخص سرانه صادرات صنعت (نمره ۰/۰۱۱) که مبین سنجش توانایی کشور برای تولید کالاهای رقابتی است، رتبه ایران نسبت به سال قبل ۲ پله بدتر شده است.
۲. وضعیت ایران از نظر «سهم کالاهای با فناوری متوسط و بالا در ارزش افزوده صنعت» (نمره ۰/۵۷۷)، «سهم ارزش افزوده صنعتی از تولید ناخالص داخلی» (نمره ۰/۳۴۰)، «سهم کالاهای با فناوری متوسط و بالا در صادرات صنعت» (نمره ۰/۳۳۸) و «سهم در کل ارزش افزوده صنعت جهان» (نمره ۰/۰۲۱) نسبت به سال ۲۰۱۵ مناسب‌تر یا بدون تغییر بوده است.
۳. رتبه ایران در سال ۲۰۱۶ نسبت به سال ۲۰۱۵ در دو زیرشاخص «سهم صادرات صنعت در کل صادرات جهان» (نمره ۰/۱۹۹) و «سهم در کل تجارت صنعت جهان» (نمره ۰/۰۱۲) علی‌رغم افزایش امتیاز با یک پله نزول جایگاه در میان ۱۴۸ کشور مواجه شده است. بدین ترتیب، جایگاه شاخص‌های عملکرد رقابت پذیری صنعتی ایران حاکی از آن است در چند سال اخیر عملکرد رقابت پذیری تولید و صادرات صنعتی تا حدودی بهتر شده است ولی این رقابت پذیری موجب بهبود در تجارت جهانی (صنعت) نشده است.

جدول (۹-۱): مقایسه رتبه و امتیاز ایران در زیر شاخص‌های عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی

و کشورهای مهم منطقه در دوره ۲۰۱۲-۱۶

شاخص رقابت‌پذیری صنعتی و زیربخش‌های آن	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶
امتیاز	۰,۰۵۵	۰,۰۴۷	۰,۰۴۷	۰,۰۴۸	۰,۰۴۸
رتبه	(۶۲)	(۶۱)	(۵۹)	(۵۹)	(۵۸)
سطح	متوسط	متوسط	متوسط رو به بالا	متوسط رو به بالا	متوسط رو به بالا
سرانه ارزش افزوده صنعت (ساخت) (دلار ۲۰۰۵)	۰,۰۴۸	۰,۰۴۶	۰,۰۴۸	۰,۰۴۸	۰,۰۳۸
سرانه صادرات صنعت (ساخت) (دلار جاری)	۰,۰۰۹	۰,۰۰۹	۰,۰۰۹	۰,۰۱۱	۰,۰۱۱
سهم کالاهای صنعتی با فناوری متوسط و بالا در ارزش افزوده صنعت (ساخت)	۰,۴۸۴	۰,۴۶۹	۰,۴۶۹	۰,۴۹۳	۰,۵۷۷
سهم ارزش افزوده صنعتی از تولید ناخالص داخلی	۰,۳۱	۰,۳۰۶	۰,۳۱۳	۰,۳۱۸	۰,۳۴۰
سهم کالاهای با فناوری متوسط و بالا در صادرات صنعت (ساخت)	۰,۳۶۵	۰,۳۶۹	۰,۳۳۸	۰,۳۳۸	۰,۳۳۸
سهم صادرات صنعت (ساخت) در کل صادرات	۰,۱۹۹	۰,۱۹۵	۰,۱۹۹	۰,۱۹۷	۰,۱۹۹
سهم در کل ارزش افزوده صنعت (ساخت) جهان	۰,۰۲۳	۰,۰۲۱	۰,۰۲۱	۰,۰۲۰	۰,۰۲۱
سهم در کل تجارت صنعت (ساخت) جهان	۰,۰۱۳	۰,۰۱۲	۰,۰۱۲	۰,۰۱۱	۰,۰۱۲

Source: United Nations Industrial Development Organization (2018).

براساس آمارهای جدول (۱-۱۰)، مقایسه رتبه شاخص رقابت‌پذیری صنعتی در سال ۲۰۱۶ نشان می‌دهد که کشورهای قطر، ترکیه، عربستان، امارات متحده عربی و رژیم اشغالگر قدس در منطقه در رتبه‌های بالاتر از ایران قرار داشته و در وضعیت بهتری در شاخص رقابت‌پذیری صنعتی برخوردار هستند؛ بطوریکه کشور ترکیه بدون تغییر وضعیت، همچنان از لحاظ رقابت‌پذیری صنعتی در جایگاه ۲۹ام کشورهای جهان قرار دارد. کشور عربستان سعودی نیز به عنوان اقتصاد نوظهور صنعتی با یک پله صعود در شاخص رقابت‌پذیری صنعتی در سال ۲۰۱۶ در مقایسه با سال قبل در جایگاه ۳۶ام قرار دارد. در سال ۲۰۱۶ رتبه شاخص رقابت‌پذیری صنعتی کشورهای قطر (۵۰)، امارت متحده عربی (۴۱) و رژیم اشغالگر قدس (۲۸) نیز بدون تغییر نسبت به سال ۲۰۱۵ گزارش شده است. همچنین از دیگر موارد قابل توجه در تغییرات صورت گرفته در وضعیت صنعتی کشورها، موقعیت کشور عراق است که از شرکای عمده تجاری ایران در منطقه آسیا به شمار می‌رود. عراق در روند شاخص رقابت‌پذیری صنعتی از وضعیت مطلوبی برخوردار

نیست؛ بطوریکه این کشور با ۱۵ پله نزول نسبت به سال قبل در جایگاه ۱۴۶ در میان ۱۴۸ کشور قرار گرفته است. این بدان مفهوم است که جایگاه رقابت پذیری صنعتی دو کشور ترکیه و عراق (شرکای تجاری ایران) طی دوره یادشده تغییر اساسی نداشته است که این امر در میان مدت و بلندمدت ممکن است در انتقال فناوری صنعتی به کشور را تحت تاثیر قرار دهد.

جدول (۱۰-۱): مقایسه رتبه و امتیاز ایران در عملکرد رقابت پذیری صنعتی و کشورهای مهم منطقه در دوره ۲۰۱۲-۱۶

عنوان	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶
رژیم اشغالگر قدس	۰,۱۴۴ (۲۹)	۰,۱۴۱ (۲۹)	۰,۱۴۱ (۲۸)	۰,۱۴۲ (۲۸)	۰,۱۳۲ (۲۸)
ترکیه	۰,۱۳۰ (۳۰)	۰,۱۳۰ (۳۰)	۰,۱۳۰ (۳۰)	۰,۱۲۹ (۲۹)	۰,۱۲۴ (۲۹)
عربستان سعودی	۰,۱۰۲ (۳۷)	۰,۰۹۸ (۳۷)	۰,۱۰۳ (۳۷)	۰,۱۰۰ (۳۷)	۰,۱۰۲ (۳۶)
امارت متحده عربی	۰,۰۷۶ (۴۶)	۰,۰۷۹ (۴۱)	۰,۰۸۶ (۴۰)	۰,۰۷۴ (۴۱)	۰,۰۷۳ (۴۱)
قطر	۰,۱۰۰ (۳۸)	۰,۰۸۲ (۴۲)	۰,۰۴۴ (۶۲)	۰,۰۶۳ (۵۰)	۰,۰۶۳ (۵۰)
ج.ا.ایران	۰,۰۵۰ (۶۳)	۰,۰۴۷ (۶۰)	۰,۰۴۷ (۵۹)	۰,۰۴۸ (۵۹)	۰,۰۴۸ (۵۸)
عراق	۰,۰۰۳ (۱۳۸)	۰,۰۰۳ (۱۴۰)	۰,۰۰۳ (۱۴۲)	۰,۰۰۴ (۱۳۱)	۰,۰۰۱ (۱۴۶)

Source: United Nations Industrial Development Organization (2018).

• اعداد داخل پرانتز رتبه کشورها را نشان می دهد.

۲-۱. شاخص های محیطی فعالیت اقتصادی

محیط فعالیت های اقتصادی در کشورهای جهان از مهمترین مؤلفه هایی هستند که رفتار سرمایه گذاران خارجی، تجار و بطور کلی بازیگران فعال در عرصه اقتصاد را متأثر می کند. بدیهی است مقایسه شاخص های مرتبط با آن کمک به سزایی در پیشبرد این امر خواهد نمود. مهمترین این شاخص ها شامل سهولت کسب و کار، رقابت پذیری، آزادی اقتصادی، نوآوری جهانی، توانمندسازی تجاری و عملکرد لجستیک در ادامه بررسی شده اند.

۱-۲-۱. شاخص سهولت کسب و کار^۱

رتبه شاخص سهولت کسب و کار ایران در سال ۲۰۱۷ با ۴ رتبه نزول نسبت به سال قبل، جایگاه ۱۲۴ ام را در بین کشورهای جهان کسب کرد. زیرشاخص‌های اخذ اعتبار، راه اندازی کسب و کار، تجارت فرامرزی و دریافت مجوزهای ساخت و ساز به ترتیب با ۱۱، ۵، ۴ و ۲ پله صعود، تأثیر مثبتی بر جایگاه ایران در شاخص داشته‌اند. زیرشاخص‌های پرداخت مالیات (۵۰ پله نزول) و الزام قراردادهای (۱۰ پله نزول) بیشترین اثر منفی را بر رتبه این شاخص داشتند. برخی از اقداماتی که جهت بهبود سهولت کسب و کار ایران در این سال صورت گرفته شامل اقدامات بهبود زیرشاخص «اخذ اعتبار» (شامل افزایش عمق شاخص اطلاعات اعتبار، افزایش پوشش دفتر اعتباری^۲ و افزایش پوشش اعتبار ثبتی^۳)، بهبود زیرشاخص «راه اندازی کسب و کار» (شامل کاهش زمان شروع کسب و کار) و بهبود زیرشاخص «تجارت فرامرزی» (شامل کاهش زمان‌بری صادرات و واردات و کاهش هزینه‌بری صادرات) می‌باشند.

بررسی اجزای زیرشاخص راه اندازی کسب و کار نشان می‌دهد افزایش امتیاز شروع کسب و کار (از ۸۵٫۰۶ به ۸۵٫۱۶) عمدتاً به دلیل کاهش زمان مورد نیاز برای شروع کسب و کار (از ۱۵٫۵ به ۱۵ روز) بوده است که در نتیجه آن، رتبه ایران در این زیرشاخص ۵ پله صعود کرده است. در زیرشاخص دریافت مجوزهای ساخت و ساز با وجود افزایش هزینه‌ها (از ۱٫۷ به ۲ درصد از ارزش موجودی انبار^۴) و کاهش امتیاز این زیرشاخص (از ۷۸٫۵ به ۷۸٫۰۷)، رتبه ایران ۲ پله صعود کرده است. افزایش امتیاز زیرشاخص تجارت فرامرزی (از ۴۰٫۶۶ به ۴۶٫۱۱) به دلیل کاهش زمان‌بری صادرات (از ۱۵۲ به ۱۲۰ ساعت)، کاهش هزینه‌های صادرات (از ۱۴۳ به ۱۲۵ دلار) و کاهش زمان‌بری واردات (از ۲۷۰ به ۱۹۲ ساعت) بوده است که در نتیجه رتبه ایران در این زیرشاخص ۴ پله صعود کرده است. در زیرشاخص اخذ اعتبار نیز به دلیل افزایش امتیاز در زیرگروه‌های آن شامل عمق شاخص اطلاعات اعتبار، پوشش دفتر اعتباری و پوشش اعتبار ثبتی رتبه ایران ۱۱ پله صعود داشته است. ارتقای رتبه ایران در زیرشاخص تسهیل دریافت اشتراک برق از ۱۶۳ به ۹۹ طی دوره ۵ ساله به دلیل کاهش مدت زمان دریافت مجوز اشتراک برق و همچنین هزینه آن با توجه به اصلاحات دولت و پیگیری آن در جهت کاهش فرایندهای مجوزدهی در بخش‌های مختلف رخ داده است. در این بخش به سبب از بین بردن نیاز به حفاری برای اتصال به برق، دسترسی به برق تسهیل گردید.

1. Ease of doing business index

2. Credit bureau coverage.

3. Credit registry coverage.

4. Warehouse value

جدول (۱۱-۱): رتبه ایران در شاخص کسب و کار

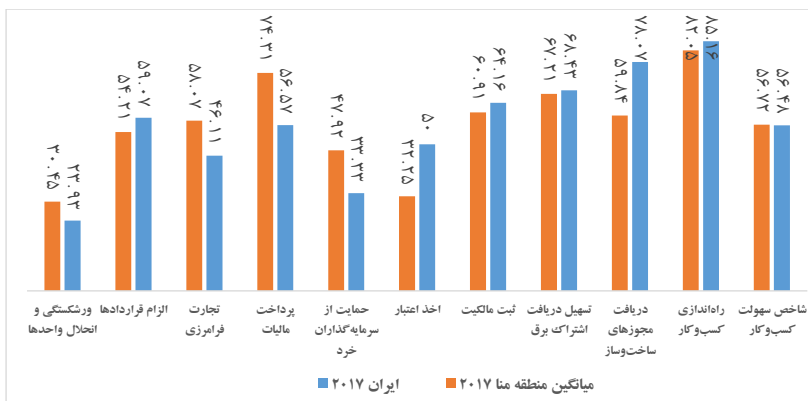
میزان تغییر ۲۰۱۳-۱۷	میزان تغییر ۲۰۱۶-۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
-۲۳	-۴	۱۲۴	۱۲۰	۱۱۷	۱۰۷	۱۰۱	شاخص سهولت کسب و کار
۱۴۱	۲	۲۵	۲۷	۲۷	۹۸	۱۶۶	دریافت مجوزهای ساخت و ساز
۶۴	-۵	۹۹	۹۴	۹۰	۹۴	۱۶۳	تسهیل دریافت اشتراک برق
-۲۷	-۱۰	۸۰	۷۰	۶۹	۶۲	۵۳	الزام قراردادها
-۲۰	-۵	۱۷۰	۱۶۵	۱۶۶	۱۴۹	۱۵۰	حمایت از سرمایه‌گذاران خرد
-۲۳	۴	۱۶۶	۱۷۰	۱۷۱	۱۶۶	۱۴۳	تجارت فرامرزی
-۲۱	-۵۰	۱۵۰	۱۰۰	۹۹	۱۲۲	۱۲۹	پرداخت مالیات
۷۸	-۱	۸۷	۸۶	۸۵	۸۹	۱۶۵	ثبت مالکیت
-۳۴	-۴	۱۶۰	۱۵۶	۱۵۵	۱۳۷	۱۲۶	ورشکستگی و انحلال واحدها
-۱۰	۵	۹۷	۱۰۲	۹۷	۸۲	۸۷	راه‌اندازی کسب و کار
-۷	۱۱	۹۰	۱۰۱	۹۷	۹۰	۸۳	اخذ اعتبار

Source: Doing Business Report (2018).

بررسی جدول (۱۱-۱) نشان می‌دهد رتبه کشور طی دوره ۵ ساله ۲۰۱۳-۱۷ در رابطه با شاخص سهولت کسب و کار تنزل یافته است. بهترین عملکردهای کشور در تسهیل فرآیندهای مجوز ساخت و ساز، ثبت مالکیت و تسهیل دریافت اشتراک برق بوده اما ورشکستگی و انحلال واحدها، الزام قراردادها و وضعیت تجارت فرامرزی کشور، پرداخت مالیات و حمایت از سرمایه‌گذاران خرد در کل دوره ۲۰۱۳-۱۷ بدتر شده است.

مقایسه عملکرد شاخص سهولت کسب و کار کشور با میانگین کشورهای منطقه مناسبتی از امتیاز پایین‌تر ایران در سال ۲۰۱۷ در مقایسه با این کشورهاست (امتیاز ۵۶٫۴۸ در مقابل ۵۶٫۷۲)، با این وجود امتیاز ایران در ۶ زیرشاخص الزام قراردادها، اخذ اعتبار، ثبت مالکیت، تسهیل دریافت اشتراک برق، دریافت مجوزهای ساخت و ساز و راه‌اندازی کسب و کار بالاتر از میانگین کشورهای منطقه مناسبتی دارد.

نمودار (۱-۲): مقایسه شاخص سهولت کسب و کار ایران با کشورهای منطقه منا

Source: Doing Business Report (2018).

تحلیل وضعیت زیرشاخص‌های سهولت کسب و کار در سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد بدترین رتبه‌های ایران در مقایسه با کشورهای جهان مربوط به ارکان زیر می‌باشند:

- حمایت از سرمایه‌گذاران خرد (رتبه ۱۷۰ و امتیاز ۳۳,۳۳) که ناظر بر فقدان یا ضعف در مقررات و سازوکارهایی است که در صورت نوسان شدید بازار و وضعیت محیطی نتوان به خوبی از سهامداران خرد و سرمایه‌گذاری‌های کوچک حمایت کرده و از این طریق امکان ایفای نقش آنها در مدیریت بازار را فراهم سازد.
- تجارت فرامرزی (رتبه ۱۶۶ و امتیاز ۴۶,۱۱) که بر مواردی چون فرایندهای صادرات و واردات، مدت زمان انجام این فرآیندها و هزینه آن تمرکز دارد. در سال ۲۰۱۷ رتبه ایران در زیرشاخص تجارت فرامرزی ۴ پله به دلیل بهبود امتیاز زمان صادرات و واردات از یکسو و بهبود هزینه‌های صادرات از سوی دیگر، ارتقا یافته است. با این حال زمان‌بری زیاد و هزینه بالای اجرای تشریفات گمرکی از جمله مواردی است که به منظور بهبود رتبه ایران در این زیرشاخص باید مدنظر قرار گیرد.
- شاخص ورشکستگی و تعطیلی واحدها (رتبه ۱۶۰ و امتیاز ۲۳,۹۳) بر مدت زمان و هزینه خروج بنگاه‌ها به دلیل ورشکستگی از چرخه اقتصاد تمرکز دارد. در سال ۲۰۱۷ زیرشاخص ورشکستگی و تعطیلی واحدها به دلیل کاهش نرخ بازستانی (درصدی از مطالبات که توسط بستانکاران شرکت ورشکسته قابل وصول است) از ۱۷,۹ به ۱۵,۴ سنت به ازای هر دلار و ثابت بودن سایر اجزای این شاخص همچون هزینه و زمان نسبت به سال قبل با نزول ۴ پله‌ای مواجه شده است. بر اساس اجزای این زیرشاخص، تعطیلی واحدها زمان‌بر بوده و بطور متوسط ۴,۵ سال طول می‌کشد، ضمن آنکه

بدلیل نرخ بازستانی ۱۵,۵ درصدی، بار مالی زیادی بر ذینفعان (طلبکاران) تحمیل می‌شود. بخشی از این هزینه بالا به واسطه مبهم بودن فرآیندهای ناظر بر ورشکستگی و انحلال در کشور است که ضرورت تسریع در پیگیری و تصویب احکام ورشکستگی در لایحه تجارت را ضروری می‌سازد.

۱-۲-۲. شاخص رقابت‌پذیری^۱

ایران از نقطه نظر شاخص رقابت‌پذیری در سال ۲۰۱۷ رتبه ۶۹ را بین ۱۳۷ کشور جهان کسب کرده که نسبت به سال ۲۰۱۶ معادل ۷ رتبه صعود داشته است. در این سال، وضعیت کشور در زیرشاخه‌های الزامات بنیادین (۶ رتبه بهبود)، عوامل تقویت‌کننده کارایی (۶ رتبه بهبود) و عوامل مؤثر بر نوآوری و پیچیدگی (۲۰ رتبه بهبود) ارتقاء یافته است.

طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ رتبه شاخص رقابت‌پذیری ایران ۱۳ پله ارتقاء یافت که مهمترین عامل آن بهبود وضعیت زیرشاخص محیط کلان اقتصادی (از رتبه ۱۰۰ به رتبه ۴۴) بوده است. بدترین رتبه طی دوره مذکور مربوط به سال ۲۰۱۴ بوده که از بدتر شدن وضعیت زیرشاخص نهادها (از رتبه ۸۳ به رتبه ۱۰۸) ناشی شده است. طی سال‌های بعد از آن با اصلاحات دولت در زمینه کاهش مقررات دست و پاگیر و افزایش کارآمدی چارچوب مقررات، جایگاه این شاخص بهبود یافته است.

بررسی دقیق‌تر زیرشاخص‌ها در سال ۲۰۱۷ نشانگر بهبود وضعیت برخی شاخص‌ها مانند نهادها، آموزش و تحصیلات عالی، آمادگی فناورانه، نوآوری، زیرساخت‌ها، کارایی بازار، توسعه بازارهای مالی، کارایی بازار کالا، پیچیدگی بازار و محیط کلان اقتصادی است. بهبود رتبه نهادها بدلیل برخی اصلاحات مرتبط با قوانین و مقررات در حمایت از سرمایه‌گذاران، سلامت رفتار بنگاه‌ها و کاهش هزینه‌های کسب و کار در صنعت گردشگری رخ داده است. بهبود مؤلفه نوآوری حکایت از انجام برخی اقدامات از سوی دولت در خصوص تولیدات با تکنولوژی پیشرفته و افزایش هزینه شرکت‌ها برای تحقیق و توسعه دارد. همچنین بهبود آمادگی فناورانه نیز بدلیل بهبود عملکرد در جذب تکنولوژی توسط بنگاه‌ها و یا از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. کارایی بازار کار به واسطه بهبود ظرفیت کشور در جذب افراد با استعداد رخ داده است. بهبود زیرساخت‌ها به واسطه نوسازی و خرید هواپیمای جدید و افزایش ظرفیت خطوط هوایی بوده است.

بررسی جدول (۱-۱۲) نشان می‌دهد زیرشاخص‌های کارایی بازار کار، کارایی بازار کالا و توسعه

بازارهای مالی در سال ۲۰۱۷ در بدترین وضعیت به لحاظ رتبه قرار دارند. ضمن آنکه بیشترین توفیقات ایران در سال ۲۰۱۷ در زمینه زیرشاخص‌های محیط کلان اقتصادی و نوآوری رخ داده است. در مجموع وضعیت شاخص رقابت‌پذیری طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ عملاً تحت تأثیر بهبود محیط کلان اقتصادی، ارتقاء آموزش و تحصیلات عالی، افزایش آمادگی فناوری، افزایش کارایی بازار کار، افزایش کارایی بازار کالا، بهبود زیرساختها، کاهش پیچیدگی بازار، افزایش نوآوری، توسعه بازارهای مالی، افزایش بهداشت و آموزش ابتدایی ارتقاء رتبه داشته است.

مقایسه شاخص رقابت‌پذیری ایران و برخی کشورهای منتخب خاورمیانه شامل امارات متحده عربی (رتبه ۱۷ جهان)، قطر (رتبه ۲۵ جهان)، رژیم اشغالگر قدس (رتبه ۱۶ جهان)، عربستان سعودی (رتبه ۳۰ جهان)، کویت (رتبه ۵۲ جهان) و بحرین (رتبه ۴۴ جهان)، ترکیه (رتبه ۵۳ جهان) و اردن (رتبه ۶۵ جهان) نشان از وضعیت نسبتاً نامطلوب کشور در این شاخص دارد.

جدول (۱-۱۲): رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری

تغییر ۲۰۱۳-۱۷	تغییر ۲۰۱۶-۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
۱۳	۷	۶۹	۷۶	۷۴	۸۳	۸۲	شاخص رقابت‌پذیری
۲۰	۶	۵۵	۶۱	۶۳	۷۱	۷۵	الزامات بنیادین
-۲	۵	۸۵	۹۰	۹۴	۱۰۸	۸۳	نهاده‌ها
۸	۲	۵۷	۵۹	۶۳	۶۹	۶۵	زیرساخت‌ها
۵۶	۲۸	۴۴	۷۲	۶۶	۶۲	۱۰۰	محیط کلان اقتصادی
۱	-۱	۵۰	۴۹	۴۷	۵۲	۵۱	بهداشت و آموزش ابتدایی
۱۵	۶	۸۳	۸۹	۹۰	۹۸	۹۸	عوامل تقویت‌کننده کارایی
۳۷	۹	۵۱	۶۰	۶۹	۷۸	۸۸	آموزش و تحصیلات عالی
۱۰	۱۱	۱۰۰	۱۱۱	۱۰۹	۱۲۰	۱۱۰	کارایی بازار کالا
۱۵	۴	۱۳۰	۱۳۴	۱۳۸	۱۴۲	۱۴۵	کارایی بازار کار
۲	۳	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۲۸	۱۳۰	توسعه بازارهای مالی

تغییر ۲۰۱۳-۱۷	تغییر ۲۰۱۶-۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
۲۵	۶	۹۱	۹۷	۹۹	۱۰۷	۱۱۶	آمدگی فناوریانه
۰	۰	۱۹	۱۹	۱۹	۲۱	۱۹	اندازه بازار
۵	۲۰	۸۱	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۲	۸۶	عوامل مؤثر بر نوآوری و پیچیدگی
۷	۱۲	۹۷	۱۰۹	۱۱۰	۱۱۰	۱۰۴	پیچیدگی بازار
۵	۲۳	۶۶	۸۹	۹۰	۸۶	۷۱	نوآوری

Source: Global Competitiveness Report(2018)

تحلیل وضعیت زیرشاخص‌های رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد بدترین رتبه‌ها مربوط به ارکان زیراست:

- عملکرد کارایی بازار کالا (رتبه ۱۰۰ و امتیاز ۴) که بر مواردی همچون شروع کسب و کار، واردات و قوانین تعرفه‌ای تمرکز دارد. این شاخص در سال ۲۰۱۵ (نسبت به سال قبل) به دلیل بهبود فرآیندهای شروع کسب و کار (عملکرد مؤثر دولت در کاهش تعداد فرآیندهای کسب و کار) و بهبود وضعیت موانع غیرتعرفه‌ای بهبود ۱۱ پله‌ای تجربه کرد. ولی در سال ۲۰۱۶ وضعیت بدتری (نسبت به سال قبل) یافت و ۲ رتبه نزول را تجربه کرد. علیرغم بهبود یک پله‌ای این زیرشاخص، عملکرد کارایی بازار کالا در ایران بسیار ضعیف است.
- کارایی بازار کار (رتبه ۱۳۰ و امتیاز ۳٫۳) بر مواردی مانند انعطاف‌پذیری دستمزدها، وضعیت رابطه کارگر و کارفرما و ... تمرکز دارد. علیرغم بهبود ۴ پله‌ای این زیرشاخص، کارایی بازار کار در کشور بسیار ضعیف است.
- توسعه بازارهای مالی (رتبه ۱۲۸ و امتیاز ۳) که بر توسعه بازارهای مالی و دسترسی به منابع تأمین مالی (اعم از بانک و بازار سرمایه) دلالت دارد، علیرغم بهبود ۳ پله‌ای این زیرشاخص، بازارهای مالی کشور حاکی از عدم توسعه‌یافتگی است.
- در مجموع عملکرد شاخص رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۷ برای اقتصاد ایران نشان می‌دهد مهمترین مشکلات برای انجام فعالیت‌های اقتصادی، محدودیت دسترسی به منابع مالی، تورم، بوروکراسی دولتی، ناپایداری سیاستی و فساد بوده‌اند.

۳-۲-۱. شاخص آزادی اقتصادی^۱

اقتصاد ایران از نقطه نظر شاخص آزادی اقتصادی در سال ۲۰۱۷ وضعیت غیرآزادی داشته، بطوریکه در سال ۲۰۱۷ رتبه ۱۵۶ را بین ۱۸۱ کشور جهان کسب کرده است؛ با این حال رتبه ایران نسبت به سال ۲۰۱۶ معادل یک پله نزول کرده است. رتبه زیرشاخص‌های کارایی قضایی، سلامت مالی، آزادی تجارت و آزادی سرمایه‌گذاری در سال ۲۰۱۷ نسبت به ۲۰۱۶ تغییر منفی و رتبه زیرشاخص‌های آزادی از فساد و افزایش یکپارچگی دولت، بهبود آزادی نیروی کار و افزایش حقوق مالکیت بیشترین تغییرات مثبت را داشته‌اند. بررسی روند این شاخص طی دوره ۲۰۱۳-۱۷ حاکی از تغییرات محدود و نوسانی شاخص بوده که امکان استمرار سیاست‌های یکپارچه جهت افزایش آزادی اقتصادی در کشور را در معرض تردید قرار می‌دهد. با این حال بهبود ۶۱ رتبه‌ای شاخص آزادی نیروی کار، ۲۴ رتبه‌ای افزایش یکپارچگی دولت و کاهش فساد و ۲۰ رتبه‌ای کاهش مخارج دولت طی دوره ۲۰۱۳-۱۷ از روند رو به بهبود کارایی دولت حکایت می‌کند.

جدول (۱-۱۳): رتبه ایران در شاخص آزادی اقتصادی طی دوره ۲۰۱۳-۱۷

گروه	رکن	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	تغییر ۲۰۱۵-۱۶	تغییر ۲۰۱۲-۱۶
حاکمیت قانون	آزادی اقتصادی	۱۷۳	۱۷۱	۱۷۱	۱۵۵	۱۵۶	-۱	۱۷
	حقوق مالکیت	۱۶۶	۱۶۵	۱۶۴	۱۶۳	۱۵۴	۹	۱۲
	آزادی از فساد / یکپارچگی دولت	۱۴۱	۱۴۹	۱۴۲	۱۴۵	۱۱۷	۲۸	۲۴
	کارایی قضایی	-	-	-	۱۱۱	۱۲۴	-۱۳	-
اندازه دولت	مخارج دولت	۲۹	۶	۱۰	۹	۹	۰	۲۰
	بار مالیاتی	۷۶	۷۰	۷۰	۷۳	۶۸	۵	۸
	سلامت مالی	-	-	-	۳۸	۴۵	-۷	-
اثر بخشی قوانین	آزادی کسب و کار	۱۰۳	۱۲۵	۱۱۹	۹۶	۹۴	۲	۹
	آزادی نیروی کار	۱۶۴	۱۳۲	۱۳۹	۱۱۷	۱۰۳	۱۴	۶۱
	آزادی پولی	۱۸۱	۱۸۰	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۷	۱	۴

گروه	رکن	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	تغییر ۲۰۱۵-۱۶	تغییر ۲۰۱۲-۱۶
بازار آزاد	آزادی تجارت	۱۷۸	۱۸۰	۱۷۲	۱۷۵	۱۷۷	-۲	۱
	آزادی سرمایه‌گذاری	۱۷۸	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۵	۱۷۸	-۳	۰
	آزادی تأمین مالی	۱۷۴	۱۷۴	۱۷۴	۱۷۳	۱۷۳	۰	۱

Source: Economic Freedom Index, The Heritage Foundation (2018).

مقایسه امتیاز ایران (۵۰٫۹) با متوسط امتیاز منطقه منا (۶۱٫۵) و متوسط امتیاز جهانی (۶۱٫۱) در شاخص آزادی اقتصادی نشان می‌دهد شکاف زیادی بین ایران و جهان (و حتی منطقه منا) بویژه در برخی زیرشاخص‌ها مانند آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی تأمین مالی وجود دارد (نمودار ۱-۳). این امر زمینه توجه ویژه و برنامه‌ریزی دقیق جهت بهبود رتبه کشور در شاخص‌های مذکور بویژه با استفاده از فضای پسابرجام را دوچندان می‌کند.

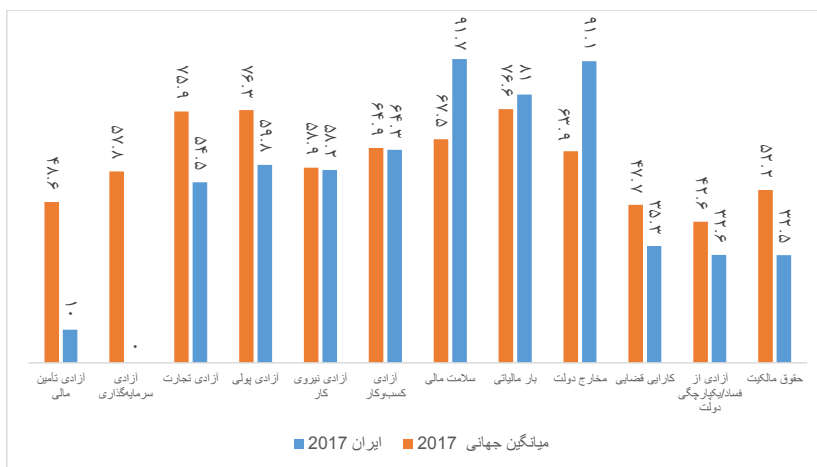
تحلیل وضعیت زیرشاخص‌های آزادی اقتصادی کشور ایران در سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد بدترین رتبه‌های ایران مربوط به ارکان زیر (عمدتاً در گروه بازار آزاد) می‌باشد:

- آزادی سرمایه‌گذاری (رتبه ۱۷۸ و امتیاز ۰) که بر سهولت ورود و خروج سرمایه اشاره دارد.
- آزادی پولی (رتبه ۱۷۷ و امتیاز ۵۹٫۸) که بردخال و کنترل دولت در قیمت‌ها و نرخ تورم اشاره دارد.
- آزادی تجارت (رتبه ۱۷۷ و امتیاز ۵۴٫۵) که بر میزان تعرفه‌ها در واردات کالاهای خارجی اشاره دارد.
- آزادی تأمین مالی (رتبه ۱۷۳ و امتیاز ۱۰) که بر مالکیت و کنترل دولتی در بخش بانکداری، بیمه و مؤسسات مالی اشاره دارد.
- بطور کلی با وجود اینکه طی دو سال گذشته امتیاز شاخص بازار آزاد کشور، تحت تأثیر کاهش محدودیت‌های صادراتی، کاهش نرخ تعرفه‌ها و موانع تعرفه‌ای و همچنین کاهش زمان‌بری فرایندهای صادراتی و وارداتی با بهبود مواجه شد؛ اما بطور کلی در مقایسه با میانگین جهانی،

۱. البته احتمالاً بخشی از امتیاز پایین ایران در شاخص آزادی سرمایه‌گذاری بدلیل عدم دسترسی به آمار ذریبط است؛ چون امتیاز صفر ابهام‌برانگیز می‌باشد.

وضعیت زیرشاخص‌های باز بودن بازار کشور مناسب نیست. در مجموع عواملی مانند نسبت ۳۹ درصدی ارزش صادرات و واردات به تولید ناخالص داخلی ایران، متوسط ۱۵٫۲ درصدی نرخ تعرفه متوسط، عدم رفع کامل تحریم‌های بین‌المللی، مناقشات منطقه‌ای، موانع داخلی و... از مهمترین عواملی می‌باشند که منجر به رتبه پایین ایران در گروه بازار آزاد شده است.

نمودار (۱-۳): مقایسه امتیاز زیرشاخص‌های شاخص آزادی اقتصادی ایران با میانگین جهانی

Source: Index for Economic Freedom (2018).

۱-۲-۴. شاخص نوآوری جهانی^۱

رتبه ایران در شاخص نوآوری جهانی طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ از رتبه ۱۲۰ به ۶۵ (با ۵۵ پله صعود) ارتقاء یافته است. در سال ۲۰۱۷ نیز با ۱۰ پله صعود نسبت به سال قبل، رتبه ۶۵ جهان را از میان ۱۲۶ کشور به خود اختصاص داده است. بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد ایران از ناحیه بهبود ۱۲ رتبه‌ای در زیرساخت و ۱۱ رتبه‌ای در خروجی‌های نوآوری توانسته وضعیت خود را در زمینه این شاخص در جهان در سال ۲۰۱۷ بهبود بخشد. بهبود ۱۱ رتبه‌ای خروجی نوآوری در نتیجه بهبود در زیرشاخص‌های خروجی خلاق و خروجی دانش و فناوری هر کدام با ۶ پله صعود و زیرشاخص نرخ کارایی نوآوری با ۵ پله صعود رخ داده است.^۲ بهبود قابل توجه دارایی‌های نامشهود و تاثیر دانش از مهمترین عوامل مؤثر در ارتقای خروجی نوآوری ایران بوده است.

1. Global innovation index

۲. «خروجی خلاق» شامل خدمات و کالاهای خلاق و همچنین خلاقیت‌های آنلاین و دارایی‌های نامشهود و «خروجی دانش و فناوری» نیز شامل خلق دانش، اثر دانش و انتشار دانش می‌باشد.

تحلیل جدول (۱-۱۴) نشان می‌دهد روند نوآوری کشور طی دوره ۱۷-۲۰۱۳ رو به بهبود بوده است و بیشترین بهبود از محل زیرشاخص‌های نرخ کارایی نوآوری، خروجی دانش و فناوری، خروجی خلاق، پیچیدگی بازار و پیچیدگی کسب و کار رخ داده است. در سال ۲۰۱۷ شاخص نوآوری کشور به واسطه بهبود زیرشاخص زیرساخت و نیز تداوم روند مشابه دوره ۱۷-۲۰۱۳ با بهبود زیرشاخص‌های فوق‌الشاره مواجه شد که بهبود ۱۰ رتبه‌ای شاخص نوآوری کشور را در پی داشت.

جدول (۱-۱۴): رتبه ایران در شاخص نوآوری جهانی

تغییر ۲۰۱۳-۱۷	تغییر ۲۰۱۶-۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	
۵۵	۱۰	۶۵	۷۵	۷۸	۱۰۶	۱۲۰	شاخص نوآوری جهانی
۱۴	۵	۹۳	۹۸	۹۰	۱۰۶	۱۰۷	ورودی‌های نوآوری
۳۳	۶	۱۰۶	۱۱۲	۱۰۲	۱۳۹	۱۳۹	پیچیدگی بازار
۲۸	۷	۱۰۸	۱۱۵	۱۱۱	۱۳۰	۱۳۶	پیچیدگی کسب و کار
۲۱	-۴	۱۱۰	۱۰۶	۱۱۲	۱۲۶	۱۳۱	نهاده‌ها
۱	۰	۴۵	۴۵	۴۸	۴۶	۴۶	منابع انسانی و تحقیقاتی
-۶	۱۲	۸۷	۹۹	۹۱	۶۸	۸۱	زیرساخت
۷۹	۱۱	۴۶	۵۷	۷۲	۱۰۵	۱۲۵	خروجی‌های نوآوری
۶۹	۶	۵۹	۶۵	۷۵	۱۱۶	۱۲۸	خروجی خلاق
۷۲	۶	۴۱	۴۷	۶۵	۹۰	۱۱۳	خروجی دانش و فناوری
۱۱۱	۵	۱۱	۱۶	۵۱	۱۰۳	۱۲۲	نرخ کارایی نوآوری

Source: Global Innovation Index (2018).

مهمترین عوامل مؤثر بر تضعیف شاخص نوآوری جهانی در سال ۲۰۱۷ ایران شامل موارد زیر می‌باشند:

- نهاده‌ها (رتبه ۱۱۰ و امتیاز ۴۸٫۳) که بر مواردی چون محیط سیاسی، محیط قانونی و محیط کسب و کار دلالت دارد. از منظر شاخص نوآوری جهانی مهمترین مشکل در نهاده‌ها، محیط کسب و کار است به نحوی که ایران از میان ۱۲۶ کشور رتبه ۱۱۴ را داراست. کاهش رتبه زیرشاخص محیط کسب و کار (۵۴ پله) در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال قبل بر کاهش رتبه شاخص نهاده‌ها بطور قابل توجهی تأثیرگذار بوده است.

۱-۲-۵. شاخص توانمندسازی تجاری^۱

جایگاه ایران در شاخص توانمندسازی تجاری در سال ۲۰۱۶ نزول یک پله‌ای در میان ۱۳۶ کشور داشته است که این افت عملکرد بیشتر به سبب ضعف در زیرشاخص‌های ترتیبات اداری در مرزها (با ۴ پله سقوط نسبت به سال ۲۰۱۴) رخ داده است. همچنین زیرشاخص‌های دسترسی به بازار و زیرساخت با ارتقای ۲ پله‌ای و محیط عملیاتی با ۹ پله صعود از مواردی بوده‌اند که توانایی تجاری ایران را افزایش داده‌اند. این در حالی است که این شاخص طی دوره ۲۰۱۶-۲۰۱۲ با ۱۵ رتبه تنزل همراه بوده است.

جدول (۱-۱۵): رتبه ایران در شاخص توانمندسازی تجاری

میزان تغییر ۲۰۱۲-۱۶	میزان تغییر ۲۰۱۴-۱۶	۲۰۱۶	۲۰۱۴	۲۰۱۲	
-۱۵	-۱	۱۳۲	۱۳۱	۱۱۷	توانمندسازی تجاری
-۴	+۲	۱۳۶	۱۳۸	۱۳۲	دسترسی به بازار
-۴	+۲	۱۳۶	۱۳۸	۱۳۲	دسترسی به بازار داخلی
-۴	-۳	۱۳۶	۱۳۳	۱۳۲	دسترسی به بازار خارجی
-۲۷	-۴	۱۲۳	۱۱۹	۹۶	ترتیبات اداری در مرزها
-۳۲	-۴	۱۲۳	۱۱۹	۹۱	کارایی و شفافیت در امور گمرکی
-۸	+۲	۹۰	۹۲	۸۲	زیرساخت
-۲	-۴	۶۹	۶۵	۶۷	دسترسی و کیفیت زیرساخت‌های حمل و نقل
-۱۵	+۴	۸۶	۹۰	۷۱	دسترسی و کیفیت خدمات حمل و نقل
-۶	+۳	۱۰۰	۱۰۳	۹۴	دسترسی و استفاده از خدمات ITC
-۳۳	+۹	۱۱۶	۱۲۵	۸۳	محیط عملیاتی
-۳۳	+۹	۱۱۶	۱۲۵	۸۳	محیط عملیاتی ^۱

Source: World Economic Forum (2016).

1. Commercial Empowerment Index

۲. رکن محیط عملیاتی شامل اجزای حقوق مالکیت فکری، کارایی نهادهای عمومی، دسترسی به منابع مالی، آزادی در همکاری‌های خارجی و امنیت فیزیکی است.

بررسی اجزای شاخص توانمندسازی تجاری در سال ۲۰۱۶ نشان می‌دهد دسترسی به منابع مالی به عنوان یکی از اجزای زیرشاخص محیط عملیاتی نسبت به سال قبل وضعیت بهتری یافته است، به گونه‌ای که دسترسی به منابع مالی رتبه ۱۱۸ را در میان ۱۳۶ کشور به خود اختصاص داده است (نسبت به رتبه ۱۳۲ در سال ۲۰۱۴). دسترسی به منابع مالی به عنوان یکی از معضلات بنگاه‌های اقتصادی در بخش صنعت و معدن به دفعات در کشور مورد تاکید بنگاه‌های اقتصادی بوده و بر عملکرد این بخش تأثیر بسزایی داشته است. با این وجود بررسی اجزای این زیرشاخص نشان می‌دهد آزادی فعالیت‌های خارجی در این سال با وجود بهتر شدن امتیاز، ۲ پله نسبت به سال ۲۰۱۴ نزول جایگاه داشته است.

تحلیل شاخص‌های توانمندسازی تجاری ۲۰۱۶ نشان می‌دهد بدترین رتبه‌های ایران مربوط به موارد زیر است:

- مؤلفه دسترسی به بازار (رتبه ۱۳۶ و امتیاز ۲/۱) که بر دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی تمرکز دارد. مهمترین عامل دسترسی به بازار داخلی مرتبط با فرآیندهای واردات کالا است. بالا بودن نرخ تعرفه و موارد مرتبط با آن هزینه واردات کالا را افزایش داده که این امر خود بر تولید و در نتیجه صادرات کالاها به خصوص کالاهای صنعتی مؤثر است.
- ترتیبات اداری در مرزها (رتبه ۱۲۳ و امتیاز ۳/۲) که بر فرآیندهای گمرکی و شفافیت در فعالیت‌های مرتبط با گمرک تمرکز دارد. زیرشاخص ترتیبات اداری در مرزها همانند شاخص تجارت فرامرزی به خدمات مرتبط با گمرک مانند تعداد روزهای لازم برای صادرات، واردات، تعداد اسناد لازم برای واردات و صادرات اشاره دارد. این زیرشاخص بر عملکرد ضعیف گمرک دلالت دارد، ضعف در هریک از موارد نامبرده می‌تواند مانعی جدی بر توسعه تجارت کشور به شمار آید. اگرچه گمرک با ایجاد سامانه جامع گمرکی و همچنین پنجره واحد سعی در کاهش فرایندها نموده است، با این حال بدتر شدن رتبه ایران نشان‌دهنده کافی نبودن این اقدامات در قیاس با سایر کشورها است.
- در مجموع، از منظر این شاخص مواردی همچون دسترسی به بازارهای جدید صادراتی، دسترسی به تأمین مالی تجاری، تکنولوژی و مهارت‌های نامناسب، فرآیندهای سخت وارداتی، نقص نظام تعرفه‌ای و وجود کاستی‌هایی در نظام استانداردها و الزامات فنی داخلی مهمترین مشکلات واحدهای تولیدی ایران در امر توانمندسازی تجاری به شمار می‌رود.

مقایسه امتیاز ایران در زیرشاخص‌های مرتبط با شاخص توانمندسازی تجاری علاوه بر بدتر شدن امتیاز

ایران در شاخص ترتیبات اداری در مرزها حاکی از پایین‌ترین امتیاز ایران نسبت به منطقه منا است. اگرچه در غالب زیرشاخص‌ها شکاف بین امتیاز ایران و این منطقه در سال ۲۰۱۶ کاهش داشته است، با این حال برای ایران همچنان تا کسب میانگین منطقه فاصله قابل ملاحظه‌ای وجود دارد.

نمودار (۴-۱): مقایسه ایران با کشورهای منطقه در شاخص توانمندسازی تجاری

Source: World Economic Forum (2016).

۱-۲-۶. شاخص عملکرد لجستیک^۱

رتبه ایران در شاخص عملکرد لجستیک معادل ۱۵ پله طی دوره ۲۰۱۶-۲۰۱۲ بهبود داشته است. همچنین ایران در گزارش سال ۲۰۱۶ با ۱۸ پله صعود جایگاه خود را از رتبه ۱۱۴ به رتبه ۹۶ ارتقاء داده است. بهبود رتبه ایران در این شاخص در نتیجه ارتقاء عملکرد لجستیکی ایران در تمامی زیرشاخص‌ها (شامل گمرک، زیرساخت، کیفیت خدمات، ردیابی محموله‌ها، حمل‌ونقل بین‌المللی و زمان انجام فرآیندها) حاصل شده است. بیشترین جهش عملکرد لجستیکی ایران در زیرشاخص «سهولت در ارسال محموله‌های بین‌المللی» بوده که ۳۶ رتبه افزایش داشته است و پس‌از آن «تحويل به موقع کالا» و «کیفیت زیرساخت‌ها» با ۲۵ پله و «کارایی فرآیندهای ترخیص کالا» با ۲۳ پله بیشترین بهبود را داشته‌اند. تحلیل عملکردی شاخص‌های مذکور نشانگر تأثیر مستقیم برجام و توافق هسته‌ای در زیرشاخص «سهولت در ارسال محموله‌های بین‌المللی» است که با رفع تحریم‌ها به‌خصوص در حوزه حمل‌ونقل و عادی شدن فرایند صادرات و واردات کشور، بهبود رتبه این زیرشاخص را بدنبال داشته است. وزارت راه و شهرسازی

1. Logistics Performance Index.

به عنوان متولی «زیرساخت های لجستیکی» عملکرد قابل قبولی در بهبود رتبه این شاخص داشته است. همچنین تلاش های گمرک جهت تسهیل، تسریع، ارتقا و مکانیزه کردن فرایندهای ترخیص کالا (از جمله راه اندازی سیستم جامع گمرکی و پنجره واحد گمرکی) در بهبود رتبه «کارایی فرایندهای ترخیص کالا» مؤثر بوده است. نقش بخش خصوصی را (در قالب شرکت های لجستیکی و حمل و نقلی) باید در زیرشاخص «شایستگی و کیفیت خدمات لجستیکی» جستجو کرد. شاخصی که همواره بهترین عملکرد و کمترین نوسان رتبه ای را تجربه کرده است. این امر نشان می دهد اولاً عملکرد بخش خصوصی لجستیک کشور از ثبات قابل قبولی برخوردار بوده است؛ و ثانیاً این عملکرد مناسب منجر به بهبود وضعیت کشور (جلوگیری از بدتر شدن رتبه ایران) در شاخص کل شده است.

جدول (۱-۱۶): رتبه ایران در شاخص عملکرد لجستیک

تغییر ۲۰۱۴-۱۶	۲۰۱۶	۲۰۱۴	۲۰۱۲	۲۰۱۰	۲۰۰۷	
+۱۸	۹۶	۱۱۴	۱۱۲	۱۰۳	۷۸	شاخص عملکرد لجستیک
+۲۳	۱۱۰	۱۳۳	۱۲۶	۱۰۶	۶۳	کارایی فرایندهای ترخیص کالا
+۲۵	۷۲	۹۷	۱۰۰	۸۶	۶۶	کیفیت زیرساخت های لجستیکی
+۳۶	۸۸	۱۲۴	۱۱۵	۱۲۱	۶۶	سهولت در ارسال محموله های بین المللی
+۱	۸۲	۸۳	۸۷	۶۹	۷۸	شایستگی و کیفیت خدمات لجستیک
+۱۲	۱۱۱	۱۲۳	۱۰۸	۱۱۰	۱۲۵	توانایی در تعقیب و ردیابی کالاهای ارسالی
+۲۵	۱۱۶	۱۴۱	۱۳۸	۸۵	۱۰۶	تحويل به موقع کالا

Source: World Bank (2016).

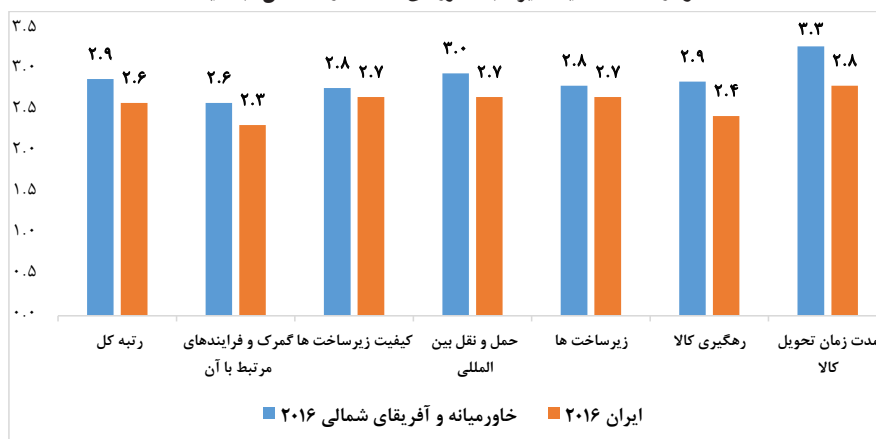
تحلیل جهانی و منطقه ای این شاخص نشان می دهد کشورهای آلمان، لوکزامبورگ، سوئد و هلند بهترین عملکردهای لجستیکی جهان را دارا می باشند. در بین کشورهای آسیایی نیز سنگاپور (رتبه ۵)، هنگ کنگ (رتبه ۹) و ژاپن (رتبه ۱۲) بهترین عملکرد لجستیکی طی دوره ۲۰۱۴-۱۶ را داشته اند. اگرچه بیشترین بهبود عملکرد لجستیکی در بین کشورهای منطقه در سال ۲۰۱۶ نسبت به دوره ۲۰۱۴ مربوط به ایران و امارات می باشد، ولی باید اذعان نمود که وضعیت ایران در این شاخص همچنان مناسب نیست و درحالی که بهترین موقعیت لجستیکی را در بین کشورهای منطقه داراست، اما در بین ۲۰ کشور منطقه یادشده رتبه ۱۱ را دارد.

زیرشاخص‌های با پایین‌ترین رتبه در سال ۲۰۱۶ در شاخص عملکرد لجستیک شامل موارد زیر می‌باشند:

- تحویل به موقع کالا (رتبه ۱۱۶ و امتیاز ۲٫۸۱)،
- توانایی در تعقیب و ردیابی کالاهای ارسالی (رتبه ۱۱۱ و امتیاز ۲٫۴۴) و
- کارایی فرایندهای ترخیص کالا (رتبه ۱۱۰ و امتیاز ۲٫۳۳)

علیرغم بهبودهای حاصل‌شده در خصوص شاخص عملکرد لجستیک طی دوره‌های اخیر، کشور همچنان به لحاظ زیرساخت‌های تجاری خود در وضعیت مناسبی نسبت به کشورهای جهان و کشورهای منطقه قرار ندارد. این وضعیت در شرایطی است که ایران بهترین موقعیت لجستیکی را در بین کشورهای منطقه داراست. تردیدی نیست که تا زمان برقراری این شرایط، قرار گرفتن در محیط تجارت جهانی برای کشور و استفاده از ظرفیت‌های لجستیکی آن برای قرارگرفتن در زنجیره ارزش جهانی با دشواری‌هایی همراه خواهد بود. بررسی شاخص عملکرد لجستیکی در سال ۲۰۱۶ برای کشورهای جهان حاوی نکات قابل توجهی است. اولاً واگرایی بین کشورهای با بهترین و بدترین عملکرد در حال افزایش است. ثانیاً زنجیره ارزش قابل اطمینان و کیفیت خدمات ارائه‌شده دو هدف کلیدی کشورها است. ثالثاً تسهیلات تجاری و حمل‌ونقل برای کشورهای با عملکرد پایین در شاخص عملکرد لجستیکی حیاتی است. فرایندهای شفاف در مرزها در ارتقای زنجیره ارزش پایدار ضرورت دارند که برای دستیابی به آن دولت‌ها باید به تسهیل فرایندهای تجاری بپردازند.

نمودار (۱-۵): مقایسه ایران با کشورهای منطقه در شاخص لجستیک

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل اول

اقتصاد ایران همگام با اقتصاد جهانی (که از روند رو به رشدی برخوردار بود) توانست رشد مثبتی در شاخص‌های تولید ناخالص، درآمد سرانه و تجارت خارجی، بواسطه شرایط پس از برجام و رفع برخی تحریم‌ها تجربه کند، اگرچه وضعیت رشد شاخص‌های اقتصادی در مقایسه با اهداف مندرج در قانون برنامه ششم فاصله نشان می‌دهد. شایان ذکر است گمانه‌زنی‌ها در خصوص تصمیم ایالات متحده آمریکا برای خروج از برجام، موجب ایجاد چشم‌اندازی نامطمئن برای وضعیت شاخص‌های اقتصادی ایران شد. ضمن آنکه این شرایط می‌تواند به‌عنوان مانعی جدی پیش‌روی جذب سرمایه‌گذاری خارجی و همچنین انتقال فناوری با تأکید بر بخش صنعت ایران تلقی شود.

همچنین بررسی جایگاه اقتصادی ایران در آینه شاخص‌های بین‌المللی گویای بهبود نسبی وضعیت کشور در اغلب شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها بوده است، اگرچه همچنان با وضع مطلوب فاصله وجود دارد. در این راستا به‌منظور تحریک‌بخشی به تولید و سرمایه‌گذاری کشور، تمرکز بر بهبود شاخص‌هایی نظیر راه‌اندازی کسب‌وکار (الکترونیکی شدن فرایند اخذ گواهی عدم سوءپیشینه، ارتباط الکترونیکی میان سازمان امور مالیاتی، تأمین اجتماعی و اداره ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری و استفاده از امضای الکترونیکی)، اخذ اعتبار (لزوم انعطاف‌پذیری بیشتر در مورد وثایق مورد قبول برای دریافت اعتبار، فراهم آوردن بسترسازی و الزامات پیاده‌سازی سامانه ثبت وثایق برای گسترش پوشش اطلاعاتی وام‌گیرندگان و تقویت سیستم گزارش اعتبارات و راه‌اندازی این سامانه، ایجاد قوانین خارج از حیطه ورشکستگی برای بستانکاران دارای وثیقه برای بهبود دسترسی به اعتبار)، آزادی تجاری (کارایی و شفافیت امور گمرکی، کاهش محدودیتها و موانع گمرکی)، آزادی سرمایه‌گذاری (کاهش محدودیت‌های قانونی و بوروکراتیک در زمینه ورود جریان سرمایه به کشور)، اثربخشی قضایی (شفاف‌سازی روش‌های نظارتی)، پرداخت مالیات (بازنگری در میزان و زمان پرداخت مالیاتها و نرخ مالیات)، کیفیت خدمات لجستیک و تقویت سیستم تعقیب و ردیابی کالا از اهمیت بیشتری برخوردار است.

فصل دوم

تحولات شاخص‌های کلان و جایگاه صنعت، معادن و تجارت در اقتصاد ملی

تولید ناخالص داخلی ایران به قیمت‌های ثابت از حدود ۷۲۱۰ هزار در سال ۱۳۹۵ به حدود ۷۴۸۰ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۶ افزایش یافت که گویای نرخ رشد ۳٫۷ درصدی است. این رشد نشان می‌دهد پس از اجرای برجام و تکمیل شدن ظرفیت‌های خالی تولید و استخراج نفت و گاز در سال ۱۳۹۵، نرخ رشد دو رقمی ۱۲٫۲ درصدی سال ۱۳۹۵ در ادامه برای سال بعد آن نتوانست تداوم یابد. بررسی رشد اقتصادی (بدون نفت) در پنج سال اخیر حاکی از آن است که در سال ۱۳۹۶ برخلاف سال‌های قبل، عمده رشد مرهون بخش غیرنفتی است، چرا که رشد تولید ناخالص داخلی (بدون نفت) از رشد کل تولید ناخالص داخلی بیشتر و معادل ۴٫۳ درصد برآورد شده است.

بررسی سهم ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی از رشد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد بیشترین سهم مربوط به گروه خدمات بوده که ۴۹٫۴ درصد از کل ارزش افزوده به قیمت‌های جاری (۳٫۲ واحد درصد از کل رشد اقتصادی) را به خود اختصاص داد. سهم گروه صنعت از رشد اقتصادی در این سال تنها ۰٫۷ واحد درصد بوده است. نکته قابل توجه در بررسی سهم ارزش افزوده فعالیت‌های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ تغییر قابل توجه سهم فعالیت‌های ساختمانی از ارزش افزوده تولید ناخالص داخلی کل است؛ بطوریکه پس از چندین دوره متوالی که فعالیت‌های ساختمانی به عنوان یکی از عوامل کاهنده در رشد اقتصادی نقش داشت سرانجام در سال ۱۳۹۶ سهم ۰٫۹ واحد درصدی از رشد اقتصادی را به خود اختصاص داد. هم‌زمان با مثبت شدن رشد ارزش افزوده ساختمان، به دلیل وجود پیوندهای پیشین و پسین این بخش با گروه خدمات، رشد این گروه نیز تحت تأثیر قرار گرفت. افزایش قابل توجه سهم از رشد فعالیت‌های مربوط به «مستغلات و کرایه» گواه آشکاری از اثرگذار بودن رشد ارزش افزوده ساختمان بر فعالیت‌های گروه خدمات است.

بررسی‌ها از طرف تقاضای اقتصاد نیز حاکی از آن است که رشد اجزاء اصلی هزینه کل در سال ۱۳۹۶ مثبت بوده است. بر این اساس، رشد مخارج مصرف نهایی به ۷٫۱ درصد و رشد مخارج مصرف نهایی بخش دولتی به ۷٫۴ درصد رسیده است. شایان ذکر است، این رشد اگر از سمت هزینه‌های عمرانی باشد عامل افزایش اشتغال خواهد بود، اما چون به نظر می‌رسد از سمت افزایش در هزینه‌های جاری باشد، می‌تواند محل تأمل باشد. یکی از نکات قابل توجه دیگر، مثبت شدن رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص است. در سال ۱۳۹۶ رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بعد از مدت‌ها در هر دو بخش ماشین‌آلات و ساختمان با افزایش همراه بوده و نرخ رشد ۳٫۴ درصدی را ثبت کرده است. بدیهی است بهبود قیمت نفت در سال ۱۳۹۶ توانایی برای واردات کالاهای سرمایه‌ای و ماشین‌آلات را افزایش داده است. با این وجود باید توجه داشت که به رغم ضرورت وجود رشد درآمدهای ارزی و بهبود نسبی فضای رشد سرمایه‌گذاری، امنیت سرمایه‌گذاری در کشور نیز مورد تأکید است.

بر این اساس، فصل حاضر به تحلیل تولید ناخالص داخلی برحسب ارزش افزوده گروه‌ها و رشته فعالیت‌های عمده اقتصادی و اجزای هزینه ناخالص داخلی پرداخته است.

۱-۲. تولید ناخالص داخلی حسب ارزش افزوده گروه‌ها و رشته فعالیت‌های عمده اقتصادی

- تحلیل گروه‌های تولید ناخالص داخلی براساس جدول (۱-۲) نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ در بین بخش‌های اقتصادی، ارزش افزوده گروه کشاورزی با رشد یک درصدی، کمترین تغییر را نسبت به سال قبل در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی داشته است. براساس داده‌های مرکز آمار ایران، ارزش افزوده گروه کشاورزی ۲,۳ درصد در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش یافته که دلیل اصلی آن کاهش میزان بارندگی‌ها و بحران کم‌آبی بر فعالیت‌های کشاورزی و خدمات مرتبط به آن بوده است. آمار پنج سال اخیر نشان می‌دهد بخش کشاورزی کمترین میزان رشد را تجربه کرده و خطر خشکسالی و کم‌آبی، اقتصاد بخش کشاورزی را تهدید می‌کند. باید توجه داشت که کند شدن موتور اقتصاد کشاورزی ایران، باعث کاهش اشتغال موجود و به دنبال آن سخت‌تر شدن معیشت کشاورزان و احتمال مهاجرت آنها به سمت شهرها و یا تغییر شغل آنها به سمت شغل‌های فصلی و گاه کاذب خواهد شد.
- در سال ۱۳۹۶ رشد گروه صنعت معادل ۱,۶ درصد بود. در حالیکه این گروه در سال گذشته به علت اجرای برجام و استفاده از ظرفیت‌های خالی در بخش‌های مختلف، به خصوص در صنایع نفت، گاز و پتروشیمی رشد کم‌سابقه ۲۱ درصدی داشت. کاهش رشد گروه صنعت در سال ۱۳۹۶ عمدتاً به علت کاهش نرخ رشد صادرات میعانات گازی و فرآورده‌های پالایشگاهی و لذا کاهش رشد ارزش افزوده استخراج نفت و گاز از ۳۲,۲ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۱,۶ درصد در سال ۱۳۹۶ و همچنین منفی شدن رشد ارزش افزوده تأمین آب، برق و گاز طبیعی (۲,۳-) بوده است، اما در مقابل زیرگروه ساختمان پس از پنج دوره متوالی انقباضی، با رشد مثبت همراه بوده و ۳,۲ درصد افزایش ارزش افزوده داشت. همچنین در سال‌های گذشته رکود شدید و طولانی مدت زیرگروه ساختمان، موجب افت تولید صنایع مرتبط با ساختمان از جمله فلزات اساسی و کانی‌های غیرفلزی و در نتیجه ایجاد ظرفیت‌های خالی در آن‌ها شده بود و از این‌رو، رشد آن در سال گذشته می‌تواند بخشی از این ظرفیت‌ها را نیز فعال کرده باشد. همچنان که

مشاهده می‌شود رشد ارزش افزوده جزء سایر معادن از منفی ۲٫۵ درصد در سال ۱۳۹۵ به مثبت ۲٫۸ درصد در سال ۱۳۹۶ رسیده است و رشد ارزش افزوده زیرگروه صنعت نیز ۳٫۶ درصد بوده است. شایان ذکر است، با توجه به نوسان نرخ ارز، تنگناهای تامین نقدینگی و مواد اولیه، فرسودگی ماشین‌آلات و فناوری تولید، نرخ بهره‌وری پایین و هزینه‌های سرشار بالا و تنگناهای جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی رشد قابل توجهی برای سال‌های آینده در این بخش مورد انتظار نیست.

مقایسه رشد ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد بین گروه‌های اصلی کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات، تنها رشد ارزش افزوده گروه خدمات نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش داشته و به ۶٫۸ درصد رسیده است. یعنی بخش عمده‌ای از رشد تولید ناخالص داخلی از طریق بهبود رشد ارزش افزوده بخش خدمات حاصل شده است؛ در حالیکه در سال ۱۳۹۵ گروه صنعت و معدن به‌ویژه در زیرگروه استخراج نفت و گاز طبیعی بیشترین رشد را به خود اختصاص داده بودند، اما پس از اجرای برجام و با توجه به تکمیل شدن ظرفیت‌های خالی تولید در آن سال، همان‌طور که انتظار می‌رفت آن رشد چشمگیر تداوم نیافت و گروه خدمات پیشران رشد در سال ۱۳۹۶ شد.

باتوجه به اینکه ارزش افزوده زیرگروه‌های خدمات از رشد گروه‌هایی چون صنعت و کشاورزی متأثر می‌شود، رشد گروه‌های کشاورزی و صنعت در سال ۱۳۹۶ منجر به مثبت شدن تمام زیرگروه‌های بخش خدمات شده است، اما رشد دو زیرگروه حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات (۸٫۴ درصد) و واسطه‌گری‌های مالی (۹٫۹ درصد) نسبت به سال قبل کم‌تر بوده است که این کاهش عمدتاً ناشی از کاهش قابل توجه نرخ رشد ارزش افزوده گروه صنعت و کشاورزی در سال ۱۳۹۶ بوده است. در مقابل نرخ رشد ارزش افزوده زیرگروه‌های امور عمومی، آموزش و بهداشت و مددکاری (۷٫۳ درصد) و خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی (۸٫۷ درصد) به دلیل افزایش بودجه جاری دولت در سال ۱۳۹۶ و رشد زیرگروه مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار (۶٫۶ درصد) به دلیل خروج نسبی بخش ساختمان از رکود، افزایش داشته است.

روند رشد اقتصادی ایران طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ نشان می‌دهد که بجز سال ۱۳۹۲ در تمامی سال‌ها رشد اقتصادی مثبت، ولی بسیار پرنوسان بوده است. رشد اقتصادی پس از افزایش در سال ۱۳۹۳ مجدداً در سال ۱۳۹۴ بدلیل افت قیمت جهانی نفت کاهش یافت و سپس در سال ۱۳۹۵ با افزایش قابل توجهی

به ۱۲٫۲ درصد رسید؛ اما این رشد بالا تداوم نداشت و دوباره در سال ۱۳۹۶ با کاهش مواجه شد و به ۳٫۷ درصد رسید.

جدول (۱-۲): رشد تولید ناخالص داخلی و ارزش افزوده گروه های اقتصادی به قیمت های ثابت ۱۳۹۰ (درصد)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۱٫۰	۳٫۳	۳٫۲	۵٫۹	۳٫۳	گروه کشاورزی
۱٫۱	۳٫۰	۳٫۰	۶٫۲	۴٫۳	کشاورزی
-۲٫۱	۹٫۷	۶٫۹	-۰٫۶	-۱۴٫۵	ماهیگیری
۱٫۶	۲۱٫۰	-۲٫۱	۴٫۸	-۳٫۷	گروه صنعت
۱٫۶	۳۲٫۲	۱٫۳	۰٫۴	-۲٫۸	معدن
۱٫۵	۳۵٫۰	-۰٫۷	-۰٫۳	-۳٫۱	استخراج نفت و گاز طبیعی
۲٫۸	-۲٫۵	۳۵٫۸	۱۳٫۰	۲٫۷	سایر معادن
۳٫۶	۶٫۵	-۸٫۹	۱۳٫۰	-۷٫۷	صنعت
-۲٫۳	۳۴٫۳	۴٫۲	۱۳٫۴	۷٫۵	تأمین آب، برق و گاز طبیعی
۳٫۲	-۱۰٫۹	-۴٫۱	-۹٫۵	-۷٫۶	ساختمان
۶٫۸	۵٫۴	۱٫۶	۰٫۷	۲٫۶	گروه خدمات
۴٫۷	۴٫۴	۲٫۳	۳٫۷	-۳٫۲	عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران
۸٫۴	۱۰٫۴	۱٫۶	۷٫۵	۳٫۶	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۹٫۹	۱۴٫۵	۵٫۷	-۳٫۱	-۱٫۲	واسطه گری های مالی
۶٫۶	۴٫۶	۲٫۷	-۵٫۶	۱۰٫۰	مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار
۷٫۳	۲٫۱	-۱٫۰	۱٫۷	۰٫۹	امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری
۸٫۷	۴٫۲	-۲٫۴	۱٫۵	۱٫۱	خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی
۴٫۰	۱۱٫۹	۰٫۱	۲٫۸	-۰٫۲	جمع ارزش افزوده رشته فعالیت ها
-	-	-	-	-	خالص مالیات بر واردات
۳٫۷	۱۲٫۲	۰٫۵	۲٫۶	-۰٫۶	محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)
۴٫۳	۷٫۱	۰٫۸	۳٫۲	۰٫۰	محصول ناخالص داخلی (بدون نفت)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

شایان ذکر است، حجم تولید و صادرات نفت طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ افزایش داشته و به ترتیب از ۱۲- درصد و ۱۴,۸- درصد در ابتدای دوره به ۲,۳ و ۴,۵ درصد در انتهای دوره رسیده است؛ ضمن آنکه رشد تولید و صادرات نفت در سال ۱۳۹۵ جهشی قابل توجه داشته است. در سال ۱۳۹۶ نیز اگرچه هم رشد تولید و هم رشد صادرات نفت مثبت بود، اما بدلیل پرشدن ظرفیت‌های خالی تولید در سال گذشته و عدم ظرفیت‌سازی جدید برای تولید و صادرات از طریق جذب حداکثری سرمایه‌گذاری خارجی در بخش استخراج و تولید نفت و فرآورده‌های نفتی، رشد تولید و صادرات در این سال نسبت به سال گذشته با کاهش مواجه شده؛ این در حالی است که قیمت نفت در سال ۱۳۹۶ رشد ۲۹ درصدی را تجربه کرد.

جدول (۲-۲): روند قیمت، تولید و صادرات نفتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۳

سال	تولید (هزار بشکه در روز)	صادرات (هزار بشکه در روز)	متوسط قیمت هریشکه نفت خام (هزار بشکه در روز)
۱۳۹۳	۳۰۶۳ (-۱۲)	۱۴۳۵ (-۱۴,۸)	۹۶,۲ (-۹)
۱۳۹۴	۳۲۳۱ (۵,۵)	۱۵۷۴ (۹,۷)	۴۹,۴ (-۴۸)
۱۳۹۵	۳۷۶۲ (۱۶,۴)	۲۲۲۴ (۴۱,۳)	۴۰,۶ (-۱۷,۸)
۱۳۹۶	۳۸۴۹ (۲,۳)	۲۳۲۴ (۴,۵)	۵۲,۵ (۲۹)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

تحلیل سهم از رشد گروه‌های مختلف اقتصادی و سهم ارزش افزوده آن‌ها از تولید طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ نشان می‌دهد:

- بررسی سهم ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی از رشد تولید ناخالص داخلی براساس جدول (۲-۲) نشان می‌دهد بیشترین سهم از نرخ رشد اقتصاد در سال ۱۳۹۶ مربوط به گروه خدمات معادل ۳,۲ واحد درصد است. براساس جدول (۲-۴) این گروه ۴۹,۴ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد ایران به قیمت‌های جاری را به خود اختصاص داده است.
- سهم گروه صنعت از رشد کل اقتصاد تنها ۰,۷ واحد درصد است. این در حالی است که در سال ۱۳۹۵ بالاترین سهم از رشد اقتصادی مربوط به گروه صنعت (۸,۹) بود. با این وجود به دلیل رشد

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی و تعداد پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۶ سهم ارزش افزوده گروه صنعت از تولید ناخالص داخلی براساس اطلاعات جدول (۲-۳) اندکی افزایش داشته است و از ۳۹,۹ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۴۱,۸ درصد در سال ۱۳۹۶ رسیده است.

- سهم از رشد اقتصادی گروه کشاورزی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال‌های اخیر با کاهش قابل توجه به ۰,۱ واحد درصد رسید که این عدد معادل نصف میزان سال گذشته آن است. به علاوه این گروه که در طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ سهم بسیار ناچیزی از ارزش افزوده کل اقتصاد را داشته است، در سال ۱۳۹۶ نیز تنها سهم ۸,۳ درصدی از ارزش افزوده کل را به خود اختصاص داد.

جدول (۲-۳): سهم فعالیت‌های اقتصادی از رشد تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (درصد)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۰,۱	۰,۲	۰,۲	۰,۴	۰,۲	گروه کشاورزی
۰,۰۷	۰,۱۹	۰,۱۹	۰,۳۷	۰,۲۵	کشاورزی
-۰,۰۱	۰,۰۳	۰,۰۲	۰,۰۰	-۰,۰۵	ماهیکیری
۰,۷	۸,۹	-۰,۹	۲,۱	-۱,۷	گروه صنعت
۰,۳۷	۶,۴۰	۰,۲۷	۰,۰۸	-۰,۵۸	معدن
۰,۳۳	۶,۴۴	-۰,۱۳	-۰,۰۵	-۰,۶۱	استخراج نفت و گاز طبیعی
۰,۰۴	۰,۰۴-	۰,۳۹	۰,۱۳	۰,۰۳	سایر معادن
۰,۴۴	۰,۸۵	-۱,۲۸	۱,۶۹	-۱,۰۹	صنعت
-۰,۱۷	۲,۰۸	۰,۲۵	۰,۷۱	۰,۳۷	تأمین آب، برق و گاز طبیعی
۰,۰۹	-۰,۳۹	-۰,۱۶	-۰,۴۱	-۰,۳۵	ساختمان
۳,۲	۲,۷	۰,۸	۰,۳۴	۱,۲	گروه خدمات
۰,۵۷	۰,۵۸	۰,۳۰	۰,۴۸	-۰,۴۲	عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران
۰,۶۶	۰,۸۴	۰,۱۳	۰,۵۷	۰,۲۶	حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات
۰,۲۶	۰,۳۷	۰,۱۴	-۰,۰۸	-۰,۰۳	واسطه‌گری‌های مالی
۰,۸۶	۰,۶۵	۰,۳۷	-۰,۸۴	۱,۳۵	مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار
۰,۷۷	۰,۲۴	-۰,۱۲	۰,۲۰	۰,۱۰	امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری
۰,۰۷	۰,۰۴	-۰,۰۲	۰,۰۱	۰,۰۱	خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۴,۰۰	۱۱,۸	۰,۰۷	۲,۷	-۰,۱۸	رشد ارزش افزوده رشته فعالیت‌ها
-۰,۳۰	۰,۳۲	۰,۴۶	-۰,۲۰	-۰,۴۰	خالص مالیات بر واردات
۳,۷	۱۲,۲	۰,۵۳	۲,۵۷	-۰,۵۸	رشد محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

- شایان ذکر است بررسی سهم ارزش افزوده فعالیت‌های مختلف اقتصادی در سال ۱۳۹۶ براساس جدول (۲-۳) نشان می‌دهد که علت عمده افزایش نرخ رشد تولید ناخالص داخلی را باید در افزایش ارزش افزوده فعالیت‌های «مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار»، «امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری»، «حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات»، «عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران»، «صنعت» و «استخراج نفت و گاز طبیعی» جستجو کرد. سهم ارزش افزوده هریک از فعالیت‌های مذکور در نرخ رشد ۳,۷ درصدی تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۶ به‌ترتیب ۰,۸، ۰,۷، ۰,۶، ۰,۵، ۰,۴ و ۰,۳ درصد است.

نکته مهم در بررسی سهم ارزش افزوده فعالیت‌های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲، تغییر قابل توجه سهم فعالیت‌های ساختمانی از تولید ناخالص داخلی است؛ بطوریکه پس از چندین دوره متوالی که رشد ارزش افزوده فعالیت‌های ساختمانی کاهنده بوده، سرانجام در سال ۱۳۹۶ سهم ۰,۰۹ واحد درصدی را به خود اختصاص داد. هم‌زمان با مثبت شدن رشد ارزش افزوده ساختمان بدلیل وجود پیوندهای پیشین و پسین این بخش با گروه خدمات، رشد این گروه نیز تحت تأثیر قرار گرفت. افزایش قابل توجه سهم از رشد فعالیت‌های مربوط به «مستغلات و کرایه» گواه آشکاری از اثرگذار بودن رشد ارزش افزوده ساختمان بر فعالیت‌های گروه خدمات است.

جدول (۲-۴): ترکیب ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۸,۳	۸,۸	۹,۶	۸,۴	۷,۴	گروه کشاورزی
۷,۸	۸,۳	۹,۰	۸,۰	۷,۱	کشاورزی
۰,۵	۰,۶	۰,۶	۰,۵	۰,۴	ماهیگیری

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۴۱,۸	۳۹,۹	۳۸,۵	۴۶,۴	۵۱,۳	گروه صنعت
۱۵,۰	۱۳,۲	۱۱,۵	۱۷,۷	۲۲,۴	معدن
۱۴,۵	۱۲,۷	۱۰,۹	۱۷,۰	۲۱,۶	استخراج نفت و گاز طبیعی
۰,۵	۰,۵	۰,۶	۰,۷	۰,۸	سایر معادن
۱۷,۷	۱۷,۵	۱۷,۹	۱۸,۹	۲۰,۰	صنعت
۵,۵	۵,۵	۴,۶	۵,۶	۵,۴	تأمین آب، برق و گاز طبیعی
۳,۶	۳,۶	۴,۵	۴,۲	۳,۶	ساختمان
۴۹,۴	۵۰,۵	۵۱,۵	۴۵,۲	۴۱,۲	گروه خدمات
۱۲,۴	۱۲,۴	۱۲,۸	۱۳,۱	۱۲,۷	عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران
۹,۳	۹,۹	۹,۷	۸,۲	۶,۷	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۲,۴	۲,۴	۲,۳	۱,۹	۱,۸	واسطه‌گری‌های مالی
۱۲,۸	۱۳,۳	۱۳,۹	۱۱,۵	۱۰,۹	مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار
۱۱,۶	۱۱,۵	۱۱,۸	۹,۶	۸,۲	امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری
۱,۱	۱,۱	۱,۰	۰,۹	۰,۸	خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی
۹۹,۵	۹۹,۲	۹۹,۶	۱۰۰,۱	۹۹,۹	رشد ارزش افزوده رشته فعالیت‌ها
۰,۵	۰,۸	۰,۴	۰,۱-	۰,۱	خالص مالیات بر واردات
					رشد محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

تحلیل شاخص‌های بخش ساختمان براساس اطلاعات جدول (۲-۵) نشان می‌دهد که بهبود نسبی رشد ارزش افزوده بخش ساختمان در سال ۱۳۹۶ ناشی از رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری و افزایش تعداد پروانه‌های ساختمانی می‌باشد؛ بطوریکه:

- تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده توسط شهرداری‌های مناطق شهری کشور طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ بطور متوسط در تهران ۱۱,۸- درصد، شهرهای بزرگ ۱۴,۸- درصد، شهرهای کوچک ۳,۴- درصد و کلیه مناطق شهری ۷,۳- درصد رشد داشته است. رشد تعداد پروانه‌های

ساختمانی صادر شده در کلیه مناطق شهری پس از چند دوره انقباضی متوالی، رشد ۱۲،۱ و ۴،۲ درصدی در سالهای ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ تجربه کرد.

- رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ بطور متوسط در تهران ۲،۲ درصد، شهرهای بزرگ ۲،۱- درصد، شهرهای کوچک ۲- درصد و کلیه مناطق شهری ۱،۳- درصد بوده است.

جدول (۲-۵): رشد پروانه‌های ساختمانی صادره و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ (درصد)

رشد پروانه‌های ساختمانی صادر شده توسط شهرداری‌های مناطق شهری کشور				رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری			
تهران	شهرهای بزرگ	سایر مناطق شهری	کلیه مناطق شهری	تهران	شهرهای بزرگ	سایر مناطق شهری	کلیه مناطق شهری
۱۳۹۳	-۵۲،۰	-۳۶،۱	-۲۶،۲	-۳۲،۱	۱۲،۳	۱۰،۰	۱،۳
۱۳۹۴	-۲۰،۶	-۱۰،۷	-۱۳،۶	-۱۳،۴	-۱۲،۹	-۱۶،۵	-۱۳،۵
۱۳۹۵	۶،۷	-۶،۴	۲۰،۴	۱۲،۱	-۲۵،۶	-۱۱،۹	-۸،۳
۱۳۹۶	۱۸،۸	-۵،۹	۵،۹	۴،۲	۳۴،۹	۱۰،۱	۹،۱
متوسط رشد	-۱۱،۸	-۱۴،۸	-۳،۴	-۷،۳	۲،۲	-۲،۱	-۲،۰

مأخذ: بانک مرکزی ایران.

۲-۲. اجزای هزینه ناخالص داخلی

تحلیل حساب‌های ملی از طرف تقاضای اقتصاد نشان می‌دهد که رشد اجزاء اصلی هزینه کل در سال ۱۳۹۶ مثبت بوده، به‌عنوان مثال رشد مخارج مصرف نهایی به ۷،۱ درصد و رشد مخارج مصرف نهایی بخش دولتی به ۷،۴ درصد رسیده است. یکی از نکات قابل توجه مثبت شدن رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص است؛ بطوریکه در سال ۱۳۹۶ معادل ۳،۴ درصد (در مقابل رشد منفی ۵ درصد سال قبل آن) رشد داشت. این تغییر عمدتاً بدلیل مثبت شدن رشد تشکیل سرمایه بخش ساختمان بوده است. همچنین در حوزه تجارت خارجی و براساس برآوردهای اولیه، صادرات و واردات کالاها و خدمات در سال ۱۳۹۶ به ترتیب از رشد (۳،۷-) درصدی و ۱۱،۹ درصدی برخوردار بوده است.

رشد ۷،۴ درصدی هزینه مصرف نهایی بخش دولتی در مقابل رشد ۷ درصدی بخش خصوصی

نشان‌دهنده افزایش قابل توجه هزینه‌های دولت در سال ۱۳۹۶ است. رشد هزینه‌های دولتی عمدتاً از کانال هزینه‌های جاری بوده؛ که اگر از کانال هزینه‌های تملک دارایی سرمایه‌ای می‌بود می‌توانست در افزایش رشد و اشتغال موثرتر باشد. به عبارت دیگر، کالاهای تولید شده در سمت عرضه از چهار کانال تقاضا می‌شوند: اول تقاضا توسط بخش خصوصی، دوم تقاضا توسط دولت، سوم تقاضا توسط بنگاه‌های تولیدی به عنوان سرمایه‌گذاری روی کالاهای و خدمات و نهایتاً تقاضا توسط بخش خارجی؛ که هر کدام آثار متفاوتی روی اشتغال یا سایر متغیرهای مهم اقتصاد دارند. به عنوان نمونه، اگر کانال خرید بخش خصوصی نسبتاً رشد بیشتری داشته باشد، کیفیت تقاضا بهتر از حالتی بوده که خریدهای دولت بطور نسبی رشد بیشتری داشته باشند.

در سال ۱۳۹۶ رشد واردات به میزان قابل توجهی بیشتر از رشد صادرات بوده است، لذا نرخ رشد خالص صادرات کالاهای و خدمات مجدداً مانند سال ۱۳۹۲، منفی شده است. این در حالی اتفاق افتاده که نرخ ارز در نیمه دوم سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی را تجربه کرده بود. در شرایط عادی انتظار می‌رود با افزایش نرخ ارز، صادرات حقیقی بطور نسبی رشد بیشتری را نسبت به واردات تجربه کند؛ اما این مساله در شرایط بازگشت تحریم‌ها کمتر مورد انتظار خواهد بود.

از مهمترین چالش‌هایی که در سال‌های اخیر رشد اقتصادی را محدود کرده، سطح پایین سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی است. این عامل در سال ۱۳۹۶ بهبود یافت، بطوریکه سرمایه ثابت ناخالص بعد از مدت‌ها در هر دو بخش ماشین‌آلات و ساختمان با افزایش همراه بوده و نرخ رشد ۳٫۴ درصدی را ثبت کرده است. شایان ذکر است، سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان اگرچه بدلیل تحولات سرمایه‌گذاری عمرانی در بودجه دولت از حمایت دولتی قابل توجهی برخوردار نشد، اما با رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این بخش، به طور موقت وارد فاز رونق شد.

جدول (۲-۶): رشد تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (درصد)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۷٫۱	۳٫۶	-۸٫۳	-۸٫۸	۷٫۸	هزینه مصرف نهایی
۷٫۰	۳٫۴	-۲٫۳	-۲٫۶	-۲٫۳	هزینه مصرف نهایی خصوصی
۷٫۴	۴٫۳	-۲۳٫۹	-۲۱٫۹	۳۷٫۷	هزینه مصرف نهایی دولت
۳٫۴	-۵٫۱	-۷٫۳	۲٫۵	۳٫۲	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۳٫۶	۱٫۸	-۱۰٫۸	۵٫۶	۶٫۴	تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۳,۲	-۱۰,۹	-۴,۱	-۰,۱	۰,۶	تشکیل سرمایه در ساختمان
-۸,۱	۹۴,۵	۴۰,۰	۴۴,۱	-۷,۲	خالص صادرات کالاها و خدمات
-۳,۷	۶۲,۸	۱۲,۱	۱۰,۲	-۴,۱	صادرات کالاها و خدمات
۱۱,۹	۲,۷	-۱۸,۶	-۱۲,۴	-۱,۹	واردات کالاها و خدمات
۳۶,۹	-۴۴,۴	۴۵,۳	۴۳۰,۳	-۸۳,۳	تغییرات موجودی انبار و اشتباهات آماری
۳,۷	۱۲,۲	۰,۵	۲,۶	-۰,۶	محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

آمارهای مربوط به اجزای عرضه و تقاضای اقتصاد حاکی از تغییرنسیبی ذائقه اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۶ است؛ زیرا از یکسو سهم گروه خدمات در سمت عرضه از رشد اقتصادی افزایش و سهم بخش نفت کاهش یافته است و از طرف دیگر، در سمت تقاضا افزایش موجودی انبار و تقاضای واردات حکایت از افزایش تمایل به مصرف کالاهای خارجی دارد. رشد قابل توجه موجودی انبار در سال ۱۳۹۶ در کنار کاهش قابل توجه صادرات کالاها و خدمات و منفی شدن نرخ رشد آن (۳,۷-) به این معنی است که یک رکود نسبی سمت تقاضا در این سال بر اقتصاد حاکم بوده است، اما رشد واردات قابل ملاحظه نشان می‌دهد که علاوه بر رکود تقاضا، تقاضای موجود نیز بیشتر تمایل به کالاها و خدمات خارجی بوده است.

سهم اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری براساس جدول (۲-۷) نشان می‌دهد:

- بخش خصوصی حدود ۴۸ درصد از کل کالاها و خدمات تولید شده در سال ۱۳۹۶ را تقاضا کرده که بیشتر از سایر گروه‌ها بوده است؛ اما این رقم نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش داشته که می‌توان نتیجه گرفت میل متوسط به مصرف در این سال کاهش یافته است. تشکیل سرمایه ثابت بنگاه‌ها در رتبه دوم بیشترین سهم از تقاضای کل قرار دارند؛ بطوریکه در سال ۱۳۹۶ حدود ۱۵ درصد از تولید کل را تقاضا کرده و در بخش تولیدات خود بکار گرفته‌اند. سهم تقاضای سرمایه‌گذاری از کل تولیدات صورت گرفته حدود ۷/۰ درصد نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است؛ لذا در سال ۱۳۹۶ سهم خرید بنگاه‌های اقتصادی از کل تولید کاهش یافته و به همین دلیل سهم گروه صنعت از رشد اقتصادی سال ۱۳۹۶ کاهش یافته است. بخش خارجی رتبه سوم بیشترین سهم از تقاضای کل کالاها و خدمات تولید شده در سال ۱۳۹۶ را داشته است؛ بطوریکه در این سال خالص

صادرات ایران معادل ۸,۶ درصد از تولید کل بوده است. سهم این گروه نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۰,۳ درصد کاهش یافته است.

- نکته کلیدی آنکه سهم موجودی انبار از کل تولیدات سال ۱۳۹۶ معادل ۱۲,۴ درصد بوده؛ اگرچه این نسبت در سال ۱۳۹۵ حدود ۹,۹ درصد بوده است. این امر می‌تواند نشانه‌ای از تعمیق مشکل کمبود تقاضا در اقتصاد کشور باشد؛ به عبارتی در سال ۱۳۹۶ یک رکود نسبی در سمت تقاضا حاکم بوده است. از آنجا که تقاضای بخش خصوصی یکی از مهم‌ترین بخش‌های توضیح دهنده این کاهش نسبی تقاضا بوده، می‌توان علت این رکود را به نرخ بازدهی در بازارهای مختلف نسبت داد. نرخ بازدهی در بازارهای مختلف تا حدودی جایگاه میل نهایی به مصرف را تعیین می‌کند. به عبارت دیگر هرچه نرخ بازدهی در بازارهای موازی کالا و خدمات بیشتر باشد، عوامل اقتصادی سرمایه‌گذاری در بازارهای یاد شده را جانشین مصرف و تقاضای کالاهای سرمایه‌ای می‌کنند. در سال ۱۳۹۶ نرخ بازدهی در همه بازارها به میزان قابل توجهی بیشتر از تورم بوده است. نرخ بازدهی در بازار بورس حدود ۲۵ درصد، در بازار سپرده حدود ۲۰ درصد و در بازارهای ارزی به‌طور میانگین بیشتر از ۳۰ درصد بوده است.

جدول (۲-۷): سهم اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری (درصد)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۶۴,۱	۶۵,۶	۶۷,۵	۶۳,۷	۶۲,۳	هزینه مصرف نهایی
۴۸,۷	۵۰,۳	۵۲,۲	۴۶,۵	۴۲,۸	هزینه مصرف نهایی خصوصی
۱۵,۴	۱۵,۳	۱۵,۲	۱۷,۱	۱۹,۴	هزینه مصرف نهایی دولت
۱۴,۹	۱۵,۶	۱۸,۲	۱۸,۴	۱۷,۳	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۷,۲	۷,۷	۸,۴	۸,۸	۸,۱	تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات
۷,۷	۷,۹	۹,۸	۹,۶	۹,۲	تشکیل سرمایه در ساختمان
۸,۶	۸,۹	۲,۰	۳,۸	۵,۶	خالص صادرات کالاها و خدمات
۲۳,۳	۲۳,۰	۱۶,۲	۱۹,۶	۲۰,۵	صادرات کالاها و خدمات
۱۴,۷	۱۴,۱	۱۴,۲	۱۵,۸	۱۴,۸	واردات کالاها و خدمات
۱۲,۴	۹,۹	۱۲,۳	۱۴,۱	۱۴,۸	تغییرات موجودی انبار و اشتباهات آماری

مأخذ: مرکز آمار ایران.

سهم اجزای هزینه نهایی از رشد تولید ناخالص داخلی ایران به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ براساس جدول (۸-۲) نشان می‌دهد:

- در سال ۱۳۹۶ سهم موجودی انبار از رشد اقتصادی کل میزان قابل توجهی بوده است. افزایش موجودی انبار دو اثر متفاوت دارد: اول اینکه می‌تواند ارزش افزوده دوره بعد را کاهش دهد، چرا که می‌تواند بخشی از نیاز بازار از طریق تولیدات موجود در انبار را پاسخ دهد و دوم اینکه می‌تواند از فشار تورم در دوره‌های بعد بکاهد. این اثر کاهشی در مواقع تورم صعودی بیشتر قابل مشاهده است. سهم از رشد همه اجزای سمت تقاضا بجز صادرات در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش داشته است.

جدول (۸-۲): سهم اجزای هزینه نهایی از رشد تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (درصد)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۷,۱	۳,۶	-۸,۳	-۸,۸	۵,۲	هزینه مصرف نهایی
۷,۰	۳,۴	-۲,۳	-۲,۶	-۱,۱	هزینه مصرف نهایی خصوصی
۷,۴	۴,۳	-۲۳,۹	-۲۱,۹	۶,۴	هزینه مصرف نهایی دولت
۳,۴	-۵,۱	-۷,۳	۲,۵	۰,۶	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۳,۶	۱,۸	-۱۰,۸	۵,۶	۰,۵	تشکیل سرمایه در ماشین آلات
۳,۲	-۱۰,۹	-۴,۱	-۰,۱	۰,۱	تشکیل سرمایه در ساختمان
-۸,۱	۹۴,۵	۴۰,۰	۴۴,۱	-۰,۶	خالص صادرات کالاها و خدمات
-۳,۷	۶۲,۸	۱۲,۱	۱۰,۲	-۰,۸	صادرات کالاها و خدمات
۱۱,۹	۲,۷	-۱۸,۶	-۱۲,۴	-۰,۲	واردات کالاها و خدمات
۳۶,۹	-۴۴,۴	۴۵,۳	۴۳۰,۳	-۵,۷	تغییرات موجودی انبار و اشتباهات آماری
۳,۷	۱۲,۲	۰,۵	۲,۶	-۰,۶	محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)

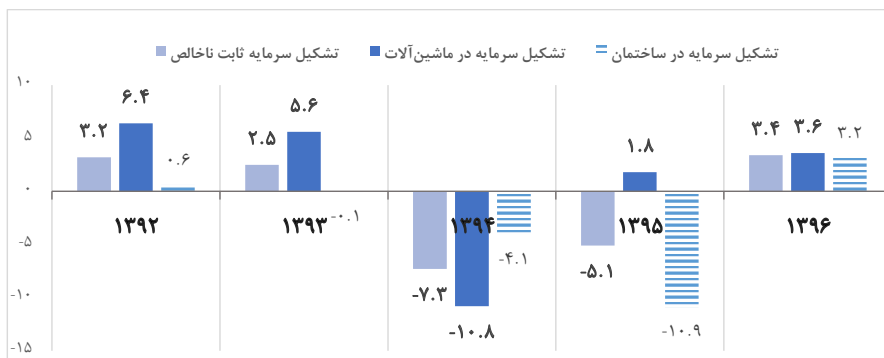
مأخذ: مرکز آمار ایران.

۲-۳. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به عنوان یکی از مهم‌ترین متغیرهای اقتصادی کشور در طرف تقاضای

داخلی، توضیح‌دهنده هر نوع سرمایه‌گذاری جدید در اقتصاد کشور است که می‌تواند نرخ رشد سال آتی را رقم بزند. رشد تشکیل سرمایه ثابت، بعد از گذار از ارقام منفی سال‌های ۹۴ و ۹۵، در پایان سال ۹۶ مثبت شد. افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان موجب شد نرخ رشد تشکیل سرمایه در ساختمان در سال ۱۳۹۶ به ۳٫۲ درصد برسد. همچنین، افزایش نرخ رشد تشکیل سرمایه در بخش ماشین‌آلات در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ ناشی از افزایش هم‌زمان واردات کالاهای سرمایه‌ای و ماشین‌آلات از محل رشد تولید ناخالص داخلی در سال‌های اخیر بوده است، بویژه که بهبود قیمت نفت در سال ۱۳۹۶ توانایی واردات کالاهای سرمایه‌ای و ماشین‌آلات را افزایش داد.

نمودار (۲-۲): رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و زیرگروه‌های آن به قیمت ثابت ۱۳۹۰ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

جدول (۲-۹) رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص را به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی نشان می‌دهد. براساس اطلاعات این جدول رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در ساختمان در بخش صنایع و معادن طی دوره ۱۳۹۳-۱۳۹۵ وضعیت مناسبی نداشته و همواره منفی بوده است، در مقابل رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در ماشین‌آلات برای این بخش وضعیت بهتری داشته است و در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۵ به ترتیب ۱۴٫۱ و ۳٫۷ درصد بوده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود رشد تشکیل سرمایه در مجموع بخش‌های مختلف اقتصادی که در سال ۱۳۹۴ در وضعیت بسیار نامطلوبی قرار داشت در سال ۱۳۹۵ توانست به واسطه بهبود قیمت جهانی نفت و درآمدهای نفتی ایران افزایش قابل توجهی یافت.

جدول (۲-۹): تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (هزار میلیارد ریال / رشد)

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص				
ساختمان		ماشین‌آلات		
کل بخش‌های اقتصاد	بخش صنایع و معادن	کل بخش‌های اقتصاد	بخش صنایع و معادن	سال
۹۷۶ (۶,۹)	۳۰ (-۱۳,۳)	۴۰۳ (۱۰)	۱۴۶ (۱۴,۱)	۱۳۹۳
۸۷۱ (-۱۰,۷)	۲۴ (-۲۲)	۳۴۲ (-۱۵,۲)	۱۲۸ (۱۲-)	۱۳۹۴
۸۰۷ (-۷,۴)	۲۴ (-۱,۷)	۳۶۱ (۵,۶)	۱۳۳ (۳,۷)	۱۳۹۵
۸۱۴ (۰,۹)	-	۳۷۰ (۲,۵)	-	۱۳۹۶

مأخذ: بانک مرکزی ایران.

بررسی روند سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان و ماشین‌آلات به تفکیک خصوصی و دولتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ (جدول ۲-۱۰) نشان می‌دهد:

- رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان در سال ۱۳۹۶ کاهش قابل توجهی یافته است و از ۱۵,۶ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۰,۴ درصد رسیده است، اما در مقابل تغییرات مثبت در روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی مشاهده شده است. به طوریکه رشد سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان از منفی ۱۸,۶ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۱,۲ درصد در سال ۱۳۹۶ رسیده است.

- مقایسه تغییرات رشد سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ماشین‌آلات و بخش ساختمان در سال ۱۳۹۶ کاملاً خلاف جهت هم بوده؛ بطوریکه رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ماشین‌آلات در سال ۱۳۹۶ از ۱- درصد به مثبت ۴,۵ درصد افزایش یافته است، اما در مقابل رشد سرمایه‌گذاری خصوصی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ماشین‌آلات از ۶,۵ درصد به ۲,۲ درصد کاهش یافته است. در توضیح این مطلب می‌توان گفت در بخش دولتی افزایش رشد تشکیل سرمایه در بخش ماشین‌آلات ناشی از افزایش همزمان واردات کالاهای سرمایه‌ای و ماشین‌آلات از محل تولید بوده است، اما در بخش خصوصی روند افزایشی

قیمت‌ها در بخش ساختمان منجر به جذابیت این بخش برای سرمایه‌گذاری و در نتیجه افزایش رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان شده است.

جدول (۲-۱۰): تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تفکیک خصوصی و دولتی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ (هزار میلیارد ریال / رشد)

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص					
سال	خصوصی		دولتی		
	ماشین آلات	ساختمان	ماشین آلات	ساختمان	کل
۱۳۹۳	۳۵۷ (۱۰,۱)	۶۶۸ (-۰,۹)	۴۷ (۹,۷)	۳۰۷ (۲۹,۲)	۱۳۷۹ (۷,۸)
۱۳۹۴	۲۹۸ (-۱۶,۵)	۵۸۶ (-۱۲,۴)	۴۴ (-۵,۱)	۲۸۵ (-۷,۱)	۱۲۱۳ (-۱۲,۰)
۱۳۹۵	۳۱۷ (۶,۵)	۴۷۷ (-۱۸,۶)	۴۴ (-۱,۰)	۳۳۰ (۱۵,۶)	۱۱۶۸ (-۳,۷)
۱۳۹۶	۳۲۴ (۲,۲)	۴۸۳ (۱,۲)	۴۶ (۴,۵)	۳۳۱ (۰,۴)	۱۱۸۴ (۱,۴)

مأخذ: بانک مرکزی ایران.

۱-۳-۲. شاخص‌های محیط کسب و کار

بررسی جایگاه ایران در مقایسه با سایر کشورها بیانگر آن است که شاخص‌های محیط سرمایه‌گذاری و امنیت کشور در وضعیت مطلوب قرار ندارد. به عنوان مثال، شاخص آزادی اقتصادی در بنیاد هریتیج که مبتنی بر ۱۰ مولفه کمی و کیفی در چهار دسته: ۱) قواعد قانون (حقوق مالکیت، آزادی از فساد)، ۲) دولت محدود (آزادی سیاست مالی، مخارج دولت)، ۳) کارایی نظارتی (آزادی کسب و کار، آزادی نیروی کار، آزادی پولی)، ۴) بازار آزاد (آزادی تجارت، آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی) است، نشان می‌دهد که ایران در مقایسه با سایر کشورها (کشورهای برتر در حوزه آزادی اقتصادی، کشورهای نوظهور، کشورهای پیشرفته و کشورهای همسایه نفتی) در سال ۲۰۱۷ با کسب نمره ۹/۵۰ از ۱۰۰، در میان ۱۸۱ کشور در رتبه ۱۵۶ قرار داشته است؛ در حالی که در سال ۲۰۱۶ در رتبه ۱۵۵ قرار گرفته بود. همچنین براساس گزارش ریسک کشوری سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) درجه ریسک سرمایه‌گذاری (از کمترین تا بیشترین) بین صفر تا هشت قرار می‌گیرد. رتبه اعتباری ایران در سال ۲۰۱۱ با اوج گرفتن تحریم‌ها به ۷

سقوط کرد که بدترین رتبه اعتباری ایران بود. اما با اجرای برجام رتبه ایران به جایگاه ۶م در سال ۲۰۱۶ بهبود یافت و در سال ۲۰۱۷ به ۵ رسیده است. شایان ذکر است، کاهش رتبه ریسک ایران در کاهش هزینه‌های تامین سرمایه و از نظر جلب سرمایه‌گذاران خارجی و بهبود اعتبار کشور در محافل مالی و بین‌المللی بسیار مؤثر است.

لذا پایین بودن نرخ سرمایه‌گذاری در ایران به دلیل مخاطرات اقتصادی و سیاسی سرمایه‌گذاری است. وقتی در اقتصاد، ثبات سیاسی وجود نداشته باشد، سرمایه‌گذاری به اندازه کافی انجام نمی‌شود. همچنین مخاطرات اقتصادی در ایران به علت تغییرات مستمر و زیاد قوانین و سیاست‌های مداخله‌کننده در نظام قیمت‌های بازار، نسبتاً بالا است. علاوه بر این، خطرپذیری در سرمایه‌گذاری شرط لازم برای رویکرد توسعه صادرات و ورود به بازار رقابت جهانی است. در ایران زمینه‌های مناسب اجتماعی، فرهنگی و مدیریتی برای توسعه فرهنگ خطرپذیری وجود ندارد، زیرا ساختار نظام اقتصادی ایران از امتیاز درآمدهای نفتی برخوردار است، به همین دلیل راهبردهای اقتصادی معمولاً سیاست جایگزینی واردات که ریسک کمتری دارد، انتخاب می‌کنند. در صورتیکه برای دستیابی به اهداف رشد چشمگیر باید رویکرد صادرات را دنبال کرد و نظام اقتصادی را رقابتی نمود. این اهداف نیز بدون ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری و هماهنگی بین مدیران ارشد برای ایجاد چارچوب مطلوبی از شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی و اداری امکان‌پذیر نیست.

نتایج مطالعه صورت گرفته در موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی مشتمل بر دو گروه «صاحب‌نظران اقتصادی» و «تشکل‌های صنعتی، معدنی و تجاری» در خصوص وضعیت اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد:^۱

۱. نتایج نظرسنجی از ۸۰ صاحب‌نظر اقتصادی (متشکل از سیاست‌گذاران اقتصادی دستگاه‌های دولتی، اساتید اقتصاد دانشگاه‌های معتبر، فعالین اقتصادی بخش خصوصی، کارشناسان بانک مرکزی و مجلس شورای اسلامی) در خصوص وضعیت سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد:
 - مهمترین چالش‌های اقتصادی سال ۱۳۹۷ نرخ بالای بیکاری، بازگشت تحریم‌ها، بی‌ثباتی بازار ارز، ضعف گسترده و رو به رشد نظام بانکی، افزایش تورم، کسری بودجه و مشکل تامین اعتبار یارانه‌ها و طرح تحول سلامت می‌باشند. همچنین آنها معتقدند بدلیل بازگشت تحریم‌های آمریکا، تجارت

۱. این قسمت برگرفته از مطالعه انجام شده در موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی با عنوان «چشم انداز اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۷» می‌باشد.

ایران با اروپا گسترش نخواهد یافت، چرا که منافع اروپا در تجارت با آمریکا به مراتب بیشتر از تجارت با ایران است. از طرف دیگر تحریم‌های بانکی، کشتیرانی و... ماهیت شبکه‌ای و چندجانبه دارند و تحریم ایران توسط هریک از رؤس این شبکه و به خصوص آمریکا تعامل با سایر اعضا از جمله اروپا را دشوار می‌سازد.

- مهم‌ترین پیشنهادات صاحب‌نظران اقتصادی برای سال ۱۳۹۷ معطوف به هدایت دیپلماسی اقتصادی به سمت ثبات و کاهش تنش در روابط بین‌الملل، کاهش تکانه‌های غیراقتصادی موثر بر بازار ارز، بهبود فضای کسب و کار و زمینه‌سازی برای ایجاد اشتغال، اصلاح نظام بانکی و شفاف‌سازی ترازنامه بانک‌ها و انضباط مالی و پولی با هدف کاهش رشد نقدینگی، مبارزه با فساد مالی و اداری و راه اندازی نظام دسترسی به اطلاعات آزاد، توسعه و تقویت بازار سرمایه با هدف هدایت نقدینگی سرگردان به سوی سرمایه‌گذاری، جلوگیری از تثبیت مصنوعی قیمت‌ها و افزایش تدریجی قیمت حامل‌های انرژی، کاهش نقش نهادهای غیردولتی و غیرخصوصی و تقویت مشارکت بخش‌های عمومی و خصوصی و حذف و کاهش سهم نهادهای موازی و غیرضروری از بودجه‌های سنواتی بوده است.

۲. نتایج نظرسنجی از ۱۰۰ تشکل صنعتی، معدنی و تجاری (متشکل از صنایع معدنی، صنایع لوازم خانگی، تجهیزات برق و صنایع ساختمان، صنایع شیمیایی، نفت و پتروشیمی، صنایع چوب و کاغذ، خدمات فنی و مهندسی، صنایع غذایی، فرش و صنایع دستی، صنایع خودرو، صنایع نساجی و...) در خصوص وضعیت سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد:

- بیش از ۸۰ درصد بنگاه‌های اقتصادی، وضعیت حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی را مناسب نمی‌دانند. اهم دلایل شامل سخت بودن و یا عدم امکان افتتاح حساب بانکی برای خارجیان و ارتباط ضعیف با نهادهای معتبر بین‌المللی (منطقه‌ای و جهانی)، نبود برنامه راهبردی بازار سرمایه، زمان‌بر بودن فرآیند اخذ مجوز و اخذ سهام برای خارجیان و رویه سخت احراز هویت سرمایه‌گذاران خارجی است. همچنین، حدود ۷۰ درصد از بنگاه‌های اقتصادی، شاخص شفافیت در قوانین مالیاتی را نامناسب ارزیابی کرده‌اند. دلیل اصلی این امر عدم وجود شفافیت در اطلاعات مالیات‌دهندگان است که وصول مالیات را تا حدودی ناعادلانه کرده و زمینه‌های فرار مالیاتی را فراهم آورده است.
- زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک صادراتی کمتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند؛ بطوریکه ۷۵ درصد بنگاه‌ها معتقدند لجستیک صادراتی در کشور پایین‌تر از حد متوسط و در واقع ضعیف است. همچنین ۴۳ درصد از بنگاه‌ها، زیرساخت‌های حمل‌ونقل را بسیار ضعیف و حدود ۳۳ درصد آنرا متوسط قلمداد کرده‌اند.

- امکان دسترسی به منابع مالی در حد کمی ارزیابی شده است؛ بطوریکه بیش از ۸۵ درصد از بنگاه‌ها معتقدند به منابع مالی دسترسی کم و یا بسیار کمی دارند. همچنین، حدود ۷۳ درصد از بنگاه‌ها میزان دسترسی خود به زمین را پایین‌تر از متوسط و حدود ۶۹ درصد از بنگاه‌ها سطح دسترسی خود به تأمین مواد اولیه را متوسط به پایین ارزیابی کرده‌اند.
- براساس نظر بنگاه‌های صنعتی، در پرداختی‌های بابت فساد بالاترین پرداختی به ترتیب در حوزه‌های تأمین اجتماعی، مالیات، گمرک و صدور مجوزهای کسب کار صورت گرفته است. حدود ۷۴ درصد از بنگاه‌ها معتقدند که پرداختی‌های آن‌ها بابت فساد در حوزه تأمین اجتماعی زیاد است. این رقم برای امور گمرکی ۷۳ درصد و امور مالیاتی حدود ۷۱ درصد است. بنابراین اظهارات ۵۸ درصد از بنگاه‌ها، پرداختی‌ها در حوزه صدور مجوز کسب و کار از سطح متوسط تا بسیار زیاد برآورد شده است.
- هزینه بالای نیروی کار از نگرانی‌های مهم بنگاه‌هاست و بنگاه‌ها برآورد بالایی برای آن داشته‌اند. همچنین براساس اظهارات بنگاه‌های صنعتی میزان دسترسی به تخصص و نیروی کار ماهر، اندکی بیش از متوسط ارزیابی می‌شود، بطوریکه حدود ۵۵ درصد از بنگاه‌ها سطح دسترسی خود به نیروی انسانی ماهر و باکیفیت را در حد متوسط به پایین ارزیابی کرده‌اند.

مهمترین پیشنهادات فعالان اقتصادی برای برون‌رفت از چالش‌های مذکور شامل موارد زیر است:

- تأمین امنیت اقتصادی و ایجاد ثبات در اقتصاد، ایجاد ثبات سیاسی در راستای افزایش اعتبار سیاسی و بین‌المللی، حمایت از سرمایه‌گذاری در تولید داخل و هدایت سرمایه‌ها به بخش صنعت، تسهیل ورود سرمایه خارجی از کانال اعتباری و بیمه بین‌المللی، ایجاد امکان گشایش اعتبار از صندوق توسعه ملی برای شرکت‌های داخلی، پرداخت به موقع مطالبات تولیدکنندگان، الزام شرکت‌های خارجی برای استفاده از تولیدات و خدمات شرکت‌های ایرانی، حذف دریافت کد اقتصادی خریداران از تولیدکننده، ساماندهی صدور مجوزها در حوزه تولیدات صنعتی و با توجه به ظرفیت تولید با نظرخواهی از انجمن‌های صنفی، فراهم‌سازی امکان دسترسی آسان به تکنولوژی روز دنیا، ساماندهی بازار مواد اولیه و کاهش تعرفه واردات مواد اولیه مرغوب، افزایش تعرفه محصولات نهایی تولید کارخانجات داخل، اصلاح قوانین بیمه، کار، تجارت، تأمین اجتماعی، فضای کسب و کار و قانون امور گمرکی، اصلاح اساسی قانون ارزش افزوده و ایجاد ثبات در قوانین

۴-۲. نسبت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تولید ناخالص داخلی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲

نسبت سرمایه‌گذاری به تولید طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ روند نزولی داشته است، این امر از مهم‌ترین دلایلی است که رشد اقتصادی کشور را محدود کرده است. نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات و ساختمان به تولید نیز روند مشابهی را طی کرده است، بگونه‌ای که در سال ۱۳۹۶ نسبت سرمایه‌گذاری کل به تولید ناخالص داخلی ۷٫۰ درصد کاهش داشته است. همچنین اگرچه در سال ۱۳۹۶ حوزه ساختمان به دلیل افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی وارد فاز رونق شده است، اما نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید با کاهش مواجه شده و به ۷٫۷ درصد رسیده است.

جدول (۲-۱۱): روند نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

سال	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید	نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به تولید	نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید
۱۳۹۲	۱۷٫۳	۸٫۱	۹٫۲
۱۳۹۳	۱۸٫۴	۸٫۸	۹٫۶
۱۳۹۴	۱۸٫۲	۸٫۴	۹٫۸
۱۳۹۵	۱۵٫۶	۷٫۷	۷٫۹
۱۳۹۶	۱۴٫۹	۷٫۲	۷٫۷

مأخذ: مرکز آمار ایران.

نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به تولید نیز به دلیل پر شدن ظرفیت‌های خالی بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ کاهش یافته و به ۷٫۲ درصد رسیده است. لذا نرخ رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ کم‌تر بوده است.

۵-۲. سهم زیرگروه صنعت از اقتصاد ملی

روند سهم ارزش افزوده زیرگروه صنعت از کل تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص بدون نفت طی دوره مورد بررسی تقریباً کاهشی بوده است، اما در سال ۱۳۹۶ اندکی افزایش داشته است. با این وجود بدلیل رشد اندک سرمایه‌گذاری و پر شدن ظرفیت‌های خالی، انتظار رشد قابل توجه سهم صنعت از تولید وجود ندارد. همچنین، در سال‌های اخیر قدرت خرید مردم متناسب با روند افزایش قیمت کالاهای صنعتی رشد نکرده است، لذا زیرگروه صنعت علاوه بر مشکل سرمایه‌گذاری و تأمین مالی با نرخ سود مناسب، با کمبود تقاضای مؤثر نیز مواجه بوده است.

جدول (۲-۱۲): روند سهم صنعت از اقتصاد ملی به قیمت‌های جاری (درصد)

سال	نسبت ارزش افزوده صنعت به تولید ناخالص داخلی	نسبت ارزش افزوده صنعت به تولید ناخالص داخلی (بدون نفت)
۱۳۹۲	۲۰	۲۵,۵
۱۳۹۳	۱۸,۹	۲۲,۷
۱۳۹۴	۱۷,۹	۲۰,۱
۱۳۹۵	۱۷,۵	۲۰,۱
۱۳۹۶	۱۷,۷	۲۰,۷

مأخذ: مرکز آمار ایران.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل دوم

پس از اجرای برجام و با توجه به تکمیل شدن ظرفیت‌های خالی تولید در دو سال اخیر، همانطور که انتظار می‌رفت رشد چشمگیر ۱۲,۲ درصدی سال ۱۳۹۵ تداوم نیافت و در سال ۱۳۹۶ به ۳,۷ درصد رسید. همچنین، مقایسه رشد ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل آن نشان می‌دهد بین چهار گروه اصلی کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات، تنها نرخ رشد ارزش افزوده گروه خدمات نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش داشته و به ۶,۸ درصد رسیده است.

ارزش افزوده گروه کشاورزی ۲,۲ درصد در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش یافته که دلیل اصلی آن را می‌توان در کاهش میزان بارندگی‌ها و بحران کم‌آبی بر فعالیت‌های کشاورزی و خدمات مرتبط به آن دانست. باید توجه داشت که کند شدن موتور اقتصاد کشاورزی ایران باعث از دست رفتن اشتغال موجود و به دنبال آن سخت‌تر شدن معیشت کشاورزان و احتمال مهاجرت آنها به سمت شهرها و یا تغییر شغل آنها به سمت شغل‌های فصلی و گاه کاذب خواهد شد. ارزش افزوده گروه صنعت نیز به علت کاهش نرخ رشد صادرات میعانات گازی و فرآورده‌های پالایشگاهی نسبت به سال قبل با کاهش نرخ رشد به میزان ۱۹,۴ درصد مواجه شده است و با توجه به نوسان نرخ ارز، تنگنای تأمین نقدینگی و مواد اولیه، فرسودگی ماشین‌آلات و فناوری تولید، نرخ بهره‌وری پایین و هزینه‌های سربار بالا و تنگنای جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، رشد قابل توجهی برای آن در سال‌های آینده نمی‌توان متصور شد.

آمارهای مربوط به اجزای تقاضای اقتصاد حاکی از آن است که همه اجزای سمت تقاضا به جز صادرات در سال ۱۳۹۶ دارای نرخ رشد مثبت بوده‌اند. بعلاوه در سال ۱۳۹۶ رشد واردات به میزان قابل توجهی

بیشتر از رشد صادرات بوده است، لذا نرخ رشد خالص صادرات کالاها و خدمات مجدداً مانند سال ۱۳۹۲ منفی شده است. این در حالی اتفاق افتاده که نرخ ارز در نیمه دوم سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی را تجربه کرده بود. در شرایط عادی انتظار می‌رود با افزایش نرخ ارز، صادرات به‌طور نسبی رشد بیشتری را نسبت به واردات تجربه کند. اما این مسأله در شرایط بازگشت تحریم‌ها کم‌تر مورد انتظار خواهد بود.

در سال ۱۳۹۶ افزایش موجودی انبار دو اثر متفاوت می‌تواند داشته باشد. اول اینکه می‌تواند ارزش افزوده در دوره بعد را کاهش دهد چرا که بخشی از نیاز بازار از طریق تولیدات موجود در انبار پاسخ داده می‌شود. دوم اینکه می‌تواند فشار تورم در دوره‌های بعد را کاهش دهد، این اثر کاهشی در مواقع تورم صعودی بیشتر قابل مشاهده است. در این سال سرمایه ثابت ناخالص بعد از مدت‌ها در هر دو بخش ماشین‌آلات و ساختمان با افزایش همراه بود و نرخ رشد ۳٫۴ درصدی را ثبت کرده است. شایان ذکر است، سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان (با رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این بخش) وارد فاز رونق شد.

از مهمترین چالش‌هایی که در سال‌های اخیر رشد اقتصادی را محدود کرده است، سطح پایین سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی است. پایین بودن نرخ سرمایه‌گذاری در ایران عمدتاً به دلیل مخاطرات اقتصادی و سیاسی سرمایه‌گذاری است. وقتی در اقتصاد، ثبات سیاسی وجود نداشته باشد، سرمایه‌گذاری به اندازه کافی انجام نمی‌شود. همچنین مخاطرات اقتصادی در ایران به علت تغییرات مستمر و زیاد قوانین و سیاست‌های مداخله‌کننده در نظام قیمت‌های بازار نسبتاً بالا است. علاوه بر این، خطرپذیری در سرمایه‌گذاری شرط لازم برای رویکرد توسعه صادرات و ورود به بازار رقابت جهانی است. در ایران زمینه‌های مناسب اجتماعی، فرهنگی و مدیریتی برای توسعه فرهنگ خطرپذیری وجود ندارد زیرا ساختار نظام اقتصادی ایران از امتیاز درآمدهای نفتی برخوردار است، به همین دلیل راهبردهای اقتصادی معمولاً سیاست جایگزینی واردات را که ریسک کمتری دارد، انتخاب می‌کنند. در صورتی که برای دستیابی به اهداف رشد چشمگیر باید رویکرد صادرات را دنبال کرد و نظام اقتصادی را رقابتی نمود. این اهداف نیز بدون ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری و هماهنگی بین مدیران ارشد برای ایجاد چارچوب مطلوبی از شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی و اداری امکان‌پذیر نیست.

فصل سوم

تحولات قیمتی در بخش صنعت، معدن و تجارت

متوسط شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در سال ۱۳۹۶ به ۱۰۹٫۶ رسید که نسبت به سال قبل ۹٫۶ درصد افزایش یافت که در آن، بیشترین میزان تاثیرگذاری مربوط به «گروه خوراکی‌ها» و کمترین مربوط به «گروه دخانیات» می‌باشد. رشد شاخص بهای تولیدکننده ۱۰٫۵ درصد بود که گروه ساخت (صنعت) با رشد ۱۱٫۵ درصدی نقش اصلی را در آن ایفا کرد؛ رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی ۲۰٫۶ درصد بود که در بین گروه‌های اصلی شاخص بهای کالاهای صادراتی در ایران، ترقی شاخص قیمت فلزات معمولی و مصنوعات آن‌ها ۳۱٫۸ درصد و محصولات صنایع شیمیایی و صنایع وابسته ۲۸٫۳ درصد بیشترین تاثیر را در افزایش شاخص کل داشت. شاخص بهای کالاهای صادراتی به شدت تحت تأثیر قیمت جهانی مواد خام و به ویژه نفت قرار دارد که دلیل آن سهم بالای کالاهای صادراتی منبع‌محور و انرژی‌براز صادرات کل است. بدیهی است افزایش قیمت کالاهای صادراتی، رقابت‌پذیری کالاهای داخلی را در سطح جهانی کاهش می‌دهد رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی، طی سال‌های اخیر روندی کاهنده داشته که به مفهوم تغییر آن به ضرر بخش صنعت است. تغییر رابطه مبادله به ضرر بخش صنعت، به مفهوم رشد بالاتر قیمت کالاهای سایر بخش‌های اقتصادی نسبت به بخش صنعت و برخلاف روند توسعه صنعتی مرسوم دنیاست و عامل محدودکننده این بخش به شمار می‌آید. البته در سال ۱۳۹۶ این روند دستخوش تغییرات بسیار اندک در جهت فزاینده شده که می‌تواند به تدریج نویدی برای بخش صنعت در جهت تغییر رابطه مبادله به نفع این بخش باشد.

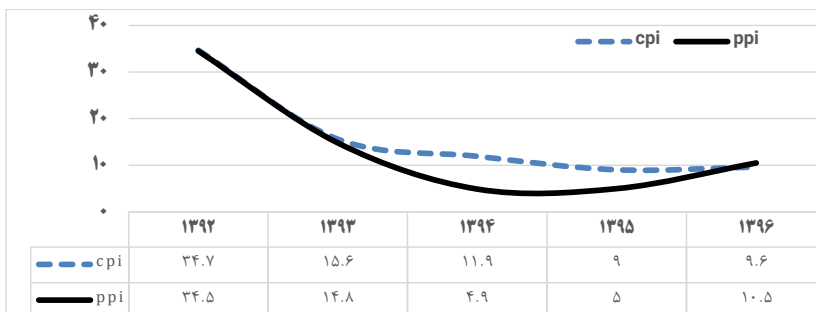
باقی ماندن تورم‌های تک‌رقمی در سال ۱۳۹۶ علی‌رغم رشد بالای پایه پولی و حجم نقدینگی در اقتصاد ایران دست‌آورد تورم تک‌رقمی و ثبات نرخ ارز را به خطر می‌اندازد، بطوری‌که در پایان سال ۱۳۹۶ یک دلار آمریکا به قیمت ۴۶٫۴۳۴ ریال رسید که این افزایش در صورت تداوم و عدم اعمال سیاست‌های مقابله‌گرایانه و پیشگیرانه از طریق کاهش فشار هزینه خواهد توانست منجر به تورم و سایر تاثیرات سوء بر اقتصاد کشور در سال‌های آتی گردد.

فصل حاضر که در دو بخش تدوین شده در بخش اول به بررسی روند و تجزیه تحلیل سه شاخص قیمت کلیدی و در بخش دوم به بررسی کانال‌های اثرگذاری تورم بر متغیرهای عملکردی حوزه تولید و تجارت پرداخته است.

۳-۱. روند رشد شاخص بهای مصرف‌کننده و تولیدکننده

بررسی روند رشد شاخص بهای کالاها و خدمات مصرف‌کننده و تولیدکننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (طبق نمودار ۳-۱) نشانگر روند نزولی تا سال ۱۳۹۵ و سپس روند صعودی در سال ۱۳۹۶ است. در این ارتباط چند نکته حائز اهمیت است: اول آنکه، طی دوره ۹۵-۱۳۹۲ رشد تورم مصرف‌کننده همواره بالاتر از تورم تولیدکننده بوده است که نشانگر کمتر بودن شدت تورم ناشی از فشار هزینه (در طرف عرضه اقتصاد) می‌باشد، اما در سال ۱۳۹۶ این رابطه معکوس شده است که نشانگر وجود افزایش تورم ناشی از فشار هزینه است. دوم آنکه، در انتهای دوره یعنی سال ۱۳۹۶ تغییرات تورم روند صعودی به خود گرفته که از دلایل آن می‌توان به افزایش نرخ ارز در ماه‌های پایانی سال، افزایش پایه پولی و حجم نقدینگی و شکل‌گیری انتظارات تورمی اشاره کرد. علت اصلی رشد ۲ برابری شاخص بهای تولیدکننده در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ را باید در افزایش نرخ ارز جستجو کرد که به منزله فشار هزینه‌ای بر بخش تولید، کاهش حاشیه سود بنگاه‌ها و کاهش قدرت رقابتی در بازار تلقی می‌شود. سوم آنکه رشد بالاتر شاخص بهای تولیدکننده را باید به منزله پیش‌آگهی فشارهای تورمی آتی در شاخص بهای مصرف‌کننده و یا یک شاخص پیشرو در افزایش نرخ تورم در ماه‌های آتی قلمداد نمود. به بیان دیگر، باید انتظار داشت فشار هزینه حوزه تولید با وقفه کوتاه به مصرف‌کننده منتقل شود.

نمودار (۳-۱): بررسی روند رشد شاخص بهای تولیدکننده و مصرف‌کننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

بررسی سهم زیرگروه‌های اصلی و اختصاصی از تورم کل در سال ۱۳۹۶ در جدول (۳-۱) بیانگر چند نکته است: اول آنکه گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها ۳/۵ واحد و گروه مسکن، آب، برق و گاز و سایر سوخت‌ها ۳ واحد از تورم ۹/۶ درصدی سال ۱۳۹۶ را به خود اختصاص داده‌اند. دوم آنکه از متوسط تورم مصرف‌کننده ۱۶/۲ واحد درصدی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲، گروه کالا ۹/۲ واحد درصد و گروه خدمت ۷ واحد درصد سهم داشته‌اند. به بیان دیگر (با فرض تورم ۱۰۰) متوسط سهم گروه کالا ۵۱/۴۲ درصد و متوسط سهم گروه خدمات ۴۸/۵۸ درصد می‌باشد. سوم آنکه سهم گروه کالا از تورم کل در سال‌های ۹۲ و ۹۶ بیشتر از گروه خدمات بوده است؛ حال آنکه طی دوره ۹۵-۱۳۹۳ سهم گروه خدمات بیشتر از گروه کالا شده است. دلیل این امر آن است که در سال ۱۳۹۲ به دلیل افزایش شدید نرخ ارز (ناشی از تحریم‌های بین‌المللی) گروه کالا رشد بالایی را تجربه کرد، اتفاقی که در سال ۱۳۹۶ در اثر افزایش نرخ ارز مجدداً تکرار شد. بررسی روند تاریخی قیمت‌ها در اقتصاد ایران نشان می‌دهد به‌طور کلی و در زمانیکه اقتصاد شرایط باثبات و عادی خود را طی می‌کند، سهم گروه خدمات (به‌جز در دوره‌هایی که شوک‌های شدید نرخ ارز رخ داده است) بیشتر از گروه کالا بوده است. اما در وضعیتی که اقتصاد دچار بی‌ثباتی بخصوص از ناحیه بیرونی (قیمت نفت، ارز و ...) می‌شود ابتدا سهم گروه کالا بیش از گروه خدمات شده و بتدریج روند معکوس شده و سهم گروه خدمات جایگزین می‌شود و به عبارتی، تخلیه افزایش سطح عمومی قیمت‌ها بر گروه خدمات همواره باوقفه همراه می‌باشد.

جدول (۳-۱): سهم گروه‌های اصلی و اختصاصی در رشد شاخص بهای مصرف‌کننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

شرح	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	متوسط
رشد شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی	۳۴/۷	۱۵/۶	۱۱/۹	۹	۹/۶	۱۶/۲
گروه‌های اصلی						
خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	۱۲/۶	۲/۹	۳/۱	۲/۴	۳/۵	۴/۹
دخانیات	۰/۲	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
پوشاک و کفش	۲/۷	۱/۱	۰/۷	۰/۴	۰/۳	۱/۰
مسکن، آب، برق و گاز و سایر سوخت‌ها	۵/۷	۴/۲	۳/۱	۲/۴	۳/۰	۳/۷
اثاث، لوازم و خدمات مورد استفاده در خانه	۳/۱	۰/۷	۰/۴	۰/۳	۰/۴	۱/۰
بهداشت و درمان	۲/۶	۲/۲	۱/۹	۱/۴	۰/۸	۱/۸

شرح	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	متوسط
حمل و نقل	۳٫۴	۲٫۳	۱٫۲	۰٫۷	۰٫۶	۱٫۶
ارتباطات	۰٫۱	۰٫۲	۰٫۱	۰٫۰	۰٫۱	۰٫۱
تفریح و امور فرهنگی	۱٫۱	۰٫۷	۰٫۵	۰٫۳	۰٫۲	۰٫۶
تحصیل	۰٫۲	۰٫۲	۰٫۳	۰٫۳	۰٫۲	۰٫۲
رستوران و هتل	۰٫۸	۰٫۴	۰٫۳	۰٫۲	۰٫۲	۰٫۴
کالاها و خدمات متفرقه	۱٫۸	۰٫۶	۰٫۴	۰٫۴	۰٫۳	۰٫۷
گروه‌های اختصاصی						
کالا	۲۴	۷٫۵	۵٫۴	۴٫۰	۴٫۹	۹٫۲
خدمات	۱۰٫۶	۸٫۱	۶٫۶	۵٫۰	۴٫۷	۷٫۰

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

۱-۱-۳. سهم زیرگروه‌های اختصاصی و روند تورم کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت^۱

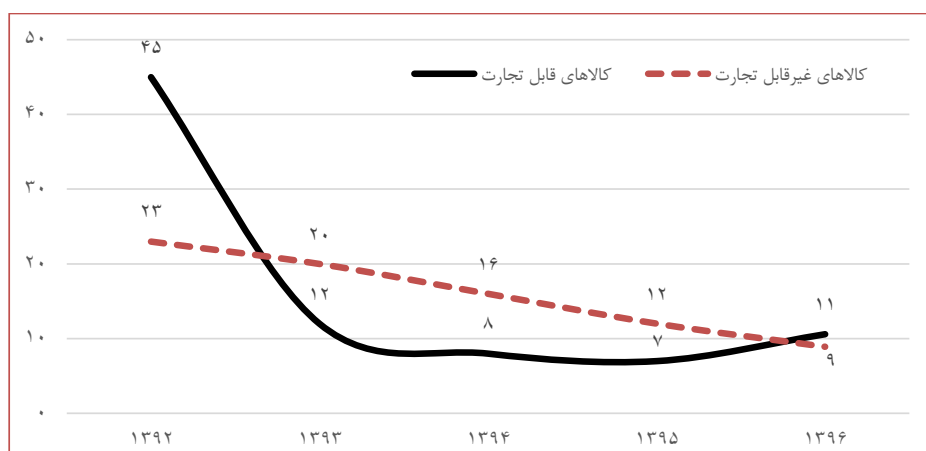
بررسی روند رشد شاخص بهای کالاها و خدمات قابل تجارت و غیرقابل تجارت در نمودار (۲-۳) مؤید چند موضوع است:

- روند رشد هر دو گروه طی دوره ۹۵-۱۳۹۲ نزولی است؛ بگونه‌ای که تورم کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت از ۴۵ و ۲۳ درصد در ابتدای دوره به ۷ و ۱۲ درصد در انتهای دوره کاهش یافته‌اند؛ اما در سال ۱۳۹۶ این روند تغییر نموده به شکلی که رشد شاخص قیمت کالاهای غیرقابل تجارت روند نزولی خود را ادامه داد، اما رشد شاخص قیمت کالاهای قابل تجارت روند صعودی در پیش گرفت. این تغییر می‌تواند نشان‌دهنده اثرپذیری شاخص قیمت کالاهای قابل تجارت نسبت به افزایش نرخ ارز در دوره مذکور باشد، زیرا این قبیل کالاها به‌طور بالقوه، ویژگی قابل تجارت بودن را دارا می‌باشند و روند رشد این شاخص نسبت به تغییرات نرخ ارز، حساس‌تر است.
- در ابتدای دوره (سال ۱۳۹۲) همان‌طور که مشاهده می‌شود رشد کالاهای قابل تجارت بالاتر از

۱. بررسی روند قیمت کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت نقش مهمی در تحلیل تحولات قیمتی ایفا می‌کند. در یک طبقه‌بندی کلی می‌توان کالاها و خدمات مصرفی را به دو دسته اقلام قابل تجارت و غیرقابل تجارت تقسیم کرد. اقلام قابل تجارت قابلیت فروش در جایی دیگر و دورتر از مکان تولید شده را دارند؛ لذا بالقوه دارای ویژگی صادرات یا واردات می‌باشند (عمده کالاهای صنعتی، کشاورزی و بخشی از خدمات در دسته کالاهای قابل تجارت قرار دارند). براین اساس مسکن و بخشی از خدمات که قابلیت صادرات و یا واردات ندارند، جزء اقلام غیرقابل تجارت قرار می‌گیرند.

غیرقابل تجارت بوده است، لیکن طی دوره ۹۵-۱۳۹۳ این روند معکوس شده است و در انتهای دوره (سال ۱۳۹۶) مجدداً رشد کالاهای قابل تجارت بالاتر از غیرقابل تجارت می‌شود. از دلایل این جابجایی روندها می‌توان به افزایش نرخ ارز اشاره کرد. شایان ذکر است، بررسی روند تاریخی قیمت‌ها در اقتصاد ایران نشان می‌دهد رشد گروه غیرقابل تجارت همواره (به جز در مقاطع زمانی که شوک‌های شدید نرخ ارز رخ داده است) بیشتر از گروه قابل تجارت بوده است. دلیل این مسئله عدم افزایش متناسب نرخ ارز برحسب تفاضل تورم داخلی و خارجی است که نتیجه آن مقرون به صرفه شدن واردات کالاهای قابل تجارت است. بنابراین می‌توان گفت زمانیکه اقتصاد در وضعیت باثبات خود قرار می‌گیرد رشد قیمت کالاها و خدمات قابل تجارت به مراتب کاهش خواهد یافت و این روند در وضعیت رفاه خانوارها نیز تاثیرگذار خواهد بود.

نمودار (۳-۲): رشد شاخص قیمت کالاها و خدمات قابل تجارت و غیرقابل تجارت طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

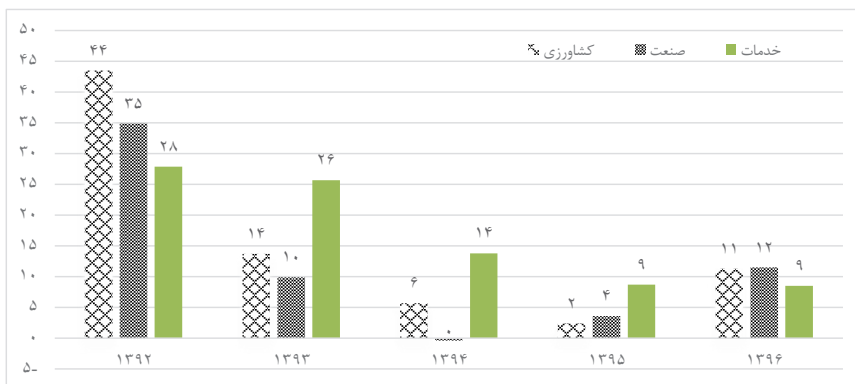
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

۳-۲. روند رشد قیمت گروه‌های اصلی شاخص بهای تولیدکننده و زیرگروه‌های آن

شاخص بهای تولیدکننده، معیار بررسی تغییرات قیمتی در حوزه تولید است و علامت‌دهی دلایل بروز تورم در دوره‌های آتی با منشأ هزینه تولید از این شاخص منتج می‌شود. در این راستا، این قسمت در دو بخش به بررسی روند رشد زیرگروه‌های شاخص بهای تولیدکننده و استخراج سهم آن‌ها از تورم تولیدکننده می‌پردازد. رشد شاخص بهای تولیدکننده از ۳۴٫۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۰٫۵ درصد در

سال ۱۳۹۶ کاهش داشته است. بررسی زیرگروه‌های شاخص بهای تولیدکننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ طبق نمودار (۳-۳) نشان می‌دهد رشد گروه کشاورزی از ۴۳٫۵ درصد در ابتدای دوره به ۲٫۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده و سپس در سال ۱۳۹۶ به ۱۱٫۳ افزایش یافته است. رشد زیرگروه صنعت از ۳۴٫۹ درصد در ابتدای دوره به ۱۱٫۵ درصد در انتهای دوره کاهش یافته است. شاخص بهای تولیدکننده در گروه صنعت رشد بالایی را تا سال ۱۳۹۲ تجربه کرده که از مهم‌ترین دلایل آن می‌توان به افزایش نرخ ارز و به تبع آن افزایش قیمت مواد اولیه، تجهیزات و هزینه تولید اشاره کرد، بعد از آن سیر نزولی این شاخص در گروه صنعت مشاهده می‌شود. شایان ذکر است، گروه صنعت در سال ۱۳۹۴ رشد ۰٫۴- درصدی داشته که از دلایل آن می‌توان به رکود حاکم بر این بخش اشاره نمود. پس از آن تا انتهای دوره، روند افزایشی برای گروه صنعت در این شاخص مشاهده می‌شود که نشان‌دهنده خروج از رکود حاکم بر این بخش، نسبت به سال‌های قبل است.

نمودار (۳-۳): رشد شاخص بهای تولیدکننده در بخش‌های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران. (اعداد گرد شده‌اند)

بررسی سهم زیرگروه‌های مختلف از رشد شاخص بهای تولیدکننده براساس جدول (۳-۲) مؤید برخی نکات به شرح زیر است:

- گروه صنعت در سال ۱۳۹۲ بالاترین سهم از رشد شاخص بهای تولیدکننده را داشته؛ به گونه‌ای که در سال مذکور معادل ۱۸٫۸۵ واحد درصد (از تورم کل ۳۴٫۵ درصدی) به این گروه اختصاص داشته و در سال ۱۳۹۳ این سهم از رشد کاهش بسیار محسوسی را تجربه نمود و سهم این گروه به سهم ۵٫۴ درصد (از تورم کل ۱۴٫۸) تقلیل یافت. طی دوره ۹۵-۱۳۹۳ سهم عمده رشد

شاخص کل ناشی از گروه خدمات بوده است، اما در سال ۱۳۹۶ این روال تغییر می‌کند و مجدداً گروه صنعت با سهم ۵٫۶ درصدی از رشد شاخص بهای تولیدکننده، بیشترین سهم را به خود اختصاص می‌دهد. بدین ترتیب بخش عمده‌ای از افزایش سطح عمومی قیمت‌ها از طریق شاخص قیمت تولیدکننده گروه صنعت می‌باشد که بتدریج به قیمت کالاهای مصرفی اثر گذاشته و منجر به کاهش قدرت خرید خانوارها می‌شود.

- متوسط رشد شاخص بهای تولیدکننده گروه صنعت طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ معادل ۶٫۳ درصد می‌باشد که زیرگروه‌های تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر (با متوسط سهم ۱٫۳ واحد درصدی)، تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی (با متوسط سهم ۱٫۲ واحد درصدی) و تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت (با متوسط سهم ۰٫۸ واحد درصدی) به ترتیب بیشترین سهم از متوسط رشد را داشته‌اند.
- شاخص قیمت تولیدکننده گروه صنعت در سال ۱۳۹۶ رشد ۱۱٫۵ درصدی داشته است که سهم ۵٫۶ واحد درصدی از رشد شاخص بهای تولیدکننده را به خود اختصاص داده است. فلزات پایه با سهم ۲ واحد درصدی، تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی با سهم ۱٫۷ واحد درصدی و تولید فرآورده‌های غذایی با سهم ۰٫۴ واحد درصدی بیشترین سهم را در رشد این شاخص داشته‌اند.

جدول (۲-۳): سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای تولیدکننده طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

متوسط	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۱۳٫۹	۱۰٫۵	۵	۴٫۹	۱۴٫۸	۳۴٫۵	رشد شاخص بهای تولیدکننده
۴٫۸	۲٫۸	۲٫۷	۴	۶٫۸	۷٫۸	خدمات
۲٫۸	۲٫۱	۰٫۵	۱٫۱	۲٫۶	۷٫۸	کشاورزی و جنگلداری
۶٫۳	۵٫۶	۱٫۸	-۰٫۲	۵٫۴	۱۸٫۸	صنعت
۰٫۸	۰٫۴	۰٫۳	۰٫۵	۰٫۸	۱٫۹	تولید فرآورده‌های غذایی
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۱	تولید انواع آشامیدنی‌ها
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۱	دخانیات

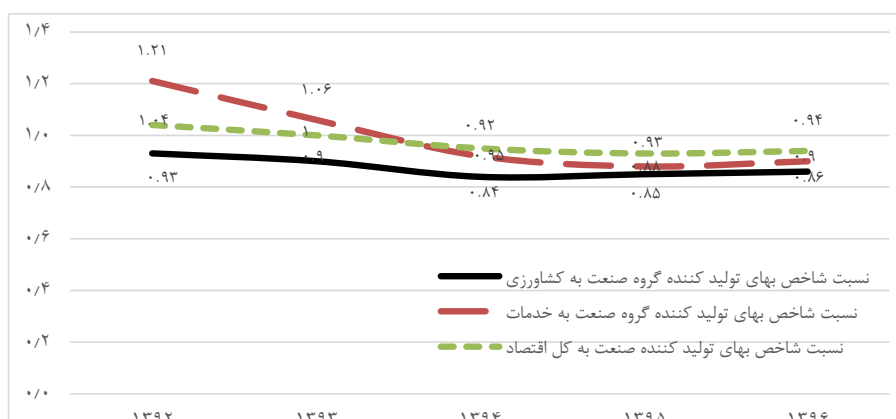
متوسط	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۰٫۱	۰٫۱	۰	۰	۰٫۱	۰٫۴	تولید منسوجات
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۱	تولید پوشاک
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۱	تولید چرم و فرآورده‌های وابسته
۰٫۰	۰٫۰	۰٫۱	۰	۰	۰٫۱	تولید چوب، فرآورده‌های چوب و چوب پنبه (بجز مبلمان)
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۲	تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰٫۱	۰٫۱	۰	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۰٫۸	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۷	۲٫۲	۰٫۷	تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت
۱٫۲	۱٫۷	۰٫۴	-۱٫۳	-۰٫۴	۵٫۵	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
۰٫۲	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۲	۰٫۵	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی شیمیایی و گیاهی
۰٫۲	۰٫۱	۰	۰	۰٫۳	۰٫۷	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
۰٫۳	۰٫۲	۰٫۱	۰	۰٫۳	۰٫۸	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی
۰٫۷	۲٫۰	۰٫۳	-۱	-۰٫۲	۲٫۲	تولید فلزات پایه
۰٫۱	۰٫۱	۰	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۴	تولید محصولات فلزی ساخته شده بجز ماشین‌آلات و تجهیزات
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۱	تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۰٫۳	۰٫۲	۰	۰٫۱	۰٫۲	۰٫۸	تولید تجهیزات برقی
۰٫۱	۰٫۱	۰	۰	۰٫۱	۰٫۳	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۱٫۳	۰٫۳	۰٫۲	۰٫۵	۱٫۶	۳٫۷	تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۱	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
۰٫۰	۰٫۰	۰	۰	۰	۰٫۱	مبلمان

۳-۳. روند رابطه مبادله بخش صنعت

بررسی رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به سایر بخش‌ها^۱ طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ طبق نمودار (۳-۴) نشانگر چند نکته کلیدی است:

- رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به بخش کشاورزی طی دوره ۹۴-۱۳۹۲ روندی نزولی دارد، بگونه‌ای که از ۰٫۹۳ در سال ۱۳۹۲ به ۰٫۸۴ در سال ۱۳۹۴ کاهش یافته است. این امر نشانگر رشد بالاتر قیمت تولیدکننده کالاهای کشاورزی نسبت به کالاهای صنعتی است. پس از این دوره رابطه مبادله به تدریج روند صعودی به خود می‌گیرد و با نرخ کمی رشد می‌کند و در سال ۱۳۹۶ به ۰٫۸۶ می‌رسد.
- رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به خدمات طی دوره ۹۴-۱۳۹۲ روندی صعودی و طی دوره ۹۶-۱۳۹۵ روندی نزولی داشته است و در سال ۹۶ روند نزولی پایان یافت و با شیب بسیار نامحسوس روند صعودی گردید. طیف مختلفی از عوامل مثبت و منفی مانند قیمت‌گذاری دستوری کالاهای صنعتی، تثبیت نرخ ارز، تحولات فنی و تکنیکی، افزایش مقیاس تولید و ایجاد صرفه‌های اقتصادی از جمله دلایل اصلی کاهش رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به بخش خدمات و کشاورزی طی سال‌های اخیر است.

نمودار (۳-۴): رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به سایر بخش‌ها طی دوره ۹۶-۱۳۹۲

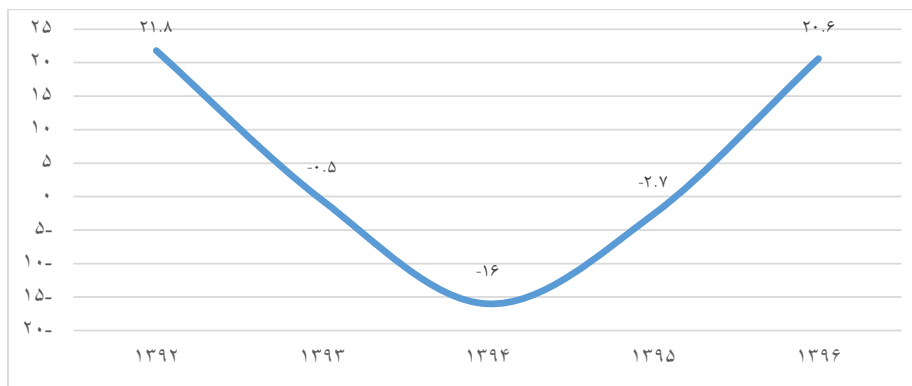
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

۱. به عنوان نمونه رابطه مبادله بخش صنعت به خدمات از تقسیم قیمت تولیدکننده بخش صنعت به شاخص قیمت تولیدکننده بخش خدمات محاسبه می‌شود.

۴-۳. شاخص بهای کالاهای صادراتی

این بخش به بررسی روند رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی و زیرگروه‌های آن و استخراج سهم زیرگروه‌ها از رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی کل اختصاص دارد. رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۴-۱۳۹۲ کاهش قابل توجهی داشته است؛ به طوری که از ۲۱٫۸ درصد در ابتدای دوره به ۱۶- درصد در انتهای دوره تنزل یافته است (نمودار ۳-۵). از دلایل این موضوع می‌توان به ثبات نرخ ارز و کاهش قیمت نفت در بازارهای جهانی اشاره کرد. روند نزولی و منفی رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی نشان می‌دهد به دلیل سهم بالای کالاهای صادراتی منبع محور و انرژی برای صادرات کل، شاخص بهای کالاهای صادراتی به شدت تحت تأثیر قیمت جهانی مواد خام و به ویژه نفت قرار دارد؛ اما در سال ۱۳۹۵ این شاخص روندی صعودی یافت، به گونه‌ای که از منفی ۱۶ درصد در سال ۱۳۹۴ به مثبت ۲۰٫۶ درصد در سال ۱۳۹۶ رسید. البته این نکته را باید یادآور شد که کاهش بیش از حد شاخص قیمت کالاهای صادراتی اثر زیادی بر بهبود صادرات کالاهای داخلی به خارج نداشته است و انتظار بر این است که با کاهش شدید شاخص یاد شده، به خصوص از سال ۱۳۹۴ رقابت پذیری کالاهای تولید داخل به مراتب افزایش یافته و امکان صادرات را نسبت به روند گذشته تسریع دهد.

نمودار (۳-۵): روند رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

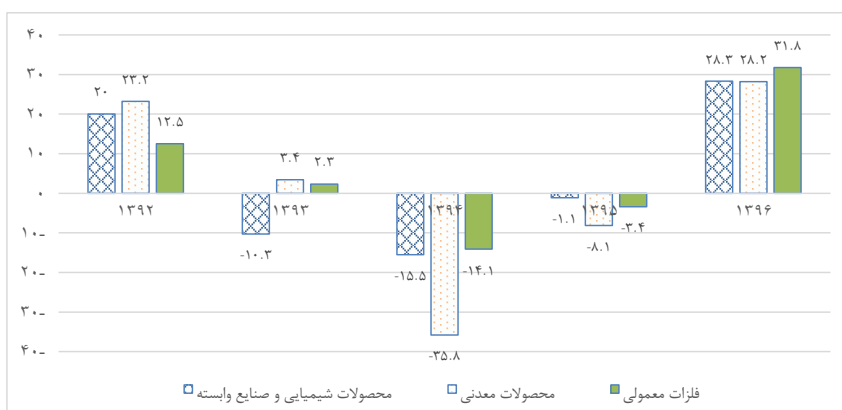

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

بررسی زیرگروه‌های مختلف شاخص بهای کالاهای صادراتی در نمودار (۳-۶) نشانگر روند نزولی تا سال ۱۳۹۴ است، به طوری که در سال ۱۳۹۲ شاخص بهای صادراتی محصولات شیمیایی و صنایع وابسته ۲۰ درصد، محصولات معدنی ۲۳٫۲ درصد و فلزات معمولی ۱۲٫۵ درصد (و در سال ۱۳۹۴ به تناسب ۱۵٫۵-،

۳۵٫۸- و ۱۴٫۱- درصد) رشد داشته‌اند. از سال ۱۳۹۳ شاخص بهای صادراتی کالاهای مذکور به دلیل کاهش قیمت نفت و فلزات اساسی در سطح جهانی، رشد منفی داشته‌اند. از سال ۱۳۹۴ به بعد این شاخص روند صعودی در پیش‌گرفت، به‌طوری‌که در سال ۱۳۹۶ شاخص بهای صادراتی فلزات معمولی ۳۱٫۸ درصد، محصولات شیمیایی و صنایع وابسته ۲۸٫۳ درصد و محصولات معدنی ۲۸٫۲ درصد رشد داشته‌اند. از دلایل افزایش شاخص بهای کالاهای صادراتی در سال‌های اخیر می‌توان به بهبود شرایط اقتصاد جهانی، افزایش قیمت نفت و افزایش نرخ ارز اشاره نمود.

نمودار (۳-۶): رشد زیرگروه‌های منتخب شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

بررسی سهم زیرگروه‌های مختلف از رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی براساس جدول (۳-۳) موارد زیر را خاطرنشان می‌سازد:

۱. طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ به‌طور متوسط گروه‌های محصولات صنایع شیمیایی و صنایع وابسته (۹٫۹ واحد درصد)، مواد پلاستیک و کائوچو و مصنوعات آن‌ها (۹٫۹ واحد درصد)، محصولات نباتی (۷٫۷ واحد درصد)، فلزات معمولی و مصنوعات آن‌ها (۶٫۶ واحد درصد) بیشترین سهم را در رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی داشته‌اند.

۲. تحلیل زیرگروه‌های شاخص بهای کالاهای صادراتی نشان می‌دهد که بیشترین دلیل تغییرات قیمت کالاهای صادراتی در سال ۱۳۹۶ را باید در افزایش قیمت محصولات معدنی و محصولات صنایع شیمیایی و صنایع وابسته و نهایتاً فلزات معمولی و مصنوعات آن‌ها جستجو کرد. این

گروه فعالیت‌ها به ترتیب سهم ۶,۸، ۵,۳ و ۲,۹ واحد درصدی را از افزایش ۲۰,۶ درصدی شاخص بهای کالاهای صادراتی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول (۳-۳): سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای صادراتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

گروه	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	متوسط
تغییرات شاخص کل	۴,۶	۲۰,۶	-۲,۷	-۱۶,۱	-۰,۴	۲۱,۸
محصولات حیوانی	۰,۳	۰,۵	۰,۳	۰	۰,۱	۰,۵
محصولات نباتی	۰,۷	۱,۵	-۰,۸	۰,۷	۰,۲	۲,۱
چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و نباتی	۰,۰	۰	۰,۱	۰	۰	۰,۱
محصولات صنایع غذایی، نوشابه‌ها و توتون	۰,۴	۰,۵	۰,۴	۰,۱	۰	۱,۲
محصولات معدنی	۰,۲	۶,۸	-۲,۱	-۱۲	۱,۱	۷,۴
محصولات صنایع شیمیایی و صنایع وابسته	۰,۹	۵,۳	-۰,۲	-۲,۹	-۲,۱	۴,۲
مواد پلاستیک و کائوچو و مصنوعات آنها	۰,۹	۱,۷	-۰,۴	-۱,۱	۰,۱	۴
پوست و چرم و محصولات چرمی	۰,۰	۰	۰	-۰,۲	-۰,۱	۰,۱
چوب و اشیای چوبی	۰,۰	۰	۰	۰	۰	۰
مواد نسجی و مصنوعات از این مواد	۰,۳	۰,۵	۰,۲	۰,۴	۰,۳	۰
انواع کفش	۰,۱	۰,۱	۰	۰	۰,۱	۰,۲
مصنوعات ساخته‌شده از انواع سنگ	۰,۱	۰,۳	۰	۰	-۰,۱	۰,۲
فلزات معمولی و مصنوعات آنها	۰,۶	۲,۹	-۰,۳	-۱,۲	۰,۲	۱,۲
ماشین‌آلات مکانیکی و ادوات برقی	۰,۱	۰,۴	۰,۱	-۰,۱	-۰,۲	۰,۵
وسایل نقلیه زمینی و تجهیزات ترابری	۰,۱	۰,۱	۰	۰,۱	۰	۰,۲

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

۳-۵. کانال‌های اثرگذاری تورم بر تولید و تجارت

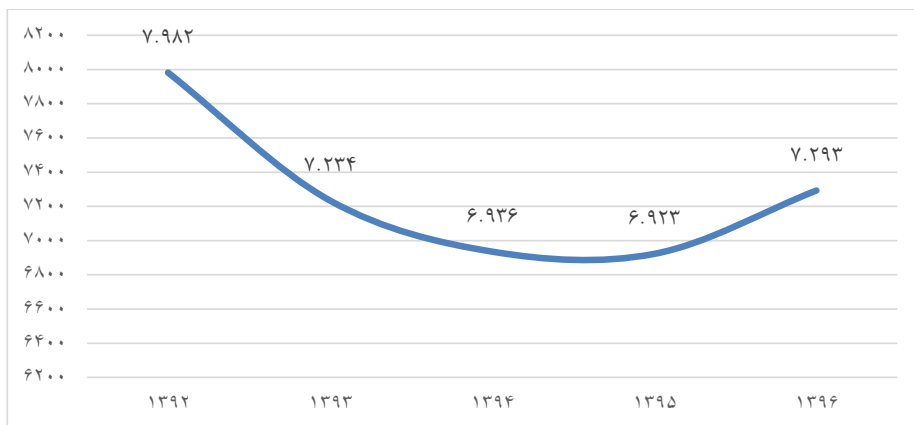
تورم به طور مستقیم و غیرمستقیم بر متغیرهای بخش تولید و تجارت اثر می‌گذارد. به عنوان نمونه، تورم

به طور مستقیم بر هزینه‌های سرمایه‌گذاری، میزان تولید، صادرات و واردات و به طور غیرمستقیم از کانال متغیرهایی مانند نرخ ارز، نرخ سود بانکی و دستمزدها بر متغیرهای عملکردی بخش‌های تولید و تجارت تأثیر می‌گذارد.

۳-۵-۱. تأثیر غیرمستقیم تورم از کانال نرخ ارز بر تولید و تجارت

نرخ ارز حقیقی از مهم‌ترین شاخص‌های اندازه‌گیری قدرت رقابت‌پذیری است. افزایش تورم داخلی (با فرض ثبات تورم خارجی) در صورتی که به طور نسبی با افزایش نرخ ارز اسمی همراه نباشد، منجر به کاهش نرخ ارز حقیقی خواهد شد. کاهش نرخ ارز حقیقی، قیمت کالاها و خدمات صادراتی تولیدکنندگان داخلی را نسبت به قیمت‌های جهانی افزایش داده، قدرت رقابتی تولیدکنندگان داخلی در بازارهای جهانی را کاهش می‌دهد و لذا منجر به کاهش صادرات کشور خواهد شد. همچنین کاهش نرخ ارز حقیقی، قیمت کالاها و خدمات وارداتی را کاهش داده و در نتیجه منجر به افزایش واردات می‌شود. در مجموع کاهش نرخ ارز حقیقی از طریق کاهش صادرات و افزایش واردات، تأثیر منفی بر تراز تجاری کشور می‌گذارد (و بالعکس).

نمودار (۳-۷): روند نرخ حقیقی دلار طی دوره ۱۳۹۲-۹۶

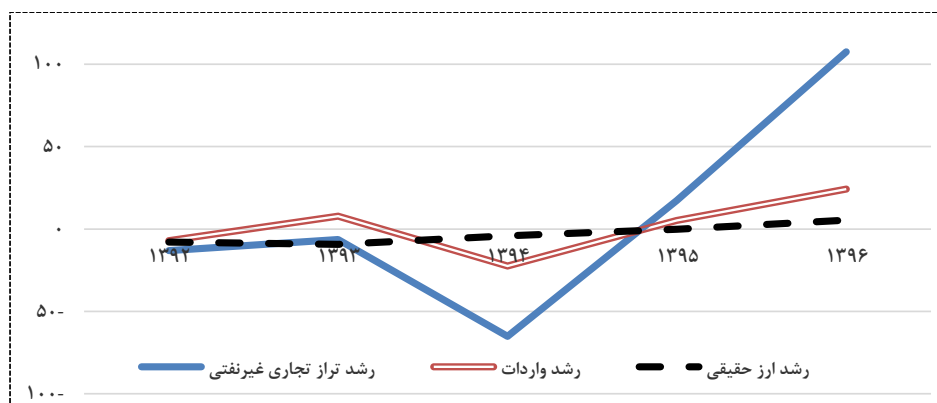
مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات بانک مرکزی ج.ا.ا.

۱. طبق بند (ج) ماده ۸۱ قانون برنامه پنجم توسعه «نظام ارزی کشور شناور مدیریت شده است و نرخ ارز با توجه به حفظ دامنه رقابت‌پذیری در تجارت خارجی و با ملاحظه تورم داخلی و جهانی و همچنین شرایط اقتصاد کلان از جمله تعیین حد مطلوبی از ذخایر خارجی تعیین خواهد شد؛ بنابراین هر ساله باید به میزان شکاف میان تورم داخلی و خارجی به نرخ ارز افزوده شود.

بررسی روند نرخ حقیقی دلار طی دوره ۹۴-۱۳۹۲ نشانگر روندی کاهشی است، بگونه‌ای که نرخ حقیقی دلار از ۷,۹۸۲ در سال ۱۳۹۲ به ۷۲۹۳ در سال ۱۳۹۶ رسیده و ۱۳,۵ درصد کاهش را در این دوره تجربه کرده است. در سال ۱۳۹۶ نرخ ارز حقیقی نسبت به سال قبل حدود ۵,۵ درصد افزایش داشته است (نمودار ۳-۷).

بر اساس نمودار (۳-۸) ارتباط معکوسی بین رشد نرخ ارز حقیقی با متغیرهای رشد واردات و رشد تراز تجاری غیرنفتی طی دوره ۹۴-۱۳۹۱ وجود دارد. این بدان مفهوم است که طی دوره موردنظر تثبیت نرخ ارز اسمی و کاهش نرخ حقیقی دلار، منجر به افزایش واردات و کاهش تراز تجاری غیرنفتی کشور شده است. شایان ذکر است، تراز تجاری غیرنفتی منفی است، لذا رشد مثبت آن به مفهوم منفی شدن بیشتر تراز تجاری خواهد بود (و بالعکس). همچنین مشاهده می‌شود که این رابطه معکوس طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ دیگر صادق نیست. این به آن معناست که با افزایش نرخ ارز حقیقی واردات نیز افزایش یافته است. به عبارت دیگر، با وجود گرانی‌تر شدن واردات با افزایش نرخ ارز حقیقی، واردات نه تنها کاهش نیافته بلکه حجم آن بیشتر شده و این افزایش حجم واردات در سال ۹۶ یکی از دلایل اصلی کاهش تراز تجاری غیرنفتی است که به منفی ۱۴,۴۵۰ میلیون دلار رسیده است.

نمودار (۳-۸): روند رشد نرخ ارز حقیقی، رشد واردات و رشد تراز تجاری طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

مأخذ: محاسبات پژوهش براساس اطلاعات بانک مرکزی

۳-۵-۲. تأثیر غیرمستقیم تورم از کانال دستمزدها^۱ بر تولید و تجارت

طبق ماده ۴۱ قانون کار، حداقل دستمزد می‌بایست براساس تورم سالانه تعیین شوند، لذا هرگونه افزایش تورم منجر به افزایش دستمزدها و به تبع آن افزایش هزینه‌های تولید خواهد شد. براساس نتایج آمارگیری کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر در سال ۱۳۹۴، نسبت کل جبران خدمات (حقوق و دستمزد و سایر پرداختی‌ها) به ارزش ستانده بخش صنعت در حدود ۷٫۹ درصد می‌باشد. این وضعیت در زیربخش‌های صنعتی متفاوت و بدیهی است به دلیل سهم بالای حقوق و دستمزد از کل جبران خدمات (۶۳ درصد)، هرگونه تغییرات در حقوق و دستمزد اثرات تورمی بر بخش صنعت به خصوص شاخص قیمت تولیدکننده (PPI) دارد. براساس نمودار (۳-۹) مشاهده می‌شود که بیشترین سهم دستمزد از ستانده مربوط به صنایع «تولید ماشین‌آلات اداری و حسابگر و محاسباتی» ۲۲ درصد، «تولید محصولات از توتون و تنباکو» ۱۵٫۹ درصد و «تولید سایر وسایل حمل و نقل» ۱۵٫۷ درصد و کمترین سهم نیز به صنایع «تولید رادیو و تلویزیون» ۴٫۱ درصد، «صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی» ۴٫۱ درصد و «تولید زغال کک» ۰٫۷ درصد اختصاص دارد. سهم حقوق و دستمزد از ستانده در کل صنعت (کارگاه‌های ۱۰ نفر کارکن و بیشتر) نیز ۵ درصد است.

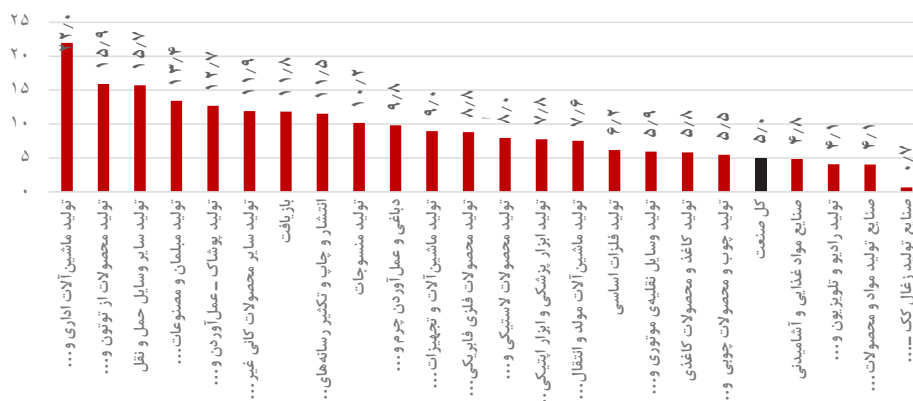
متوسط رشد حداقل دستمزد کارگران در سال ۱۳۹۶ با افزایش ۱۴٫۵ درصدی به رقم ۹۳۰۰ هزار ریال رسید که نشانگر افزایش متوسط سالانه هزینه‌های تولید بخش صنعت به میزان حدود ۷٫۳ درصد است. همچنین، افزایش متوسط سالانه هزینه‌های تولید ناشی از افزایش دستمزدها در صنایع «تولید ماشین‌آلات اداری و حسابگر و محاسباتی» ۳۱٫۹ درصد، «تولید محصولات از توتون و تنباکو» ۲۳٫۱ درصد و «تولید سایر وسایل حمل و نقل» ۲۲٫۷ درصد بوده است. شایان ذکر است، این محاسبات تنها اثرات مستقیم تغییرات دستمزد بر هزینه صنایع را نشان می‌دهد، لذا اثر کل (مجموع اثر مستقیم و غیرمستقیم) قطعاً بالاتر خواهد بود.

اگر صنایع کشور به صنایع کاربر (که عمدتاً صنایع مصرفی می‌باشند) و سرمایه‌بر (که عمدتاً صنایع سرمایه‌ای و تا حدودی صنایع واسطه‌ای می‌باشند) تقسیم شوند، می‌توان مدعی شد که افزایش دستمزدها تأثیر بیشتری بر افزایش هزینه صنایع کاربر خواهد داشت. به بیان دیگر، به دلیل سهم بالاتر دستمزد در هزینه صنایع کاربر نسبت به صنایع سرمایه‌بر، هرگونه افزایش در دستمزدها منجر به افزایش نسبی بیشتری

۱. طبق ماده (۴۱) قانون کار «شورای عالی کار همه ساله موظف است برای نقاط مختلف کشور و یا صنایع مختلف: ۱- حداقل مزد کارگران را با توجه به درصد تورمی که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اعلام می‌شود، تعیین کند و ۲- حداقل مزد کارگران باید به اندازه‌ای باشد تا زندگی یک خانواده که تعداد متوسط آن توسط مراجع رسمی اعلام می‌شود را تأمین کند». صراحت این قانون باعث شده تا دستمزدها هر ساله با در نظر گرفتن نرخ تورم سالانه، مورد تعدیل قرار گیرند.

در هزینه صنایع کاربر نسبت به صنایع سرمایه‌بر خواهد شد. شایان ذکر است، در سال ۱۳۹۶ روند تورم و رشد دستمزدها صعودی بوده است که نشان از تشدید اثرات افزایش هزینه ناشی از افزایش دستمزدها دارد.

نمودار (۳-۹): سهم دستمزد از ستانده در گروه‌های مختلف صنعتی در سال ۱۳۹۴ (درصد)

مأخذ: محاسبات پژوهش براساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۵-۳. تأثیر غیرمستقیم تورم از کانال نرخ سود بانکی^۱ بر تولید و تجارت

طبق برخی قوانین مانند ماده ۹۲ قانون برنامه پنجم توسعه، نرخ سود بانکی می‌بایست متناسب با تورم سالانه تعیین شود؛ براین اساس تغییرات نرخ سود بانکی تابعی از تورم می‌باشد، لذا افزایش نرخ تورم منجر به افزایش نرخ سود بانکی و به تبع آن افزایش هزینه‌های مالی بنگاه‌های صنعتی خواهد شد. نکته دیگر آنکه تعیین نرخ سود براساس سازوکار مذکور اگرچه دارای منطقی اقتصادی و محاسن فراوانی (مانند ایجاد جذابیت و افزایش قدرت جذب منابع در نظام بانکی و فراهم کردن زمینه هدایت و مدیریت منابع به

۱. طبق ماده ۹۲ قانون برنامه پنجم توسعه «شورای پول و اعتبار موظف است نرخ سود علی‌الحساب سپرده‌های یکساله را حداقل به میزان میانگین نرخ تورم سال قبل و پیش‌بینی سال مورد عمل تعیین نماید. نرخ سود تسهیلات متناسب با نرخ سود سپرده‌ها و سود مورد انتظار بانک‌ها توسط شورای پول و اعتبار تعیین می‌شود. بانک‌ها در صورتی ملزم به پرداخت تسهیلات در قالب عقود مبادله‌ای با نرخ کمتر از نرخ اعلام شده توسط شورای پول و اعتبار می‌باشند که علاوه بر تأیید معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس‌جمهور، مابه‌التفاوت سود از طریق یارانه یا وجوه اداره شده توسط دولت تأمین گردد».

سمت فعالیت‌های مولد) است، اما دارای نقیصه بی‌ثباتی و نوسان بالایی نرخ سود به دلیل بی‌ثباتی نرخ تورم نیز می‌باشد. به بیان دیگر، به دلیل واریانس بالایی تورم در اقتصاد ایران، نرخ سود بانکی از ثبات برخوردار نخواهد بود. به عنوان مثال، متوسط تورم ایران طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ معادل ۱۶٫۱۶ درصد با انحراف معیار ۱۰٫۶۸ بوده است؛ لذا طی دوره مذکور هم تورم ۳۴٫۷ درصدی (در سال ۱۳۹۲) و هم تورم ۹ درصدی (در سال ۱۳۹۵) مشاهده می‌شود. براین اساس، تعدیل نرخ سود بانکی متناسب با تورم بدان مفهوم است که نرخ سود بانکی طی دوره موردنظر می‌بایست نوسانات بسیار بالایی را تجربه کند. در سال ۱۳۹۶ نرخ سود حقیقی معادل ۵٫۴ درصد است که با توجه به افزایش نرخ ارز از ماه‌های آخرین سال و تورم ناشی از فشار هزینه، احتمال افزایش تورم در سال ۱۳۹۷ قابل پیش‌بینی بود.

جمع بندی و نتیجه گیری فصل سوم

در سال ۱۳۹۶ رشد شاخص بهای مصرف کننده ۹٫۶ درصد، شاخص تولیدکننده ۱۰٫۵ درصد و شاخص بهای صادراتی ۲۰٫۶ درصد بود. همچنین، رشد شاخص بهای تولیدکننده بخش صنعت طی دوره ۹۶-۱۳۹۵ به ترتیب ۳٫۶ و ۱۱٫۵ درصد بود که نشانگر افزایش قابل ملاحظه این شاخص در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل است. تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی با سهم ۰٫۴۱ واحد درصدی، تولید فرآورده های غذایی با سهم ۰٫۳۴ واحد درصدی و فلزات پایه با سهم ۰٫۳۱ واحد درصدی بیشترین سهم در رشد شاخص بهای تولیدکننده صنعت در سال ۱۳۹۶ را داشته اند.

شاخص قیمت تولیدکننده گروه صنعت در سال ۱۳۹۶ رشد ۱۱٫۵ درصدی داشته که سهم ۵٫۶ واحد درصدی از رشد شاخص بهای تولیدکننده را به خود اختصاص داده است. فلزات پایه با سهم ۲ واحد درصدی، تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی با سهم ۱٫۷ واحد درصدی و تولید فرآورده های غذایی با سهم ۰٫۴ واحد درصدی بیشترین سهم را در رشد این شاخص داشته اند.

شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۴ به ترتیب ۱۶٫۱-، ۲٫۷- و ۲۰٫۶ درصد رشد داشته که در بین گروه های اصلی شاخص بهای کالاهای صادراتی، شاخص قیمت فلزات معمولی و مصنوعات آنها با رشد ۳۱٫۸ درصد و محصولات صنایع شیمیایی و صنایع وابسته با رشد ۲۸٫۳ درصد بیشترین تاثیر را در افزایش شاخص کل داشته اند. شاخص بهای کالاهای صادراتی به شدت تحت تاثیر قیمت جهانی مواد خام و به ویژه نفت قرار دارد که دلیل آن سهم بالای کالاهای صادراتی منبع محور و انرژی بر از صادرات کل است.

رابطه مبادله بخش صنعت نسبت به سایر بخش های اقتصادی طی سال های اخیر روندی کاهنده داشته که به مفهوم تغییر آن به ضرر بخش صنعت است. تغییر رابطه مبادله به ضرر بخش صنعت به مفهوم رشد بالاتر قیمت کالاهای سایر بخش های اقتصادی نسبت به بخش صنعت و بر خلاف روند توسعه صنعتی مرسوم دنیاست و عامل محدود کننده این بخش به شمار می آید. البته در سال ۱۳۹۶ این روند دستخوش تغییرات بسیار اندک در جهت فزاینده شد که می تواند نوید بخش بهبود رابطه مبادله برای بخش صنعت باشد.

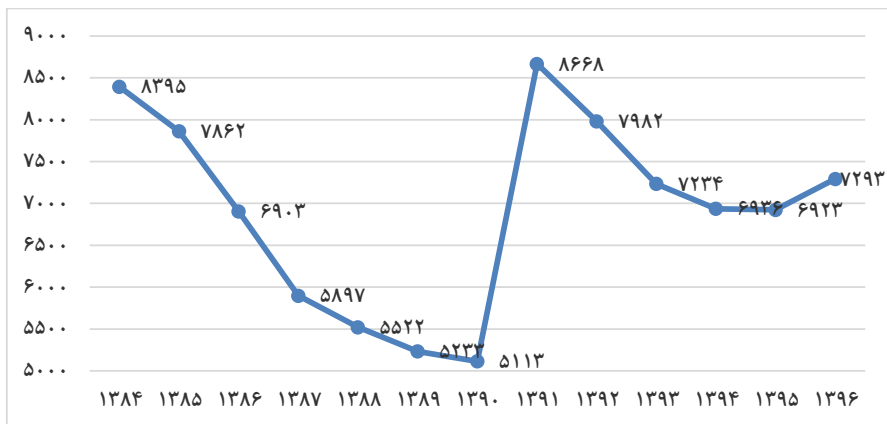
باقی ماندن تورم های تک رقمی در سال ۱۳۹۶ علی رغم رشد بالای پایه پولی و حجم نقدینگی در ایران دستاورد تورم تک رقمی و ثبات نرخ ارز را به خطر می اندازد، بطوری که در پایان سال ۱۳۹۶ ارزش یک دلار به ۴٫۶۴۳۴ ریال رسید که در صورت افزایش این نرخ و عدم اعمال سیاست های مقابله گرایانه و پیشگیرانه از طریق کاهش فشار هزینه، خواهد توانست منجر به تورم شدید و سایر تاثیرات سوء آن بر اقتصاد کشور در سال های آتی گردد.

پیوست فصل سوم

تحلیل نرخ ارز حقیقی دلار طی دوره ۹۶-۱۳۸۴

تحلیل نرخ ارز حقیقی دلار طی دوره ۹۶-۱۳۸۳ نشان می‌دهد نرخ حقیقی دلار طی دوره ۹۰-۱۳۸۳ روندی نزولی داشته است. در سال ۱۳۹۱ نرخ حقیقی دلار بدلیل افزایش نرخ ارز اسمی افزایش یافته است و به رقمی تقریباً معادل نرخ حقیقی دلار در سال ۱۳۸۳ رسیده است. طی دوره ۹۵-۱۳۹۲ نرخ حقیقی دلار دوباره روندی کاهشی داشته است. روند مستمر نزولی نرخ حقیقی دلار طی حدود یک دهه اخیر بجز سال ۱۳۹۱، نشانگر کاهش قدرت رقابت‌پذیری محصولات تولید داخل در مقایسه با کالاهای وارداتی است. شایان ذکر است از سال ۱۳۹۶ این روند افزایش یافته است (نمودار ۱).

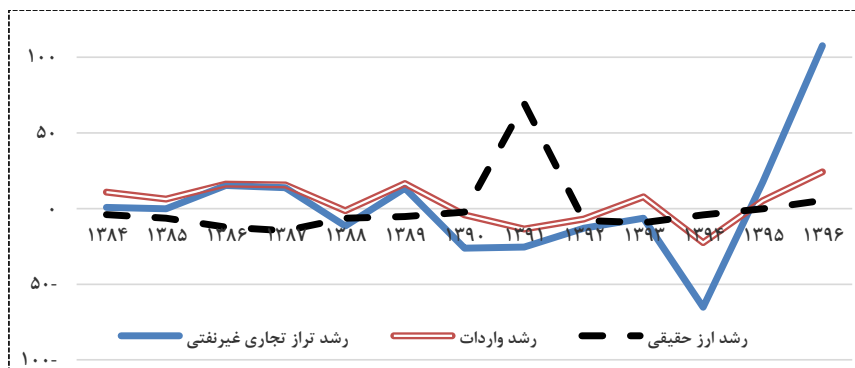
نمودار (۱) پیوست فصل سوم: روند نرخ حقیقی دلار طی دوره ۹۶-۱۳۸۴ (ریال)

مأخذ: محاسبات پژوهش براساس اطلاعات بانک مرکزی

ارتباط معکوسی بین رشد نرخ حقیقی دلار با متغیرهای رشد واردات و رشد تراز تجاری غیرنفتی وجود دارد. ضریب همبستگی بین رشد نرخ حقیقی دلار و رشد واردات ۰٫۳۸- و بین رشد نرخ حقیقی دلار و رشد تراز تجاری غیرنفتی ۰٫۱۱- درصد می‌باشد. این بدان مفهوم است که طی دوره مورد نظر تثبیت نرخ ارز اسمی و کاهش نرخ حقیقی دلار منجر افزایش واردات و کاهش تراز تجاری غیرنفتی کشور شده است (نمودار ۲).

نمودار (۲) پیوست فصل سوم: رشد نرخ حقیقی دلار، رشد واردات و تراز تجاری طی دوره ۹۶-۱۳۸۴ (درصد)

مأخذ: محاسبات پژوهش براساس اطلاعات بانک مرکزی

فصل چهارم

تحولات بخش صنعت

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سال ۱۳۹۶ رشد ۵٫۹ درصدی را تجربه کرد و ۳ رشته فعالیت «تولید سایر وسایل حمل و نقل ۲۰٫۳ درصد»، «تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری ۱۹٫۵ درصد»، و «تولید وسایل نقلیه موتوری ۱۱٫۳ درصد» بیشترین رشد را داشته‌اند. نکته حائز اهمیت در این بخش حضور رشته فعالیت‌های پیشران «محصولات شیمیایی ۵٫۲ درصد»، «فلزات اساسی ۳٫۸ درصدی» و «صنایع پالایشگاهی ۱٫۲ درصدی» در گروه صنایع دارای رشد کمتر از شاخص کل بوده است. تولید محصولات منتخب صنعتی در سال ۱۳۹۶ متأثر از عوامل مختلفی بود که مهمترین آنها عبارت از بهره‌برداری طرح‌های در دست اجرا، تغییر روند صادرات و اندازه بازار (داخلی و خارجی) و سهولت واردات مواد اولیه است. در این سال پروانه‌های بهره‌برداری صادره صنعتی از نظر تعداد با رشد ۳٫۳ درصدی، از نظر میزان سرمایه رشد ۵٫۵ درصدی و از نقطه نظر اشتغال با رشد ۱۶ درصدی مواجه شدند. که این امر ناشی از رشد سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری صادره در رشته فعالیت‌های کاربر بوده است. در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۲/۸ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی در رشته فعالیت‌های صنعتی مصوب شده است که «وسایل نقلیه موتوری با سهم ۲۸ درصدی» و «ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی با رشد ۲۵٫۲ درصدی» بالاترین سهم از سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص داده‌اند. بررسی ارزش افزوده رشته فعالیت‌های در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که سه رشته فعالیت منبع محور «محصولات شیمیایی ۲۷٫۶ درصد»، «فلزات اساسی ۱۴٫۹ درصد» و «صنایع غذایی و آشامیدنی ۱۲٫۳ درصد» مجموعاً ۵۴٫۸ درصد از ارزش افزوده زیرگروه صنعت در سال ۱۳۹۴ را خلق کرده‌اند.

در سال ۱۳۹۶ محصولات چینی بهداشتی، شیشه جام، کاشی و سرامیک، کنسانتره ذغال سنگ و فولاد با رشد به ترتیب با رشد ۲۱، ۱۹، ۱۷، ۱۲ و ۱۱ درصد بیشترین رشد در تولید نسبت به سال ۱۳۹۵ را تجربه کرده‌اند. بیشترین کاهش تولیدات معدنی و صنایع معدنی در سال ۱۳۹۶ نیز مربوط به تولید «مس کاتد ۱۶- درصد»، «ظروف شیشه‌ای ۱۱- درصد»، «ظروف چینی ۲- درصد» و «سیمان ۱- درصد» بوده است. افزایش تولید فولاد و زغال سنگ کشور به طور مستقیم مرتبط با سیاست‌های دولت در جهت افزایش تولید فولاد کشور و ظرفیت سازی ۵۵ میلیون تنی برای چشم انداز ۱۴۰۴ بوده، به طوری که در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۶ ظرفیت تولید فولاد خام کشور از ۲۰ میلیون تن به حدود ۳۳ میلیون تن افزایش یافته است. از طرف دیگر با توجه به مصرف عمده سیمان و مس در ساخت و ساز و ایجاد مسکن، رکود بخش مسکن و کاهش بودجه عمرانی کشور و همچنین محدودیت‌های وارداتی برخی از کشورهای واردکننده، از مهمترین دلایل کاهش تولید این دو فرآورده در کشور بوده است. مطابق با اطلاعات مرکز آمار، در سال ۱۳۹۵ بیشترین ارزش تولیدات معادن کشور متعلق به سنگ آهن با سهم ۴۶٫۸ درصد و سنگ مس با سهم ۲۴٫۳ درصد بوده است و پس از آن سنگ‌های تزئینی با سهم ۵٫۹ درصد، سنگ آهک با سهم ۵ درصد و زغال سنگ خشک با سهم ۳٫۹ درصد قرار گرفته اند و کرمان نیز با سهم ۴۵٫۹ درصدی، بیشترین سهم را در تولید محصولات معدنی به خود اختصاص داده است. افزایش بهای جهانی محصولات معدنی در سال ۱۳۹۵، سبب رشد ۴۵ درصدی ارزش افزوده این بخش طی بازه زمانی ۹۵-۹۴ گردید. توزیع اشتغال معادن کشور بین استان‌ها نیز نشان می‌دهد که کرمان، یزد و خراسان رضوی به ترتیب با ۲۴٫۶

درصد، ۱۴ درصد و ۵٫۹ درصد بیشترین سهم از اشتغال را به خود اختصاص داده‌اند. در سال ۱۳۹۶ روند رو به رشد صدور مجوزهای اکتشاف و بهره‌برداری که از سال ۱۳۹۵ و در فضای پس‌اوج بود ادامه یافت، به طوریکه مطابق با پروانه‌های بهره‌برداری سال ۱۳۹۶ نزدیک به ۵۹۱۴ شغل جدید در بخش معدن کشور ایجاد گردید.

بررسی عملکرد سازمان‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت نشان می‌دهد که از منابع «صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک» در سال ۱۳۹۶ در راستای حمایت از صنایع کوچک، بهره‌برداری مکفی صورت نگرفته و عمده منابع آن صرف تمدید ضمانت‌نامه‌های صادره در دوره قبل شده است. «سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران» نیز عمده فعالیت‌های خود را بر توسعه زیرساخت‌های تولیدی و توانمندسازی نیروی انسانی متمرکز نموده و در موضوعات ایجاد تعاملات بین‌المللی در راستای ارتقای رقابت‌پذیری و توسعه بنگاه‌های فعال در نواحی زیرمجموعه این سازمان و ارائه خدمات مشاوره در حوزه برندینگ و بازاریابی به شرکت‌های زیرمجموعه اقدامات مناسبی انجام نداده است. «سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران» به عنوان متولی ایجاد واحدهای صنعتی جدید و نوسازی بنگاه‌های فرسوده با سرمایه‌گذاری بر رشته فعالیت‌های دانش‌بنیان و علم محور نقش موثرتری در توسعه بخش صنعت در این حوزه داشته است.

در سال ۱۳۹۶ تعداد ۲۳ طرح با با سرمایه‌گذاری بالغ بر ۲٫۳ میلیارد دلار توسط سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایمیدرو) به بهره‌برداری رسید که موجب اشتغال مستقیم ۴۸۵۰ نفر شد. همچنین در این سال عملیات اجرایی ۴ طرح بزرگ معدنی با سرمایه ۷۶۰ میلیون دلاری آغاز شد. در کنار سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری از طرح‌های اجرایی به عنوان دو وظیفه اصلی ایمیدرو، می‌توان به تفاهم‌نامه همکاری این سازمان با کشورهای و سازمان‌های جهانی، فعالیت‌های اکتشافی و طرح‌های پژوهشی و تحقیق و توسعه ای آن نیز اشاره کرد. صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی نیز در سال ۱۳۹۶ تعداد ۳۳ بیمه‌نامه اعتباری و سرمایه‌گذاری در بخش معدن به ارزش ۲۱۲۵ میلیارد ریال صادر نمود که از نظر ارزش رشد ۴۱۹ درصدی را نشان می‌دهد. عملکرد سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور را می‌توان در تهیه نقشه‌های زمین شناسی، جمع‌آوری اطلاعات ژئوفیزیک هوایی و زمینی، اکتشافات عمقی و تفصیلی و خدمات آزمایشگاهی طبقه‌بندی نمود.

ارزیابی وضعیت صنایع فناورانه و دانش‌بنیان نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ رشد نسبی در توسعه محصولات فناورانه ایجاد شده است. براساس شاخص‌های جهانی، رتبه ایران در شاخص‌های نوآوری جهانی، رقابت‌پذیری صنعتی و رقابت‌پذیری جهانی از منظر فناوری بهبود یافته است. همچنین ثبت شرکت‌های دانش‌بنیان صنعتی نیز نسبت به سال گذشته افزایش ۶۶٫۴ درصدی است. تعداد پروانه‌های تحقیق و توسعه صادره رشد ۵۲ درصدی و تعداد واحدهای صنایع پیشرفته تایید شده نیز رشد ۴۰ درصدی نسبت به سال قبل داشته‌اند. با توجه به گشایش‌های ایجاد شده در سال ۱۳۹۶ و انعقاد قراردادهای بین‌المللی همکاری مشترک، توسعه فناوری در صنایع کشور روند مثبتی را در سال ۱۳۹۶ تجربه کرده است. با این وجود در زمینه تولید و صادرات محصولات فناورانه تغییر محسوسی ایجاد نشده است و سهم این محصولات از ارزش افزوده صنعتی و صادرات محصولات صنعتی پایین‌تر از اهداف تعیین شده است.

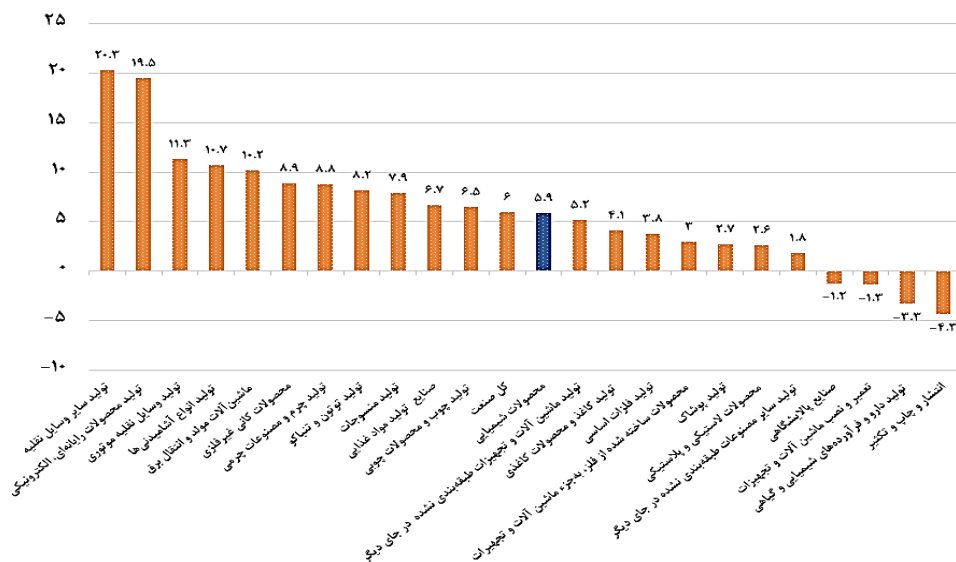
فصل حاضر به بررسی و تحلیل شاخص‌های حوزه صنعت (با تاکید بر رشته فعالیت‌های صنعتی) و معدن براساس داده‌های بانک مرکزی، وزارت صنعت، معدن و تجارت و مرکز آمار ایران پرداخته است. در بخش اول براساس اطلاعات بانک مرکزی، شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دوم با استفاده از داده‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت شاخص‌هایی از جمله پروانه‌های بهره‌برداری، جوازهای تأسیس، تولید کالاهای صنعتی منتخب و سرمایه‌گذاری خارجی بررسی شده است. در بخش سوم نیز براساس اطلاعات مرکز آمار ایران، شاخص‌های صنعتی نظیر ارزش افزوده، ارزش ستانده، صادرات و اشتغال ارزیابی شده است.

۴-۱. بخش صنعت

۴-۱-۱. شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی (۱۰۰ نفرکارکن و بیشتر) در سال ۱۳۹۶ از رشد ۵٫۹ درصدی نسبت به سال قبل برخوردار بوده است. در این سال رشته فعالیت‌های «تولید سایر وسایل حمل و نقل ۲۰٫۳ درصد»، «تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری ۱۹٫۵ درصد» و «تولید وسایل نقلیه موتوری ۱۱٫۳ درصد» دارای بیشترین رشد و رشته فعالیت‌های «انتشار و چاپ و تکثیر ۴٫۳ درصد»، «تولید دارو و فرآورده‌های شیمیایی و گیاهی ۳٫۳ درصد» و «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات ۱٫۳ درصد» کمترین رشد را تجربه کردند. شایان ذکر است که از ۲۴ رشته فعالیت صنعتی ۱۹ رشته فعالیت صنعتی رشد مثبت و ۵ رشته فعالیت نیز با کاهش سطح فعالیت مواجه بودند. یکی از مهم‌ترین دلایل رشد شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سال ۱۳۹۶ اثرگذاری توافقنامه برجام بر بخش صنعت و نتیجتاً افزایش سرمایه‌گذاری خارجی در این بخش بوده است. بطوریکه در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۸۰۴ میلیون دلار سرمایه‌گذاری خارجی در بخش وسایل نقلیه موتوری انجام شد. علاوه بر آن، راه‌اندازی شرکت ساخت و تعمیر کشتی گستران پارس هرمز با مشارکت سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، شرکت ملی نفتکش و کشتی رانی جمهوری اسلامی ایران و شرکت DSME کره جنوبی در بخش صنایع دریایی و بهره‌برداری از طرح حوض‌های خشک کشتی‌سازی بندرعباس با ظرفیت تعمیر سالانه ۱۲۰ هزار تن انواع کشتی در منطقه ویژه اقتصادی کشتی‌سازی خلیج فارس توسط سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران از دیگر دلایل رشد تولید در رشته فعالیت تولید سایر وسایل حمل و نقل بوده است.

نمودار (۱-۴): رشد شاخص تولید کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۶ (۱۰۰=۱۳۹۵)

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

رشد مثبت ۵/۹ درصدی شاخص کل صنعت در سال ۱۳۹۶ در حالی بوقوع پیوسته است که از ۲۴ رشته فعالیت کارگاه‌های بزرگ صنعتی، ۱۲ رشته فعالیت با رشدی کمتر از شاخص کل مواجه بوده‌اند. نکته حائز اهمیت حضور رشته فعالیت‌های پیشران «محصولات شیمیایی ۵/۲ درصد»، «فلزات اساسی ۳/۸ درصدی» و «صنایع پالایشگاهی ۱/۲ درصدی» در گروه صنایع دارای رشد کمتر از شاخص کل می‌باشد.

۴-۲. تولید محصولات صنعتی منتخب

در سال ۱۳۹۶ رشته فعالیت‌های «تولید کاترین ۹۷/۶ درصد»، «کمباین ۸۵/۸ درصد»، «اتوبوس، مینی‌بوس و ون ۶۱/۵ درصد»، «انواع کاغذ ۳۲/۴ درصد» و «دوده ۲۴/۴ درصد» بیشترین رشد تولید را تجربه کردند. در رابطه با تحلیل عملکرد تولید در این رشته فعالیت‌ها باید توجه نمود که ارقام رشد مثبت تجربه شده در سال ۱۳۹۶ بیش از مقادیر تولید سال‌های مورد بررسی بوده است. بیشترین کاهش تولیدات صنعتی در سال ۱۳۹۶ مربوط به تولید «الیاف اکریلیک ۹۵/۷- درصد»، «نئوپان ۱۷/۹- درصد»، «انواع تلویزیون ۱۷- درصد»، «کاتد مس ۱۶- درصد» و «ظروف شیشه‌ای ۱۰/۶- درصد» بوده است. در ارتباط با این رشته فعالیت‌ها نیز مشاهده می‌شود که مقدار تولید تجربه شده در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵، کمترین مقدار بوده است.

اضافه شدن ظرفیت ۳۰۰ هزار تنی تولید کاغذ بسته‌بندی و ایجاد عوارض ۱۰۰ درصدی برای صادرات کاغذ باطله موجب افزایش تولید کارتن در کشور شده است. افزایش تولید شرکت کمباین سازی ایران و سهل تر شدن واردات قطعات تولید این محصول موجب رشد تولید آن در سال ۱۳۹۶ بوده است. رشد ۱۹ درصدی پروانه‌های بهره‌برداری تولید کاغذ و افزایش ۶۰۰ هزار تنی ظرفیت ۴ واحد تولیدی دوده ۲۴،۴ منجر به رشد مثبت تولید در این دو رشته فعالیت شده است. تعطیلی خط تولید اکریلیک کارخانه پلی اکریل (تنها کارخانه تولیدکننده الیاف اکریلیک)؛ دشواری تامین مواد اولیه نئوپان خصوصا در تامین چوب مورد نیاز همراه با فرسودگی ماشین‌آلات و کاهش تقاضا ناشی از فشار کالای جانشین (MDF)؛ قاچاق گسترده تلویزیون به کشور از طریق مرزهای غربی همراستا با کاهش واردات مواد اولیه مورد نیاز برای تولید این محصول؛ تعمیرات و تغییر سیستم کوره‌های فعلی تولید کاتد مس به سیستم فلش و نوسانات بازار شیشه از جمله مهم‌ترین علل کاهش تولید در صنایع نامبرده می‌باشند.

جدول (۴-۱): روند تولید محصولات صنعتی منتخب طی دوره ۹۶-۱۳۹۱

	محصول	واحد سنگش	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	رشد ۱۳۹۵-۹۶	متوسط رشد سالانه دوره
بیشترین رشد	کارتن	هزار تن	۴۱۰،۸	۳۵۶،۹	۳۶۳،۸	۳۴۴،۶	۴۰۱،۴	۷۹۳،۱	۹۷،۶	۱۴،۱
	کمباین	دستگاه	-	۲۰۲	۵۳۰	۲۲۵	۴۰۸	۷۵۸	۸۵،۸	۳۹،۲
	اتوبوس، مینی‌بوس و ون	دستگاه	۱۰۵۸	۵۵۵	۹۲۷	۱۲۰۷	۲۶۳۸	۴۲۶۱	۶۱،۵	۳۲،۱
	انواع کاغذ	هزار تن	۵۳۲،۸	۵۵۹،۳	۵۸۹،۹	۴۸۶	۵۸۰،۱	۷۶۷،۹	۳۲،۴	۷،۶
	دوده	هزار تن	۸۱،۶	۸۱،۵	۷۴،۲	۷۹،۴	۱۰۲،۷	۱۲۷،۸	۲۴،۴	۹،۴
	ظروف شیشه‌ای	هزار تن	-	۵۰۸	۵۱۸	۶۳۹،۵	۴۶۰،۹	۴۱۲،۱	-۱۰،۶	-۵،۱
بیشترین کاهش	کاتد مس	هزار تن	۲۱۳،۵	۱۸۸،۶	۱۹۳،۶	۱۹۰،۷	۱۹۰،۱	۱۵۹،۶	-۱۶	-۵،۷
	انواع تلویزیون	هزار دستگاه	۱۷۰۳،۲	۱۵۹۵،۲	۱۹۲۱،۴	۱۲۹۲،۷	۱۵۱۴،۲	۱۲۵۷	-۱۷	-۵،۹
	نئوپان	هزار متر مکعب	۸۸۱،۶	۹۰۵،۱	۹۵۹،۵	۷۶۲،۱	۸۴۰،۷	۶۹۰،۵	-۱۷،۹	-۴،۸
	الیاف اکریلیک	هزار تن	۲۵،۹	۱۷،۶	۲۴،۵	۱۸،۹	۶،۹	۰،۳	-۹۵،۷	-۵۹

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۶، بیشترین متوسط رشد دوره مربوط به تولید «کامیون کشنده ۱۵۱٫۲ درصد» و «نخ سیستم پنبه‌ای و ترکیبی الیاف مصنوعی ۴۳٫۱ درصد»، «تولید چرم ۴۰٫۲ درصد»، «کمباین ۳۹٫۲ درصد» و «اتوبوس و مینی‌بوس ۳۳٫۱ درصد» در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. افزایش ۲۵۰ درصدی واردات لینتر پنبه در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ دلیل اصلی افزایش تولید نخ سیستم پنبه‌ای و ترکیبی الیاف مصنوعی بوده است. رفع تحریم‌ها همراه با اجرای طرح نوسازی کامیون و کشنده موجب افزایش تقاضا و تولید کامیون و کشنده در کشور طی دوره مورد بررسی شد. طی این دوره بیشترین کاهش تولید مربوط به «الیاف اکریلیک ۵۹- درصد» به دلیل تعطیلی خط تولید و «کولرآبی ۱۱٫۶ درصد» به دلیل کاهش صادرات بوده است.

تغییر میزان تولید محصولات منتخب صنعتی در سال ۱۳۹۶ متأثر از عوامل مختلفی بود که مهم‌ترین آن‌ها عبارت از بهره‌برداری طرح‌های در دست اجرا، تغییر روند صادرات و اندازه بازار (داخلی و خارجی) و سهولت واردات مواد اولیه است.

۴-۱-۳. پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی صادره

طی دوره ۹۶-۱۳۹۱، تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره (به‌عنوان معیاری از تقاضای بالفعل سرمایه‌گذاری) رشد ۷٫۹ درصدی را تجربه کرده و میزان سرمایه‌گذاری این پروانه‌ها ۲۹ درصد و اشتغال ایجاد شده ناشی از آن ۸٫۵ درصد رشد داشته است. همچنین تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل به ترتیب ۳٫۳ درصد، ۰٫۵ درصد و ۱۶ درصد رشد داشته است. این در حالی است که علی‌رغم افزایش نرخ تورم در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل (۹٫۶ درصد در قیاس با ۹ درصد در سال ۱۳۹۵)، میزان سرمایه مورد نیاز هر مجوز ۱٫۵ واحد درصد کاهش یافته است که این امر ناشی از افزایش تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در رشته فعالیت‌های کاربری نظیر «محصولات غذایی و آشامیدنی»، «دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش» و «منسوجات» بوده است. تاثیر این موضوع در نسبت اشتغال ناشی از هر پروانه نیز به‌خوبی قابل مشاهده است.

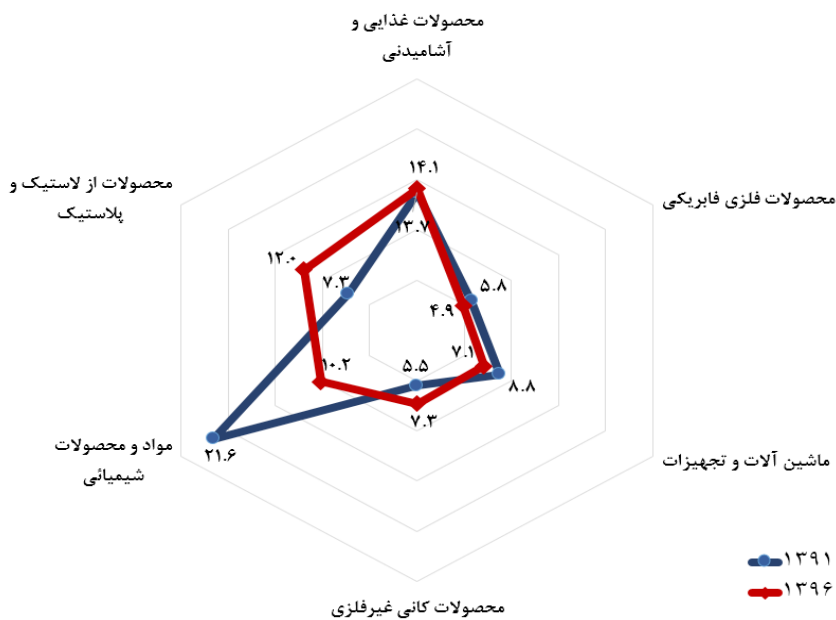
جدول (۴-۲): تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه بهره‌برداری طی دوره ۹۶-۱۳۹۰

تعداد	سرمایه (میلیارد ریال)	اشتغال (نفر)	متوسط سرمایه هر پروانه (میلیارد ریال)	متوسط اشتغال هر پروانه (نفر)
۱۳۹۱	۳۹۸۷	۸۳۲۲۲,۱	۶۸۵۵۹	۲۰,۹
۱۳۹۲	۴۱۶۸	۱۴۸۵۹۴,۵	۷۶۴۴۸	۳۵,۷
۱۳۹۳	۴۹۶۶	۱۴۶۵۷۷	۷۹۹۹۱	۲۹,۵
۱۳۹۴	۵۱۰۹	۱۸۰۸۹۸	۷۸۸۳۳	۳۵,۴
۱۳۹۵	۵۶۴۹	۲۹۶۳۵۵,۱	۸۹۰۰۳	۵۲,۵
۱۳۹۶	۵۸۳۵	۲۹۷۷۹۱,۱	۱۰۳۲۰۰	۵۱,۰
نرخ رشد طی کل دوره	۷,۹	۲۹	۸,۵	-
نرخ رشد سال ۹۶ نسبت به ۹۵	۳,۳	۰,۵	۱۶	-

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

مقایسه تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۶ مبین آن است که در سال ۱۳۹۱ رشته فعالیت‌های منبع محور «کانی غیرفلزی»، «محصولات غذایی و آشامیدنی»، «محصولات از لاستیک و پلاستیک» و «مواد و محصولات شیمیایی» از جذابیت بالایی برای سرمایه‌گذاری برخوردار بوده‌اند و این ترکیب در طول سال‌ها همچنان محفوظ باقی مانده است با این تفاوت که «محصولات غذایی و آشامیدنی» و «لاستیک و پلاستیک» همچنان در صدر فهرست اخذ مجوز سرمایه‌گذاری در سال ۱۳۹۶ قرار داشته و دورشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» و «ماشین‌آلات و تجهیزات» در رتبه‌های بعدی جای گرفته‌اند. جذابیت سرمایه‌گذاری در رشته فعالیت‌های صنعتی نظیر «محصولات فلزی فابریکی» نیز افزایش یافته است.

نمودار (۲-۴): سهم بخش های منتخب از تعداد پروانه های بهره برداری در سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۶

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

از منظر تعداد پروانه های بهره برداری صادره در سال ۱۳۹۶، رشته فعالیت های «دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش ۲۱۱٫۱ درصد»، «سایر تجهیزات حمل و نقل ۵۳٫۷ درصد» و «رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی ۲۷٫۶ درصد» با بیشترین رشد در قیاس با سال ۱۳۹۵ مواجه بوده اند. رشته فعالیت «محصولات کانی غیرفلزی ۱۴٫۷- درصد» به دلیل برخورداری از بازار رقابتی و اشباع بازار داخلی و کاهش تقاضای صادراتی و محدودیت های ناشی از آن با بیشترین کاهش تعداد پروانه های بهره برداری مواجه بوده است و پس از آن نیز رشته فعالیت «چوب و محصولات چوبی به استثنای مبل ۱۳٫۵- درصد» به دلیل عدم مزیت های صنعتی کشور در این حوزه و وجود ظرفیت های خالی و بنگاه های نیمه تعطیل در این رشته فعالیت صنعتی از جذابیت چندانی برای سرمایه گذاری برخوردار نبوده و در رتبه دوم بیشترین کاهش تعداد پروانه های بهره برداری صادره در سال ۱۳۹۶ قرار داشته اند.

جدول (۳-۴): روند تغییرات تعداد پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

عنوان رشته فعالیت صنعتی	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
بیشترین افزایش	دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش	۱۵,۸	۵۴,۵	۲۹,۴	-۳۸,۶
	سایر تجهیزات حمل و نقل	۰,۰	۱۷۰,۰	۷,۴	۴۱,۴
	رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی	۱۶,۷	۸۵,۷	-۲۳,۱	۴۵,۰
	منسوجات	-۳۱,۳	۸۱,۸	-۱۵,۶	۴۰,۸
	فلزات اساسی	-۱۳	۳۲۵,۳	-۱۲,۲	-۴۸
بیشترین کاهش	انتشار، چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	-۳۳,۳	۱۳۳,۳	۲۱,۴	۴۱,۲
	ماشین آلات دفتری و حسابداری	-۳۳,۳	۲۵۰,۰	۱۷۱,۴	۲۶,۳
	پوشاک	۱۱۶,۷	۲۸,۲	-۶	۶۸,۱
	چوب و محصولات چوبی به استثنای مبلمان	-۸,۸	۵۱,۹	۱۶,۵	۲۰,۷
	محصولات کانی غیرفلزی	-۲۳,۳	۴۶,۶	-۱۲,۹	۲۲,۶

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

بیشترین افزایش میزان سرمایه در پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۶ مربوط به رشته فعالیت «محصولات از توتون و تنباکو» و در نتیجه به بهره‌برداری رسیدن سرمایه‌گذاری انجام شده در این بخش توسط شرکت جی تی آی پارسیان بوده است. رشته فعالیت‌های «سایر تجهیزات حمل و نقل ۴۱۳,۳ درصد»^۱ و «دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش ۱۲۵,۴» به لحاظ میزان سرمایه‌گذاری انجام شده، در رتبه‌های بعدی قرار دارند. جذب سرمایه‌گذاری خارجی به میزان ۱,۳ میلیون دلار در رشته فعالیت «دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش» عامل اصلی افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در این رشته فعالیت در سال ۱۳۹۶ بوده است. رشته فعالیت‌های صنعتی «کک و فرآورده‌های حاصل از نفت» و «ماشین آلات دفتری و حسابداری» نیز با بیشترین کاهش میزان سرمایه‌گذاری رویه رو بوده‌اند که این امر متناسب با کاهش پروانه‌های بهره‌برداری‌های صادره در این رشته فعالیت‌ها است.

۱. ناشی از راه‌اندازی شرکت ساخت و تعمیر کشتی گستران پارس هرمز با مشارکت سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، شرکت ملی نفتکش و کشتی رانی جمهوری اسلامی ایران و شرکت DSME کره جنوبی در بخش صنایع دریایی و بهره‌برداری از طرح حوض‌های خشک کشتی‌سازی بندرعباس با ظرفیت تعمیر سالانه ۱۲۰ هزار تن انواع کشتی در منطقه ویژه اقتصادی کشتی‌سازی خلیج فارس توسط سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران می‌باشد.

جدول (۴-۴): روند تغییرات میزان سرمایه پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی

طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

عنوان رشته فعالیت صنعتی	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
بیشترین افزایش	محصولات از توتون و تنباکو	۵۲۸,۸	-۷۷,۵	۸۱۴,۱	-۹۶,۵
	سایر تجهیزات حمل و نقل	۱۸۷,۵	۴۸۸,۲	-۹۶,۲	۱۳۸,۵
	دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش	-۵۵,۴	۸,۹	۱۵۰,۷	-۳۲,۱
	منسوجات	-۳۶,۱	۱۱۲,۷	۷,۵	۴۷,۴
	محصولات از لاستیک و پلاستیک	۳,۳	۱۱۵,۸	-۱۸	۴۶,۹
بیشترین کاهش	کاغذ و محصولات کاغذی	-۷,۵	۹۳۶,۷	-۵۰,۵	۱۳۰,۵
	چوب و محصولات چوبی با استثنای میل	۰,۳	۱۸۴,۲	۱۴۸,۳	۱۵۳,۷
	ماشین آلات و دستگاه‌های برقی	-۳۶,۵	۳۱۶,۰	۳۹,۹	۳۰,۹
	ماشین آلات دفتری و حسابداری	-۴۰۰,۸۶	۹۷۳,۸	-۴۳,۱	۶۵,۲
	کک و فرآورده‌های حاصل از نفت	۵۵۵,۱	-۷۴,۱	۲۱۰,۱	۱۶۳,۰

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

در میان رشته فعالیت‌های صنعتی، رشته فعالیت «محصولات از توتون و تنباکو» علاوه بر قرارگیری در رتبه برتر میزان سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری، از جهت اشتغال‌زایی نیز با رشد ۲۴۴۲,۹ درصدی در رتبه نخست قرار دارد. رشته فعالیت‌های «دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش» و «سایر تجهیزات حمل و نقل» در رتبه‌های دوم و سوم اشتغال‌زایی قرار دارند. کمترین میزان اشتغال‌زایی ناشی از سرمایه‌گذاری صنعتی در سال ۱۳۹۶ مربوط به رشته فعالیت‌های «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری» (۵۳,۱- درصد)، «انتشار، چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده ۴۱,۲- درصد» و «چوب و محصولات چوبی به استثنای میل ۲۸,۸- درصد» است که بیشترین کاهش در تعداد پروانه‌های بهره‌برداری را داشتند. علاوه بر آن، دو رشته فعالیت «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری» و «چوب و محصولات چوبی به استثنای میل» از کمترین حجم سرمایه‌گذاری در سال ۱۳۹۶ برخوردار بوده‌اند.

جدول (۴-۵): روند تغییرات میزان اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی

طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۲ (درصد)

عنوان رشته فعالیت صنعتی	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
بیشترین افزایش	محصولات از توتون و تنباکو	۶۸۴,۴	۹۶,۵	۱۶۴۰,۰	-۹۵,۲
	دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش	-۲۰	-۱۳,۵	۱۳۵,۶	-۵۵,۷
	سایر تجهیزات حمل و نقل	۷۶,۲	۱۱۹,۲	-۴۲,۱	۳,۵
	محصولات غذایی و آشامیدنی	-۵۶,۸	۹۴,۰	-۱۶,۵	۳۶,۴
	رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی	-۰,۷	۳۴۳,۱	-۳۴,۲	۱,۶
بیشترین کاهش	کک و فرآورده‌های حاصل از نفت	۶۹,۵	-۲,۳	۹,۲	-۵,۵
	ماشین آلات و دستگاه‌های برقی	-۴۹,۴	۲۵۷,۳	-۳۲,۸	۴۹,۴
	چوب و محصولات چوبی به استثنای مبل	-۵۰,۸	۸۰,۷	۲۵,۸	۶۸,۴
	انتشار، چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۲۴,۶	۱۷۹,۶	-۵۳,۲	۶۳,۳
	ماشین آلات دفتری و حسابداری	-۹۰	۶۰۹,۱	۱۱۵,۷	-۲۲,۴

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

رشد ۱۶ درصدی اشتغال و ۳ درصدی تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در سال ۱۳۹۶ در حالی رخ داده است که سرمایه‌گذاری تنها ۰,۵ درصد رشد داشته است. ناچیز بودن رشد سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری در نتیجه رشد تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در رشته فعالیت‌های کاربر بوده است.

۴-۱-۴. مجوزهای تأسیس صنعتی

این شاخص نشان‌دهنده تقاضای بالقوه سرمایه‌گذاری صنعتی است. تعداد جوازهای تأسیس صنعتی صادره و اشتغال پیش‌بینی شده ناشی از آن طی دوره ۹۶-۱۳۹۱ به طور متوسط سالانه حدود ۷,۵ درصد رشد داشته است. میزان سرمایه پیش‌بینی شده برای ایجاد واحدهای صنعتی نیز با رشد سالانه ۲۶,۴ درصدی روبه‌رو بوده است که بخشی از آن ناشی از تورم در طول دوره می‌باشد. متوسط سرمایه و اشتغال ناشی از هر جواز تأسیس به عنوان شاخصی که منعکس‌کننده وضعیت فضای کسب و کار کشور و متغیرهای کلان اقتصادی است. نگاهی به متوسط سرمایه هر مجوز طی این

دوره نشان می‌دهد سرمایه مورد نیاز برای راه‌اندازی هر بنگاه صنعتی از ۳۷,۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۱ به ۸۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. افزایش ۲,۲ برابری سرمایه مورد نیاز برای ایجاد هر واحد صنعتی همراه با یکنواخت بودن میزان اشتغال‌زایی پیش‌بینی شده مبین افزایش هزینه‌های ایجاد شغل در کشور به دلیل نامناسب بودن فضای سرمایه‌گذاری است.

جدول (۴-۶): تعداد، سرمایه و اشتغال مجوزهای تأسیس طی دوره ۹۶-۱۳۹۱

تعداد	سرمایه مجوز (میلیارد ریال)	اشتغال مجوز (نفر)	متوسط سرمایه هر مجوز (میلیارد ریال)	متوسط اشتغال هر مجوز (نفر)
۱۳۹۱	۱۴۴۵۶	۵۴۸۱۳۵	۳۳۲۹۴۵	۲۳
۱۳۹۲	۱۷۲۴۹	۱۱۰۴۲۴۷	۴۵۲۴۸۶	۲۶,۲
۱۳۹۳	۱۶۸۴۱	۹۷۱۱۲۶	۴۰۴۰۷۶	۲۴
۱۳۹۴	۱۶۰۱۰	۱۱۹۴۶۰۳	۳۸۲۷۷۳	۲۳,۹
۱۳۹۵	۱۶۹۸۸	۱۳۱۴۷۲۵,۵	۳۹۱۰۱۸	۲۲,۸
۱۳۹۶	۲۰۷۶۷	۱۷۶۹۸۳۵,۶	۴۷۶۳۴۰	۲۲,۹
نرخ رشد طی کل دوره (درصد)	۷,۵	۲۶,۴	۷,۴	-
نرخ رشد سال ۹۶ نسبت به ۹۵ (درصد)	۲۲,۲	۳۴,۶	۲۱,۸	-

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

مقایسه تعداد جوازهای تأسیس صنعتی صادره و اشتغال ناشی از آن در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که همانند دوره ۹۶-۱۳۹۱ که این دو متغیر از متوسط رشد مشابهی برخوردار بودند، در این سال نیز رشد این دو متغیر نزدیک به یکدیگر و حدود ۲۲ درصد بوده است. بیشترین تعداد جوازهای تأسیس صنعتی صادره در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵، مربوط به رشته فعالیت‌های «محصولات از توتون و تنباکو ۸۷,۵ درصد»، «سایر تجهیزات حمل و نقل ۶۱,۳ درصد»، «کک و فرآورده‌های حاصل از نفت ۶۰,۱ درصد» به دلیل سرمایه‌گذاری‌های مصوب خارجی در این رشته فعالیت‌ها و «چوب و محصولات چوبی به استثنای مبل ۵۰,۳ درصد» بوده است.

۴-۱-۵. اهم طرح‌های ایجاد و توسعه‌ای

در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۲۰ طرح ایجاد و توسعه‌ای در کشور با سرمایه ۱۲۰/۴ هزار میلیارد ریال و اشتغال ۱۱/۸ هزار نفر به بهره‌برداری رسید. سهم سرمایه‌گذاری انجام شده و اشتغال ایجاد شده در بخش ایجاد به ترتیب معادل ۷۱/۴ و ۸۰/۹ درصد بوده است. عمده سرمایه‌گذاری‌های ایجاد به لحاظ حجم سرمایه مصروفه در رشته فعالیت‌های «فلزات اساسی»، «استخراج کانه‌های فلزی»، «مواد و محصولات شیمیایی» و «کانی غیرفلزی» بوده است. نکته‌ای که در خصوص سرمایه‌گذاری‌های ایجاد در رشته فعالیت «فلزات اساسی» قابل توجه است آنکه عمده سرمایه‌گذاری‌های مربوط به صنعت فولاد برای تولید کنسانتره سنگ آهن، گندله و آهن اسفنجی (کارخانه صبا فولاد خلیج فارس تولیدکننده گندله، آهن اسفنجی، کارخانه فولاد شادگان تولیدکننده اسلب و بیلت، کارخانه فولاد سیرجان ایرانیان تولیدکننده کنسانتره سنگ آهن، آهن اسفنجی و شمش فولادی، فولاد سفید دشت چهارمحال بختیاری تولیدکننده آهن اسفنجی و اسلب) بوده است. این در حالی است که در سال ۱۳۹۶، مازاد ظرفیت در زنجیره فولاد به میزان ۵/۴ میلیون تن در تولید کنسانتره، ۶/۲ میلیون تن در تولید گندله و ۰/۵ میلیون تن در تولید آهن اسفنجی وجود داشته است. بنابراین ظرفیت‌سازی‌های صورت گرفته با مشکل تقاضای موثر مواجه خواهند بود. علاوه بر آن، نکته قابل توجه دیگر پائین بودن ضریب بهره‌برداری کارخانجات تولیدکننده محصولات فولادی است (گروه صنایع فولاد صبح پارس‌یان تولیدکننده محصولات فولادی). به طوریکه در سال ۱۳۹۶ از ۲۹/۸ میلیون تن ظرفیت ایجاد شده برای تولید محصولات فولادی، میزان تولید معادل ۱۸/۸ میلیون تن (ضریب بهره‌برداری ۴۷٪) بوده است. بنابراین ظرفیت‌سازی‌های جدید به افزایش ظرفیت خالی در این رشته فعالیت منتهی خواهد شد. در رشته فعالیت کانی غیرفلزی برای محصول سیمان نیز این مشکل وجود خواهد داشت (ضریب بهره‌برداری صنعت سیمان در سال ۱۳۹۶ معادل ۶۳ درصد بوده است).

جدول (۴-۷): طرح‌های مهم ایجاد و توسعه‌ای راه‌اندازی شده به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی (سرمایه مجوز و اشتغال)

نوع بهره‌برداری	نام واحد	استان	سرمایه مجوز (میلیارد ریال)	اشتغال (نفر)	گروه فعالیت ۲ رقیمی
پتروشیمی	پتروشیمی کردستان	کردستان	۱۳۸۵۹	۷۴۵	مواد و محصولات شیمیایی
	لاستیک بارز کردستان	کردستان	۶۴۷۴	۹۶۰	محصولات از لاستیک و پلاستیک
	صبا فولاد خلیج فارس	هرمزگان	۸۲۹۶	۲۸۳	فلزات اساسی

نوع بهره‌برداری	نام واحد	استان	سرمایه مجوز (میلیارد ریال)	اشتغال (نفر)	گروه فعالیت ۲ رقمی
کک	بین‌المللی توسعه گستره‌لال خاورمیانه	کهگیلویه و بویراحمد	۳۲۵۲	۱۷۶	محصولات کانی غیرفلزی
	سیمان خاکستری نی‌ریز	فارس	۳۹۸۵	۸۵	محصولات کانی غیرفلزی
	آلومینیوم کاوه خوزستان	خوزستان	۳۶۳۱	۸۶	فلزات اساسی
	صنعت فولاد شادگان	خوزستان	۳۲۵۲	۱۶۲	فلزات اساسی
	فولاد سیرجان ایرانیان	کرمان	۴۴۶۹	۳۱۱	فلزات اساسی
	کک طبس	خراسان جنوبی	۳۱۹۲	۳۰۳	کک و فرآورده‌های حاصل از نفت
	سیمان مند دشتی	بوشهر	۳۸۰۰	۱۷۰	محصولات کانی غیرفلزی
	فولاد سفید دشت	چهارمحال بختیاری	۸۸۳۶	۱۴۴	فلزات اساسی
	صنایع معدنی فولاد سنگان خراسان	خراسان رضوی	۱۴۰۰۰	۱۱۷۵	استخراج کانه‌های فلزی
	گروه صنایع فولاد صبح پارسین	خراسان رضوی	۴۳۲۲	۳۴۵	فلزات اساسی
	فرآورده‌های لبنی کاله	مازندران	۴۵۶۰	۴۶۳۳	محصولات غذایی و آشامیدنی
	مجمع کشتی‌سازی و صنایع فراساحل ایران	هرمزگان	۷۱۸۹	۸۴	سایر تجهیزات حمل و نقل
	جی تی آی پارسین	زنجان	۷۰۱۰	۳۹۵	محصولات از توتون و تنباکو
سهمای	سهمای پتروشیمی شیراز	فارس	۳۰۴۶	۸۱۰	مواد و محصولات شیمیایی
	فولاد زرند ایرانیان	کرمان	۳۷۵۵	۲۵۷	استخراج کانه‌های فلزی
	فولاد زرند ایرانیان	کرمان	۳۸۱۶	۲۱۰	استخراج کانه‌های فلزی
	شرکت صنعتی و معدنی اپال پارسین سنگان	خراسان رضوی	۹۶۲۹	۵۰۰	استخراج کانه‌های فلزی

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای انجام شده عمدتاً مربوط به استخراج کانه‌های فلزی با سرمایه ۱۷۲۰۰ میلیارد ریال و اشتغال ۹۶۷ نفر بوده است. مجموع سرمایه‌گذاری‌های ایجاد و توسعه‌ای به تفکیک استان‌های کشور نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۶، استان خراسان رضوی با سرمایه‌گذاری به میزان ۲۷۹۵۱ میلیارد ریال و ایجاد اشتغال برای ۲۰۲۰ نفر در رتبه نخست قرار داشته و رتبه دوم به استان کردستان با سرمایه‌گذاری ۲۰۳۳۳ میلیارد ریال و اشتغال ۱۷۰۵ نفر و رتبه سوم به استان هرمزگان با سرمایه‌گذاری ۱۵۴۸۵ میلیارد ریال و ایجاد اشتغال ۳۶۷ نفر اختصاص دارد. سرمایه‌گذاری‌های ایجاد و توسعه‌ای در استان خراسان رضوی در زنجیره صنایع معدنی و در استان هرمزگان مربوط به صنعت فولاد و کشتی‌سازی بوده که متناسب با مزیت‌های نسبی این دو استان است.

۴-۱-۶. سرمایه‌گذاری خارجی مصوب

سرمایه‌گذاری خارجی آینه‌ای است که منعکس‌کننده برداشت سرمایه‌گذار خارجی از شرایط کسب و کار کشور است. بدین معنا که هرچه کشوری به لحاظ زیرساخت‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و شرایط سیاسی از جایگاه مناسب‌تری در جهان برخوردار باشد، تمایل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در آن کشور بیشتر خواهد بود. با توجه به رشد ۲۳٫۹ درصدی تعداد سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب در کشور در سال ۱۳۹۶ و افزایش ۶۶٫۷ درصدی حجم این نوع سرمایه‌گذاری، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر سرمایه‌گذاران خارجی وضعیت کسب و کار ایران در سال ۱۳۹۶ از بهبود نسبی در قیاس با سال ۱۳۹۵ برخوردار بوده است.^۱

جدول (۴-۸): تعداد، سرمایه و اشتغال مجوزهای تأسیس طی دوره ۹۶-۱۳۹۱

عنوان	۱۳۹۵	۱۳۹۶	رشد دوره
تعداد	۷۱	۸۸	۲۳٫۹
حجم کل سرمایه‌گذاری خارجی	۲٫۱	۳٫۵	۶۶٫۷

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

در سال ۱۳۹۶ در ۱۷ رشته فعالیت صنعتی به ارزش ۲٫۸ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی مصوب شده است. بیشترین میزان سرمایه‌گذاری مصوب مربوط به رشته فعالیت‌های «تولید وسایل نقلیه موتوری» با

۱. البته توجه به این نکته ضروری است که به دلیل طولانی بودن فرآیند مذاکره و تصویب سرمایه‌گذاری خارجی در کشور ارقام مربوطه، به تنهایی نشان دهنده بهبود یا عدم بهبود وضعیت نمی‌باشد.

سرمایه ۸۰۴ میلیون دلار (با سهم ۲۸ درصد)، «ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی» با سرمایه ۷۳۳ میلیون دلار (با سهم ۲۵٫۲ درصد) و «مواد و محصولات شیمیایی» با سرمایه ۵۹۸ میلیون دلار (با سهم ۲۰٫۸ درصد) بوده است.

جدول (۴-۹): سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۹۶

عنوان	میزان سرمایه‌گذاری مصوب (هزار دلار)	سهم (درصد)	عنوان	میزان سرمایه‌گذاری مصوب (هزار دلار)	سهم (درصد)
وسایل نقلیه موتوری	۸۰۴۰۷۳	۲۸٫۰	چوب و محصولات چوبی باستثنای مبیل	۹۶۶۴	۰٫۳
ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی	۷۲۳۰۵۹	۲۵٫۲	محصولات فلزی فابریکی باستثنای ماشین‌آلات	۴۶۹۴	۰٫۲
مواد و محصولات شیمیایی	۵۹۸۰۲۲	۲۰٫۸	منسوجات	۳۰۱۱	۰٫۱
مواد غذایی و آشامیدنی	۲۶۴۱۰۶٫۵	۹٫۲	مبلمان و سایر مصنوعات	۲۴۳۹	۰٫۱
ماشین‌آلات و تجهیزات	۱۷۹۴۸۶	۶٫۳	کک و فرآورده‌های حاصل از نفت	۱۵۰۰	۰٫۱
فلزات اساسی	۱۶۱۹۳۱	۵٫۶	دباغی و پرداخت چرم، محصولات چرمی و انواع پاپوش	۱۳۴۸	۰٫۰۵
محصولات از لاستیک و پلاستیک	۷۳۸۷۵	۲٫۶	پوشاک	۶۵۰	۰٫۰۲
محصولات کانی غیر فلزی	۳۰۵۱۷٫۵	۱٫۱	انتشار، چاپ و تکنیر رسانه‌های ضبط شده	۴۳۰	۰٫۰۱
سایر تجهیزات حمل و نقل	۹۸۸۵	۰٫۳	جمع کل	۲۸۶۸۶۹۱	۱۰۰

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

بررسی سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب در سال ۱۳۹۶ به تفکیک کشورهای سرمایه‌گذار نشان می‌دهد که بیشترین میزان سرمایه‌گذاری تصویب شده توسط دولت مربوط به کشورهای آلمان (با سرمایه‌ای معادل ۱۴۸۹ میلیون دلار و سهم ۵۱٫۹ درصد)، فرانسه (با سرمایه‌ای معادل ۵۲۵ میلیون دلار و سهم ۱۸٫۳ درصد) و چین (با سرمایه‌ای معادل ۳۹۰ میلیون دلار و سهم ۱۳٫۶ درصد) بوده است بطوریکه مجموع سرمایه‌گذاری تصویب شده برای این سه کشور بالغ بر ۸۳ درصد سرمایه‌گذاری‌های مصوب دولتی در سال ۱۳۹۶ بوده است. همچنین براساس مناطق سرمایه‌گذاری، بیشترین سرمایه‌گذاری

تصویب شده دولتی مربوط به استان های فارس، بوشهر و مرکزی به ترتیب با سهم ۲۵,۳، ۱۹,۹ و ۱۷,۶ درصد بوده است.

جدول (۴-۱۰): سهم کشورها و مناطق از سرمایه گذاری خارجی مصوب ۱۳۹۶

کشور سرمایه گذار	محل سرمایه گذاری	موضوع سرمایه گذاری	میزان سرمایه گذاری	سهم
اتریش	البرز	طراحی و مونتاژ آسانسور	۱۰۶۴۹	۰,۳۷
اتریش و امارات متحده عربی	قزوین	تولید انواع پیرفرم، انواع ظروف پلاستیکی دهان گشاد، انواع در پوش پلاستیکی	۵۰۸۵۱	۱,۷۷
آذربایجان	آذربایجان شرقی	تولید نبشی فولادی، ناورانی و تیر آهن	۱۹۸۷	۰,۰۷
افغانستان	خراسان رضوی	انواع پوشاک	۳۰۰	۰,۰۱
	خراسان رضوی	تولید الک های آرد، پوست گیر غلات و آسیاب والسی (غلتنکی)	۷۰۰	۰,۰۲
	اصفهان	تولید انواع پین فلزی	۲۹۹۰	۰,۱۰
	خراسان رضوی	تولید انواع روغن گریس ضد یخ و ..	۱۵۵۲	۰,۰۵
	گیلان	تولید انواع کارد و چاقو	۱۰۰۴	۰,۰۳
	خراسان رضوی	تولید خمیر درزگیر پلی اورتان، ترمیم کننده های بتن و چسب سیلیکات	۱۰۰۰	۰,۰۳
	خراسان رضوی	تولید درب و پنجره U.P.V.C	۲۷۰	۰,۰۱
	خراسان رضوی	تولید رول نایلون وظروف بادی	۹۵۰	۰,۰۳
	اصفهان	تولید فرش ماشینی	۶۰۰	۰,۰۲
	خراسان رضوی	تولید فرش ماشینی، پادری موکت نمدی و کبریتی	۱۵۲۹	۰,۰۵
	خراسان رضوی	تولید کف پوش های لاستیکی، یکپارچه ورزشی و گرانول لاستیک از لاستیک مستعمل و تولید انواع گرانول بازیافتی	۱۲۱۱	۰,۰۴
	قم	تولید کلاه کاسکت	۶۰۰	۰,۰۲
	تهران	تولید کیف و کفش	۹۰۰	۰,۰۳
	اصفهان	تولید مشتقات و حلال های آلی نفتی، گریس پایه سیم و انواع حلال ها	۳۷۵	۰,۰۱
	خراسان رضوی	تولید نان صنعتی و خمیر پیراشکی	۶۰۰	۰,۰۲

کشور سرمایه‌گذار	محل سرمایه‌گذاری	موضوع سرمایه‌گذاری	میزان سرمایه‌گذاری	سهم
افغانستان	سیستان و بلوچستان	تولید و بسته‌بندی انواع روغن موتور	۱۵۰۰	۰,۰۵
	خراسان رضوی	تولید و بسته‌بندی شکلات و فرآورده‌های شکر	۳۰۰	۰,۰۱
	تهران	تهیه، تولید و فرآوری سنگ‌های ساختمانی	۱۰۰۰	۰,۰۳
	خراسان رضوی	چاپ هیلوگراور برای بسته‌بندی	۴۳۰	۰,۰۱
	خراسان رضوی	ساخت و عرضه زیور آلات طلا	۶۳۳	۰,۰۲
	خراسان رضوی	طراحی، ساخت و عرضه زیور آلات	۳۰۶	۰,۰۱
آلمان	فارس	احداث چرخه کامل پنل فتوولتائیک	۷۲۰۸۶۵	۲۵,۱۳
	سیستان و بلوچستان	احداث دو واحد جداساز هوا	۱۶۵۸۰۰	۵,۷۸
	قم	تولید پمپ‌های سانتریفیوژ جریان مختلط و هیدرولیک	۶۷۲	۰,۰۲
	بوشهر	تولید متانول	۵۷۲۱۷۷	۱۹,۹۵
	تهران	ساخت کالاهای بتنی، سیمانی و گچی	۲۸۵۱۵	۰,۹۹
	مرکزی	طراحی و تولید سیلندرهای هیدرولیک	۵۲۱	۰,۰۲
	البرز	تولید پلی واکس	۱۰۰۰	۰,۰۳
	آذربایجان شرقی	تولید انواع روغن خوارکی محصولات غذایی	۱۵۵۰۵۰	۵,۴۰
امارات متحده عربی	مرکزی	تولید انواع مواد افزودنی مورد استفاده در صنایع فولاد سازی و ریخته‌گری	۲۹۱,۵	۰,۰۱
امارات متحده و ایرلند	مرکزی	تولید صفحه و ورق فوم (ابر) سخت از پلی اورتان، پانل ساختمانی از پلی‌اورتان و صفحه ورق فومی از رزین فنولیک	۲۶۰۰	۰,۰۹
ایتالیا	فارس	تولید انواع پاستا	۲۸۴۹	۰,۱۰

کشور سرمایه‌گذار	محل سرمایه‌گذاری	موضوع سرمایه‌گذاری	میزان سرمایه‌گذاری	سهام
پاکستان	خراسان رضوی	تولید ارد برنج	۱۲۰۰	۰,۰۴
	خراسان رضوی	تولید ارد برنج، برنج شکسته و بسته‌بندی حبوبات	۱۲۵۰	۰,۰۴
	خراسان جنوبی	تولید انواع غلات	۳۳۲	۰,۰۱
	خراسان رضوی	تولید پوشاک	۳۵۰	۰,۰۱
	خراسان رضوی	تولید مقطع فولادی	۴۸۰۰	۰,۱۷
	خوزستان	فرآوری و بسته‌بندی انواع برنج	۸۶۸	۰,۰۳
ترکیه	البرز	تولید انواع درپوش و سرپوش پلاستیکی	۴۳۲۳	۰,۱۵
	زنجان	تولید انواع شمش فولاد ساده کربنی و کم آلیاژی - افزایش سرمایه‌گذاری	۵۸۴۶۱	۲,۰۴
	زنجان	تولید انواع مواد شوینده بهداشتی	۱۴۹۵	۰,۰۵
	زنجان	تولید صفحه و ورق فوم نرم از پلی اورتان	۹۱۲۳	۰,۳۲
	مرکزی	تولید قالب اکستروژن فلزات	۵۴۴	۰,۰۲
	آذربایجان شرقی	تولید نخ کاملاً آرایش یافته، نخ پلی استرو رنگریزی پلی استر	۸۸۲	۰,۰۳
ترکیه و آذربایجان	آذربایجان شرقی	تولید اوراق فشرده چوبی با روکش ملامینه و هایگلاس	۹۶۶۴	۰,۳۴
	خراسان جنوبی	تولید انواع شمش فولاد ساده کربنی و کم آلیاژی	۷۵۰۰۰	۲,۶۱
چین	کرمان	تولید خودرو سواری - افزایش سرمایه‌گذاری	۲۳۲۵۵۱	۸,۱۱
	فارس	تولید کنسانتره کرومیت	۱۵۰۰	۰,۰۵
	اردبیل	تولید کیف و کفش	۴۴۸	۰,۰۲
	خراسان رضوی	تولید و مونتاژ انواع بردهای الکترونیکی	۲۱۹۴	۰,۰۸
	کرمان	تولید و مونتاژ خودرو سواری	۶۹۹۵۱	۲,۴۴
	آذربایجان شرقی	طرح فرآوری و استخراج کالسنسگ طلا در معدن	۸۰۳۷	۰,۲۸
	قم	تولید لوله درزدار فولادی	۱۲۴۰	۰,۰۴
دانمارک				

کشور سرمایه‌گذار	محل سرمایه‌گذاری	موضوع سرمایه‌گذاری	میزان سرمایه‌گذاری	سهم
عراق	خراسان رضوی	برش انواع سنگ مرمر	۷۱۱	۰,۰۲
	خراسان رضوی	تولید انواع شامپو	۳۰۰	۰,۰۱
	خراسان رضوی	تولید انواع نان حجیم	۳۰۱,۵	۰,۰۱
	تهران	تولید و صادرات طلا، جواهر نقره و سنگ‌های قیمتی	۱۵۰۰	۰,۰۵
	کردستان	تولید و عرضه انواع لوازم برقی خانگی	۱۰۰۰	۰,۰۳
عربستان	مازندران	تولید روغن خوارکی	۹۲۴۹۵	۳,۲۲
فرانسه	اردبیل	تولید انواع لوازم و قطعات پلاستیکی، وسایل نقلیه،	۶۶۹	۰,۰۲
	مرکزی	تولید خودرو سواری	۴۹۹۸۸۲	۱۷,۴۳
	آذربایجان شرقی	تولید سوزن (دوراهه) راه‌آهن و مترو	۹۸۸۵	۰,۳۴
	البرز	تولید کیسه خون	۸۸۹۲	۰,۳۱
	سمنان	تولید مس کاتد	۱۴۰۶	۰,۰۵
	تهران	تولید و بسته‌بندی آب معدنی	۴۷۲۰	۰,۱۶
کره جنوبی	مازندان	تولید آب الکترولیز شده اسیدی و قلیایی	۱۱۰۰۰	۰,۳۸
	خراسان رضوی	تولید تجهیزات جوشکاری	۳۰۰	۰,۰۱
	گیلان	تولید دیاگ خودرو	۱۰۲۰	۰,۰۴
	گیلان	تولید لوله مقوایی و فیلم استرچ از پی وی سی	۲۳۷۸	۰,۰۸
هلند	تهران	تولید انواع محصولات صنایع غذایی	۳۷۸۵	۰,۱۳
هندوستان	هرمزگان	تولید فروسیلیکومنگنز، فرومگنز، فرو کروم و فرو سیلسیم با سیلیون بیش از ۵۵ درصد وزنی	۹۵۰۰	۰,۳۳
هنگ کنگ	مرکزی	تولید انواع درپوش و سرپوش پلاستیکی	۱۸۰۰	۰,۰۶
یمن	البرز	بسته‌بندی مواد غذایی و محصولات کشاورزی	۳۵۶	۰,۰۱
جمع کل			۲۸۶۸۶۹۱	-

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

سرمایه‌گذاری خارجی در استان فارس برای احداث چرخه کامل پنل فتوولتائیک (توسط کشور آلمان به ارزش ۷۲۰/۹ میلیون دلار)، تولید انواع پاستا، غذاهای آماده و کنسانتره میوه‌جات (توسط کشور ایتالیا به ارزش ۲/۸ میلیون دلار) و تولید کنسانتره کرومیت (توسط کشور چین به ارزش ۱/۵ میلیون دلار) و با توجه به مزیت‌های این استان در برخورداری از منابع معدنی و کشاورزی و صنعت الکترونیک تصویب شده‌اند. در استان بوشهر نیز تنها سرمایه‌گذاری خارجی مصوب مربوط به تولید متانول (توسط کشور آلمان به ارزش ۵۷۲/۱ میلیون دلار) و در راستای بهره‌گیری از مزیت‌های صنعت پتروشیمی در این استان بوده است. سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب استان مرکزی در رابطه با درخواست پنج کشور فرانسه (تولید خودروی سواری به ارزش ۵۰۰ میلیون دلار)، امارات متحده عربی (تولید صفحه و ورق فوم سخت از پلی اورتان به ارزش ۲/۶ میلیون دلار) با همکاری ایرلند و تولید انواع مواد افزودنی مورد استفاده در صنایع فولاد، ساختمانی و ریخته‌گری (به ارزش ۰/۳ میلیون دلار)، هنگ‌کنگ (تولید انواع درپوش و سرپوش پلاستیکی به ارزش ۱/۸ میلیون دلار)، ترکیه (تولید قالب اکستروژن فلزات به ارزش ۰/۵۴۲ میلیون دلار) و آلمان (طراحی و تولید سیلندرهای هیدرولیک به ارزش ۰/۵۲۱ میلیون دلار) بوده است. نگاهی به مزیت‌ها و صنایع فعال در استان مرکزی گویای آن است که سرمایه‌گذاری‌های درخواست شده در راستای بهره‌گیری از پتانسیل‌های صنایع شیمیایی، ماشین‌سازی و ریخته‌گری مستقر در این استان است.

- سرمایه‌گذاری خارجی مصوب به لحاظ تعدادی با رشد ۲۳/۹ درصدی و به لحاظ ارزشی با رشد ۶۶/۷ درصدی مواجه بوده است.
- بیشترین میزان سرمایه‌گذاری خارجی مصوب مربوط به دو رشته فعالیت «وسایل نقلیه موتوری با سهم ۲۸ درصدی» و «ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی با رشد ۲۵/۲ درصدی» بوده است.
- دو کشور آلمان و فرانسه با سهمی بالغ بر ۷۰ درصد، بیشترین سرمایه‌گذاری خارجی مصوب در کشور در سال ۱۳۹۶ را به خود اختصاص داده‌اند که این امر نشان‌دهنده موفقیت توافقنامه برجام است.

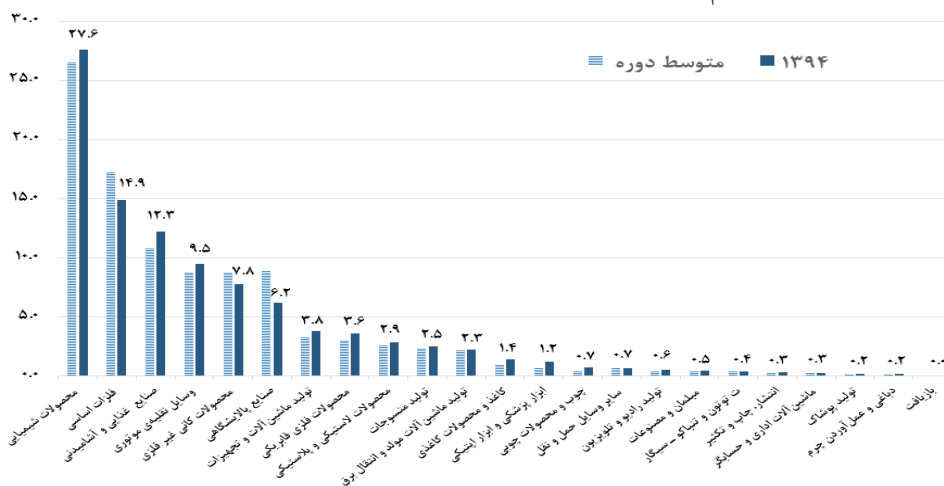
۴-۱-۷. ترکیب ارزش افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی^۱

بررسی ترکیب ارزش افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی کشور نشانگر عدم توازن ارزش آفرینی در ۲۳

۱. با توجه به بهره‌گیری از داده‌های کارگاه‌های صنعتی مرکز آمار ایران برای تحلیل این بخش و بخش‌های بعدی و با عنایت به آنکه آخرین داده‌های منتشره مربوط به سال ۱۳۹۴ است، مبنای آخرین سال تحلیل، سال ۱۳۹۴ می‌باشد.

رشته فعالیت صنعتی است؛ به‌نحویکه در سال ۱۳۹۴ شش رشته فعالیت صنعتی عمدتاً منبع محور «محصولات شیمیایی»، «فلزات اساسی»، «صنایع غذایی و آشامیدنی»، «وسایل نقلیه موتوری»، «کانی غیرفلزی» و «صنایع پالایشگاهی» بالغ بر ۷۸ درصد از ارزش افزوده زیرگروه صنعت را از آن خود کرده‌اند. این در حالی است که از میان این رشته فعالیت‌ها سهم ارزش افزوده «فلزات اساسی»، «کانی‌های غیرفلزی» و «صنایع پالایشگاهی» در سال ۱۳۹۴ کمتر از متوسط دوره ۹۴-۱۳۹۰ بوده است. رشته فعالیت‌های «محصولات شیمیایی» و «صنایع پالایشگاهی» به دلیل برخورداری از مزیت‌های نفت و گاز کشور توسعه یافته‌اند و توسعه رشته فعالیت‌های «فلزات اساسی» و «کانی غیرفلزی» در پرتوی انرژی ارزان و منابع غنی معدنی در کشور و رشته فعالیت «صنایع غذایی و آشامیدنی» به دلیل حمایت‌های گسترده از گروه کشاورزی و قیمت‌گذاری نهاده‌های مورد نیاز این رشته فعالیت‌ها توسعه یافته است. «وسایل نقلیه موتوری» تنها رشته فعالیت مبتنی بر ساخت، دارای سهم بالا در ترکیب ارزش افزوده صنعتی کشور است.

نمودار (۳-۴): سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

در حالیکه ارزش افزوده بخش صنعت کارگاه‌های صنعتی ده نفرکارکن و بیشتر در سال ۱۳۹۴ بالغ بر ۱۲ درصد کاهش داشته است، برخی از رشته فعالیت‌ها نظیر «تولید ابزار پزشکی و اپتیکی رشد ۱۰۹ درصدی»، «صنعت بازیافت رشد ۸۸ درصدی» و «تولید چوب و محصولات چوبی رشد ۷۹ درصدی» رشد بالایی را تجربه کرده‌اند.

رشته فعالیت‌هایی که بیشترین سهم را در رشد ارزش افزوده سال ۱۳۹۴ در زیرگروه صنعت شامل «تولید وسایل نقلیه موتوری ۱۱,۷ واحد درصد»، «کاغذ و محصولات کاغذی ۰,۸۸ واحد درصد» و «منسوجات ۰,۷۸ واحد درصد» می‌باشند. رشته فعالیت‌های «مواد و محصولات شیمیایی ۰,۵۹ واحد درصد»، «تولید فلزات اساسی ۳,۴ واحد درصد» و «محصولات غذایی و آشامیدنی ۱,۲ واحد درصد» کمترین سهم از رشد ارزش افزوده در سال ۱۳۹۴ را به خود اختصاص داده‌اند.

بررسی ارزش افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی در طول دوره ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴ نشانگر برخی شواهد به شرح زیر است:

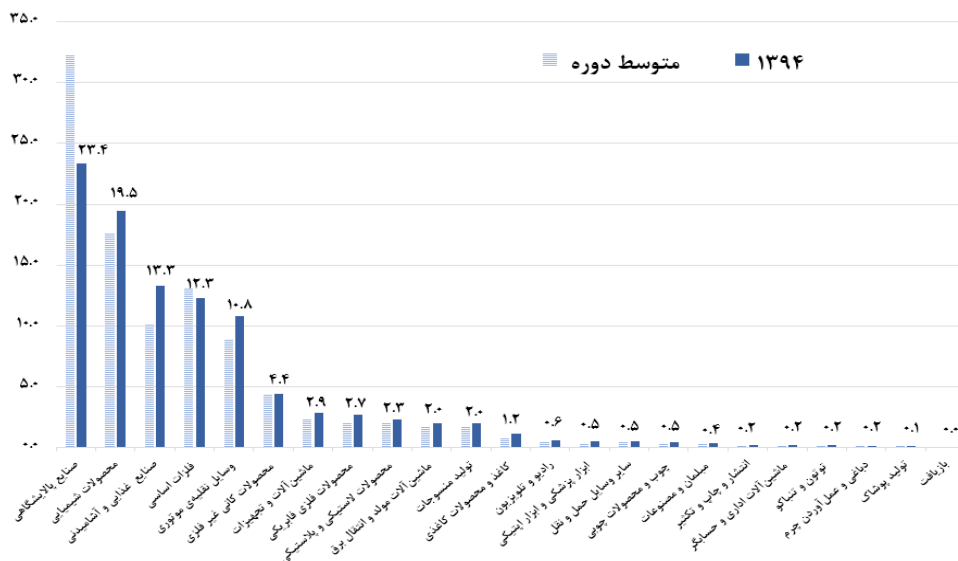
سه رشته فعالیت منبع محور «محصولات شیمیایی ۲۷,۶ درصد»، «فلزات اساسی ۱۴,۹» و «صنایع غذایی و آشامیدنی ۱۲,۳ درصد» مجموعاً ۵۴,۸ درصد از ارزش افزوده زیرگروه صنعت در سال ۱۳۹۴ را خلق کرده‌اند.

«تولید وسایل نقلیه موتوری با سهم از رشد ۱۱,۷ واحد درصد» بالاترین سهم از رشد ارزش افزوده بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ را از آن خود کرده و کمترین میزان سهم از رشد نیز به زیرگروه «مواد و محصولات شیمیایی ۰,۵۹ واحد درصد» اختصاص دارد.

۴-۱-۸. ارزش ستانده صنعت

شش رشته فعالیت صنعتی منبع محور «صنایع پالایشگاهی»، «مواد و محصولات شیمیایی»، «صنایع غذایی و آشامیدنی»، «فلزات اساسی»، «وسایل نقلیه موتوری» و «محصولات کانی غیرفلزی» بالغ بر ۸۳ درصد از ارزش ستانده زیرگروه صنعت در سال ۱۳۹۴ را از آن خود کرده‌اند و سایر رشته فعالیت‌ها (۱۷ رشته فعالیت) تنها توانستند سهمی معادل ۱۷ درصد از ارزش ستانده صنعتی را به خود اختصاص دهند. رشته فعالیت‌های «بازیافت ۰ درصد»، «تولید پوشاک ۱,۰ درصد»، «دباغی و عمل‌آوردن چرم ۰,۲ درصد»، «توتون و تنباکو ۰,۲ درصد»، «ماشین‌آلات اداری و حسابگر ۲,۰ درصد» و «انتشار و چاپ و تکثیر ۰,۲ درصد» دارای کمترین ارزش ستانده در سال ۱۳۹۴ بوده‌اند.

نمودار (۴-۴): سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش ستانده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

رشته فعالیت‌های «صنایع غذایی و آشامیدنی با ۰٫۸ واحد درصد»، «محصولات فلزی فابریکی با ۰٫۲ واحد درصد» و «ابزار پزشکی و اپتیکی با ۰٫۱۲ واحد درصد» بیشترین سهم از رشد ارزش ستانده زیرگروه صنعت در سال ۱۳۹۴ را داشته و رشته فعالیت‌های «صنایع پالایشگاهی با ۱۲٫۲- واحد درصد»، «فلزات اساسی با ۳٫۱- واحد درصد» و «مواد و محصولات شیمیایی با ۲٫۳- واحد درصد» کمترین سهم از رشد ارزش ستانده را به خود اختصاص داده‌اند.

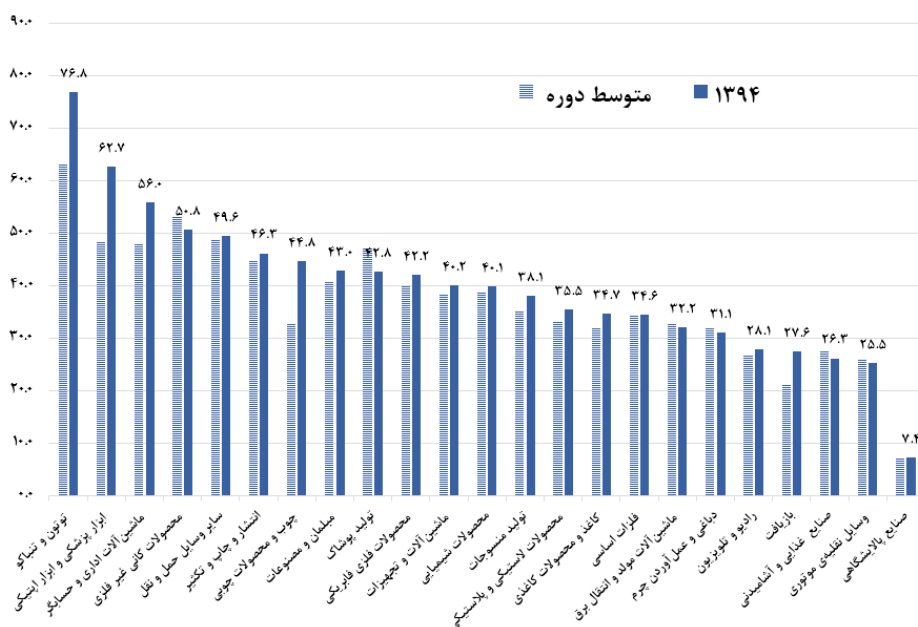
ایجاد ۸۳ درصد از ارزش ستانده بخش صنعت توسط شش رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی»، «صنایع غذایی و آشامیدنی»، «فلزات اساسی»، «وسایل نقلیه موتوری» و «محصولات کانی غیرفلزی» نشان دهنده تمرکز بالای گروه صنعت بر تعداد محدودی از تولیدات صنعتی مبتنی بر مزیت‌های نسبی کشور است.

۴-۱-۹. نسبت ارزش افزوده به ارزش تولید صنعتی

این شاخص نشان می‌دهد به ازای هریک واحد تولید صنعتی چند واحد ارزش افزوده ایجاد می‌شود.

مقدار این شاخص در دوره ۹۴-۱۳۹۰ به طور متوسط معادل ۲۶ درصد بوده که بیشترین مقدار آن نیز مربوط به سال ۱۳۹۴ معادل ۲۸٫۵ درصد و کمترین آن مربوط به سال ۱۳۹۲ معادل ۲۳٫۵ درصد بوده است. در طول دوره ۹۴-۱۳۹۰، نسبت ارزش افزوده به ارزش تولید به طور متوسط در رشته فعالیت های صنعتی «توتون و تنباکو» ۶۳٫۳ درصد، «ابزار پزشکی و ابزار آبتیکی» ۴۸٫۵ درصد، «ماشین آلات اداری و حسابگر» ۴۸ درصد، از سایر رشته فعالیت های صنعتی بیشتر بوده که این امر نشانگر توفیق این صنایع در ارزش آفرینی به ازای هر واحد تولید است. این در حالی است که رشته فعالیت هایی نظیر «صنایع پالایشگاهی» ۷٫۲ درصد، «وسایل نقلیه موتوری» ۲۶٫۱ درصد و «صنایع غذایی و آشامیدنی» ۲۷٫۶ درصد کمترین ارزش افزوده به ازای هر واحد تولید را ایجاد کرده اند.

نمودار (۴-۵): متوسط نسبت ارزش افزوده به ارزش تولید طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ (درصد)

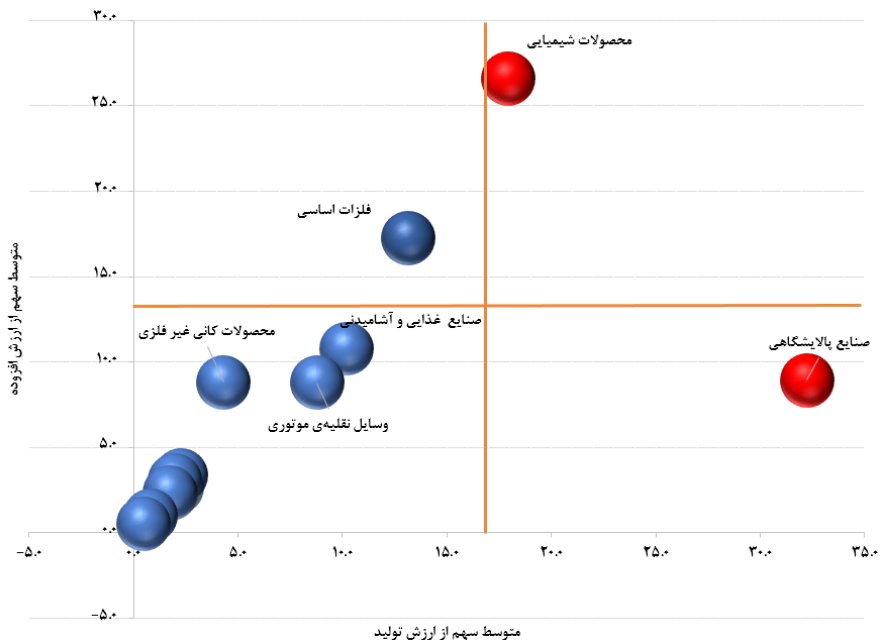

ماخذ: محاسبات براساس داده های مرکز آمار ایران.

نسبت پایین ارزش افزوده به ارزش تولید زیرگروه صنعت نشان دهنده تمرکز تولید رشته فعالیت های صنعتی بر محصولات با ارزش افزوده پائین (حلقه های ابتدایی زنجیره ارزش صنعتی) و عدم توازن داخل در ایجاد ارزش افزوده بالا بر مواد اولیه و کالاهای واسطه ای وارداتی است.

بررسی نمودار پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و ارزش تولیدات گروه‌های صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که صنعت کشور برش رشته فعالیت صنعتی شامل «صنایع پالایشگاهی»، «مواد و محصولات شیمیایی»، «فلزات اساسی»، «صنایع غذایی و آشامیدنی»، «تولید وسایل نقلیه موتوری» و «کانی غیرفلزی» متمرکز است. رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» دارای سهم بالا از ارزش افزوده و ارزش تولید (به ترتیب معادل ۲۶,۶ و ۱۷,۹ درصد)، رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی» دارای سهم بالا از ارزش تولید (۳۲,۲ درصد) و سهم پائین از ارزش افزوده (۸,۹ درصد) و رشته فعالیت «فلزات اساسی» دارای سهم بالا از ارزش افزوده (۱۷,۲ درصد) و سهم متوسط از ارزش تولید (۱۳,۱ درصد) است. همچنین رشته فعالیت‌های «تولید وسایل نقلیه موتوری» و «صنایع غذایی و آشامیدنی» اگرچه دارای سهمی کمتر از ۱۰ درصد از ارزش افزوده و ارزش تولید صنعتی هستند اما از سایر رشته فعالیت‌های صنعتی که دارای سهمی کمتر از ۵ درصد از ارزش افزوده و ارزش تولید هستند، از نقش کلیدی تری در تولید و ارزش آفرینی صنعتی برخوردارند.

نمودار (۴-۶): پراکنش متوسط سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و ارزش تولید زیرگروه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۹۰

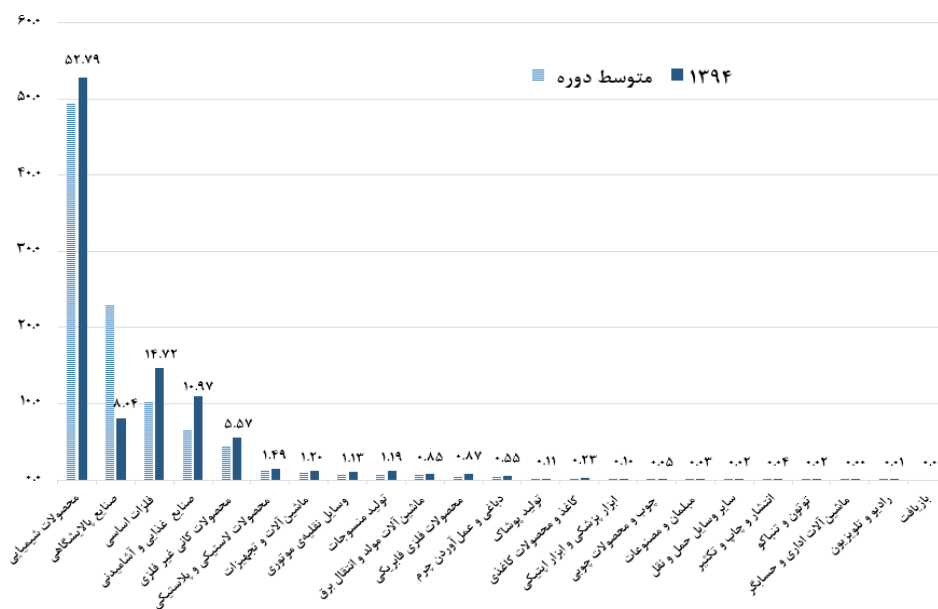

مأخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

۱۰-۱-۴. ترکیب صادرات صنعتی از نقطه نظر ارزش افزوده و ارزیابی

صادرات صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ با متوسط کاهش ۱۵ درصدی از ۲۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۰ به ۱۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۴ رسیده است. طی این دوره حدود ۹۴ درصد از صادرات صنعتی کشور توسط پنج رشته فعالیت منبع محور «مواد و محصولات شیمیایی ۴۹,۵ درصد»، «صنایع پالایشگاهی ۲۳ درصد»، «فلزات اساسی ۱۰,۲ درصد»، «صنایع غذایی و آشامیدنی ۶,۵ درصد» و «محصولات کانی غیرفلزی ۴,۶ درصد» انجام شده است. سایر رشته فعالیت های صنعتی نیز به طور متوسط سهم ۶ درصدی از صادرات را به خود اختصاص داده اند. عدم توسعه و تکمیل زنجیره ارزش در این رشته فعالیت های صنعتی موجب شده تا محصولات عمدتاً به صورت خام و با ارزش افزوده پایین صادر شوند که این امر موجب اثرپذیری صادرات صنعتی از قیمت جهانی مواد خام و به ویژه نفت شده است. به عبارت دیگر سهم عمده صادرات صنعتی ایران در سال ۱۳۹۶ به صنایع منبع محور فرآیندی و انرژی بر شامل «میعانات گازی»، «مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد»، «محصولات شیمیایی آلی»، «چدن، آهن و فولاد»، «خاک و سنگ، گچ، آهک و سیمان» و «کودهای شیمیایی» تعلق داشته است.

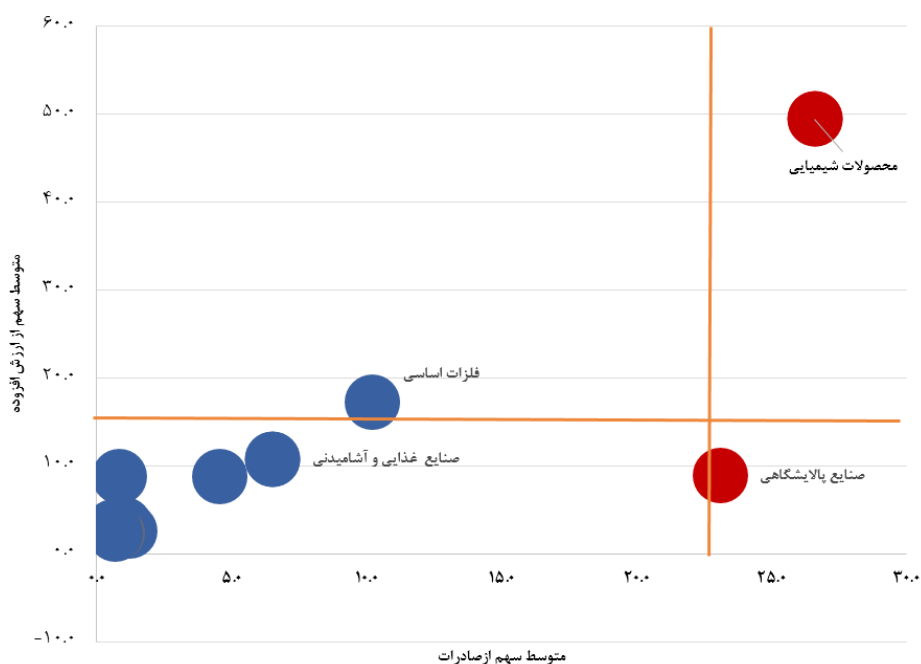
نمودار (۴-۷): متوسط سهم فعالیت ها از صادرات صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات براساس داده های مرکز آمار ایران.

بررسی نمودار پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و صادرات صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ نشان می‌دهد تمرکز اصلی صادرات صنعتی کشور روی دو رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» و «صنایع پالایشگاهی» است. رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» در بالاترین نقطه از نمودار پراکنش قرار گرفته است (سهم ۴۹٫۵ درصدی از صادرات و ۲۶٫۶ درصدی از ارزش افزوده). رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی» نیز در حالی که سهم ۲۳٫۱ درصدی از صادرات کشور را به خود اختصاص داده است سهم پائینی از ارزش افزوده (۸٫۹ درصد) دارد. رشته فعالیت «فلزات اساسی» در نقطه مقابل رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی» قرار دارد بدین معنا که سهم صادراتی کمتر (۱۰٫۲ درصد) و ارزش افزوده بالاتری (۱۷٫۲ درصد) را ایجاد کرده است.

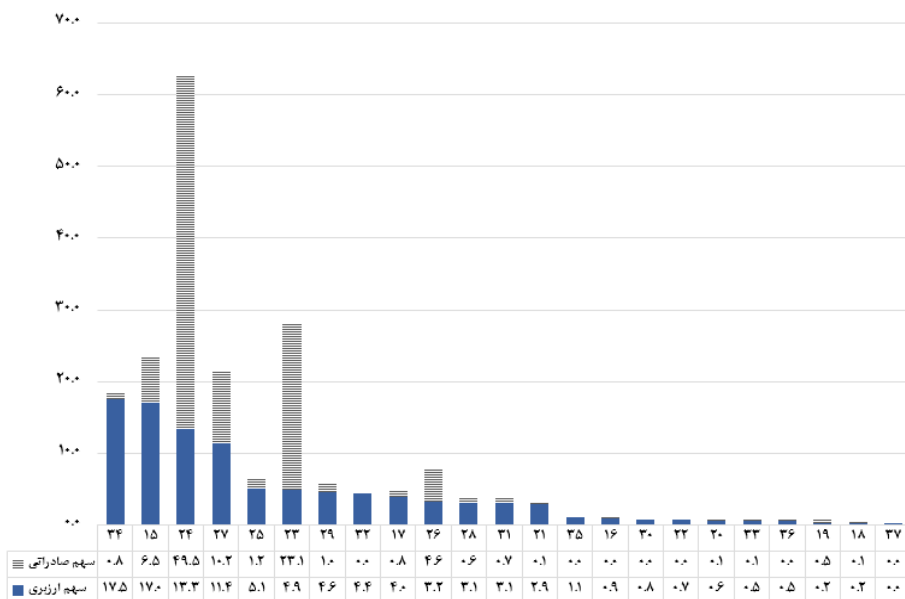
نمودار (۴-۸): پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و صادرات صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

برای تحلیل دقیق ترمیزان درآمدزایی ارزی صنایع لازم است میزان ارزیابی (هزینه‌های ارزی جهت واردات) آن‌ها نیز مورد بررسی قرار گیرد. به عنوان نمونه رشته فعالیت‌های «مواد و محصولات شیمیایی»، «صنایع پالایشگاهی» و «محصولات کانی غیرفلزی» میزان خالص درآمدزایی ارزی مثبتی دارند. بدان معنا که رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی (کد ۲۴)» سهم ۴۹٫۵ درصدی از صادرات صنعتی و سهم ۱۳٫۳ درصدی از کل ارزیابی رشته فعالیت‌های صنعتی را به خود اختصاص داده است. همچنین رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی (کد ۲۳)» سهم ۲۳ درصدی از صادرات صنعتی و سهم ۴٫۹ درصدی از کل ارزیابی رشته فعالیت‌های صنعتی را دارا است. علاوه بر آن، رشته فعالیت «محصولات کانی غیرفلزی (کد ۲۶)» به ترتیب با سهم ۴٫۶ و ۳٫۲ درصدی از صادرات و ارزیابی دارای درآمدزایی ارزی مثبت است. این در حالی است که «تولید وسایل نقلیه موتوری (کد ۳۴)» و «صنایع غذایی و آشامیدنی (کد ۱۵)» ارزیابی بالا و سهم صادراتی بسیار پایینی داشته و دارای خالص ارزآوری منفی هستند.

نمودار (۴-۹): متوسط سهم صادراتی و ارزیابی رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

به‌طور متوسط حدود ۹۴ درصد صادرات صنعتی طی دره ۹۴-۱۳۹۰ توسط پنج رشته فعالیت صنعتی «مواد و محصولات شیمیایی»، «صنایع پالایشگاهی»، «فلزات اساسی»، «صنایع غذایی و آشامیدنی» و

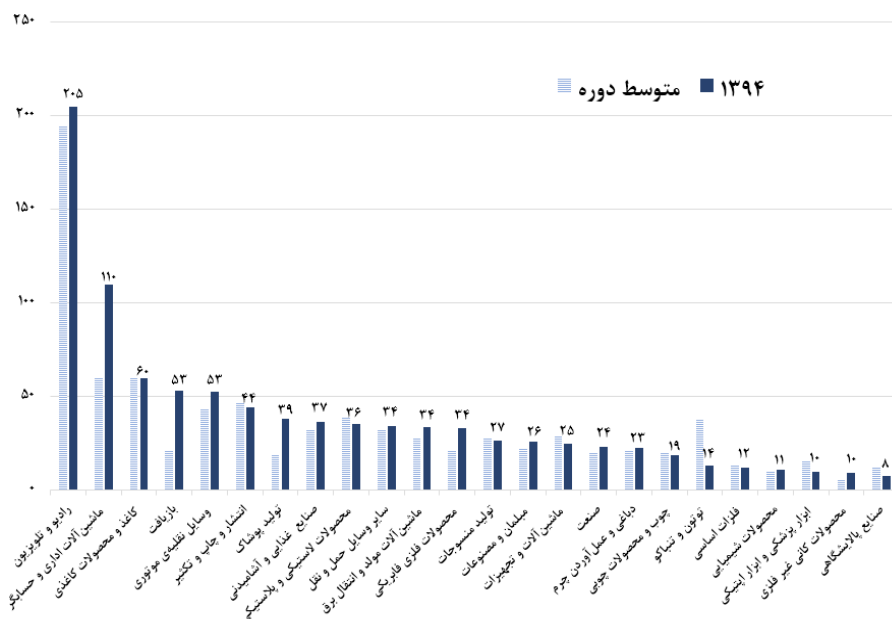
«محصولات کانی غیرفلزی» صورت گرفته است. این در حالی است که این رشته فعالیت‌ها علی‌رغم منبع محور بودن و تامین سهم عمده مواد اولیه از منابع داخلی حدود ۴۹٫۸ درصد هزینه‌های ارزی را به خود اختصاص داده‌اند. عمده هزینه‌های ارزی انجام شده توسط این رشته فعالیت‌ها مربوط به خرید تجهیزات و ماشین‌آلات است که این امر مبین عدم توسعه صنعت ماشین‌سازی کشور مطابق با نیاز واحدهای صنعتی فعال است.

۴-۱۱. نسبت مواد اولیه وارداتی به ارزش افزوده

این نسبت نشان دهنده میزان وابستگی هر رشته فعالیت به مواد اولیه خارجی است. در سال ۱۳۹۴ بالغ بر ۲۴ درصد از ارزش افزوده صنعت ناشی از واردات مواد اولیه بوده است. رشته فعالیت‌های «رادیو و تلویزیون ۲۰۵ درصد»، «ماشین‌آلات اداری و حسابگر ۱۱۰ درصد» و «کاغذ و محصولات کاغذی ۶۰ درصد» بیشترین وابستگی را به مواد اولیه خارجی دارند. در دو رشته فعالیت «رادیو و تلویزیون» و «ماشین‌آلات اداری و حسابگر»، تولید محصولات در قالب مونتاژ قطعات منجر به وابستگی بالای به مواد اولیه وارداتی شده است. در خصوص رشته فعالیت «کاغذ و محصولات کاغذی» نیز ضعف صنعت «چوب و محصولات چوبی» در تامین نهاده‌های مورد نیاز این صنعت به وابستگی بالای رشته فعالیت «کاغذ و محصولات کاغذی» به مواد اولیه وارداتی دامن زده است.

کمترین وابستگی وارداتی به مواد اولیه در رشته فعالیت‌های «صنایع پالایشگاهی ۸ درصد» و «محصولات کانی غیرفلزی ۱۰ درصد» است. وجود منابع غنی معدنی و هیدروکربوری در کشور موجب وابستگی پائین این رشته فعالیت‌ها به مواد اولیه وارداتی شده است.

نمودار (۴-۱۰): نسبت مواد اولیه خارجی مصرف شده به ارزش افزوده طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)

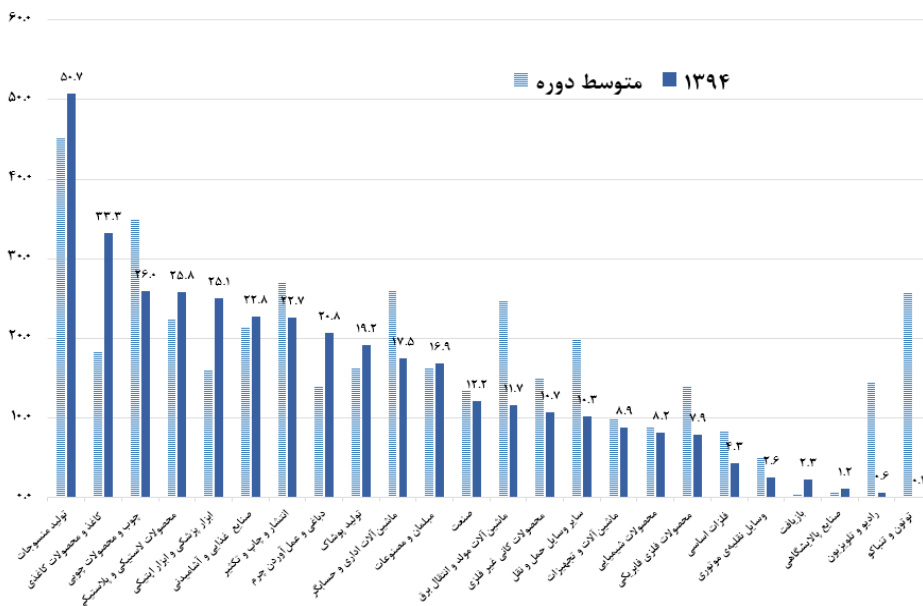

مأخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

۱۲-۱-۴. نسبت اموال سرمایه‌ای خارجی به سرمایه‌های ثابت

این نسبت نشان دهنده میزان وابستگی رشته فعالیت‌های صنعتی به ماشین‌آلات، ابزار و لوازم کار، لوازم و تجهیزات اداری، وسایل نقلیه، ساختمان و تاسیسات و نرم‌افزارهای کامپیوتری خارجی است. متوسط سهم کالاها و اموال سرمایه‌ای خارجی به تشکیل سرمایه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ بالغ بر ۱۳ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۴ رشته فعالیت‌های «منسوجات ۵۰ درصد»، «کاغذ و محصولات کاغذی ۳۳ درصد» و «چوب و محصولات چوبی ۲۶ درصد» بیشترین سرمایه‌گذاری را در خرید اموال سرمایه‌ای خارجی داشته‌اند. کمترین هزینه برای خرید تجهیزات و سرمایه خارجی به رشته فعالیت‌های «توتون و تنباکو ۰٫۱ درصد»، «رادیو و تلویزیون ۰٫۶ درصد» و «صنایع پالایشگاهی ۱٫۲ درصد» اختصاص داشته است.

نمودار (۴-۱۱): نسبت اموال سرمایه‌ای خارجی به سرمایه ثابت طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)

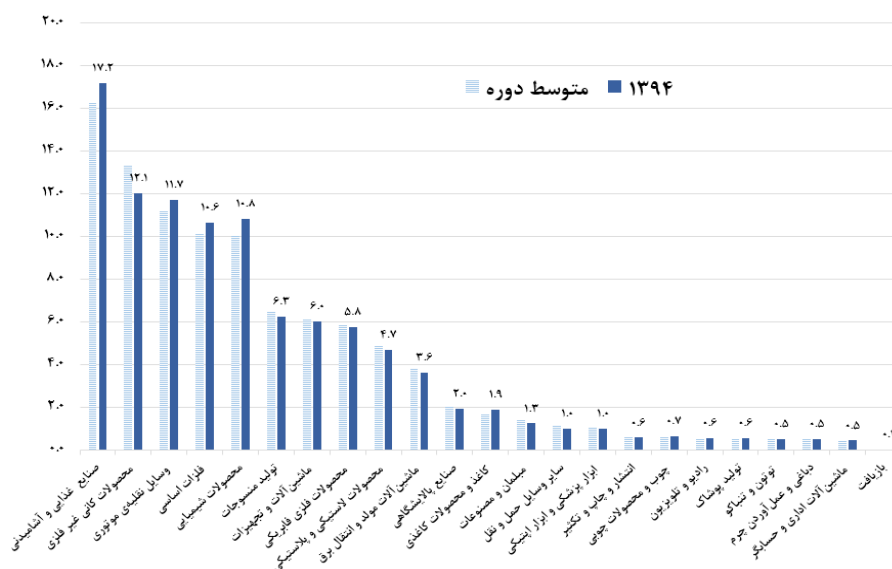
مأخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

وابستگی بالایی رشته فعالیت‌های «رادیو و تلویزیون»، «ماشین‌آلات اداری و حسابداری» و «کاغذ و محصولات کاغذی» به مواد اولیه خارجی موجب آسیب‌پذیری بالایی این صنایع از شوک‌های ارزی و تامین سرمایه در گردش خصوصاً در دوران تحریم‌های اقتصادی و کمبود منابع ارزی کشور می‌شود.

۱۳-۱-۴. اشتغال صنعتی

اشتغال مجموع رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ با متوسط رشد ۰٫۳ درصدی از ۱/۲۰۶ میلیون نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱/۲۵۸ میلیون نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است. شایان ذکر است ۸۵ درصد اشتغال کارگاه‌های صنعتی با ده نفر کارکن و بیشتر مربوط به ده رشته فعالیت صنعتی است که بیشترین سهم آن به «صنایع غذایی و آشامیدنی ۱۷٫۲ درصد» و «محصولات کانی غیرفلزی ۱۲٫۱ درصد» اختصاص دارد. رشته فعالیت‌های «بازیافت ۰٫۱ درصد»، «ماشین‌آلات اداری و حسابداری ۰٫۵ درصد»، «دباغی و عمل‌آوری چرم ۰٫۵ درصد» و «توتون و تنباکو ۰٫۵ درصد» کمترین سهم را در اشتغال صنعتی داشته‌اند.

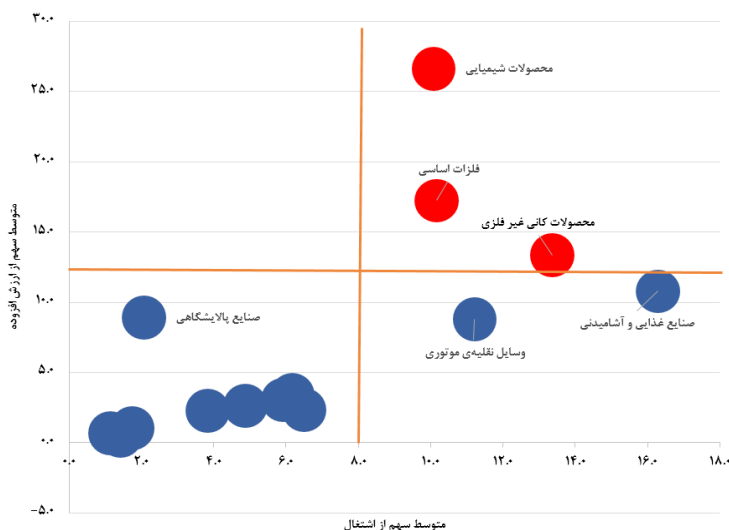
نمودار (۴-۱۲): سهم فعالیت‌های صنعتی از اشتغال زیرگروه صنعت طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

تحلیل نمودار پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و اشتغال صنعتی طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ نشان می‌دهد تمرکز اصلی بر رشته فعالیت‌های «صنایع غذایی و آشامیدنی»، «کانی غیرفلزی»، «فلزات اساسی» و «مواد و محصولات شیمیایی» است. رشته فعالیت‌های «محصولات کانی غیرفلزی»، «فلزات اساسی» و «مواد و محصولات شیمیایی» به ترتیب با سهم ۸/۸، ۱۷/۲ و ۲۶/۶ درصدی از ارزش افزوده صنعتی و سهم ۱۳/۴، ۱۰/۲ و ۱۰/۱ درصدی از اشتغال در ناحیه اول نمودار قرار دارند. رشته فعالیت‌های «مواد غذایی و آشامیدنی» و «تولید وسایل نقلیه موتوری» به ترتیب با سهم ۱۶/۳ و ۱۱/۲ درصدی از اشتغال و ۸/۸ و ۸/۸ درصدی از ارزش افزوده در ناحیه دوم قرار دارند. سایر رشته فعالیت‌های صنعتی همراه با «صنایع پالایشگاهی» در ناحیه چهارم با ارزش افزوده‌ای کمتر از ده درصد و اشتغالی زیر ۸ درصد جای گرفته‌اند.

نمودار (۴-۱۳): پراکنش متوسط فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و اشتغال طی دوره ۹۴-۱۳۸۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

بالغ بر ۶۲ درصد شاغلان کارگاه‌های صنعتی در پنج رشته فعالیت «صنایع غذایی و آشامیدنی»، «محصولات کانی غیرفلزی»، «تولید وسایل نقلیه موتوری»، «فلزات اساسی» و «مواد و محصولات شیمیایی» مشغول به کار هستند. نکته حائز اهمیت سهم بالای صنایع سرمایه‌بر در بکارگیری شاغلان صنعتی در سال ۱۳۹۴ است که حکایت از توسعه نامتناسب صنایع کاربر و سرمایه‌بر در کشور دارد.

۴-۱-۱۴. نقش سازمان‌های زیرمجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت در توسعه بخش صنعت

صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک، سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی و سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران با توجه به تکالیف اسناد بالادستی و مأموریت‌های خود نقش مهمی در تقویت بنگاه‌های صنعتی و توسعه بخش صنعت دارند. از این رو، در این بخش با نگاهی به عملکرد این سازمان‌ها در سال ۱۳۹۶، به تحلیل اثربخشی نتایج آن پرداخته شده است.

۴-۱-۱۴-۱. صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک

در راستای توسعه سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در صنایع کوچک، کوتاه کردن زمان اجرای طرح‌های اشتغال‌زا و دارای توجیه اقتصادی با اولویت مناطق کمتر توسعه‌یافته و تضمین و تسهیل در توفیق

تسهیلات اعطائی به طرح‌های مذکور وفق قانون «تاسیس صندوق حمایت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک» مصوب ۱۳۸۳/۹/۲۴، به دولت اجازه داده شد «صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک» زیر نظر وزارت صنایع و معادن وقت (وزارت صنعت، معدن و تجارت فعلی) تاسیس شود. مطابق با ماده ۵ «اساسنامه صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک» مصوب ۱۳۸۴/۹/۱۶ هیات وزیران، موضوع فعالیت صندوق کمک به توسعه صنایع کوچک از طریق تضمین حداکثر هفتاد درصد (در مناطق کمتر توسعه یافته تا هشتاد و پنج درصد) اصل و سود تسهیلات اعطایی بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری به صنایع و استفاده از وجوه اداره شده و سایر منابع مالی در چارچوب سیاست‌های صنعتی و برنامه‌های توسعه کشور در زمینه احداث، توسعه، بهسازی و نوسازی، سرمایه در گردش، توسعه پیمانکاری‌های فرعی، تحقیق و توسعه، خرید فناوری، دانش فنی و تجهیزات آزمایشگاهی، توسعه منابع انسانی و همچنین انجام سایر امور که در راستای تحقق هدف صندوق است، تعریف شده است.

جدول (۴-۱۱): ضمانت نامه‌های صادره و تمدیدی (تعداد/ میلیارد ریال)

عنوان	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییرات ۱۳۹۶ نسبت به ۱۳۹۵
تعداد صادره	۲۳۳	۲۵۲	۱۸۹	-۲۵
مبلغ صادره	۱۲۸۶	۹۸۲	۱۶۴۹	۶۷,۸
تعداد تمدیدی	۱۱۸	۲۹	۱۶۴	۴۶۵,۵
مبلغ تمدیدی	۵۵۸	۱۳۱	۹۹۸	۶۵۷,۰
تعداد کل	۳۵۱	۲۸۱	۳۵۳	۲۵,۶
مبلغ کل	۱۸۴۵	۱۱۱۴	۲۶۴۷	۱۳۷,۴

ماخذ: پایگاه اطلاع‌رسانی صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک.

ضمانت‌های اعتباری صادره از سوی صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک دربرگیرنده ضمانت‌نامه‌های مربوط به ایجاد واحد صنعتی، توسعه واحد صنعتی و تامین سرمایه در گردش صنایع کوچک می‌باشد. عمده ضمانت‌نامه‌های صادره در سال ۱۳۹۶ مربوط به توسعه واحد صنعتی به تعداد ۶۱ ضمانت‌نامه به ارزش ۷۰۷ میلیارد ریال بوده است. این در حالی است که ضمانت‌نامه‌های ایجاد برای تاسیس واحدهای صنعتی کوچک در سال ۱۳۹۶ با کاهش ۶۵,۸ درصدی تعداد و ۶۰,۹ درصدی ارزش

همراه بوده است. ضمانت نامه های غیراعتباری نیز در سال ۱۳۹۶ با کاهش ۶۴,۲ درصدی همراه بوده و تعداد اینگونه ضمانت نامه ها در سال ۱۳۹۶ معادل ۲۴ ضمانت نامه به ارزش ۷۹ میلیارد ریال بوده است.

جدول (۴-۱۲): ضمانت نامه های صادره به تفکیک نوع ضمانت نامه (تعداد/ میلیارد ریال)

عنوان	۱۳۹۵		۱۳۹۶		درصد تغییرات ۱۳۹۶ نسبت به ۱۳۹۵	
	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ
ایجادى	۷۳	۵۴۵	۲۵	۲۱۳	-۶۵,۸	-۶۰,۹
سرمایه در گردش	۶۹	۵۰۴	۷۹	۶۵۰	۱۴,۵	۲۹
توسعه ای	۲۴	۱۲۶	۶۱	۷۰۷	۱۵۴,۲	۴۶۱
غیراعتباری	۶۷	۱۱۰	۲۴	۷۹	-۶۴,۲	-۲۸,۲
جمع کل	۲۳۳	۱۲۸۵	۱۸۹	۱۶۴۹	-۱۸,۹	۲۸,۳

ماخذ: پایگاه اطلاع رسانی صندوق ضمانت سرمایه گذاری صنایع کوچک.

به لحاظ ارزشی بیشترین کاهش ضمانت نامه های غیراعتباری در سال ۱۳۹۶ مربوط به ضمانت نامه پیش پرداخت و کمترین کاهش مربوط به ضمانت نامه شرکت در مناقصه بوده است. نکته قابل توجه دیگر در خصوص ضمانت نامه های غیراعتباری عدم صدور اینگونه ضمانت نامه ها برای مزایده و استرداد کسور وجه ضمان است. درحالیکه مطابق با وظایف صندوق، ضمانت نامه های غیراعتباری (پیمانکاری) مشتمل بر مزایده، مناقصه، حسن انجام کار، پیش پرداخت، استرداد کسور وجه ضمان و اعتبار خرید است.

جدول (۴-۱۳): ضمانت نامه های صادره به تفکیک نوع ضمانت نامه (تعداد/ میلیارد ریال)

عنوان	۱۳۹۵		۱۳۹۶		درصد تغییرات ۱۳۹۶ نسبت به ۱۳۹۵	
	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ
اعتبار خرید	۱۰	۲۹	۲	۲۳	-۸۰	-۲۰,۷
پیش پرداخت	۱۰	۳۹	۳	۳	-۷۰	-۹۲,۳
حسن انجام تعهدات	۲۰	۲۳	۹	۳۲	-۵۵	۳۹,۱
شرکت در مناقصه	۲۷	۱۸	۱۰	۲۰	-۶۳	۱۱,۱
جمع کل	۶۷	۱۰۹	۲۴	۷۸	-۶۴,۲	-۲۸,۴

ماخذ: پایگاه اطلاع رسانی صندوق ضمانت سرمایه گذاری صنایع کوچک.

تحلیل عملکرد «صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک» در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که: از منابع این صندوق در راستای حمایت از صنایع کوچک در سال ۱۳۹۶ بهره‌برداری مکفی صورت نگرفته چرا که عمده منابع آن صرف تمدید ضمانت‌نامه‌های صادره در دوره‌های قبل شده است. در زمینه مزایده و استرداد کسور وجه ضمان، هیچ ضمانت‌نامه غیراعتباری از سوی صندوق صادر نشده است که این امر می‌تواند ناشی از فقدان تقاضا در این دو حوزه بوده باشد.

۴-۱-۱۴. سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران

وفق قانون «برنامه عمرانی چهارم کشور» مصوب ۱۳۴۶/۱۲/۲۷ و با هدف توسعه صنایع کوچک و بهبود وضع آن‌ها و کمک به سرمایه‌گذاران، «سازمان صنایع کوچک و نواحی صنعتی ایران» در سال ۱۳۴۷ تاسیس شد. در سال ۱۳۶۲ پس از ایجاد تغییرات در نظام صنعتی کشور، این سازمان با کلیه وظایف در وزارت صنایع ادغام گردید و به منظور ایجاد هماهنگی و استفاده مطلوب از امکانات شهرک‌های صنعتی و ایجاد هرچه بیشتر امکانات زیربنایی و ارائه خدمات ضروری برای متقاضیان ایجاد واحدهای صنعتی، قانون «تاسیس شرکت شهرک‌های صنعتی ایران» در تاریخ ۱۳۶۲/۱۲/۰۷ به تصویب رسید. پس از ادغام وزارتخانه‌های صنایع و معادن «سازمان صنایع کوچک» تشکیل و در سال ۱۳۸۴ وظایف اجرایی آن به شرکت شهرک‌های صنعتی ایران واگذار و اساسنامه شرکت مادر تخصصی سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران در تاریخ ۱۳۸۴/۰۴/۲۶ به تصویب هیات وزیران رسید. در نهایت بر اساس مصوبه شماره ۸۷۷/۴۶۹ مورخ ۱۳۹۰/۱/۱۷ مجلس شورای اسلامی، سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران به عنوان سازمان توسعه‌ای تعیین شد.

مطابق با اساسنامه سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران این سازمان موظف به تهیه و تدوین خط مشی‌های اجرایی ایجاد و توسعه صنایع کوچک در چارچوب سیاستهای کلی وزارت صنعت، معدن و تجارت؛ ایجاد زمینه‌های لازم برای راه‌اندازی، هدایت و توسعه سرمایه‌گذاری‌های بخش غیردولتی در صنایع کوچک به ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته؛ ساماندهی و پشتیبانی از توسعه کارآفرینی، تامین منابع مالی، توسعه فناوری، بهبود روش‌های تولید، کاهش ضایعات، ارتقای بهره‌وری و کیفیت و رعایت ضوابط زیست محیطی در صنایع کوچک به منظور رقابت پذیر کردن آن‌ها؛ اجرای طرح‌ها و برنامه‌های مرتبط با ایجاد و توسعه صنایع کوچک کشور در قالب اعتبارات تخصصی؛ ساماندهی و پشتیبانی از ایجاد پیوند مناسب بین صنایع کوچک، متوسط و بزرگ، توسعه شبکه‌ها، خوشه‌های صنعتی و توسعه مراکز اطلاع‌رسانی و تجارت الکترونیک برای آن‌ها؛ حمایت و پشتیبانی از تحقیقات کاربردی، توسعه‌ای و ارتقای سطح فناوری در واحدهای کوچک صنعتی؛ حمایت و پشتیبانی از انجام

آموزش‌های تخصصی و برنامه‌های مربوط به ارتقای مهارت کارکنان و داوطلبان ایجاد و توسعه صنایع کوچک؛ ساماندهی اقدامات پشتیبانی از واحدهای کوچک صنعتی نوپا (در شرف ایجاد) و فراهم آوردن سازوکار لازم برای پشتیبانی از فعالیت‌های مخاطره‌پذیر در صنایع کوچک؛ حمایت و پشتیبانی از توسعه بازار و همکاری‌های فنی، اقتصادی و فناوری بین صنایع کوچک کشور با سایر کشورها؛ مطالعه، بررسی و برنامه‌ریزی همه جانبه جهت احداث شهرک‌های صنعتی اعم از عمومی، تخصصی (از جمله صنایع تبدیلی، کشاورزی و غیره)، فناوری، مجموعه کارگاهی و انکوباتوری؛ سازماندهی احداث شهرک‌های صنعتی و ارائه خدمات ضروری برای متقاضیان ایجاد واحدهای تولیدی و خدماتی؛ تأسیس شرکت‌های شهرک‌های صنعتی زیرمجموعه برای توسعه صنایع در سطح کشور؛ انجام عملیات و خدمات مورد نیاز شرکت‌های زیرمجموعه در کلیه زمینه‌ها (فنی، مالی، اداری، خدماتی، آموزشی، اطلاع‌رسانی، بازرگانی و مشاوره‌ای) برای گسترش و تأمین تأسیسات زیربنایی شهرک‌های صنعتی و سایر خدمات مورد نیاز؛ ایجاد هماهنگی در احداث، اجرا و اداره امور شهرک‌های صنعتی و نظارت بر آن‌ها به منظور استفاده مطلوب از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده؛ می‌باشد.

نگاهی به عملکرد این سازمان طی سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که عمده تمرکز فعالیت‌های آن بر توسعه تعدادی شهرک‌ها، نواحی و خوشه‌های صنعتی، آموزش نیروی انسانی در راستای توانمندسازی آنان و ایجاد شهرک‌های فناوری و مراکز خدمات فناوری بوده و به موضوعاتی نظیر ایجاد ارتباط فی‌مابین شهرک‌ها و نواحی صنعتی داخلی با هم‌تایان خارجی، بازاریابی برای محصولات تولیدی توسط صنایع کوچک و شهرک‌ها و خوشه‌های صنعتی، هم‌پیوندی میان بنگاه‌های کوچک و متوسط با بزرگ توجه چندانی نشده است.

جدول (۴-۱۴): وضع موجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی

عنوان	واحد سنجش	تا پایان ۹۳	تا پایان ۹۴	تا پایان ۹۵	تا پایان ۹۶	درصد تغییر ۹۶ به ۹۵
شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب	تعداد	۹۴۱	۹۴۵	۹۵۸	۹۷۵	۱٫۸
شهرک‌ها و نواحی صنعتی در دست بهره‌برداری (واگذاری زمین)	تعداد	۷۵۴	۷۶۵	۷۹۴	۸۰۳	۱٫۱
مساحت اراضی در اختیار	هکتار	۱۳۱۴۸۳	۱۳۳۱۳۹	۱۳۷۸۸۵	۱۴۲۷۴۹	۳٫۵
مساحت زمین‌های صنعتی قابل واگذاری	هکتار	۵۱۵۰۳	۵۲۳۴۰	۵۵۱۷۹	۵۶۷۱۷	۲٫۸

عنوان	واحد سنجش	تا پایان ۹۳	تا پایان ۹۴	تا پایان ۹۵	تا پایان ۹۶	درصد تغییر ۹۶ به ۹۵
شهرک‌ها و نواحی صنعتی دارای آب	تعداد	۷۳۷	۷۴۲	۷۷۹	۸۰۲	۳
شهرک‌ها و نواحی صنعتی دارای برق	تعداد	۷۸۱	۷۸۴	۸۰۷	۸۱۶	۱,۱
شهرک‌ها و نواحی صنعتی دارای گاز	تعداد	۴۹۱	۵۰۰	۵۶۷	۵۹۲	۴,۴
تعداد قراردادهای واگذاری زمین	قرارداد	۶۴۷۳۶	۶۵۳۳۱	۶۹۵۸۲	۷۳۰۴۷	۵
مساحت زمین واگذار شده	هکتار	۳۰۳۰۳	۳۰۴۸۲	۳۲۰۲۱	۳۳۸۹۳	۵,۸
واحدهای به بهره‌برداری رسیده	واحد	-	-	۳۹۳۸۵	۴۱۷۳۶	۶
اشتغال واحدهای به بهره‌برداری رسیده	نفر	-	-	۷۹۶۴۷۶	۸۲۹۷۶۴	۴,۲
تعداد شهرک‌های فناوری به بهره‌برداری رسیده	شهرک	۴	۵	۶	۶	۰
مراکز خدمات فناوری به بهره‌برداری رسیده	مرکز	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۲,۹
تعداد خوشه‌های شناسایی شده	خوشه صنعتی			۳۹۶	۴۳۰	۸,۶
تعداد پروژه‌های توسعه خوشه‌ای خاتمه یافته	خوشه صنعتی	۵۸	۶۰	۷۴	۹۰	۲۱,۶
تعداد دوره‌های برگزار شده جهت شاغلین واحدهای صنعتی	تعداد	۱۲۳۸۶	۱۴۰۲۶	۲۰۴۷۵	۲۸۲۷۶	۳۸,۱
تعداد نفرات آموزش دیده جهت شاغلین واحدهای صنعتی	نفر	۳۵۲۵۹۹	۳۹۲۸۹۷	۵۴۹۶۴۹	۷۲۲۹۵۸	۳۱,۵

ماخذ: صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

مطابق با فعالیت‌های این سازمان طی دوره ۹۶-۱۳۹۳، مشاهده می‌شود که حوزه آموزش هم به لحاظ تعداد دوره‌های آموزشی برگزار شده و هم از منظر تعداد افراد آموزش دیده با بیشترین رشد به ترتیب معادل ۳۸,۱ و ۳۱,۵ درصد مواجه بوده است. از دیگر اقداماتی که طی این دوره از رشد بالایی برخوردار بوده است، تعداد پروژه‌های توسعه خوشه‌ای خاتمه یافته با رشد ۲۱,۶ درصد می‌باشد. رشد تعداد خوشه‌های خاتمه یافته با توجه به اثر توسعه خوشه‌ها در اقتصاد کشور از جمله اقدامات اثرگذار این سازمان برای توسعه بخش صنعت در سال ۱۳۹۶ بوده است.

«سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران» به عنوان یک نهاد توسعه‌ای عمده فعالیت‌هایش بر توسعه زیرساخت‌های تولیدی و توانمندسازی نیروی انسانی متمرکز بوده و موضوعاتی همچون ایجاد تعاملات بین‌المللی در راستای ارتقای رقابت‌پذیری و توسعه بنگاه‌های فعال در نواحی زیرمجموعه این سازمان و ارائه خدمات مشاوره در حوزه‌های برندینگ و بازاریابی به شرکت‌های زیرمجموعه از سهم پایین‌تری در اقدامات اجرایی این سازمان برخوردار است.

جدول (۴-۱۵): اهم فعالیت‌های سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران

حوزه کاری	شرح اقدام
مشارکت‌ها و تفاهم‌نامه‌های بین‌المللی	امضا و مبادله قرارداد همکاری با شرکت رنوی فرانسه به منظور همکاری تولید مشترک با مشارکت ایدرو، رنوو نگین خودرو به مبلغ ۶۶۰ میلیون یورو
	مشارکت با شرکت پانچ بلژیک برای تولید سالانه ۱۶۰ هزار دستگاه گیربکس اتوماتیک
	انعقاد قرارداد با روش مذاکره مستقیم با شرکت پوژن چین به تعداد ۴۵۰ دستگاه برای شهرهای اهواز، تبریز و شیراز
	انعقاد قرارداد تولید و تعمیر کشتی‌های پهن پیکر با مشارکت ایدرو و شرکت‌های ملی نفتکش و کشتیرانی جمهوری اسلانی ایران
	انعقاد قرارداد تامین ۶۰ کیلومتر لوله‌های CRA با شرکت پتروپارس
	انعقاد قرارداد EPC+F با شرکت سایبر در خصوص طرح‌های تولید تأیر در استان‌های سیستان و بلوچستان و کردستان
	انعقاد قرارداد مطالبات میدان نفتی سوسنگرد میان شرکت توسعه نفت و گسترش ایرانیان و HOTENG اتریش
	امضای قرارداد تاسیس شرکت مشترک ایدرو Znshine/Coenda در جهت احداث کارخانه تولید پنل خورشیدی
	امضای تفاهم‌نامه با شرکت استدلر سوئیس و شرکت پلور سبز کرمان جهت ساخت تعداد ۹۶۰ دستگاه متروی ۸ واگنه برای شهر تهران و کرج با داخلی‌سازی ۵۸ درصد
	امضای تفاهم‌نامه همکاری بین ایدرو و راشن هلیکوپتر جهت تاسیس شرکت مشترک به منظور ساخت و تعمیر هلیکوپترهای غیرنظامی و ایجاد مرکز آموزش پرواز مجهز به تجهیزات شبیه‌ساز
	امضای تفاهم‌نامه با صندوق نوآوری و شکوفایی جهت استقرار شرکت‌های دانش بنیان در منطقه ویژه اقتصادی جهرم
	امضای تفاهم‌نامه همکاری شرکت مدیریت طرح‌های صنعتی ایران با شرکت Entrepose فرانسه جهت مجموع‌آوری گاز مشعل‌های فازهای ۱۷ و ۱۸ پارس جنوبی به میزان ۱۰۰ میلیون دلار به صورت فاینانس
	امضای تفاهم‌نامه GTO با شرکت‌های ناموران، ظریفان بافت و کیمیاگران امروز به منظور سرمایه‌گذاری مشترک در پتروشیمی

حوزه کاری	شرح اقدام
پیمانکاری پروژه‌های	تحويل قطعی سومین کشتی اقیانوس پیمای ساخته شده در کشور به شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران (شناور اقیانوس پیمای کانتینربر ۲۲۰۰ ایران کاشان)
طرح‌های به‌سازی و نوسازی در شرکت‌ها	اجرای طرح نوسازی قند دزفول و تحويل به مالک بخش خصوصی
سرمایه‌گذاری‌های صنعتی	بهره‌برداری از فازهای ۱۷ و ۱۸ پارس جنوبی توسط کنسرسیومی به رهبری ایدرو با ارزش ۴ میلیارد دلار تاسیس شرکت توسعه صنایع نفت و گاز گسترش ایرانیان به عنوان مجری پروژه E&P بهره‌برداری از طرح حوض‌های خشک کشتی‌سازی بندرعباس با ظرفیت تعمیر سالانه ۱۲۰ هزار تن انواع کشتی در منطقه ویژه اقتصادی کشتی‌سازی خلیج فارس ثبت رکورد جدید راه‌اندازی سکوهای دریایی A۱۴ ظرف مدت ۱۸ روز توسط شرکت ایزوایکو/نصب نخستین سکوی طرح توسعه فاز ۱۴ پارس جنوبی با ظرفیت برداشت روزانه ۵۰۰ میلیون فوت مکعب (۱۴/۱ میلیون مترمکعب) گاز در روز ایجاد شرکت ساخت و تعمیر کشتی گستران پارس هرمز با مشارکت ایدرو، شرکت‌های ملی نفتکش، کشت‌رانی جمهوری اسلامی ایران، DSME کره جنوبی
توسعه مناطق ویژه	واگذاری حدود ۱۷ هکتار از زمین‌های منطقه ویژه اقتصادی گرمسار به سرمایه‌گذاران و ادامه فعالیت‌های مربوط به احداث زیرساخت‌های مورد نیاز اجرای پروژه‌هایی برای تامین زیرساخت‌های حیاتی مورد نیاز منطقه اقتصادی جهرم نظیر شبکه معابر، آب و فاضلاب، برق، گاز و ایجاد ساختمان گمرک آماده‌سازی زیرساخت‌های لازم برای استقرار شرکت‌های دانش بنیان با پیشرفت ۸۵ درصد
پژوهشی طرح	دستیابی به دانش فنی تولید در مقیاس صنعتی انواع غشاء و ماژول‌های ممبران و تجاری سازی آن برای استفاده در صنعت تصفیه و شیرین‌سازی آب

«سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران» به عنوان متولی ایجاد واحدهای صنعتی جدید و نوسازی بنگاه‌های فرسوده با سرمایه‌گذاری بر رشته فعالیت‌های دانش بنیان و علم محور نقش موثری در توسعه بخش صنعت در این حوزه دارد. اما نکته قابل توجه لزوم حضور فعال‌ترین سازمان در نوسازی و به‌سازی بنگاه‌های فرسوده و در معرض ورشکستگی در کشور است که در نتیجه بروز شوک‌های تحریمی طی سال‌های اخیر با افزایش تعداد مواجه بوده‌اند.

۲-۴. بخش معدن

۱-۲-۴. تولید محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی

در سال ۱۳۹۶ محصولات «چینی بهداشتی ۲۱,۲ درصد»، «شیشه جام ۱۸,۹ درصد»، «کاشی و سرامیک ۱۶,۹ درصد»، «کنسانتره ذغال سنگ ۱۱,۹ درصد» و «فولاد خام ۱۱ درصد» بیشترین رشد تولید را تجربه کردند. در رابطه با تحلیل عملکرد تولید در این محصولات باید توجه نمود که به استثنای «کاشی و سرامیک» در باقی این پنج محصول، ارقام رشد مثبت تجربه شده در سال ۱۳۹۶ بیش از مقادیر تولید سال‌های مورد بررسی بوده است. بیشترین کاهش تولیدات معدنی و صنایع معدنی در سال ۱۳۹۶ مربوط به تولید «مس کاتد ۱۵,۸- درصد»، «ظروف شیشه‌ای ۱۰,۶- درصد»، «ظروف چینی ۲,۱- درصد» و «سیمان ۱,۵- درصد» بوده است. در ارتباط با این محصولات نیز مشاهده می‌شود که مقدار تولید تجربه شده در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵، کمترین مقدار بوده است.

جدول ۴-۱۷. تولید محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی

ردیف	نام محصول	واحد سنجش	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	متوسط رشد ۱۳۹۲-۹۶ (درصد)	تغییر ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵ (درصد)
۱	چینی بهداشتی	هزارتن	۸۸	۹۸	۸۷	۸۵	۱۰۳	٪۱۷	٪۲۱
۲	شیشه جام	هزارتن	۱,۱۸۹	۱,۲۲۲	۸۵۳	۸۲۶	۹۸۲	٪۱۷-	٪۱۹
۳	کاشی و سرامیک	هزار مترمربع	۳۰۰,۰۰۰	۴۱۰,۲۷۰	۳۲۷,۹۵۷	۳۱۸,۲۸۸	۳۷۲,۱۷۰	٪۲۴	٪۱۷
۴	کنسانتره ذغالسنگ	هزارتن	۹۲۲	۱,۱۵۶	۱,۱۱۴	۱,۲۳۲	۱,۳۷۹	٪۵۰	٪۱۲
۵	فولاد خام	هزارتن	۱۵,۴۸۱	۱۶,۸۱۰	۱۷,۱۹۱	۱۸,۷۶۹	۲۰,۸۳۳	٪۳۵	٪۱۱
۶	سنگ آهن	هزارتن	۳۳,۷۴۶	۳۴,۰۸۲	۳۰,۴۲۷	۳۱,۷۱۱	۳۴,۴۷۶	٪۲	٪۹
۷	شمش آلومینیوم	هزارتن	۲۹۹	۲۸۷	۳۵۳	۳۳۹	۳۵۱	٪۱۷	٪۴
۸	محصولات فولادی	هزارتن	۱۶,۵۶۷	۱۶,۹۳۸	۱۷,۸۲۸	۱۸,۱۵۱	۱۸,۷۹۲	٪۱۳	٪۴
۹	پودر آلومینا	هزارتن	۲۴۹	۲۵۳	۲۴۴	۲۳۵	۲۴۰	٪۴-	٪۲
۱۰	سیمان	هزارتن	۷۱,۰۰۰	۶۶,۴۶۴	۵۸,۲۱۵	۵۵,۵۲۷	۵۴,۷۲۰	٪۲۳-	٪۱-
۱۱	ظروف چینی	هزارتن	۴۸	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	٪۲-	٪۲-
۱۲	ظروف شیشه‌ای	هزارتن	۵۰۸	۵۱۸	۴۶۰	۴۶۱	۴۱۲	٪۱۹-	٪۱۱-
۱۳	مس کاتد	هزارتن	۱۸۹	۱۹۴	۱۹۳	۱۹۰	۱۶۰	٪۱۵-	٪۱۶-

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

در ارتباط با تحولات تولید محصولات معدنی منتخب در سال ۱۳۹۶ لازم به توضیح است که افزایش تولید فولاد و ذغال سنگ کشور به طور مستقیم مرتبط با سیاست های دولت در جهت ظرفیت سازی ۵۵ میلیون تنی فولاد در افق چشم انداز ۱۴۰۴ و نتیجتاً افزایش ظرفیت تولید فولاد خام کشور از ۲۰ میلیون تن به حدود ۳۳ میلیون تن می باشد. کاهش تولید سیمان و مس نیز ناشی از رکود بخش مسکن و کاهش بودجه عمرانی کشور بوده است.

۲-۲-۴. پروانه اکتشاف و گواهی کشف

پروانه اکتشاف مجوزی برای انجام عملیات اکتشافی در محدوده مشخص بوده و تعداد آن نشان دهنده میزان تقاضای معدنکاری در کشور است. اگرچه در سال ۱۳۹۶ تعداد پروانه های اکتشاف صادره با رشد ۲۴,۳ درصدی به ۹۸۸ پروانه افزایش یافت اما این میزان افزایش منجر به جبران کاهش ۱۷,۸ درصدی در تعداد پروانه های صادره طی سال های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ نشد. از سال ۱۳۹۲ به بعد همزمان با بروز اثرات تحریم های یکسویه بر بخش صنعت و وقوع پدیده رکود تورمی در کشور، میزان تقاضا برای معدنکاری به عنوان تامين کننده های مورد نیاز بخش صنعت، روند کاهشی داشت تا آنکه در سال ۱۳۹۵ در نتیجه رشد بخش صنعت ناشی از وقوع برجام، میزان تقاضای معدنکاری نیز افزایش یافت.

جدول ۴-۱۸. پروانه اکتشاف و گواهی کشف صادره در بخش معدن

سال	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	متوسط رشد ۹۶- ۱۳۹۲ (درصد)	تغییر ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵ (درصد)
پروانه اکتشاف	۲۱۶۱	۱۰۲۰	۷۲۱	۷۹۵	۹۸۸	-۱۷,۸	۲۴,۳
گواهی کشف	۸۶۷	۸۹۶	۶۳۱	۵۶۲	۵۱۲	-۱۲,۳	-۸,۹

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

گواهی کشف تاییدیه ای است که پس از اتمام عملیات اکتشافی و کشف کانه های معدنی برای دارنده پروانه اکتشاف صادر می شود. بنابراین گواهی کشف نشان می دهد چه سهمی از پروانه های اکتشاف صادره موفق بوده اند. در سال ۱۳۹۶ حدود ۵۲ درصد پروانه های اکتشاف صادره در کشف کانه معدنی موفق بوده و ۵۱۲ گواهی کشف صادر گردید که این میزان ۸,۹ درصد کمتر از تعداد گواهی کشف صادره در سال ۱۳۹۵ بود. علاوه بر آن، میزان تناژ ذخیره قطعی نیز با کاهش ۲۱,۲ درصدی از ۹۸۳۱۵۱,۵ هزار تن در سال ۱۳۹۵ به ۷۷۴۵۴۴,۷ هزار تن در سال ۱۳۹۶ کاهش یافت. علی رغم کاهش در تعداد و تناژ ذخیره

قطعی گواهی کشف، میزان هزینه‌های عملیات اکتشافی در نتیجه اثرات نرخ تورم با رشد ۲۰,۲ درصدی در سال ۱۳۹۶ به ۶۸۲,۲ میلیارد ریال رسید.

نگاهی به پروانه‌های اکتشاف و گواهی‌های کشف صادره به تفکیک استان‌ها نشان می‌دهد عمده مجوزهای صادره مربوط به استان‌هایی است که دارای بیشترین معادن می‌باشند. استان فارس به لحاظ برخورداری از ذخایر غنی سنگ‌های ساختمانی، سنگ آهک، سنگ گچ، سنگ نمک، کرومیت، کبالت، مس، سرب و روی و باریت؛ استان کرمان از منظر وجود معادن مس، ذغال سنگ، سنگ آهن، کرومیت و تیتانیوم؛ جزء دو استان دارای بیشترین تقاضای گواهی اکتشاف در سال ۱۳۹۶ بودند. به تبع گواهی‌های اکتشاف صادره، عمده گواهی‌های کشف نیز در استان‌های فارس، آذربایجان شرقی و سمنان (که جزء پنج استان اول به لحاظ پروانه اکتشاف صادره هستند)، صادر شده است.

جدول ۴-۱۹. بیشترین و کمترین پروانه اکتشاف و گواهی کشف صادره به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۶

شاخص	پروانه اکتشاف		گواهی کشف	
	استان	تعداد	استان	تعداد
بیشترین تعداد مجوز صادره	فارس	۹۸	خراسان رضوی	۴۲
	کرمان	۸۸	فارس	۳۷
	آذربایجان شرقی	۶۲	آذربایجان شرقی	۳۵
	آذربایجان غربی	۵۹	سمنان	۲۹
	سمنان	۵۶	خراسان جنوبی	۲۹
کمترین تعداد مجوز صادره	کهگیلویه و بویراحمد	۴	هرمزگان	۳
	ایلام	۴	بوشهر	۲
	قم	۳	قم	۲
	البرز	۲	گیلان	۲
	گیلان	۰	گلستان	۱

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۴-۲-۳. پروانه بهره‌برداری معدنی

طی دوره ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ تعداد پروانه‌های بهره‌برداری معدنی سالانه بطور متوسط ۵ درصد کاهش یافته و در سال ۱۳۹۶ به کمترین مقدار خود در طول دوره مورد بررسی (معادل ۷۵۵ فقره) رسیده است. علاوه

برکاهش تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره، میزان استخراج اسمی ناشی از این پروانه‌ها نیز با کاهش ۶ درصدی از ۴۴۱۸۳٫۶ هزار تن در سال ۱۳۹۵ به ۴۱۵۱۳٫۵ هزار تن در سال ۱۳۹۶ رسید. این در حالی است که میزان اشتغال ناشی از این پروانه‌ها با افزایش ۳۵٫۵ درصدی به ۵۹۱۴ نفر در سال ۱۳۹۶ رسیده است.

جدول ۴-۲۰. پروانه بهره‌برداری صادره در بخش معدن

سال	واحد	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	متوسط رشد ۱۳۹۲-۹۶ (درصد)	تغییر ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵ (درصد)
پروانه بهره‌برداری	فقره	۹۲۶	۹۸۸	۸۰۰	۸۶۰	۷۵۵	-۵	-۱۲٫۲
میزان استخراج اسمی	هزار تن	۷۹۶۲۴	۶۳۷۰۰	۴۱۱۰۴	۴۴۱۸۴	۴۱۵۱۴	-۱۵٫۰۳	-۶٫۰۴
اشتغال	نفر	۱۰۰۲۶	۹۳۵۲	۱۵۱۵	۴۳۶۳	۵۹۱۴	-۱۲٫۴	۳۵٫۶

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

مقایسه نسبت اشتغال و تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۵ به ازای هر پروانه بهره‌برداری بطور متوسط ۵ شغل ایجاد می‌شد این در حالی است که در سال ۱۳۹۶ میزان اشتغال هر پروانه به حدود ۸ شغل افزایش یافته است. این واقعیت می‌تواند ناشی از افزایش پروانه بهره‌برداری در معدنی باشد که در آن‌ها فعالیت معدنکاری کاربرتر است (مانند شن و ماسه) و یا هشداردهنده جهت‌گیری غلط در معدنکاری به سمت بهره‌گیری بیشتر از نیروی انسانی به جای ماشین‌آلات و تجهیزات معدنکاری باشد.^۱

۴-۲-۴. معادن در حال بهره‌برداری در کشور

بررسی وضعیت عملکردی معادن در حال بهره‌برداری در کشور طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ نشان می‌دهد به استثنای تعداد معادن فعال و حجم تولید کل، سایر متغیرهای اقتصادی شامل ارزش تولید، ارزش افزوده، ارزش ستانده، ارزش سرمایه‌گذاری و تعداد شاغلین سالانه از متوسط رشدی به ترتیب معادل ۱۵٫۹۵ درصد، ۱۳٫۶۳ درصد، ۱۵٫۸۱ درصد، ۴۷٫۹ درصد و ۱٫۹ درصد برخوردار بوده‌اند. مقایسه نسبت

۱. از آنجا که اطلاعات پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک نوع معادن مشخص نبوده است، امکان تحلیل دقیق میسر نمی‌باشد.

ارزش تولیدات معدنی و ارزش افزوده معدنی به کل معادن نشان می‌دهد که علاوه بر افزایش ارزش فروش محصولات هر معدن، میزان ارزش افزایی معادن نیز به همان نسبت در حال افزایش بوده است، نسبت شاخص ارزش افزوده به ارزش ستانده نیز مبین این موضوع است. نکته قابل توجه دیگر، نسبت شاغلان به تعداد معادن است. علی‌رغم کاهش تعداد معادن و حجم تولیدات معدنی، میزان شاغلین در هر معدن در حال افزایش است که این امر موجب تحمیل بار هزینه‌ای از این ناحیه به معدنکاری و کاهش سودآوری این فعالیت است.

جدول ۴-۲۱. پروانه بهره‌برداری صادره در بخش معدن

شاخص	واحد	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	متوسط رشد دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ (درصد)	تغییر ۱۳۹۴ به ۱۳۹۳ (درصد)
معادن فعال	تعداد	۵۲۴۶	۵۳۱۶	۵۴۴۵	۵۳۵۵	۵۲۱۴	-۰,۱۵	-۲,۶
حجم تولید کل معادن	میلیون تن	۳۶۰۶۸۸	۳۴۰۴۶۱	۳۵۵۸۴۸	۳۶۳۵۸۸	۳۴۳۰۰۹	-۱,۲۵	-۵,۷
ارزش تولید	میلیارد ریال	۶۵۴۴۲	۱۰۱۲۱۰	۱۲۶۷۳۸	۱۳۹۲۰۶	۱۱۸۲۹۱	۱۵,۹۵	۱۵
ارزش افزوده	میلیارد ریال	۵۰۴۲۱	۷۹۱۶۳	۹۳۴۳۲	۹۷۵۹۰	۸۴۰۷۱	۱۳,۶۳	-۱۳,۹
ارزش ستانده	میلیارد ریال	۶۶۹۲۸	۱۰۲۳۸۱	۱۲۹۳۴۳	۱۴۲۶۲۲	۱۲۰۴۰۰	۱۵,۸۱	-۱۵,۶
ارزش سرمایه‌گذاری	میلیارد ریال	۶۱۴۹	۸۶۰۷	۱۲۹۸۰	۱۹۸۷۳	۲۹۴۲۰	۴۷,۹	۴۸
تعداد شاغلین	نفر	۸۴۵۲۸	۸۴۹۲۲	۹۴۶۴۰	۹۱,۸۶۹	۹۱۲۱۱	۱,۹	-۰,۷

ماخذ: مرکز آمار ایران.

در سال ۱۳۹۴ در نتیجه انتقال اثرات شوک تحریم و بروز پدیده رکود تورمی در کشور، تعداد معادن در حال بهره‌برداری و تولید کل معادن به ترتیب کاهش ۲,۶ و ۵,۷ درصدی را تجربه کردند. علی‌رغم کاهش این دو متغیر، ارزش تولیدات معدنی با رشد ۱۵ درصدی به ۱۱۸۲۹۱ میلیارد ریال افزایش یافت و میزان سرمایه‌گذاری در بخش معدن نیز تحت تاثیر فشارهای هزینه‌ای ناشی از تورم اقتصادی حدود ۴۸ درصد افزایش داشت.

تحلیل متغیرهای کلان اقتصادی به تفکیک رشته فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که بالغ بر ۶۵ درصد تولیدات معدنی مربوط به «استخراج سنگ آهن» و «استخراج سنگ مس» بوده و کمتر از ۲۰ درصد ارزش تولیدات برای «استخراج سنگ تزئینی»، «استخراج سنگ آهک» و «استخراج ذغال سنگ» می‌باشد که این امر ناشی از شکل‌گیری زنجیره صنایع پایین‌دست سنگ آهن و مس در کشور و برنامه‌ریزی‌های انجام شده در راستای توسعه تولید فولاد و مس در کشور می‌باشد.

بیشترین ارزش تولیدات معدنی استخراج شده در سال ۱۳۹۴ در استان‌های معدن خیز کشور شامل کرمان (معادل ۴۸۱۰۲ میلیارد ریال)، یزد (معادل ۲۵۴۶۰ میلیارد ریال) و آذربایجان شرقی (معادل ۵۴۷۶ میلیارد ریال) بوده است.

از منظر ارزش‌زایی رشته فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۴ نیز «استخراج سنگ آهن» و «استخراج سنگ مس» بالغ بر ۶۴ درصد از ارزش افزوده بخش معدن را از آن خود کرده‌اند و بیشترین ارزش افزوده به ترتیب در استان‌های کرمان (معادل ۱۶۰۰۴ میلیارد ریال)، استان یزد (معادل ۱۶۰۰۴ میلیارد ریال) و آذربایجان شرقی (معادل ۴۶۱۱ میلیارد ریال) خلق شده است. نکته حائز اهمیت آن است که ارزش افزایی استان‌ها صرفاً معطوف به رشته فعالیت‌هایی که دارای بیشترین ارزش افزوده بوده‌اند، نمی‌باشد چرا که استان یزد فاقد معدن سنگ مس بوده و ارزش افزوده ایجاد شده در این استان ناشی از معدنکاری در رشته فعالیت‌های زیرمجموعه فعالیتی نظیر «استخراج سنگ، شن و ماسه» می‌باشد. در استان‌های کرمان و آذربایجان شرقی نیز بخش عمده‌ای از ارزش آفرینی مربوط به زیرمجموعه‌های فعالیت «استخراج سنگ، شن و ماسه» است.

جدول ۴-۲۲. شاخص‌های کلان معادن فعال به تفکیک رشته فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۴

(میلیارد ریال / درصد / نفر)

شرح	استخراج سنگ آهن	استخراج سنگ مس	استخراج سنگ تزئینی	استخراج سنگ آهک	استخراج ذغال سنگ خشک	استخراج سایر مواد معدنی
ارزش تولیدات	مقدار	۵۲,۳۴۳	۲۵,۷۹۱	۷,۵۲۲	۷,۲۹۹	۱۹,۸۰۵
	سهم	۴۴,۲	۲۱,۸	۶,۴	۶,۲	۴,۷
ارزش افزوده	مقدار	۳۴۵۶۹	۱۹۳۵۴	۵۷۹۳	۵۰۳۴	۴۹۱۷
	سهم	۴۱,۱	۲۳	۶,۹	۶	۵,۸

شرح	استخراج سنگ آهن	استخراج سنگ مس	استخراج سنگ تزئینی	استخراج سنگ آهک	استخراج ذغال سنگ خشک	استخراج سایر مواد معدنی
سرمایه‌گذاری	مقدار	۱۶۱۹۱	۹۰۷۱	۱۰۷۲	۱۰۴۴	۵۴۷
	سهم	۵۵	۳۰٫۸	۳٫۶	۳٫۵	۱٫۹
اشتغال	مقدار	۲۰٫۸۷۲	۱۰٫۵۵۸	۱۰٫۴۵۴	۹٫۹۹۵	۹٫۹۱۳
	سهم	۲۲٫۹	۱۱٫۶	۱۱٫۵	۱۱	۱۰٫۹

ماخذ: مرکز آمار ایران.

در سال ۱۳۹۴، سرمایه‌گذاری‌های گسترده سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) در حوزه مس و برنامه‌ریزی‌های انجام شده برای افزایش ظرفیت تولید فولاد به ۵۵ میلیون تن در افق ۱۴۰۴، موجب سهم ۸۵٫۸ درصدی رشته فعالیت‌های «استخراج سنگ آهن» و «استخراج مس» از سرمایه‌گذاری در بخش معدن شده است. به تفکیک استانی، بیشترین سرمایه‌گذاری‌ها در سال ۱۳۹۴ به ترتیب در استان‌های کرمان (معادل ۱۷۱۶۸ میلیارد ریال)، آذربایجان شرقی (معادل ۳۵۴۱ میلیارد ریال) و خراسان رضوی (معادل ۳۴۱۷ میلیارد ریال) انجام شده است. استان کرمان با ۴۸۸ معدن و استان خراسان رضوی با ۴۷۲ معدن فعال در سال ۱۳۹۴، به ترتیب دو استان برتر کشور در حوزه معدنکاری بودند و از این‌رو، سرمایه‌گذاری‌های بیشتری در قیاس با سایر استان‌ها در این دو استان صورت پذیرفته است.

توزیع اشتغال رشته فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد علی‌رغم سهم بالغ بر ۴۰ درصدی رشته فعالیت «استخراج سنگ آهن» در ارزش تولیدات و ارزش افزوده بخش معدن، در اشتغالزایی چندان موفق نبوده و رشته فعالیت‌هایی نظیر «استخراج سنگ آهک» و «استخراج ذغال سنگ خشک» به نسبت ارزش افزوده و ارزش تولیدات خود، سهم نسبتاً بالاتری در اشتغال بخش معدن دارند که این امر ناشی از تعدد معادن کوچک و متوسط در این دو رشته فعالیت معدنی و مکانیزاسیون ضعیف‌تر فرآیند معدنکاری در آن‌ها در مقایسه با رشته فعالیت «استخراج سنگ آهن» دارای معادن بزرگ و با سطح مکانیزاسیون بهتر، می‌باشد.

۴-۲-۵. عرضه و تقاضای محصولات معدنی در بورس کالای ایران

بازار کالاهای پایه در ایران همواره با محدودیت‌ها و دشواری‌های ساختاری زیادی روبه‌رو بوده است و

علی‌رغم صرف هزینه‌های بسیار توسط دولت برای تنظیم بازار و تعیین قیمت نهاده‌ها و محصولات، در بخش تولید، توزیع و مصرف همواره با مشکلاتی از قبیل نوسانات کاذب قیمت ناشی از ارتباط نامناسب عرضه و تقاضا، عدم امکان مدیریت ریسک و محافظت از نوسانات آتی قیمت و فقدان نظام قیمت‌گذاری شفاف برپایه تعادل عرضه و تقاضا و نیاز بازار مواجه بوده است. در این راستا وفق بند (ج) ماده ۹۵ قانون برنامه سوم توسعه کشور و بند (الف) قانون برنامه چهارم توسعه، شورای عالی بورس موظف به تشکیل و گسترش بورس‌های کالایی در ایران شد که نتیجه آن آغاز به کار «سازمان کارگزاران بورس فلزات تهران» در شهریور ماه سال ۱۳۸۲ به عنوان اولین بورس کالای کشور و پس از آن نیز «سازمان کارگزاران بورس کالای کشاورزی» در شهریور ماه سال ۱۳۸۳ بود. با تصویب قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۰۹/۲۴، «شرکت بورس کالای ایران» به عنوان یک شرکت مستقل تحت نظارت سازمان بورس و اوراق بهادار، از ابتدای مهر ماه سال ۱۳۸۶ آغاز به کار کرد. با توجه به مأموریت این شرکت در ایجاد فضایی شفاف برای عرضه، قیمت‌گذاری و فروش محصولات صنعتی و معدنی، در این بخش میزان عرضه، حجم تقاضا و معاملات محصولات منتخب معدنی مورد بررسی قرار گرفته است.

۴-۲-۵-۱. فولاد

میزان عرضه محصولات فولادی^۱ در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ برابر با ۷۳۳۳ هزار تن بوده که توسط ۱۴ عرضه‌کننده در ۶۸۳ عرضه (متوسط ۱٫۹ عرضه در هر روز) انجام شده است. با توجه به تولید ۲۰۸۳۳٫۳ هزار تنی فولاد خام و تولید ۱۸۷۹۱٫۸ هزار تنی محصولات فولادی در سال ۱۳۹۶، حدود ۱۸٫۵ درصد از محصولات انتهایی زنجیره فولاد در بورس کالا عرضه و مابقی در بازار آزاد به فروش رفته و حدود ۱۱۴۹۵ هزار تن از محصولات فولادی و فولاد خام نیز از کشور صادر شده است.

۱. محصولات فولادی در بورس کالا در طبقه‌بندی‌های بلوم و بیلت فولادی، تیرآهن سبک، تیرآهن متوسط، تیرآهن نیمه سنگین، تیرآهن سنگین، میلگرد متوسط، میلگرد سنگین، سبد میلگرد مخلوط، ورق گرم، ورق سرد، ورق گالوانیزه، سبد تیرآهن مخلوط، سبد میلگرد و تیرآهن، میلگرد سبک، ورق قلع اندود، قراضه فولادی، میلگرد فوق سنگین (صنعتی)، سبد مخلوط، ناودانی، نبشی، سیم فولادی، سبد ورق گرم، شمش فولادی، تختال، سبد تیرآهن و ناودانی، سبد نبشی و ناودانی، سبد میلگرد و نبشی، سبد ناودانی، لوله و پروفیل عرضه می‌شود.

جدول ۴-۲۳. میزان عرضه محصولات فولادی و فولاد خام در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶

نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)	نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
تولیدی فولاد سپیدفراپ کویر	۸	۲۴۲۴۰	فولاد مبارکه اصفهان	۳۱۴	۴۹۶۹۵۳۲
ذوب آهن اصفهان	۱۵۹	۹۹۵۰۱۸	فولاد هرمزگان جنوب	۱۸	۳۳۵۰۰۰
شرکت فولاد آذربایجان	۳۴	۱۵۰۷۰	کارخانجات گروه صنعتی درپاد تبریز	۷	۷۷۰
شرکت فولاد خوزستان	۱۳	۳۱۴۱۰	گروه ملی صنعتی فولاد ایران	۱۹	۳۸۵۰
فولاد خوزستان	۶۱	۹۰۳۵۸۰	مجتمع فولاد روهینا جنوب	۱	۴۴۰
فولاد کاوه جنوب کیش	۱۶	۴۸۲۵۰	نورد فولاد صنعتی و ساختمانی یزد	۳	۱۱۲۲
فولاد کرمان	۳۰	۳۹۶۰	نورد و تولید قطعات فولادی	۱	۵۰۰

ماخذ: بورس کالای ایران.

با توجه به تقاضای ۸۹۸۸ هزارتنی محصولات انتهایی زنجیره فولاد و عرضه انجام شده در بورس کالای ایران، تنها ۷۷٫۱ درصد از تقاضاها معادل ۶۹۳۱ هزار تن در بورس کالا تامین شده است و ارزش کل معاملات صورت پذیرفته نیز معادل ۱۵۶٫۴۳۵ میلیارد ریال بوده است.

۴-۲-۵-۲. سنگ آهن

میزان عرضه سنگ آهن در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ برابر با ۳۰۰۰۰ تن بوده که توسط تنها یک عرضه کننده در ۱ عرضه (متوسط ۰٫۰۰۳ عرضه در هر روز) ارائه شده است. با توجه به تولید ۳۴۴۷۶٫۱ هزار تنی سنگ آهن در کشور در سال ۱۳۹۶، حدود ۰٫۰۸ درصد از تولید در بورس کالا عرضه شده و مابقی تولید توسط خود کارخانه های تولیدکننده برای تولید سایر محصولات زنجیره فولاد مورد استفاده قرار گرفته است.

جدول ۴-۲۴. میزان عرضه سنگ آهن در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶

نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
گسترش صنایع و معادن ماهان	۱	۳۰۰۰۰

ماخذ: بورس کالای ایران.

از میزان کل تقاضای ۳۰ هزار تنی سنگ آهن در سال ۱۳۹۶ در بورس کالای ایران، ۱۰۰ درصد تقاضا معادل ۰/۰۸ درصد از تولید کل سنگ آهن کشور به ارزشی معادل ۳۹ میلیارد ریال در بورس کالای ایران تامین شده است.

۴-۲-۵-۳. آهن اسفنجی

در سال ۱۳۹۶، آهن اسفنجی به میزان ۱۵۰۰۰ تن و از طریق یک تولیدکننده در ۴ عرضه (متوسط ۰/۰۱ عرضه در هر روز) در بورس کالای ایران ارائه شده است. از آنجا که میزان تولید آهن اسفنجی در سال ۱۳۹۶ برابر با ۲۲۵۶۰ هزار تن بوده است، بنابراین تنها ۰/۰۶ درصد از تولید در بورس کالای ایران عرضه شده است. در این مدت همچنین ۳/۲ درصد از تولید آهن اسفنجی کشور نیز به خارج از کشور صادر و مابقی در بازار آزاد عرضه شده است.

جدول ۴-۲۵. میزان عرضه آهن اسفنجی در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶

نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
فولاد سیرجان ایرانیان	۴	۱۵۰۰۰

ماخذ: بورس کالای ایران.

با توجه به اینکه تقاضای کل آهن اسفنجی در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ معادل ۱۰۵۰۰ تن بوده و میزان ۷۵۰۰ تن آن در بورس تامین شده است، بنابراین ملاحظه می شود تنها ۰/۰۳ درصد آهن اسفنجی تولید شده در کشور به ارزش ۷۸ میلیارد ریال از طریق مکانیسم بورس کالای ایران به فروش رسیده است.

۴-۲-۵-۴. آلومینیوم

میزان عرضه محصولات آلومینیومی (شمش و بیلت) در بورس کالا در سال ۱۳۹۶ برابر با ۱۴۵ هزار تن بوده که توسط ۵ تولیدکننده در ۳۰۰ عرضه (متوسط ۰/۸ عرضه در هر روز) ارائه شده است. با توجه به تولید ۳۵۱ هزار تن آلومینیوم در سال ۱۳۹۶، حدود ۴۱/۳ درصد از آلومینیوم تولید شده در کشور در بورس کالا عرضه شده است.

جدول ۴-۲۶. میزان عرضه آلومینیوم در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶

نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
آلومینای ایران	۳۴	۲۲۶۰۰
آلومینیوم ایران	۲۲۵	۱۱۸۲۸۰
آلیاژ و ریخته‌گری فن آوری ذوب گلیپایگان	۶	۱۲۰
تعاونی خدمات کارگزاری بورس صنعت آلومینیوم میهن	۴	۳۵۰۰
صنایع نگین آلومینیوم گلیپایگان	۳۱	۶۲۰

ماخذ: بورس کالای ایران.

در سال ۱۳۹۶ از ۲۷۰ هزار تن تقاضای آلومینیوم در بورس کالای ایران، در نهایت ۹۸ هزار تن معامله (برابر با ۲۷,۹ درصد تولید کل کشور) به ارزش ۹۱۳۰ میلیارد ریال انجام شده است.

۴-۵-۵. مس

محصولات مس به حجم ۱۰۵۷ هزار تن توسط ۳ تولیدکننده در ۳۴۹ عرضه (متوسط ۱ عرضه در هر روز) در بورس کالای ایران عرضه شده است. با توجه به تقاضای ۳۱۱ هزار تنی محصولات زنجیره مس در بورس کالا، حدود ۲۵۳ هزار تن محصول به ارزش ۳۳۱۷۱ میلیارد ریال از طریق مکانیسم بورس به فروش رسید.

جدول ۴-۲۷. میزان عرضه مس در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶

نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
تولیدی دنیای مس کاشان	۴۵	۴۶۳۰
شرکت ملی صنایع مس ایران	۲۵۷	۱۰۴۸۹۸۰
گیل راد شمال	۴۷	۲۹۸۰

ماخذ: بورس کالای ایران.

۴-۵-۶. سیمان

در سال ۱۳۹۶ حدود ۷۴ هزار تن سیمان در ۲۱ عرضه (متوسط ۰,۰۶ عرضه در هر روز) توسط ۴ تولیدکننده سیمان در بورس کالای ایران عرضه شده است. با توجه به تولید ۵۴۷۱۹,۹ هزار تنی سیمان در سال

۱۳۹۶، مقدار بسیار ناچیزی معادل ۰/۱۴ درصد از کل تولید در بورس کالای ایران عرضه شده است که این امر ناشی از عدم الزام عرضه سیمان در بورس کالا و فروش آن در بازار آزاد می باشد.

جدول ۴-۲۸. میزان عرضه مس در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶

نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
سیمان شرق	۴	۱۰۰۰۰
سیمان آبیک	۵	۱۵۰۰۰
سیمان اصفهان	۸	۱۹۰۰۰
سیمان خوزستان	۳	۳۰۰۰۰

ماخذ: بورس کالای ایران.

سهم غالب بازار آزاد در فروش سیمان موجب شده است تا تقاضای این محصول در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ نیز بسیار کم و معادل ۲۶/۶ هزار تن باشد که با توجه به عرضه ۷۴ هزار تنی، کل تقاضا به ارزش ۳۳ میلیارد ریال از این کانال تامین شد.

۴-۲-۶. نقش سازمان های زیر مجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت در توسعه بخش معدن

سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران، سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور و صندوق بیمه سرمایه گذاری و فعالیت های معدنی با توجه به تکالیف اسناد بالادستی و ماموریت های خود نقش مهمی در توسعه و ارتقای بخش معدن دارند. از این رو، در این بخش با نگاهی به عملکرد این سازمان ها در سال ۱۳۹۶، به تحلیل اثربخشی نتایج آن پرداخته شده است.

۴-۲-۶-۱. سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران

سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) به منظور رفع نیاز کشور به محصولات و فرآورده های معدنی با تاکید بر بهینه سازی نظام اقتصادی کشور در بخش معادن و صنایع وابسته و همچنین اعمال نظارت بر استفاده از ذخایر معدنی و بهره برداری صحیح و موثر از آن ها به موجب ماده ۶ قانون «تمرکز امور صنعت و معدن و تشکیل وزارت صنایع و معادن» مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۶ مجلس شورای اسلامی و تبصره ذیل ماده مذکور تشکیل شد. به موجب این ماده قانونی «سازمان توسعه و نوسازی معادن

و صنایع معدنی ایران» به منظور بررسی، تهیه و اجرای طرح‌های احداث، توسعه، تجهیز و نوسازی صنایع تولیدی متالورژی، استخراج و فرآوری مواد معدنی و اجرای طرح‌های اکتشافی تاسیس شده و طبق قانون «تاسیس سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران» مصوب ۱۳۴۶/۴/۲۶ و اساسنامه و مقررات آن اداره خواهد شد. وفق تبصره این ماده قانونی شرکت سهامی کل معادن ایران منحل و کلیه امکانات، اعتبارات، تعهدات، اموال و دارایی‌ها و کارکنان آن عیناً به سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران منتقل می‌شود. نگاهی به عملکرد این سازمان نشان می‌دهد که با توجه به مأموریت‌های قانونی این سازمان، عمده فعالیت‌های آن بر بهره‌برداری طرح‌ها، عملیات اجرایی طرح‌های معدنی، انعقاد تفاهم‌نامه‌های بین‌المللی، انجام فعالیت‌های اکتشافی و پژوهش و فناوری در بخش معدن متمرکز می‌باشد. در ادامه اهم فعالیت‌های سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) در سال ۱۳۹۶ مورد ارزیابی و بررسی قرار گرفته است.

۴-۲-۱-۶. بهره‌برداری طرح‌ها

یکی از مأموریت‌های سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) توسعه فعالیت‌های معدنی و صنایع معدنی دارای مزیت رقابتی با هدف توسعه و تکمیل زنجیره ارزش معدن به منظور افزایش ارزش افزایی در این بخش است. سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در این راستا که در سال ۱۳۹۶ به بهره‌برداری رسیده‌اند شامل ۲۳ طرح با ارزش بیش از ۲,۳ میلیارد دلار و اشتغال مستقیم ۴۸۵۰ نفر می‌باشد. با توجه به لزوم ایجاد توازن در زنجیره فولاد، ۳ طرح استانی فولاد در این سال وارد چرخه تولید شد که منجر به افزایش ۱۰ میلیون تنی تولید گندله و ۲,۵ میلیون تنی تولید کنسانتره شده است.

جدول ۴-۲۹. طرح‌های بهره‌برداری شده در سال ۱۳۹۶

ردیف	عنوان طرح	هدف	حجم سرمایه‌گذاری (میلیون دلار)	اشتغال مستقیم
۱	گندله سازی اوپال - پارسیان در سنگان	تولید ۵ میلیون تن گندله	۲۳۳	۷۰۰
۲	گندله سازی مبارکه در سنگان	تولید ۵ میلیون تن گندله	۲۵۰	۷۰۰
۳	کنسانتره توسعه ملی در سنگان	تولید ۲,۵ میلیون تن کنسانتره	۲۲۰	۳۰۰
۴	فولاد استانی شادگان واحد احیاء	تولید سالانه یک میلیون تن آهن اسفنجی	۱۲۰	۲۰۰
۵	فولاد استانی میانه واحد احیاء	تولید سالانه یک میلیون تن آهن اسفنجی	۱۲۰	۲۰۰

ردیف	عنوان طرح	هدف	حجم سرمایه‌گذاری (میلیون دلار)	اشتغال مستقیم
۶	فولاد استانی نی ریز واحد احیاء	تولید سالانه یک میلیون تن آهن اسفنجی	۱۲۰	۲۰۰
۷	کنسانتره سنگ آهن جلال آباد - فکور صنعت	تولید ۶۲۰ هزار تن کنسانتره پرعیار	۲۰	۲۵۰
۸	احداث کارخانه کنسانتره (خط ۷) - شرکت معدنی و صنعتی گل گهر	تولید ۲ میلیون تن کنسانتره در سال	۷۶	۷۰۰
۹	توسعه ذوب سرچشمه (تغییر فناوری از ریورب به فلش)	ایجاد ظرفیت ۲۸۰ هزار تن مس آندی از کنسانتره	۲۰۰	۱۵۰
۱۰	احداث پالایشگاه خاتون آباد	ظرفیت تولید ۱۰۰ هزار تن مس کاتدی در سال به روش الکتروریفاینینگ و قابل افزایش به ۲۰۰ هزار تن	۱۷۹	۱۵۰
۱۱	نیروگاه سیکل ترکیبی سیرجان	ظرفیت تولید ۵۰۰ مگاوات برق	۳۵۰	۱۰۰
۱۲	سایر طرح‌های توسعه مس	افزایش بهره‌وری	۱۵۵	۱۰۰
۱۳	تکمیل عملیات راه دسترسی به معادن شوریستان	۱۹ کیلومتر راه سازی	۱,۹	۵۰
۱۴	تکمیل عملیات راه دسترسی به معادن الیگودرز	۱۰ کیلومتر راه سازی	۱,۳	۵۰
۱۵	تکمیل عملیات راه دسترسی به معادن سیمان زابل	۵,۵ کیلومتر راه سازی	۰,۵۵	۵۰
۱۶	احداث مسیر دسترسی به معادن طرزه شاهرود	۵,۵ کیلومتر راه سازی	۰,۴۳	۵۰
۱۷	احداث راه دسترسی به معادن مهاباد	۱۰ کیلومتر راه سازی	۰,۹	۵۰
۱۸	احداث زغالشویی	تولید ۳۰۰ هزار تن زغال کک‌شو	۱۳	۲۰۰
۱۹	آماده سازی زیرساخت‌های منطقه ویژه صنایع انرژی برلامرد و پارسیان (۵ پروژه)	-	۲۶	-
۲۰	راه اندازی مجدد معادن گلپیران و گلندرود	-	۵	۱۰۰
۲۱	احداث باند دوم جاده خواف - سلامی	-	۳	-
۲۲	گندله سازی بوتیا (میدکو)	۲,۵ میلیون تن	۱۹۴	۳۰۰
۲۳	تجهیز معدن زغالسنگ بلوک ۳ پرده طبس	۲۰۰ هزار تن زغالسنگ خام کک‌شو	۳۲	۲۵۰
مجموع			۲۳۲۹	۴۸۵۰

مأخذ: سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران.

همانگونه که در جدول فوق نشان داده شده است، علاوه بر طرح‌های فولادی، طرح‌های متعدد دیگری با هدف افزایش تولید و ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن کشور نیز توسط این سازمان به بهره‌برداری رسیده است.

۴-۲-۶-۱-۲. آغاز عملیات اجرایی طرح‌ها

یکی از راهبردهای کلان سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو)، رشد ظرفیت‌های تولید و افزایش صادرات در حوزه معادن و صنایع معدنی کشور است. از این رو تمرکز سرمایه‌گذاری این سازمان طی سال‌های گذشته بر این مهم استوار بوده که از جمله آن‌ها می‌توان به عملیات اجرایی ۴ طرح بزرگ با هدف افزایش تولید و تسهیل صادرات فرآورده‌های معدنی کشور در سال ۱۳۹۶ یاد کرد. یکی از این طرح‌ها در رابطه با ایجاد زیرساخت‌های صادراتی و توسعه اسکله بندر پارسیان با حجم سرمایه ۲۰۴ میلیون دلار است و سه طرح دیگر در راستای توسعه تولید تیتانیوم، سرب و روی، کلرید کلسیم و هیدروکسید منیزیم با مجموع سرمایه‌گذاری ۵۵۶ میلیون دلار می‌باشد. اشتغال مستقیم ناشی از بهره‌برداری این طرح‌ها برابر با ۲۵۰۰ نفر پیش‌بینی می‌شود.

جدول ۴-۳۰. طرح‌های بزرگ معدنی آغاز شده در سال ۱۳۹۶

ردیف	عنوان طرح	هدف	حجم سرمایه‌گذاری (میلیون دلار)
۱	طرح اصلی تیتانیوم کهنوج (کنستانتره و سرباره)	تولید ۷۰ هزار تن سرباره پیگمنت و ۱۳۰ هزار تن کنستانتره	۱۹۴
۲	تجهیز معدن و احداث کارخانه سرب و روی مهدی آباد- فاز ۱۱ احداث کارخانه سولفید روی (سرمایه‌گذاری مبین)	تولید ۲۰۰ هزار تن کنستانتره روی	۳۵۰
۳	احداث کارخانه کلرید کلسیم و هیدروکسید منیزیم در مجتمع پتاس خور و بیابانک	۳۰ هزار تن کلرید کلسیم و هیدروکسید منیزیم	۱۲
۴	بندر پارسیان	۴ پست اسکله	۲۰۴
	مجموع		۷۶۰

ماخذ: سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران.

از جمله دستاورد سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته توسط این سازمان، حجم صادرات ۱۰٫۷ میلیارد دلاری در سال ۱۳۹۶ بوده است که عمده آن متعلق به زنجیره محصولات فولاد، مس و روی می‌باشد.

۴-۲-۶-۱-۳. تفاهم‌نامه‌ها و مشارکت‌های بین‌المللی

یکی از اقدامات مهم سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) در راستای توسعه و تجهیز معادن کشور، جذب سرمایه، فناوری و ایجاد بازارهای صادراتی جدید، انعقاد تفاهم‌نامه‌های خارجی و گسترش مشارکت‌های بین‌المللی است. در فضای پس‌ابرجام این سازمان توانست با ۱۵ کشور جهان شامل ایتالیا، فرانسه، اتریش، چین، کره جنوبی، آفریقای جنوبی، هند، ترکمنستان، افغانستان و جمهوری چک تفاهم‌نامه همکاری امضا کند. عمده حوزه فعالیت‌های مشارکتی با این کشورها به شرح زیر است:

- مشارکت کشور ایتالیا برای تولید لوله‌های بدون درز، نورد گرم و سرد فولاد و همچنین ایجاد یک کارخانه کنستانتیره سنگ‌آهن، ایجاد واحدهای بیلت آلومینیوم، فویل و سیم و کابل و همچنین نیروگاه‌های مورد نیاز؛
- مشارکت کشور فرانسه برای ایجاد یک کارخانه آندسازی مورد نیاز صنعت آلومینیوم و انجام مطالعات امکان‌سنجی طرح پترولیوم کُک؛
- مشارکت کشور اتریش برای تولید الکترودهای گرافیتی در قالب انجام سرمایه‌گذاری و انتقال دانش؛
- حضور شرکت‌هایی از کشورهای کره جنوبی و چین در صنعت فولاد، آلومینیوم و فرآوری عناصر نادر خاکی و همچنین ایمنی و فناوری‌های معدنی؛
- مشارکت کشور هندوستان با ایمیدرو به منظور ایجاد واحداث یک کارخانه مشترک آلومینیوم‌سازی با رویکرد صادراتی در سواحل جنوبی ایران؛
- همکاری آفریقای جنوبی در آموزش و انجام پروژه‌های مشترک با مرکز تحقیقات فرآوری مواد معدنی ایران.

۴-۲-۶-۱-۴. فعالیت‌های اکتشافی

تاکنون اکتشافات صورت گرفته نشان دهنده ذخیره ۵۷ میلیارد تنی از ۶۸ نوع ماده معدنی مختلف در کشور است. با توجه به لزوم گسترش اکتشاف به پهنه‌های جدیدتر و عمیق‌تر، ایمیدرو از سال ۱۳۹۳ برنامه وسیعی را با مشارکت نزدیک به ۱۰۰ شرکت خصوصی برای اجرای طرح‌های جدید اکتشافی آغاز نمود تا قریب به ۲۵۰ هزار کیلومتر از پهنه‌های کشور مورد جستجو و اکتشاف جدید قرار گیرد. تا پایان

سال ۱۳۹۶ برنامه اکتشاف منجر به رشد ذخایر عناصر ارزشمند در ذخیره معدنی کشور شد که به تبع آن امیدوار برنامه‌های جذب سرمایه در این مناطق را آغاز نمود. در این سال با بودجه ۱۱۴۶ میلیارد ریالی، قریب به ۱۱۹ هزار متر حفاری معطوف به شناسایی و پی جویی سنگ آهن، زغال سنگ، بوکسیت، عناصر نادر خاکی، طلا و مس صورت پذیرفت. در جدول زیر میزان افزایش در برخی از عناصر معدنی کشور به واسطه برنامه اکتشافی امیدوار شرح داده شده است.

جدول ۴-۳. میزان افزایش عناصر معدنی در برنامه‌های اکتشاف ۹۶-۱۳۹۳

ماده معدنی	منابع قبلی	منابع فعلی	میزان افزایش
طلا (تن)	۲۵۲	۲۹۴	۴۲
بوکسیت (میلیون تن)	۱۴	۳۵	۲۱
باریت (میلیون تن)	۱۰	۱۱۳	۱۰۳
آنتیموان (تن)	۵۰۰۰	۳۵۰۰۰	۳۰۰۰۰
عناصر نادر خاکی (تن)	-	-	۶۵۰۰۰
زغال کک شو (میلیون تن)	۷۵۲	۱۰۹۷	۳۴۵
زغال حرارتی (میلیون تن)	۴۱۰	۶۳۰	۲۲۰
سنگ آهن (میلیون تن)	۲۶۵۰	۳۱۵۰	۵۰۰

ماخذ: سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران.

۴-۲-۶-۱-۵. پژوهش و فناوری

در سال ۱۳۹۶ امیدوار با هدف توسعه امر پژوهش و ارتقای فناوری، بیش از ۳۳۰ میلیارد ریال در قراردادهای پژوهشی تخصصی مرتبط با معدن و صنایع معدنی، حمایت از چاپ کتاب‌های تخصصی، حمایت از همایش‌های معدنی و صنایع معدنی، همکاری با سازمان نظام مهندسی، حمایت از پایان نامه‌های تحصیلات تکمیلی مرتبط و همچنین تجهیز آزمایشگاه‌ها هزینه و سرمایه‌گذاری کرده است. همچنین شرکت‌های تابعه و وابسته بیش از ۲۳۰ پروژه پژوهشی با هزینه بیش از ۱۶۷ میلیارد ریال انجام داده‌اند.

۴-۲-۶. صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی

به منظور تحقق توسعه پایدار در بخش معدن، ایجاد تضمین و امنیت سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های معدنی و همچنین هدایت و راهبری این سرمایه‌گذاری در راستای اهداف کلان کشور، به استناد ماده ۳۱ قانون معادن مصوب سال ۱۳۷۷ مجلس شورای اسلامی، صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی تأسیس و اساسنامه آن در جلسه مورخ ۱۳۸۰/۳/۱۶ هیأت وزیران بنا به پیشنهاد شماره ۱۰۰/۱۲۳۷۵ مورخ ۱۳۷۷/۱۱/۲۷ وزارت صنایع و معادن تصویب گردید. این صندوق صرفاً شرکت بیمه‌ای بوده که برای پوشش ریسک سرمایه‌گذاری در بخش‌های اکتشاف، استخراج و فرآوری مواد معدنی تشکیل شده است. انواع پوشش‌های بیمه‌ای صندوق شامل بیمه‌نامه سرمایه‌گذاری اکتشاف، بیمه‌نامه سرمایه‌گذاری بهره‌برداری از معادن، بیمه‌نامه سرمایه‌گذاری کانه‌آرایی و فرآوری مواد معدنی، بیمه‌نامه دوران بهره‌برداری معادن (کاهش قیمت، توقف موقت)، بیمه‌نامه کانه‌آرایی و فرآوری مواد معدنی (کاهش قیمت، توقف قیمت)، بیمه‌نامه اعتباری اکتشاف (در مراحل تفصیلی)، بیمه‌نامه اعتباری بهره‌برداری، بیمه‌نامه اعتباری کانه‌آرایی و فرآوری مواد معدنی می‌باشد. علاوه بر آن، در خصوص تسهیلات وام بانکی نیز صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی همکاری لازم را با دستگاه‌های تسهیلات‌دهنده و بانک‌های عامل در راستای کاهش ریسک تسهیلات اعطایی به متقاضیان به عمل می‌آورد.

نگاهی به عملکرد صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی نشان می‌دهد که تعداد و ارزش مجموع بیمه‌نامه‌های صادره این صندوق در سال ۱۳۹۶ به نسبت سال ۱۳۹۵ به ترتیب با کاهش ۱۹,۵ درصدی و افزایش ۴۱۹,۱ درصدی همراه بوده است. افزایش ارزش بیمه‌نامه‌های صادره ناشی از افزایش ۶۰۱,۶ درصدی ارزش بیمه‌نامه‌های اعتباری بوده در سال ۱۳۹۶ بوده است.

جدول ۴-۳۲. عملکرد صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی به تفکیک نوع بیمه‌نامه (میلیارد ریال)

درصد تغییر		۱۳۹۵		۱۳۹۶		نوع بیمه‌نامه
		ارزش	تعداد	ارزش	تعداد	
ارزش	تعداد	ارزش	تعداد	ارزش	تعداد	اعتباری
۶۰۱,۶	۵۵,۶	۲۸۹,۲	۹	۲۰۲۹,۳	۱۴	
-۱۹,۹	-۴۰,۶	۱۲۰,۳	۳۲	۹۶,۳	۱۹	سرمایه‌گذاری
۴۱۹,۱	-۱۹,۵	۴۰۹,۵	۴۱	۲۱۲۵,۶	۳۳	مجموع

ماخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت.

عمده بیمه‌نامه‌های اعتباری صادره در سال ۱۳۹۶ به ترتیب مربوط به استان‌های کرمان (۲ بیمه‌نامه به

ارزش ۷۷۲٫۶ میلیارد ریال)، خراسان جنوبی (۲ بیمه نامه به ارزش ۷۱۲ میلیارد ریال)، یزد (۲ بیمه نامه به ارزش ۳۲۶ میلیارد ریال) و سمنان (۲ بیمه نامه به ارزش ۶۴٫۶ میلیارد ریال) بوده است. استان های سمنان (۴ بیمه نامه به ارزش ۱۲ میلیارد ریال)، آذربایجان غربی (۴ بیمه نامه به ارزش ۴٫۶ میلیارد ریال) و خراسان جنوبی (۳ بیمه نامه به ارزش ۴٫۶ میلیارد ریال) نیز بیشترین بیمه نامه های سرمایه گذاری صادره در سال ۱۳۹۶ را از آن خود کردند.

۴-۲-۳. سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور

سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور در سال ۱۳۴۱ هجری شمسی با همکاری سازمان ملل تاسیس گردید. این سازمان مسئول انجام بررسی های زمین شناسی و معدنی در سراسر کشور، جمع آوری و ایجاد هماهنگی بین نتایج فعالیت های انجام شده و تهیه، تکمیل و انتشار نقشه های زمین شناسی ایران می باشد. در سال ۱۳۷۸ وظایف اکتشافی وزارت معدن و فلزات سابق تماماً به سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی ایران محول گردید. این سازمان در حال حاضر مسئول مطالعات زمین شناسی کشور و ارزیابی اکتشافی منابع معدنی بجز هیدروکربورها است. گروه های مختلف سازمان شامل چینه شناسی، سنگ شناسی، رسوب شناسی، زمین شناسی دریایی، فسیل شناسی، زمین ساخت، لرزه زمین ساخت، اکتشاف، ژئوفیزیک، ژئوشیمی، ژئومتیکس و آزمایشگاه های مختلف در چارچوب قانون جدید معدن و براساس رهنمودهای کلی صادره از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت فعالیت می کنند.

با توجه به وظایف این سازمان، عملکرد آن در حوزه های تهیه نقشه های زمین شناسی، جمع آوری اطلاعات ژئوفیزیک هوایی و زمینی، اکتشافات عمقی و تفصیلی و خدمات آزمایشگاهی قابل طبقه بندی است. برخی از مهم ترین اقدامات این سازمان در سال ۱۳۹۶ به شرح زیر است:

- شناسایی و اکتشاف طلای خونیک در خراسان جنوبی و واگذاری به بخش خصوصی
- شناسایی و اکتشاف طلا، آهن، مس و روی عشوند همدان و واگذاری به شرکت تهیه و تولید
- شناسایی و اکتشاف آهن در ندوشن یزد و واگذاری به شرکت تهیه و تولید
- شناسایی و اکتشاف طلای بزمان ۲ و ۳ در سیستان و بلوچستان و واگذاری به شرکت تهیه و تولید
- شناسایی و اکتشاف آنتیوان، طلا، سرب و روی شورآب و واگذاری به شرکت تهیه و تولید
- شناسایی و اکتشاف سه محدوده ید گلستان و واگذاری به بخش خصوصی
- آغاز پروژه پتانسیل یابی معدنی کرومیت
- برداشت های الکترومگنتیک

- تدقیق گسل‌های ۵ کلانشهر تهران، کرج، مشهد، تبریز و کرمان و تعیین نرخ لغزش و میزان جابه جایی گسل‌های بنیادی
- اکتشاف و تهیه نقشه‌های زمین‌شناسی شامل
 - * شناسایی، پی‌جویی و اکتشاف عمومی ۱۳۶۸۱۴ کیلومتر مربع
 - * تهیه ۴۸ نقشه زمین‌شناسی کاربردی در مقیاس‌های مختلف
 - * تهیه ۲۳ نقشه مخاطراتی زمین‌شناسی
 - * تعداد ۱۸۳۰۰ برداشت ژئوفیزیک هوایی
 - * آنالیز ۲۵۹۶۱ نمونه

۳-۴. صنایع فناورانه و دانش‌بنیان

تثوری‌های مدرن موفقیت اقتصادی یک کشور را عمدتاً در گرو ظرفیت نوآوری و توسعه فناوری می‌دانند. گزارش سالانه مجمع جهانی اقتصاد سه مرحله اصلی را برای توسعه اقتصادی معرفی نموده است: مرحله اول اقتصاد مبتنی بر منابع، مرحله دوم اقتصاد مبتنی بر کارایی و مرحله سوم اقتصاد مبتنی بر دانش. جمهوری اسلامی ایران که از زمان نخستین حضور در رتبه‌بندی گزارش رقابت‌پذیری یعنی سال ۲۰۱۰ - ۲۰۱۱ در مرحله گذار از مرحله ۱ به مرحله ۲ دسته‌بندی می‌شد، در گزارش سال ۲۰۱۶-۲۰۱۷ برای نخستین بار موفق شده است خود را در میان اقتصادهای مبتنی بر کارایی در مرحله دوم قرار دهد.

با این وجود، یکی از معضلات عمده در بخش‌های صنعتی، معدنی و تجاری کشور همچنان ضعف توسعه فناوری و نوآوری است، به نحوی که براساس آمارهای موجود، حدود ۳۰ درصد از ماشین‌آلات در صنایع کوچک و متوسط و ۲۰ درصد از ماشین‌آلات خطوط تولید واحدهای صنعتی بزرگ کشور فرسوده هستند و با گسترش دامنه تحریم‌ها، انتظار می‌رود این فرسودگی خطوط و ضعف دانش‌فنی افزایش یابد. تقویت رسوخ فناوری و ارتقاء ظرفیت نوآوری با استفاده از توانمندی‌های موجود کشور، می‌تواند زمینه‌ساز بهبود بهره‌وری و افزایش ارزش افزوده محصولات تولیدشده در کشور باشد. با این اوصاف سوال اینجاست که آیا با توجه به تاکید سیاست‌گذاران کشور بر تحقق اقتصاد دانش‌بنیان و تولید محصولات با ارزش افزوده بالاتر و جلوگیری از خام‌فروشی، صنایع کشور در این مسیر به اهداف تعیین شده رسیده‌اند؟ برای پاسخگویی به این سوال، وضعیت صنایع کشور براساس دستیابی به اهداف تعیین شده برای ارتقای فناوری و براساس گزارش‌های داخلی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. همچنین وضعیت اقتصاد دانش‌بنیان، به عنوان یکی از ارکان توسعه فناوری، مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت جمع‌بندی از میزان توسعه فناوری در صنایع کشور ارائه می‌گردد.

۴-۳-۱. رسوخ فناوری در صنایع کشور

رسوخ فناوری در صنایع و ارتقاء ظرفیت نوآوری با استفاده از توانمندی‌های موجود در کشور در این بخش‌ها، می‌تواند زمینه‌ساز بهبود بهره‌وری و افزایش ارزش افزوده محصولات تولیدشده در کشور باشد. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر می‌شود که آمار منتشرشده از جانب مرکز آمار ایران نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۳ بنگاه‌های بزرگ کشور (با بیش از ۱۵۰ کارکن)، اگرچه سهم حدود ۱۰ درصدی از کل بنگاه‌های صنعتی را دارند، اما بیش از ۹۰٪ صادرات صنعتی، ۸۰٪ ارزش افزوده صنعتی و ۶۰٪ اشتغال صنعتی کشور را به خود اختصاص داده‌اند و از همین رو، هر تغییر کوچک در سطح دانش و توان فناورانه آن‌ها، تأثیرات بزرگی بر اقتصاد کشور خواهد گذاشت. در جدول زیر وضعیت فعلی شاخص‌های اصلی فناوری و نوآوری در صنایع کشور با اهداف تعیین شده برای آن‌ها مقایسه شده است.

جدول ۴-۳۳. اهداف کمی برنامه رسوخ فناوری و نوآوری در بخش صنعت، معدن و تجارت

ردیف	عنوان	وضعیت کنونی بر اساس داده‌های موجود در افاق ۱۴۰۴	هدفگذاری
۱	سهم ارزش افزوده بخش (صنعت، معدن و تجارت) از تولید ناخالص داخلی	۳۱/۶ درصد	۳۵
۲	درصد محصولات با فناوری متوسط به بالا از کل محصولات ساخته شده (صنعتی)	۳۶/۳	۵۰
۳	درصد صادرات محصولات با فناوری بالا از کل صادرات غیرنفتی	کمتر از ۱ درصد	۱۰
۴	نسبت هزینه‌کرد تحقیق و توسعه به تولید ناخالص داخلی	۰/۶۴	۴
۵	درصد هزینه‌کرد بنگاه‌های تجاری در بخش تحقیق و توسعه به کل هزینه‌کرد تحقیق و توسعه کشور	۱۷	۵۰

ماخذ: برنامه توسعه محصولات دانش بنیان، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری

بر اساس آخرین آمارهای رسمی، سهم هزینه‌های تحقیق و توسعه از تولید ناخالص داخلی ۰/۶۴ است و با وجود تأکید سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و برنامه‌های توسعه مبنی بر افزایش سهم تحقیق و توسعه این امر محقق نشده است. سهم نسبتاً ثابت هزینه‌های تحقیق و توسعه از کل هزینه‌های بنگاه در سال‌های اخیر بر عدم توجه کافی به تحقیق و توسعه در بنگاه‌های کشور دلالت دارد. در نتیجه سهم کالاهای صنعتی با فناوری متوسط و بالا از ارزش افزوده صنعت و صادرات کم‌تر از اهداف تعیین شده در برنامه

بوده است. برای بهبود این شاخص ها و توسعه سطح فناوری در صنایع کشور، وزارت صنعت، معدن و تجارت فعالیت هایی را در دستور کار قرار داده است. این فعالیت ها عمدتاً شامل مجوزها و گواهی هایی است که به صورت مستقل و یا طی همکاری با معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری صادر می شود.

جدول ۴-۳۴. مجوزها و گواهی های وزارت صنعت، معدن و تجارت در زمینه صنایع پیشرفته و دانش بنیان

عنوان	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۶	درصد تغییر (مدت مشابه)
تایید سطح فناوری واحدهای صنایع پیشرفته	۸۵	۱۱۹	۴۰،۰
گواهی تحقیق و توسعه صادره	۳۶۱	۳۳۲	-۸،۱
پروانه تحقیق و توسعه صادره	۱۴۲	۲۱۷	۵۲،۸
جواز تاسیس مرکز پژوهش های صنعتی و معدنی- صادره	۲۴	۳۶	۵۰،۰
پروانه پژوهش مرکز پژوهش های صنعتی و معدنی- صادره	۱۹	۱۳	۳۱،۶
شرکت های تایید شده دانش بنیان صنعتی	۲۵۰	۴۱۶	۶۶،۴

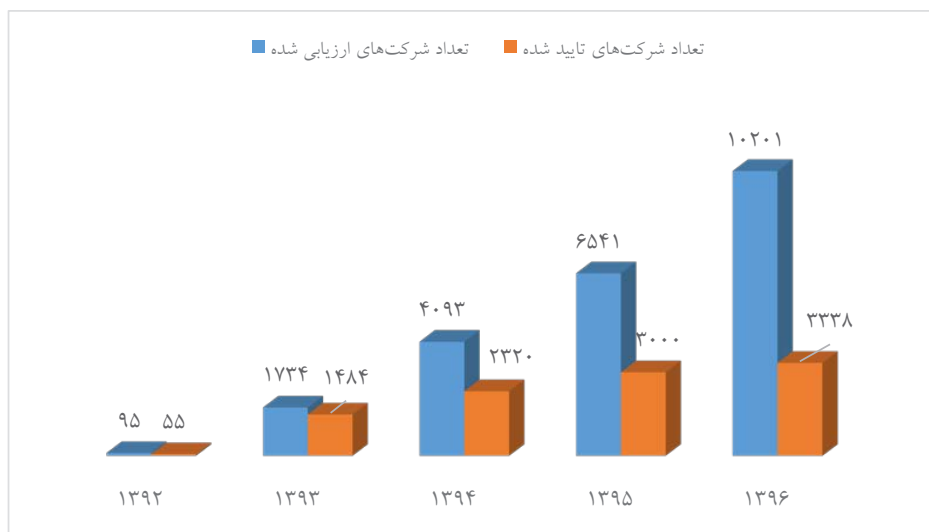
ماخذ: گزارش های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

بر اساس آخرین اطلاعات منتشر شده از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت، در سال ۱۳۹۶ شاخص های «تایید سطح فناوری واحدهای صنایع پیشرفته» و «جواز تاسیس مراکز پژوهشی صنعتی و معدنی» به ترتیب رشد ۴۰ درصدی و ۵۰ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل نشان می دهند. در این بازه، «پروانه تحقیق و توسعه صادره» افزایش ۵۲،۸ درصدی داشته است و «پروانه پژوهش مراکز پژوهش های صنعتی و معدنی» رشد ۳۱،۶ درصدی نسبت به سال گذشته داشته است. همچنین در این سال تعداد ۴۱۶ شرکت دانش بنیان صنعتی مورد تایید قرار گرفته است که نسبت به سال قبل از آن ۶۶،۴ درصد رشد داشته است. در سال ۱۳۹۶ تنها تعداد «گواهی تحقیق و توسعه صادره» نسبت به سال قبل کاهش ۸،۱ درصدی داشته است. این نشان می دهد که در سال ۱۳۹۶ در مجموع شرکت ها توجه بیشتری به تحقیق و توسعه داشته اند و وزارت صنعت، معدن و تجارت نیز حمایت های بیشتری از صنایع جهت صدور مجوزها و گواهی تحقیق و توسعه انجام داده است.

۴-۳-۲. اقتصاد دانش بنیان

در دولت یازدهم و دوازدهم، اجرایی سازی قانون حمایت از شرکت های دانش بنیان (مصوب ۱۳۸۹) از سیاست های اصلی بوده است؛ قانونی که اجرای جدی آن تا سال ۱۳۹۲ به تعویق افتاده بود. در آغاز دولت یازدهم، تنها ۲ شرکت از مسیر این قانون، تأیید صلاحیت شده بودند که این رقم تا اسفند ۱۳۹۶ با رشد نمایی به ۳۳۳۸ شرکت رسید. مزایای قانون حمایت از شرکت های دانش بنیان نظیر معافیت مالیاتی، عوارض، حقوق گمرکی، سود بازرگانی و عوارض صادراتی و تسهیلات بانکی، نقش عمده ای در رشد بیش از ۶۰ برابری شرکت های دانش بنیان در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۲ داشته است.

نمودار ۴-۱۴. آمار شرکت های دانش بنیان ارزیابی شده و مورد تأیید

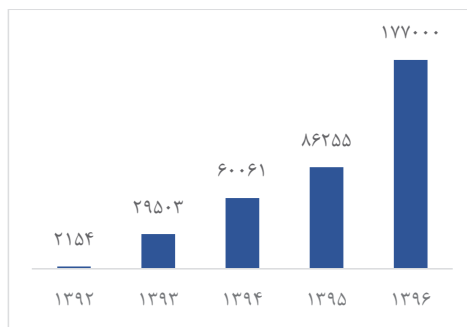
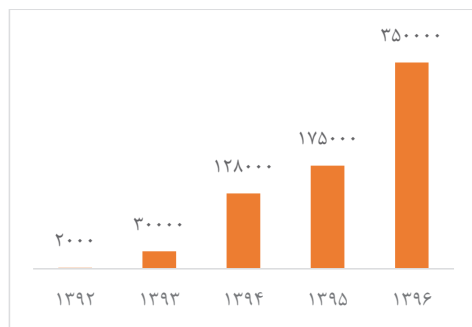
ماخذ: معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری.

شرکت های دانش بنیان سهم قابل توجهی در اشتغال نیروهای متخصص و تحصیل کرده نیز دارند و درآمد این شرکت ها نیز روند افزایشی را نشان می دهد.

نمودار ۴-۱۵. اشتغال و درآمد ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان

درآمد ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان
(میلیارد ریال)

تعداد اشتغال ایجاد شده توسط شرکت‌های
دانش‌بنیان

ماخذ: معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری.

شرکت‌های دانش‌بنیان تا آذرماه بالغ بر ۱۷۷ هزار اشتغال مستقیم ایجاد نموده‌اند و مجموع درآمد این شرکت‌ها در سال مالی ۱۳۹۶ به بیش از ۳۵ هزار میلیارد ریال رسیده است. صندوق نوآوری و شکوفایی به عنوان بازوی نظام تامین مالی در اقتصاد دانش‌بنیان، نقش مهمی در توسعه فعالیت‌های بنگاه‌ها و شرکت‌های فعال در حوزه‌های دانش‌بنیان دارد. در جدول زیر آمار طرح‌های مورد حمایت توسط صندوق نشان داده شده است.

جدول ۴-۳۵. آمار طرح‌های تعیین تکلیف شده

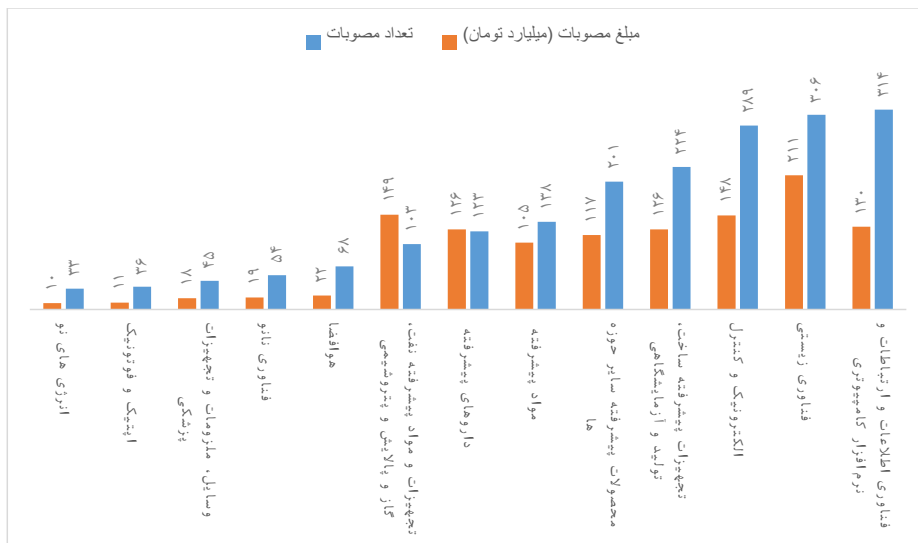
عنوان	تعداد	درصد
طرح‌های مصوب	۵۳۸۵	۷۶٫۲٪
طرح‌های رد، اصلاح و انصرافی، از دستور کار خارج شده	۱۶۷۴	۲۳٫۸٪
کل طرح‌های تعیین تکلیف شده	۷۰۵۹	۱۰۰٪

ماخذ: صندوق نوآوری و شکوفایی.

در مجموع ۵۳۸۵ طرح حمایتی مورد تصویب قرار گرفته است. نسبت شرکت‌های دانش‌بنیان دارای درخواست به شرکت‌های دانش‌بنیان (از ابتدا تاکنون)، ضریب نفوذ صندوق نوآوری نامیده می‌شود، که در حال حاضر این شاخص حدود ۵۷٪ است. بیشترین تسهیلات به شکل وام‌های قرض‌الحسنه

و تامین مالی به طرح‌های مصوب اختصاص یافته است. در شکل زیر تسهیلات صندوق نوآوری و شکوفایی به تفکیک حوزه‌های فناوری نشان داده شده است.

نمودار ۴-۱۶. تسهیلات مصوب صندوق به تفکیک حوزه‌های مختلف فناوری

ماخذ: صندوق نوآوری و شکوفایی.

بیشترین مبلغ تسهیلات به حوزه فناوری زیستی (۲۱۱ میلیارد تومان) و تجهیزات و مواد پیشرفته نفت، گاز و پالایش و پتروشیمی (۱۴۹ میلیارد تومان) اختصاص دارد، که نشان‌دهنده حمایت بی‌سابقه از فناوری زیستی است. این در حالی است که بیشترین طرح‌های مصوب در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات و پس از آن فناوری زیستی بوده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل چهارم

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سال ۱۳۹۶ رشد ۵٫۹ درصدی را تجربه کرد و ۳ رشته فعالیت «تولید سایر وسایل حمل‌ونقل ۲۰٫۳ درصد»، «تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری ۱۹٫۵ درصد»، و «تولید وسایل نقلیه موتوری ۱۱٫۳ درصد» بیشترین رشد را داشته‌اند. نکته حائز اهمیت در این بخش حضور رشته فعالیت‌های پیشران «محصولات شیمیایی ۵٫۲ درصد»، «فلزات اساسی ۳٫۸ درصدی» و «صنایع پالایشگاهی ۱٫۲ درصدی» در گروه صنایع دارای رشد کمتر از شاخص کل بوده است. تولید محصولات منتخب صنعتی در سال ۱۳۹۶ متأثر از عوامل مختلفی بود که مهمترین آنها عبارت از بهره‌برداری طرح‌های در دست‌اجرا، تغییر روند صادرات و اندازه بازار (داخلی و خارجی) و سهولت واردات مواد اولیه است. در این سال پروانه‌های بهره‌برداری صادره صنعتی از نظر تعداد با رشد ۳٫۳ درصدی، از نظر میزان سرمایه رشد ۰٫۵ درصدی و از نقطه نظر اشتغال با رشد ۱۶ درصدی مواجه شدند. که این امر ناشی از رشد سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری صادره در رشته فعالیت‌های کاربر بوده است. در بخش صنعت بالغ بر ۲٫۸ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی مصوب شده است که بیشترین میزان این سرمایه‌گذاری توسط کشور آلمان به سهم ۵۱٫۹ درصدی می‌باشد. همچنین بر اساس مناطق سرمایه‌گذاری استان فارس با جذب ۲۵٫۳ درصدی بیشترین میزان سرمایه‌گذاری خارجی را جذب نموده است. در همین ارتباط به لحاظ رشته فعالیت صنعتی نیز بیشترین میزان سرمایه‌گذاری در رشته فعالیت «تولید وسایل نقلیه موتوری» با سهم ۲۸ درصدی بوده است. بررسی ارزش افزوده رشته فعالیت‌های در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که سه رشته فعالیت منبع محور «محصولات شیمیایی ۲۷٫۶ درصد»، «فلزات اساسی ۱۴٫۹ درصد» و «صنایع غذایی و آشامیدنی ۱۲٫۳ درصد» مجموعاً ۵۴٫۸ درصد از ارزش افزوده زیرگروه صنعت در سال ۱۳۹۴ را خلق کرده‌اند. نسبت پایین ارزش افزوده به ارزش تولید زیرگروه صنعت نشان دهنده تمرکز تولید رشته فعالیت‌های صنعتی بر محصولات با ارزش افزوده پائین (حلقه‌های ابتدایی زنجیره ارزش صنعتی) و عدم توازن داخل در ایجاد ارزش افزوده بالا بر مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای وارداتی است.

در سال ۱۳۹۶ محصولات چینی بهداشتی، شیشه جام، کاشی و سرامیک، کنسانتره ذغال سنگ و فولاد با رشد به ترتیب با رشد ۲۱، ۱۹، ۱۷، ۱۲ و ۱۱ درصد بیشترین رشد در تولید نسبت به سال ۱۳۹۵ را تجربه کرده‌اند. بیشترین کاهش تولیدات معدنی و صنایع معدنی در سال ۱۳۹۶ نیز مربوط به تولید «مس کاتد ۱۶- درصد»، «ظروف شیشه‌ای ۱۱- درصد»، «ظروف چینی ۲- درصد» و «سیمان ۱- درصد» بوده است. افزایش تولید فولاد و زغال سنگ کشور به طور مستقیم مرتبط با سیاست‌های دولت در جهت افزایش تولید فولاد کشور و ظرفیت سازی ۵۵ میلیون تنی برای چشم انداز ۱۴۰۴ بوده، به طوری که در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۶ ظرفیت تولید فولاد خام کشور از ۲۰ میلیون تن به حدود ۳۳ میلیون تن افزایش یافته است. از طرف

دیگر با توجه به مصرف عمده سیمان و مس در ساخت و ساز و ایجاد مسکن، رکود بخش مسکن و کاهش بودجه عمرانی کشور و همچنین محدودیت‌های وارداتی برخی از کشورهای واردکننده، از مهمترین دلایل کاهش تولید این دو فرآورده در کشور بوده است. مطابق با اطلاعات مرکز آمار، در سال ۱۳۹۵ بیشترین ارزش تولیدات معدن کشور متعلق به سنگ آهن با سهم ۴۶٫۸ درصد و سنگ مس با سهم ۲۴٫۳ درصد بوده است و پس از آن سنگ‌های تزئینی با سهم ۵٫۹ درصد، سنگ آهک با سهم ۵ درصد و زغال سنگ خشک با سهم ۳٫۹ درصد قرار گرفته اند و کرمان نیز با سهم ۴۵٫۹ درصدی، بیشترین سهم را در تولید محصولات معدنی به خود اختصاص داده است. افزایش بهای جهانی محصولات معدنی در سال ۱۳۹۵، سبب رشد ۴۵ درصدی ارزش افزوده این بخش طی بازه زمانی ۹۵-۹۴ گردید. توزیع اشتغال معدن کشور بین استان‌ها نیز نشان می‌دهد که کرمان، یزد و خراسان رضوی به ترتیب با ۲۴٫۶ درصد، ۱۴ درصد و ۵٫۹ درصد بیشترین سهم از اشتغال را به خود اختصاص داده‌اند. در سال ۱۳۹۶ روند رو به رشد صدور مجوزهای اکتشاف و بهره برداری که از سال ۱۳۹۵ و در فضای پس‌ابرجام آغاز شده بود ادامه یافت، به طوریکه مطابق با پروانه‌های بهره برداری سال ۱۳۹۶ نزدیک به ۵۹۱۴ شغل جدید در بخش معدن کشور ایجاد گردید.

بررسی عملکرد سازمان‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت نشان می‌دهد که از منابع «صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک» در سال ۱۳۹۶ در راستای حمایت از صنایع کوچک، بهره‌برداری مکفی صورت نگرفته و عمده منابع آن صرف تمدید ضمانت‌نامه‌های صادره در دوره‌های قبل شده است. «سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران» نیز عمده فعالیت‌های خود را بر توسعه زیرساخت‌های تولیدی و توانمندسازی نیروی انسانی متمرکز نموده و در موضوعات ایجاد تعاملات بین‌المللی در راستای ارتقای رقابت‌پذیری و توسعه بنگاه‌های فعال در نواحی زیرمجموعه این سازمان و ارائه خدمات مشاوره در حوزه برندینگ و بازاریابی به شرکت‌های زیرمجموعه اقدامات مناسبی صورت نگرفته است. «سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران» به عنوان متولی ایجاد واحدهای صنعتی جدید و نوسازی بنگاه‌های فرسوده با سرمایه‌گذاری بر رشته فعالیت‌های دانش‌بنیان و علم محور نقش موثری در توسعه بخش صنعت در این حوزه داشته است.

در سال ۱۳۹۶ تعداد ۲۳ طرح با سرمایه‌گذاری بالغ بر ۲٫۳ میلیارد دلار توسط سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایمیدرو) به بهره‌برداری رسید که موجب اشتغال مستقیم ۴۸۵ نفر شد. همچنین در این سال عملیات اجرایی ۴ طرح بزرگ معدنی با سرمایه ۷۶۰ میلیون دلاری آغاز شد. در کنار سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری از طرح‌های اجرایی به عنوان دو وظیفه اصلی ایمیدرو، می‌توان به تفاهم‌نامه همکاری این سازمان با کشورها و سازمان‌های جهانی، فعالیت‌های اکتشافی و طرح‌های پژوهشی و تحقیق و توسعه ای آن نیز اشاره کرد. صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی نیز در سال ۱۳۹۶ تعداد ۳۳ بیمه‌نامه

اعتباری و سرمایه‌گذاری در بخش معدن به ارزش ۲۱۲۵ میلیارد ریال صادر نمود که از نظر ارزش رشد ۴۱۹ درصدی را نشان می‌دهد. عملکرد سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور را می‌توان در تهیه نقشه‌های زمین شناسی، جمع‌آوری اطلاعات ژئوفیزیک هوایی و زمینی، اکتشافات عمقی و تفصیلی و خدمات آزمایشگاهی طبقه‌بندی نمود.

شاخص‌های بین‌المللی، نظیر شاخص نوآوری جهانی و رقابت‌پذیری و گزارش‌های داخلی نشان می‌دهند توسعه فناوری صنایع کشور در سال ۱۳۹۶ روند مثبتی را تجربه کرده است. افزایش قابل توجه شرکت‌های دانش‌بنیان صنعتی در کنار افزایش پروانه‌ها و مجوزهای تحقیق و توسعه نشان از رویکرد مثبت بنگاه‌های اقتصادی و دستگاه‌های اجرایی به توسعه فناوری دارند. با این وجود صنایع کشور همچنان در تولید و صادرات محصولات با فناوری بالا، به عنوان خروجی و برون‌داد توسعه فناوری، موفقیت چندانی نداشته‌اند.

فصل پنجم

تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت و تحلیل پویایی‌های بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه

در سال ۱۳۹۶ بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، بالاترین سهم را در فرآیند تأمین مالی بخش صنعت و معدن (به‌خصوص بر سرمایه در گردش) داشتند، ضمن آنکه بیشتر تسهیلات در قالب عقود مشارکتی و بانخ‌های سود بالا پرداخت شد. از جمله سیاست‌های بانکی جهت خروج بخش صنعت و معدن از رکود، رشد ۸/۳ درصدی تسهیلات اعطایی به این بخش، افزایش تسهیلات برای طرح‌های ایجاد و توسعه‌ای جهت تکمیل طرح‌های صنعتی و کاهش نرخ سود تسهیلات بانکی بود که در قالب بسته پولی سال ۱۳۹۶ دنبال گردید. با این حال، از آنجاکه رویکرد انبساط اعتباری رویکرد عمومی بود، سهم بخش صنعت و معدن از کل تسهیلات اعطایی نظام بانکی در حدود ۱ درصد نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش یافت؛ ضمن آنکه تسهیلات بانک صنعت و معدن به عنوان بانک تخصصی این بخش، به علت محدودیت‌های منابع، کاهش بسیار چشمگیری (۷/۱۷- درصدی) را تجربه کرد. با این حال، به دلیل رشد ۹/۱۶ درصدی سپرده‌های این بانک (که عمدتاً ناشی از عاملیت وجوه صندوق توسعه ملی و نیز مشارکت در طرح رونق تولید بود) بانک یاد شده در تأمین مالی سرمایه در گردش واحدهای تولیدی کوچک و متوسط مشارکت مؤثری داشت. همچنین در این سال، تسهیلات ریالی صندوق توسعه ملی جهت تحریک سرمایه‌گذاری بخش صنعت و معدن با رشد ۸۸/۱ درصدی مواجه شد که عمدتاً معطوف به صنایع پتروشیمی و فلزات اساسی بود. تسهیلات ارزی این صندوق نیز با اولویت طرح‌های پتروشیمی، فولادی، سیمان، کاشی، سنگ و صنایع مشابه اعطا شد. در سال ۱۳۹۶ در قالب طرح رونق تولید مطابق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به حدود ۲۸۲۶۷ واحد تولیدی کوچک و متوسط و طرح نیمه‌تمام، مجموعاً حدود ۱۹۵ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شد. در کنار اعطای تسهیلات بانکی، حمایت‌های ضمانتی از این صنایع نیز صورت گرفت. در ارتباط با تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت توجه به چند نکته ضروری است: اول آنکه عمده تأمین مالی این بخش بانک محور است و بورس سهم جدی در آن ندارد؛ دوم آنکه سهم عمده تسهیلات صندوق توسعه ملی به صنایع منبع‌محور موجود اختصاص می‌یابد. بنابراین، توجه به افزایش سهم صنایع با ارزش افزوده بالا و صادرات با پیچیدگی بیشتر، ضروری است.

از طرفی، در سال ۱۳۹۶ تغییرات شاخص کل بورس و شاخص صنعت مثبت بوده و در قیاس با سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۲۹/۸ و ۲۴/۳ درصد رشد داشتند. این امر عمدتاً تحت تأثیر تحولات عرصه بین‌الملل و تشدید گمانه‌زنی‌ها در خصوص بازگشت تحریم‌ها علیه ایران و افزایش نرخ دلار و سایر ارزها بوده که نهایتاً افزایش شاخص قیمت صنایع بورسی را به دنبال داشت. عملکرد صنایع بورسی در سال ۱۳۹۶ حاکی از افزایش ارزش بازاری و سودآوری صنایع و عمدتاً سه صنعت مهم بورسی محصولات شیمیایی، ساخت فلزات

اساسی و صنایع فرآورده‌های نفتی، بوده است. با توجه به اینکه درآمد واقعی به ازای هر سهم (EPS) بورس در این سال افزایش داشته و سود تقسیمی به ازای هر سهم (DPS) در این مقطع با کاهش همراه بوده است، این امر می‌تواند بیانگر افزایش بکارگیری منابع درونی صنایع بورسی در تأمین مالی آنها باشد. سه صنعت محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، خودرو و ساخت قطعات، سهم عمده ارزش بازاری صنایع بورسی را در این سال در اختیار داشتند. از این سه صنعت، شاخص فلزات اساسی و محصولات شیمیایی با افزایش روپرو شدند؛ درحالی‌که شاخص صنعت خودرو و ساخت قطعات به سبب بیم بازگشت تحریم‌ها، زیان‌های انباشته قابل توجه شرکت‌های خودروساز و قطعات ساز، افزایش قیمت مواد اولیه (مانند انواع ورق‌های فولادی، آهن و مواد پتروشیمی) و افزایش هزینه‌های تولید قطعات وارداتی، با کاهش مواجه گردید. بررسی بازار فرابورس و بورس کالا در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که رشد عملکرد فرابورس، عمدتاً تحت تأثیر دو صنعت فلزات اساسی و محصولات شیمیایی (پس از اوراق تأمین مالی) بوده است، ضمن آنکه افزایش ارزش معاملات بازار فیزیکی بورس کالای ایران (به ویژه رینگ محصولات صنعتی و معدن و رینگ محصولات شیمیایی) نقش قابل توجهی در رشد عملکرد بورس کالای ایران ایفا نموده است.

این فصل، در دو بخش به بررسی عملکرد تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت؛ و تحلیل پویایی‌های آن بخش با تأکید بر صنایع مهم کارخانه‌ای و بررسی تغییرات شاخص‌های آن در بازار سرمایه کشور مشتمل بر بورس اوراق بهادار، فرابورس و بورس کالا پرداخته است.

۵-۱. نظام بانکی

۵-۱-۱. بانک‌ها و مؤسسات اعتباری

براساس آخرین اطلاعات موجود، میزان تسهیلات پرداختی بانک‌ها در سال ۱۳۹۶ به بخش‌های اقتصادی معادل ۶۱۳۹/۱ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با سال قبل رشدی در حدود ۱۲ درصد را تجربه کرده است. از این میزان تسهیلات اعطایی در سال ۱۳۹۶، بخش صنعت و معدن حدود ۱۷۴۲/۲ هزار میلیارد ریال را به خود اختصاص داده که در مقایسه با سال قبل حدود ۸/۳ درصد رشد داشته است. این در حالی است که سهم بخش صنعت و معدن از کل تسهیلات اعطایی بانک‌ها در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۱/۱ درصد کاهش یافته اما این نسبت در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۴ تغییر چندانی نداشته است.

جدول (۵-۱): میزان و سهم تسهیلات بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش‌های اقتصادی و بخش صنعت و معدن (هزار میلیارد ریال)

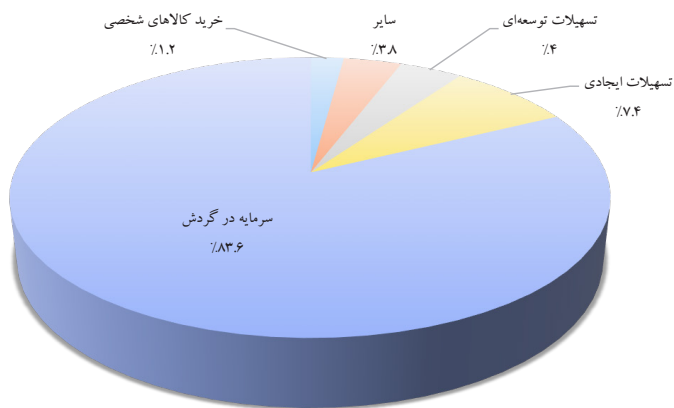
سال	کل بخش‌ها	صنعت و معدن	سهم بخش صنعت و معدن به کل بخش‌ها (درصد)	رشد اعطای تسهیلات به کل بخش‌ها (درصد)	رشد اعطای تسهیلات بخش صنعت و معدن (درصد)
۱۳۹۰	۲۰۰۸,۹	۶۳۴,۹	۳۱,۶	-	-
۱۳۹۱	۱۹۵۵,۸	۶۱۹,۳	۳۱,۷	-۲,۶	-۲,۴
۱۳۹۲	۲۳۶۲,۲	۷۰۶,۰	۲۹,۹	۲۰,۸	۱۴,۰۵
۱۳۹۳	۳۴۱۴,۱	۱۰۶۵,۹	۳۱,۲	۴۴,۵	۵۰,۸
۱۳۹۴	۴۱۷۳,۲	۱۲۱۹,۵	۲۹,۲	۲۲,۲	۱۴,۵
۱۳۹۵	۵۴۸۳,۶	۱۶۱۰,۲	۲۹,۳	۳۱,۴	۳۲,۰۷
۱۳۹۶	۶۱۳۹,۱	۱۷۴۲,۲	۲۸,۴	۱۲	۸,۳
متوسط	۳۶۴۸,۱	۱۰۸۵,۰	۳۰,۲	۲۱,۴	۱۹,۵

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

باین حال حتماً باید در تحلیل همین سهم (حدود ۳۰ درصد) از تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن احتیاط کرد، چراکه بخش قابل توجهی از آن مربوط به امهال و استمهال تسهیلات اعطایی سال‌های گذشته بوده و لذا تسهیلات جدیدی اعطا نشده است. باین وجود در راستای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، تسهیلات اعطایی بانک‌ها به بخش صنعت و معدن از منظر تسهیلات تکلیفی دولت و طرح رونق تولید (در راستای حمایت از صنایع کوچک و متوسط^۱) افزایش یافته است. نگاهی به سهم تسهیلات اعطایی بانک‌ها به بخش صنعت و معدن طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که عمده آن در قالب تسهیلات سرمایه در گردش (حدود ۸۳ درصد) اعطا شده است. از طرفی، سهم مجموع تسهیلات اعطایی ایجاد و توسعه‌ای بخش صنعت و معدن در این دو سال به ترتیب معادل ۱۲ و ۱۱/۴ درصد بوده است (جدول ۵-۲ و نمودار ۵-۱).

به این ترتیب یکی از سیاست‌های مهم دولت در سال‌های اخیر حفظ و حمایت از بنگاه‌های اقتصادی موجود بوده است که از جمله ابزارهای آن استفاده از ظرفیت سرمایه در گردش برای تسهیلات به این واحدها بوده است و به طور نسبی می‌توان گفت که این رویکرد نقش مؤثری در جلوگیری از تعطیلی بنگاه‌های صنعتی و معدنی کشور و یا افزایش ظرفیت‌های تولیدی آنان داشته است.

نمودار ۵-۱: ترکیب تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

۱. با توجه به اینکه واحدهای کوچک و متوسط در تأمین مالی با مشکل مواجهند و با عنایت به اینکه بخش قابل توجهی از مجوزهای فعالیت صادر شده توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت مربوط به SMEها است، در طرح رونق تولید در راستای حمایت از صنایع کوچک و متوسط، تسهیلاتی برای این بنگاه‌ها در نظر گرفته شده است.

نکته حائز اهمیت آن است که میزان تسهیلات اعطایی ایجادي به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۱/۱ هزار میلیارد ریال افزایش یافته است. این در حالی است که این میزان در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۴ با رشد چشمگیری مواجه بوده، به طوری که از میزان حدود ۸۳ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۴ به حدود ۱۲۷ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است (رشد حدود ۵۴ درصدی). این امر بیانگر توجه نظام بانکی در تحریک سرمایه گذاری و توسعه ظرفیت های تولیدی است و نتیجه این رویکرد تا حدی در رشد تولیدات و سرمایه گذاری های صنعتی سال ۱۳۹۵ قابل مشاهده است.

جدول (۵-۲): تغییر در مانده تسهیلات اعطایی به کل اقتصاد و بخش صنعت و معدن طی دوره ۹۶-۱۳۹۳ (هزار میلیارد ریال)

سال		۱۳۹۳				۱۳۹۴				۱۳۹۵			
بخش		صنعت و معدن		کل بخش ها		صنعت و معدن		کل بخش ها		صنعت و معدن		کل بخش ها	
هدف از تسهیلات		مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم
		(درصد)		(درصد)		(درصد)		(درصد)		(درصد)		(درصد)	
ایجاد		۸۳,۱	۶,۸	۴۲,۷	۱,۱	۱۲۷,۸	۸	۵۳۴,۲	۹,۷	۱۲۸,۹	۷,۴	۶۰۹,۵	۹,۹
سرمایه در گردش		۱۰۰۲,۸	۸۲,۳	۲۶۳۴,۳	۶۳,۱	۱۳۲۵,۰	۸۲,۳	۳۵۱۱,۸	۶۴,۰	۱۴۵۶,۸	۸۳,۶	۳۷۸۸,۸	۶۱,۷
تعمیر		۴,۲	۰,۳	۷۱,۱	۱,۷	۴,۷	۰,۳	۹۰,۳	۱,۷	۱۰,۵	۰,۶	۱۹۰,۵	۳,۱
توسعه		۷۵,۲	۶,۲	۲۳۱,۰	۵,۶	۶۳,۸	۴,۰	۲۳۹,۳	۴,۴	۶۹,۱	۴,۰	۳۰۱,۰	۴,۹
خرید کالای شخصی		۲۲,۴	۱,۸	۳۷۲,۳	۸,۹	۳۴,۳	۲,۱	۴۸۲,۰	۸,۸	۲۱,۵	۱,۲	۴۲۷,۳	۷,۰
خرید مسکن		۷,۹	۰,۶	۱۹۳,۳	۴,۶	۶,۸	۰,۴	۲۲۰,۷	۴,۰	۵,۸	۰,۳	۲۹۰,۴	۴,۷
سایر		۲۳,۹	۲	۲۵۰,۵	۶,۰	۴۶,۸	۲,۹	۴۰۵,۳	۷,۴	۴۹,۶	۲,۹	۵۳۱,۶	۸,۷
جمع		۱۲۱۹,۵	۱۰۰,۰	۴۱۷۳,۲	۱۰۰,۰	۱۶۰۹,۲	۱۰۰,۰	۵۴۸۳,۶	۱۰۰,۰	۱۷۴۲,۲	۱۰۰,۰	۶۱۳۹,۱	۱۰۰,۰

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

با توجه به تأثیرگذار بودن سیاست های پولی و تغییر آن ها بر عملکرد نظام بانکی و تأمین مالی، در بسته سیاست های پولی سال ۱۳۹۵، نرخ سود سپرده بانک ها و مؤسسات اعتباری در این سال نسبت به سال قبل آن حدود ۵/۰ درصد کاهش یافته و این تصمیمات در سال ۱۳۹۶ نیز تداوم داشته است. همچنین نرخ سود تسهیلات در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۴ نیز کاهش یافته به طوری که

نرخ سود عقود غیر مشارکتی و عقود مشارکتی به ترتیب حدود ۳/۰ و ۶/۰ درصد کاهش یافته‌اند^۱ (جدول ۳-۵).

جدول (۳-۵): نرخ‌های سود سپرده و تسهیلات در دوره ۹۶-۱۳۹۰ (درصد)

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
نرخ سود سپرده	۱۷	۱۷	۱۷-۲۱,۵	۲۲	۲۰	حداکثر ۱۵	۱۵,۰۱
نرخ سود عقود غیر مشارکتی	۱۴	۱۴۲	۱۴	۲۲	حداکثر ۲۱	حداکثر ۱۸	حداکثر ۱۸
نرخ سود عقود مشارکتی	۱۸-۲۱	۱۸-۲۱	۱۸-۲۱	حداقل ۲۱	حداکثر ۲۴	حداکثر ۱۸	حداکثر ۱۸

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ایران.

با عنایت به اینکه اعطای تسهیلات نظام بانکی کشور به‌طور کلی در قالب سه نوع عقود قرض الحسنه، مبادله‌ای و مشارکتی انجام می‌پذیرد^۲، سهم عقود مبادله‌ای از کل مانده تسهیلات بانکی در سال ۱۳۹۶ حدود ۳۹ درصد بوده که نسبت به سهم حدود ۳۴,۷ درصدی آن در سال ۱۳۹۵، حدود ۴/۳ واحد درصد افزایش یافته است. در مقابل سهم عقود مشارکتی در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال قبل حدود ۵/۳ واحد درصد کاهش داشته است (کاهش سهم از ۴۹ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۴۳/۷ درصد در سال ۱۳۹۶). کاهش سهم عقود مشارکتی در سال ۱۳۹۶ در حالی است که این عقود همچنان سهم بالایی از مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها را به خود اختصاص داده است. اعطای تسهیلات در قالب عقود مشارکتی (دارای نرخ سود بالا) به بخش تولید و به‌ویژه بخش صنعت و معدن^۳، با توجه به نرخ بالای آن‌ها در قیاس با عقود مبادله‌ای، با احتمال فراوان هزینه‌هایی تأمین مالی آن‌ها را افزایش می‌دهد.

روند اعطای تسهیلات نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ تا حد زیادی در ادامه روند حاکم بر این بخش در دوره ۹۵-۱۳۹۰ بوده است. با توجه به جدول (۱) در مجموع، میزان تسهیلات اعطایی بانک‌ها به‌کل بخش‌های اقتصادی در دوره ۹۶-۱۳۹۰ حدود ۲۵۵۳۷ هزار میلیارد ریال بوده است. میزان تسهیلات اعطایی بانک‌ها به‌کل بخش‌ها در دوره مذکور به‌غیر از سال ۱۳۹۱، دارای روند

۱. نرخ سود سپرده سال ۱۳۹۵، ۱۵ درصد و نرخ سود تسهیلات عقود مشارکتی و غیر مشارکتی حداکثر ۱۸ درصد به تصویب رسیده است.

۲. براساس مجموعه سیاست‌های پولی، اعتباری و نظارتی نظام بانکی مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۲۰

۳. هرچند در طبقه‌بندی‌ها، گروه سایر نیز وجود دارد، بیشترین سهم آن مربوط به مطالبات غیر جاری است که در زمره عقود به‌شمار نمی‌رود و خرید دین نیز جزئی از عقود مبادله‌ای است.

۴. بخش صنعت و معدن به علت دارا بودن سهم حدود ۳۰ درصدی از دریافت تسهیلات، متأثر از افزایش هزینه‌های تأمین مالی و به تبع آن افزایش هزینه‌های تولید است.

افزایشی بوده و به‌طور متوسط سالانه ۴/۲۱ درصد رشد داشته است. علاوه بر این، بخش صنعت و معدن در سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۰ فارغ از رونق یا رکود، به‌طور متوسط سالانه سهم حدود ۳۰ درصد از تسهیلات نظام بانکی را به خود اختصاص داده است. به‌علاوه از کل تسهیلات اعطایی به بخش‌های مختلف اقتصادی و بخش صنعت و معدن در دوره ۹۶-۱۳۹۳، سهم عمده تسهیلات پرداختی در قالب سرمایه در گردش بوده است که برای بخش صنعت و معدن آثار توسعه‌ای به‌همراه ندارد.

۵-۱-۲. بانک تخصصی صنعت و معدن

تسهیلات اعطایی بانک صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵ حدود ۷/۱۷ درصد کاهش یافته است. این در حالی است که سهم این بانک از تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ حدود ۲/۴ درصد بوده که نسبت به سال گذشته، ۴/۱ واحد درصد کاهش داشته است (جدول ۵-۴).

جدول (۵-۴): تسهیلات بانک صنعت و معدن و سهم آن از کل اعتبارات بخش صنعت و معدن (هزار میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن (هزار میلیارد ریال)	۶۳۴	۶۱۹	۷۰۶	۱۰۶۵	۱۲۱۹	۱۶۱۰	۱۷۴۲
تسهیلات بانک صنعت و معدن (هزار میلیارد ریال)	۲۵,۶۳	۳۱,۹	۴۰,۲	۴۹,۸	۸۱,۶	۹۰,۰	۷۴,۱
سهم بانک صنعت و معدن از تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن (درصد)	۴,۰۳	۵,۱	۵,۷	۴,۷	۶,۷	۵,۶	۴,۲
رشد تسهیلات بانک صنعت و معدن (درصد)	-	۲۴/۷	۲۶	۲۴	۶۴	۱۰,۳	-۱۷,۷

مأخذ: عملکرد بانک صنعت و معدن.

لازم به‌ذکر است، تسهیلات این بانک در سال ۱۳۹۶ مطابق با اولویت‌های اعلامی وزارتخانه بوده و معطوف به طرح‌های مرتبط با صنایع دارویی، سلولزی و شیمیایی؛ صنایع فلزی و ماشین‌سازی؛ تولید برق و صنایع برقی خانگی؛ ساختمانی، معادن و کانی‌های غیرفلزی بود. از طرفی، از دیگر کارکردهای این بانک در سال ۱۳۹۵، عاملیت وجوه صندوق توسعه ملی مطابق ماده ۵۷ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت ۲، بود. این امر سبب شده که سپرده‌های بانک صنعت و معدن طی دوره ۹۶-۱۳۹۵ در حدود ۱۷ درصد رشد یابند (جدول ۵-۵). همچنین، بانک صنعت و معدن علاوه بر ارائه تسهیلات به طرح‌های متوسط و بزرگ، در راستای طرح رونق تولید (تأمین مالی بنگاه‌های

تولیدی، بنگاه‌های کوچک و متوسط و طرح‌های نیمه تمام با پیشرفت بالای ۶۰ درصد در راستای اقتصاد مقاومتی) در سال ۱۳۹۶ با تأمین مالی سرمایه در گردش تعداد ۱۱۹۸ واحد تولیدی کوچک و متوسط، با رقمی معادل ۲۱/۴ هزار میلیارد ریال، رتبه پنجم را در میان تمامی بانک‌های کشور به دست آورد^۱.

جدول (۵-۵): عملکرد بانک صنعت و معدن در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (هزار میلیارد ریال)

شرح	سال ۱۳۹۴	سال ۱۳۹۵	درصد تغییر
مانده سپرده‌ها	۷۹,۷	۹۳,۱	۱۶,۹
گشایش اعتبارات اسنادی ریالی	۸,۳	۸,۶	۳,۴
گشایش اعتبارات اسنادی ارزی (میلیون دلار)	۱,۱	۲,۳	۱۰۶,۵
پرداخت‌ها ^۲	۹۰,۱	۷۴,۱	-۱۷,۷
وصولی‌ها	۵۴,۱	۵۲,۷	-۲,۷

مأخذ: گزارش عملکرد ۱۲ ماهه ۱۳۹۶ وزارت صنعت، معدن و تجارت.

میزان تسهیلات اعطایی این بانک در دوره ۹۵-۱۳۹۰ به طور متوسط سالانه حدود ۲۲ درصد رشد داشته است؛ به طوری که از میزان ۲۵/۶ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۱ به حدود ۷۴/۱ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۶ رسیده است. به رغم روند افزایش تسهیلات اعطایی بانک صنعت و معدن در دوره ۹۴-۱۳۹۰، رشد تسهیلات اعطایی این بانک در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۵ عمدتاً به علت کمبود منابع، محدود شده است.

۵-۲. صندوق توسعه ملی

عملکرد صندوق توسعه ملی نشان می‌دهد اعطای تسهیلات ریالی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل خود ۸۸/۱ درصد رشد داشته است. بخش صنعت یکی از حوزه‌های مهم در برخورداری از تسهیلات این صندوق به شمار می‌رود. بیشترین زیربخش‌های صنعتی دریافت‌کننده

۱. طبق پیگیری‌های صورت گرفته از بانک صنعت و معدن، نرخ اعطای این تسهیلات ۱۸ درصد بوده و به طرح‌های ارزیابی و معرفی شده از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت تخصیص یافته است.

۲. شامل پرداخت از منابع داخلی، وجوه اداره شده، حساب ذخیره ارزی و صندوق توسعه ملی است.

۳. پس از کسر سود سال‌های آتی و حساب مشترک مشارکت مدنی ارزی.

۴. سررسید گذشته + معوق + مشکوک الوصول.

تسهیلات نیز، صنایع منبع محور همچون پتروشیمی و فلزات اساسی می باشند. مهمترین بخش های صنعتی بهره مند از تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی شامل طرح های پتروشیمی، فولادی، سیمان، کاشی، سنگ و صنایع مشابه بوده است (جدول ۵-۶).

جدول (۵-۶): تسهیلات صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن (میلیون دلار- میلیارد ریال)

نوع تسهیلات	تا سال ۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
ریالی	۵۷۳۴۰	۲۵۷۹۰	۱۵۸۰۰	۱۷۰۰۰۶	۳۰۰۰۰۷	۵۶۴۵۵
ارزی	۱۷۸۲۸	۴۶۶۶	۶۱۱۲	۳۴۹۲	عدم دسترسی	۵۰۰۶

مأخذ: مصوبات صندوق توسعه ملی.

۵-۳. تأمین مالی صنایع کوچک و متوسط

۵-۳-۱. طرح رونق تولید

در سال ۱۳۹۶ در راستای طرح رونق تولید (وفق سیاست های اقتصاد مقاومتی^۲)، به ۲۸۲۶۷ واحد تولیدی کوچک و متوسط و طرح نیمه تمام دارای پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد جمعاً حدود ۱۹۵ هزار میلیارد ریال تسهیلات بانکی پرداخت شده که این امر تا حدودی مشکلات تأمین مالی این بنگاه ها را مرتفع نموده و گامی در جهت بهبود و رونق تولید بوده است (جدول ۵-۷). با این حال به دلیل فقدان یک سازوکار سیاستی روشن منطبق با یک سیاست صنعتی منسجم، امکان ارزیابی دقیق این طرح با محدودیت مواجه شده است

۱. با توجه به اینکه آمار تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی سال ۱۳۹۱ از ابتدای تأسیس تا ۱۳۹۱ بوده و اینکه صندوق توسعه ملی از ابتدای برنامه پنجم تأسیس شده است؛ از میانگین نرخ ارز دو سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ برای تبدیل مبلغ آن به ریال، استفاده شده است.

۲. طبق تبصره ۱۶ قانون بودجه کشور سال ۱۳۹۵، به دولت اجازه داده می شود برای تسریع در اجرای سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی به منظور تأمین اعتبار مورد نیاز پروژه های مصوب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، علاوه بر اعتباراتی که در بودجه دستگاه های اجرایی مصوب شده است، نسبت به استفاده از منابع بودجه حداکثر تا ۱۰ درصد اعتبارات هزینه ای (به استثنای فصول اول و ششم) و پنج درصد اعتبارات طرح های تملک دارایی های سرمایه ای به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور و تصویب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی برای تأمین اعتبار اجرای برنامه ها، طرح ها و پروژه های اقتصادی مورد استفاده قرار دهد.

جدول (۵-۷): تعداد طرح‌ها و واحدهای تولیدی کوچک و متوسط و طرح نیمه تمام دارای پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد وزارت صنعت، معدن و تجارت (فقره-میلیارد ریال)

شرح	تعداد طرح	تسهیلات پرداختی	جمع کل
تأمین مالی صنایع کوچک و متوسط	۲۸۲۶۷	۱۹۵۶۸۷/۶	۱۹۹۱۰

مأخذ: گزارش عملکرد پروژه رونق تولید^۱.

۵-۳-۲. صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران^۲

ارزش ضمانت‌نامه‌های صادره صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد ۳/۰ درصدی از نظر تعداد و رشد ۳/۴۳ درصدی از نظر مبلغ مواجه بوده است (جدول ۵-۸).

جدول (۵-۸): مبلغ ضمانت‌نامه‌های صادره و تمدید صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران

عنوان	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۶	درصد تغییر
ضمانت‌نامه‌های صادره و تمیدی	تعداد ضمانت‌نامه (فقره)	۳۵۲	۳۵۳
	مبلغ ضمانت‌نامه (میلیارد ریال)	۱۸۴۷,۳	۲۶۴۶,۹

مأخذ: عملکرد صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران و گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۵.

ضمانت‌نامه‌های صادره و تمیدی صنایع کوچک در سال ۱۳۹۶ ارزشی معادل ۲۶۴۶/۹ میلیارد ریال داشته و در قالب ۳۵۳ ضمانت‌نامه صورت پذیرفته است.

۵-۳-۳. صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک (صحا)^۳

صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک یکی از صندوق‌های زیرمجموعه وزارت صنعت،

۱. نامه وزارت صنعت، معدن و تجارت به معاون اول رییس جمهور در تاریخ ۱۳۹۵/۱۲/۱۸ به شماره نامه ۶۰/۲۷۵۸۶۵

۲. این صندوق خدماتی از قبیل تضمین حداکثر ۷۰ درصد و در مناطق کمتر توسعه یافته تا ۸۵ درصد اصل و سود تسهیلات بانکی به صنایع؛ ضمانت‌نامه پرداخت سود و عوارض گمرکی و ترخیص موقت؛ ضمانت‌نامه ترانزیت کالا؛ ضمانت‌نامه شرکت در مناقصات و مزایده؛ ضمانت‌نامه حسن انجام کار؛ پذیرش ریسک اعتبار خریدار (LC ریالی)؛ پذیرش ریسک ناشی از نوسانات نرخ ارز و اعتبارسنجی داخلی و خارجی را ارائه می‌دهد. سرمایه تأسیس این صندوق ۵۰۰ میلیارد ریال بوده و در سال ۱۳۹۴ افزایش سرمایه‌ای با معادل ریالی ۲۵ میلیون دلار و نیز ۱۵ میلیارد ریال داشته است. این افزایش سرمایه ۷۰ درصد از ارزش فعالیت‌های بیمه‌ای و ضمانت‌نامه‌ای سال ۱۳۹۴ این صندوق را شامل می‌شود.

۳. سرمایه اولیه این صندوق ۵۰ میلیارد ریال بوده که در سال‌های ۱۳۸۲ در حدود ۵۰۰ میلیارد ریال و در سال ۱۳۹۴ در حدود ۱۲۴۲ میلیارد ریال افزایش سرمایه داشته است. این افزایش سرمایه شامل ارزشی معادل ۱۲۰ درصد از حجم فعالیت‌های بیمه‌ای و تضمینی سال ۱۳۹۴ بوده است.

معدن و تجارت است که هدف عمده آن تقویت صنایع کوچک و متوسط از طریق ارائه خدمات کارشناسی، صدور ضمانتنامه، حمایت مالی و اعتباری به صورت تسهیلات با نرخ ترجیحی و اعطای کمک‌های بلاعوض است. با این حال از اولویت‌های تحت حمایت این صندوق می‌توان به فناوری اطلاعات و ارتباطات؛ صنایع زیرساختی؛ نیرو و انرژی‌های نو؛ صنایع الکترونیک مصرفی؛ بهداشت و درمان (مهندسی پزشکی)؛ صنایع دفاعی، هوا و فضا و خودرو اشاره کرد.

تسهیلات اعطایی این صندوق (قراردادهای منعقدشده) در سال ۱۳۹۶ به میزان ۸۰۱ میلیارد ریال در قالب ۱۵۶ طرح بوده که در مقایسه با میزان آن در سال ۱۳۹۵ (حدود ۶۶۷ میلیارد ریال) افزایش چشمگیر در حدود ۲۰ درصد داشته است. نکته قابل ذکر این است که این صندوق در سال ۱۳۹۶ تسهیلاتی به میزان ۱۶۹۵ میلیارد ریال برای طرح‌های در دست عقد قرارداد و ۱۱۲۴ میلیارد ریال در قالب طرح‌های مصوب در نظر گرفته است. علاوه بر این، صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک، به میزان ۹۸۸ میلیارد ریال ضمانت‌نامه در قالب ۲۷۳ طرح صادر و تمدید کرده است. همچنین ارزش ضمانت‌نامه‌های مصوب و در دست صدور این صندوق ۳۸۴ میلیارد ریال و در قالب ۵۲ طرح بوده است. این صندوق در دوره ۹۵-۱۳۸۶ تسهیلاتی به میزان ۲۹۰۵ میلیارد ریال پرداخت کرده که از این میزان حدود ۲۳۰۴ میلیارد ریال باز پرداخت شده است.

۵-۳-۴- سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران

سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی در جهت‌گیری و تخصیص اعتبارات عمرانی بودجه دولت به صنایع کوچک و متوسط نقش مهمی دارد که معمولاً در قالب دو طرح صورت می‌پذیرد. یک طرح مربوط به «کمک‌های فنی و اعتباری به صنایع کوچک و متوسط» و طرح دیگر در ارتباط با پروژه «کمک به نوسازی و تجدید ساختار صنایع در قالب وجوه اداره شده» است.

الف. طرح کمک‌های فنی و اعتباری به صنایع کوچک و متوسط:

عملکرد سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی در چارچوب این طرح در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که تنها بودجه مصوب برای کمک‌های فنی و اعتباری در این سال نسبت به سال ۱۳۹۴، با رشد منفی ۵۱/۸ درصدی مواجه شده؛ بلکه در عمل نیز، هیچ مبلغی در این ارتباط تخصیص نیافته است (جدول ۵-۹). در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ در مجموع ارزش کمک‌های فنی و اعتباری مصوب برابر با ۶۲۱ میلیارد ریال بوده که ۳۹ درصد از آن تخصیص یافته است. از مجموع ۲۴۳ میلیارد ریال بودجه تخصیصی به صنایع کوچک و متوسط در این ۶ سال، تقریباً نیمی از آن به میزان ۱۱۴ میلیارد ریال مربوط به سال ۱۳۹۰ می‌باشد.

جدول (۵-۹): عملکرد کلی طرح کمک‌های فنی و اعتباری (میلیارد ریال)

سال	بودجه مصوب	بودجه تخصیصی	تخصیصی به مصوب (درصد)
۱۳۹۰	۱۱۴	۱۱۴	۱۰۰
۱۳۹۱	۱۲۸	۱۹	۱۴
۱۳۹۲	۱۲۰	۴۵	۳۸
۱۳۹۳	۸۰	۳۷	۴۶
۱۳۹۴	۹۴	۲۹	۳۱
۱۳۹۵	۸۶	۰	۰
۱۳۹۶	-	۰	۰
مجموع	۶۲۱	۲۴۳	۳۹

مأخذ: سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی.

ب. طرح کمک به نوسازی و تجدید ساختار صنایع:

عملکرد سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی در چارچوب این طرح بیانگر این است که در سال ۱۳۹۵ علاوه بر اینکه بودجه مصوب طرح کمک به نوسازی و تجدید ساختار صنایع در این سال نسبت به سال ۱۳۹۴ با کاهش مواجه شده (رشد منفی حدود ۲۵ درصدی)، هیچ مبلغی از این بودجه مصوب، پرداخت نشده است (جدول ۵-۱۰).

جدول (۵-۱۰): عملکرد کلی وجوه اداره شده طرح کمک به نوسازی و تجدید ساختار صنایع

سال	بودجه مصوب (میلیارد ریال)	بودجه تخصیصی (میلیارد ریال)	نسبت بودجه تخصیصی به مصوب (درصد)
۱۳۹۰	۶۱۵,۴	۳۷۸,۸	۶۲
۱۳۹۱	۴۹۰	۱۴۰	۲۹
۱۳۹۲	۳۳۹	۸۴,۴	۲۵
۱۳۹۳	۲۶۴,۷	۱۰۹,۵	۴۱
۱۳۹۴	۳۱۹,۳	۵۴,۳	۱۷
۱۳۹۵	۲۳۸	۰	۰
۱۳۹۶	-	۰	۰
مجموع	۲۲۶۶,۳	۷۶۷	۳۴

مأخذ: سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی.

در طی سال های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ در مجموع ارزش بودجه مصوب مربوط به این طرح برابر با ۳/۲۲۶ میلیارد ریال بوده که حدود ۳۴ درصد از آن تخصیص یافته است. از کل بودجه تخصیصی به نوسازی و تجدید ساختار صنایع در این دوره حدود نیمی از آن مربوط به سال ۱۳۹۰ بوده است.

۴-۵. صندوق های ضمانتی و بیمه ای

۴-۵-۱. صندوق ضمانت صادرات ایران^۱

صندوق ضمانت صادرات ایران در سال ۱۳۹۶ با یک چرخش راهبردی در جهت گیری های خود مواجهه بوده است. در این سال صندوق مذکور از یکسوز پوشش های ضمانتی به سمت ارائه خدمات بیمه ای حرکت کرده و از سوی دیگر جهت منابع خود را به سمت پوشش های بیمه ای واحدهای تجاری بزرگتر معطوف نموده است. ارزش پوشش های بیمه ای این صندوق در سال ۱۳۹۶ رشد چشمگیری (۱۱۶/۲ درصد) را تجربه کرده، به طوری که از میزان ۵۵۷ میلیون دلار در سال ۱۳۹۵ به ۱۲۰۴ میلیون دلار در سال ۱۳۹۶ رسیده و تعداد طرح های تحت پوشش بیمه ای این صندوق با ۵۰/۸ درصد رشد از رقم ۱۷۹ در سال ۱۳۹۵ به ۲۷۰ طرح در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است.

از طرف دیگر، ارزش و تعداد ضمانت نامه های صادر شده در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال قبل خود به ترتیب با افزایش رشد ۹/۱۰/۷ درصدی مواجه شده است. به طوری که در سال ۱۳۹۶ حدود ۶۹۲ میلیون دلار ضمانت نامه در قالب ۴۳۸ طرح، توسط این صندوق صادر شده است (تعداد و ارزش بیمه نامه های صادر شده در سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۴۳۴ طرح و ۶۴۶ میلیون دلار بوده است) (جدول ۵-۱۱).

۱. این صندوق به منظور امنیت مالی صادر کنندگان کشور، تشویق صادر کنندگان به توسعه فعالیت های صادراتی (به ویژه صادرات غیر نفتی)، کاهش نگرانی آن ها در زمینه وجود ریسک های سیاسی و تجاری، ارائه پوشش های لازم به آن ها در مقابل ریسک های سیاسی و تجاری، توسط دولت و با همکاری آنکنداد ایجاد شده است و اغلب ریسک هایی را پوشش می دهند که معمولاً از سوی شرکت های بیمه تجاری قابل پوشش نیستند. علاوه بر این، خدمات قابل ارائه این صندوق شامل صدور بیمه نامه، صدور ضمانت نامه، عقد قراردادهای اتکایی و ارائه تسهیلات است.

آخرین سرمایه ثبت شده این صندوق ۱۲۰۰ میلیارد ریال بوده که در سال ۱۳۹۴ در حدود ۲۰۰ میلیون دلار افزایش سرمایه داشته است. این افزایش سرمایه در قیاس با حجم فعالیت های بیمه ای و تضمینی این صندوق قابل توجه است و ۲۰ درصد ارزش فعالیت های سال ۱۳۹۴ را شامل می شود. در حالی که علی رغم افزایش سرمایه این صندوق، مقدار سرمایه آن بسیار محدود است و در قیاس با نیازهای بخش واقعی، ناچیز است، لذا امکان ارائه خدمات مالی در سطح بالا را سلب می کند.

جدول (۵-۱۱): بیمه‌نامه‌ها و ضمانتنامه‌ها صادرشده صندوق ضمانت صادرات ایران در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (میلیون دلار)

عنوان	تعداد		ارزش پوشش (میلیون دلار)		درصد تغییر	
	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	تعداد	ارزش
پوشش‌های بیمه‌ای	۱۷۹	۲۷۰	۵۵۷	۱۲۰۴	۵۰٫۸	۱۱۶٫۲
پوشش‌های تضمینی	۴۳۴	۴۳۸	۶۴۶	۶۹۲	۰٫۹۲	۷٫۱

مأخذ: عملکرد صندوق ضمانت صادرات ایران.

حدود ۹۵ درصد از کل پوشش‌های صندوق در سال ۱۳۹۶ مربوط به بخش صنعت بود؛ که عمدتاً به سمت خدمات فنی و مهندسی، محصولات پتروشیمی و شیمیایی و محصولات صنعتی معطوف شده است.

۵-۴-۲. صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی^۱

ارزش بیمه‌نامه‌های صادرشده صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۶ حدود ۲۱۲۵/۶ میلیارد ریال بوده که نسبت به سال قبل خود با رشد چشمگیری مواجه بوده و بیش از ۴ برابر شده است؛ به‌طوری‌که از ۴۰۹^۲/۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به ۲۱۲۵/۶ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۶ رسیده است. درمجموع به علت عملکرد مثبت صندوق‌های حمایتی در تأمین مالی بنگاه‌های تولیدی و افزایش سرمایه آن‌ها، این صندوق‌ها در تسهیل روند تولید و رفع موانع دریافت تسهیلات از سوی بنگاه‌های تولیدی، نقش مهمی ایفا نموده‌اند.

۵-۵. عملکرد ماده ۸ قانون هدفمند کردن یارانه‌ها

مطابق ماده ۸ قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، دولت مکلف شده بود، ۳۰ درصد از خالص وجوه حاصل از اجرای این قانون را برای پرداخت کمک‌های بلاعوض، یارانه سود تسهیلات و وجوه اداره شده برای

۱. خدمات قابل ارائه این صندوق، شامل صدور بیمه‌نامه؛ صدور بیمه‌نامه اعتباری، سرمایه‌گذاری (اکتشاف، بهره‌برداری، کانه‌آرایی و فرآوری)؛ سرمایه‌گذاری منابع مالی صندوق (اعطای وام) است. حوزه‌های تحت حمایت این صندوق شامل حمایت از اکتشاف، بهره‌برداری و کانه‌آرایی و فرآوری است. سرمایه اولیه این صندوق حدود ۱۰۰ میلیارد ریال بوده که در سال ۱۳۹۴ افزایش سرمایه‌ای با معادل ریالی ۲۵ میلیون دلار به علاوه ۱ میلیارد دلار داشته است.

۲. آمار ارائه شده بیش از ۳۲۶ میلیارد ریال بوده است، ولی مبلغ دقیق آن در دسترس نیست.

اجرای مواردی از جمله حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی و صنعتی اختصاص دهد. با این حال، در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ (بند الف تبصره ۱۴) منابع مالی در نظر گرفته شده در ارتباط با اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها برای حمایت از بخش تولید ۱۰ هزار میلیارد ریال است که ضمن حمایت از تولید باید صرف اشتغال، حمل و نقل عمومی، صادرات غیرنفتی، طرح های بهینه سازی و ارتقاء بهره وری مصرف انرژی و تقویت منابع صندوق کارآفرینی امید شود^۱. از این رو به نظر می رسد که بخش صنعت و معدن در این سال بهره چندانانی از منابع قانون مذکور نبرده باشد. این درحالی است که در قانون بودجه سال های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ به ترتیب ۱۰۰ و ۵۲ هزار میلیارد ریال از منابع هدفمندی یارانه ها برای بخش تولید در نظر گرفته شده بود، اگرچه به ترتیب حدود ۲۳/۶ و ۴۶ هزار میلیارد ریال آن به بخش تولید پرداخت شد^۲. شایان ذکر است در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ (بند د تبصره ۱۴) منابع مالی در نظر گرفته شده در ارتباط با اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها برای حمایت از بخش تولید، تنها معطوف به حذف یارانه های برخی خانوارهای مشمول (منابع حاصل از اجرای بند (الف)^۳ این تبصره) شد^۴.

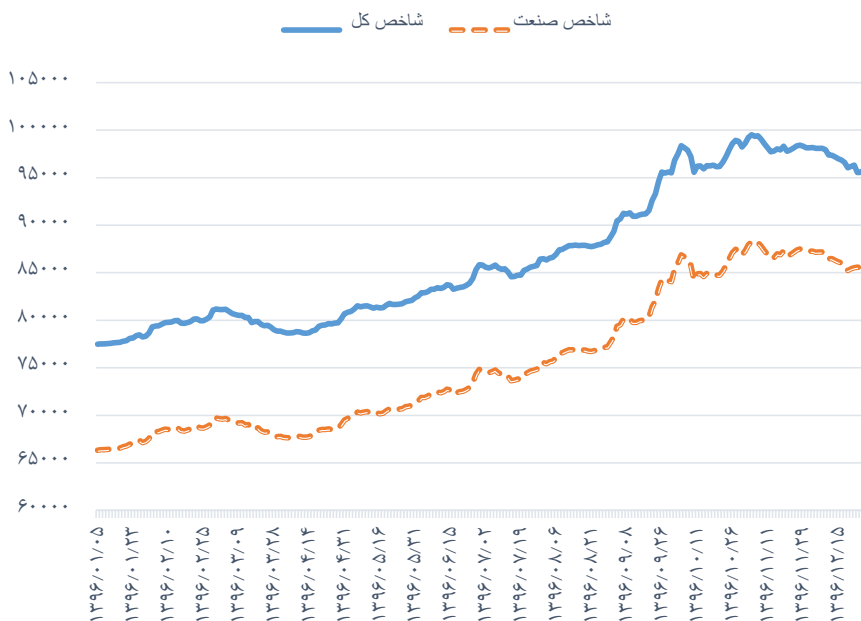
۵-۶- عملکرد بخش صنعت و معدن در بورس اوراق بهادار

۵-۶-۱- شاخص قیمت صنعت در بورس اوراق بهادار

شاخص صنعت در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال قبل با افزایش ۲۹/۸ درصدی مواجه شد؛ به طوری که از رقم ۶۶۳۴۲ واحدی در اوایل سال ۱۳۹۶، به سطح ۸۶۰۸۲ واحدی در پایان این سال رسید. همچنین شاخص کل بورس اوراق بهادار در پایان اسفند سال ۱۳۹۶ به ۹۶۲۹۰ واحد رسید که در مقایسه با ابتدای سال رشد قیمت ۲۴/۳ درصدی را تجربه کرد (نمودار ۵-۲).

۱. مقرر شده بود این منابع به پرداخت یارانه سود تسهیلات به واحدهای کوچک و متوسط صنعتی، معدنی، کشاورزی، خدمات فنی و مهندسی، گردشگری و صادراتی (۳۵ درصد) حمایت از نوسازی صنایع (۱۵ درصد) و ارائه مشوق ها و زیرساخت های صادراتی (۲۰ درصد) اختصاص یابد.
۲. در سال ۱۳۹۲ رقم مصوب بخش تولید معادل ۲۰ هزار میلیارد ریال بود که عملاً عملکردی نداشته و مبلغی تخصیص پیدا نکرده است.
۳. دولت موظف است در سال ۱۳۹۵ یارانه نقدی خانوارهایی که سرپرست آن ها مشمول شرایطی که در عناوین ۱ تا ۶ ذکر شده است را حذف کند.
۴. این منابع باید به پرداخت یارانه سود تسهیلات به واحدهای کوچک و متوسط صنعتی، معدنی، کشاورزی، خدمات فنی و مهندسی، گردشگری و صادراتی (۳۵ درصد)، حمایت از نوسازی صنایع (۱۵ درصد) و ارائه مشوق ها و زیرساخت های صادراتی (۲۰ درصد) اختصاص می یافت.

نمودار (۵-۲): مقایسه روند شاخص کل و شاخص صنعت در سال ۱۳۹۶

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار تهران.

مطابق نمودار (۵-۲)، رشد قابل توجه شاخص صنعت در سال ۱۳۹۶ عمدتاً در تحولات در عرصه بین‌الملل به ویژه انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا و اقدامات مجلس نمایندگان آمریکا در تصویب تحریم‌های جدید علیه ایران ریشه داشت که افزایش نرخ دلار و سایر ارزها را به دنبال داشت و موجب تشدید گمانه‌زنی‌ها در خصوص بازگشت تحریم‌ها علیه ایران شد که براین اساس، شاخص قیمت صنایع بورسی مجدداً روند صعودی به خود گرفت. علاوه براین، اعلام سیاست‌های بانک مرکزی برای مدیریت بازار ارز، ابداع نسخه جدید دولت برای تامین مالی بنگاه‌های تولیدی، موافقت دولت با انتشار اوراق ۴ هزار میلیارد ریالی در بورس انرژی، مخالفت بانک مرکزی با اخذ مالیات از سود سپرده‌های بانکی، تصویب افزایش قیمت خودرو در شورای رقابت و کاهش نرخ سود بانکی به کمتر از ۱۵ درصد از جمله مهم‌ترین رویدادهای تاثیرگذار بر بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۶ بوده است.

نگاه به تحولات بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۶ نشانگر آن است که علاوه بر موارد ذکر شده، اعمال برخی سیاست‌ها و بروز پاره‌ای از تغییرات، تأثیرات قابل توجهی بر روند کلی شاخص صنعت داشته که از جمله مهمترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- نقش تزامنی بازدهی سایر بازارها در جذب نقدینگی در بازار سرمایه: با توجه به اینکه بازار سهام دارای ریسک بالایی است، انتظار بر آن است که نرخ بازدهی نسبت به سایر بازارها در رتبه مناسبی قرار گیرد، این در حالی است که در سال ۱۳۹۶ بازارهای موازی نظیر بازار سکه، بازار ارز و سود سپرده دارای بازدهی بیشتری بودند.
- عدم هماهنگی میان بازار سهام در مقابل بازار بدهی: سهم کل بازار بدهی نسبت به کل حجم بازار در بازار سرمایه کشور حدود ۶ درصد است. این در حالی است که نسبت حجم اوراق بدهی به کل حجم بازار سرمایه در کشورهایی همچون ایتالیا، اسپانیا و کره جنوبی به ترتیب ۸۸، ۶۳ و ۴۵ درصد می‌باشد. بالا بودن نرخ سود بازار بدهی (بالای ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۶) برای جذب بالایی نقدینگی (به عنوان رقیب بازار سهام) یکی از عواملی بود که موجب شد بازار سهام نتواند از وضعیت نامناسب شاخص‌ها خارج شود.

۵-۶-۲. بررسی ارزش معاملات و ارزش بازاری صنایع بورسی

جدول (۵-۱۲) ارزش بازار بورس را به تفکیک صنایع کلیدی در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود، ارزش بازاری بورس در سال ۱۳۹۶ معادل ۱۸/۸ درصد رشد داشته و سه صنعت مهم بورسی در این سال شامل محصولات شیمیایی، ساخت فلزات اساسی و صنایع فرآورده‌های نفتی بودند که مجموعاً ۴۵/۲ درصد از ارزش بازاری را به خود اختصاص می‌دادند و به ترتیب رشد ۲۶/۸، ۶۳/۹ و ۵۴/۷ درصدی را در مقایسه با سال ۱۳۹۵ تجربه کردند.

جدول (۵-۱۲): ارزش بازار به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال - درصد)

۱۳۹۶			۱۳۹۵		
تغییرات (درصد)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	شرح
۲۶,۸	۲۲	۸۴۲,۸	۲۰,۶	۶۶۴,۴	محصولات شیمیایی
۶۳,۹	۱۴,۲	۵۴۳,۴	۱۰,۳	۳۳۱,۵	فلزات اساسی
۵۴,۷	۹	۳۲۹,۰	۷	۲۱۲,۸	فرآورده‌های نفتی
۱۶,۰	۹	۳۳۰,۶	۸,۸	۲۸۵,۰	مخابرات
-۱۶,۴	۶,۹	۲۶۳,۶	۱۰	۳۱۵,۱	بانک و موسسات مالی

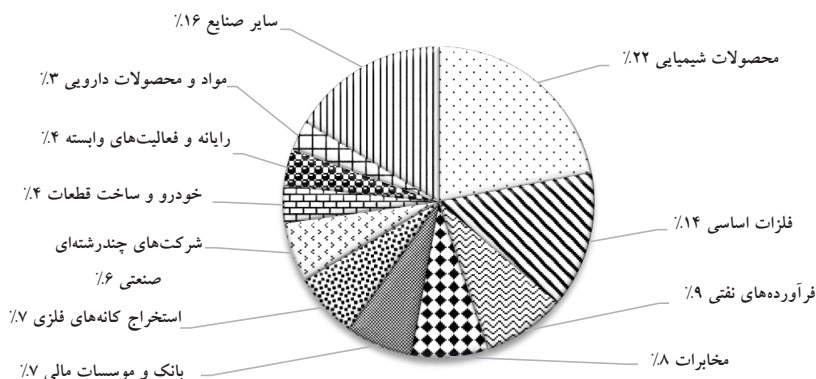
۱۳۹۶			۱۳۹۵		
تغییرات (درصد)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	شرح
۴۱,۶	۶,۸	۲۶۰,۲	۶,۰	۱۸۳,۸	استخراج کانه‌های فلزی
۱۳,۶	۶,۲	۲۳۵,۸	۵,۷	۲۰۷,۶	شرکت‌های چند رشته‌ای صنعتی
-۳,۹	۳,۹	۱۴۹,۸	۴,۸	۱۵۵,۹	خودرو و ساخت قطعات
۵۸,۶	۳,۸	۱۴۵,۷	۳	۹۱,۹	رایانه و فعالیت‌های وابسته
-۱۵	۳,۱	۱۲۰,۲	۳,۰	۱۴۱,۵	مواد و محصولات دارویی
۰,۲	۲,۶	۹۹,۷	۳,۰	۹۹,۵	تأمین برق، گاز
۵,۸	۲,۰	۷۸,۴	۲,۳	۷۴,۱	سرمایه‌گذاری‌ها
-۱۰,۳	۱,۸	۶۸,۹	۲,۳	۷۶,۸	خدمات فنی و مهندسی
-۵,۶	۱,۷	۶۶,۱	۲,۱	۷۰,۱	حمل و نقل
-۱۸,۸	۱,۳	۵۱,۴	۱,۹	۶۳,۳	سیمان، آهک و گچ
-۷,۳	۰,۹	۳۸,۰	۱,۲	۴۱,۰	محصولات غذایی
-۵,۲	۰,۷	۲۹,۱	۰,۹	۳۰,۷	ماشین آلات برقی
-۱۷,۴	۰,۵	۲۱,۸	۰,۸	۲۶,۴	بیمه و صندوق بازنشستگی
-۷,۸	۰,۵	۲۱,۲	۰,۷	۲۳,۰	انبوه سازی املاک و مستغلات
۴,۲	۰,۴	۱۷,۵	۰,۵	۱۶,۸	ماشین آلات و تجهیزات
۱۹,۴	۰,۴	۱۶,۹	۰,۴	۱۴,۲	سایر واسطه‌گری‌های مالی
۶۰,۶	۰,۳	۱۳,۸	۰,۲	۸,۶	قند و شکر
-۲۸,۱	۰,۳۶	۱۳,۷	۰,۵	۱۹,۱	ساخت محصولات فلزی
۱۱۱,۵	۰,۳	۱۲,۴	۰,۱	۵,۸	فعالیت‌های کمکی به نهادهای مالی
۱۵,۶	۰,۳	۱۱,۹	۰,۴	۱۴,۱	لاستیک و پلاستیک

۱۳۹۶			۱۳۹۵		
تغییرات (درصد)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	شرح
۲,۳	۰,۳	۱۱,۷	۰,۳	۱۱,۹	سایر محصولات کانی غیرفلزی
۰,۰	۰,۲	۹,۳	۰,۲	۹,۳	وسایل اندازه گیری پزشکی
-۵۰,۰	۰,۱	۴,۳	۰,۲	۸,۷	استخراج نفت و گاز
۲۹,۸	۰,۱	۳,۷	۰,۱	۵,۳	کاشی و سرامیک
۱۵,۷	۰,۰۹	۳,۳	۰,۰۹	۲,۸	دباغی، پرداخت چرم
۴۷,۵	۰,۰۶	۲,۴	۰,۰۵	۱,۶	انتشار، چاپ و تکثیر
۳۲,۴	۰,۰۴	۱,۵	۰,۰۳	۱,۱	محصولات کاغذی
-۶,۹	۰,۰۳	۱,۲	۰,۰۴	۱,۲۹	منسوجات
۲۱,۰	۰,۰۳	۱,۰	۰,۰۴	۱,۳	ساخت رادیو، تلویزیون
۰,۰	۰,۰۲	۰,۷	۰,۰۲	۰,۷	محصولات چوبی
-۹,۵	۰,۰۲	۰,۷	۰,۰۲	۰,۸	کشاورزی، دامپروری
۲۰,۸	۰,۰۱	۰,۵	۰,۰۱	۰,۴	استخراج ذغال سنگ
-۳۸,۹	۰,۰۱	۰,۴	۰,۰۲	۰,۷	استخراج سایر معادن
۱۸,۸	۱۰۰	۳۸۲۴,۲	۱۰۰	۳۲۲۰,۳	ارزش کل بازاری

مأخذ: بورس اوراق بهادار تهران.

نمودار (۵-۳) نیز ارزش بازاری بورس را به تفکیک صنایع مهم در سال ۱۳۹۶ نشان می دهد. بررسی سهم صنایع از ارزش کل بازار بورس در سال ۱۳۹۶ مؤید آن است که «محصولات شیمیایی» در حدود ۲۲ درصد از کل ارزش بازاری بورس تهران را تشکیل می دهند. پس از این صنعت، دو صنعت «فلزات اساسی» و «فرآورده های نفتی» به ترتیب با سهم ۱۴ و ۹ درصد در رتبه دوم و سوم قرار دارند.

نمودار (۵-۳): ارزش بازار به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار تهران.

جدول (۵-۱۳) ارزش معاملات نرمال به تفکیک صنایع را در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود، ارزش معاملات بورس در سال ۱۳۹۶ با کاهش رشد ۷/۲ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۵ مواجه شد که عمدتاً به سبب کاهش رشد ارزش معاملاتی سهام خودرو و ساخت قطعات به میزان ۵۳/۳ درصد بوده است. علاوه بر این، کاهش ارزش معاملاتی در حوزه سرمایه‌گذاری و بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به ترتیب به میزان ۵۷/۴- و ۵۱- درصد نیز سبب کاهش ارزش معاملات بورس شده است. با این حال، ارزش معاملاتی سه صنعت مهم محصولات شیمیایی، فلزات اساسی و فرآورده‌های نفتی در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۲۸/۱، ۱۱۳/۶ و ۳۶/۷ درصد رشد داشتند.

جدول (۵-۱۳): ارزش معاملات نرمال به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال-درصد)

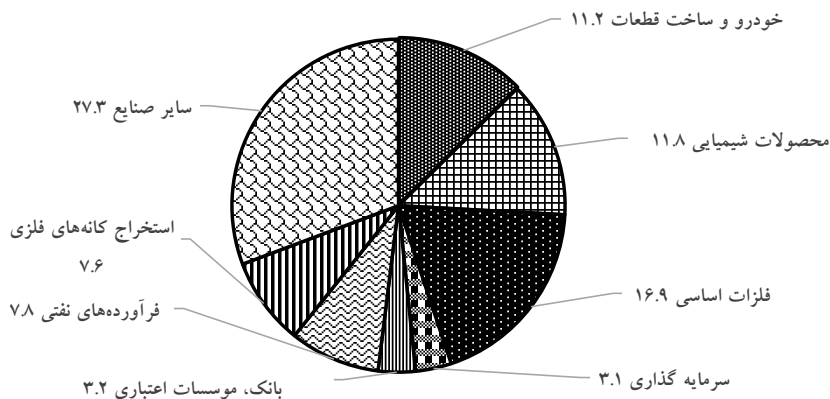
تغییرات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		شرح
	سهام (درصد)	ارزش معاملات	سهام (درصد)	ارزش معاملات	
-۵۳,۳	۱۱,۲	۵۱,۱	۲۲,۵	۱۰۹,۵	خودرو و ساخت قطعات
۲۸,۱	۱۱,۸	۵۳,۸	۸,۵	۴۲,۰	محصولات شیمیایی
۱۱۳,۶	۱۶,۹	۷۶,۷	۷,۴	۳۵,۹	فلزات اساسی
-۵۷,۴	۳,۱	۱۳,۹	۶,۸	۳۲,۶	سرمایه‌گذاری
-	-	-	۶,۰	۲۹,۶	ساخت محصولات فلزی
-۵۱,۰	۳,۲	۱۴,۳	۶	۲۹,۲	بانک، مؤسسات اعتباری

تغییرات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		شرح
	سهام (درصد)	ارزش معاملات	سهام (درصد)	ارزش معاملات	
۳۶,۷	۷,۸	۳۵,۴	۵,۳	۲۵,۹	فرآورده های نفتی
۳۶,۶	۷,۶	۳۴,۷	۵,۱	۲۵,۴	استخراج کانه های فلزی
-	-	-	۳,۲	۱۶,۰	ماشین آلات و دستگاه های برقی
-	-	-	۲,۸	۱۴,۰	شرکت های چندرشته ای صنعتی
-۴,۲	۲۷,۳	۱۲۴,۱	۲۶,۵	۱۲۹,۶	سایر صنایع
-۷,۲	۱۰۰	۴۵۴,۸	۱۰۰	۴۹۰,۲	کل بازار

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار تهران.

نمودار (۴-۵)، سهم صنایع مهم بورسی از کل ارزش معاملات بورس را در سال ۱۳۹۶ نشان می دهد.

نمودار (۴-۵): ارزش معاملات نرمال در بورس اوراق بهادار تهران به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۶

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار تهران.

مطابق نمودار، در سال ۱۳۹۶ پنج صنعت فلزات اساسی، محصولات شیمیایی، خودرو و ساخت قطعات، فرآورده های نفتی و استخراج کانی های فلزی به ترتیب با سهم ۱۶/۹، ۱۱/۸، ۱۱/۲، ۷/۸ و ۷/۶ درصد بیشترین سهم از ارزش معاملات بورس اوراق بهادار را به خود اختصاص دادند. در واقع پنج صنعت نامبرده مجموعاً ۵۵/۳ درصد از کل ارزش معاملات بورس را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص دادند.

۵-۶-۳. بررسی وضعیت شاخص‌های مالی صنایع بورسی

جدول (۵-۱۴) تحولات شاخص‌های اصلی مالی بورس اوراق بهادار را در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

جدول (۵-۱۴): شاخص‌های مالی بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال-درصد)

سال	سود (هزار میلیارد ریال)	رشد (درصد)	سود تقسیمی (هزار میلیارد ریال)	تغییرات (درصد)	P/E	تغییرات (درصد)	EPS	DPS	DPS/EPS (درصد)	تغییرات (درصد)
۱۳۹۵	۳۰۶,۷	-۳۴	۲۵۴,۵	-۲۵	۶,۸	-۸	۳۰۰	۲۴۹	۸۳	۱۳,۷
۱۳۹۶	۴۱۰,۵	۳۳	۲۸۸,۰	۱۳	۶,۴	-۵	۳۴۵	۲۴۲	۷۰	-۱۵

مأخذ: بورس اوراق بهادار تهران.

مطابق جدول، شاخص‌های سودآوری صنایع بورسی شامل میزان سود و سود تقسیمی در سال ۱۳۹۶ به ترتیب به ۴۱۰/۵ و ۲۸۸ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۳۳ و ۱۳ درصد رشد داشته است. این امر نشانگر افزایش منابع درونی بنگاه‌ها در تأمین مالی است. علاوه بر این درآمد واقعی به ازای هر سهم (EPS) در این سال افزایش داشته و در قیاس با سال قبل ۱۵ درصد رشد یافت در حالی که سود تقسیمی به ازای هر سهم (DPS) در این مقطع با کاهش رشد ۲/۸ درصدی به ۲۴۲ واحد در سال ۱۳۹۶ رسید، این امر می‌تواند بیانگر افزایش بکارگیری منابع درونی صنایع بورسی در تأمین مالی آنها باشد. کاهش نسبت سود تقسیمی به سود به دست آمده (DPS/EPS) از ۸۳ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۷۰ درصد در سال ۱۳۹۶ این نکته را تایید می‌کند. شایان ذکر است، نسبت قیمت به سود سهام (P/E) در سال ۱۳۹۶ کاهش داشته و با ۵ درصد افت به ۶/۴ رسیده است.

جدول (۵-۱۵)، شاخص‌های مالی بورس اوراق بهادار را به تفکیک صنایع اصلی برای سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. مطابق جدول، در سال ۱۳۹۶ به رغم آنکه نسبت سود تقسیمی به سود کل در صنایع مهم بورسی نظیر محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، شرکت‌های چند رشته‌ای، کانی‌های فلزی و سیمان در قیاس با سال قبل کاهش یافته و ظرفیت خوبی جهت تأمین مالی از منابع درونی بنگاه‌ها ایجاد شده است، ولی همچنان متوسط این نسبت با حدود ۷۰ درصد رقم قابل ملاحظه‌ای می‌باشد.

جدول (۵-۱۵): شاخص های مالی صنایع بورسی در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال-درصد)

DPS /EPS (درصد)		DPS		EPS		P /E		سود تقسیمی (هزار میلیارد ریال)		سود (هزار میلیارد ریال)		شرح
۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	
۶۴	۸۴	۴۲۳	۳۹۳	۶۵۲	۴۵۵	۶,۰	۵,۸	۶۵,۱	۵۷,۴	۱۰۰,۵	۶۶,۴	محصولات شیمیایی
۷۰	۱۰۸	۲۰۵	۱۲۲	۲۸۹	۱۰۰	۶,۳	۸,۲	۳۴,۰	۱۷,۶	۴۷,۹	۱۴,۵	فلزات اساسی
۸۸	۱۰۲	۲۱۸	۲۹۸	۲۴۷	۲۹۰	۴,۸	۵,۲	۲۸,۱	۴۳,۲	۳۱,۸	۴۲,۱	شرکت های چند رشته ای صنعتی
۲۸	۱۸	۱۹	۳۹	۴۹	۲۱۲	۹,۲	۷,۲	۳,۰	۵,۶	۷,۸	۳۰,۶	بانک ها، موسسات اعتباری
۸	۱۴	۱۲	۱۷	۷۹	۹	۱۲,۳	۱۲,۰	۱,۳	۱,۵	۸,۴	۰,۸	خودرو و ساخت قطعات
۶۸	۸۶	۱۷۴	۲۱۵	۲۵۶	۲۴۹	۶,۰	۸,۱	۱۶,۰	۱۳,۴	۲۳,۷	۱۵,۵	استخراج کانه های فلزی
۸۶	۹۲	۷۵۰	۸۹۷	۸۷۵	۹۷۳	۵,۳	۴,۸	۴۷,۹	۴۴,۷	۵۵,۹	۴۸,۵	مخابرات
۸۳	۸۴	۱۹۴	۱۸۵	۲۳۴	۲۲۰	-	-	۱۰,۵	۸,۴	۱۲,۷	۱۰,۰	سرمایه گذاری ها
۷۲	۷۹	۱۰۸	۱۹۸	۱۲۰	۲۱۰	۸,۶	۱۰,۵	۲,۹	۵,۱	۳,۳	۵,۵	سیمان، آهک و گچ
۵۱	۱۱۰	۳۵۰	۳۳۳	۶۸۶	۳۰۳	۵,۹	۷,۳	۲۰,۸	۷,۷	۴۰,۸	۷,۰	فرآورده های نفتی
۹۲	۱۱	۱۱۶	۲۱	۱۱۴	۱۷۷	۲۶,۹	۲۰,۱	۲,۱	۰,۳	۲,۰	۳,۲	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۹۵	۶۶	۸۱۹	۶۶۰	۸۶۶	۹۹۲	۵,۱	۴,۹	۱۶,۹	۱۱,۰	۱۷,۹	۱۶,۶	تأمین برق، گاز، بخار و آب گرم
۴۴	۵۴	۵۳	۶۴	۷۴	۹۳	۸,۱	۷,۷	۰,۸	۱,۰	۱,۲	۱,۵	انبوه سازی املاک و مستغلات
۷۱	۶۹	۱۷۵	۳۰۵	۲۴۷	۴۳۸	۸,۶	۸,۲	۲,۰	۴,۳	۲,۹	۶,۲	محصولات غذایی و آشامیدنی بجز قند و شکر
۵۱	۴۳	۹۱	۹۶	۱۷۹	۲۲۷	۵,۹	۷,۱	۱,۲	۱,۲	۲,۵	۲,۹	بیمه و صندوق بازنشستگی به جز تأمین اجتماعی
۷۹	۸۵	۷۷۶	۱,۱۴۷	۹۶۹	۱,۳۵۰	۶,۱	۷,۱	۱۶,۰	۱۴,۲	۲۰,۰	۱۶,۷	مواد و محصولات دارویی
۲۶	۳,۶۷۷	۱۶۴	۲۵۷	۶۲۹	۷	۱۲,۸	۱۴,۳	۱,۶	۲,۵	۶,۳	۰,۰	خدمات فنی و مهندسی
۵۲	۵۰	۲۵	۶۵	-۱۰۹	۱۳۱	۸,۱	۹,۰	۰,۱	۰,۵	-۰,۷	۱,۰	محصولات فلزی
۶۳	۷۵	۷۲۸	۸۱۳	۱۱۴۳	۱,۰۸۲	۹,۳	۷,۸	۷,۰	۵,۳	۱۱,۱	۷,۱	رایانه و فعالیت های وابسته به آن
۵۷	۵۵	۱۶۵	۱۶۱	۲۸۶	۲۸۶	۸,۴	۹,۶	۱,۰	۱,۰	۱,۸	۱,۸	ماشین آلات و تجهیزات
۷۱	۹۴	۱۶۳	۳۱۹	۲۲۶	۳۳۹	۷,۲	۶,۲	۱,۶	۱,۵	۲,۲	۱,۶	سایر واسطه گری های مالی
۶۵	۹۳	۲۲۹	۴۳۵	۴۴۹	۳۹۸	۶,۸	۷,۲	۱,۶	۱,۶	۲,۴	۱,۵	لاستیک و پلاستیک
۹۶	۸۰	۵۷۰	۴۴۹	۵۹۲	۵۶۰	۱۲,۹	۱۳,۶	۲,۱	۱,۶	۲,۲	۲,۰	ماشین آلات دستگاه های برقی
۲۴	۱۴۹	۷۰	۴۲۰	۲۹۳	۲۸۲	۶,۶	۸,۹	۰,۱	۰,۱	۰,۷	۰,۷	استخراج نفت گاز و ...

DPS/EPS (درصد)		DPS		EPS		P/E		سود تقسیمی (هزار میلیارد ریال)		سود (هزار میلیارد ریال)		شرح
۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	
۶۲	۸۱	۲۵۹	۱۳۱	۳۹۳	۶۵	۱۰,۵	۹,۹	۰,۶	۰,۳	۰,۹	۰,۱	قند و شکر
۵۵	۵۴	۲۵۲	۴۲۸	۳۹۲	۷۷۱	۶,۱	۶,۳	۰,۶	۰,۸	۱,۰	۱,۵	سایر محصولات کانی غیر فلزی
۸۴	۵۳	۱۴۱	۱۵۲	-۷۹	۲۱-	۸,۲	۱۲,۷	۰,۲	۰,۱	-۰,۱	-۰,۰۲	کاشی و سرامیک
۱۰	۱۰	۵	۲۱	۴۸	۲۱۲	۱۰,۴	۱۴,۰	۰,۰۰۱	۰,۰۰۶	۰,۰۱	۰,۰۰۶	ساخت رادیو، تلویزیون و ...
۰,۰	۶۶	۰,۰	۲۳	-۱۳۷	۳۵	۱۲,۴	۳,۰۳	۰,۰	۰,۰۰۶	-۰,۰۰۳	۰,۰۰۹	محصولات کاغذی
۹	۴۹	۳	۱۰۱	-۲۹۹	-۵۸	۶۵,۴	۷۲,۱	۰,۰	۰,۰۲	-۰,۰۰۷	-۰,۰۱	منسوجات
۱۴	۹۲	۲	۳۰۰	۱۴	۳۲۵	۷۴,۵	۶۴,۴	۰,۰	۰,۰۷	۰,۰۰۳	۰,۰۰۸	دباغی، پرداخت چرم و ...
۱۴	۲۶	۲۵۰	۲۵۰	۱۷۵۱	۹۷۸	۶,۸	۸,۴	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۳	۰,۱	انتشار، چاپ و تکثیر
۱۵	۰	۱۰	۰	۶۷	۴۲	۹,۶	۵۴,۴	۰,۰۰۱	۰,۰	۰,۰۱	۰,۰۰۶	استخراج سایر معادن
۶۸	۹۸	۱۵۰	۵۰	۲۲۱	۵۱	۸,۸	۱۱,۹	۰,۰۲	۰,۰۰۷	۰,۰۰۳	۰,۰۰۷	استخراج ذغالسنگ
-	۰	۰,۰	۰	-۶۰۷	۳۹۱-	۱۸۷,۶	۴۳,۳	۰,۰	۰,۰	-۰,۰۴	-۰,۰۲	محصولات چوبی

مأخذ: بورس اوراق بهادار تهران.

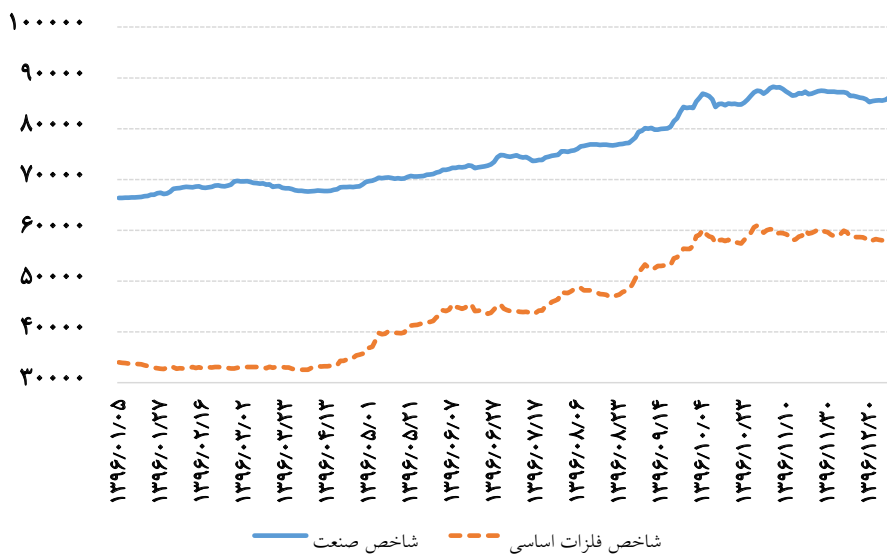
۵-۶-۴. تحلیل وضعیت صنایع منتخب در بورس اوراق بهادار

در سال ۱۳۹۵، حدود ۴۰ درصد از ارزش بازار کل صنایع بورسی به سه صنعت محصولات شیمیایی (۲۲ درصد)، فلزات اساسی (۱۴ درصد) و خودرو و ساخت قطعات (۴ درصد) اختصاص داشت. صرفنظر از سهم بازاری این صنایع، در طی چند سال اخیر، تغییرات شاخص صنعت در بازار بورس نیز در حد زیادی به نوسانات شاخص قیمت این صنایع وابسته است. از اینرو، در ادامه پویایی های این سه صنعت به عنوان صنایع مهم بورسی در سال ۱۳۹۶ مورد بررسی قرار گرفته است.

۵-۶-۴-۱. صنعت فلزات اساسی

شاخص قیمت فلزات اساسی از کانال ۳۳۹۸۱ واحد در ابتدای سال ۱۳۹۶ به ۵۸۶۶۹ واحد در پایان سال ۱۳۹۶ افزایش یافت که افزایش بازدهی حدود ۷۳ درصدی را نشان می دهد که عمدتاً ناشی از افزایش قیمت جهانی بوده است (نمودار ۵-۵).

نمودار (۵-۵): شاخص قیمت کل صنعت و صنعت فلزات اساسی (۱۳۹۶)

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار.

ارزش بازاری فلزات اساسی در پایان سال ۱۳۹۶ نسبت به دوره مشابه سال قبل، با افزایش ۶۳/۹ درصدی به ۵۴۳/۴ هزار میلیارد ریال رسید. علاوه بر این نسبت P/E صنعت فلزات اساسی در سال ۱۳۹۶ نیز با کاهش حدود ۲۳/۲ درصدی روبرو شد. نسبت P/E در این صنعت از متوسط کل بازار سرمایه بیشتر است و تا حدی می توان بیانگر آن باشد که سرمایه گذاران تمایل بالایی برای سرمایه گذاری در صنعت فلزات اساسی (در مقایسه با کل بورس) دارند (جدول ۵-۱۶).

جدول (۵-۱۶): بررسی شاخص های مهم صنعت فلزات اساسی در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵

پایان سال	ارزش بازار	P/E	متوسط EPS	متوسط DPS
سال / واحد	هزار میلیارد ریال	-	ریال	ریال
۱۳۹۵	۳۳۱,۵	۸,۲	۱۰۰	۱۲۲
۱۳۹۶	۵۴۳,۴	۶,۳	۲۸۹	۲۰۵
تغییرات (درصد)	۶۳,۹	-۲۳,۲	۱۸۹	۶۸

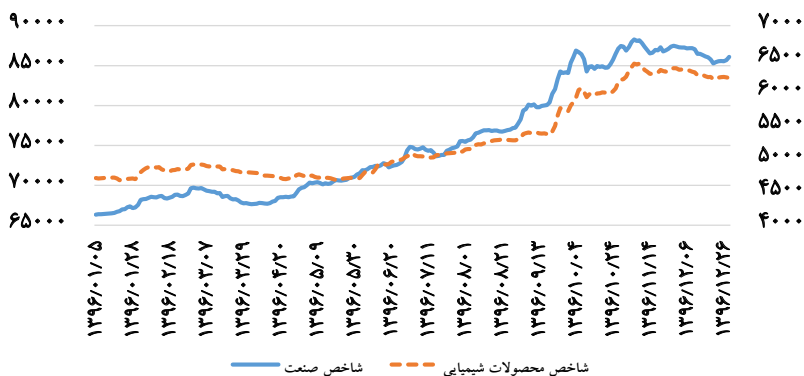
مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار ایران.

مطابق جدول، شاخص سودآوری صنعت فلزات اساسی شامل متوسط EPS و متوسط DPS در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۱۸۹ و ۶۸ درصد رشد داشتند؛ این امر بیانگر ظرفیت مناسب منابع درونی صنعت فلزات اساسی در تأمین مالی خود است.

۵-۴-۲. صنعت محصولات شیمیایی

شاخص صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۶ از میزان تقریبی ۴۷۱۱ واحد به حدود ۶۲۱۲ واحد افزایش داشته که بازدهی حدود ۳۱/۹ درصدی را به ثبت رسانده است که عمدتاً ناشی از افزایش جهانی قیمت نفت و افزایش نرخ ارز بوده است (نمودار ۵-۶).

نمودار (۵-۶): روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت محصولات شیمیایی (سال ۱۳۹۶)

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار ایران.

ارزش بازاری صنعت محصولات شیمیایی در بورس در سال ۱۳۹۶ حدود ۸/۸۴۲ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با سال ۱۳۹۵ رشد ۲۶/۸ درصدی را تجربه کرده است (جدول ۵-۱۷).

جدول (۵-۱۷): بررسی شاخص‌های مهم صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵

پایان سال	ارزش بازار	P/E	متوسط EPS	متوسط DPS
سال / واحد	هزار میلیارد ریال	-	ریال	ریال
۱۳۹۵	۶۶۴,۴	۵,۸	۴۵۵	۳۹۳
۱۳۹۶	۸۴۲,۸	۶,۰	۶۵۲	۴۲۳

پایان سال	ارزش بازار	P/E	متوسط EPS	متوسط DPS
سال / واحد	هزار میلیارد ریال	-	ریال	ریال
تغییرات	۲۶,۸	۳,۴	۴۳,۳	۷,۶

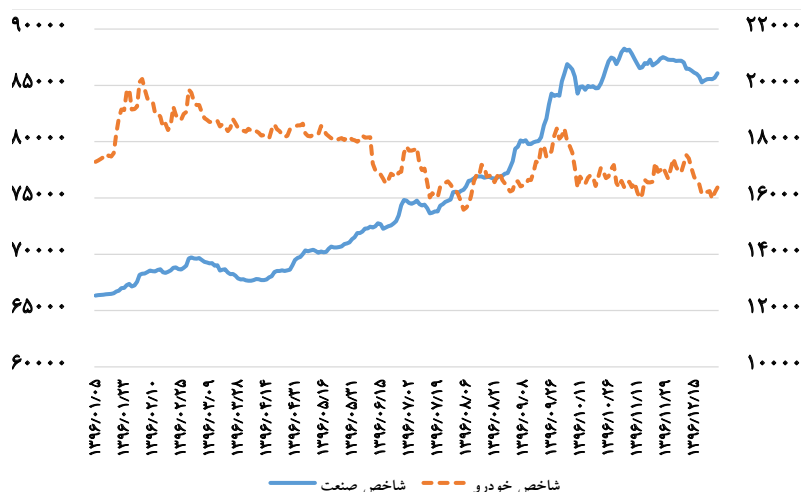
مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار ایران.

نسبت P/E صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵ چندان تغییر نکرده است (نرخ رشد ۳/۴ درصد)؛ با این حال متوسط سود هر سهم و متوسط سود نقدی پرداخت شده هر سهم در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ به ترتیب معادل ۴۳/۳ و ۷/۶ درصد رشد نمود.

۵-۶-۳. صنعت خودرو و ساخت قطعات

در سال ۱۳۹۶ شاخص صنعت خودرو و ساخت قطعات از حدود ۱۷۲۸۹ واحد به ۱۶۳۷۴ واحد کاهش یافته و کاهش بازدهی حدود ۵/۶ درصدی را به ثبت رسانده است که عمدتاً ناشی از بیم بازگشت تحریم ها، زیان های انباشته قابل توجه شرکت های خودروساز و قطعات ساز، افزایش قیمت مواد اولیه (مانند انواع ورق های فولادی، آهن و مواد پتروشیمی)، افزایش هزینه های تولید قطعات وارداتی، بوده است (نمودار ۵-۷).

نمودار ۵-۷: روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت خودرو (۱۳۹۶)

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار ایران.

ارزش بازاری صنعت خودرو و ساخت قطعات در بورس از ۱۵۵/۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ با رشد منفی ۳/۹ درصدی به ۱۴۹/۸ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۶ رسیده است (جدول ۵-۱۸). علاوه بر این نسبت P/E این صنعت در سال ۱۳۹۶ چندان تغییری نکرده (رشد ۲/۵ درصدی) و همچنان بیانگر کاهش اقبال عمومی خریداران برای خرید سهام این صنعت است.

جدول (۵-۱۸): شاخص‌های صنعت خودرو و شاخص کل در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵

سال / واحد	ارزش بازار هزار میلیارد ریال	P/E -	متوسط EPS ریال	متوسط DPS ریال
۱۳۹۵	۱۵۵,۹	۱۲,۰	۹	۱۷
۱۳۹۶	۱۴۹,۸	۱۲,۳	۷۹	۱۲
درصد تغییر	-۳,۹	۲,۵	۷۷۷,۷	-۲۹,۴

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار ایران.

در سال ۱۳۹۶ میزان سودآوری صنعت خودرو رشد بیش از ۷ برابری را نسبت به سال ۱۳۹۵ تجربه کرد. علاوه بر این، میزان سود تقسیمی میان سهامداران در این سال ۲۹/۴ درصد کاهش رشد داشت، که این امر احتمالاً بیانگر افزایش منابع درونی برای تأمین مالی این صنعت بوده است.

۵-۷. عملکرد بخش صنعت و معدن در بازار فرابورس

۵-۷-۱. ارزش بازاری فرابورس به تفکیک صنایع اصلی

جدول (۵-۱۹) ارزش بازار به تفکیک صنایع را در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ در بازار فرابورس را نشان می‌دهد. بررسی سهم صنایع از ارزش بازار فرابورس در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که «اوراق تأمین مالی» ۳۰/۷ درصد از ارزش بازار فرابورس را تشکیل می‌دهند. پس از این، دو صنعت «محصولات شیمیایی» و «فلزات اساسی» به ترتیب با سهم ۲۴/۲ و ۱۰/۲ درصد در رتبه دوم و سوم قرار دارند.

جدول (۵-۱۹): ارزش بازاری در فرابورس به تفکیک صنایع مختلف در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵

تغییرات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		گروه صنعت
	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	
۱۳۰,۴	۳۰,۷	۴۵۰,۹	۱۸,۷	۱۹۵,۷	اوراق تأمین مالی

تغییرات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		گروه صنعت
	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	
۴۴,۸	۲۴,۲	۳۵۵,۷	۲۳,۵	۲۴۵,۷	محصولات شیمیایی
۲۲,۳	۱۰,۲	۱۵۰,۲	۱۱,۷	۱۲۲,۸	فلزات اساسی
-۱,۳	۷,۸	۱۱۴,۱	۱۱,۰	۱۱۵,۶	بانک ها و مؤسسات اعتباری
۱,۳	۳,۲	۴۷	۴,۴	۴۶,۴	فرآورده های نفتی، کک و سوخت هسته ای
۷,۳	۲,۷	۳۹,۸	۳,۵	۳۷,۱	سرمایه گذاری ها
-۸,۶	۲,۷	۳۹,۲	۴,۱	۴۲,۹	عرضه برق، گاز، بخار و آب گرم
۷,۲	۲,۶	۳۸,۹	۳,۵	۳۶,۳	بیمه و صندوق بازنشستگی به جز تأمین اجتماعی
۹,۷	۱,۶	۲۳,۷	۲,۱	۲۱,۶	انبوه سازی، املاک و مستغلات
۱۴۱,۳	۱,۵	۲۲,۲	۰,۹	۹,۲	پیمانکاری صنعتی
۱۵,۱	۱,۳	۱۹,۸	۱,۶	۱۷,۲	محصولات غذایی و آشامیدنی به جز قند و شکر
۲,۲	۱,۳	۱۸,۸	۱,۸	۱۸,۴	اوراق حق تقدم استفاده از تسهیلات مسکن
۵,۸	۱,۱	۱۶,۳	۱,۵	۱۵,۴	مواد و محصولات دارویی
۲,۱	۱,۰	۱۴,۹	۱,۴	۱۴,۶	فعالیت های کمکی به نهاد های مالی واسط
-۶,۸	۰,۹	۱۳,۷	۱,۴	۱۴,۷	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
-۲۰,۴	۰,۹	۱۳,۳	۱,۶	۱۶,۷	واسطه گری های مالی و پولی
۶۷,۵	۰,۹	۱۲,۹	۰,۷	۷,۷	صندوق سرمایه گذاری قابل معامله
۲۴,۷	۰,۷	۱۰,۱	۰,۸	۸,۱	لاستیک و پلاستیک
۳۲,۲	۰,۵	۷,۸	۰,۶	۵,۹	هتل و رستوران
۱۶,۹	۰,۵	۶,۹	۰,۶	۵,۹	سیمان، آهک و گچ
۲۹,۲	۰,۴	۶,۲	۰,۵	۴,۸	خرده فروشی باستان های وسایل نقلیه موتوری
-۱۳,۹	۰,۴	۶,۲	۰,۷	۷,۲	خودرو و ساخت قطعات
-۸,۸	۰,۴	۵,۲	۰,۵	۵,۷	اطلاعات و ارتباطات
۳۵,۱	۰,۳	۵	۰,۴	۳,۷	محصولات کاغذی
۷	۰,۳	۴,۶	۰,۴	۴,۳	سایر محصولات کانی غیر فلزی

تغییرات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		گروه صنعت
	سهام (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهام (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	
-۱۳,۳	۰,۳	۳,۹	۰,۴	۴,۵	رایانه و فعالیت‌های وابسته به آن
۳۵,۷	۰,۳	۳,۸	۰,۳	۲,۸	ماشین‌آلات و تجهیزات
-۶,۱	۰,۲	۳,۱	۰,۳	۳,۳	حمل و نقل آبی
۴۵	۰,۲	۲,۹	۰,۱	۲	قند و شکر
-۷,۷	۰,۲	۲,۴	۰,۲	۲,۶	استخراج زغال سنگ
۴,۳	۰,۲	۲,۴	۰,۲	۲,۳	زراعت و خدمات وابسته
۲۰۰	۰,۱	۲,۱	۰,۱	۰,۷	ساخت محصولات فلزی
۲۵	۰,۱	۲	۰,۲	۱,۶	سایر واسطه‌گری‌های مالی
۶۲,۵	۰,۱	۱,۳	۰,۱	۰,۸	ساخت دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی
-۲۰	۰,۱	۱,۲	۰,۱	۱,۵	تجارت عمده و خرده فروشی وسائط نقلیه موتور
۲۰	۰,۰	۰,۶	۰,۰	۰,۵	ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی
۲۰۰	۰,۰	۰,۶	۰,۰	۰,۲	خدمات فنی و مهندسی
۱۵۰	۰,۰	۰,۵	۰,۰	۰,۲	تجارت عمده فروشی به جز وسایل نقلیه موتور
۰	۰,۰	۰,۳	۰,۰	۰,۳	استخراج کانه‌های فلزی
۱۰۰	۰,۰	۰,۲	۰,۰	۰,۱	کاشی و سرامیک
۴۰۰	۰,۰	۰,۱	۰,۰	۰,۰۲	منسوجات
-۷۵	۰,۰	۰,۰۰۱	۰,۰	۰,۰۰۴	محصولات چوبی
۴۰,۴	۱۰۰	۱۴۷۰,۴	۱۰۰	۱۰۴۷,۲	ارزش کل بازاری

مأخذ: گزارش سالانه فرابورس ایران و محاسبات تحقیق.

۵-۷-۲- ارزش معاملات فرابورس ایران به تفکیک صنایع اصلی

جدول (۵-۲)، ارزش معاملات به تفکیک صنایع را در سال ۱۳۹۶، در مقایسه با سال ۱۳۹۵ در بازار فرابورس نشان می‌دهد. بررسی سهم صنایع از ارزش بازار فرابورس در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که «اوراق تامین مالی» ۶۲/۶ درصد از ارزش بازار فرابورس را تشکیل می‌دهند. پس از این، دو صنعت «محصولات شیمیایی» و «فلزات اساسی» به ترتیب با سهم ۵/۴ و ۴/۸ درصد در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. در سال ۱۳۹۶ پنج صنعت گروه اوراق تامین مالی؛ محصولات شیمیایی؛ فلزات اساسی؛ صندوق

سرمایه‌گذاری قابل معامله و اوراق حق تقدم استفاده از تسهیلات مسکن تقریباً حدود ۷۹ درصد از سهم بازار را بخود اختصاص داده‌اند. در حالت کلی می‌توان بیان کرد، اولاً، بازار فرابورس عمدتاً متکی به ابزارهای تأمین مالی (با محوریت دولت) بوده و ثانیاً، معاملات بازار در بخش صنعت فرابورس محدود به چند صنعت بزرگ و منیع محور بوده است.

جدول (۵-۲۰): ارزش معاملات در فرابورس به تفکیک صنایع مختلف در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵

تغییرات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		گروه صنعت
	سهم (درصد)	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	
۴۴,۳	۶۲,۶	۳۷۳,۵	۵۶,۲	۲۵۸,۹	اوراق تأمین مالی
۴۸,۶	۵,۴	۳۲,۱	۴,۷	۲۱,۶	محصولات شیمیایی
-۲۰,۹	۴,۸	۲۸,۴	۷,۷	۳۵,۹	فلزات اساسی
۵۰,۳	۴,۰	۲۳,۹	۳,۵	۱۵,۹	صندوق سرمایه‌گذاری قابل معامله
۲۴,۳	۲,۱	۱۲,۸	۲,۲	۱۰,۳	اوراق حق تقدم استفاده از تسهیلات مسکن
۳۱,۵	۲,۰	۱۱,۷	۱,۹	۸,۹	سرمایه‌گذاری‌ها
۳۴,۵	۲,۰	۱۱,۷	۱,۹	۸,۷	عرضه برق، گاز، بخار و آب گرم
۴۰,۲	۱,۹	۱۱,۵	۱,۸	۸,۲	انبوه سازی، املاک و مستغلات
-۲۱,۸	۱,۶	۹,۳	۲,۶	۱۱,۹	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۵۹,۶	۱,۳	۷,۵	۱,۰	۴,۷	محصولات غذایی و آشامیدنی به جز قند و شکر
-۵۳,۹	۰,۹	۵,۳	۲,۵	۱۱,۵	بانک‌ها و موسسات اعتباری
۲	۰,۹	۵,۲	۱,۱	۵,۱	هتل و رستوران
-۴۶,۷	۰,۸	۴,۹	۲,۰	۹,۲	فراآورده‌های نفتی، کک و سوخت هسته‌ای
-۵,۸	۰,۸	۴,۹	۱,۱	۵,۲	محصولات کاغذی
-۶۳,۶	۰,۸	۴,۷	۲,۸	۱۲,۹	پیمانکاری صنعتی
-۶,۵	۰,۷	۴,۳	۱,۰	۴,۶	بیمه و صندوق بازنشستگی به جز تأمین اجتماعی
۵,۴	۰,۷	۳,۹	۰,۸	۳,۷	اطلاعات و ارتباطات
۱۲۳,۵	۰,۶	۳,۸	۰,۴	۱,۷	مواد و محصولات دارویی
۶۵,۲	۰,۶	۳,۸	۰,۵	۲,۳	خرده فروشی، باستانهای وسایل نقلیه موتوری
۲۱۶,۷	۰,۶	۳,۸	۰,۳	۱,۲	ماشین آلات و تجهیزات
۱۱۶۶,۷	۰,۶	۳,۸	۰,۱	۰,۳	ساخت دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی
۳۳,۳	۰,۶	۳,۶	۰,۶	۲,۷	سایر محصولات کانی غیرفلزی

تغییرات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		گروه صنعت
	سهام (درصد)	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	سهام (درصد)	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	
۱۰۰۰	۰٫۶	۳٫۳	۰٫۱	۰٫۳	واسطه‌گری‌های مالی و پولی
۳۲۸٫۶	۰٫۵	۳	۰٫۲	۰٫۷	فعالیت‌های کمکی به نهادهای مالی واسط
۱۷۱٫۴	۰٫۳	۱٫۹	۰٫۲	۰٫۷	خودرو و ساخت قطعات
۳۸٫۵	۰٫۳	۱٫۸	۰٫۳	۱٫۳	قند و شکر
۲۵۰	۰٫۲	۱٫۴	۰٫۱	۰٫۴	لاستیک و پلاستیک
۹٫۱	۰٫۲	۱٫۲	۰٫۲	۱٫۱	استخراج زغال سنگ
۰	۰٫۲	۱٫۲	۰٫۳	۱٫۲	رایانه و فعالیت‌های وابسته به آن
۱۱۰۰	۰٫۲	۱٫۲	۰٫۰	۰٫۱	تجارت عمده فروشی به جز وسایل نقلیه موتور
-۷٫۷	۰٫۲	۱٫۲	۰٫۳	۱٫۳	زراعت و خدمات وابسته
-	۰٫۲	۱٫۱	۰٫۰	۰	خدمات فنی و مهندسی
۰	۰٫۱	۰٫۸	۰٫۲	۰٫۸	سیمان، آهک و گچ
۰	۰٫۱	۰٫۵	۰٫۰	۰	انبارداری و حمایت از فعالیت‌های حمل و نقل
۴۰۰	۰٫۱	۰٫۵	۰٫۰	۰٫۱	حمل و نقل آبی
۳۰۰	۰٫۱	۰٫۴	۰٫۰	۰٫۱	تجارت عمده خرده فروشی وسائط نقلیه موتور
-۹۴٫۹	۰٫۱	۰٫۳	۱٫۳	۵٫۹	ساخت محصولات فلزی
-	۰٫۱	۰٫۳	۰٫۰	۰	استخراج کانه‌های فلزی
۲۳۳٫۳	۰٫۱	۰٫۳	۰٫۰	۰٫۰۹	ماشین آلات و دستگاه‌های برقی
۰	۰٫۱	۰٫۳	۰٫۱	۰٫۳	سایر واسطه‌گری‌های مالی
-	۰٫۰	۰٫۲	۰٫۰	۰	فعالیت‌های هنری، سرگرمی و خلاقانه
-	۰٫۰	۰٫۰۲	۰٫۰	۰٫۰۴	اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری
-	۰٫۰	۰٫۰۲	۰٫۰	۰٫۰	کاشی و سرامیک
-	۰٫۰	۰٫۰۱	۰٫۰	۰٫۰۰	منسوجات
-	۰٫۰	۰٫۰۰۸	۰٫۰	۰	محصولات چوبی
۲۹٫۱	۱۰۰		۱۰۰٫۰	۴۶۱٫۳	ارزش کل معاملاتی

مأخذ: گزارش سالانه فرابورس ایران و محاسبات تحقیق.

۵-۸. عملکرد بخش صنعت و معدن در بورس کالای ایران

ارزش معاملات کل بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجه ۴۳/۶ درصدی را تجربه کرده است.

علاوه براین، ارزش معاملات به تفکیک سه بازار حاکی از آن است که مجموع معاملات در بازار فیزیکی، مشتقه و بازار مالی به ترتیب ۴/۳۴، ۵/۶۸ و ۷۱- درصد تغییرات داشته است (جدول ۵-۲۱).

جدول (۵-۲۱): ارزش معاملات بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	تغییرات ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵
بازار فیزیکی	۳۷۱,۰	۴۹۸,۸	۳۴,۴
بازار مشتقه	۳۹۰,۷	۶۵۸,۵	۶۸,۵
بازار مالی	۵۵,۵	۱۶,۱	-۷۱,۰
مجموع معاملات	۸۱۷,۲	۱۱۷۳,۴	۴۳,۶

مأخذ: شرکت بورس کالایی ایران.

شایان ذکر است، راه اندازی معاملات قراردادهای کشف پرمیوم، آزادسازی نرخ ارز و کمیوم باتوم، صادرات میلگرد به عراق، اجرای گواهی سپرده محصولات پتروشیمی، کنترل بازار قیر و فرآورده های نفتی، فراهم کردن شرایط خرید مشتریان حقیقی در بازار محصولات پتروشیمی و فرآورده های نفتی، اجرای معاملات خرید توافقی زعفران، راه اندازی معاملات صندوق طلا، پذیرش آهن اسفنجی و گندله جهت عرضه در بورس کالای ایران به منظور تکمیل زنجیره عرضه محصولات فولادی، توسعه معاملات رینگ کشاورزی با تمرکز بر معاملات گندم، جوجه یک روزه، زعفران از جمله اقداماتی بوده که در سال ۱۳۹۶ در افزایش حجم و ارزش معاملات بورس کالای ایران موثر بوده است.

۵-۸-۱. بازار فیزیکی

از میان پنج رینگ معاملاتی در بازار فیزیکی در سال ۱۳۹۶، کالاهای صنعتی و معدنی سهم عمده ای از بازار فیزیکی را در اختیار دارند (متوسط حدود ۴/۴۱ درصد). ارزش معاملات کالاهای صنعتی و معدنی در بازار فیزیکی در سال ۱۳۹۶ عمدتاً محدود به دو صنعت فولاد و مس (با سهم ۹۳ درصدی از ارزش معاملات محصولات صنعتی) بوده است و ارزش معاملات محصولات صنعتی و معدنی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل رشد ۱/۳۱ درصدی داشته است که در بسیاری از موارد ناشی از افزایش قیمت ها می باشد (جدول ۵-۲۲).

مطابق جدول (۵-۲۲) ارزش معاملاتی محصولات پتروشیمی در سال ۱۳۹۶ بیش از ۱۵۱ هزار میلیارد ریال بوده که نسبت به سال ۱۳۹۵ رشد ۷/۳۲ درصدی داشته است. افزایش ارزش معاملات

محصولات پتروشیمی در این سال عمدتاً به سبب روند افزایشی قیمت نفت، روند صعودی نرخ دلار، تقویت همزمان قیمت‌های جهانی و در کنار آن افزایش فروش مجتمع‌های پتروشیمی از طریق بورس کالای ایران بوده است و حتی به افزایش قیمت پایه این محصولات در بورس کالای ایران منجر شده است. تعیین حداقل عرضه محصولات پتروشیمی به صورت فصلی از سوی شرکت ملی صنایع پتروشیمی و پایش و نظارت مداوم عرضه‌ها از سوی بورس سبب شده است، فروش محصولات پتروشیمی در خارج از بورس کمتر شده و عرضه داخلی مجتمع‌های پتروشیمی عمدتاً در بورس متمرکز گردد. مجموع این عوامل موجب شده که در سال ۱۳۹۶ عمده گروه‌های محصولات پتروشیمی با افزایش حجم معاملات روبرو باشند.

جدول (۵-۲۲): ارزش معاملات بازار فیزیکی بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶
بازار فیزیکی	۳۷۱	۴۹۸,۸
- صنعتی و معدنی	۱۵۵,۹	۲۰۴,۴
تغییرات (درصد)	۲۱,۶	۳۱,۱
سهم (درصد)	۴۲,۴	۴۱,۴
- پتروشیمی	۱۱۴,۱	۱۵۱,۴
تغییرات (درصد)	۳۳,۶	۳۲,۷
سهم (درصد)	۳۰,۸	۳۰,۵
- فرآورده‌های نفتی	۷۰,۵	۱۰۴,۹
تغییرات (درصد)	-۳,۸	۴۸,۸
سهم (درصد)	۱۹,۲	۲۱,۴
- محصولات کشاورزی	۲۸,۱	۳۳,۱
تغییرات (درصد)	۱۹۸,۹	۱۷,۸
سهم (درصد)	۷,۶	۶,۷
- بازار فرعی و طلا	۲,۳	۵
تغییرات (درصد)	۱۵۵,۶	۱۱۷,۴
سهم (درصد)	۰,۶	۱,۰

مأخذ: شرکت بورس کالای ایران.

۵-۸-۲- بازار اوراق بهادار بورس کالای ایران

عملکرد بازار مشتقه و بازار مالی در بورس کالای ایران نشان می دهد مجموع معاملات ابزارهای مالی در پایان سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ رشد ۶۹ درصدی داشته است (جدول ۵-۲۳). گسترش بازار مشتقه در سال ۱۳۹۶ عمدتاً به واسطه رونق معاملات قراردادهای آتی (به منظور پوشش نوسان قیمت طلا و ارز در بازارهای جهانی) بوده است.

جدول (۵-۲۳): ارزش معاملاتی بازار مشتقه بورس کالایی ایران طی در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	تغییرات ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵ (درصد)
بازار مشتقه	۳۹۰,۷	۶۵۸,۵	۶۹
قراردادهای آتی	۳۹۰,۲	۶۵۷,۹	۶۹
قراردادهای اختیار معامله	۵۰۴	۵۲۴	۴

مأخذ: شرکت بورس کالایی ایران.

عملکرد بازار مالی در بورس کالای ایران نشان می دهد مجموع معاملات ابزارهای مالی در پایان سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ رشد منفی ۷۱ درصدی داشته است. در بازار مالی بورس کالای ایران، دوا بازار مهم اوراق سلف موازی استاندارد و گواهی سپرده کالایی مطرح است (جدول ۵-۲۴).

جدول (۵-۲۴): ارزش معاملاتی ابزارهای مالی بورس کالایی ایران در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	تغییرات ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵
بازار مالی	۵۵,۵	۱۶,۱	-۷۱
سلف موازی استاندارد	۵۲,۰	۱۰,۱	-۸۱
گواهی سپرده کالایی	۳,۴	۵,۰	۴۶
صندوق سرمایه گذاری	-	۱,۰	-

مأخذ: شرکت بورس کالایی ایران.

رکود بازار مالی در سال ۱۳۹۶ عمدتاً به خاطر کاهش قراردادهای سلف موازی استاندارد بوده است. به طوریکه ارزش معاملاتی اوراق سلف موازی استاندارد از ۵۲/۰ هزار میلیارد ریال به ۱۰/۱ هزار میلیارد

ریال در سال ۱۳۹۶ کاهش یافت. ارزش معاملاتی گواهی سپرده کالایی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال قبل رشد قابل ملاحظه (۱۵۰ درصد) داشته و در سال ۱۳۹۶ نیز نسبت به سال ۱۳۹۵ رشد ۴۶ درصدی داشته است. این ابزار به دلیل نوپا بودن سهم چندانی در بازار مالی بورس کالا ندارد. ضمن آنکه عمده معاملات آن محدود به کالاهای کشاورزی (جو و ذرت) و همچنین سکه است و فعالان صنعتی و معدنی عملاً از این ابزار مالی بهره نبرده‌اند.

جمع بندی و نتیجه گیری فصل پنجم

مجموع سیاست های کلان اقتصادی در سال ۱۳۹۶ با هدف بهبود رشد اقتصادی و خروج از رکود، سامان دهی شده بود که در بخش صنعت و معدن نیز منجر به رشد اقتصادی مثبت گردید. از جمله موارد اثرگذار بر رشد ارزش افزوده صنعت و معدن در این سال تأمین مالی فعالیت های این بخش بود که عمدتاً از طریق بانک ها تأمین شد. از طرفی، تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶، با رشد ۲۸/۴ درصدی همراه بود، ولی سهم این بخش از کل تسهیلات بانکی نسبت به سال قبل، در حدود ۱ درصد کاهش نشان می دهد.

سیاست اعتباری دولت و بانک مرکزی در این بخش معطوف به دورویکرد کلی بود. از یکسو در حمایت از سرمایه گذاری های بخش مولد و توسعه ظرفیت های تولیدی، میزان تسهیلات اعطایی در قالب تسهیلات ایجاد را به میزان ۷/۴ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش داد. از سویی دیگر، در راستای سیاست های اقتصاد مقاومتی و حمایت از صنایع کوچک و متوسط از مدخل تسهیلات تکلیفی دولت و طرح رونق تولید، حدود ۱۹۵ هزار میلیارد ریال تسهیلات بانکی به واحدهای صنعتی کوچک و متوسط اعطا شد که به دلیل فقدان یک سازوکار سیاستی روشن و منسجم، ارزیابی دقیق آن بر ساختار صنعتی کشور دشوار است و نیازمند آسیب شناسی از سازوکار موجود و اثربخشی آن است. علاوه بر این، در این سال بخش قابل توجهی از سیاست های کلان بانکی در حوزه صنعت و معدن ناظر بر کاهش نرخ سود بانکی بود که به دلیل عدم تعدیل نرخ سود متناسب با نرخ تورم از یکسو و سهم بالای عقود مشارکتی، عملاً هزینه های تأمین مالی در این بخش را چندان کاهش نداد. همچنین، در این سال تسهیلات بانک صنعت و معدن به عنوان بانک تخصصی این بخش ۱۷/۷ درصد کاهش یافت. در عین حال، این بانک از طریق عاملیت وجوه صندوق توسعه ملی و مشارکت در طرح رونق تولید در سرمایه گذاری صنعتی و معدنی و تأمین مالی سرمایه در گردش واحدهای تولیدی کوچک و متوسط، مشارکت داشت.

در سال ۱۳۹۶ تسهیلات اعطایی صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن با رشد مناسبی همراه بود و عمدتاً به صنایع منبع محور همچون صنایع شیمیایی و فلزات اساسی هدایت شد که به سرمایه گذاری در این بخش کمک شایانی توجهی کرد. بخشی از سیاست های کلان دولت نیز در این سال، معطوف به تأمین مالی صنایع کوچک و متوسط بود. در این خصوص، علاوه بر اعطای تسهیلات در قالب طرح رونق تولید، توسعه خدمات ضمانتی و بیمه ای ارائه شده توسط صندوق های حمایتی نیز رشد این صنایع را تحریک کرد.

یکی از ظرفیت های مهم تأمین مالی بخش صنعت و معدن در چند سال اخیر، منابع ناشی از قانون هدفمند کردن یارانه ها (وفق ماده ۸ این قانون) بوده که در سال ۱۳۹۶ نیز رقم آن در حدود ۱۰ هزار میلیارد

ریال بود که ضمن حمایت از تولید باید صرف اشتغال، حمل و نقل عمومی، صادرات غیرنفتی، طرح‌های بهینه‌سازی و ارتقاء بهره‌وری مصرف انرژی و تقویت منابع صندوق کارآفرینی امید شود. از اینرو به نظر می‌رسد که بخش صنعت و معدن در این سال بهره‌چندانی از منابع قانون مذکور نبرده باشد.

روند تأمین مالی بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ تا حد زیادی در ادامه روند حاکم بر تأمین مالی بخش مذکور توسط سیستم بانکی طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ بود. به‌طوریکه در طی این دوره، تسهیلات بانکی سهم عمده تأمین مالی این بخش را بر عهده داشت و حدود ۳۰/۲ درصد تسهیلات بانکی به بخش صنعت و معدن اختصاص یافت که این امر از ناهماهنگی سیاست‌های اعتباری با ادوار رکود و رونق اقتصادی حکایت می‌کند.

در بازار سرمایه نیز تغییرات شاخص کل بورس و شاخص صنعت در سال ۱۳۹۶ مثبت بود و در قیاس با سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۲۹/۸ و ۲۴/۳ درصد رشد داشت. این امر عمدتاً تحت تأثیر تحولات عرصه بین‌الملل بوده و تشدید گمانه‌زنی‌ها در خصوص بازگشت تحریم‌ها علیه ایران بوده که افزایش نرخ دلار و سایر ارزها را به دنبال داشت و نهایتاً شاخص قیمت صنایع بورسی روند صعودی به خود گرفت. عملکرد صنایع بورسی در سال ۱۳۹۶ حاکی از افزایش ارزش بازاری و سودآوری صنایع بود که عمدتاً ناشی از عملکرد سه صنعت مهم بورسی شامل محصولات شیمیایی، ساخت فلزات اساسی و صنایع فرآورده‌های نفتی است که مجموعاً ۴۵/۲ درصد از ارزش بازاری را به خود اختصاص دادند و به ترتیب رشد ۲۶/۸، ۶۳/۹ و ۵۴/۷ درصدی را در مقایسه با سال ۱۳۹۵ تجربه کردند. از طرفی، شاخص‌های سودآوری صنایع بورسی شامل میزان سود و سود تقسیمی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۳۳ و ۱۳ درصد رشد داشت. با توجه به آنکه درآمد واقعی به ازای هر سهم (EPS) در سال ۱۳۹۶ افزایش داشته و سود تقسیمی به ازای هر سهم (DPS) با کاهش همراه بوده، این امر می‌تواند بیانگر افزایش بکارگیری منابع درونی صنایع بورسی در تأمین مالی آنها باشد. کاهش نسبت سود تقسیمی به سود به دست آمده (DPS/EPS) از ۸۳ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۷۰ درصد در سال ۱۳۹۶ این نکته را تأیید می‌کند.

بررسی عملکرد سه صنعت مهم بورسی (محصولات شیمیایی، فلزات اساسی و خودرو و ساخت قطعات) در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد شاخص فلزات اساسی و محصولات شیمیایی به دلایلی مانند افزایش قیمت جهانی و افزایش نرخ ارز با افزایش روبرو شدند؛ شاخص صنعت خودرو و ساخت قطعات عمدتاً به علت بیم بازگشت تحریم‌ها، زیان‌های انباشته قابل توجه شرکت‌های خودروساز و قطعات ساز، افزایش قیمت مواد اولیه (مانند انواع ورق‌های فولادی، آهن و مواد پتروشیمی) و افزایش هزینه‌های تولید قطعات وارداتی با کاهش مواجه گردیدند.

روند سهم صنایع از ارزش بازار فرابورس نیز در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که پس از گروه «اوراق تأمین

مالی» که ۳۰/۷ درصد از ارزش بازار فرابورس را تشکیل می دهند، دو صنعت «محصولات شیمیایی» و «فلزات اساسی» به ترتیب با سهم ۲۴/۲ و ۱۰/۲ درصدی در رتبه های دوم و سوم قرار دارند. این امر به سلطه بازار ابزارهای نوین مالی در فرابورس به واسطه گسترش انتشار اسناد خزانه اسلامی توسط دولت، جهت تأمین مالی بدهی های خود دلالت دارد.

همچنین، ارزش معاملات کل بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجه ۴۳/۶ درصدی را تجربه کرد. علاوه بر این، ارزش معاملات به تفکیک سه بازار حاکی از آن است که معاملات در بازار فیزیکی، مشتقه و بازار مالی به ترتیب ۳۴/۴، ۶۸/۵ و ۷۱- درصد رشد داشته است. رکود بازار مالی در سال ۱۳۹۶ عمدتاً به خاطر کاهش قراردادهای سلف موازی استاندارد بوده است. از اهم اقدامات موثر در افزایش حجم و ارزش معاملات بورس کالای ایران می توان به راه اندازی معاملات قراردادهای کشف پرمیوم، آزادسازی نرخ ارز و کیوم باتوم، صادرات میلگرد به عراق، اجرای گواهی سپرده محصولات پتروشیمی، کنترل بازار قیر و فرآورده های نفتی، فراهم کردن شرایط خرید مشتریان حقیقی در بازار محصولات پتروشیمی و فرآورده های نفتی، پذیرش آهن اسفنجی و گندله جهت عرضه در بورس کالای ایران به منظور تکمیل زنجیره عرضه محصولات فولادی اشاره کرد.

فصل ششم

تحولات انرژی در بخش صنعت، معدن و تجارت

بخش صنعت و معدن حدود یک سوم مصارف انرژی کشور را به خود اختصاص می‌دهد. علیرغم عدم انتشار داده‌های انرژی مربوط به سال ۱۳۹۵ توسط مرکز آمار ایران و وزارت نیرو، بررسی داده‌های انرژی کارگاه‌های صنعتی بر تداوم فرآیندهای تولیدی با فناوری پایین و انرژی‌بر و همچنین توفیق محدود در اجرای سیاست‌های بهینه‌سازی مصرف انرژی به‌ویژه در بخش صنعت و معدن دلالت دارد. در همین راستا در این فصل به بررسی قیمت، مقدار و ترکیب مصرف حامل‌های انرژی در بخش صنعت و معدن و رشته فعالیت‌های مربوطه و همچنین تحولات آن طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۱ پرداخته شده است.

بررسی تحولات مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن در سال‌های اخیر بر معطوف شدن منابع به سمت صنایع با خلق ارزش افزوده پایین‌تر و انرژی‌بری بالاتر دلالت دارد. اگرچه پس از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها و اصلاح قیمت حامل‌های انرژی، رشد مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن تا سال ۱۳۹۲ کاهش یافت، اما با تعدیل قیمت‌های نسبی حامل‌های انرژی در مقایسه با سایر عوامل و یا کالاهای دیگر و کاهش اثرات هدفمندی یارانه‌ها، رشد مصرف انرژی مجدداً روندی افزایشی به خود گرفت. این روند به واسطه عدم اعمال الزامات غیرقیمتی کاهش پایدار مصرف انرژی به وقوع پیوست و مجدداً شدت انرژی در کشور را با روندی افزایشی مواجه ساخت. از دیگر تحولات مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن کشور که تحت تأثیر توسعه صنعت گاز و گازرسانی به صنایع کشور بود، کاهش سهم سوخت‌های فسیلی در سبد مصرف انرژی صنایع کشور است. در حال حاضر، سوخت‌های گاز و برق حدود ۹۱ درصد انرژی مصرفی صنعت را به خود اختصاص داده‌اند، این در حالی است که توفیق محدود در اجرای سیاست‌های صنعتی کشور، موجب شده تنها ۵ صنعت کشور که عمدتاً هم صنایع مبتنی بر منابع طبیعی هستند، بیش از ۹۰ درصد مصارف انرژی را به خود اختصاص دهند. عملکرد مصرف انواع حامل‌های انرژی در بخش صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۴ بر کاهش مصرف انرژی دلالت دارد، لیکن این کاهش در مصرف نه به خاطر بهبود شرایط مدیریت انرژی در بخش، بلکه به دلیل شرایط رکودی حاکم بر اقتصاد کشور در این سال به وقوع پیوسته است. به نظر می‌رسد سازوکارهای موجود قیمت‌گذاری انرژی، جهت اصلاح الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن ناکارآمد عمل می‌کنند و جهت اصلاح آن متوسل شدن به سازوکارهایی که منابع ناشی از صرفه‌جویی مصرف انرژی و واحدهای صنعتی و معدنی را به سمت تغییرات فناورانه سخت‌افزاری و نرم‌افزاری معطوف نماید، می‌تواند زمینه مناسب‌تری را برای اصلاح الگوی مصرف بخش صنعت و معدن فراهم نماید.

۱-۶. مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت و قیمت حامل های انرژی

طی دوره ۹۴-۱۳۹۲ مطابق جدول (۱-۶) مصرف نهایی انرژی بخش صنعت از ۳۰۲,۳ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال ۱۳۹۲ با ۶,۹ درصد رشد به ۳۲۳,۱ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال ۱۳۹۳ افزایش داشته است؛ این مقدار با رشد منفی ۳,۸ درصد به ۳۱۰,۷ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال ۱۳۹۴ مواجه شده است. همچنین فرآورده های نفتی با کاهش ۱۰,۳ میلیون بشکه نفت خام، بیشترین سهم از کاهش مصرف نهایی انرژی در سال ۱۳۹۴ را به خود اختصاص داده است. کم اثر بودن اصلاحات قیمتی در مصرف انرژی بخش صنعت به رغم افزایش قیمت حامل های انرژی طی سال های اخیر (کشش پذیری پایین مصرف انرژی نسبت به افزایش قیمت)، عمدتاً به دلیل ساختار فناورانه قدیمی و انرژی بر کشور تداوم یافته است و می تواند از جمله دلایلی باشد که موجب افزایش رشد در مصرف انرژی بخش صنعت تا سال ۱۳۹۳ شده است. البته تغییر این روند در سال ۱۳۹۴ نشان دهنده تغییر در ساختار مذکور می باشد.

جدول (۱-۶): مصرف انرژی بخش صنعت به تفکیک حامل های انرژی (میلیون بشکه معادل نفت خام)

صنعت	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
فرآورده های نفتی	۳۵,۵	۳۵,۶	۲۵,۳
گاز طبیعی	۲۲۳,۸	۲۴۱,۹	۲۳۹,۱
زغال سنگ	۰,۷	۱,۰	۰,۸
برق (۱)	۴۲,۳	۴۴,۶	۴۵,۴
کل مصرف انرژی	۳۰۲,۳	۳۲۳,۱	۳۱۰,۷

مأخذ: وزارت نیرو، سالنامه انرژی سال های مختلف.

(۱) شامل سایر مصارف برق نیز می گردد

با توجه به جدول (۶-۲) که قیمت اسمی فروش حامل‌های انرژی را طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۲ نشان می‌دهد، مشاهده می‌شود طی این دوره بنزین سوپر با رشد متوسط سالانه ۲۴ درصد بیشترین رشد قیمت را بین حامل‌های انرژی به خود اختصاص داده است و بعدازآن بنزین معمولی با ۲۳ درصد رتبه دوم را در بین حامل‌های انرژی از نظر رشد قیمت متوسط در سال‌های اخیر، داشته است. همچنین نفت گاز با رشد متوسط سالانه منفی ۱۴ درصد بیشترین کاهش قیمت اسمی در بین حامل‌های انرژی را دارا بوده است.

جدول (۶-۲): قیمت اسمی فروش حامل‌های انرژی طی دوره ۹۵-۱۳۹۲ (ریال)

متوسط رشد سالانه	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۲۳	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰،۷۰۰۰،۴۰۰۰	۴۰۰۰،۷۰۰۰	بنزین معمولی
۲۴	۱۲۰۰۰	۱۲۰۰۰	۱۱۰۰۰،۸۰۰۰،۵۰۰۰	۸۰۰۰،۵۰۰۰	بنزین سوپر
۱۵	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۰۰۰،۱۵۰۰	۱۰۰۰	نفت سفید (لیتر)
-۱۴	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۲۵۰۰،۳۵۰۰،۵۰۰۰	۳۵۰۰	نفت گاز به غیر از سوخت نیروگاه‌ها (لیتر)
*	۱۲۰۰۰	۱۲۰۰۰	۱۰۰۰۰	*	سوخت سبک جت (JP۴)
*	۶۰۰۰	۶۰۰۰	۵۰۰۰	*	سوخت سنگین (ATK)
۱۵	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۲۵۰۰	۲۰۰۰	نفت کوره میلیون لیتر به غیر از سوخت نیروگاه‌ها (لیتر)
*	*	۳۴۴۵	۳۴۴۵	*	گاز طبیعی خوراک پتروشیمی (مترمکعب)
*	*	۱۲۳۴،۵	۱۱۰۲،۲	۷۲۹،۵	گاز طبیعی به غیر از سوخت نیروگاه‌ها (مترمکعب)
۱۷	۶۶۲	۵۷۳،۲۷	۵۲۵،۶	۴۱۸	سرجمع برق (کیلووات ساعت)

مأخذ: وزارت نیرو * مقادیر در دسترس نمی‌باشد

قیمت گاز طبیعی در بخش صنعت و معدن طی دوره ۹۵-۱۳۹۳ در تمامی زیربخش‌ها ثابت بوده و تغییری نداشته است. همچنین در سال ۱۳۹۳ بیشترین جهش قیمت گاز در خوراک پتروشیمی تولید کود اوره بوده است که با ۴،۹۲ برابر شدن این شاخص به رقم ۳۴۴۵ واحد رسیده است. این امر منشاء افزایش هزینه‌های تولید در صنایع پتروشیمی و پالایشی در سال ۱۳۹۳ بود که با تداوم روند با ثبات قیمت در سال‌های بعد، آثار شوک‌گونه آن تا حدی تعدیل گردید. شایان توجه است که متوسط رشد سالانه قیمت گاز طبیعی طی دوره ۹۵-۱۳۹۲ در زیربخش‌های مختلف بسیار متفاوت بوده است و بیشترین رشد متوسط نیز مربوط به خوراک مجتمع‌های پتروشیمی است که آمار سال ۱۳۹۵ این شاخص در دسترس

نمی باشد. کمترین رشد قیمت متوسط نیز در بخش صنعت مربوط به حوزه کشاورزی و دامپروری با رشد ۵ درصد است. همچنین براساس جدول (۳-۶) قیمت متوسط فروش گاز طبیعی در سایر مصارف مشاهده می شود و رشد قیمت متوسط سالانه بخش خانگی (با رشد معادل ۱۵ درصد) نیز قابل توجه و تامل است.

جدول (۳-۶): قیمت متوسط فروش گاز طبیعی در بخش های مختلف (ریال بر متر مکعب)

نوع مصرف		۱۳۹۲		۱۳۹۳		۱۳۹۴		۱۳۹۵	
		تعرفه ۷ ماه ابتدای سال	تعرفه ماه های سرد سال	تعرفه ۷ ماه ابتدای سال	تعرفه ماه های سرد سال	تعرفه ۷ ماه ابتدای سال	تعرفه ماه های سرد سال	تعرفه ۷ ماه ابتدای سال	تعرفه ماه های سرد سال
خانگی (متوسط)	خانگی (متوسط)	۱۳۰۰	۸۰۰	۱۴۴۰	۸۴۰	۱۶۵۶	۹۶۶	۱۶۵۶	۱۵۰۰
حمل و نقل	حمل و نقل	۲۷۰۰	۲۷۰۰	۴۵۰۰	۴۵۰۰	*	*	*	*
صنعتی	صنعتی (صنایع عمده)	۷۰۰	۷۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰
	صنعتی (صنایع کوچک)	۷۰۰	۷۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰
	پالایشگاه و تلمبه خانه های نفت	۷۰۰	۷۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰
	خوراک مجتمع های پتروشیمی تولید کود اوره	۷۰۰	۷۰۰	۳۴۴۵	۳۴۴۵	۳۴۴۵	۳۴۴۵	(۲)	(۲)
	مجتمع های پتروشیمی	۷۰۰	۷۰۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰
	فولاد	۷۰۰	۷۰۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰
	کشاورزی و دامپروری	۱۰۰۰	۶۰۰	۱۱۵۰	۶۹۰	۱۱۵۰	۶۹۰	۱۱۵۰	۶۹۰
	نیروگاه (سایر صنایع)	۸۰۰	۸۰۰	۸۰۰	۸۰۰	*	*	*	*

نوع مصرف		۱۳۹۲		۱۳۹۳		۱۳۹۴		۱۳۹۵	
		تعرفه ۷ ماه ابتدای سرد سال	تعرفه ماه‌های سرد سال	تعرفه ۷ ماه ابتدای سرد سال	تعرفه ماه‌های سرد سال	تعرفه ۷ ماه ابتدای سرد سال	تعرفه ماه‌های سرد سال	تعرفه ۷ ماه ابتدای سرد سال	متوسط رشد سالانه
عمومی	تجاری عادی	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۴۹۵	۱۵
	تجاری عمومی (دولتی)	۲۰۰۰	۱۰۰۰	۲۶۰۰	۱۳۰۰	۲۹۹۰	۱۴۹۵	۲۹۹۰	۱۵
	گرمابه سنتی	۷۰۰	۷۰۰	۹۱۰	۹۱۰	۱۰۴۶	۱۰۴۶	۱۰۴۶	۱۵
	نانوایی سنتی	۷۰۰	۷۰۰	۹۱۰	۹۱۰	۹۱۰	۹۱۰	۹۱۰	۱۰
	تجاری ویژه	۲۱۰۰	۱۱۰۰	۹۱۰	۹۱۰	*	*	*	*
سایر	آموزشی	۷۰۰	۷۰۰	۸۰۵	۸۰۵	۹۲۶	۹۲۶	۹۲۶	۱۰
	ورزشی	۷۰۰	۷۰۰	۸۰۵	۸۰۵	۹۲۶	۹۲۶	۹۲۶	۱۰
	ویژه مذهبی	۱۱۰۰	۷۰۰	۸۰۵	۸۰۵	۹۲۶	۹۲۶	*	*
	مساجد روستایی	۱۱۰۰	۷۰۰	*	*	*	*	*	*
	خیریه	۷۰۰	۷۰۰	۸۰۵	۸۰۵	۹۲۶	۹۲۶	۹۲۶	۱۰

مأخذ: وزارت نیرو.

(۲) مطابق ابلاغ ماهیانه می‌باشد.

متوسط قیمت برق در بخش صنعت و معدن نیز طی دوره ۹۵-۱۳۹۲ از ۴۴۲,۶ در ابتدای دوره به ۶۷۵,۴ ریال به ازای هر کیلووات در انتهای دوره افزایش یافت که نشان دهنده رشد ۶,۳ درصدی قیمت برق طی دوره مذکور و رشد متوسط سالانه ۱۷,۷ درصدی در بخش صنعتی و معدنی است.

جدول (۴-۶): متوسط قیمت برق در بخش‌های مختلف (ریال بر کیلووات ساعت)

۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵*	متوسط رشد سالانه
۳۴۶,۷	۴۳۹,۴	۵۰۴,۷	۵۳۸,۴	۱۴
۵۱۶,۳	۶۱۷,۶	۷۱۷,۶	۷۶۵,۴	۱۳
۱۳۳,۴	۱۷۷,۹	۱۹۵,۵	۲۰۸,۵	۱۴
۴۴۲,۶	۵۴۲,۶	۶۳۳,۲	۶۷۵,۴	۱۳

متوسط رشد سالانه	۱۳۹۵*	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۱۴	۲۱۸۳,۲	۲۰۴۶,۸	۱۶۶۴	۱۳۴۲,۲	سایر مصارف
۱۷	۶۶۲,۰	۶۱۴,۷	۵۲۵,۶	۴۱۸,۵	کل (۱)

مأخذ: وزارت نیرو،

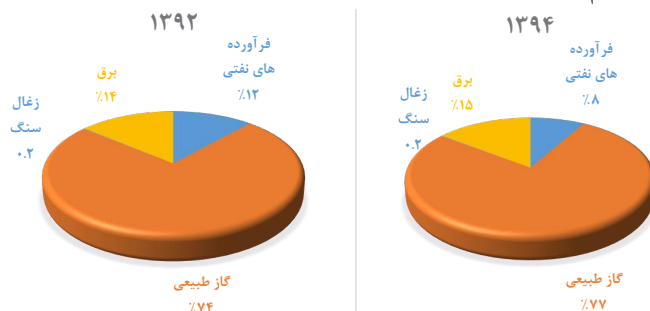
(۱) این ردیف متوسط وزنی تعرفه برق می باشد.

* نرخ تعرفه برق در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۴ در بخش های مختلف ۱۰ درصد افزایش داشته است.

۶-۲. ترکیب سهم مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن^۱

بخش صنعت یکی از پرمصرف ترین بخش های مصرف کننده انرژی در سال ۱۳۹۴ بوده است. بررسی روند مصرف انرژی در بخش صنعت نشان می دهد که بعد از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه ها، گاز طبیعی و برق بیشترین سهم مصرف را در این بخش به خود اختصاص داده اند. سهم مصرف گاز طبیعی و برق در سال ۱۳۹۲ به ترتیب حدود ۷۴ و ۱۴ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۴ نیز گاز طبیعی و برق بیشترین سهم مصرف انرژی را در بخش صنعتی داشته اند. در این سال، سهم مصرف گاز طبیعی در بخش صنعت ۷۷ درصد و برق ۱۵ درصد از کل مصرف انرژی بوده است. براین اساس، در مجموع ۹۲ درصد از انرژی مصرف شده در بخش صنعت و معدن مربوط به گاز طبیعی و برق است. فرآورده های نفتی پس از این دو حامل انرژی به عنوان منبع انرژی آن دسته از صنایع کانی غیرفلزی همچون کارخانه های سیمان که به لحاظ دسترسی به گاز طبیعی با محدودیت روبه رو هستند، مورد استفاده قرار می گیرد. سهم این حامل انرژی در سال ۱۳۹۴ حدود ۸ درصد از کل مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن بوده است که روند کاهشی در سهم این حامل در سال های اخیر مشاهده می شود.

نمودار (۶-۱): سهم مصرف حامل های انرژی در کارگاه های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر، ۹۴-۱۳۹۲

مأخذ: ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۴.

۱. آمارهای مرتبط با سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ در این قسمت توسط وزارت نیرو و مرکز آمار ایران تا کنون منتشر نشده است.

روند افزایش سهم مصرف گاز طبیعی و کاهش سهم مصرف فرآورده‌های نفتی بیانگر تغییر تدریجی ساختار الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن ایران طی سال‌های اخیر است.^۱ با این حال هنوز بخشی از مصرف انرژی در این بخش از طریق فرآورده‌های نفتی تأمین می‌شود که سهم آن تدریجاً در حال کاهش است.

در سال ۱۳۹۴ مصرف گاز طبیعی، نفت کوره و نفت گاز بیشترین سهم در انتشار آلاینده و گلخانه‌ایی را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به ارزش افزوده بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ که براساس قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ معادل ۷۳۰۹۲۰/۵ میلیارد ریال برآورد گردیده، شاخص شدت انتشار CO_2 ، NO_x ، SO_2 ، SPM، در این سال به ترتیب معادل ۱۲۹/۲، ۰/۲۲، ۰/۱۵، ۰/۰۲ تن بر میلیارد ریال برآورد می‌شود.

۳-۶. شدت انرژی در بخش صنعت و معدن

مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت را می‌توان متأثر از سطح تولید، شدت انرژی، سطح فناوری صنایع و ترکیب تولید کالاهای صنعتی مربوط دانست. همراه با افزایش سطح تولید، افزایش در مصرف حامل‌های انرژی اجتناب‌ناپذیر است. شدت انرژی شاخص وابستگی تولید به نهاده انرژی است و به عواملی از جمله فناوری، کارآمدی تجهیزات مصرف‌کننده انرژی و همچنین مدیریت تقاضای انرژی مربوط می‌شود. هرگونه بهبودی در این عوامل، به کاهش شدت انرژی و صرفه‌جویی در مصرف انرژی در سطح مشخص تولید منجر خواهد شد.

براساس جدول (۵-۶) متوسط رشد ارزش مصرف نهایی انرژی طی دوره ۹۴-۱۳۹۱ در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن به بالا، با رشد متوسط سالانه ۲۰/۶ درصدی طی سال‌های ۹۴-۱۳۹۱ مواجه بوده است، این در حالی است که رشد ارزش افزوده در این صنایع طی این دوره ۱۱/۵ درصد افزایش یافته و نتیجه طبیعی این روند، افزایش شدت انرژی و کاهش بهره‌وری مصرف آن است. روند افزایش مصرف شدت انرژی در کشور به‌رغم افزایش قیمت آن عمدتاً به‌دلیل استفاده از فناوری‌های قدیمی، تجهیزات فرسوده و به‌ویژه اعمال نشدن راهکارهای غیرقیمتی در مدیریت مصرف انرژی در این بخش و نیازمند اصلاح ساختاری در مصرف انرژی صنایع و مدیریت بهتر انرژی می‌باشد.

۱. در افزایش مصرف گاز طبیعی توسط صنایع این تهدید وجود دارد که با افزایش تقاضای خانوار در شش ماهه دوم سال برای گاز طبیعی احتمال افت فشار و یا قطع این حامل بالاست و از این محل امکان آسیب‌پذیری برای صنایع کشور جهت دسترسی به گاز طبیعی وجود دارد.

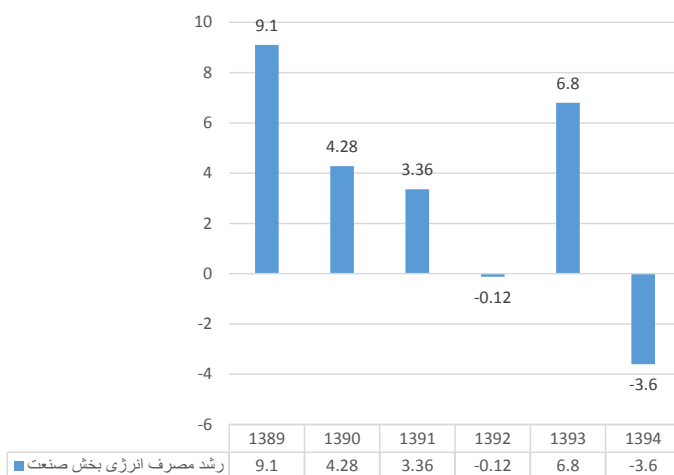
جدول (۵-۶): مصرف انرژی و ارزش افزوده و شدت انرژی بری در کل صنعت ۱۳۹۱-۹۴

متوسط رشد سالانه	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	
۲,۶	۲۳۹,۱	۲۴۱,۹	۲۲۳,۸	۲۲۱,۶	کل مصرف نهایی گاز طبیعی در بخش صنعت (میلیون بشکه نفت خام) *
۲,۲	۴۵,۴	۴۴,۶	۴۲,۳	۴۲,۴	کل مصرف نهایی برق در بخش صنعت (میلیون بشکه نفت خام) *
۱۳,۱-	۲۵,۳	۳۵,۶	۳۵,۵	۳۹,۵	کل مصرف نهایی فرآورده های نفتی در بخش صنعت (میلیون بشکه نفت خام) *
۰,۹	۳۱۰,۷	۳۲۳,۱	۳۰۲,۳	۳۰۳,۶	کل مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت (میلیون بشکه نفت خام) *
۱۱,۵	۱۱۷۶۳۳۱	۱۳۳۲۳۶۵	۱۱۶۳۸۵۹	۸۴۸۲۲۳	ارزش افزوده در صنایع ۱۰ نفر کارکن و بالاتر (میلیارد ریال)
۲۰,۶	۱۰۸۴۴۹	۱۰۸۶۵۷	۸۲۸۳۶	۶۱۷۶۷	ارزش کل مصرف انرژی در صنایع ۱۰ نفر کارکن و بالاتر (میلیارد ریال)

مأخذ: مرکز آمار ایران (*) وزارت نیرو

با توجه به آغاز اصلاح قیمت حامل های انرژی در سال ۱۳۸۹، رشد مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن روندی نزولی به خود گرفت و این روند تا سال ۱۳۹۲ تداوم یافت. همانگونه که در نمودار (۲-۶)، نشان داده شده نرخ رشد مصرف انرژی طی این دوره از ۹/۱ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۶/۸ درصد در سال ۱۳۹۳ کاهش یافت. بخشی از این کاهش در مصرف انرژی طی این سال ها بالخصوص سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ ناشی کاهش فعالیت اقتصادی در بخش صنعت و معدن و تعطیلی بسیاری از بنگاه ها بوده است. با این حال پس از تعدیل اثرات هدفمندی در سال ۱۳۹۳ افزایش نرخ رشد مجدد مصرف انرژی در سال ۱۳۹۳ قابل مشاهده است. همچنین در سال ۹۴ کاهش چشم گیری را در مصرف انرژی بخش صنعت مشاهده می کنیم که بسیار قابل توجه است و این رشد منفی ۳/۶ درصدی حائز اهمیت است. در این مقطع زمانی که کشور با افزایش ارزش افزوده بخش صنعت مواجه بوده است، این رشد منفی در مصرف انرژی می تواند نشان دهنده بهبود الگوی مصرف در کارگاه ها و مراکز صنعتی باشد.

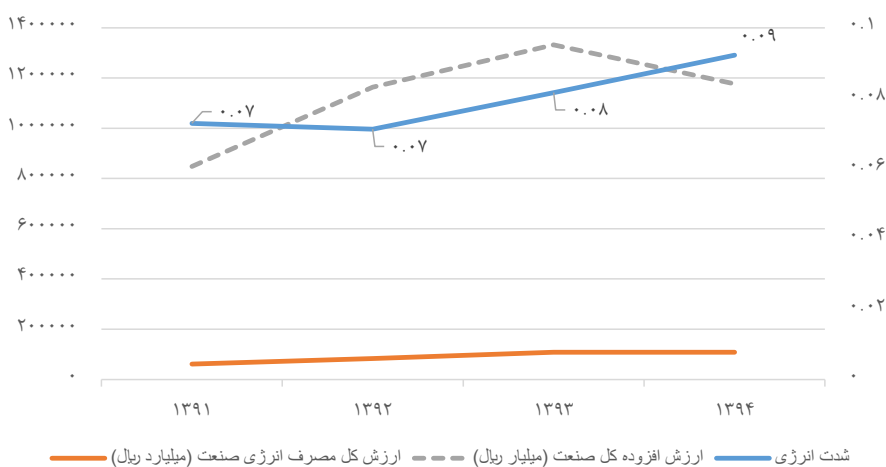
نمودار (۶-۲): رشد سالانه مصرف انرژی در بخش صنعت (۹۴-۱۳۸۹)

مأخذ: وزارت نیرو

شایان ذکر است، شاخص شدت انرژی از ۰٫۰۷ واحد در سال ۱۳۹۱ به ۰٫۰۹ واحد در سال ۱۳۹۴ رسیده است و شاخص بهره‌وری انرژی در سال‌های مذکور کاهش یافته است. (نمودار ۶-۳).

نمودار (۶-۳): مصرف کل انرژی، ارزش افزوده و شدت انرژی در بخش صنعت طی ۹۴-۱۳۹۱

مأخذ: نتایج آمارگیری از مصرف انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر ۱۳۹۴

بررسی رشته فعالیت‌های صنعتی نیز نشان می‌دهد طی دوره ۹۴-۱۳۹۱ شدت انرژی در مجموع ۵ صنعتی که بیشترین مصرف انرژی را (۹۱,۱ درصد) دارند، افزایش یافته است. همچنین طی دوره مذکور شدت انرژی در صنعت تولید کک و فرآورده‌های نفتی روند کاهشی قابل توجهی را تجربه کرد، به طوری که این شاخص از ۶۶,۰ در سال ۱۳۹۱ به ۱۵,۰ واحد در سال ۱۳۹۴ تقلیل یافته است.

جدول (۶-۶): مقدار مصرف انرژی و ارزش افزوده در صنایع مصرف‌کننده عمده انرژی

۱۳۹۴			۱۳۹۱			شرح فعالیت
شدت انرژی	ارزش مصرف انرژی (میلیارد ریال)	ارزش افزوده (میلیارد ریال)	شدت انرژی	ارزش مصرف انرژی (میلیارد ریال)	ارزش افزوده (میلیارد ریال)	
۰,۰۹	۱۰۸۴۴۹	۱۱۷۶۳۳۱	۰,۰۷	۶۱۷۶۸	۸۴۸۲۲۳	کل صنعت
۰,۲۰	۱۸,۴۶۸	۹۲,۰۴۴	۰,۲	۱۵۳۹۴	۸۰۴۷۷	تولید سایر محصولات کانی غیرفلزی
۰,۱۵	۱۰,۹۵۲	۷۲,۹۲۸	۰,۶۶	۵۰۲۸	۷۶۵۲۳	کک و فرآورده‌های نفتی
۰,۱۷	۲۹,۶۸۶	۱۷۵,۳۹۴	۰,۰۸	۱۳۳۳۸	۱۶۴۴۳۰	تولید فلزات اساسی
۰,۱۰	۳۴,۰۹۸	۳۲۵,۱۰۵	۰,۰۷	۱۷۷۳۷	۲۳۷۵۸۲	تولید مواد و محصولات شیمیایی
۰,۰۳	۵,۶۵۳	۱۴۴,۲۷۲	۰,۰۴	۳۷۲۲	۸۹۴۲۹	تولید مواد غذایی و آشامیدنی
۰,۱۱	۹۸۸۵۷	۸۸۲۶۷۱	۰,۰۸	۱۱۶۹۸۷	۶۴۸۴۴۱	جمع ۵ صنعت
-	۹۱,۱	۷۵	-	۸۹,۳	۷۶,۴	سهم ۵ صنعت از کل مصرف انرژی بخش صنعت

مأخذ: نتایج آمارگیری از مصرف انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر ۱۳۹۳-۱۳۸۶

بررسی ساختار صنعتی کشور طی دوره مذکور نشان می‌دهد که ترکیب کالاهای تولیدی کشور عمدتاً بر ۵ رشته فعالیت تولید محصولات کانی غیرفلزی، تولیدات فلزات اساسی، صنایع تولید کک - پالایشگاه‌ها، صنایع مواد غذایی و آشامیدنی و صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی تمرکز داشته است. در بین این ۵ صنعت نیز سهم صنایع منبع‌محور مانند مواد و محصولات شیمیایی و تولید کک (که از شدت انرژی بالایی برخوردارند) افزایش یافته است. براین اساس، بخشی از افزایش مصرف نهایی انرژی طی این دوره را می‌توان در افزایش سهم تولید صنایع تولید کک و مواد و محصولات شیمیایی و بالاتر بودن شدت انرژی آنها دانست.

۴-۶. ترکیب مصارف انواع حامل های انرژی در بخش صنعت

۵ صنعت عمده مصرف کننده انواع حامل های انرژی در کشور شامل محصولات کانی غیرفلزی، مواد و محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، صنایع تولید ذغال کک و صنایع غذایی و آشامیدنی می باشند. همانگونه که قسمت قبل عنوان شد، درمجموع صنایع یادشده بیشترین سهم از مصرف انرژی را در کل صنعت به خود اختصاص داده اند و مقدار این سهم نیز از ۸۹٫۳ درصد در سال ۱۳۹۱ به ۹۱٫۱ درصد در سال ۱۳۹۴ افزایش داشته است (۶-۶).

جدول (۶-۷) نشان دهنده سهم مصرف صنایع عمده مصرف کننده انرژی از حامل های انرژی منتخب طی سال های ۹۴-۱۳۹۲ می باشد. همانطورکه از این جدول استنباط می شود حجم زیادی از مصرف این حامل ها در کل صنعت کشور، فقط توسط این ۵ صنعت مصرف می شود. به عنوان مثال در سال ۱۳۹۴ به میزان ۹۹٫۳ درصد از مصرف کل نفت کوره و نفت سیاه در کل صنعت سهم این ۵ صنعت منتخب می باشد که این مبین حجم بزرگ، میزان مصرف بالا و اهمیت این صنایع در بخش صنعت کشور است. بنابراین برنامه ریزی در زمینه اقدامات تکنولوژیکی، ساختاری و بنیادین برای این صنایع در جهت صرفه جویی در مصرف انرژی، می تواند منجر به ذخیره بخش عظیمی از حامل های انرژی گردد و این کاهش مصرف خواهد توانست تغییرات زیادی را درجهت بهبود تولید صنعتی کشور به وجود آورد. در نتیجه توجه به این ۵ صنعت در بین صنایع مختلف از اولویت زیادی در جهت کاهش در مصرف سوخت برخوردار است.

جدول (۶-۷): تغییرات سهم مصرف انواع انرژی در صنایع عمده مصرف کننده انرژی کشور طی دوره ۹۴-۱۳۹۲

	صنایع تولید کانی غیرفلزی	صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	صنایع تولید فلزات اساسی	صنایع تولید ذغال کک و پالایشگاه های نفت و سوخت های هسته ای	صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	مجموع سهم مصرف از انرژی
گاز طبیعی	۳۰٫۳۴	۲۰٫۹۸	۲۲٫۶۶	۱۲٫۶۸	۶٫۷۹	۹۳٫۴۵
برق	۱۵٫۳۷	۲۵٫۲۷	۳۴٫۰۳	۷٫۷	۵٫۳۹	۸۷٫۷۶
گازوئیل	۳۱٫۴۷	۱۳٫۷۷	۱۱٫۷۵	۵٫۷۶	۱۸٫۱۴	۸۰٫۸۹
نفت کوره و نفت سیاه	۷۶٫۶۰	۰٫۷۱	۴٫۷۷	۱۳٫۳۳	۳٫۲۶	۹۸٫۶۷

صنایع تولید محصولات کانی غیرفلزی	صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	صنایع تولید فلزات اساسی	صنایع تولید زغال کک پالایشگاه‌های نفت و سوخت‌های هسته‌ای	صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	مجموع سهم مصرف از انرژی
۱۳۹۳	۲۴,۱۶	۳۹,۵۸	۲۲,۴۸	۰,۷۷	۶,۵۶
گاز طبیعی	۱۳,۶۴	۲۵,۴۵	۳۵,۰۹	۰,۹۰	۶,۹۸
برق	۳۶,۷۳	۷,۹۱	۱۱,۲۵	۱,۵۹	۲۴,۳۵
گازوئیل	۷۷,۴۳	۲,۷۶	۶,۰۴	۳,۶۲	۸,۰۱
نفت کوره و نفت سیاه	۱۴,۹۶	۴,۸۵	۲,۵۲	۶۲,۶۷	۳,۳۰
۱۳۹۴	۱۱,۵۸	۲۸,۹۳	۳۶,۲۰	۷,۵۷	۴,۵۰
گاز طبیعی	۳۳,۰۹	۱۱,۲۲	۱۴,۷۷	۲,۹۷	۲۲,۵۱
برق	۸۰,۸	۰,۲	۲,۴	۱۲,۲	۳,۷
گازوئیل	۹۹,۳				
نفت کوره و نفت سیاه					

مأخذ: مرکز آمار ایران، کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر

۱-۴-۶. مصارف گاز طبیعی

طبق جدول (۸-۶) سهم بخش صنعت از کل مصرف گاز طبیعی کشور از ۲۵,۴ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۲۳,۷ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. به‌طورکلی مصرف گاز طبیعی در بخش صنعت سالانه ۲ درصد رشد داشته به‌نحوی که از مقدار مصرف انرژی از ۲۶۷۵۳,۵ میلیون مترمکعب به ۲۸۴۰۷ رسیده است. شایان‌ذکر است، مصرف گاز طبیعی بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ به دلیل ادامه روند رکودی، افزایش موجودی انبار کالاهای صنعتی و در نتیجه کاهش تولید نسبت به سال ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ کاهش داشته است. در سال ۱۳۹۵ افزایش در روند متوسط مصرف گاز طبیعی در صنعت نسبت به سال‌های قبل مشاهده می‌شود. همچنین طی این دوره مصرف گاز در بخش‌های خانگی-تجاری-صنعتی و نیروگاه‌ها افزایش یافته و در صنایع عمده نیز (به جز بخش سیمان که با کاهش مصرف مواجه بوده است) در سایر بخش‌ها افزایش مصرف ملاحظه می‌شود.

جدول (۸-۶): روند و ترکیب مصارف گاز طبیعی به تفکیک بخش‌های مختلف طی سال‌های ۱۳۹۲-۹۵ (میلیون مترمکعب)

متوسط رشد سالانه	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۲	۲۸۴۰۷,۹	۲۶۵۲۴,۲	۲۸۲۲۹,۶	۲۶۷۵۳,۵	صنعت
	(۲۳,۷)	(۲۳,۶)	(۲۵,۵)	(۲۵,۴)	

متوسط رشد سالانه	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۱۲,۵	۶۱۸۷۱,۸ (۵۱,۶)	۵۸۴۲۴,۲ (۵۲,۸)	۵۰۱۷۲,۳ (۴۵,۴)	۳۶۶۴۷,۶ (۳۴,۹)	نیروگاه‌ها (۱)
۳,۷	۴۶۴۸,۴ (۳,۹)	۴۸۶۹,۵ (۴,۴)	۴۳۰۹ (۳,۹)	۴۱۹۸,۴ (۴,۰)	پالایشگاه و تلمبه‌خانه
۴,۷	۱۱۲۸۷,۸ (۹,۴)	۱۰۷۷۰,۳ (۹,۶)	۱۰۰۹۲,۳ (۹,۲)	۹۴۱۰,۹ (۸,۴)	سوخت پتروشیمی
۳,۲	۱۲۶۸۱,۱ (۱۰,۵)	۱۲۳۲۲,۹ (۱۱)	۱۱۷۷۱,۶ (۱۰,۶)	۱۰۷۲۸,۷ (۱۰,۲)	خوراک پتروشیمی
۴,۵	۱۱۹۹۱۷,۹	۱۱۲۱۹۰	۱۱۰۵۸۰,۹	۱۰۵۱۳۲,۲	کل مصارف گاز طبیعی

مأخذ: وزارت نیرو. سوخت نیروگاه‌ها شامل نیروگاه‌های وزارت نیرو، صنایع بزرگ و بخش خصوصی است. / اعداد داخل پرانتز سهم هستند.

بررسی ترکیب مصارف گاز طبیعی (طبق گزارش عملکرد گاز طبیعی وزارت اقتصاد) طی سال ۱۳۹۵ حاکی از بهبود ترکیب مصرف گاز طبیعی از مصرف در بخش خانگی، تجاری و صنعتی به سمت مصرف در نیروگاه‌ها است، به گونه‌ای که طبق گزارش ۷ ماهه سهم بخش خانگی، تجاری و صنعتی از ۵۴ درصد در فروردین ۱۳۹۵ با طی روندی کاهشی به ۲۹ درصد در شهریور ۱۳۹۵ رسیده است و سپس با آغاز فصل سرما در برخی از استان‌های کشور در مهر ۱۳۹۵ شروع به افزایش نموده و به ۳۷ درصد رسیده است. در مقابل سهم بخش نیروگاهی از ۲۶ درصد در فروردین ۱۳۹۵ به حداکثر میزان خود طی مردادماه ۱۳۹۵ یعنی به حدود ۵۳ درصد رسیده و در دوماه بعد از آن نیز اندکی کاهش یافته و به ۴۱ درصد در مهر ۱۳۹۵ رسیده است.

دلیل عمده تغییر ناچیز مصرف گاز طبیعی در بخش صنعت و معدن عمدتاً از کاهش تولید صنایع فولاد و سیمان (رشته فعالیت محصولات کانی غیرفلزی) نشأت می‌گیرد. تأثیرگذاری شرایط رکود بین‌المللی در صنعت فولاد (کاهش قیمت فولاد در چین، روسیه و اوکراین به عنوان اصلی‌ترین صادرکنندگان فولاد و از طرف دیگر، اعمال قوانین و وضع تعرفه‌های ضد دامپینگ در سایر کشورهای تولیدکننده فولاد) به همراه مشکلات ناشی از رکود در بازار مسکن و کاهش طرح‌های عمرانی از یک سو و وضعیت بحرانی منطقه به ویژه در عراق جهت صادرات سیمان از سوی دیگر از جمله دلایل کاهش تولید و به تبع آن کاهش مصرف گاز طبیعی در این دو صنعت بزرگ کشور تا بیش از یک و نیم میلیون مترمکعب در روز شده است.

۲-۴-۶. مصارف برق

براساس اطلاعات جدول (۶-۹)، سهم مصرف صنعتی از کل مصرف برق کشور از ۳۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۳۲ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. همچنین متوسط رشد سالانه مصرف صنعتی ۳,۱۵ درصد می‌باشد. در بین بخش‌های مختلف، بیشترین متوسط رشد سالانه مصرف با ۱۰,۳ درصد مربوط به بخش حمل و نقل است که سهم کمی از کل مصرف برق معادل ۲/۰ تا ۳/۰ را به خود اختصاص داده است. در حال حاضر بیشترین سهم از مصرف برق مربوط به بخش خانگی است که قبلاً این جایگاه در اختیار بخش صنعت بوده است. کل مصرف برق در سال ۱۳۹۵، ۲۳۷۴۳۵,۸ گیگاوات ساعت گزارش شده است که نسبت به مدت مشابه در سال گذشته ۵,۳ درصد افزایش را نشان می‌دهد. این در حالیست که تعداد مشترکین برق بنابر گزارشات معتبر، طی سال ۱۳۹۵ نسبت به سال قبل تنها ۳ درصد افزایش داشته است. بدین ترتیب رشد مصرف برق طی این سال ۱/۵ برابر رشد تعداد مشترکین برق بوده است.

جدول (۶-۹): مصرف برق به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی طی ۹۵-۱۳۹۲

متوسط رشد سالانه	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۶,۷۸	۷۸۳۸۷,۱	۷۶۱۰۳,۳	۷۱۱۶۲,۷	۶۴۳۷۸,۹	خانگی
	(۳۳)	(۳۳)	(۳۲)	(۳۲)	
۸,۷۹	۲۹۹۱۴,۳	۲۲۱۹۵,۷	۱۹۷۶۶,۷	۱۷۸۳۰,۹	عمومی
	(۱۰)	(۱۰)	(۹)	(۹)	
۹,۶۹	۱۷۶۱۹,۸	۱۶۶۷۹,۷	۱۵۴۰۴,۴	۱۳۳۷۶,۶	تجاری
	(۷)	(۷)	(۷)	(۷)	
۳,۱۵	۷۷۱۶۷,۰	۷۱۶۵۷,۰	۷۴۰۷۰,۵	۷۰۳۰۸,۸	صنعتی
	(۳۲)	(۳۱)	(۳۴)	(۳۵)	
۱۰,۳	۴۳۵,۷	۵۶۹,۸	۳۸۵,۴	۳۲۴,۹	حمل و نقل
	(۰,۲)	(۰,۳)	(۰,۲)	(۰,۲)	
۳,۰۸	۳۶۲۲۱,۵	۳۶۰۸۸,۶	۳۵۱۸۷,۹	۳۳۱۰۳,۱	کشاورزی
	(۱۵)	(۱۶)	(۱۶)	(۱۶)	
۷,۸۷	۴۶۹۹,۵	۴۰۱۷,۳	۳۸۳۶,۹	۳۷۶۴,۷	سایر
	(۲)	(۲)	(۲)	(۲)	
-	۲۳۷۴۳۵,۸	۲۲۷۳۱۱,۵	۲۱۹۸۱۴,۴	۲۰۳۰۸۷,۹	مجموع

مأخذ: وزارت نیرو/ اعداد داخل پرانتز سهم هستند.

با توجه به بررسی شاخص‌های مهم صنعت برق کشور در سال ۱۳۹۵ به نظر می‌رسد با توجه به افزایش نرخ رشد مصرف برق در بخش خانگی و همچنین افزایش مصرف در بخش صنعتی، موضوع افزایش ظرفیت‌های تولید می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. این درحالی است که با عنایت به تعرفه‌های فعلی برق، بخش خصوصی رغبتی به حضور در این بازار ندارد.

۳-۴-۶. مصارف فرآورده‌های نفتی

براساس اطلاعات مندرج در جدول (۶-۱۰)، مصرف نفت کوره (به‌عنوان فرآورده نفتی) نسبت به سایر انواع این فرآورده‌ها سهم بیشتری در مصرف بخش صنعت دارد، در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال ۱۳۹۳ حدود ۴۷ درصد کاهش نشان می‌دهد. همچنین به‌طور متوسط مصرف این فرآورده ۲۴ درصد در هر سال کاهش یافته است. با توجه به این‌که عمده مصرف نفت کوره در صنایع بزرگی همچون سیمان است، بخشی از این کاهش در مصرف را می‌توان ناشی از تلاش دولت برای گازرسانی به این صنایع دانست و بخشی دیگر نیز ناشی از وضعیت نه‌چندان مناسب این صنایع به‌خصوص صنعت سیمان و کاهش تولید به دلیل افزایش موجودی انبار به‌خصوص رکود در بخش ساختمان است. مصرف سایر فرآورده‌های نفتی در بخش صنعت از جمله بنزین و گازوئیل در سال ۱۳۹۴ نیز نسبت به سال ۱۳۹۳ به ترتیب به میزان ۳۲ و ۷٫۷ درصد کاهش نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۴ تنها مصرف نفت سفید در بخش صنعت ۱۵ درصد نسبت به سال ۱۳۹۳ افزایش یافته است.

جدول (۶-۱۰): مصرف انواع فرآورده‌های نفتی در بخش صنعت طی دوره ۱۳۹۱-۹۴

متوسط رشد سالانه	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	
-۲۴٫۹	۱۴۹۱۶۵۵	۲۸۱۰۸۷۹	۲۷۸۱۱۹۲	۳۵۲۲۲۰۷	نفت کوره - هزار لیتر
-	(۲٫۰)	(۳٫۳)	(۳٫۱)	(۴٫۲)	
-۱۰٫۲	۹۲۹۶	۸۰۵۱	۱۸۸۷۴	۱۶۹۷۶	نفت سفید - هزار لیتر
-	(۰٫۰۱)	(۰٫۰۱)	(۰٫۰۲)	(۰٫۰۲)	
۱۱٫۹	۳۱۳۷۴	۴۶۱۹۷	۲۹۳۹۲	۲۶۵۸۴	بنزین - هزار لیتر
-	(۰٫۰۴)	(۰٫۰۵)	(۰٫۰۳)	(۰٫۰۳)	
۱	۲۳۷۵۷۴۴	۲۵۷۵۰۰۰	۲۶۱۱۰۱۱	۲۳۲۸۲۳۲	گازوئیل - هزار لیتر
-	(۳٫۲)	(۳٫۱)	(۲٫۹)	(۲٫۸)	
-۴	۷۳۴۵۹٫۸	۸۴۲۲۸٫۷	۸۸۶۶۹٫۷	۸۳۸۲۰	مصرف فرآورده‌های عمده نفتی در کل بخش‌ها - میلیون لیتر

مأخذ: ترازنامه انرژی / اعداد داخل پرانتز سهم هستند.

۵-۶. بهینه سازی عرضه و تقاضای انرژی در بخش صنعت

بخش صنعت یکی از پر مصرف ترین بخش های مصرف کننده انرژی می باشد. بنابراین آمارهای منتشره در ترازنامه انرژی سال ۹۴، عمده اقداماتی که در خصوص بهینه سازی این بخش صورت گرفته را می توان در قالب دسته های زیر طبقه بندی نمود:

۱-۵-۶. پروژه های اجرایی و مطالعاتی بخش صنعت

سازمان بهره وری انرژی ایران (سابا) در سال ۱۳۹۴ اقدامات متعددی را در جهت بهینه سازی عرضه و تقاضای انرژی در بخش صنعت انجام داده است که به عنوان نمونه به چند مورد از این اقدامات اشاره می شود:

- امکان سنجی استفاده از سیستم های جذبی آمونیاکی در تامین سرمای سردخانه ها
- مطالعات تولید و ساخت الکتروموتورهای یکپارچه
- نقشه راه بهینه سازی مصرف انرژی در صنعت تایروپ
- نقشه راه بهینه سازی مصرف انرژی در صنعت مس

۲-۵-۶. حمایت مالی

در راستای کاهش شدت انرژی در صنایع انرژی بر، پرداخت تسهیلات به صنایع متقاضی جهت اصلاح خط تولید در برنامه های سوم، چهارم و پنجم توسعه مورد توجه جدی قرار گرفت و برای اجرایی شدن آن، اعتبارات عمومی در قالب قوانین بودجه سالانه به این امر اختصاص یافت. اهم طرح های صنعتی خاتمه یافته بهره مند از تسهیلات مالی عبارتند از:

- طرح اصلاح الگوی مصرف انرژی در کارخانه سیمان توسط شرکت سیمان کردستان با ۲۳۸۶ مگاوات ساعت
- طرح بهینه سازی مصرف چاه ها و ایستگاه های پمپاژ آب توسط شرکت آب و فاضلاب استان اصفهان با ۱۷۲۳۸ مگاوات ساعت صرفه جویی انرژی سالانه.
- طرح ارتقای رتبه انرژی ۳۵۰۰ دستگاه کولر آبی توسط شرکت گرمای جنوب کردستان با ۱۷۲۱۵ مگاوات ساعت صرفه جویی انرژی سالانه.

۳-۵-۶. استانداردهای مصوب بخش صنعت

دو وزارتخانه نفت و نیرو در خصوص استانداردهای این بخش فعالیت هایی را به انجام رسانده اند که یکی از آن ها به عنوان نمونه به شرح ذیل، مورد اشاره قرار می گیرد.

در سال ۱۳۹۴، سازمان بهره‌وری انرژی، پروژه بازنگری در استاندارد مصرف انرژی در الکتروموتورهای تک فاز و سه فاز و تدوین استاندارد موتورهای BLCD را انجام داده است. الکتروموتورها به عنوان محرک اصلی بخش‌های مختلف مصرف، سهم بزرگی را از انرژی مصرفی کشور به خود اختصاص داده‌اند. برآوردها نشان می‌دهد بیش از ۶۰ درصد از مصرف انرژی بخش‌های مختلف توسط الکتروموتورها مصرف می‌شود. هدف از اجرای پروژه مذکور، علاوه بر بازنگری استانداردهای الکتروموتورهای سه فاز و تک فاز، تدوین استاندارد الکتروموتورهای بدون جاروبک نیز بوده است. در حال حاضر فرمت اولیه استانداردهای الکتروموتورهای سه فاز و تک فاز تهیه شده است. انتظار می‌رود در صورت اجرای این استاندارد، میزان صرفه‌جویی حاصل از استفاده از الکتروموتورهای پربازده ۹۱۴ مگاوات ساعت باشد.

۴-۵-۶. ماده ۲۶ قانون اصلاح الگوی مصرف

این ماده بیان می‌کند که واحدهای صنعتی در صورت عدم رعایت معیارها و مشخصات فنی و استانداردهای مصرف انرژی با تشخیص وزارتخانه‌های نفت، نیرو و صنعت، معدن و تجارت از سال شروع اصلاح الگوی مصرف بر اساس شرایط اقلیمی و فنی، به صورت درصدی از قیمت فروش حامل‌های انرژی جریمه خواهند شد و وجوه اخذ شده به حساب درآمد عمومی نزد خزانه داری کل کشور واریز شده و در اجرای راهکارهای بهینه‌سازی بخش صنعت موضوع این قانون هزینه خواهد شد.

۵-۵-۶. ماده ۱۲ قانون رفع موانع تولید در بخش صنعت

دو وزارتخانه نفت و نیرو در خصوص این ماده قانونی، فعالیت‌هایی را به شرح زیر انجام دادند که به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- شرکت بهینه سازی مصرف سوخت در سال ۱۳۹۴ اقداماتی در زمینه برق‌رسانی به کردن چاه‌های کشاورزی دیزلی، با سرمایه‌گذاری ۱۶۵۰ میلیون دلار انجام داده است.
- در سال ۱۳۹۴، سازمان بهره‌وری انرژی ایران پس از تصویب آیین نامه اجرایی ماده ۱۲ قانون رفع موانع تولید، ۹ طرح اجرایی راهکارهای افزایش بهره‌وری انرژی در صنعت سیمان، راهکارهای افزایش بهره‌وری در صنایع کاشی و سرامیک و ریخته‌گری و شیشه و بلور و ... را به سازمان برنامه و بودجه اعلام و پس از تاکید این سازمان مبنی بر لزوم تهیه طرح‌های مطالعاتی، اقدامات بعدی را به انجام رساند.

۶-۵-۶. شرکت‌های خدمات انرژی

پس از برگزاری جلسات متعدد، آئین نامه اجرایی ماده ۱۷ قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی با موضوع

نحوه فعالیت و حمایت شرکت‌های خدمات انرژی در کشور ابلاغ گردید که علی‌رغم پیگیری‌های متعدد برای احراز صلاحیت این شرکت‌ها توسط سازمان برنامه و بودجه کشور و نیز عدم دریافت تخصیص لازم برای کمک به این شرکت‌ها، اجرای آئین‌نامه اجرایی مذکور در سال ۱۳۹۴ میسر نگردید.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل ششم

سیاست‌های قیمتی انرژی و ساختار صنعتی برآمده از آن اگرچه به افزایش استفاده از انرژی‌های پاک‌تر برق و گاز منجر شده اما لزوماً، سیاست‌های توسعه صنعتی کشور را حمایت نمی‌کند. سوخت‌های گاز و برق در مجموع حدود ۸۵ درصد انرژی مصرفی صنعت را به خود اختصاص داده‌اند. قیمت این دو حامل انرژی در سال ۱۳۹۵ برای گاز مورد مصرف واحدهای صنعتی بدون تغییر ماند و برای برق ۱۰ درصد افزایش را تجربه کرد که واجد آثار هزینه‌ای محدودی برای فعالیت واحدهای صنعتی بود؛ و اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها که برافزایش قیمت انرژی تأکید داشت، عملاً نتوانست مانع فرایند معطوف شدن ساختار صنعتی کشور به ۵ صنعت منبع پایه و انرژی بر شود. این در حالی است که فقدان قیمت‌گذاری ترجیحی متناسب با زنجیره ارزش هر رشته فعالیت، این صنایع را در تکمیل زنجیره ارزش با مشکلاتی عدیده‌ای مواجه ساخت.

به‌رغم افزایش قیمت حامل‌های انرژی طی سال‌های اخیر که بعضاً هم بالاتر از ارقام تورم بوده، با تعدیل آثار هدفمندی، به‌دلیل ساختار فناورانه قدیمی و فرسوده صنعت، کشور همچنان با افزایش مصرف انرژی روبه‌رو است. چنین روندی توسعه پایدار کشور با ملاحظات زیست‌محیطی را تأمین نمی‌کند. لذا به نظر می‌رسد که با قیمت‌گذاری تبعیض‌آمیز در صنایع مختلف و در طول زنجیره ارزش رشته فعالیت‌های صنعتی و سیاست‌هایی همچون اخذ مالیات سبز بتوان تأثیرات مثبتی بر جای گذاشت. همچنین الزامات غیر قیمتی که به‌ویژه معطوف به حیطه توسعه فناوری‌های با انرژی‌بری پایین‌تر است، می‌تواند نقش مؤثری در تحول الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن بازی کند. از این‌رو پیش‌بینی سازوکارهای تشویقی جهت ارتقاء فناوری از محل صرفه‌جویی در مصرف انرژی واحدهای اقتصادی و جهت‌دهی به آن در بین رشته فعالیت‌های صنعتی، با رویکرد تکمیل زنجیره‌های ارزش، می‌تواند ضمن کاهش مصرف انرژی زمینه توسعه پایدار در کشور را تسهیل نماید.

فصل هفتم

تحلیل تجارت خارجی

با بهبود مناسبات بین‌المللی در فضای پسابرجام، ارزش تجارت خارجی غیرنفتی کشور (با احتساب میعانات گازی) در سال ۱۳۹۶ برابر با ۱۵/۴ درصد نسبت به سال قبل آن افزایش یافت. علیرغم مثبت بودن تراز تجاری در سال قبل آن، تراز تجاری در سال ۹۶ منفی شد. عمده اقلام صادراتی غیرنفتی کشور در این سال را مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای تشکیل داده؛ متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی با ۴۰۷ درصد افزایش به ۳۵۵ دلار رسید. به‌رغم گشایش‌های صورت گرفته در این دوره، بنگاه‌های اقتصادی داخلی به دلیل مشکلات عدیده‌ای چون بازارهای ضعیف داخلی، از دست رفتن بازارهای خارجی، بدهی‌های معوق و مشکلات تأمین مالی کمتر توانستند از گشایش‌های مالی و تجاری محیط بین‌المللی بهره‌مند شوند، بطوریکه همچنان تمرکز بالایی در بازارهای صادراتی و مبادی وارداتی مشاهده می‌شود. در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۵۸ درصد از کل تجارت با پنج کشور چین، امارات متحده عربی، کره جنوبی، ترکیه و هند انجام شده و بیش از ۷۹/۸ درصد از صادرات و واردات کشور با ده کشور صورت پذیرفته است که تحریم‌های بین‌المللی و تنوع پایین محصولات صادراتی از اهم دلایل این عدم تنوع طرف‌های تجاری به‌شمار می‌رود.

در سال ۱۳۹۶ متوسط نرخ کل تعرفه‌ها ۷۷/۰ واحد افزایش یافت، همچنین متوسط نرخ تعرفه‌های کالاهای کشاورزی ۲/۲ واحد و بخش غیرکشاورزی ۵/۰ واحد باهدف حمایت از این بخش‌ها با افزایش مواجه شد، ضمن آنکه تغییرات اعمال‌شده در نرخ‌ها و سطوح تعرفه بدلیل افزایش تعداد ردیف‌های تعرفه در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی ضمن شفاف‌سازی، بستر لازم برای حمایت هدفمندتر از صنایع منتخب را فراهم کرد.

همچنین در سال ۱۳۹۶، در حوزه انعقاد موافقتنامه‌های تجاری جدید و تعمیق موافقت‌نامه‌های موجود، علی‌رغم اقدامات در دست انجام، توفیق عملی حاصل نشده است. سهم و ارزش اقلام ترجیحی ایران کمتر از ۱۰ درصد کل تجارت خارجی غیرنفتی کشور باقی مانده و نشان می‌دهد که کشور بایستی در خصوص شرکای تجاری و اقلام منتخب برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی، تدابیر مناسب مبتنی بر اهمیت آنها در سبد صادراتی اتخاذ نماید.

۱-۷. تجارت خارجی غیرنفتی

تجارت خارجی در سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی داشته است. کل ارزش تجارت کالایی با احتساب صادرات میعانات گازی در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۱۰۱ میلیارد دلار بوده که نسبت به سال ۱۳۹۵ رشد ۱۵/۴ را نشان می‌دهد. آمار نشان می‌دهد که رشد واردات در این افزایش نقش پررنگ‌تری نسبت به رشد صادرات داشته است. واردات در سال ۹۶ با رشد ۲۴ درصد به ۵۴ میلیارد دلار افزایش یافته در حالی که رشد صادرات بسیار کمتر و برابر با ۶/۶ درصد بوده و در سال ۹۶ به حدود ۴۷ میلیارد دلار رسیده است.

رشد قابل توجه واردات (۲۴ درصد) در سال ۱۳۹۶ باعث شده که تراز تجاری در سال ۹۶ مجدداً منفی شود. در حالی که طی دو سال قبل تراز تجاری کشور مثبت بوده است.

صادرات هدف‌گذاری شده برای سال ۱۳۹۶ برابر با ۵۳ میلیارد دلار بوده که آمارها نشان از تحقق ۸۸/۵ درصدی صادرات پیش‌بینی شده در سال ۱۳۹۶ دارد. کاهش صادرات میعانات گازی و پتروشیمی و همچنین عدم رفع چالش‌های متعدد موجود که مانع تحقق برنامه صادراتی تدوین شده هستند، در این سال از مهمترین دلایل عدم تحقق صادرات هدف‌گذاری شده بوده است.

از عمده‌ترین دلایل افزایش واردات کشور در این سال می‌توان به ادامه شرایط پسابرجام اشاره کرد که باعث بهبود ارتباطات بین‌المللی، تسهیل مبادلات بانکی، رشد و دسترسی بیشتر به درآمدهای منابع ارزی ناشی از فروش نفت، رشد صنعت و افزایش نیاز صنایع کشور به مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای گردیده است.

جدول (۱-۷): ارزش صادرات و واردات و تراز تجاری کالاهای غیرنفتی کشور طی سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (میلیون دلار)

شاخص	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییرات
صادرات کالا و میعانات گازی	۴۴۰۴۲	۴۶۹۳۱	۶,۶

شاخص	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییرات
صادرات غیرنفتی (بدون میعانات گازی)	۳۶۷۲۳	۳۹۸۵۲	۸,۵
واردات	۴۳۶۸۴	۵۴۳۰۲	۲۴
کل ارزش تجارت کالایی غیرنفتی	۸۷۷۲۶	۱۰۱۲۳۳	۱۵,۴
تراز تجاری (با احتساب میعانات گازی)	۳۵۸	-۷۳۷۱	-۲۱۵۹

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران

۷-۲. صادرات غیرنفتی (شامل کالا و خدمات)

طبق جدول (۷-۱)، صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۶ با احتساب میعانات گازی رشدی در حدود ۶/۶ درصد و بدون احتساب میعانات گازی رشد در حدود ۸/۵ درصد را نسبت به سال قبل تجربه کرده است. در ادامه روند سال قبل، صادرات به رشد خود ادامه داده و رشد بهتری را نسبت به سال ۱۳۹۵ را تجربه کرده است. اما تنها ۸۸/۵ درصد رقم هدف‌گذاری شده سال ۱۳۹۶ (۵۳ میلیارد دلار) محقق شده است. به نظر می‌رسد که کاهش صادرات میعانات گازی و محصولات پتروشیمی، باعث عدم دستیابی به رقم هدف‌گذاری شده در صادرات غیرنفتی گردیده است. ضمن آن که برای مشکلاتی نظیر رقابت پذیری پایین کالاهای صادراتی، پایین بودن ارزش افزوده کالاهای صادراتی، فقدان دیپلماسی اقتصادی و تجاری، موثر نبودن مشوق‌های صادراتی و استفاده نامناسب و مقطعی از آن، کارآ نبودن ابزارهایی مانند مناطق آزاد تجاری در عرصه صادرات، عدم ثبات نسبی نرخ ارز و بحران‌های دوره ای آن و ... نیز چاره‌اندیشی‌های لازم صورت نگرفته است.

۷-۲-۱. ترکیب صادرات غیرنفتی حسب نوع مصرف

به لحاظ نوع کالاهای صادراتی خام فروشی در قالب صادرات مواد اولیه و واسطه‌ای بر سبب صادراتی ایران سیطره داشته و در سال ۱۳۹۶ این نقش غالب با اندکی افزایش ۸۲ درصد کل صادرات را دربرگرفته است. کالاهای مصرفی ۱۷ درصد و کالاهای سرمایه‌ای کمتر از یک درصد (۰/۹۷ درصد) صادرات غیرنفتی را تشکیل داده است. به نظر می‌رسد علیرغم توجه به تغییر ترکیب صادرات در نظام برنامه‌ریزی کشور، این هدف نتوانسته محقق شود.

جدول (۷-۲): ترکیب ارزشی صادرات با میعانات گازی کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

ترکیب ارزشی صادرات (میلیون دلار)				نوع کالا
۱۳۹۶		۱۳۹۵		
ارزش	سهم (درصد)	ارزش	سهم (درصد)	
۳۸۳۶۴,۱	۸۲,۰۲	۳۵۸۹۸,۷	۸۱,۹	مواد اولیه و واسطه‌ای
۷۹۵۴,۰	۱۷	۷۴۲۲,۷	۱۶,۹	مصرفی
۴۵۵,۶	۰,۹۷۴	۵۱۵,۷	۱,۲	سرمایه‌ای
۴۶۷۷۳,۷	۱۰۰	۴۳۸۳۷,۱	۱۰۰	کل ارزش صادرات با میعانات گازی

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت (صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات، خرداد ۱۳۹۷)

۷-۲-۲. ترکیب صادرات غیرنفتی حسب گروه کالا

در بین گروه‌های کالایی بیشترین رشد صادرات مربوط به گروه کالایی معدن بوده است. ارزش صادرات این گروه رشدی حدود ۵۷ درصد نسبت به سال قبل آن داشته است حال آن که کاهش صادرات این اقلام از لحاظ وزنی ناشی از افزایش قیمت جهانی گاز طبیعی بوده است. البته در این گروه کالا، ارزش صادرات میعانات گازی که در سال گذشته رشد قابل توجهی را تجربه کرده بود در سال ۱۳۹۶ با کاهش رشد در ارزش و وزن مواجه شده است. صادرات میعانات گازی (علیرغم رشد ۴/۵۶ درصدی در ارزش صادرات در سال ۱۳۹۵)^۱ در سال ۱۳۹۶ با کاهش رشدی در ارزش صادرات برابر با ۳/۳ درصد مواجه شده است.

ارزش صادرات گروه صنعت نسبت به سال قبل ۴/۶ درصد رشد نشان داده و بالغ بر ۳۱ میلیارد دلار گردیده است. البته در این بخش نیز پتروشیمی، کاهش رشد و مابقی این بخش، رشد مثبت ۲/۱۴ درصدی را نسبت به سال قبل نشان می‌دهد. در بین گروه‌های کالایی فرش و صنایع دستی نیز با توجه به شرایط پساتحریمی حاکم بر تجارت ایران با کشورهای غربی و به خصوص بازار آمریکا، رشد قابل توجهی داشته و صادرات این گروه کالایی به لحاظ ارزش نسبت به سال قبل ۵/۱۸ درصد رشد نشان می‌دهد. صادرات محصولات کشاورزی نیز نسبت به سال ۱۳۹۵ که کاهش رشد را نشان می‌داد با رشد ۶/۰ درصدی در ارزش همراه بوده است.

۱. براساسی اطلاعات مندرج در «کتاب سال ۱۳۹۵ صنعت، معدن و تجارت».

جدول (۷-۳): ارزش صادرات غیرنفتی کالایی کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

بخش	ارزش صادرات (میلیون دلار)		ترکیب وزنی صادرات (هزار تن)		درصد تغییر (ارزش)	درصد تغییر (وزنی)
	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶		
گروه صنعت	۲۹۲۹۱,۵	۳۱۱۷۵,۹	۶۷۱۴۶,۲	۶۸۵۶۴,۴	۶,۴	۲,۱
صنعت	۱۴۹۰۳,۳	۱۷۰۱۸,۶	۳۴۸۷۱,۰	۴۰۴۱۶,۴	۱۴,۲	۱۵,۹
پتروشیمی	۱۱۱۹۰,۰	۱۱۰۷۲,۲	۲۴۲۴۰,۰	۲۱۳۷۵,۷	-۱,۱	-۱۱,۸
گاز مایع	۳۱۹۸,۱	۳۰۸۵,۲	۸۰۳۵,۲	۶۷۷۲,۴	-۳,۵	-۱۵,۷
گروه معدن	۱۳۷۵,۳	۲۱۵۹,۴	۲۹۶۵۵,۰	۲۸۸۰۸,۸	۵۷,۰	-۲,۹
نفت و گاز-گاز طبیعی	۲۰۷۹,۴	۲۴۹۵,۴	۹۷۲۶,۰	۱۳۲۷۳,۴	۲۰,۰	۳۶,۵
نفت و گاز - میعانات گازی	۷۳۱۹,۷	۷۰۷۸,۷	۱۸۶۶۲,۹	۱۷۲۱۶,۵	-۳,۳	-۷,۷
گروه کشاورزی	۳۳۸۲,۹	۳۴۰۴,۱	۴۴۴۶,۹	۴۴۲۲,۷	۰,۶	-۰,۵
گروه فرش و صنایع دستی	۳۸۸,۴	۴۶۰,۱	۹,۴۷	۹,۶۰	۱۸,۵	۱,۴

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت (صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات، خرداد ۱۳۹۷)

در سال ۱۳۹۶ ده قلم عمده صادراتی (که ۴۰ درصد صادرات غیرنفتی کشور را به خود اختصاص داده‌اند) مهمترین محصول صادراتی کشور ایران بوده‌است. سه محصول عمده صادراتی میعانات گازی، گاز طبیعی مایع شده و پروپان مایع شده ۲۳/۵ درصد صادرات غیرنفتی را تشکیل می‌دهد. اقلام عمده صادراتی کشور در سال ۱۳۹۶ در جدول (۷-۴) ارائه شده، نگاهی به این جدول به وضوح نشان می‌دهد که اقلام عمده صادرات غیرنفتی (حدود ۴۰ درصد صادرات) مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای با ارزش افزوده پایین است.

جدول (۷-۴): اقلام عمده صادرات غیرنفتی کالایی کشور در سال ۱۳۹۶

عنوان کالاها	ارزش صادرات (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل صادرات	قیمت پایه (هر تن به دلار)
میعانات گازی	۷۰۷۹	۱۵,۱	۴۱۱
گاز طبیعی مایع شده	۲۴۹۵	۵,۳	۱۸۸
پروپان مایع شده	۱۴۷۵	۳,۱	۴۳۷
سایر روغن‌های سبک و فرآورده‌ها بجز بنزین	۱۳۲۷	۲,۸	۴۱۶

عنوان کالاها	ارزش صادرات (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل صادرات	قیمت پایه (هر تن به دلار)
متانول	۱۱۷۸	۲٫۵	۲۹۱
پلی اتیلن گرید فیلم با چگالی کمتر از ۹۴٪	۱۳۵۵	۲٫۹	۱۱۹۴
سنگ آهن هماتیت دانه بندی با خلوص آهن بیشتر از ۴۰٪ به هم فشرده نشده	۹۲۱	۲٫۰	۵۵
پوتان مایع شده	۹۱۵	۲٫۰	۴۶۹
محصولات نیمه تمام از آهن یا فولاد غیرممزوج دارای کمتر از ۲۵٪ کربن	۹۰۳	۱٫۹	۳۳۱
پسته ها با پوست تازه یا خشک	۹۰۱	۱٫۹	۸۰۴۰
جمع اقلام عمده	۱۸۵۵۱	۴۰	۲۹۱

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران

۷-۲-۳. بررسی قیمت کالاهای صادراتی

در سال ۱۳۹۶ میانگین قیمت کالاهای صادراتی کشور افزایشی در حدود ۴/۷ درصد داشته است. در حالی که در سال ۱۳۹۵ متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی کشور ۲۵ درصد کاهش داشت. به نظر می رسد با توجه به ترکیب کالاهای صادراتی افزایش قیمت مواد خام در بازارهای بین المللی، باعث این افزایش شده است. در سال ۱۳۹۶ قیمت هر تن کالای صادراتی به ۳۵۵ دلار افزایش یافته است. در همین سال قیمت هر تن کالای وارداتی نیز با ۷/۲ درصد افزایش به ۱۴۰۲ دلار بالغ گردیده است. در مجموع برآیند قیمت کالاهای صادراتی ایران در مقایسه با قیمت کالاهای وارداتی نشان از آن دارد که در تجارت خارجی، اقتصاد ایران هزینه ای به مراتب بیشتری را بابت واردات پرداخت می نماید و در مقابل، عایدی ناشی از صادرات به مراتب کمتر است. مطابق جدول (۷-۵) ارزش هر تن کالای صادراتی ایران در حدود ۲۵ تا ۲۶ درصد ارزش هر تن کالای وارداتی (به ایران) می باشد. هر چند در بحث رقابت پذیری این نکته به ظاهر مناسب باشد ولی حاکی از این واقعیت است که ارزش افزایی صادراتی کشور ایران به مراتب بسیار پایین می باشد و بخش عمده آن ناشی از خام فروشی و یا پایین بودن سطح فن آوری محصولات صادراتی ایران می باشد.

جدول (۷-۵): متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی و وارداتی کشور طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

درصد تغییر قیمت وارداتی	درصد تغییر قیمت صادراتی	قیمت هر تن کالای وارداتی (دلار)		قیمت هر تن کالای صادراتی (دلار)	
		۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵
۷,۲	۴,۷	۱۴۰۲	۱۳۰۸	۳۵۵	۳۳۹

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران

۷-۲-۴. صادرات خدمات

صادرات خدمات کشور ایران به خارج در سال ۱۳۹۶ رشدی ۳/۷ درصدی را نسبت به سال قبل تجربه کرده و به بیش از ۱۲ میلیارد دلار افزایش یافت است. بخش گردشگری علیرغم رشد در سال قبل در سال ۱۳۹۶ رشد منفی داشته و از ۸/۳ میلیارد دلار به ۸/۲ میلیارد دلار کاهش یافته است. مجموعه ترانزیت رشد ۱۸/۱ درصدی داشته و از ۲/۵ میلیارد دلار به ۳ میلیارد دلار رسیده است. در بین مجموعه ترانزیت بیشترین رشد مرتبط با حمل و نقل دریایی بوده که رشدی در حدود ۳۳/۹ درصد داشته است. حمل و نقل زمینی، هوایی و ریلی به ترتیب در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

صادرات خدمات فنی و مهندسی نیز رشد ۶/۱ درصدی نسبت به سال ۹۵ نشان می‌دهد. البته در صادرات خدمات بیشترین سهم مربوط به گردشگری با ۶۶/۹ درصد است. مجموعه ترانزیت با ۲۴/۹ درصد در جایگاه دوم قرار دارد و خدمات فنی و مهندسی با سهمی معادل ۸/۲ درصد در جایگاه سوم قرار دارد.

جدول (۷-۶): صادرات خدمات طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (میلیون دلار)

خدمات	۱۳۹۵	۱۳۹۶	سهم صادرات در سال ۱۳۹۶	درصد تغییر
گردشگری	۸۳۲۰	۸۲۲۸,۵	۶۶,۹	-۱,۱
مجموع ترانزیت	۲۵۹۳	۳۰۶۲	۲۴,۹	۱۸,۱
هوایی	۳۴۴	۳۸۴	۳,۱	۱۱,۶
دریایی	۱۲۷	۱۷۰	۱,۴	۳۳,۹
جاده‌ای	۱۹۹۳	۲۳۶۷,۳	۱۹,۲	۱۸,۸
ریلی	۱۲۹	۱۴۰,۷	۱,۱	۹,۱
خدمات فنی و مهندسی	۹۵۴,۴	۱۰۱۲,۶	۸,۲	۶,۱
جمع کل	۱۱۸۶۷,۴	۱۲۳۰۳,۱	۱۰۰	۳,۷

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت (صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات، خرداد ۱۳۹۷)

۵-۲-۷. مهمترین شرکای صادراتی

تنوع پایین در بازارهای صادراتی یکی از ویژگی‌های صادرات ایران است. عمده‌ترین شرکای صادراتی کشور در سال ۱۳۹۶ سه کشور چین، امارات متحده عربی و عراق سهمی معادل ۴۷/۴ درصد از کل صادرات غیرنفتی کشور ایران را به خود اختصاص داده‌اند. یعنی نزدیک به نیمی از صادرات غیرنفتی ایران منحصراً روانه این سه بازار می‌شود که وابستگی بالای صادرات کشور به تقاضای این سه کشور را نشان می‌دهد. نکته قابل توجه آن که وابستگی صادرات به این سه بازار در مقایسه با دوره ۱۳۹۱ تغییر چندانی نکرده و اگر تغییری ایجاد شده ناشی از مشکلات در حمل و نقل و یا کمبود سایر موارد تسهیل تجاری بوده است. در سال ۱۳۹۱ سه کشور مذکور در مجموع ۴۹/۳ درصد از کل صادرات غیرنفتی را به خود اختصاص داده بودند (جدول ۷-۷). بدین ترتیب، تمرکز بیش از حد مناطق هدف صادراتی ایران، آسیب‌پذیری صادرات کشور را افزایش داده است و بدیهی است که در این حالت قدرت چانه‌زنی فعالان و تجار را در این کشورها به مراتب کاهش داده است.

جدول (۷-۷): مقایسه مهمترین بازارهای صادراتی ایران در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۶

مهمترین بازارهای هدف کالا طی سال ۱۳۹۱				مهمترین بازارهای هدف کالا طی سال ۱۳۹۶			
رتبه	نام کشور	ارزش صادرات (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل صادرات	رتبه	نام کشور	ارزش صادرات (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل صادرات
۱	عراق	۶۲۵۰	۱۹,۳	۱	چین	۹۰۶۵	۱۹,۳
۲	چین	۵۵۰۱	۱۷	۲	امارات متحده عربی	۶۷۶۴	۱۴,۴
۳	امارات متحده عربی	۴۲۱۳	۱۳	۳	عراق	۶۴۲۵	۱۳,۷
۴	افغانستان	۲۸۷۴	۸,۹	۴	جمهوری کره	۴۳۸۰	۹,۳
۵	هند	۲۶۰۷	۸	۵	ترکیه	۳۹۹۱	۸,۵
۶	ترکیه	۱۴۷۹	۴,۶	۶	افغانستان	۲۷۹۲	۵,۹
۷	کره	۹۱۶	۲,۸	۷	هند	۲۷۳۵	۵,۸
۸	ترکمنستان	۷۴۹	۲,۳	۸	پاکستان	۹۳۱	۲,۰
۹	پاکستان	۷۳۶	۲,۳	۹	تایلند	۷۳۱	۱,۶
۱۰	آذربایجان	۵۰۴	۱,۶	۱۰	اندونزی	۶۴۵	۱,۴
جمع ده کشور		۲۵۸۲۹	۷۹,۸	جمع ده کشور		۳۸۴۵۹	۸۱,۹

ماخذ: سازمان توسعه تجارت ایران، گزارش عملکرد تجارت سال ۱۳۹۶

* برای محاسبه درصد سهم ارزشی، از رقم صادرات غیرنفتی با احتساب میعانات گازی استفاده شده است

ویژگی دیگر صادرات ایران، وابستگی بالای آن به کشورهای درحال توسعه و پیرامونی است. در سال ۱۳۹۶ تعداد ۱۰ کشور نزدیک به ۸۲ درصد از کل صادرات غیرنفتی را به خود اختصاص داده‌اند که تماماً جزء کشورهای درحال توسعه محسوب می‌شوند. (این نسبت در سال ۱۳۹۱ نزدیک به ۸۰ درصد بوده است). شایان ذکر است، در میان کشورهای هدف صادراتی در سال ۱۳۹۶ تایلند و اندونزی جایگزین کشورهای ترکمنستان و آذربایجان در سال ۱۳۹۱ شده‌اند.

در مجموع، در طی سال‌های اخیر، به دلیل سهم بالای صادرات مواد اولیه و واسطه‌ای، سهم بالای ده قلم عمده صادراتی کشور، ارزش پایین اقلام صادراتی در مقابل واردات، تمرکز بیش از حد مناطق هدف صادراتی و ... موجب گردیده است که صادرات غیرنفتی ایران نتواند به اهداف مطلوب خود دست پیدا کند.

۷-۳. واردات

واردات در سال ۱۳۹۶ رشد ۲۴ درصدی را نسبت به سال ۱۳۹۵ تجربه کرد و از ۴۳/۶ میلیارد دلار به ۵۴/۳ میلیارد دلار بالغ گردید. به نظر می‌رسد شرایط بعد از تحریم و فرصت‌های ایجاد شده برای بخش صنعت باعث شد که واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای امکان ورود بیشتری به کشور پیدا کنند.

۷-۳-۱. ترکیب واردات حسب نوع مصرف

ترکیب واردات بر حسب نوع مصارف نشان می‌دهد که واردات مواد اولیه و واسطه‌ای نسبت به سایر موارد، بیشترین رشد را داشته است. واردات این اقلام از ۲۶/۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ به ۳۳ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ رسیده و ۲۴/۴ درصد رشد را نشان می‌دهد. واردات کالاهای مصرفی نیز رشد قابل توجهی داشته و از ۸/۱ میلیارد دلار به ۹/۷ میلیارد دلار افزایش یافته و رشدی ۲۰ درصدی را نشان می‌دهد. واردات کالاهای سرمایه‌ای نیز رشد ۹/۹ درصدی را نشان می‌دهد.

همانطور که از جدول ۷-۸ مشخص است، سهم واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و مصرفی از واردات نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش داشته و سهم کالاهای سرمایه‌ای کاهش یافته است و سهم واردات کالاهای مصرفی تقریباً ثابت مانده است. آمار سهم واردات کالاهای سرمایه‌ای نشان از مشکلات موجود در بخش صنعت و تولید صنعتی دارد که علیرغم فرسوده بودن ماشین‌آلات و نیاز به کارگیری فناوری‌های نوین برای ارتقای کیفی و کاهش هزینه تمام‌شده، از واردات بیشتر کالاهای سرمایه‌ای اجتناب نموده است.

جدول (۷-۸): ترکیب ارزشی واردات کشوری سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

درصد تغییر (ارزش)	ارزش واردات				نوع کالا
	۱۳۹۶		۱۳۹۵		
	سهم (درصد)	ارزش (میلیون دلار)	سهم (درصد)	ارزش (میلیون دلار)	
۲۴,۴	۶۴,۰	۳۳۰۴۲,۶	۶۲,۲	۲۶۵۵۹,۵	مواد اولیه و واسطه‌ای
۲۰,۱	۱۸,۹	۹۷۴۰,۹	۱۹,۰	۸۱۰۹,۷	مصرفی
۹,۹	۱۷,۱	۸۸۲۸,۸	۱۸,۸	۸۰۳۲,۶	سرمایه‌ای
۲۰,۸	۱۰۰	۵۱۶۱۲,۳	۱۰۰	۴۲۷۰۱,۸	کل واردات

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت (صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات، خرداد ۱۳۹۷)

۷-۳-۲. ترکیب واردات حسب گروه کالا

گروه صنعت با ۸۸/۶ درصد، بیشترین سهم را نسبت به سایر گروه‌ها از واردات به خود اختصاص داده است. ۴۵/۷ میلیارد دلار از واردات کشور مربوط به گروه صنعت بوده است. گروه کشاورزی با سهمی معادل ۱۰/۸ درصد در جایگاه دوم قرار دارد. ارزش واردات بخش کشاورزی برابر با ۵/۵ میلیارد دلار بوده که تغییر چندانی نسبت به سال قبل (۵/۱ میلیارد دلار) نشان نمی‌دهد و ناشی از شرایط اقلیمی و برقراری امنیت غذایی با ابزار واردات می‌باشد. سهم دوگروه معدن و فرش و صنایع دستی از واردات کمتر از یک درصد است، ولی رشد قابل توجهی طی سال ۱۳۹۶ داشته است. گروه فرش و صنایع دستی رشدی ۳۰۱ درصدی و گروه معدن رشدی ۶۰/۷ درصدی را تجربه کرده است. به نظر می‌رسد افزایش واردات فرش و صنایع دستی ناشی از افزایش ورود صنایع دستی چینی به بازار کشور به علت پایین بودن تعرفه واردات این گروه کالا است. همچنین افزایش واردات در گروه معدن مربوط به واردات زنجیره فولاد و محصولات فولادی بوده است در حالی که واردات محصولات پایین دستی فولاد در طی این سال کاهش داشته است.

جدول (۷-۹): ارزش واردات کشوری سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

درصد تغییر (ارزش)	ارزش واردات (میلیون دلار)				بخش
	۱۳۹۶		۱۳۹۵		
	سهم (درصد)	ارزش	سهم (درصد)	ارزش	
۲۲,۳	۸۸,۷	۴۵۷۶۴,۶	۸۷,۶	۳۷۴۱۵,۴	گروه صنعت

بخش	ارزش واردات (میلیون دلار)				درصد تغییر (ارزش)
	۱۳۹۵		۱۳۹۶		
	ارزش	سهم (درصد)	ارزش	سهم (درصد)	
صنعت	۳۶۲۷۳,۳	۸۴,۹	۴۴۳۷۸,۳	۸۶,۰	۲۲,۳
پتروشیمی	۱۱۴۲,۱	۲,۷	۱۳۸۶,۳	۲,۷	۲۱,۴
گروه کشاورزی	۵۱۲۱,۸	۱۲,۰	۵۵۷۸,۰	۱۰,۸	۸,۹
گروه معدن	۱۶۲,۲	۰,۴	۲۶۰,۵	۰,۵	۶۰,۷
گروه فرش و صنایع دستی	۲,۲	۰,۰۱	۹,۰	۰,۰۲	۳۰۱,۰

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت (صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات، خرداد ۱۳۹۷)

۷-۳-۳. ترکیب واردات حسب نوع کالا

جدول (۷-۱۰) ده قلم عمده واردات کشور در سال ۱۳۹۶ را ارائه می‌کند. کالاهای کشاورزی مرتبط با امنیت غذایی سهم قابل توجهی از واردات را شامل می‌شود. در سال ۱۳۹۶ نیز مانند سال قبل، قطعات منفصله خودرو بیشترین میزان ارزش وارداتی را به خود اختصاص داده است. به نظر می‌رسد شرایط پسا برجام در افزایش واردات این قطعات نقش تعیین‌کننده‌ای داشته و باعث افزایش واردات این کالا شده است. واردات گوشی تلفن همراه نیز در سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی داشته و در حالی که در سال قبل از جمله ده قلم عمده وارداتی نبوده، در سال ۱۳۹۶ به جمع ده قلم عمده پیوسته است. به نظر می‌رسد تمهیدات اتخاذ شده در خصوص مبارزه با قاچاق واردات گوشی‌های همراه در قالب طرح رجیستری باعث رشد ارزش این کالا شده است.

جدول (۷-۱۰): عمده واردات کشور، سال ۱۳۹۶ (میلیارد دلار)

عنوان کالا	ارزش (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل واردات	درصد تغییرات ارزش نسبت به سال ۹۵
قطعات منفصله جهت تولید اتومبیل سواری ردیف ۸۷۰۳ بنزینی با حجم سیلندر ۲۰۰۰cc با ساخت داخل ۱۴٪ تا کمتر از ۳۰٪ به استثنای لاستیک	۱۸۰۱	۳,۳	۱۳۰
ذرت دامی	۱۶۱۰	۳,۰	۱۴
برنج	۱۲۱۴	۲,۲	۷۶

عنوان کالا	ارزش (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل واردات	درصد تغییرات ارزش نسبت به سال ۹۵
لوبیای سویا به جز دانه حتی به صورت خرد شده	۹۴۳	۱,۷	۴
سایر وسایل نقلیه موتوری با حجم سیلندر ۱۵۰۰ سی سی تا ۲۰۰۰ سی سی سی بجز آمبولانس و هیبریدی	۸۰۹	۱,۵	-۹
قطعات منفصله جهت تولید اتومبیل سواری ردیف ۸۷۰۳ بنزینی با حجم سیلندر ۲۰۰۰ cc با ساخت داخل ۵۰٪ و بیشتر به استثنای لاستیک	۶۷۶	۱,۲	۷۳
سایر وسایل نقلیه دارای موتور بیستونی درونسوز تناوبی جرقه‌ای - احتراقی با حجم سیلندر ۲۰۰۰ cc بیشتر نباشد غیر از آمبولانس و نوع هیبریدی	۶۴۱	۱,۲	-۶
موز سبز تازه یا خشک کرده	۵۴۴	۱,۰	۱۶
گوشی تلفن همراه	۵۲۹	۱,۰	۱۶
ماژول نمایشگر متشکل از صفحه lcd یا led پلاسما فقط دارای برد آدرس دهی	۵۲۶	۱,۰	۶
جمع ده قلم	۹۲۹۳	۱۷	۳۳

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران

۷-۳-۴. مهمترین شرکای وارداتی

عمده‌ترین مبادی وارداتی در سال ۱۳۹۶ همانند سال قبل به ترتیب چین، امارات متحده عربی و کره جنوبی بوده است که حدود ۴۹/۶ درصد از واردات کشور را به خود اختصاص داده‌اند. این سه کشور به ترتیب سهمی معادل ۲۴/۳، ۱۸/۵ و ۶/۸ درصد از کل واردات را به خود اختصاص داده‌اند. در مقایسه با سال ۱۳۹۱ تمرکز وارداتی ایران از دو کشور چین و امارت متحده عربی افزایش یافته است و تنها در خصوص کره جنوبی کاهش تمرکز وارداتی مشاهده می‌شود. در سال ۱۳۹۱ سه کشور مذکور در مجموع نزدیک به ۴۴ درصد از کل واردات را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۷-۱۱).

همچنین در سال ۱۳۹۶ فرانسه از جمله ده شریک اصلی وارداتی ایران شده است. به نظر می‌رسد واردات قطعات منفصله خودرو و وسایل نقلیه موتوری در نتیجه قراردادهای منعقد شده دوره پس‌ابرجام باعث شد تا فرانسه به جمع ده شریک وارداتی عمده ایران بپیوندد و این در حالی است که علیرغم تصمیم دو کشور ایران و روسیه در راستای تعمیق روابط تجاری و گسترش تجارت، روسیه از فهرست ده کشور عمده وارداتی ایران در سال ۱۳۹۶ حذف شده است.

جدول (۷-۱۱): مقایسه مهمترین شرکای وارداتی ایران در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۶

مهمترین بازارهای هدف کالا طی سال ۱۳۹۱				مهمترین بازارهای هدف کالا طی سال ۱۳۹۶			
رتبه	نام کشور	ارزش واردات (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل واردات	رتبه	نام کشور	ارزش واردات (میلیون دلار)	درصد سهم ارزشی از کل واردات
۱	امارت متحده عربی	۱۰۶۰۹	۱۹٫۹	۱	چین	۱۳۲۱۶	۲۴٫۳
۲	چین	۸۱۶۱	۱۵٫۳	۲	امارت متحده عربی	۱۰۰۶۷	۱۸٫۵
۳	کره جنوبی	۴۸۱۳	۹	۳	کره جنوبی	۳۷۱۷	۶٫۸
۴	ترکیه	۴۵۳۹	۸٫۵	۴	ترکیه	۳۱۹۳	۵٫۹
۵	سوئیس	۳۴۳۲	۶٫۴	۵	آلمان	۳۰۸۳	۵٫۷
۶	آلمان	۲۸۴۴	۵٫۳	۶	هند	۲۲۵۵	۴٫۲
۷	هلند	۲۰۴۵	۳٫۸	۷	سوئیس	۲۱۵۸	۴٫۰
۸	هند	۲۰۳۵	۳٫۸	۸	فرانسه	۱۷۶۶	۳٫۳
۹	روسیه	۱۷۶۱	۳٫۳	۹	هلند	۱۴۳۹	۲٫۷
۱۰	ایتالیا	۱۰۸۲	۲	۱۰	ایتالیا	۱۴۲۸	۲٫۶
جمع ده کشور		۴۱۳۲۲	۷۷	جمع ده کشور		۴۲۳۲۲	۷۸

ماخذ: سازمان توسعه تجارت ایران، گزارش عملکرد تجارت سال ۱۳۹۶

ویژگی دیگر واردات ایران، سهم بالای کشورهای توسعه‌یافته غربی در بین شرکای عمده وارداتی کشور است. در سال ۱۳۹۶ کشورهای صنعتی (آلمان، سوئیس، فرانسه، هلند و ایتالیا) سهمی نزدیک به ۱۸/۳ درصد از کل واردات کشور را به خود اختصاص داده‌اند، در حالی که در سال ۱۳۹۱ کشورهای صنعتی (سوئیس، آلمان، هلند و ایتالیا) سهمی در حدود ۱۷/۵ درصد از واردات کشور را دارا بودند. در مجموع سهم ۱۰ کشور اول تامین‌کننده نیازهای وارداتی ایران در سال ۱۳۹۶ حدود ۷۸ درصد بوده که این مقدار نسبت به سال ۱۳۹۱ یک درصد افزایش نشان می‌دهد.

۷-۴. قاچاق کالا

قاچاق کالا پدیده‌ای مرسوم است که سیاست‌های اقتصادی و تجاری دولت‌ها برای بهبود شرایط اقتصادی کشور را بی‌اثر یا کم‌اثر می‌کند. لذا می‌تواند تاثیر مخربی بر جریان اقتصاد داشته و آن را از مسیر اصلاحات و توسعه منحرف کند. محقق نشدن درآمدهای پیش‌بینی شده دولت، ائتلاف منابع

ارزی، پیش بینی ناپذیر شدن شرایط برای عاملان اقتصادی، کاهش تولید ناخالص داخلی و ... از آثار و پیامدهای اقتصادی قاچاق است. مطابق برآورد وزارت امور اقتصادی و دارایی میزان قاچاق ورودی کالا در سال ۱۳۹۶ در حدود ۸ میلیارد دلار بوده است. اگرچه در خصوص آمار قاچاق خروجی در سال ۱۳۹۶ اطلاعاتی در دسترس نیست، ولی با توجه با شرایط سال ۱۳۹۶ و اختلاف قیمت گازوئیل در ایران با کشورهای همسایه در این سال، به نظر می رسد که قاچاق خروجی در حدود ۵۰۰ میلیون دلار باقی مانده باشد.

۷-۴-۱. ارزش قاچاق ورودی و خروجی

قاچاق با توجه به ماهیت خود دارای آمار رسمی و شفافی نیست ولی مطابق روش های سه گانه «شکاف عرضه و تقاضا»، «اقتصادسنجی» و «شکاف آمار صادرات و واردات» قابل برآورد است. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال های اخیر اقدام به انتشار آمار برآورد قاچاق می کرد. مطابق اعلام وزارت امور اقتصاد و دارایی نیز می توان برآوردی از قاچاق ورودی در سال ۹۶ ارایه داد.

مطابق این برآورد در سال ۱۳۹۶ براساس روش شکاف عرضه و تقاضا، قاچاق ورودی به کشور بالغ بر ۷/۶ میلیارد دلار بوده است. همچنین مطابق روش شکاف آمار صادرات و واردات که آمار صادرات کالاها به ایران با استفاده از آمار کشورهای صادرکننده (که تولیدکننده نیز باشند) مانند چین، ترکیه و ... و مقایسه آن با آمار واردات رسمی همان کالاها در مقاطع خاص زمانی (یک ماهه، یک ساله و غیره) و محاسبه تفاضل حاصل از این دو آمار در سال ۱۳۹۶ قاچاق ورودی را در حدود ۷/۹۶ میلیارد دلار تخمین می زند. مطابق روش اقتصادسنجی که بر مبنای مشاهدات سری زمانی قاچاق از گذشته و برآورد روابط بین متغیرهای کلان اقتصادی و واردات به کمک روش های اقتصادسنجی می باشد، میزان قاچاق کالاهای وارداتی بدون کسر معافیت های وارداتی در سال ۱۳۹۶ با کاهش ۲۴/۵ درصدی (نسبت به سال ۱۳۹۵) رقم ۸/۶ میلیارد دلار برآورد می شود.

بنابراین براساس روش های مختلف حجم قاچاق کالا در سال ۱۳۹۶ در بازه ۸/۶-۷/۶ میلیارد دلار برآورد می گردد که به نظر می رسد میانگین ۸ میلیارد دلار رقم منطقی است. بدیهی است که این میزان از قاچاق کالا، بخش عمده ای از کسب و کارهای رسمی کشور را تحت تاثیر منفی خود قرار داده و فرصت های شغلی داخلی را از بین می برد. ضمن آن که درآمدهای عمومی دولت (از محل فرار مالیاتی) کاهش خواهد یافت.

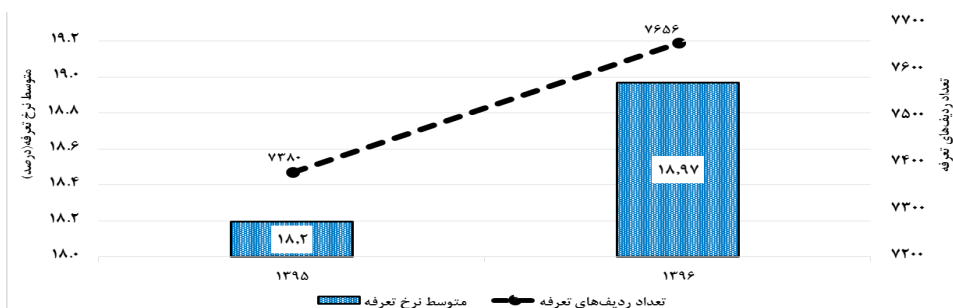
۵-۷. تغییرات نرخ تعرفه

میانگین بالایی نرخ تعرفه از قدرت چانه زنی کشور در مذاکرات با سایر کشورها برای انعقاد موافقت نامه های تجاری باهدف توسعه تجارت می کاهد. از آنجایی که نرخ تعرفه واردات ایران بسیار بالاتر از میانگین جهانی و حتی رقبای منطقه ای است، لذا ضرورت دارد که تلاش برای کاهش مستمر تعرفه ها تا دستیابی به نرخ تعرفه های استاندارد بین المللی، باهدف آماده سازی کشور برای حضور در پیمان های بین المللی و به خصوص پیوستن به سازمان جهانی تجارت، صورت پذیرد.

۱-۵-۷. تغییر متوسط نرخ تعرفه در سطح کل

در سال ۱۳۹۶ متوسط نرخ کل تعرفه ها، برخلاف مسیر اهداف آزادسازی تجاری، به میزان ۴/۳ درصد افزایش یافته است. بدین صورت که متوسط نرخ تعرفه از ۱۸/۲ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۱۸/۹۷ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش یافت. این در حالی است که تعداد ردیف های تعرفه ای جهت شفاف سازی و حمایت هدفمند از صنایع داخلی افزایش و تعداد طبقات تعرفه ای^۱ با هدف کاهش پراکندگی نرخ ها مانند سال ۹۵ در سطح ۸ طبقه (۵، ۱۵، ۲۰، ۲۶، ۳۲، ۴۰ و ۵۵) باقی ماند (نمودار ۷-۱).

نمودار (۷-۱): تغییر میانگین ساده تعرفه و فراوانی ردیف های تعرفه ای

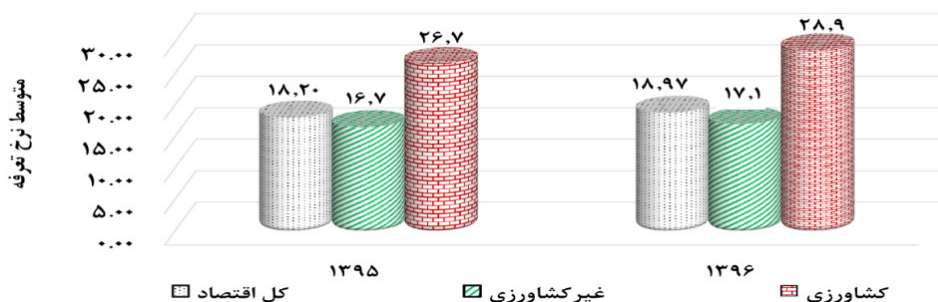
مأخذ: برآورد موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، قانون مقررات صادرات و واردات سال های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۵

۱. منظور از طبقات تعرفه ای، مجموع فراوانی نرخ های متمایز در ساختار تعرفه هر کشور است. متخصصان تجارت بین الملل عموماً توافق دارند که ساختار تعرفه ای نسبتاً یکنواخت بر ساختار تعرفه ای دارای پراکندگی زیاد نرخ ها، اولویت دارد. اگرچه افزایش تعداد ردیف های تعرفه، شناسایی کالا را دقیق تر می سازد، اما منجر به افزایش تعداد طبقات تعرفه ای نیز می شود که امکان فساد را بیشتر می سازد.

۲-۵-۷. تعرفه بخش کشاورزی و غیرکشاورزی

با توجه به اهمیت بخش کشاورزی در اقتصاد ملی، همه کشورها حمایت‌های بیشتری از بخش کشاورزی در مقایسه با بخش‌های غیرکشاورزی به عمل می‌آورند. مقایسه نرخ‌های تعرفه در دو سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ حاکی از آن است که در سال ۱۳۹۶ حمایت‌ها در سطح کل کالاها، اعم از بخش کشاورزی و بخش غیرکشاورزی افزایش یافته است. در سال ۱۳۹۶ در راستای حمایت از بخش کشاورزی، متوسط نرخ تعرفه این بخش به میزان ۲/۲ واحد افزایش یافت؛ علاوه بر این، متوسط نرخ تعرفه بخش غیرکشاورزی نیز به میزان ۰/۵ واحد افزایش نشان می‌دهد (نمودار ۲-۷).

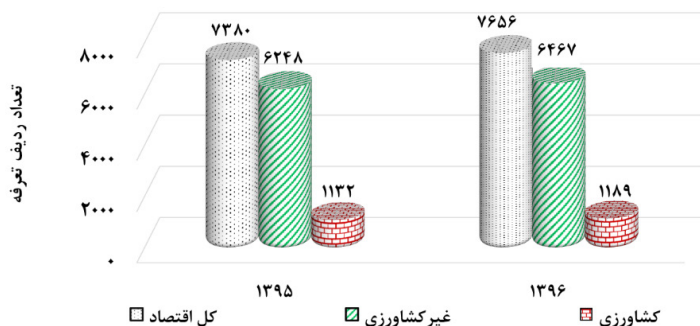
نمودار (۲-۷): میانگین ساده تعرفه‌ها به تفکیک کل، کشاورزی و غیرکشاورزی

مأخذ: برآورد موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

همچنین، بررسی نظام تعرفه‌ای کشور در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که متعاقب تداوم هدف شفاف‌سازی سیاست‌های حمایتی، فراوانی ردیف‌های تعرفه‌ای به میزان ۲۷۶ مورد افزایش یافته است؛ افزایش در بخش غیرکشاورزی (۲۱۹ ردیف) و در بخش کشاورزی (۵۷ ردیف) بوده است (نمودار ۲-۷).

نمودار (۷-۳): تعداد ردیف تعرفه کل کالاها، کشاورزی و صنعت

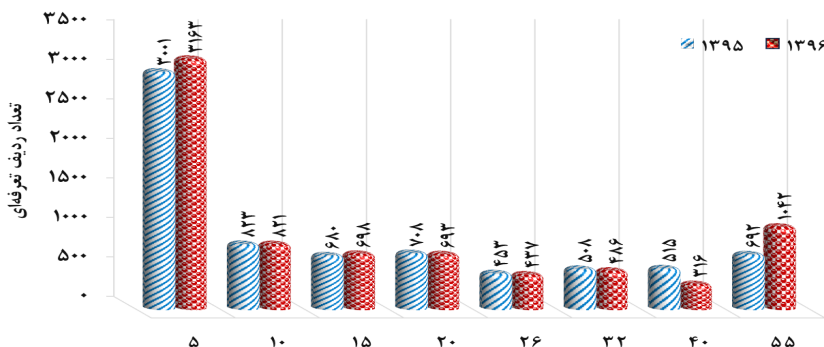

مأخذ: برآورد موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، قانون مقررات صادرات و واردات سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

۷-۵-۳. تغییر طبقات تعرفه ای

سیاست تعرفه ای دولت در سال های اخیر کاهش تعداد طبقات تعرفه ای بوده، به طوری که از ۱۰ طبقه در سال ۱۳۹۴ به ۸ طبقه در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۶ حداقل نرخ تعرفه همانند سال ۱۳۹۵ در سطح ۵ درصد بوده و حداکثر نرخ تعرفه نیز همانند سال ۱۳۹۵ در همان سطح ۵۵ درصد باقی مانده است. بیشترین میزان افزایش فراوانی ردیف های تعرفه ای به ترتیب مربوط به سطح تعرفه ۵۵ درصد به تعداد ۳۵۰ ردیف، سطح تعرفه ۵ درصد به تعداد ۱۶۲ ردیف و سطح تعرفه ۱۵ درصد به تعداد ۱۸ ردیف بوده است. سهم بالایی تعرفه ۵۵ درصدی در بین ردیف های تعرفه ای افزوده شده به فهرست تعرفه ها سبب افزایش متوسط تعرفه های کشور شده است (نمودار ۷-۴).

نمودار (۷-۴): مقایسه فراوانی سطوح تعرفه ای (۹۶-۱۳۹۵)

مأخذ: برآورد موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، قانون مقررات صادرات و واردات سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

در اثر تغییر سطوح تعرفه‌ای و اعمال سیاست‌های مختلف حمایتی از صنایع و کالاهای مختلف، در مجموع تعداد ۵۵۶ ردیف با افزایش نرخ تعرفه مواجه بوده‌اند، بطوریکه متوسط نرخ تعرفه این کالاها از ۲۹/۱ درصد به ۴۳/۲ درصد افزایش یافته‌اند. علاوه بر این حدود ۳۹ ردیف تعرفه‌ای نیز از کاهش برخوردار شده‌اند و سطح تعرفه‌ای آن‌ها در سال ۱۳۹۶ به میزان ۵۸/۹ درصد در مقایسه با سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. همچنین بیش از ۸۴ درصد از ردیف‌های تعرفه‌ای (تعداد ۶۴۴۲ ردیف) با متوسط تعرفه‌های ۱۷/۳ درصد، بدون تغییر باقی‌مانده است. در تغییرات صورت پذیرفته ۳۴۳ ردیف با متوسط تعرفه ۱۶ درصد مربوط به سال ۱۳۹۵ حذف و جهت شفافیت بیشتر در تعیین تعرفه کالاها، ۶۱۹ ردیف با متوسط تعرفه ۱۵ درصد اضافه شده است. بدین ترتیب در مجموع با تغییرات فوق تعداد ردیف‌های تعرفه از ۷۳۸۰ ردیف به ۷۶۵۶ ردیف افزایش یافته است (جدول ۷-۱۲).

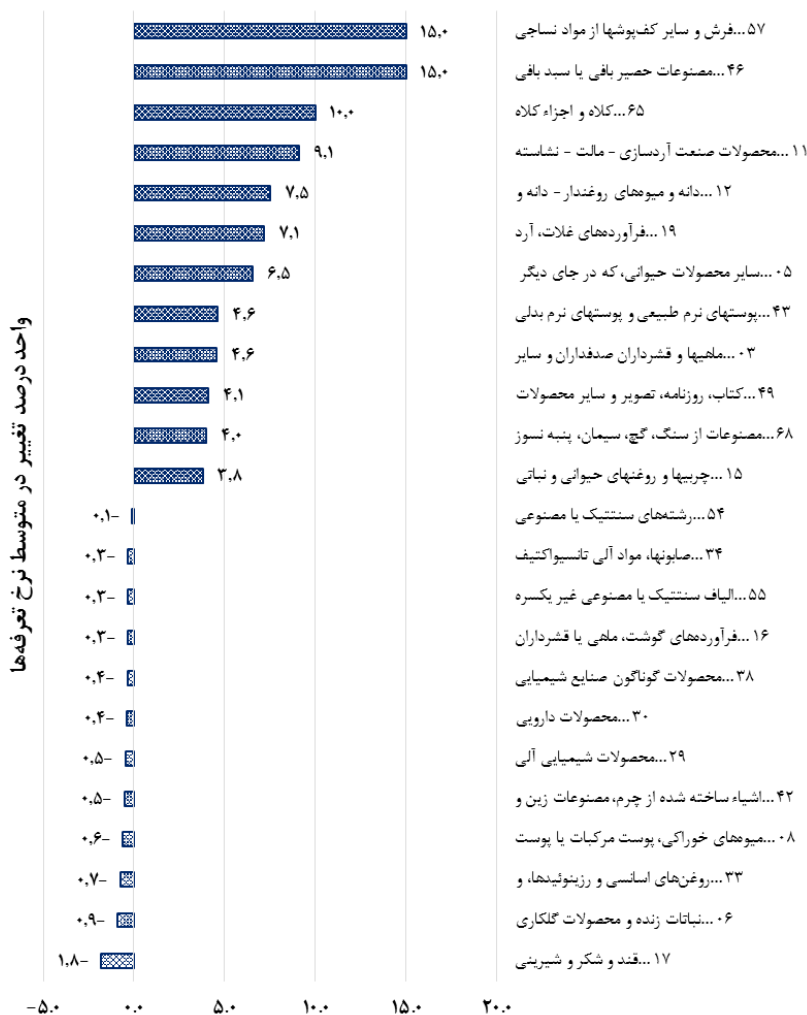
جدول (۷-۱۲): عمده تغییرات سطوح تعرفه‌ای در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵

وضعیت تغییر در نرخ تعرفه	متوسط ساده تعرفه		تعداد ردیف تعرفه‌ای	درصد تغییر
	۱۳۹۶	۱۳۹۵		
افزایشی	۴۳,۲۰	۲۹,۱۰	۵۵۶	۴۸,۴۵
کاهشی	۱۲,۷	۳۰,۹۰	۳۹	-۵۸,۹۰
بدون تغییر	۱۷,۳۰	۱۷,۳۰	۶۴۴۲	-
حذف شده	-	۱۶,۰۰	۳۴۳	-
جدید	۱۵,۰۰	-	۶۱۹	-
کل	۱۸,۹۷	۱۸,۲۰	۷۶۵۶	۴,۲۴

مأخذ: برآورد موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

برخی از گروه‌های کالایی در مقایسه با سایرین بیشترین تغییرات را در سطوح تعرفه‌ای خود شاهد بوده‌اند. طبق نمودار (۷-۵)، فرش و سایر کفپوش‌ها از مواد نساجی (فصل ۵۷) و مصنوعات حصیریافی یا سبد بافی (فصل ۴۶) با ۱۵ واحد درصد افزایش، بیشترین کاهش‌های تعرفه‌ای و همچنین قند و شکرو شیرینی (فصل ۱۷) و نباتات زنده و محصولات گلکاری (فصل ۶) به ترتیب با ۱/۸ و ۹/۰ واحد درصد، بیشترین میزان کاهش‌ها را نشان می‌دهند.

نمودار (۷-۵): بیشترین واحد تغییر در متوسط نرخ تعرفه‌ها برحسب گروه‌های کالایی

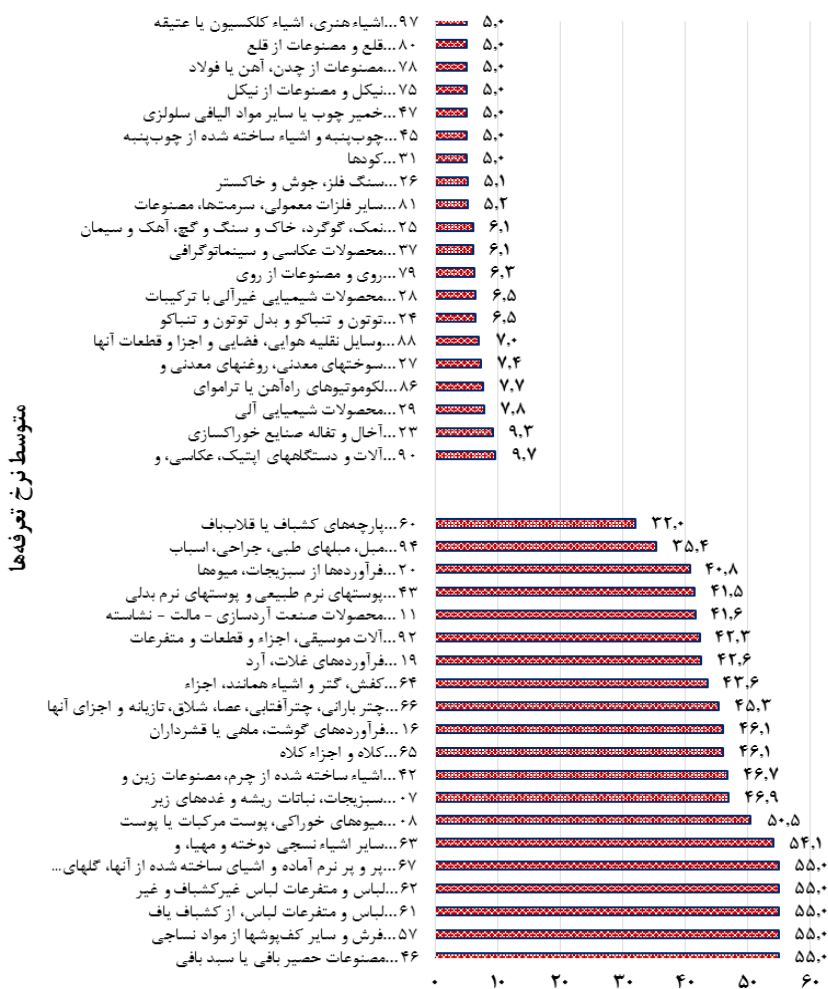
مأخذ: برآورد موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

۷-۵-۴. تصویری از کالاهای برخوردار از بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه

در مقررات صادرات و واردات ایران در سال ۱۳۹۶، بالاترین نرخ‌های تعرفه (به‌طور میانگین ۵۵ درصد) مربوط به مصنوعات حصیربافی یا سبدهبافی، انواع کفپوش‌ها (شامل فرش، گلیم و...)، محصولات پوشاک و نساجی بوده است. همچنین پایین‌ترین نرخ‌ها نیز مربوط به اشیاء هنری و عتیقه، مصنوعات

فلزی (از قبیل آهن، فولاد، قلع، نیکل و...)، خمیر چوب، چوب پنبه و اشیاء ساخته شده از آن و کودها بوده است (نمودار ۶-۷). در واقع واردات بسیاری از فلزات و مواد معدنی و شیمیایی از کمترین موانع در واردات برخوردارند؛ اگرچه سیاست‌های حمایتی دولت مبتنی بر جلوگیری از واردات پوشاک و همچنین حمایت از برخی اقلام مواد غذایی دارای تولید داخل، بوده است، اما همان‌طور که در بخش قبل بررسی شد بیشترین حجم قاچاق ورودی مربوط به بخش‌های مذکور است.

نمودار (۶-۷): بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه بر واردات گروه‌های کالایی مختلف در سال ۱۳۹۵

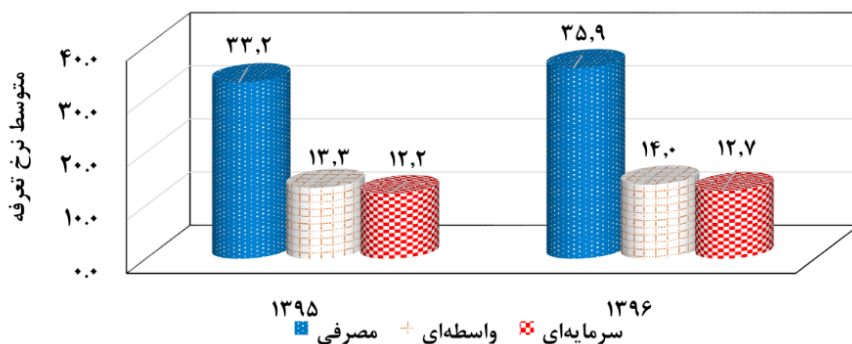

مأخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶.

۷-۵-۵. تعرفه به تفکیک نوع کالا

تغییرات اعمال شده در تعرفه‌های سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ افزایش فراوانی تعرفه کالاها و همچنین افزایش در متوسط کل نرخ تعرفه کالاها را به دنبال داشته است؛ بررسی تغییر در متوسط تعرفه کالاها به تفکیک کاربرد (از لحاظ سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی) حاکی از افزایش متوسط تعرفه‌ها در هر سه گروه کالایی مذکور می‌باشد. هر چند افزایش تعرفه کالاهای مصرفی به جهت اهداف دولت در حمایت از تولیدات داخلی منطقی به نظر می‌رسد، اما طبق نمودار (۷-۷)، متوسط تعرفه‌های کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای نیز افزایش یافته است. با توجه به ضرورت ورود کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای و برنامه‌های دولت در حمایت از صنایع داخلی و خروج از رکود، مناسب است تغییرات تعرفه‌ها با دقت و جامعیت بیشتری صورت گیرد.

نمودار (۷-۷): روند تغییر نرخ تعرفه به تفکیک نوع کالا

مأخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

۷-۶. ارزش تجارت ایران با شرکای تجاری ترجیحی طی دهه اخیر

کشور ایران از سال ۱۳۸۴ تاکنون با ۹ کشور جمهوری ازبکستان (۱۳۸۴)، پاکستان (۱۳۸۵)، تونس (۱۳۸۶)، کوبا (۱۳۸۷)، بوسنی هرزگوین (۱۳۸۸)، قرقیزستان (۱۳۸۸) اخیراً لغو شده است)، بلاروس (۱۳۹۱) که به طور یک طرفه از سوی ایران منعقد شده است)، ترکیه (۱۳۹۳) و افغانستان (۱۳۹۵) موافقت نامه تجارت ترجیحی دوجانبه و از سال ۱۳۸۷ با کشور سوریه موافقت نامه تجارت آزاد دوجانبه

منعقد و اجرایی نموده است.^۱ کل ارزش تجارت غیرنفتی ایران با شرکای تجاری فوق در سال ۱۳۹۶ معادل ۱۱۸۹۳ میلیون دلار بوده است که ۸۱۹۴ میلیون دلار (۶۹ درصد) از آن به واردات و ۳۶۹۹ میلیون دلار (۳۱ درصد) از آن به صادرات اختصاص داشته است.

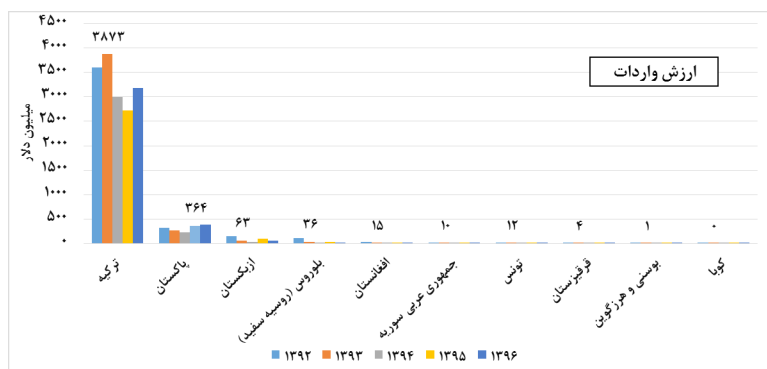
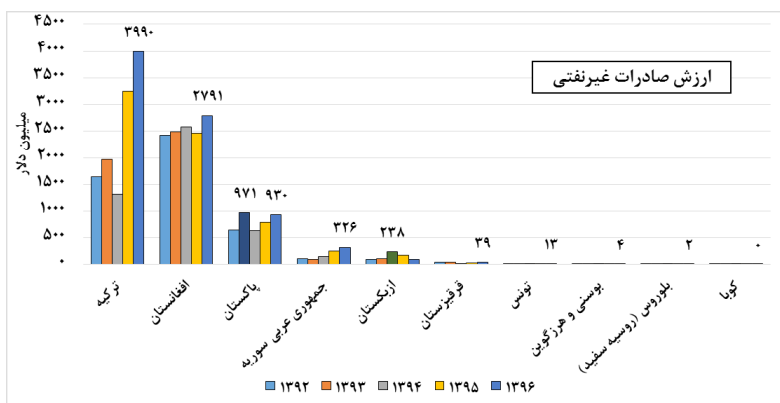
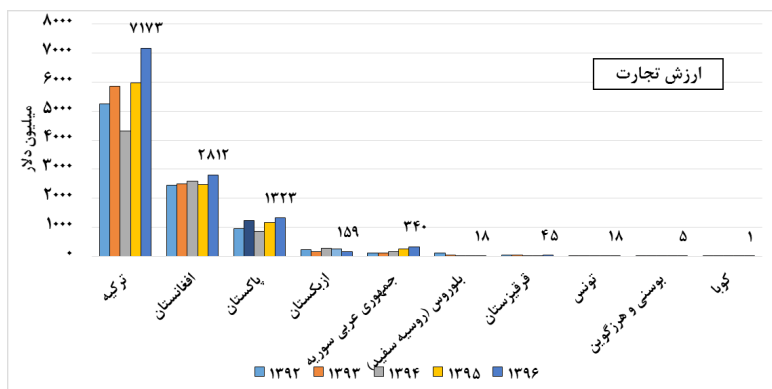
همچنین، ارزش تجارت ترجیحی در سال ۱۳۹۶ معادل ۱۴۳۸ میلیون دلار بوده است؛ این رقم حدود ۱۲ درصد از کل تجارت با شرکای تجاری ترجیحی ایران را شامل می‌شود که ۴۵ درصد از ارزش تجارت ترجیحی به صادرات ترجیحی و ۵۵ درصد به واردات ترجیحی اختصاص داشته است.^۲ پس از ورود افغانستان در جمع شرکای ترجیحی و خروج قرقیزستان از این جمع، تراز تجاری ایران با مجموع کشورهای مذکور در سال ۱۳۹۵ مثبت شده است. به‌طور متوسط سهم نه‌کشور دارای موافقت‌نامه تجاری با ایران از کل تجارت غیرنفتی ایران در سال ۱۳۹۶ حدود ۱۳/۴ درصد است که سهم ترکیه ۷/۹ درصد، افغانستان ۳/۱ درصد، پاکستان ۱/۴ درصد و شش کشور دیگر در مجموع کمتر از ۱ درصد است. سهم شرکای ترجیحی از کل ارزش تجارت کالایی ایران از ۸/۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۳/۴ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. ترکیه مهم‌ترین شریک تجاری ایران محسوب می‌شود که طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۲ به‌طور متوسط حدود ۵۷/۶ درصد از ارزش تجارت با شرکای ترجیحی را به خود اختصاص داده است و ارزش تجارت غیرنفتی ایران با ترکیه به سقف ۷/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ رسیده است. پس از ترکیه، تجارت ایران با افغانستان با ارزشی معادل ۲/۸ میلیارد دلار در رتبه بعدی قرار دارد. تجارت ایران با پاکستان با ثبت رقم بیش از ۱/۳ میلیارد دلار در رتبه سوم قرار دارد. ارزش تجارت ایران با سایر کشورهای شریک تجاری، در سطح نازلی قرار دارد بطوریکه کشورهای سوریه و ازبکستان با اختلاف زیاد نسبت به افغانستان و پاکستان به ترتیب با ارزش تجارت معادل ۳۴۰ و ۱۵۹ میلیون دلار در رتبه‌های چهارم و پنجم قرار دارند. چهار شریک تجاری دیگر به دلیل ارزش تجارت پایین، جایگاه درخور توجهی در بین شرکای تجاری ترجیحی ایران ندارند. هرچند ارزش تجارت ایران با کشور تونس در سال ۱۳۸۷ به سقف ۲۹۴ میلیون دلار نیز بالغ گردید، اما در سال‌های دیگر سطح تجارت بسیار پایین و زیر ۱۰۰ میلیون دلار داشته است (نمودار ۷-۸).

۱. کشورهایی که از سطح صنعتی بالاتری برخوردارند با کاهش موانع تعرفه‌ای و دیگر موانع تجاری از طریق برقراری یک موافقت‌نامه تجاری، کشورهای کمتر توسعه‌یافته را به بازار صادراتی محصولات صنعتی خود تبدیل می‌نمایند که چنین ترتیبات تجاری منطقه‌ای نابرابر بوده و پایدار نخواهد بود. نظریه‌پردازان حوزه تجارت بین‌الملل معتقدند که ترتیبات تجارت منطقه‌ای به علت کوتاه بودن فاصله جغرافیایی، اثر ایجاد تجارت بیشتری نسبت به اثر انحراف تجارت دارند.

۲. مطابق گزارش گمرک کشور، کل ارزش تجارت غیرنفتی کشور در سال ۱۳۹۶ (با احتساب ۷ میلیارد دلار صادرات میعانات گازی) حدود ۱۰۰ میلیارد دلار بوده است که نزدیک به ۱/۴ میلیارد دلار (۱۲ درصد) آن مربوط به تجارت ترجیحی می‌باشد. این رقم در سال ۱۳۹۵ معادل ۱/۵ میلیارد دلار (۱۴/۵ درصد) بوده است.

نمودار (۷-۸): جایگاه ارزش تجارت، صادرات و واردات شرکای دارای موافقت نامه دوجانبه ترجیحی و آزاد با ایران در دوره

۱۳۹۲-۹۶

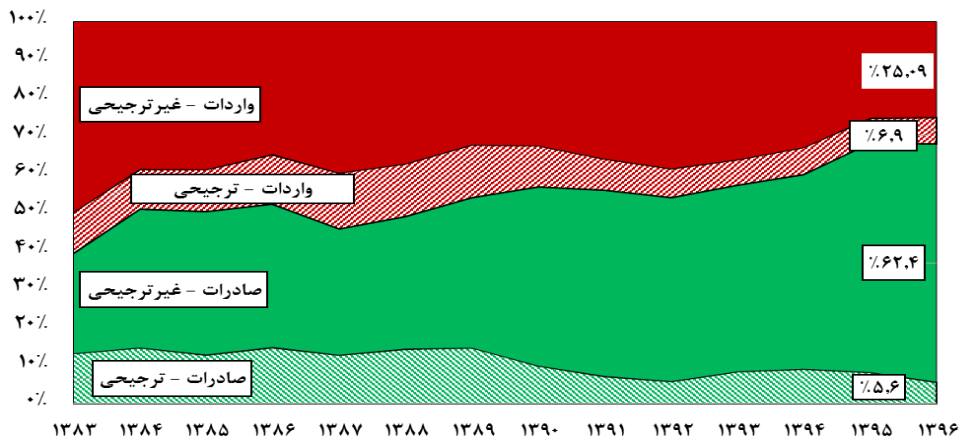

مأخذ: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

۷-۶-۱. مقایسه روند تجارت ترجیحی و غیر ترجیحی ایران

ایران در مورد همه شرکای ترجیحی (به جز بلاروس و افغانستان)، ترجیحات تعرفه‌ای هم در صادرات و هم در واردات برقرار نموده است. در مورد موافقت‌نامه تجارت ترجیحی میان ایران و بلاروس، از کشور مذکور هیچ‌گونه امتیازات تعرفه‌ای اخذ نشده و تخفیفات تعرفه‌ای به‌طور یک‌طرفه به کشور مذکور اعطاء شده است؛ براین اساس در حوزه صادرات، ایران از هفت کشور تخفیف تعرفه‌ای اخذ نموده است. اگرچه انتظار این است که پس از اجرای موافقت‌نامه‌ها و اعمال تخفیف‌های تعرفه‌ای، تغییری در روند تجارت حاصل شود؛ اما بررسی روند تجارت ترجیحی، حاکی است طی دوره (۹۶-۱۳۸۳) نه تنها سهم و جایگاه ارزش تجارت اقلامی ترجیحی افزایش نیافته است، بلکه با خروج قرقیزستان از جمع شرکای ترجیحی ایران (به دلیل حضور این کشور در اتحادیه اوراسیا) و حضور کم فروغ افغانستان بدون اخذ هیچ‌گونه تعرفه ترجیحی از این کشور، ارزش تجارت ترجیحی کاهش نیز یافته است.

نمودار (۷-۹): روند تغییر سهم ارزش تجارت ترجیحی و غیر ترجیحی کالایی قبل و بعد از اجرای موافقت‌نامه‌ها

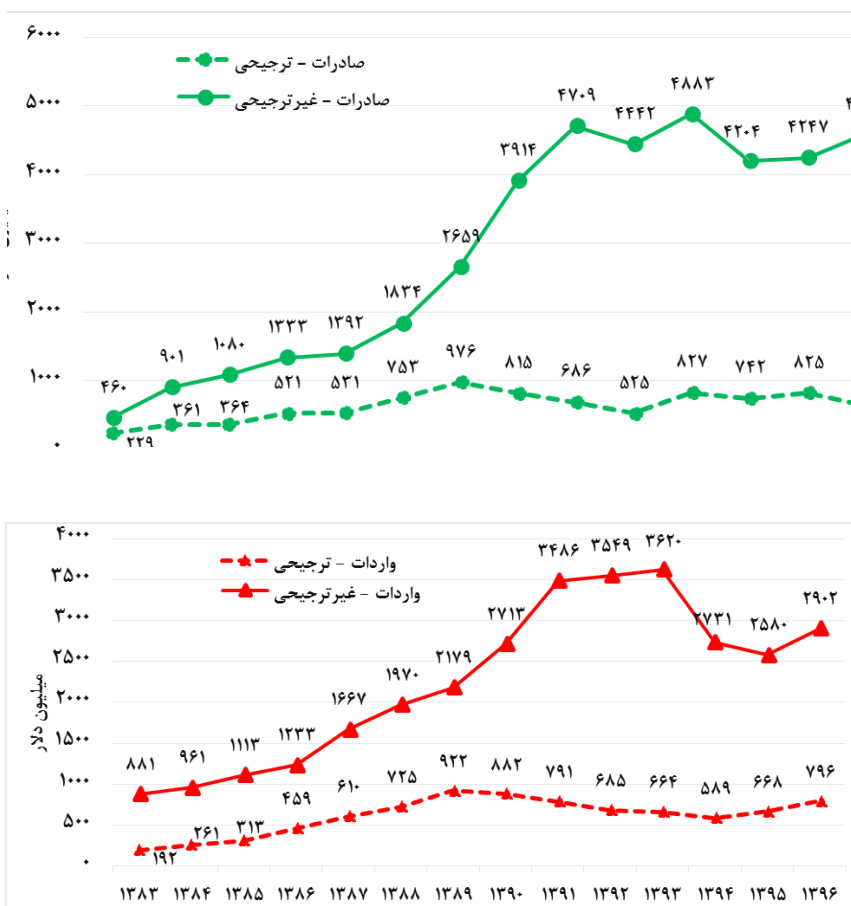

مأخذ: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

مقایسه ارزش صادرات اقلام ترجیحی و غیر ترجیحی به شرکای ترجیحی براساس نمودار (۷-۹) نشان می‌دهد که ارزش صادراتی اقلام ترجیحی، قبل و بعد از اجرای موافقت‌نامه‌ها، همواره کمتر از ارزش صادراتی اقلام غیر ترجیحی بوده است. علیرغم افزایش تعداد موافقت‌نامه‌ها و در نتیجه افزایش اقلام برخوردار از تخفیفات تعرفه‌ای طی دهه اخیر، اقلام انتخاب‌شده برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی مبتنی بر اهمیت آن‌ها در سبد صادراتی کشور نبوده، بطوری که در عمل

بخش اعظم تجارت بالفعل ایران با شرکای تجاری را پوشش نداده است. بدون استثناء در مورد همه موافقت نامه ها، اقلام ترجیحی، بخش کمی از کالاهای صادراتی ایران به بازار کشورهای موردنظر را پوشش داده و به دلایل مختلف حتی از تعداد آن ها در سال های پس از اجرا، کاسته شده است. به عبارت دیگر، در بسیاری از موافقت نامه ها حتی برخی از کالاهای ترجیحی موجود در سبد صادراتی کشور در زمان اجرای موافقت نامه ها، در سال های پس از اجرا بازار خود را از دست داده اند؛ درحالی که این انتظار وجود داشته که با توجه به ترجیحات اخذ شده، این کالاها قادر به حفظ بازار خود در کشور شریک تجاری باشند.

نمودار (۷-۱۰): روند ارزش صادرات/واردات ایران با/از شرکای ترجیحی به تفکیک ترجیحی و غیر ترجیحی

مأخذ: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

در مجموع علیرغم افزایش تعداد موافقت‌نامه‌ها طی دهه اخیر به‌ویژه ورود ترکیه (۱۳۹۳) و افغانستان (۱۳۹۵)، به دلیل پوشش ناکافی سبد صادراتی بالفعل کشور توسط اقلام ترجیحی و عدم توفیق اقلام صادراتی بالقوه برای حضور در سبد صادراتی کشور پس از اجرای موافقت‌نامه‌ها، شکاف بین ارزش صادرات اقلام ترجیحی و غیرترجیحی رو به افزایش بوده و به ویژه در سال آخر (۱۳۹۶) تشدید شده است. شکاف بین ارزش واردات ترجیحی و ارزش واردات غیرترجیحی نیز رو به افزایش بوده حتی از سال ۱۳۸۹ به بعد، ارزش اقلام موجود در سبد وارداتی کشور از شرکای ترجیحی روند کاهشی داشته است. بدون شک کسب منافع تجاری و دسترسی به بازار از سوی دو طرف جاری ضامن بقاء، توسعه و گسترش این‌گونه موافقت‌نامه‌ها است. طی دوره ۹۵-۱۳۸۳، تجارت غیرترجیحی همواره بیش از تجارت ترجیحی بوده است. علاوه بر آن، ارزش واردات غیرترجیحی بیش از ارزش واردات ترجیحی بوده است، اما با ورود کشور ترکیه در سال ۱۳۹۳ به جمع شرکای ترجیحی ایران، صادرات ترجیحی (۷۴۲ میلیون دلار) بر واردات ترجیحی (۵۸۹ میلیون دلار) پیشی گرفته و تراز تجاری ترجیحی ایران مثبت شد و این روند در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ نیز تداوم یافته است، اما در سال ۱۳۹۶ این روند معکوس و واردات ترجیحی (۷۹۶ میلیون دلار)، صادرات ترجیحی (۶۴۲ میلیون دلار) را پشت سر گذاشته است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هفتم

از مهمترین تحولات حوزه تجارت خارجی در سال ۱۳۹۶ می‌توان به تسهیل فضای مالی و تجاری بین‌المللی برای فعالیت کشور پس از توافقات هسته‌ای اشاره کرد که زمینه دسترسی بیشتر صنایع کشور به مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای را فراهم ساخت. با این حال واحدهای تولیدی کشور به دلایلی چون کاهش سطح تقاضای داخلی، از دست رفتن بازارهای صادراتی، مشکل بدهی‌های معوق بانکی و به‌طریق‌اولی تأمین مالی بانکی، عدم رفع کامل تحریم‌های بانکی و ... کمتر توانستند از این گشایش بهره‌مند شوند.

صادرات غیرنفتی کشور در این سال با اتکای به رشد چشمگیر صادرات میعانات گازی با افزایش ۶٫۶ درصدی مواجه گردید و واردات کشور که عمدتاً مشتمل بر مواد اولیه، کالاهای واسطه‌ای و محصولات کشاورزی است، رشد ۲۴ درصدی را تجربه کرد. بدین ترتیب برآیند این دو موجب شد که تراز تجارت خارجی در سال ۹۶ منفی شود.

در این سال، علیرغم رشد منفی صادرات حوزه گردشگری، بخش خدمات رشد ۳٫۷ درصدی را تجربه نمود.

روند مبارزه با قاچاق در سال ۱۳۹۶ نیز ادامه یافت؛ بطوریکه حجم برآوردی قاچاق کالا در کشور بطور متوسط ۸ میلیارد دلار بود. قاچاق خروجی نیز در این سال همچون سال ۹۵ در حدود ۵۰۰ میلیون دلار برآورد شده است.

از مهمترین تحولات این سال در زمینه سیاست‌های تجاری افزایش ۴/۳ درصدی متوسط تعرفه‌ها نسبت به سال قبل، افزایش متوسط نرخ‌های تعرفه در بخش کشاورزی و غیرکشاورزی، افزایش ردیف‌های تعرفه باهدف شفاف‌سازی و حمایت هدفمند صنایع داخلی و عدم افزایش طبقات تعرفه‌ای باهدف کاهش پراکندگی نرخ‌ها بود. به‌علاوه، حداقل نرخ‌های تعرفه از ۴ درصد به ۵ درصد افزایش یافت. با این حال این اقدامات به‌رغم رویکرد کلی دولت مبنی بر تحریک رشد اقتصادی به افزایش متوسط نرخ تعرفه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای، علاوه بر افزایش بیشتر در نرخ تعرفه کالاهای مصرفی انجامید که دقت و جامعیت سیاست‌های تعرفه‌ای اتخاذشده را در معرض تردید قرار می‌داد.

به‌علاوه، عملکرد کشور در زمینه انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری جدید و تعمیق موافقت‌نامه قبلی غیرقابل دفاع بوده است. تا پایان سال ۱۳۹۶، ایران با هشت کشور ازبکستان (۱۳۸۴)، پاکستان (۱۳۸۵)، تونس (۱۳۸۶)، کوبا (۱۳۸۷)، بوسنی هرزگوین (۱۳۸۸)، بلاروس (۱۳۹۱)، ترکیه (۱۳۹۳) و افغانستان (۱۳۹۵) دارای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی و با کشور سوریه موافقت‌نامه تجارت آزاد دارد. بررسی عملکرد تجاری دوجانبه حاکی از آن است که توفیق در این موافقت‌نامه‌ها تنها در مورد دو کشور ترکیه و پاکستان به‌عنوان شرکای عمده و طبیعی تجاری ایران، قابل مشاهده است. از پیش مشخص است که احتمال موفقیت برای

کسب منافع تجاری از طریق انعقاد موافقتنامه‌های تجاری با هفت شریک تجاری دیگر ضعیف‌تر می‌باشد. در شرایط فعلی، سهم و ارزش اقلام ترجیحی ایران کمتر از ۱۰ درصد کل تجارت خارجی غیرنفتی کشور باقی ماند و ارزش اقلام ترجیحی در موافقت‌نامه‌های منعقد شده از ۱۳/۵ درصد مجموع تجارت ترجیحی و غیرترجیحی کشور (بدون نفت) فراتر نرفتند که این امر نشان می‌دهد که اقلام انتخاب شده برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای، از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی، منطبق بر اهمیت آنها در سبد صادراتی کشور نبوده است.

فصل هشتم

تحلیل بازرگانی داخلی

بخش خدمات حدود ۴۸/۸ از ارزش افزوده اقتصاد کشور را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص داده است که نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۲/۵ درصد رشد داشته است. از میان زیرگروه‌های خدمات تنها فعالیت‌های دو زیرگروه اصلی یعنی ۱- عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، هتل و رستوران و ۲- حمل و نقل، انبارداری به بخش بازرگانی داخلی کشور بطور مستقیم مربوط بوده که سهمی معادل ۲۱ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال ۱۳۹۶ را دارا بوده است. در حالی که بخش خدمات بیشترین سهم اشتغال در سال‌های اخیر در اقتصاد ایران را به خود اختصاص داده‌اند، بیشترین سهم اشتغال در میان زیرگروه‌های بخش خدمات نیز در سال ۱۳۹۶ با سهمی حدود ۵۳ درصد به بخش خدمات بازرگانی مربوط می‌گردد.

از منظر زیرساخت‌های نهادی بخش بازرگانی داخلی در حوزه اصناف، میزان صدور پروانه صنفی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن حدود ۳ درصد رشد داشته است و از میان واحدهای صنفی فعال در سال مذکور حدود ۲۴ درصد فاقد پروانه شناسایی شده‌اند. همچنین حدود ۱۰ درصد از کل واحدهای صنفی فعال در سال ۱۳۹۶ پروانه فعالیت خود را تمدید ننموده‌اند.

در همین راستا تعداد صدور مجوز در مجموع انواع شرکت‌های پخش در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۷۴ درصد رشد داشته است. اما درخصوص فروشگاه‌های زنجیره‌ای تنها صدور مجوز فروشگاه‌های زنجیره‌ای چند منظوره با رشد حدود ۲۳ درصد همراه بوده ولی وضعیت فروشگاه‌های همگن و بزرگ نسبت به سال ۱۳۹۵ تغییری نداشته است.

با توجه به رواج فعالیت‌های اینترنتی و شبکه‌ای صدور مجوز کسب و کارهای اینترنتی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۴۱۳ درصد رشد داشته و در همین راستا تعداد پرونده‌های رسیدگی شده با ماهیت کسب و کارهای اینترنتی از رشد ۸۰ درصدی برخوردار بوده است.

در بخش عمومی دولتی بررسی عملکرد شرکت بازرگانی دولتی حکایت از رشد خرید تضمینی محصولات کشاورزی و کاهش واردات کالاهای اساسی به استثنای برنج را نشان می‌دهد.

در بخش عمومی غیردولتی نظام توزیع با تأکید بر تعاونی‌ها و میادین میوه و تره‌بار، بررسی آمار حاکی

از افزایش تعداد واحدهای مربوطه در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل بوده، که اصلاح زیرساخت‌های مربوط به هربخش می‌تواند نقش بسزایی را در کاهش هزینه‌های مبادله از طریق کاهش دلالان و واسطه‌های غیرضرور ایفا نماید. همچنین بازار بورس ایران در حوزه معاملات کالا در بازار داخل از رشد ۵/۳ درصدی در حجم معاملات و رشد ۳۳ درصدی ارزش معاملات برخوردار بوده است که بیشترین حجم و ارزش معاملات به تالارفرآورده‌های نفتی مربوط می‌گردد.

در حوزه عملکرد کارگروه تنظیم بازار با موضوعات متنوع شامل قیمت‌گذاری کالاهای اساسی، اجرای برنامه‌های تنظیم بازار ایام ماه مبارک رمضان، بازگشایی مدارس و طرح‌های نظارتی شب یلدا و ایام نوروز همچنین اتخاذ برنامه‌هایی جهت تنظیم ذخایر استراتژیک از دیگر اولویت‌های کاری این کارگروه در سال ۱۳۹۶ بوده است.

در حوزه نظارت و بازرسی بر بازار آمار ارائه شده از سوی سازمان حمایت حاکی از کاهش میزان بازرسی‌ها، تشکیل پرونده و همچنین کاهش رسیدگی به شکایات می‌باشد. علی‌رغم کاهش شاخص‌های مذکور، نسبت تخلفات کشف شده به پرونده‌های تشکیل شده طی سال‌های اخیر نه تنها روند رو به افزایش داشته بلکه این نسبت بیشتر از یک می‌باشد که گویای این واقعیت است که میزان تمرکز تخلف در واحدهای صنفی رو به افزایش می‌باشد و پیام مربوط به این وضعیت حکایت از پایین بودن ضمانت اجرایی قوانین در نزد بنگاه‌های متخلف می‌باشد.

۸-۱. جایگاه بخش خدمات در ارزش افزوده اقتصاد ایران

براساس طبقه‌بندی حساب‌های ملی، گروه خدمات (با برخورداری از ۶ زیرگروه) حدود ۴۸/۸٪ از ارزش افزوده اقتصاد ایران را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص داده است^۱ که نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۲/۵ درصد رشد داشته است. از میان زیرگروه‌های خدمات تنها فعالیت‌های دو زیرگروه اصلی یعنی ۱- عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، هتل و رستوران و ۲- حمل و نقل، انبارداری به بخش بازرگانی داخلی کشور بطور مستقیم مربوط بوده که سهمی معادل ۲۱ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال ۱۳۹۶ را دارا بوده است. براساس آمار منتشره از سوی بانک مرکزی ج.ا.ا، سهم این زیرگروه‌ها از کل ارزش افزوده گروه خدمات حدود ۴۲/۵ درصد می‌باشد که حاکی از اهمیت و نقش آنها در فعالیت‌های این گروه مهم اقتصادی است. در همین راستا، مطابق آمار بانک مرکزی برای دوره ۹۶-۱۳۹۶ استنباط می‌شود که سهم ارزش افزوده فعالیت‌های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی کشور از کل ارزش افزوده اقتصاد بانوسان اندکی افزایش داشته است و از ۱۹/۷ درصد در سال ۱۳۹۰ به حدود ۲۱ درصد در سال ۱۳۹۶ رسیده است. شایان ذکر است، با توجه به اینکه ماهیت فعالیت زیرگروه‌های خدمات مرتبط با ساختار بازرگانی داخلی بگونه‌ای است که در حلقه‌های پایانی زنجیره ارزش کالا و خدمات قرار دارند، از این‌رو می‌توان اذعان نمود که ارتقای ارزش افزوده گروه‌های صنعت و کشاورزی نیز ارتباط نزدیکی با رشد و پویایی فعالیت‌های مذکور دارد و بالعکس. بنابراین هرگونه نقص در فرایند و ساختار این فعالیت‌ها می‌تواند مانع از تکمیل شدن زنجیره ارزش مجموعه کالاها و فعالیت‌های گروه صنعت و کشاورزی گردد. به عبارت دیگر، بالا بودن سهم گروه خدمات در کل و همچنین بالا بودن سهم برخی از زیرگروه‌های آن (به‌ویژه فعالیت‌های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی کشور) حتی نسبت به ارزش افزوده بخش کشاورزی^۲ گویای این حقیقت است که این بخش نقش بسیار مهمی را در اقتصاد ایفا می‌نماید و به‌ویژه نقش کلیدی در تکمیل نمودن اکثر

۱. کلیه آمار ذکر شده در این بخش برگرفته از آمار سری زمانی بانک مرکزی و براساس قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ می‌باشد.

۲. سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال ۱۳۹۶ حدود ۶ درصد بوده است.

فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی را بر عهده دارد. از این رو، توجه به نیازمندی‌های این بخش اعم از بهبود و توسعه زیرساخت‌ها و شفاف سازی فضای فعالیت، می‌تواند نقش کلیدی در رشد اقتصادی کشور ایفا نماید. البته نیاز به سرمایه‌گذاری و تخصص پایین و همچنین داشتن حاشیه سود بالا برای برخی از فعالیت‌های گروه خدمات نظیر خرده‌فروشی‌ها و حتی عمده‌فروشی‌ها علی‌رغم این‌که از سوی جویندگان شغل نوعی مزیت است ولی در حقیقت به دلیل بالا بردن هزینه‌های مبادله برای اقتصاد بسیار مخرب است. نکته قابل توجه دیگر در خصوص سهم فعالیت‌های بخش بازرگانی داخلی از ارزش افزوده کل اقتصاد و همچنین سهم آنها از ارزش افزوده بخش خدمات گویای آن است که سهم مذکور در سال ۱۳۹۶ نسبت به چند سال گذشته با تغییراتی مواجه بوده است که توجه به علل و همچنین پیامدهای آن برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران ضروری است. بر اساس آمار مندرج در جدول (۱-۸)، سهم بخش عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و رستوران و هتل از سال ۱۳۹۰ با روند کاهشی مواجه بوده و از ۱۲/۶ درصد در آن سال به ۱۲/۴ درصد در سال ۱۳۹۶ رسیده و در حقیقت طی بازه مذکور با کاهش حدود ۲/۵ درصد مواجه بوده است. لازم به ذکر است این سهم در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از خود حدود ۰/۸ درصد رشد داشته است. در مقابل سهم بخش حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات طی سال‌های اخیر با روند رو به رشدی مواجه بوده و از حدود ۷ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۸/۲ درصد در سال ۱۳۹۶ ارتقاء یافته و رشدی معادل ۲۰ درصد را تجربه نموده است.

از مهمترین نکات در خصوص تغییر سهم فعالیت‌های مربوط به بخش بازرگانی داخلی از بخش خدمات و ارزش افزوده کل اقتصاد در سال‌های اخیر می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

کاهش سهم فعالیت‌های عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و رستوران و هتل داری که جزو حلقه‌های پایانی زنجیره ارزش کالا و خدمات در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی می‌باشند، می‌تواند کاهش ارتباط بین بخش تولید و مصرف را بیان نماید که این امر می‌تواند ناشی از عواملی همچون کاهش سطح تقاضا برای خدمات مذکور و یا کاهش فعالیت در سطح تولید و عرضه کالاها و خدمات باشد.

شایان ذکر است، بخش عمده‌فروشی و خرده‌فروشی بطور گسترده‌ای منعکس‌کننده نیازها و خواست‌های مشتریان می‌باشند (رینولد و کاتبرستون^۱، ۲۰۱۴) و از این رو کاهش سهم این گروه از فعالیت‌های بازرگانی می‌تواند به منزله کاهش این انتقال‌ها بوده و در گذر زمان به دلیل عدم ارتباط مؤثر بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان می‌تواند آثار سوء بر بخش تولید کالا و خدمات برجای گذارد.

با توجه به اینکه بخش حمل و نقل و انبارداری یکی از ارکان کلیدی در تجارت اعم از داخلی و خارجی محسوب می‌گردد، افزایش سهم حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات می‌تواند نوید بخش رونق و تولید باشد.

جدول (۸-۱): سهم ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی از ارزش افزوده کل طی دوره ۹۶-۱۳۹۰ (درصد)

سال	گروه کشاورزی	گروه صنعت	گروه خدمات	عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	واسطه‌گری‌های مالی	مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار	امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری	خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی
۱۳۹۰	۵,۷	۴۸,۵	۴۵,۶	۱۲,۶	۷	۲,۶۴	۱۱,۵	۱۰,۹	۰,۸
۱۳۹۱	۶	۴۴,۴	۴۹,۵	۱۳,۲	۷,۳	۲,۶۲	۱۳,۶	۱۱,۷	۰,۹
۱۳۹۲	۶,۲	۴۲,۸	۵۰,۸	۱۲,۸	۷,۶	۲,۶	۱۵	۱۱,۸	۰,۹
۱۳۹۳	۶,۴	۴۳,۷	۴۹,۸	۱۳	۸	۲,۴	۱۳,۷	۱۱,۷	۰,۹
۱۳۹۴	۶,۶	۴۲,۷	۵۰,۶	۱۳,۲	۸,۱	۲,۵	۱۴,۲	۱۱,۶	۰,۸
۱۳۹۵	۶,۱	۴۶,۱	۴۷,۶	۱۲,۳	۸	۲,۶	۱۳,۲	۱۰,۵	۰,۸
۱۳۹۶	۶	۴۵,۱	۴۸,۸	۱۲,۴	۸,۳	۲,۷	۱۳,۵	۱۰,۹	۰,۸

ماخذ: بانک مرکزی ایران

همانگونه که در جدول ۸-۱ ملاحظه می‌گردد، بالاترین سهم در ایجاد ارزش افزوده فعالیت‌های مرتبط با بخش بازرگانی کشور^۱ و به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ در این بازه به میزان ۲۱/۳ درصد در سال ۱۳۹۴ و کمترین مقدار آن نیز به میزان ۱۹/۷ درصد در سال ۱۳۹۰ بوده است. این شاخص برای سال ۱۳۹۶ حدود ۲۰/۷ درصد بوده است که بخش عمده رشد آن نسبت به سال ۱۳۹۵ مربوط به بخش حمل و نقل و ارتباطات بوده است.

۸-۲. جایگاه بخش خدمات در اشتغال ایران

یکی از عوامل کلیدی در خصوص فعالیت اقتصادی علاوه بر ایجاد درآمد و ارزش افزوده، به پتانسیل آن

۱. شامل مجموع فعالیت‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، رستوران و هتل و حمل و نقل و ارتباطات

در ایجاد اشتغال مربوط می‌گردد. هرچند که بهره‌وری نیروی کار به مراتب از تعداد نیروی کار از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشد ولی با این وجود تبعات اقتصادی و اجتماعی بیکاری در جوامع باعث گردیده که ایجاد اشتغال به عنوان یکی از اهداف اساسی برنامه‌ریزان و سیاستمداران در کشورهای مختلف باشد. در همین راستا، آمار ترکیب اشتغال بخش‌های اقتصادی مرکز آمار ایران گویای آن است که علاوه بر اختصاص بالاترین سهم از ارزش افزوده اقتصاد در بخش خدمات، به لحاظ میزان اشتغال نیز با سهمی حدود ۵۰/۴ در سال ۱۳۹۶ بیشترین میزان اشتغال را دربرداشته است. این سهم برای برخی از کشورهای با درآمد بالا^۱ تا حدود ۸۰ درصد نیز می‌باشد. جدول (۸-۲) و (۸-۳) آمار اشتغال در بخش‌های اصلی اقتصاد و اشتغال مربوط به حوزه بازرگانی داخلی از زیربخش خدمات را نشان می‌دهد.

جدول (۸-۲): وضعیت اشتغال جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر به تفکیک فعالیت‌های عمده اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۴

بخش اقتصادی	۱۳۹۴		۱۳۹۵		۱۳۹۶		درصد تغییر نسبت به ۱۳۹۵
	تعداد(نفر)	سهم(درصد)	تعداد(نفر)	سهم(درصد)	تعداد(نفر)	سهم(درصد)	درصد تغییر
کشاورزی	۳۹۶۱۲۹۷	۱۸	۴۰۶۰۵۰۶	۱۸	۴۱۰۹۳۸۲	۱۷/۶	۱/۲
صنعت	۷۱۴۷۰۰۹	۳۲/۶	۷۲۰۰۳۸۶	۳۱/۹	۷۴۸۷۹۸۴	۳۲	۴
خدمات	۱۰۸۶۳۷۷۸	۴۹/۴	۱۱۳۲۳۲۱۴	۵۰/۱	۱۱۷۷۵۷۳۳	۵۰/۴	۴
مجموع	۲۱۹۷۲۰۸۴	۱۰۰	۲۲۵۸۸۰۵۲	۱۰۰	۲۳۳۷۸۶۱۳	۱۰۰	۳/۴

منبع: مرکز آمار ایران

همانگونه که در جدول (۸-۲) ملاحظه می‌گردد، میزان رشد اشتغال در بخش خدمات در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۴ درصد بوده است که در مقایسه با افزایش ۲/۵ درصدی سهم ارزش افزوده این بخش نسبت به سال ۱۳۹۵ می‌توان چنین استنباط نمود که اشتغال ایجاد شده پتانسیل کافی برای رشد ارزش افزوده این بخش را نداشته است. شایان ذکر است، سهم زنان در اشتغال بخش خدمات بیشتر از مردان است. براساس آمار ۵۳ درصد از کل زنان شاغل کشور در بخش خدمات فعالیت دارند و حدود ۵۰ درصد از کل شاغلین مرد کشور نیز در این بخش فعالیت می‌نمایند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷)

جدول (۸-۳): وضعیت اشتغال زیرگروه‌های فعالیت بخش خدمات مرتبط با بازرگانی داخلی

درصد تغییر به	۱۳۹۶		۱۳۹۵		۱۳۹۴		شرح
	سهم از بخش خدمات بازرگانی	تعداد	سهم از بخش خدمات بازرگانی	تعداد	سهم از بخش خدمات بازرگانی	تعداد	
۵/۲	۵۹/۲	۳۷۰۲۸۵۶	۵۸/۶	۳۵۱۹۹۷۶	۵۷	۳۲۷۹۷۳۷	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی
۱/۴	۳۵/۳	۲۲۱۰۷۱۴	۳۶/۲	۲۱۷۸۸۳۹	۳۷/۹	۲۱۷۷۶۱۳	حمل و نقل و انبارداری
۱۰/۴	۵/۵	۳۴۱۲۶۴	۵/۲	۳۰۸۸۶۷	۵/۱	۲۸۸۹۳۳	فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا
۴/۱	۱۰۰	۶۲۵۴۸۳۴	۱۰۰	۶۰۰۷۶۸۲	۱۰۰	۵۷۴۶۲۳۸	مجموع خدمات بازرگانی
۰/۱	۵۳/۱		۵۳		۵۲/۹		سهم خدمات بازرگانی داخلی از کل بخش خدمات

منبع: مرکز آمار ایران و یافته‌های تحقیق

همانگونه که در جدول (۸-۳) مشاهده می‌شود سهم اشتغال در زیرگروه مرتبط با فعالیت‌های بازرگانی داخلی بیش از ۵۰ درصد از کل اشتغال در بخش خدمات کشور را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که سهم ارزش افزوده بخش بازرگانی از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال‌های مورد بررسی بین ۲۰ تا حدود ۲۲ درصد متغیر بوده است و این اختلاف بین سهم ارزش افزوده ایجاد شده و اشتغال در گروه فعالیت‌های مذکور می‌تواند حاکی از پایین بودن بهره‌وری نیروی کار در این‌گونه فعالیت‌ها و یا انباشت بیش از نیاز نیروی کار در این زیرگروه باشد.

همچنین آمار و محاسبات جدول (۸-۳) گویای افزایش سهم اشتغال در بخش عمده‌فروشی و خرده‌فروشی در طی سال‌های مورد بررسی می‌باشد در حالی که اشتغال در گروه فعالیت حمل و نقل و انبارداری علی‌رغم افزایش تعداد با کاهش سهم اشتغال در بخش بازرگانی داخلی مواجه می‌باشد. شایان ذکر است، این روند در خصوص سهم ارزش افزوده دو گروه فعالیت مذکور روند معکوس داشته و روند سهم ارزش افزوده زیرگروه فعالیت حمل و نقل و انبارداری طی سال‌های مورد بررسی روند رو به رشد داشته و این موضوع در خصوص گروه فعالیت عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و رستوران و هتل با نوساناتی رو به کاهش بوده است. در همین راستا بیشترین افزایش اشتغال در زیرگروه‌های مرتبط با فعالیت بازرگانی

داخلی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ مربوط به زیرگروه تأمین جا و غذا با حدود ۱۱ درصد و پس از آن زیرگروه فعالیت عمده فروشی و خرده فروشی با حدود ۶ درصد بوده است.

۳-۸. زیرساخت‌های نهادی بخش بازرگانی داخلی

نهادهای بازرگانی داخلی کشور از حیث نوع مالکیت به دو بخش کلان عمومی و خصوصی قابل تفکیک است. بخش عمومی نظام توزیع به دو گروه عمومی دولتی و عمومی غیردولتی قابل تقسیم‌بندی می‌باشد. در بخش عمومی دولتی می‌توان به نهادهایی نظیر شرکت بازرگانی دولتی ایران، سازمان تعاون روستایی و در بخش غیردولتی آن می‌توان به نهادهایی نظیر میادین میوه و تره‌بار و تعاونی‌ها اشاره نمود. بخش خصوصی نظام توزیع شامل ۵ گروه اصلی واحدهای صنفی، شرکت‌های پخش، فروشگاه‌های زنجیره‌ای، کسب و کارهای مجازی و بازاریابی شبکه‌ای می‌باشد. نمایی شماتیک از این تقسیم‌بندی در نمودار (۸-۱) ارائه شده است.

نمودار (۸-۱): نمایی شماتیک از وضعیت بازرگان نظام توزیع در ایران

مأخذ: یافته‌های تحقیق

هرچند زیرساخت‌های نهادی در نظام توزیع ایران از منظر نوع و سطح فعالیت از تنوع و گوناگونی نسبی برخوردار است، با این وجود به راحتی نمی‌توان استنباط نمود که نهادهای مذکور از یک طرف به لحاظ کیفیت عملکرد و داشتن ملزومات و از طرف دیگر به لحاظ هم‌افزایی بر عملکرد یکدیگر، در سطح

بهینه‌ای از نیاز یک نظام توزیع مطلوب باشند. موضوع دقت آماری و زیرساخت‌های مربوط به حمل و نقل، انبارداری و ذخیره‌سازی که از ملزومات کلیدی این نهادها می‌باشد از دیگر چالش‌های مرتبط با موفقیت نهادهای مذکور در تحقق اهداف توزیعی خود می‌باشد.

۸-۳-۱. وضعیت نظام توزیع کشور در بخش خصوصی

۸-۳-۱-۱. واحدهای صنفی

براساس گزارش مرکز امور اصناف و بازرگانان در پایان سال ۱۳۹۶ حدود ۲ میلیون و ۵۵۰ هزار واحد صنفی با پروانه کسب در بخش بازرگانی داخلی به امر عرضه کالا و خدمات در قالب فعالیت واحدهای صنفی توزیعی، تولیدی، خدماتی و خدمات فنی اشتغال داشته‌اند. با توجه به اینکه برآورد می‌شود تعداد واحدهای صنفی بدون پروانه کسب براساس برآوردهای انجام شده حدود ۵۰۰ تا ۷۰۰ هزار واحد صنفی باشد،^۱ مجموع واحدهای صنفی رسمی و غیررسمی به بیش از ۳ میلیون واحد می‌رسد.

مدیریت و هدایت واحدهای صنفی دارای پروانه کسب توسط ۸۳۷ اتاق اصناف و ۷۶۴۷ اتحادیه صنفی می‌باشد. بر این اساس برای هر ۳۰۳ واحد صنفی یک اتاق اصناف و به ازای هر ۳۳۲ واحد صنفی یک اتحادیه وجود دارد. نکته حائز اهمیت در این خصوص آن است که بالا بودن تعداد اتحادیه‌ها و اتاق اصناف به ازای واحدهای صنفی باعث ایجاد چالش‌هایی از قبیل کاهش قدرت اصناف در رسیدگی به حقوق و عدم توازن در اجرای برخی قوانین از جمله قوانین مالیاتی می‌گردد.^۲ از طرف دیگر زیاد بودن تعداد اتحادیه‌های صنفی با نگرش‌های بعضاً متفاوت نیز باعث گردیده که تشکلهای مذکور، کنترل و تاثیرگذاری مناسب را در مسائل کلان کشور نداشته باشند.

آمارها در خصوص تعداد مجوزهای صادر شده برای واحدهای صنفی حاکی از آن است که تعداد مجوزهای صادر شده برای واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۶ تعداد ۲۸۵۶۵۴ مجوز بوده است که نسبت به سال ۹۵ حدود ۳ درصد رشد داشته است. با توجه به کل واحدهای صنفی دارای پروانه و واحدهای صنفی فاقد پروانه تا پایان سال ۱۳۹۶، می‌توان استنباط نمود که حدود ۲۰ درصد از واحدهای صنفی

۱. براساس گزارش دیگری در این راستا، استان تهران با ۲۰ درصد و استان آذربایجان شرقی با حدود ۱۷ درصد بالاترین سهم واحدهای صنفی فاقد پروانه را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص داده‌اند (واحد آمار اتاق اصناف، ۱۳۹۷)

۲. به عنوان نمونه در حالی که در اکثر واحدهای صنفی عرضه‌کننده مواد پروتئینی ترکیبی از اقلام پروتئینی گوشت قرمز و سفید مشاهده می‌گردد ولی این دو گروه کالایی دارای دو اتحادیه جدا می‌باشند. یا در حالی که تعرفه مالیات برحسب پروانه کسب و نوع فعالیت مشخص شده از سوی اتحادیه مشخصی تعیین می‌گردد، در برخی موارد واحدهای صنفی از دو اتحادیه جدا با دو نرخ متفاوت مالیات اقدام به عرضه محصولات گروه‌های کالایی یکدیگر می‌نمایند و این امر باعث اجحاف در حق عرضه‌کننده تخصصی کالا می‌باشد که تعرفه واقعی را پرداخت می‌نماید و در عین حال رقیب با تعرفه پایین‌ترین عرضه را انجام می‌دهد.

فعال در کشور بدون مجوز کسب در حال فعالیت می‌باشند. تبعات چنین شرایطی را در عرضه کالاها و خدمات غیراستاندارد و به تبع آن آسیب و تضییع حقوق مصرف‌کنندگان می‌توان متصور گردید. ضعف نظارت بر فعالیت‌های صنفی و اطمینان متخلفین از شرایط مذکور از مهمترین دلایل بروز چنین شرایطی در عرصه کسب و کار کشور می‌تواند محسوب گردد.

علاوه بر فاقد پروانه بودن برخی واحدهای صنفی، آمارهای منتشر شده از سوی اتاق اصناف گویای این واقعیت نیز می‌باشد که تعدادی از واحدهای صنفی دارای پروانه نیز بدون تمدید پروانه کسب به فعالیت خود در سال ۱۳۹۶ ادامه داده‌اند که به لحاظ قانونی و حقوقی فعالیت واحدهای صنفی مذکور نیز تخلف محسوب می‌گردد. براساس آمار مذکور حدود ۱۰ درصد از کل واحدهای صنفی فعال در سال ۱۳۹۶ که معادل ۲۵۶۹۳۷ واحد صنفی می‌باشد به دلایل گوناگون اقدام به تمدید پروانه فعالیت خود ننموده‌اند که بالاترین سهم عدم تمدید پروانه به میزان حدود ۱۳ درصد در صنوف تولیدی ملاحظه شده است. سهم واحدهای صنفی توزیعی، خدماتی^۱ دارای پروانه که در سال ۱۳۹۶ اقدام به تمدید پروانه فعالیت خود ننموده‌اند به ترتیب حدود ۱۰ و ۹ درصد نسبت به گروه فعالیت خود بوده است.

از مهمترین دلایل این چالش در ساختار نظام توزیع کشور می‌توان به تأخیرهای طولانی در فرآیند صدور و یا تمدید پروانه کسب، تفویض صدور پروانه کسب به اتحادیه‌ها که خود بدلیل وجود نفع شخصی مانعی برای ورود آزادانه به بازار هستند و همچنین وجود بیکاری گسترده در کشور که باعث مسامحه در خصوص برخورد با واحدهای صنفی بدون پروانه و همچنین عدم وجود جذابیت و درک منافع برای عضو شدن از سوی فعالین اقتصادی اشاره نمود. با توجه به چنین شرایطی تشکل‌ها، نمایندگان مناسبی از جامعه صنفی خود نبوده و از این رو نخواهند توانست مشکلات و مسائل صنفی خود را به خوبی منعکس نموده و بطور یقین امکان تصمیم‌گیری و حمایت موثر و یا ارائه راهکار در سطح کلان با محدودیت و کاستی همراه خواهد بود. چالش مهم دیگر در این خصوص کاهش کارایی رسیدگی به حقوق مصرف‌کنندگان می‌باشد.

همچنین براساس آمار پروانه‌های صادره برای واحدهای صنفی از حیث نوع فعالیت، در سال ۱۳۹۶ شامل حدود ۱۹ درصد تولیدی، ۵۱/۳ درصد توزیعی و حدود ۳۰ درصد خدماتی^۲ بوده‌اند. جدول (۸-۴) تغییر در تعداد، ترکیب فعالیت اصناف در بازه زمانی ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ را نشان می‌دهد.

۱. منظور جمع صنوف خدماتی و خدمات فنی می‌باشد.

۲. منظور جمع صنوف خدماتی و خدمات فنی می‌باشد.

جدول (۸-۴): تعداد و ترکیب واحدهای صنفی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲

سال	خدماتی	توزیعی	تولیدی	مجموع
۱۳۹۲	۲۰۲۶۲۵	۶۱۵۷۰۳	۲۶۴۴۳۴	۱۰۸۲۷۶۲
۱۳۹۳	۲۳۸۱۹۸	۷۱۰۵۳۹	۲۹۹۳۷۱	۱۲۴۸۱۰۸
۱۳۹۴	۲۷۴۹۴۵	۸۳۴۷۹۳	۳۴۱۷۸۰	۱۴۵۱۵۱۸
۱۳۹۵	۶۵۶۹۸۰	۱۰۰۹۸۴۵	۴۰۰۰۰۴	۲۰۶۶۸۲۹
۱۳۹۶	۷۹۶۴۸۴	۱۲۴۵۹۶۹	۴۹۳۲۵۱	۲۵۳۵۷۰۴
درصد تغییرات ۱۳۹۶ نسبت به ۹۵	۲۱	۲۳	۲۳	۲۲
میانگین رشد سالانه در بازه زمانی ۹۲ تا ۹۶	۴۱	۲/۱۹	۱۷	۲۴
سهم واحدهای نیازمند به تمدید پروانه در هر گروه صنفی (درصد)	۹	۱۰	۱۳	۱۰

ماخذ: مرکز آمار ایران و آمار وزارت صنعت، معدن و تجارت

همانگونه که در جدول (۸-۴) ملاحظه می‌گردد طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ نرخ رشد سالانه تعداد کل واحدهای صنفی بطور میانگین حدود ۲۴ درصد بوده است که برحسب نوع فعالیت این رشد از توازن برخوردار نبوده است. براین اساس واحدهای خدماتی (خدماتی و فنی) بالاترین رشد سالانه (به میزان حدود ۴۱ درصد) را به خود اختصاص داده و واحدهای توزیعی و تولیدی نیز به ترتیب حدود ۱۹/۲ و ۱۷ درصد رشد سالانه را در این فاصله زمانی تجربه نموده‌اند. همانگونه که ملاحظه می‌شود واحدهای تولیدی در میان واحدهای صنفی کمترین رشد را در بازه زمانی مذکور به خود اختصاص داده‌اند که این شرایط می‌تواند گویای وضعیت وخیم تولید در کشور باشد. این در حالی است که ایران به لحاظ منابع معدنی و انرژی از پتانسیل‌های مناسبی برای تولید برخوردار است. در خصوص رشد حدود ۳۰۰ درصدی واحدهای خدماتی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۲ نیز می‌توان استنباط نمود که نیاز کمترین نوع فعالیت‌ها به سرمایه و متمرکز بودن بر مهارت و یا تخصص فرد از مهمترین دلایل رشد متمایز این نوع واحدهای صنفی از سایر فعالیت‌ها می‌باشد. فارغ از جنبه مثبت اشتغالزایی این افزایش، جنبه نگران‌کننده رشد نامتوازن واحدهای خدماتی نبود شاخص‌های استاندارد و رسیدگی به تخلفات این واحدها در راستای تضمین حقوق مصرف‌کنندگان می‌باشد. همچنین در خصوص خدمات فنی بطور معمول رشد این واحدها باید متوازن با رشد واحدهای تولیدی و یا با رشد تولید همراه باشد و چنانچه این توازن

برقرار نباشد، می‌توان انتظار داشت که مصرف‌کنندگان تمایل کمتری به خرید و به‌روزرسانی کالاهای مورد نیاز خود و تمایل بیشتر به اصلاح و رفع عیب آن دارند و این امر برای حرکت چرخه تولید در بلندمدت آسیب محسوب می‌گردد.

نکته قابل توجه دیگر در خصوص واحدهای صنفی پتانسیل اشتغال‌زایی ۲/۵ نفر به ازای هر واحد صنفی می‌باشد که با توجه به کل واحدهای صنفی دارای پروانه کسب تا پایان سال ۱۳۹۶ میزان اشتغال ایجاد شده از این بخش اقتصادی کشور حدود ۶۴۰۰ هزار نفر برآورد می‌گردد. همچنین بررسی آمار منتشره از سوی مرکز اصناف گویای آن است که ۸۳ درصد کل پروانه‌های صادره برای اصناف کشور متعلق به مردان و حدود ۱۷ درصد آن در اختیار زنان می‌باشد.

همانگونه که در جدول (۲-۴) مشاهده می‌گردد از کل واحدهای صنفی فعال در کشور تا پایان سال ۱۳۹۶ حدود ۶۲ درصد مجهز به کارتخوان و حدود ۳۳ درصد از صندوق مکانیزه استفاده نموده‌اند. لذا می‌توان گفت بخش عمده‌ای از واحدهای صنفی از سازوکار صندوق‌های مکانیزه که مبتنی بر شفافیت است برخوردار نمی‌باشند. همچنین سهم واحدهای تجهیز شده به ترازوی دیجیتال در کل کشور تا پایان سال ۱۳۹۶ حدود ۴۰ درصد برآورد گردیده است.^۱ شایان ذکر است هرچند بررسی آمار مرتبط با موضوع نفوذ تکنولوژی به واحدهای صنفی بیان‌کننده روند صعودی بکارگیری آن در واحدهای مذکور می‌باشد ولی در مجموع سهم پایین استفاده از این تجهیزات در بخش اصناف کشور علی‌رغم قوانین و مقرراتی که بر بکارگیری آن تأکید دارند، بیانگر ضعف در ضمانت اجرایی قوانین حوزه کسب و کار در کشور می‌باشد.

جدول (۸-۵): وضعیت نفوذ تکنولوژی به واحدهای صنفی تا پایان سال ۱۳۹۶

سال	تعداد واحدهای تجهیز شده به کارتخوان	سهم واحدهای تجهیز شده به کارتخوان از کل واحدهای صنفی (درصد)	تعداد واحدهای تجهیز شده به صندوق مکانیزه	سهم واحدهای تجهیز شده به صندوق مکانیزه	تعداد واحدهای تجهیز شده به ترازوی دیجیتال	سهم واحدهای تجهیز شده به ترازوی دیجیتال از واحدهای توزیعی
۱۳۹۶	۱۵۷۱۷۰۴	۶۲	۸۲۳۰۸۵	۵/۳۲	۵۰۰۵۰۹	۱/۴۰

مأخذ: واحد آمار اتاق اصناف ایران

۱. نظریه اینکه از ترازوی دیجیتال بطور معمول در واحدهای صنفی توزیعی استفاده می‌گردد، از این رو برای محاسبه سهم مذکور تنها از آمار مربوط به واحدهای صنفی توزیعی استفاده گردیده است.

در همین راستا و براساس پایین بودن سهم استفاده از ترازوهای دیجیتال و همچنین بکارگیری صندوق‌های مکانیزه که در واقع از الزامات دقت بیشتر در انجام ارائه خدمات به مشتری و در حقیقت نوعی پاسخگویی به نیاز مشتریان است می‌تواند زمینه‌ساز تضييع حقوق مصرف‌کنندگان تلقی گردد. زیرا تجهیزات مذکور نقش و اهمیت بیشتری در شفاف‌سازی و امنیت حقوق مصرف‌کننده ایفا می‌نماید و افزایش نفوذ این ضریب می‌تواند یکی از راهکارهای کاهش اجحاف در حق مصرف‌کنندگان باشد.

۸-۳-۱. شرکت‌های پخش

یکی دیگر از ارکان بخش خصوصی نظام توزیع کشور، شرکت‌های پخش می‌باشند. این شرکت‌ها از حیث دامنه و گستره فعالیت در ۳ گروه سراسری، منطقه‌ای و استانی قابل تقسیم‌بندی می‌باشند. جدول (۶-۸) روند صدور مجوز فعالیت از سال ۱۳۹۲ تا پایان سال ۱۳۹۶ را نشان می‌دهد.

جدول (۶-۸): تعداد مجوزهای فعالیت شرکت‌های پخش طی دوره ۹۶-۱۳۹۲

سال	سراسری	منطقه‌ای	استانی	مجموع
۱۳۹۲	۱۳	۴	۹۸	۱۱۵
۱۳۹۳	۲۸	۵	۱۲۴	۱۵۷
۱۳۹۴	۳۶	۱۱	۱۴۰	۱۸۷
۱۳۹۵	۲۶	۴	۱۵۴	۱۸۴
۱۳۹۶	۳۹	۲۸	۲۵۴	۳۲۱
درصد تغییرات ۹۶ به ۹۵	۵۰	۶۰۰	۶۴	۷۴
میانگین رشد سالانه در بازه زمانی ۹۲ تا ۹۶	۳۲	۶۳	۲۷	۵/۲۹

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت و محاسبات پژوهش

براساس جدول (۶-۸) تعداد صدور مجوز در مجموع انواع شرکت‌های پخش در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۷۴ درصد رشد داشته است. شایان ذکر است میانگین رشد سالانه صدور مجوز شرکت‌های پخش در ایران در بازه زمانی ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۲ حدود ۳۰ درصد بوده است. گرچه در میان مجوزهای صادر شده برای انواع شرکت‌های پخش، بیشترین رشد مجوزها در سال ۱۳۹۶ مربوط به شرکت‌های پخش منطقه‌ای با رشدی معادل ۶۰۰ درصد نسبت به سال قبل آن می‌باشد ولی بیشترین تعداد شرکت‌های پخش مربوط به گروه استانی و به میزان ۲۵۴ شرکت بوده است. شایان ذکر است درصد

رشد مجوزهای صادره برای شرکت‌های پخش سراسری و استانی در سال ۱۳۹۶ به سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۵۰ و ۶۴ درصد می‌باشد.

با توجه به رشد بالای شرکت‌های پخش در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ و همچنین در بازه ۴ ساله اخیر می‌توان چنین استنباط نمود که تمایل فضای کسب و کار کشور به سمت حذف واسطه‌ها و دلالتان در طول زنجیره عرضه کالا افزایش یافته است. از مهمترین پیامدهای چنین رویکردی می‌توان به کاهش هزینه‌های مبادله، حفظ امنیت و سلامت کالاهای تأمین شده توسط شرکت‌های پخش و قابلیت رهگیری کالا از محل تولید تا محل توزیع اشاره نمود. با این وجود ذکر این نکته ضروری است که رشد صدور مجوز برای شرکت‌های پخش نمی‌تواند به تنهایی شاخص مناسبی برای بهبود توزیع کارا و متوازن کالا در کشور تلقی گردد، زیرا بهبود زیرساخت‌های مورد نیاز برای اثربخش نمودن فعالیت شرکت‌های مذکور که همان بهینه‌سازی ناوگان حمل و نقل، تأکید بر رعایت استانداردهای حمل و نگهداری کالا و همچنین توجه به زیرساخت‌هایی نظیر انبارها و سردخانه‌ها نیز در این زمینه از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد. بررسی‌های قانونی در این زمینه گویای آن است میزان مقررات و تضمین استانداردها از سوی شرکت‌های پخش نسبت به بنکداران و عمده‌فروشان بسیار کمتر است و در صورت تخلف این شرکت‌ها بنظر می‌رسد از قوانین عمومی باید برای رسیدگی به تخلفات آنها رسیدگی شود.

۸-۳-۱. فروشگاه‌های زنجیره‌ای

فروشگاه‌های زنجیره‌ای از حیث نوع کالای عرضه شده به دو گروه کلی چند منظوره (بیش از یک گروه کالایی) و تک منظوره (یک گروه کالایی همگن) تقسیم می‌شوند. البته در این میان گروه دیگری از فروشگاه‌های زنجیره‌ای وجود دارند که از منظر وسعت در گروه فروشگاه‌های زنجیره‌ای بزرگ قرار می‌گیرند. جدول (۷-۸) وضعیت صدور مجوز برای فروشگاه‌های زنجیره‌ای تا پایان سال ۱۳۹۶ را نشان می‌دهد.

جدول (۷-۸): وضعیت صدور مجوز برای انواع فروشگاه‌های زنجیره‌ای تا پایان سال ۱۳۹۶

تا پایان سال ۱۳۹۵	تا پایان سال ۱۳۹۶	درصد تغییر ۹۵ به ۹۶
۶۹	۶۹	۰
۱۷	۱۷	۰
۶۱۴	۷۵۷	۲۳/۲

ماخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت ۱۳۹۶

همانگونه که آمار و ارقام مندرج در جدول (۷-۸) نشان می‌دهند صدور پروانه مربوط به فروشگاه‌های زنجیره‌ای بزرگ در سال ۹۶ نسبت به سال ۹۵ رشدی نداشته است. شایان ذکر است بررسی آمار سال‌های گذشته در این خصوص حاکی از روند کاهشی صدور مجوز برای این‌گونه فروشگاه‌ها بوده است. نیاز به سرمایه بالا، عدم درخواست جدید به دلیل محدودیت‌های قانونی و یا مقررات سختگیرانه در خصوص ایجاد فروشگاه‌های بزرگ زنجیره‌ای و همچنین توجه به ملاحظات نظیر شرایط اقتصادی و کاهش قدرت خرید مردم می‌تواند از مهمترین عوامل مؤثر بر روند صدور مجوز برای فروشگاه‌های مذکور باشد. فروشگاه‌های زنجیره‌ای همگن نیز در زمینه صدور پروانه فعالیت، شرایطی مشابه فروشگاه‌های بزرگ زنجیره‌ای را تجربه نموده‌اند و مجوز جدیدی در سال ۱۳۹۶ برای آنها صادر نگردیده است. با این وجود شرایط صدور مجوز برای فروشگاه‌های زنجیره‌ای چندمنظوره در سال ۱۳۹۶ نسبت به دو گروه دیگر این فروشگاه‌ها متفاوت بوده و رشدی حدود ۲۳/۲ درصد را نسبت به سال ۱۳۹۵ تجربه نموده است. شاید از دلایل رشد فروشگاه‌های زنجیره‌ای چند منظوره بتوان به صرفه اقتصادی این فروشگاه‌ها به دلیل جذب گروه‌های مختلف مشتریان با نیازهای متفاوت اشاره نمود که باعث گردیده تمایل به ایجاد فروشگاه‌های مذکور افزایش یابد.

۸-۳-۱-۴. کسب و کارهای اینترنتی

در سال‌های اخیر و به دلیل پیشرفت تکنولوژی و همچنین تغییر سبک زندگی مردم نوعی از شیوه توزیع کالا و خدمات رواج یافته که در مراجع رسمی به عنوان کسب و کار مجازی و بازاریابی شبکه‌ای شناخته می‌شود.

جدول (۸-۸): وضعیت صدور مجوز برای کسب و کارهای اینترنتی تا پایان سال ۱۳۹۶

تا پایان سال ۱۳۹۵	تا پایان سال ۱۳۹۶	درصد تغییر ۹۶ به ۹۵	
۸۵	۴۳۶	۴۱۳	کسب و کار مجازی
۲۲	۲۴	۹	بازاریابی شبکه‌ای

مأخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت سال ۱۳۹۶

شایان ذکر است به موازات رواج فعالیت‌های شبکه‌ای و اینترنتی، میزان تخلفات و به تبع آن شکایات مصرف‌کنندگان از خدمات این گروه‌های مجازی بازار نیز رو به افزایش است. شاهد این ادعا را می‌توان

هم در تعداد و هم در رشد رسیدگی به این شکایات در فاصله سال‌های ۱۳۹۵ تا پایان سال ۱۳۹۶ مشاهده نمود. بر اساس آمار منتشره از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت تعداد پرونده‌های رسیدگی شده با ماهیت کسب و کار اینترنتی از ۲۹۱۲ فقره در سال ۱۳۹۵ به حدود ۵۲۰۰ پرونده رسیده، که با رشدی حدود ۸۰ درصد همراه بوده است. ریشه این امر را می‌توان در ضعف زیرساخت‌های حقوقی و قانونی فعالیت‌های مذکور، عدم بروزرسانی قوانین مربوطه با توجه به سرعت بالای تغییر در فضای کسب و کارهای اینترنتی، عدم آگاهی کافی کاربران در چگونگی بهره‌برداری و مراقبت از منافع خود در فضای کسب و کارهای مجازی از مهمترین دلایل بالا بودن میزان تخلف و سوء استفاده عرضه‌کنندگان این‌گونه خدمات می‌باشد.

۸-۳-۲. وضعیت نظام توزیع کشور در بخش عمومی

بخش عمومی نظام توزیع کشور در دو بخش دولتی و غیردولتی بررسی شده است. شایان ذکر است در بخش دولتی نظام توزیع شرکت بازرگانی دولتی ایران و همچنین شرکت پشتیبانی امور دام بر اساس اساسنامه مصوب در هیأت وزیران، مسئولیت تهیه و توزیع اقلام و کالاهای اساسی مورد نیاز در بخش تولید و مصرف بازار داخل را برعهده دارند. فعالیت شرکت بازرگانی دولتی بیشتر به محصولات مصرفی زراعی و شرکت پشتیبانی امور دام به تأمین و توزیع نهاده‌ها و فرآورده‌های دامی مربوط می‌گردد. در این بخش به بررسی عملکرد شرکت بازرگانی دولتی که فعالیت کلی آن ارتباط نزدیکتری با حوزه بازرگانی داخلی دارد پرداخته خواهد شد.

بخش عمومی دولتی نظام توزیع

۸-۳-۱. شرکت بازرگانی دولتی ایران (GTC)

در حال حاضر شرکت بازرگانی دولتی بزرگ‌ترین سازمان دولتی است که در تهیه و توزیع کالا نقش دارد. فعالیت این شرکت بیشتر در زمینه تأمین و توزیع کالاهای اساسی می‌باشد و معمولاً از امکانات توزیعی شرکت‌های دولتی اقماری خود و بخش خصوصی و تعاونی‌ها برای انجام وظایف خود استفاده می‌نماید. لازم به ذکر است، بر اساس بند ۵ از ماده ۷ اساسنامه که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۲۷ به تصویب هیأت وزیران رسیده، این شرکت وظیفه ساماندهی، نظارت و انجام فعالیت‌های بازرگانی لازم در راستای اجرای سیاست‌های تنظیم بازار و حمایت از تولید داخلی که توسط دولت اعمال می‌گردد و همچنین ارائه خدمات بازرگانی از قبیل واردات، خرید، تدارک تجهیزات نگهداری، ذخیره سازی (انبار، سیلو و غیره)، آماده سازی، توزیع، فروش و صادرات کالاهای اساسی، حساس و ضروری و سایر کالاها با استفاده

از ابزارهای متداول مانند بازارهای نقدی، بازارهای آتی، حق اختیار خرید و فروش همچنین ساخت و توسعه سیلوها و انبارهای ذخیره را دارا می باشد. همچنین شایان ذکر است این شرکت در قالب شرکت مادر تخصصی اداره شده و عملاً سعی در واگذاری تصدی های خود به بخش خصوصی دارد، ولیکن با وجود فضای موجود در خصوص انحصار خرید گندم و واردات بخش عمده ای از کالاهای اساسی، عملاً این تفویض اختیار با موانع متعددی مواجه می باشد. عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در سال ۱۳۹۶ با توجه به منبع داخلی و خارجی خرید در جداول (۸-۹) و (۸-۱۰) آورده شده است.

جدول (۸-۹): عملکرد شرکت بازرگانی دولتی بر اساس قراردادهای خرید تضمینی (هزارتن)

محصول	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییرات سال ۹۶ نسبت به سال ۹۵	درصد تغییرات سال ۹۶ نسبت به سال ۹۱
گندم	۲۰۴۵	۴۸۲۲	۶۷۱۸	۸۰۸۲	۱۱۵۲۰	۸۸۷۱	-۲۳	۳۳۳
برنج ۲	۶/۴	۰	۰	۰	۰	۶۲۷/۰	-	۹۰-
دانه های روغنی ۳	-	-	-	-	۲۱۳	۹/۲۸۵	۵۴	-
تصفیه شکر خام ۴	-	-	-	-	-	۵/۸۹	-	-

ماخذ: شرکت بازرگانی دولتی ایران

همانگونه که در جدول (۸-۹) ملاحظه می گردد، شرکت بازرگانی دولتی ایران در زمینه خرید محصولات با قرارداد خرید تضمینی تنها در زمینه محصول گندم طی سال های مورد بررسی فعالیت چشمگیری داشته و در خصوص محصولاتی مانند برنج و دانه های روغنی به استناد آنچه در پاورقی به آن اشاره گردیده فعالیت زیادی نداشته است. بر این اساس خرید تضمینی گندم در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۱ حدود ۳۳۳ درصد رشد داشته ولی نسبت به سال ۱۳۹۵ با کاهش ۲۳ درصدی همراه بوده است. در خصوص خرید تضمینی برنج پرمحصول در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۱ با کاهش ۹۱ درصدی مواجه بوده است. در همین راستا خرید تضمینی دانه های روغنی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ با افزایش ۵۴ درصدی همراه بوده است. بطور یقین عملکرد شرکت بازرگانی دولتی ایران در بخش خریدهای تضمینی محصولات می تواند بر میزان خرید وارداتی محصولات اساسی تاثیرگذار باشد که در جدول (۸-۱۰) به بررسی این روند پرداخته شده است.

جدول (۸-۱۰): خرید کالاهای اساسی وارداتی^۱ توسط شرکت بازرگانی دولتی (هزارتن)

محصول	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییرات سال ۹۶ نسبت به سال ۹۱	درصد تغییرات سال ۹۶ نسبت به سال ۹۵
گندم	۵۵۰۰	۳۴۲۲	۵۲۷۶	۳۳۴	۰	۰	۱۰۰-	۰
برنج	۷۰	۵۲۰	۳۰	۹۴	۷۶/۵	۴/۱۷۷	۱۵۳	۱۳۱/۹
روغن خام	۸۰۴	۶۶۰	۲۱۵	۰	۱۷۶	۹/۱۳۴	۸۳-	-۳۱/۲
شکر خام	۴۵۷	۵۳۷	۲۶۲	۱۶۳	۳۱۶	۵/۱۳۷	۷۰-	-۵۶/۴

ماخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۶ و شرکت بازرگانی دولتی ایران

ملاحظه می‌گردد با افزایش میزان خرید تضمینی گندم در سال ۱۳۹۵ عملاً نیاز به واردات این محصول در کشور به صفر رسیده و این روند علی‌رغم کاهش خرید تضمینی گندم در سال ۱۳۹۶ ادامه داشته است. علت این امر به دلیل عملکرد ۱۰۰ درصدی در حفظ ذخایر استراتژیک بوده که نیاز به واردات و حتی خرید تضمینی بیشتر را در سال ۱۳۹۶ ایجاب نکرده است.

در خصوص عملکرد واردات برنج به دلیل عدم توفیق دولت در خرید تضمینی و همچنین نیاز بالاتر از تولید در کشور روند واردات برنج از سال ۱۳۹۱ تا پایان سال ۱۳۹۶ صعودی بوده بگونه‌ای که عملکرد واردات برنج در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۱ حدود ۱۵۳ درصد رشد و نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۱۳۲ درصد رشد را تجربه نموده است.

واردات روغن خام از سال ۱۳۹۱ تا پایان سال ۱۳۹۶ روندی نزولی داشته و در فاصله سال‌های مذکور با کاهش ۸۳ درصدی همراه بوده است. شایان ذکر است با تکلیف شرکت بازرگانی دولتی به خرید تضمینی دانه‌های روغنی از سال ۱۳۹۵ روند واردات با کاهش قابل ملاحظه‌ای همراه بوده، بگونه‌ای که این شاخص در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۳۲ درصد کاهش را تجربه نموده است. واردات شکر خام توسط شرکت بازرگانی دولتی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۱ حدود ۷۰ درصد و نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۵۵ درصد کاهش داشته است. بطور کلی شرکت مذکور در خصوص عملکرد وارداتی کالاهای اساسی به استثنای کالای برنج بنظر می‌رسد سیاست کاهش واردات را مبنای فعالیت‌های خود قرار داده است.

۱. منظور از خرید کالاهای اساسی وارداتی، عملکرد واردات بر اساس مقدار تخلیه شده - صرفنظر از سال خرید - است.

بخش عمومی غیردولتی نظام توزیع کالا

۸-۳-۲. میادین میوه و تره بار

در حال حاضر سازمان میادین میوه و تره بار شهرداری ها با ایجاد میادین میوه و تره بار و بازار روزها و بازارهای محله ای در اغلب استان ها تلاش می کنند اقلام اساسی خوراکی خانوارها را با قیمت های مصوب عموماً پایین تر از قیمت سطح شهر توزیع کنند. برای مثال در تهران توسط شهرداری تا پایان سال ۱۳۹۶ مجموع ۲۳۷ میدان تره بار و بازار محله ای در حال فعالیت بوده اند که نسبت به سال گذشته از رشد ۵ درصدی برخوردار بوده است.^۱ این سازمان و بازارهای متصل به آن سهم حدود ۲۵ درصدی از عرضه میوه و تره بار را در تهران برعهده دارند. بررسی آمار مربوط به حجم و سرانه عرضه توسط سازمان مذکور طی سال ۱۳۹۶ حاکی از عرضه روزانه حدود ۲۰۰۰ تن میوه، سبزی و فرنگی می باشد. براساس آمار اخذ شده از سازمان میادین میوه و تره بار شهرداری تهران روزانه ۹۸۰ تن میوه، ۸۵۰ تن صیفی و ۱۹۵ تن سبزیجات از طریق میادین و بازارهای روز در تهران عرضه گردیده است.

با توجه به مطالبی که در بالا به آن اشاره گردید، به راحتی می توان استنباط نمود که سازمان میادین میوه و تره بار و بازارهای متصل به آن، به همان اندازه که به عنوان یکی از حلقه های کلیدی به دلیل گستردگی و حجم بالای انتقال محصولات و قرار گرفتن به عنوان نقطه مرکزی بین مصرف کننده و تولید کننده در مسیر بازاری رسانی میوه و تره بار می توانند نقش مثبت و ارزنده ایفا نمایند، به همان اندازه و شاید بیشتر می توانند قابلیت آسیب رسانی و ایجاد زیان برای هردو گروه مصرف کننده و تولید کننده را داشته باشند. همانگونه که اشاره گردید این امر به دلیل تاثیر زیاد این سازمان بر فرآیند تعیین قیمت از طریق کنترل حجم عرضه در بازارهای تحت کنترل و حتی خرده فروشی های مستقل می باشد.

۸-۳-۲-۳. شرکت های تعاونی

بخش تعاونی یکی از ارکان سه گانه اقتصاد ایران بوده و اهمیت جایگاه تعاونی ها در اقتصاد کشور به گونه ای است که مراجع سیاست گزار کشور، افزایش سهم بخش تعاون در اقتصاد ملی را تا ۲۵ درصد هدف گذاری نموده اند. برحسب نوع فعالیت حدود ۱۸ نوع تعاونی در کشور در حال فعالیت می باشند که تا پایان سال ۱۳۹۶ تعداد کل تعاونی های مذکور ۲۱۲ هزار واحد بوده و اشتغالی حدود ۶۰۴۹ هزار نفر را ایجاد نموده است. لازم به ذکر است از منظر تعداد و میزان اشتغال تعاونی ها در مجموع نسبت به سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۹ و ۱۱۲ درصد رشد داشته اند.

۱. تا پایان سال ۱۳۹۵، تعداد میادین و بازارهای روز میوه و تره بار شهرداری ۲۲۶ واحد گزارش شده است.

از میان ۱۸ نوع تعاونی فعال در کشور، ۳ گروه تعاونی‌های حمل و نقل و انبارداری، تعاونی‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و تعاونی‌های مربوط به هتل و رستوران بیشترین ارتباط را با حوزه بازرگانی داخلی کشور داشته که تعداد، میزان اشتغال و تغییر وضعیت آنها در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ در جدول (۸-۱۱) آورده شده است.

جدول (۸-۱۱): وضعیت تعاونی‌های مرتبط با بازرگانی داخلی طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۵

سال		تا پایان سال ۱۳۹۵		تا پایان سال ۱۳۹۶		درصد تغییر سال ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵	
شرح		تعداد تعاونی‌ها (واحد)	تعداد شاغلین (نفر)	تعداد تعاونی‌ها (واحد)	تعداد شاغلین (نفر)	تعداد تعاونی‌ها	تعداد شاغلین
مجموع تعاونی‌ها فعال در کشور		۲۰۷۶۸۴	۲۸۵۴۵۷۴	۲۱۱۸۱۸	۶۰۴۸۶۶۶	۱۰	۱۱۲
تعاونی‌های حمل و نقل و انبارداری		۷۹۵۱	۱۲۴۱۲۴	۸۱۰۲	۱۲۸۲۵۲	۲	۳/۳
تعاونی‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی		۱۹۸۶۳	۳۰۶۷۱۰	۲۰۰۱۶	۳۴۴۴۶۷	۰/۷	۱۲/۳
تعاونی‌های هتل و رستوران		۱۸۶۴	۲۰۸۱۰	۱۹۷۰	۲۲۶۰۳	۵/۶	۹
سهم تعاونی‌های مرتبط با بازرگانی داخلی از کل تعاونی‌ها (درصد)		۱۴/۳	۱۶	۱۴	۸/۲	-	-

مأخذ: وزارت کار و رفاه اجتماعی و یافته‌های تحقیق

همانگونه که در جدول (۸-۱۱) ملاحظه می‌گردد بیشترین رشد تعداد تعاونی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از خود در گروه هتل و رستوران بوده، درحالی‌که بیشترین رشد اشتغال در گروه تعاونی‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی تحقق یافته است. هرچند که این میزان تغییرات در مقابل تغییرات در سطح بخش تعاونی در فاصله سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۶ به‌ویژه در مورد میزان اشتغال ناچیز می‌باشد.

در همین راستا بررسی آماری نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ در گروه تعاونی‌های مرتبط با حوزه بازرگانی داخلی به ازای هر واحد تعاونی حدود ۵/۱۶ نفر اشتغال ایجاد شده است. این نسبت برای سال ۱۳۹۵ حدود ۵/۱۵ شاغل به ازای هر واحد تعاونی بوده است.

بالاترین سهم اشتغال به ازای هر واحد تعاونی متعلق به تعاونی‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی به میزان ۱۷/۵ نفر شغل به ازای هر واحد می‌باشد.

از مقایسه میزان اشتغالزایی هر واحد تعاونی و تعداد اعضای آن می‌توان استنباط نمود که هزینه‌های مبادله کالا از طریق تأمین و توزیع توسط این تعاونی‌ها نسبتاً بالا بوده و احتمالاً یکی از دلایل افول جایگاه این واحدهای اقتصادی در گذر زمان همین موضوع باشد. از دیگر دلایلی که می‌توان به عنوان عوامل موثر بر شرایط فعالیت تعاونی‌ها اشاره نمود حضور و ظهور فروشگاه‌های تخفیفی و فروشگاه‌های زنجیره‌ای بزرگ و استفاده از صرفه‌های ناشی از مقیاس در فروشگاه‌های مذکور و همچنین عرضه کالا از طریق فضای مجازی می‌باشد. شاید تغییر رویکرد نسبت به تأمین و توزیع کالاهای قابل عرضه توسط این واحدهای اقتصادی بتواند شرایط رشد و بهبود وضعیت آنها را در اقتصاد امروز احیاء نماید.

۸-۳-۲-۴. بورس کالایی

بورس کالا یکی از ارکان مهم و تاثیرگذار بر قیمت کالا در بازار داخلی محسوب می‌گردد. شفاف‌سازی قیمت، کاهش هزینه‌های مبادله بواسطه حذف دلالت و واسطه‌های غیرضرور، اطلاع‌رسانی از وضعیت موجودی و تولید در کشور و قابلیت رهگیری مبادلات از مهمترین اهداف و در عین حال از مهمترین دستاوردهای مورد انتظار از راه‌اندازی بورس کالا در کشور محسوب می‌گردد. از این رو تسهیل فرایندها با تأکید بر امنیت و شفافیت فضای معاملات، تقویت زیرساخت‌های قانونی و حقوقی این بازارها، نقش بسزایی در ارتقای بازار کالا و سرمایه‌ایفا خواهد نمود.

جدول (۸-۱۲): وضعیت بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۵

سال	شرح	حجم کل معاملات (تن)	ارزش (میلیون ریال)	تعداد خریداران	تعداد فروشندگان	تعداد قراردادهای معامله شده
۱۳۹۶	تالار پتروشیمی	۳,۷۹۵,۲۰۳	۱۴۵,۹۲۹,۱۴۲	۳۹	۵۰	۵۵,۹۶۲
	تالار صنعتی	۷,۳۷۰,۲۸۶	۲۰۲,۹۶۶,۷۸۰	۳۶	۳۶	۴,۱۲۱
	تالار فرآورده‌های نفتی	۶,۳۹۵,۳۴۳	۶۰,۹۶۹,۷۵۶	۲۴	۴۰	۵,۸۳۴
	تالار کشاورزی	۲,۹۰۳,۰۷۹	۳۲,۵۲۸,۱۹۸	۳۳	۹۳	۱۳,۱۲۹
	کل بازار	۲۰,۷۷۹,۵۸۸	۴۵۲,۷۸۸,۲۷۳	۶۷	۲۴۶	۸۲,۵۱۱

سال	شرح	حجم کل معاملات (تن)	ارزش (میلیون ریال)	تعداد خریداران	تعداد فروشندهگان	تعداد قراردادهای معامله شده
۱۳۹۵	تالار پتروشیمی	۳,۴۶۴,۷۷۰	۱۱۱,۰۰۸,۷۹۳	۵۰	۵۵	۴۹,۵۲۶
	تالار صنعتی	۷,۳۶۳,۰۳۴	۱۵۳,۸۶۱,۵۸۸	۳۷	۳۷	۳,۷۵۵
	تالار فرآورده های نفتی	۶,۲۱۰,۹۸۷	۴۲,۸۷۵,۸۲۵	۲۲	۳۴	۵,۵۶۹
	تالار کشاورزی	۲,۴۷۹,۱۱۳	۲۷,۸۳۲,۵۶۴	۳۹	۵۰	۱۰,۳۸۲
	کل بازار	۱۹,۷۲۶,۱۶۳	۳۴۰,۸۱۶,۴۷۶	۶۸	۱۹۱	۷۱,۸۴۵

منبع: سایت بازار بورس ایران

جدول (۸-۱۲) سطح حجم معاملات و ارزش آن ها را در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نشان می دهد. به منظور بررسی تغییرات شاخص های بازار بورس در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل نتایج محاسبات مربوطه در جدول ۸-۱۲ آورده شده است. در سال ۱۳۹۶ حجم کالاهای کشاورزی مبادله شده در بخش داخلی معاملات بورس حدود ۱۴ درصد، فرآورده های نفتی حدود ۳۱ درصد، کالاهای صنعتی حدود ۳۵ درصد و تالار پتروشیمی حدود ۱۸ درصد از معاملات بازار بورس کالا در بخش داخلی را به خود اختصاص داده است. در همین راستا، حدود ۵۰ درصد از ارزش کل معاملات در تالار صنعتی بوده و تالارهای پتروشیمی، فرآورده های نفتی و کشاورزی نیز در رتبه های بعدی ارزش معاملات بازار بورس در سال ۱۳۹۶ قرار دارند.

جدول (۸-۱۳): تغییرات بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی سال ۹۶ نسبت به ۹۵ (درصد)

شرح	حجم کل معاملات	ارزش	تعداد خریداران	تعداد فروشندهگان	تعداد قراردادهای معامله شده
تالار پتروشیمی	۹/۵	۳۱/۵	-۲۲	-۹	۱۳
تالار صنعتی	۰/۰۹	۳۲	-۲/۷	-۲/۷	۹/۸
تالار فرآورده های نفتی	۲۹/۷	۴۲	۹	۱۵	۴/۸
تالار کشاورزی	۱۷	۱۶/۹	-۱۵/۴	۸۶	۲۶/۵
کل بازار	۵/۳	۳۳	-۱/۵	۲۸/۸	۱۵

مأخذ: بورس کالا.

همانگونه که در جدول (۸-۱۳) مشاهده می‌گردد در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حجم معاملات به لحاظ وزنی حدود ۳/۵ درصد و به لحاظ ارزشی حدود ۳۳ درصد رشد داشته است. در میان کالاهای مبادله شده در بورس بیشترین افزایش حجم و ارزش ترتیب حدود ۳۰ و ۴۲ درصد و مربوط به گروه کالاهای مبادله شده در بازار فراورده‌های نفتی به بوده است. با این وجود و با توجه به پذیرش کالاهای جدید در بخش محصولات کشاورزی، معاملات محصولات کشاورزی نیز طی سال ۱۳۹۶ در بورس کالا رونق بسیار خوبی پیدا کرد و این بازار تجربه منحصربه‌فردی در محصولات کشاورزی به‌دست آورد که بدون شک در رونق و توسعه بازار سرمایه تاثیر بسزایی دارد. بر همین اساس عرضه گندم در بورس کالا نیز اقدامی بوده که به سود دولت و کشاورزان بوده است.

مهمترین رویدادهای بورس کالا در سال ۱۳۹۶

در سال ۱۳۹۶ یکی از اقدامات مهم بورس کالا پذیرش زعفران و پسته در بورس کالا بود که این امر تاثیر بسیار زیادی را بر مکانیسم تعیین قیمت این محصولات گذاشت.

در تاریخ ۲۸ تیرماه ۱۳۹۶ معاون اول رئیس جمهور، مصوبه هیأت وزیران جهت عرضه ذرت، جو و برنج در قالب سیاست قیمت تضمینی در بورس کالای ایران را ابلاغ کرد. همچنین در تاریخ ۲۸ تیرماه ۱۳۹۶ اولین عرضه اوراق سلف موازی استاندارد مرغ منجمد به منظور تأمین مالی صنعت طیور و تأمین سرمایه در گردش از بورس کالای ایران انجام شد و طی این عرضه ۱۳۷ هزار و ۹۰ قرارداد به ارزش ۲۰۰ میلیارد ریال به فروش رسید.

تفاهم‌نامه همکاری بورس کالای ایران و ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در تاریخ ۴ مرداد ۱۳۹۶ با حضور مدیران و مقامات ارشد دو مجموعه به امضاء رسید.

با ابلاغ دستورالعمل معاملات خرید توافقی زعفران از سوی وزارت جهاد کشاورزی در تاریخ ۵ آذرماه ۱۳۹۶، معاملات این محصول در قالب سیاست خرید توافقی در بورس کالای ایران آغاز شد. همچنین در ۱۶ اسفندماه تالار محصولات کشاورزی بورس کالای ایران شاهد معامله نخستین محموله صادراتی زعفران به وزن ۸۱ کیلوگرم بود.

از دیگر اقدامات بازار بورس کالا در سال ۱۳۹۶ اجرای سیاست قیمت تضمینی در بورس و پرداخت مابه‌التفاوت قیمت تضمینی با قیمت کشف شده در بازار بوده که بر این اساس، در فاصله ۲ هفته بعد از انجام معامله، مبلغ قرارداد به کشاورزان پرداخت می‌شود.

در همین راستا ذکر این نکته ضروری است که مهمترین دستاوردهای عرضه محصولات کشاورزی در بازار بورس کالا عبارتند از:

۱. کاهش فاصله بین قیمت دریافتی توسط کشاورزان و قیمت پرداختی توسط تولیدکنندگان صنایع تبدیلی و مصرف‌کنندگان
۲. کاهش بار مالی دولت نسبت به خرید تضمینی و کاهش هزینه‌های انبارداری

۸-۴. شاخص محیط کسب و کار

بانک جهانی در گزارش محیط کسب و کار مربوط به سال ۲۰۱۸ حاکی از تنزل چهارپله‌ای ایران در این خصوص و رسیدن آن به ۱۲۴ در بین ۱۹۰ کشور مورد بررسی بوده است. اما گزارش مجمع جهانی اقتصاد از رقابت‌پذیری کشورها نیز نشان می‌دهد که رتبه ایران در سال ۲۰۱۷-۲۰۱۸ نسبت به سال قبل از آن هفت پله صعود یافته و به رتبه ۶۹ در میان ۱۳۷ کشور رسیده است. بهبود وضعیت شاخص‌های محیط اقتصاد کلان، کارایی بازارکالا و افزایش درجه خلاقیت و نوآوری از مهمترین دلایل بهبود رتبه ایران بوده است. براساس گزارش اتاق بازرگانی ایران از پایش محیط کسب و کار شاخص ملی محیط کسب و کار در زمستان ۱۳۹۶ اندکی افزایش یافته است. در بین بخش‌های اقتصادی بخش خدمات مساعدترین شرایط محیط کسب و کار را داشته‌اند.

۸-۵. بازرسی، نظارت و حمایت از مصرف‌کنندگان

سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان هر ساله برخی از شاخص‌های مربوط به بازرسی‌ها، پرونده‌های تشکیل شده، تخلفات صنفی کشف شده، رسیدگی به شکایات مردمی و برخی از اقدامات انجام شده در خصوص احقاق حقوق مصرف‌کنندگان منتشر می‌کند. نتایج این اطلاعات و آمار مربوط به این شاخص‌ها در جدول (۸-۱۴) آورده شده است.

جدول (۸-۱۴): شاخص‌های بازرسی و نظارت از واحدهای صنفی

سال	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییر ۹۶ به ۹۵
بازرسی (میلیون فقره)	۸/۸	۷/۷	۶/۱	۴/۲	۳/۶	-۱۴
پرونده‌های متشکله (هزار فقره)	۷۰۶	۳۸۸	۳۴۰	۲۶۲	۲۰۴	-۲۲
نسبت پرونده‌های متشکله به بازرسی‌های انجام شده (درصد)	۸	۵	۵/۵	۶/۲	۵/۶	-۱۰
تخلفات کشف شده (هزار فقره)	۶۷۰	۴۸۷	۴۲۱	۳۳۲	۲۶۰	-۲۱/۶

سال	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییر ۹۶ به ۹۵
نسبت تخلفات کشف شده به بازرسی‌های انجام شده (درصد)	۷	۶	۶	۷	۷	۰
نسبت تخلفات کشف شده به پرونده‌های تشکیل شده (درصد)	۹۴	۱۲۵	۱۲۳	۱۲۶	۱۲۷	۱
رسیدگی به شکایات مردمی (هزار فقره)	۳۷۴	۲۸۶	۲۳۴	۱۹۷	۱۷۸	-۱۰
پلمپ شده و نصب پارچه (هزار فقره)	۴	۳	-	-	-	-
کل شکایات (هزار فقره)	۳۷۴	۳۰۰	۲۳۵	۲۰۸	۱۸۸	-۱۰
درصد رسیدگی به شکایات (متخلف)	۴۵	۴۰	۴۱	۴۳	۴۲	-۱
درصد رسیدگی به شکایات (غیر متخلف)	۵۲	۵۶	۵۳	۵۲	۵۳	۱
درصد رسیدگی به شکایات (در دست بررسی)	۳	۴	۶	۵	۵	۰
تعداد پرونده‌های صنفی ارسالی به تعزیرات (هزار فقره)	۶۹۰	۴۹۳	۴۴۲	۲۰۹	۲۳۷	۱۳/۳
مجموع پرونده‌های صنفی رسیدگی شده (هزار فقره)	۶۷۱	۴۱۴	۵۳۷	۱۲۹	۱۵۶	۲۰
نسبت پرونده‌های صنفی رسیدگی شده به پرونده‌های ارسالی به تعزیرات	۰/۹۷	۰/۸۳	۱/۲۱	۰/۶۱	۰/۶۵	۰/۴
ارزش ریالی پرونده‌های صنفی (میلیارد ریال)	۳۹۰۸	۳۰۲۹	-	-	۱۳۹۷	-
میزان جرایم وصولی پرونده‌های صنفی (میلیارد ریال)	۳۵۴	۴۲۸	۷۷۲	۹۲۰	۳۹۲	-۵۷
نسبت میزان جرایم وصولی به ارزش ریالی پرونده‌های صنفی (درصد)	۹	۱۴	-	-	۲۸	-

ماخذ: سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان و محاسبات پژوهش

این اطلاعات دلالت بر آن دارد که طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ تعداد بازرسی‌ها با روند کاهشی حدود ۶۰ درصدی مواجه بوده است. این نسبت در سال ۱۳۹۶ به سال ۱۳۹۵ حدود ۱۴ درصد کاهش داشته است. این امر می‌تواند ناشی از تغییر رویکرد نسبت به موضوع نظارت و بازرسی در فضای اقتصادی کشور باشد.

در همین راستا آمار ارائه شده از سوی سازمان حمایت حکایت از روند کاهشی شاخص‌هایی نظیر بازرسی‌های انجام شده، پرونده‌های متشکله، تخلفات کشف شده، و به تبع آن کل شکایات و رسیدگی به شکایات مردمی^۱ را در بازه زمانی ۹۲ تا ۹۶ دارد. شایان ذکر است هرچند این آمار حاکی از

۱. کاهش بازرسی‌ها حدود ۶۰ درصد، پرونده‌های متشکله به میزان ۷۱ درصد، تخلفات کشف شده ۶۱ درصد، کل شکایات و رسیدگی به شکایات مردمی به ترتیب حدود ۵۰ و ۵۲ درصد

روند کاهش شاخص‌های مذکور می‌باشد ولی براساس روند مذکور نمی‌توان به راحتی استنباط نمود که فضای کسب و کار ایران در حوزه فعالیت‌های صنفی شاهد تخلفات کمتری بوده است. در واقع کاهش شاخص‌هایی نظیر پرونده متشکله و کاهش رسیدگی به شکایات می‌تواند ناشی از کاهش تمایل به ثبت شکایات از سوی مردم (به دلایل گوناگون) و یا کاهش عملکرد دستگاه‌های رسیدگی‌کننده به شکایات نیز باشد. یکی از شواهد این ادعا را می‌توان در کاهش رسیدگی به شکایات متخلف به میزان ۳ درصد و افزایش رسیدگی به شکایات غیرمتخلف به میزان حدود ۲ درصد در بازه زمانی مذکور دانست. در واقع بروز چنین فرایندی حاکی از برهم خوردن اولویت‌ها در رسیدگی به شکایات می‌باشد. با توجه به اینکه معمولاً تا زمان اعلام رأی قطعی در خصوص پرونده‌های متخلف این بنگاه‌ها می‌توانند به فعالیت خود ادامه دهند، از این رو کاهش در رسیدگی به این‌گونه پرونده‌ها می‌تواند تبعاتی برای تضییع حقوق مصرف‌کنندگان را به همراه داشته باشد و این امر خود تاثیر منفی بر اذهان عمومی جهت طرح شکایت برای برخورد با متخلفین می‌باشد.

همچنین براساس مشاهده افزایش در شاخص‌هایی نظیر نسبت تخلفات کشف شده به پرونده‌های تشکیل شده به میزان ۳۳ درصد در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ می‌توان اذعان نمود که میزان تمرکز تخلف در واحدهای صنفی رو به افزایش است و این امر در عین حالی که نشان از بی‌اعتباری و یا بی‌اعتمادی به ضمانت اجرایی قوانین نزد بنگاه‌های متخلف دارد می‌تواند ذهن عاقله مردم را در خصوص برخورد با متخلفین مخدوش سازد.

از طرف دیگر کاهش میزان جرایم وصولی در بازه ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ با توجه به کاهش پرونده‌های تشکیل شده و همچنین کاهش بازرسی‌ها نمی‌تواند تقریب صحیحی از ماهیت تخلفات را مبنی بر اینکه بنگاه‌ها به سمت تخلفات کم اهمیت در حرکت هستند یا خیر، نمایان سازد. شایان ذکر است درصد تغییر شاخص‌های مربوط به بازرسی و نظارت برای سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ در جدول (۸-۱۴) آورده شده است و تحلیل مشابه آنچه در بازه ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ آورده شده برای این بازه نیز صدق می‌کند.

۸-۶. بررسی سیاست‌های تنظیم بازار

ستاد هدفمندسازی یارانه‌ها در هجدهمین جلسه خود مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۰۶ (مصوبه شماره ۴۸۰۲۱ ستاد هدفمندسازی یارانه‌ها) اولویت‌های کالایی را تعیین کرد. براساس این مصوبه کالاهای اولویت یک کالاهایی هستند که مجموعه اقدامات تنظیم بازار شامل نحوه تعیین قیمت، تأمین (تولید داخلی و وارداتی)، تعیین تعرفه، موجودی، قیمت توزیع، نظارت و بازرسی بر آنها و سایر عوامل موثر بر ثبات بازار در مورد آنها عمل می‌شود و شامل گندم، آرد، نان، قند و شکر، مرغ، تخم مرغ، برنج، روغن نباتی، گوشت

قرمز، کره، شیرخام، کودهای اوره، فسفات و پتاس، محصولات لبنی پر مصرف (شیر، پنیر، ماست)، انواع کالاهای یارانه‌ای (حسب ضرورت و اعلام کارگروه تنظیم بازار) می‌باشند. کالاهای اولویت دوم تنها مشمول رصد و پایش قیمت می‌شوند و شامل انواع پودرها و شوینده‌ها، لوازم و تجهیزات پزشکی، انواع واکسن‌ها و داروهای دام و طیور، شیرخشک صنعتی، کاغذ چاپ و مطبوعات، روغن موتور، لاستیک، تراکتور و کمباین، یخچال و فریزر، ماشین لباسشویی و تلویزیون، محصولات سلولزی بهداشتی هستند. نرخ‌گذاری سایر کالاها و خدمات تابع شرایط عرضه و تقاضا بوده و راسا توسط واحدهای تولیدی، توزیعی و خدماتی صورت می‌گیرد. کارگروه تنظیم بازار در حال حاضر یکی از مهمترین نهادهای کلیدی و تاثیرگذار در خصوص تنظیم بازار کالاهای اساسی و سایر کالاهایی که بازار آنها با چالش مواجه می‌گردد، می‌باشد. بررسی‌های آماری حاکی از آن است در کلیه جلسات موضوع تعیین و تکلیف قیمت و یا عوامل مؤثر بر قیمت کالا با تأکید بر کالاهای اساسی در بخش دستور جلسه و همچنین مصوبات قابل مشاهده است که البته با رسالت و شرح وظایفی که برای این کارگروه تعیین شده است همخوانی دارد. خلاصه‌ای از وضعیت عملکرد کارگروه تنظیم بازار در جدول (۸-۱۵) آورده شده است.

جدول (۸-۱۵): وضعیت عملکرد و ماهیت تصمیم‌گیری کارگروه تنظیم بازار در سال ۱۳۹۶

تاریخ برگزاری جلسه	تعداد دستور	تعداد مصوبات	محتوی مصوبات با موضوع کنترل مستقیم قیمت	سایر مصوبات
۹۶/۱/۲۱	۷	۹	تاخیر در تعدیل قیمت بنگاه‌های متقاضی افزایش قیمت در سال ۹۶ از سوی سازمان حمایت.	تهیه گزارش از عملکرد دستگاه‌های مجری طرح‌های تنظیم بازار ایام نوروز، اصلاح آیین‌نامه در خصوص سقف ذخیره‌سازی کالاهای استراتژیک
۱۳۹۶/۳/۲۴	۶	۱۷	تعیین و تعدیل در قیمت کره متناسب با قیمت جهانی، تصمیم‌گیری در خصوص تعرفه برنج وارداتی و اخذ مابه‌التفاوت. افزایش ۹ درصدی تعرفه خدمات و اماکن ورزشی	عرضه حبوبات وارداتی توسط سازمان تعاون روستایی در بازار. حذف ممنوعیت واردات برنج در فصل برداشت به دلیل افزایش قیمت برنج در بازار، افزایش ذخیره در گردش کالاهای استراتژیک تا سقف تعیین شده تعیین تکلیف واردات کره. ارجاع پرونده افزایش کارمزد بانکی بدون هماهنگی با کارگروه تنظیم بازار به تعزیرات

تاریخ برگزاری جلسه	تعداد دستور	تعداد مصوبات	محتوی مصوبات با موضوع کنترل مستقیم قیمت	سایر مصوبات
۱۳۹۶/۴/۲۶	۴	۶	بازنگری در نرخ مصوب مرغ در سال ۱۳۹۳، تعیین تعرفه واردات مرغ، تعیین تکلیف تعرفه کنجاله. تعدیل تعرفه خدمات پستی. قیمت گذاری آرد و گندم و استحصال آرد	نظارت بر واحدهای جوجه ریزی، رفع ممنوعیت واردات برنج و اخذ مابه التفاوت
۱۳۹۶/۵/۱۸	۴	۱۷	کاهش قیمت گوشت از طریق تخصیص ارز مبادله ای. مجوز افزایش قیمت برخی کالاهای اساسی بصورت پلکانی بر مبنای محاسبات سازمان حمایت	ریشه یابی علت افزایش اقلام فلزی و سایر اقلام، اجازه واردات حبوبات تا سقف واردات در سال ۱۳۹۵، افزایش واردات گوشت قرمز تا تعدیل و کاهش قیمت در بازار، کنترل ذخایر گوشت مرغ و تخم مرغ، بررسی دریافت مابه التفاوت و افزایش تعرفه دانه های روغنی و روغن خام بر سبد مصرف خانوار، موضوع قیمت آرد و گندم
۱۳۹۶/۷/۱	۵	۱۷	تصمیم گیری در خصوص قیمت مرغ، تخم مرغ، قیمت دام زنده، قیمت گوشت قرمز و قیمت برنج. در این جلسه قیمت سقف و کف برای مرغ و همچنین یک قیمت برای تخم مرغ تعیین گردید.	در خواست توزیع کنسرو مرغ برای ایام اربعین
۱۳۹۶/۹/۲۷	۲	۱۴	تعیین قیمت تخم مرغ، تأمین تخم مرغ با قیمت حاشیه بازار	تخصیص و تأمین حداقل ارز و ریال برای تأمین کالاهای اساسی، به منظور غلبه بر چالش های بازار تخم مرغ مقرر گردید بین درخواست های صنعتی و خانگی تفکیک قائل شده و برای بخش صنعت از پودر تخم مرغ استفاده گردد.
۱۳۹۶/۱۰/۱۵	۲	۸	تصمیم گیری در خصوص وضعیت قیمت حامل های انرژی قیمت لبنیات	تعیین یارانه شیر مدارس جهت تنظیم بودجه ۱۳۹۷ تصمیم گیری در خصوص وضعیت سایر مواردی که باید در بودجه ۱۳۹۷ لحاظ شود.
۱۳۹۶/۱۱/۳	۳	۱۰	تعیین نرخ برنج داخلی در سطح عمده فروشی و خرده فروشی تعیین قیمت پرتقال وارداتی	تهیه گزارش از وضعیت بازار و ذخیره کالاهای اساسی کوه، برنج و روغن
۱۳۹۶/۱۱/۷	۴	۱۷	تصمیم گیری در خصوص قیمت گوشت وارداتی، عوارض برنج وارداتی در فصل برداشت، تعدیل قیمت محصولات لبنی و تصمیم در خصوص قیمت کاغذ	تخصیص ارز مبادله ای برای واردات برنج و انجام واردات تا حد کنترل قیمت بازار

تاریخ برگزاری جلسه	تعداد دستور	تعداد مصوبات	محتوی مصوبات با موضوع کنترل مستقیم قیمت	سایر مصوبات
۱۳۹۶/۱۱/۱۱	۳	۱۰	تعیین قیمت گوشت وارداتی. موافقت با افزایش محصولات لبنی کمتر از ۱۰ درصد نسبت به قیمت سال قبل	تصمیم در خصوص پرداخت ضرر و زیان به واحدهای لبنی به دلیل عدم اجازه افزایش قیمت علی‌رغم افزایش قیمت دستمزد و نیروی کار و افزایش برخی اقلام مورد نیاز تولید، نظارت بر توزیع تخصیص یارانه برای واردات گوشت تصمیم‌گیری در خصوص افزایش قیمت سیمان
۱۳۹۶/۱۱/۱۵	۵	۲۶	تصمیم‌گیری در خصوص قیمت گندم، قیمت تخم مرغ، قیمت گوشت گوسفندی از گروه کالاهای اساسی مصرف خانوار. تصمیم‌گیری در خصوص قیمت خوراک واحدهای پتروشیمی، قیمت مازوت مورد نیاز کارخانه‌های سیمان. تصمیم‌گیری در خصوص تعرفه بنادر	واردات تخم مرغ به منظور کنترل قیمت بازار و تا حد قیمت تشخیصی وزارت جهاد واردات و توزیع حبوبات
۱۳۹۶/۱۱/۲۴	۵	۱۲	تصمیم‌گیری در خصوص تعیین قیمت کالاهای اساسی، گوشت قرمز و تخم مرغ. تصمیم‌گیری در خصوص تعرفه کالاهای تراریخته	تخصیص ارز مبادله‌ای به واردات کالاهای اساسی، تعیین ضرر و زیان مباشرین و ترمیم ذخایر استراتژیک
۱۳۹۶/۱۲/۵	۴	۲۸	تصمیم در خصوص تعرفه واردات گوشت قرمز و دام زنده، قیمت تخم مرغ، قیمت مرغ، قیمت کود اوره	تصمیم در خصوص برگزاری فروشگاه‌های بهاره، افزایش واردات در خصوص کالاهایی که بازار آنها با چالش مواجه است، بررسی علل کاهش تولید تخم مرغ، واردات جوجه و تخم مرغ نطفه‌دار و همچنین بررسی برنامه‌های توزیع مرغ، ثبت سفارش برنج، بررسی عملکرد بورس در بازار فلزات
۱۳۹۶/۱۲/۸	۶	۲۴	قیمت برنج، قیمت کنجاله از بازار کالاهای اساسی نرخ بلیط و رستوران‌ها	بررسی عملکرد سیاست‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای و سیاست‌های ارزی برای پایداری قیمت کالاهای اساسی، برآورد دقیق از تولید کالاهای معیشتی، تعیین میزان کسری کالاهای اساسی و نهاده‌های تولید برنامه خرید و تأمین کسری تخم مرغ

تاریخ برگزاری جلسه	تعداد دستور	تعداد مصوبات	محتوی مصوبات با موضوع کنترل مستقیم قیمت	سایر مصوبات
۱۳۹۶/۱۲/۲۰	۵	۱۷	قیمت گوشت مرغ و تخم مرغ	عرضه گردشی ذخایر با تأکید بر تاریخ انقضاء و با نرخ حاشیه بازار، واردات گوشت قرمز و تخم مرغ، بررسی وضعیت ذخایر میوه‌های تنظیم بازار. تجدید نظر در خصوص توزیع محصولات پتروشیمی
۱۳۹۶/۱۲/۲۸	۴	۱۹	تصمیم‌گیری در خصوص قیمت گوشت قرمز، گوشت مرغ، تخم مرغ و میوه‌های تنظیم بازار نوروز از گروه کالاهای اساسی قیمت خدمات گردشگری قیمت سفرهای دریایی	توزیع برنج وارداتی، توزیع گوشت مرغ و تخم مرغ

مأخذ: مصوبات تنظیم بازار

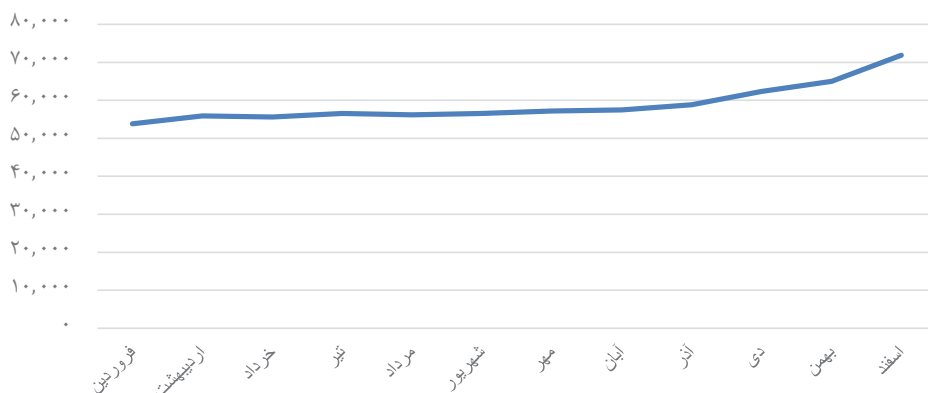
با توجه به مطالب اشاره شده در جدول موارد زیر قابل استنباط می‌باشد:

بیشترین سهم این تصمیم‌گیری‌ها به ترتیب به تنظیم بازار تخم مرغ، برنج، مرغ، دانه‌های روغنی و روغن خام و گوشت قرمز با تمرکز بر تعیین قیمت، کنترل موجودی و افزایش واردات اختصاص داشته است. از مهمترین تصمیمات اتخاذ شده می‌توان به تعیین قیمت سقف و کف برای مرغ و تخم مرغ و همچنین تصمیم‌گیری در خصوص تعرفه واردات دانه‌های روغنی و روغن خام و همچنین رفع ممنوعیت واردات برنج در فصل برداشت اشاره نمود.

با وجود اینکه بیشترین تصمیمات اخذ شده در خصوص قیمت و یا عوامل مؤثر بر قیمت کالاهای اساسی نظیر تخم مرغ، برنج، گوشت قرمز و گوشت مرغ بوده است، ولی تغییرات قیمت این گروه‌های کالایی همچنان از معضلات بازار در طول سال بوده بگونه‌ای که از اولین جلسه در سال ۱۳۹۶ تا آخرین جلسه در این سال می‌توان شاهد تصمیم‌گیری‌های متعدد در مورد کنترل قیمت یک محصول خاص بود.

در همین راستا و با هدف بررسی عملکرد کارگروه تنظیم بازار در خصوص کنترل قیمت و اثربخشی تصمیمات در خصوص جلوگیری از نوسانات قیمت کالاهای اساسی، نمودار سطح و تغییرات قیمت کالاهای مورد هدف تصمیم‌گیری به عنوان شاخص این ارزیابی انتخاب شده است.

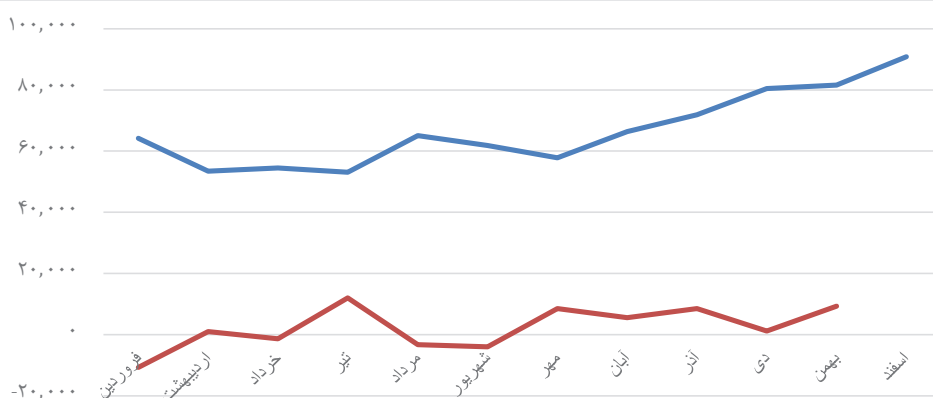
نمودار (۲-۸): میانگین سطح و تغییرات قیمت برنج خارجی درجه یک در بازار در ۱۲ ماه سال ۱۳۹۶

مأخذ: اطلاعات قیمت مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق

همانگونه که اطلاعات نمودار نشان می‌دهد هرچند روند قیمتی برنج از ابتدای سال ۱۳۹۶ تا ماه‌های پایانی آن رو به افزایش بوده است ولی روند این تغییرات دارای ثبات نسبی بوده و تنها در ماه‌های پایانی سال تغییرات افزایشی شدیدتری نسبت به ماه‌های قبل از خود داشته است.

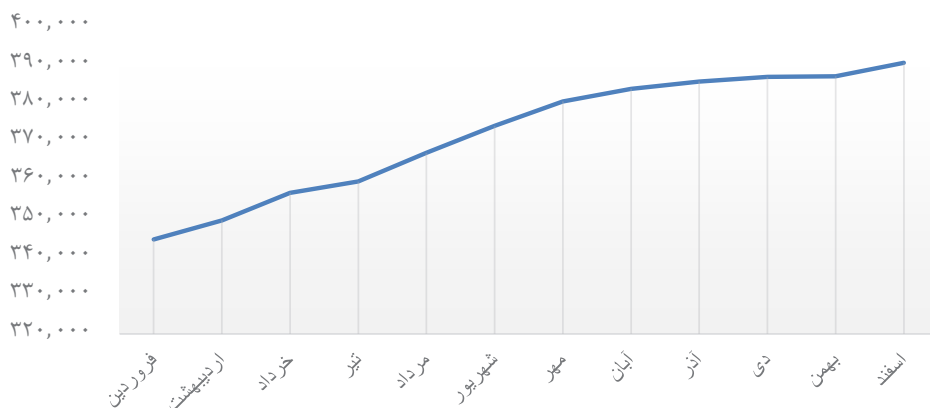
نمودار (۳-۸): سطح و تغییرات قیمت تخم مرغ در ۱۲ ماه سال ۱۳۹۶ (کیلوگرم/ریال)

مأخذ: اطلاعات قیمت مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق

همانگونه که در نمودار بالا مشاهده می‌شود علی‌رغم اینکه موضوع ثبات قیمت تخم مرغ همواره مورد تاکید کارگروه تنظیم بازار بوده است ولی روند سطح قیمت این محصول در طول سال نه تنها روند افزایشی داشته بلکه نوسانات شدیدی را در طول ۱۲ ماه سال ۱۳۹۶ تجربه نموده است. براین اساس می‌توان استنباط نمود که تصمیمات اتخاذ شده در خصوص کنترل قیمت تخم مرغ از اثربخشی لازم برخوردار نبوده است. دلیل این امر را می‌توان به عدم تناسب تصمیم با مشکل مطرح شده، عدم کفایت تصمیمات برای برطرف نمودن مشکل مذکور و یا اجرای ضعیف تصمیمات اتخاذ شده برای جلوگیری از نوسانات قیمت و ... اشاره نمود.

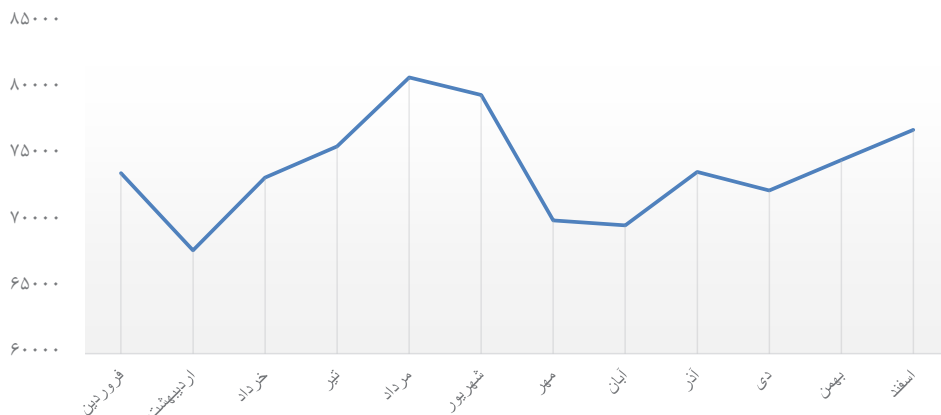
نمودار (۸-۴): میانگین سطح و تغییرات قیمت گوشت گوساله در ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۶ (کیلوگرم/ریال)

مأخذ: اطلاعات قیمت مرکز آمار ایران

همانگونه که در نمودار (۸-۴) ملاحظه می‌گردد سطح قیمت گوشت گوساله علی‌رغم تصمیماتی نظیر تخصیص ارز مبادله‌ای و افزایش واردات، روند رو به افزایشی را با شیب ثابت دنبال نموده است. که با توجه به این شرایط می‌توان به عدم کفایت تصمیمات کارگروه تنظیم بازار در حوزه کنترل قیمت و جلوگیری از نوسانات قیمت اذعان نمود.

نمودار (۵-۸): میانگین سطح و تغییرات قیمت گوشت مرغ در ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۶ (کیلوگرم/ریال)

مأخذ: اطلاعات قیمت مرکز آمار ایران

نمودار (۵-۸) به خوبی گویای روند افزایشی و نوسانات شدید قیمت مرغ در طول ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۶ بوده است. این در حالی است که تقریباً در همه جلسات کارگروه تنظیم بازار در سال ۱۳۹۶ به منظور کنترل قیمت این کالا تصمیمات گوناگونی اعم از استفاده از ذخیره چرخشی و همچنین واردات گوشت مرغ اتخاذ شده است.

بر اساس آنچه در خصوص میزان دستیابی به اهداف کنترل قیمت از طریق تصمیمات اتخاذ شده در کارگروه تنظیم بازار بحث گردید بنظر می‌آید که برای تحقق این اهداف باید راهکارهای دیگری اتخاذ گردد که این امر نیازمند شناسایی دقیق علّت مشکلات و انتخاب ابزار و یا درمان مناسب برای این دسته از چالش‌ها می‌باشد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هشتم

رابطه بین رشد بخش خدمات و سایر بخش‌های اقتصادی در دو دهه اخیر قوی‌تر شده است. شاهد این ادعا را می‌توان در روند رو به رشد سهم بخش خدمات در تولید ناخالص ملی و ایجاد ارزش افزوده مشاهده نمود. با توجه به زیرشاخه‌های بخش خدمات که دارای شش زیرگروه شامل فعالیت‌های مربوط به عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، حمل و نقل و ارتباطات و رستوران و هتلداری می‌باشد می‌توان به راحتی استنباط نمود که یک اقتصاد ایده آل از پیوستن حلقه‌هایی ساخته می‌شود که پیوند و استحکام آنها توسط بخش خدمات و زیرگروه‌های فعالیت در این بخش به‌ویژه زیرگروه‌های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی صورت می‌گیرد. هر چه فعالیت‌های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی بهتر عمل کند، زنجیره مستحکم‌تری بین فعالیت‌های مختلف اقتصادی اعم از کشاورزی و صنعت ایجاد خواهد شد و می‌توان انتظار داشت سایر فعالیت‌های اقتصادی در حوزه صنعت و کشاورزی نیز از رشد مطلوب با بهره‌وری بهینه عوامل تولید در بخش‌های مذکور برخوردار باشند. اهمیت بخش خدمات بازرگانی به‌ویژه در حوزه‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و همچنین حمل و نقل و ارتباطات به دلیل نقش کلیدی آن در برقراری ارتباط بین بخش تولید و مصرف می‌باشد و در واقع پویایی و استانداردهای این بخش می‌تواند تاثیر مثبتی را در زنجیره ارزش کالا ایفا نماید. از این رو تقویت زیر ساخت‌های ارتباطی در حوزه‌های مذکور می‌تواند از راهکارهای کلیدی در رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی محسوب گردد.

بررسی ساختار بازرگانی داخلی کشور در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد بخش خدمات حدود ۴۸/۸ از ارزش افزوده اقتصاد کشور را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص داده است که نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۲/۵ درصد رشد داشته است. از میان زیرگروه‌های خدمات تنها فعالیت‌های دو زیر گروه اصلی یعنی ۱- عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، هتل و رستوران و ۲- حمل و نقل و انبارداری به بخش بازرگانی داخلی کشور بطور مستقیم مربوط بوده که سهمی معادل ۲۱ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال ۱۳۹۶ را داشته است. در حالیکه بخش خدمات بیشترین سهم اشتغال در سال‌های اخیر در اقتصاد ایران را به خود اختصاص داده‌اند، بیشترین سهم اشتغال در میان زیرگروه‌های بخش خدمات نیز در سال ۱۳۹۶ با سهمی حدود ۵۳ درصد به بخش خدمات بازرگانی مربوط می‌گردد. بر این اساس می‌توان استنباط نمود بهره‌وری نیروی کار در این بخش به شدت پایین بوده و علاوه بر این به دلیل ماهیت فعالیت می‌تواند هزینه‌های مبادله برای بازار کالا و خدمات را افزایش دهد که مورد اخیر باعث کاهش رفاه خانوارها و ذی‌نفعان واقعی این بخش خواهد گردید.

از منظر زیرساخت‌های نهادی بخش بازرگانی داخلی در حوزه اصناف میزان صدور پروانه صنفی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن حدود ۳ درصد رشد داشته است و از میان واحدهای صنفی فعال در سال

مذکور حدود ۲۴ درصد فاقد پروانه شناسایی شده‌اند. همچنین حدود ۱۰ درصد از کل واحدهای صنفی فعال در سال ۱۳۹۶ پروانه فعالیت خود را تمدید ننموده‌اند. با توجه به آمار واحدهای صنفی فاقد پروانه و واحدهایی که به هر دلیل از تمدید پروانه فعالیت خود امتناع می‌نمایند چنین استنباط می‌گردد که اولاً قوانین پیشگیرانه در این حوزه از قدرت کافی برخوردار نیست و ثانیاً جرایم مربوط به مقابله با این‌گونه تخلفات از ضمانت اجرایی و یا قدرت بازدارندگی کافی برخوردار نیست.

تعداد صدور مجوز در مجموع انواع شرکت‌های پخش در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۷۴ درصد رشد داشته است. اما درخصوص فروشگاه‌های زنجیره‌ای تنها صدور مجوز فروشگاه‌های زنجیره‌ای چند منظوره با رشد حدود ۲۳ درصد همراه بوده ولی وضعیت فروشگاه‌های همگن و بزرگ نسبت به سال ۱۳۹۵ تغییری نداشته است. صدور مجوز فعالیت‌های اینترنتی و شبکه‌ای در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۴۱۳ درصد رشد داشته و در همین راستا تعداد پرونده‌های تخلف رسیدگی شده با ماهیت کسب و کارهای اینترنتی از رشد ۸۰ درصدی برخوردار بوده است. با توجه به آمار شکواییه‌ها می‌توان به این واقعیت اذعان نمود که زیرساخت‌های فرهنگی و میزان آگاهی مصرف‌کنندگان در استفاده از فضای کسب و کار مجازی بسیار پایین است و خطرات احتمالی آن زیاد می‌باشد.

در بخش عمومی دولتی بررسی عملکرد شرکت بازرگانی دولتی حکایت از رشد خرید تضمینی محصولات کشاورزی و کاهش واردات کالاهای اساسی به استثنای برنج را نشان می‌دهد. در بخش عمومی غیردولتی نظام توزیع با تأکید بر تعاونی‌ها و میادین میوه و تره‌بار بررسی آمار حاکی از افزایش تعداد واحدهای مربوطه در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل بوده، که اصلاح زیرساخت‌های مربوط به هر بخش می‌تواند نقش بسزایی را در کاهش هزینه‌های مبادله از طریق کاهش دلالتان و واسطه‌های غیرضرور ایفا نماید. همچنین بازار بورس ایران در حوزه معاملات کالا در بازار داخل از رشد ۵/۳ درصدی در حجم معاملات و رشد ۳۳ درصدی ارزش معاملات برخوردار بوده است که بیشترین حجم و ارزش معاملات به تالار فرآورده‌های نفتی مربوط می‌گردد.

در حوزه عملکرد کارگروه تنظیم بازار با تشکیل ۱۷ جلسه با موضوعات متنوع در خصوص قیمت‌گذاری کالاهای اساسی، اجرای برنامه‌های تنظیم بازار ایام ماه مبارک رمضان، بازگشایی مدارس و طرح‌های نظارتی شب یلدا و ایام نوروز از فعالیت چشمگیری برخوردار بوده است. همچنین اتخاذ برنامه‌هایی جهت تنظیم ذخایر استراتژیک از دیگر اولویت‌های کاری این کارگروه در سال ۱۳۹۶ بوده است. عدم تاثیر تصمیمات کارگروه بازار بر کنترل نوسانات قیمت کالاهای تحت نظارت حکایت از نیاز به تغییر رویکرد و تغییر ابزارهای کنترلی در این خصوص دارد.

در حوزه نظارت و بازرسی بر بازار، آمار ارائه شده از سوی سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

حاکمی از کاهش میزان بازرسی‌ها، تشکیل پرونده و همچنین کاهش رسیدگی به شکایات می‌باشد. علی‌رغم کاهش شاخص‌های مذکور، نسبت تخلفات کشف شده به پرونده‌های تشکیل شده طی سال‌های اخیر نه تنها روند رو به افزایش داشته بلکه این نسبت بیشتر از یک می‌باشد که گویای این واقعیت است که میزان تمرکز تخلف در واحدهای صنفی رو به افزایش می‌باشد و پیام مربوط به این وضعیت حکایت از پایین بودن ضمانت اجرایی قوانین در نزد بنگاه‌های متخلف می‌باشد.

در مجموع با توجه به وضعیت ارکان بخش بازرگانی داخلی کشور و نظر به نقش کلیدی این بخش در پویایی بخش تولید و ارتقای زنجیره ارزش کالا و خدمات در کشور می‌توان استنباط نمود که شرایط فعلی بخش مذکور، برای بهبود فضای تولید کالا و خدمات در کشور و همچنین ارتقای رفاه مصرف‌کننده از وضعیت مطلوبی برخوردار نمی‌باشد. بازنگری در قوانین و مقررات مرتبط با این بخش و همچنین تغییر رویکرد نهادهای نظارتی در کنترل و تنظیم بازار یکی از راه‌حل‌های رفع این مشکلات می‌باشد.

فصل نهم

اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت و سازمان‌های تابعه

رویکرد اصلی فعالیت‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۶ در چارچوب قانون برنامه ششم توسعه را می‌توان در راستای گسترش و نوسازی صنایع، توسعه صنایع کوچک کشور و ایجاد زیرساخت‌های صنعتی، توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی، حفظ ثروت ملی و کمک به توسعه اکتشافات معدنی مواد معدنی، توسعه تجارت الکترونیکی، حمایت و پشتیبانی از صادرات غیرنفتی کشور، حمایت از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک طبقه‌بندی کرد. همچنین در این سال وزارت صنعت، معدن و تجارت اقداماتی در راستای رونق تولید، نوسازی صنایع، حمایت هدفمند از صنایع دارای اولویت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و همچنین توسعه صادرات غیرنفتی انجام داد. سایر سیاست‌گذاری‌های انجام‌شده در بخش نیز به منظور ارتقا رقابت‌پذیری، توسعه پایدار و افزایش سهم تولیدات مبتنی بر دانش در اقتصاد ملی و عرصه جهانی در قالب سیاست‌هایی همچون انعقاد تفاهم‌نامه همکاری با انجمن تخصصی مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن، برگزاری جلسه با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سازمان صنایع کوچک به منظور برقراری ارتباط میان پارک‌های علم و فناوری و شهرک‌های فناوری و همکاری در برگزاری دوره‌های آموزشی چرخه مدیریت بهره‌وری به میزبانی معاونت آموزش و پژوهش و فناوری بوده است. همچنین اقداماتی در راستای نظارت بر عملکرد و فعالیت شرکت‌های پخش و فروشگاه‌های زنجیره‌ای به منظور جلوگیری از بروز تخلفات اقتصادی احتمالی از قبیل گران‌فروشی، کم‌فروشی، عرضه خارج از شبکه، فروش اجباری، احتکار، فروش کالای قاچاق و ... صورت پذیرد. چنین اقداماتی در نهایت به تحقق رشد مثبت این بخش در سال ۱۳۹۶ انجامید.

در این فصل اهم اقدامات و سیاست‌های اتخاذ شده توسط سازمان‌های تابعه وزارت صنعت، معدن و تجارت جهت بهبود وضعیت این بخش ارائه شده است.

۹-۱. تکالیف وزارت صنعت، معدن و تجارت در قانون برنامه ششم توسعه

۹-۱-۱. تکالیف حوزه صنعت

- اجرایی کردن طرح نوسازی و بازسازی صنایع (حداکثر تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه) به نحوی که منجر به کاهش مصرف و شدت انرژی و آلاینده‌گی و افزایش بازدهی و ارتقای کیفیت تولیدات داخلی و رقابت‌پذیری آن‌ها شود. همچنین می‌بایست اقدامات حمایتی و تشویقی و همچنین تأمین تسهیلات اعتباری موردنیاز در قالب بودجه‌های سنواتی پیش‌بینی شود (بند ح ماده ۴۶).
- حمایت از سازندگان داخلی تجهیزات موردنیاز صنعت حمل و نقل ریلی شهری و بین شهری به نحوی که تا پایان اجرای قانون برنامه حداقل هشتاد و پنج درصد (۸۵٪) دانش طراحی و ساخت تجهیزات موردنیاز صنعت حمل و نقل ریلی شهری و بین شهری با کمک و استفاده از نهادهای علمی و فناوری ملی نظیر جهاد دانشگاهی، دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی و شرکت‌های دانش‌بنیان داخلی صورت گیرد (ماده ۵۴).
- با همکاری سازمان ملی استاندارد بر طراحی و ساخت خودروهای داخلی به نحوی نظارت کند که ایمنی خودروهای مذکور متناسب با حداکثر سرعت ارتقاء یافته تا در تصادفات جاده‌ای، تلفات به حداقل میانگین جهانی برسد (ماده ۵۶).
- به منظور توسعه صنعت هوا و فضا و دستیابی به علوم و فناوری‌های نوین در این حوزه اقدامات زیر صورت گیرد: (ماده ۴۰)
 ۱. بسترسازی و حمایت لازم به منظور ایجاد و توسعه زیرساخت‌ها و صنایع مرتبط با طراحی، ساخت، آزمایش، پرتاب و بهره‌برداری از سامانه‌های فضایی، ماهواره، ماهواره‌بر و ایستگاه‌های زمینی
 ۲. حفظ و نگهداری از موقعیت‌های مداری متعلق به جمهوری اسلامی ایران و پیش‌بینی تمهیدات لازم برای ایجاد زیرساخت‌ها و اجرای طرح‌های ماهواره ملی در راستای حفظ نقاط یاد شده

- قیمت آب و حامل‌های انرژی و سایر کالاها و خدمات یارانه‌ای را با رعایت ملاحظات اجتماعی و اقتصادی و حفظ مزیت نسبی و رقابتی برای صنایع و تولیدات، به تدریج تا پایان سال ۱۴۰۰ اصلاح و از منابع حاصل به صورت هدفمند برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی و حمایت‌های اجتماعی از خانوارهای نیازمند و تأمین هزینه‌های عملیاتی و سرمایه‌گذاری شرکت‌های ذی ربط در چهارچوب بودجه‌های سالانه اقدام لازم را به عمل آورد (بند الف ماده ۳۹).
- به منظور افزایش ارزش افزوده انرژی و تکمیل زنجیره ارزش و کاهش شدت انرژی «مصرف انرژی برای واحد تولید» در طول اجرای قانون برنامه اقدامات زیر را انجام دهد (ماده ۴۴):
 ۱. سالانه تلفات انرژی در بخش ساختمان، پنج درصد (۵٪) کاهش یابد.
 ۲. تسهیلات لازم برای ایجاد ظرفیت پالایش توسط بخش غیردولتی را برنامه‌ریزی و اجراء کند.
 ۳. برای جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی جهت افزایش ظرفیت تولید محصولات پتروشیمی جدید برنامه‌ریزی کند.
 ۴. در قالب طرح جامع حمل و نقل کشور نسبت به کاهش مصرف انرژی و کربن در ناوگان حمل و نقل اقدام و از شماره‌گذاری خودروهایی که شرایط یورو ۴ را ندارند خودداری نماید.
- سیاست‌گذاری در راستای حمایت از استقرار صنایع در شهرک‌ها و نواحی صنعتی و رقابت پذیری تولیدات صنعتی و معدنی به این صورت که در قالب بودجه‌های سنواتی کمک‌های لازم به شهرک‌ها و نواحی صنعتی دولتی و غیردولتی به ویژه در امور تأمین راه، آب، برق، گاز و تلفن تا ورودی واحدهای مستقر در این شهرک‌ها انجام گردد. دستورالعمل این ماده می‌بایست با پیشنهاد وزارت صنعت، معدن و تجارت به تأیید سازمان برنامه و بودجه کشور برسد (ماده ۵۴ احکام دائمی برنامه ششم).
- به منظور تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی موضوع توسعه درون‌زا، ارتقای توان تولید ملی، اقتصاد دانش بنیان، دستیابی به اهداف بخش صنعت و برای توسعه سرمایه‌گذاری‌های مشترک حقوقی خصوصی. دولتی، مازاد حاصل از تجدید ارزیابی دارایی‌های ثابت و شرکت‌ها در ترازنامه شرکت‌های ذی ربط در سرفصل حقوق صاحبان سهام تحت عنوان مازاد تجدید ارزیابی طبقه بندی و معاف از مالیات شود (جزء ۱، ماده ۶۹ احکام دائمی برنامه ششم).
- به منظور تبادل نظر دولت و بخش‌های خصوصی و تعاونی و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی این بخش‌ها، بررسی و رفع موانع کسب و کار و اتخاذ تصمیم مؤثر برای اقدامات لازم در چهارچوب قوانین و مقررات موجود و ارائه پیشنهادها و راهکارهای اجرایی مناسب به مراجع ذی ربط، شورای

گفت‌وگوی دولت و بخش خصوصی با حضور وزیر صنعت، معدن و تجارت تشکیل شود. محل دبیرخانه این شورا بدون دریافت کمک از دولت در اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران است (بند الف ماده ۱۲ احکام دائمی برنامه ششم).

۹-۱-۲. تکالیف حوزه معدن

- با همکاری نیروی انتظامی به منظور حفظ سرمایه‌های ملی و بهره‌برداری مناسب از شبکه راه‌های کشور و نیز به منظور حمایت، توسعه و ارتقای جایگاه بخش معدن و صنایع معدنی در اقتصاد ملی، اقدامات لازم را برای رعایت وزن مجاز در حمل بار جاده‌ای به عمل آورد (بند ث ماده ۴۳).
- شورای معادن در هراستان تشکیل شود. شورای معادن استان موظف است در چهارچوب قوانین و مصوبات شورای عالی معادن ضمن نظارت بر استخراج ماده معدنی شناسایی شده و هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست محیطی و حداقل تخریب منابع طبیعی، اقدامات لازم را نسبت به تسهیل، تسریع و ایجاد صنایع پایین دستی انجام دهد (جزء ۲، بند الف ماده ۴۳).
- سازمان‌های توسعه‌ای مانند سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) و سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) و نهادهای عمومی غیردولتی با رعایت سیاست‌های کلی و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی و قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مکلفند نسبت به سرمایه‌گذاری در معدن و صنایع معدنی اولویت قائل شوند (بند ب ماده ۴۳).
- درآمدهای حاصل از بخش معدن باید در قالب قانون بودجه سنواتی در امور ذیل صرف شود (بند پ ماده ۴۳):

۱. تکمیل زیربناها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی

۲. اجرای تبصره (۶) ماده (۱۴) قانون معادن (با اولویت مناطق مجاور درگیر محدوده معدنی) و مواد (۲۵) و (۳۱) قانون معادن و ماده (۳۵) قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور

۳. تشویق صادرات محصولات صنایع معدنی دارای ارزش افزوده بالا

۴. تکمیل نقشه‌های پایه زمین‌شناسی شناسایی، پی‌جویی و اکتشاف عمومی کلیه ظرفیت‌های معدنی کشور

- به منظور تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی موضوع توسعه درون زا، دستیابی به اهداف بخش معدن و برای توسعه سرمایه‌گذاری‌های مشترک حقوقی خصوصی. دولتی، هزینه‌های اکتشافات معدنی در هر مرحله از مطالعات زمین شناسی، اکتشافات تکمیلی و اکتشاف حین استخراج جزء هزینه‌های قابل قبول مالیاتی دارندگان مجوز از مراجع قانونی محسوب شود (جزء ۳، ماده ۶۹ احکام دائمی برنامه ششم).

۹-۱-۳. تکالیف حوزه تجارت

- به منظور ایجاد نظام اطلاعات استنادپذیر الکترونیکی و کمک به مقابله با جعل و گسترش متوازن زیرساخت‌های فنی محتوا و خدمات و دولت الکترونیک، کلیه دستگاه‌های اجرایی مکلفند متناسب با منابع، بودجه، تجهیزات، شبکه‌ها، وظایف قانونی خود و برخط شدن نیازهای ذی‌نفعان به توسعه محتوا و خدمات الکترونیک خود بپردازند. همچنین در سال دوم اجرای قانون برنامه تمهیدات لازم برای دستیابی به حداقل هفت و نیم درصد (۵/۷٪) رشد سالانه الکترونیکی نمودن معاملات و تجارت کالا و خدمات کشور فراهم شود (بند الف، پ و ث ماده ۶۸).
- وزارت صنعت، معدن و تجارت با همکاری وزارت امور خارجه مکلف است ظرف مدت یکسال از زمان لازم الاجراء شدن این قانون، رایزان بازرگانی در سفارتخانه‌های ایران در کشورهایی که براساس آمار گمرک بیشترین رابطه تجاری با ایران را دارند به گونه‌ای تعیین کند که کلیه این افراد دارای تحصیلات مرتبط با حوزه‌های اقتصادی بوده و به زبان انگلیسی یا کشور هدف تسلط کامل داشته باشند. وزارت امور خارجه با همکاری وزارت صنعت، معدن و تجارت گزارش سالانه اجرای این حکم را به مجلس شورای اسلامی ارائه کند. همچنین، اتاق بازرگانی، صنایع و معادن و کشاورزی، می‌تواند پیشنهادها را به وزارت صنعت، معدن و تجارت ارائه نماید (ماده ۱۰۵).
- واردات تجاری کالا به کشور صرفاً از مبادی و مرزهای رسمی کشور مجاز است و انجام آن منوط به رعایت ضوابط فنی (گمرکی و تجارت خارجی)، ایمنی، بهداشتی، استانداردها و قرنطینه‌ای است که می‌بایستی پس از تصویب مرجع ذی صلاح مربوط توسط وزارتخانه صنعت، معدن و تجارت به گمرک ابلاغ شود (بند الف ماده ۳۹ احکام دائمی برنامه ششم).

۹-۲. اهم اقدامات و دستاوردهای سازمان‌های تابعه در سال ۱۳۹۶

۹-۲-۱. گسترش و نوسازی صنایع ایران

سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران بر مبنای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و در چارچوب

راهبردهای مصوب خود به منظور توسعه صنعتی مناطق محروم نسبت به برنامه‌ریزی جهت شناسایی توانمندی‌های سرمایه‌گذاری و توسعه مناطق مختلف اقدام می‌نماید و از مشارکت سرمایه‌گذاران حقیقی و حقوقی بخش خصوصی نیز استقبال می‌کند. طرح‌های مهمی که با مشارکت این سازمان و بخش خصوصی در چند سال اخیر به بهره‌برداری رسیده است تاثیر قابل توجهی در استان‌های مختلف داشته است. اهم اقدامات و دستاوردهای سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران طی سال ۱۳۹۶ شامل موارد زیر است:

پروژه‌های به بهره‌برداری رسیده، رکوردهای تولید و دستاوردها:

- بهره‌برداری از فازهای ۱۷ و ۱۸ پارس جنوبی دارای ارزش بیش از ۴ میلیارد دلار و ثبت رکورد جدید راه‌اندازی سکوها در یابی A۱۴
- دستیابی به دانش فنی تولید در مقیاس صنعتی انواع غشاء و ماژول‌های ممبران و تجاری سازی آن برای استفاده در صنعت تصفیه و شیرین سازی آب
- تأسیس شرکت توسعه صنایع نفت و گاز گسترش ایرانیان، ایجاد شرکت ساخت و تعمیر کشتی گسترش پارس هرمز و تحویل قطعی سومین کشتی اقیانوس پیمای ساخته شده در کشور
- اجرای طرح نوسازی قند دزفول و تحویل به مالک بخش خصوصی
- اخذ مصوبه هیات محترم وزیران در خصوص طرح تولید کاغذ از کربنات کلسیم در شهرستان خرامه استان فارس
- بهره‌برداری از خط تکمیل و چاپ در شرکت گسترش صنایع بلوچ

قراردادها و تفاهم‌نامه‌های منعقد شده برای اجرای طرح‌های صنعتی

- امضا و مبادله قرارداد همکاری با شرکت رنو فرانسه به منظور همکاری تولید مشترک خودرو با مشارکت ایدرو، رنو و نگین خودرو به مبلغ ۶۶۰ میلیون یورو
- انعقاد قرارداد EPC+F با شرکت سابیر در خصوص طرح‌های تولید تیر در استان‌های سیستان و بلوچستان و کردستان
- انعقاد قرارداد با شرکت CRC چین و شرکت واگن سازی تهران جهت ساخت تعداد ۶۳۰ دستگاه متروی ۷ واگنه برای شهر تهران
- انعقاد قرارداد با شرکت پوژن چین به تعداد ۴۵۰ دستگاه مترو برای شهرهای اهواز، تبریز و شیراز
- امضای تفاهم‌نامه با شرکت اشتدالر سوئیس و شرکت پلور سبز کرمان جهت ساخت تعداد ۹۶۰ دستگاه متروی ۸ واگنه برای شهر تهران و کرج با داخلی سازی ۵۸ درصد

- امضای تفاهم‌نامه همکاری شرکت مدیریت طرح‌های صنعتی ایران با شرکت Entrepose فرانسه جهت مجموع‌آوری گاز مشعل‌های فازهای ۱۷ و ۱۸ پارس جنوبی به میزان ۱۰۰ میلیون دلاری به صورت فاینانس
- انعقاد قرارداد مطالعات میدان نفتی سوسنگرد میان شرکت توسعه صنایع نفت و گسترش ایرانیان و HotEng اتریش
- امضای قرارداد تأسیس شرکت مشترک ایدرو و Znshine / Coenda در جهت احداث کارخانه تولید پنل خورشیدی

ایجاد مناطق ویژه اقتصادی و شهرک تحقیقاتی

- واگذاری حدود ۱۷ هکتار از زمین‌های منطقه ویژه اقتصادی گرمسار به سرمایه‌گذاران و ادامه فعالیت‌های مربوط به احداث زیرساخت‌های مورد نیاز
- اجرای پروژه‌هایی برای تأمین زیرساخت‌های حیاتی مورد نیاز منطقه ویژه اقتصادی جهرم نظیر شبکه معابر، آب و فاضلاب، برق، گاز و ایجاد ساختمان گمرک
- آماده‌سازی زیرساخت‌های لازم برای استقرار شرکت‌های دانش‌بنیان با پیشرفت ۸۵ درصد
- تهیه طرح تفصیلی و نقشه‌های اجرایی فاز پیشاهنگ و نقشه توپوگرافی بزرگ مقیاس اراضی محل احداث واحدهای کارگاهی و ...
- تهیه اسناد مناقصه احداث این واحدها در شهرک تحقیقاتی کاوش

توسعه مدیریت در صنعت

- اجرای طرح پرورش مدیران در کلاس جهانی
- برگزاری حدود ۳/۵۶ میلیون نفر ساعت آموزش در سال ۱۳۹۶ شامل: حدود ۱۳/۰۰۰ نفر ساعت آموزش مدیران و کارکنان سازمان و ۳/۵۵ میلیون نفر ساعت از طریق سازمان مدیریت صنعتی

۲-۲-۹. صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی

سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران به عنوان یکی از سازمان‌های توسعه‌ای است که در حوزه‌های توسعه صنایع کوچک کشور و ایجاد زیرساخت‌های صنعتی، مشغول فعالیت است و در حال حاضر ۳۱ واحد تابعه استانی تحت پوشش به عنوان بازوان اجرایی سازمان در سراسر کشور مشغول خدمت‌رسانی به صاحبان صنایع کوچک و عموم صنعتگران مستقر در شهرک‌ها و نواحی صنعتی کشور

هستند. سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تدوین برنامه راهبردی جهت ایجاد و توسعه شهرک‌های فناوری، مراکز خدمات فناوری و کسب و کار و مجتمع‌های فناوری اطلاعات و خدمات نرم‌افزاری؛ تسهیل و تشویق به منظور ایجاد زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری با هدف رقابت‌پذیری شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و پشتیبانی از تحقیقات کاربردی و توسعه‌ای در واحدهای صنایع کوچک از جمله مهم‌ترین مأموریت‌های این سازمان به عنوان یک سازمان توسعه‌ای است. اهم اقدامات سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی در سال ۱۳۹۶ شامل موارد زیر است:

- تلاش در راستای بهبود وضعیت امکانات زیربنایی در شهرک‌ها و نواحی صنعتی: شهرک‌ها و نواحی صنعتی دارای آب و برق تا پایان سال ۱۳۹۶ به حدود ۸۰۰ واحد رسیده است.
- کمک به گسترش تعداد واحدهای کارگاهی: تعداد واحدهای بهره‌برداری رسیده و واحدهای تکمیل‌شده در پایان سال ۱۳۹۶ به ترتیب به ۳۰۰۳ و ۳۹۱۳ واحد رسیده است.
- تلاش برای بهبود وضعیت پروژه‌های محیط زیست در شهرک‌ها و نواحی صنعتی کل کشور
- تعداد واحدهای متصل به تصفیه‌خانه فاضلاب در شهرک‌ها و نواحی صنعتی در پایان سال ۱۳۹۶ به ۲۳۸۰۹ واحد رسید.
- کمک به بهبود وضعیت فضای سبز در شهرک‌ها و نواحی صنعتی
- در پایان سال ۱۳۹۶ اجرای آبیاری قطره‌ای به ۱۲۶۰۰ کیلومتر رسید.
- اجرای دوره‌های آموزشی برای عاملین، مدرسان و مشاوران خوشه‌های صنعتی
- توسعه و ارتقاء سامانه اطلاعات مکانی استقرار واحد در شهرک‌ها و نواحی صنعتی (GIS) (در سال ۱۳۹۶ تعداد لایه‌های اطلاعاتی سامانه از ۲۷ به ۱۲۶ افزایش یافت و امکانات متنوعی نیز به آن افزوده شد).

۹-۲-۳. توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی

سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو)، طبق قانون مجلس، به عنوان سازمان اصلی بخش معدن و صنایع معدنی شناخته می‌شود که رسالت توسعه‌ای در این حوزه را دارد. در این میان، تأکید رهبری معظم، بر توسعه بخش معدن، هم‌راستا با اقتصاد مقاومتی، سبب شده این بخش از اقتصاد توجه بیش‌تری را طی چند سال اخیر به خود جلب کند. با توجه به رسالت توسعه‌ای ایمیدرو در کشور، برنامه‌ها و پروژه‌های ذیل در سال‌های اخیر طراحی و اجرا شده است.

جذب مشارکت بخش خصوصی و تشویق سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در مدت ۴ سال اخیر حدود ۱۰۰ شرکت داخلی که برخی از آنها از شریک خارجی، بهره‌جسته‌اند، طرح‌های اکتشافی این سازمان را اجرا کرده‌اند.

انجام عملیات حفاری

کل حفاری‌های انجام‌شده در سال ۱۳۹۶ به ۱۱۹ هزار متر رسید درحالی که مجموع حفاری‌های دوره مشابه سال ۱۳۹۵، ۱۰۵ هزار متر بود.

افزایش سرمایه‌گذاری در اکتشاف

در بخش اکتشافات، مجموع هزینه‌های اکتشافی سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران و شرکت‌های تابعه و وابسته در سال ۱۳۹۶ به بیش از ۱۱۴۶ میلیارد ریال رسید این در حالی است که در سال ۱۳۹۵ در این بخش ۱۰۸۰ میلیارد ریال هزینه شد.

سرمایه‌گذاری در پژوهش و تحقیقات

در سال ۱۳۹۶، امیدوار در زمینه‌های قراردادهای پژوهشی تخصصی مرتبط با معدن و صنایع معدنی، حمایت از چاپ کتاب‌های تخصصی، حمایت از همایش‌های معدنی و صنایع معدنی، همکاری با سازمان نظام مهندسی، حمایت از پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی مرتبط و همچنین تجهیز آزمایشگاه‌ها، بیش از ۳۳۰ میلیارد ریال هزینه و سرمایه‌گذاری کرده است. همچنین شرکت‌های تابعه و وابسته، بیش از ۲۳۰ پروژه پژوهشی با هزینه بیش از ۱۶۷ میلیارد ریال انجام داده‌اند. در مجموع بیش از ۲ هزار میلیارد ریال در بخش معدن و صنایع معدنی، صرف هزینه‌های پژوهشی، بومی‌سازی و فناوری شده است.

برگزاری دوره‌های آموزشی

سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران به همراه شرکت‌های تابعه و وابسته در مجموع حدود ۲۱۰۰۰ دوره آموزشی و بیش از ۲٫۳ میلیون (نفر ساعت) آموزش برگزار کرده است. تعداد شرکت‌کنندگان در این دوره‌ها بیش از ۸۰ هزار نفر بوده است. شرکت‌های فولاد مبارکه و ملی صنایع مس ایران از برترین شرکت‌های بخش معدن و صنایع معدنی کشور در زمینه آموزش بوده‌اند.

آموزش به بخش خصوصی

ایمیدرو براساس مسئولیت‌های اجتماعی و ملی و از محل منابع داخلی خود، ۱۴۱ دوره برای بخش خصوصی با حضور ۲۸۰۰ نفر و در مجموع ۸۴۶۰۰ (نفر ساعت) در سطح کارگری و همچنین ۲۸۵ دوره آموزشی با مشارکت ۵۷۰۰ نفر و در مجموع ۱۷۱۰۰۰ (نفر ساعت) در سطح کارشناسی برگزار کرده است.

سرمایه‌گذاری برای توسعه دانش فنی و تخصصی بخش معدن و صنایع معدنی

ایمیدرو از سال ۹۲ تا پایان سال ۹۶ بیش از ۷۶ میلیارد تومان از منابع خود را به توسعه دانش، در حوزه آموزش، پژوهش و فناوری اختصاص داد. این میزان اعتبار مربوط به ستاد ایمیدرو و شرکت‌های تابعه بوده است.

اجرای پروژه‌های پژوهشی

ایمیدرو چندین پروژه و مطالعه کاربردی در زمینه‌های: فرآوری و استحصال مواد و عناصر استراتژیک و حیاتی مورد نیاز در فناوری‌های پیشرفته و نوظهور، ارتقای بهره‌وری، به‌کارگیری فناوری‌های نوین (نانو و زیست‌فناوری) در پژوهش‌های کاربردی و توسعه‌ای معدنی و صنایع معدنی، توسعه دانش فنی و اطلاعات علمی مورد نیاز در توسعه بخش معدن و صنایع معدنی کشور، اجرا کرده است.

در اولویت قرار دادن بهداشت، ایمنی و محیط زیست

مدیریت بهداشت، ایمنی، محیط زیست و انرژی ایمیدرو طی سال‌های اخیر مورد توجه و اهتمام ویژه سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران قرار گرفته است. از همین رو تحولات قابل توجهی در این بخش ایجاد شد. این سازمان ۲۰ اقدام در سال ۱۳۹۶ انجام داد که بخشی از آن به کاهش حوادث (ضریب و شدت)، ممیزی‌های HSEE و ارائه دستورالعمل‌های مربوطه، برگزاری دوره‌های آموزشی و عارضه‌یابی سیستم تصفیه خانه‌ها است. همچنین در سال ۱۳۹۶ نخستین سامانه پایش آنالین مربوط به شرکت آلومینای ایران نصب شد.

۹-۲-۴. زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی

سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور همزمان با آغاز به کار دولت دوازدهم و تغییر نظام مدیریتی خود، همواره دو هدف اساسی را مسیر راه خود قرار داده‌است که همانا تولید و حفظ ثروت ملی

و ایجاد اشتغال پایدار و توانمندسازی بخش خصوصی است. این سازمان در حوزه بررسی‌های مرتبط با علوم زمین و اکتشاف مواد معدنی در کشور اقدامات مهمی را انجام داده است. همچنین در راستای نیل به اهداف اساسی فوق‌الذکر، تغییر در سیاست‌های مرتبط با نحوه تعامل با بخش خصوصی و غیردولتی، ساماندهی وضعیت انتشار داده‌های علوم زمین و تولید داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز جهت سرمایه‌گذاری شفاف بخش خصوصی در راستای کاهش ریسک آن از دیگر اقدامات این سازمان در این بازه زمانی است.

تولید ثروت ملی از طریق

- تولید اطلاعات پایه زمین‌شناسی و اکتشافات مواد معدنی در قالب ۳۸۰ لایه اطلاعاتی گوناگون (دارای رکوردی منحصربه‌فرد در میان سازمان‌های تولیدکننده اطلاعات در کشور) برای ایجاد حرکت و سرمایه‌گذاری در فعالیتهای معدنی، زیرساختی و زیست محیطی
- تولید داده‌ها و اطلاعاتی با پوشش گسترده ژئوفیزیک هوایی در مناطق اولویت‌دار کشور با هدف کشف منابع معدنی در عمق و تحول در بخش اکتشافات معدنی که تا کنون برداشت ۵۵۰ هزار کیلومتر خطی در کشور و در مناطق اولویت‌دار به پایان رسیده است
- فراوری داده‌های اولیه زمین‌شناسی و اکتشاف با بهره‌گیری از دانش روز دنیا و تلفیق اطلاعات و تولید اطلس ملی پتانسیل مواد معدنی ایران و اطلس ملی نقشه‌های موضوعی زمین‌شناسی ایران که در بر دارنده بیش از نیم قرن تلاش سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور در حوزه تولید اطلاعات پایه بوده و مسیر راه روشنی در انجام فعالیتهای بخش خصوصی و سرمایه‌گذاران معدنی خواهد بود.

حفظ ثروت ملی از طریق

- مطالعه و پایش مخاطرات طبیعی در کشور از قبیل: زلزله، سیل، فرونشست زمین، خشکسالی و...
- مشارکت در پروژه ملی گرد و غبار با هدف شناسایی، پایش و مهار کانونهای تولید گرد و غبار در کشور و ارائه اطلاعات پایه به مجریان طرح
- اجرای پروژه اکتشاف منابع آب‌های کارستی با هدف کشف ذخایر آبی جدید در کشور به منظور مقابله با بحران آب و خشکسالی در سطح جوامع

ایجاد اشتغال پایدار و توانمندسازی بخش خصوصی پایدار از طریق

- برنامه‌ریزی و انجام اقدامات اساسی در جهت همکاری، توانمندسازی، آموزش و هدایت جامعه متخصصان زمین‌شناسی و معدنی کشور در تشکلهای بزرگ اجتماعی مانند کمپین زمین‌شناسان ایران، انجمن‌های علمی- دانشجویی زمین‌شناسی و معدنی و مشارکت ایشان جهت انجام پروژه‌های تخصصی و هدایت‌شان به سمت تشکیل هسته‌های تخصصی در قالب شرکت‌های خصوصی، مشاور و تعاونی‌های-تخصصی
- برگزاری نشست‌های گوناگون هم‌اندیشی با جامعه مهندسان مشاور ایران، خانه معدن ایران و نمایندگان بخش خصوصی با هدف تعیین مسیر همکاری جدید در حوزه تولید اطلاعات پایه زمین‌شناسی و اکتشاف و همچنین اجرای برنامه‌های موثر در کشف ذخایر معدنی جدید در کشور
- تعریف و اجرای پروژه اکتشاف سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی در کشور با هدف ایجاد اشتغال کم هزینه و دارای بازدهی بالا در حوزه فرآوری و تراش آنها و ایجاد ارزش افزوده بالای ناشی از آن که این نوع اشتغال دارای گستردگی محلی و مشارکت اجتماعی بالا خواهد بود.
- پتانسیل‌یابی مناطق مستعد ایجاد ژئوپارک در کشور با هدف معرفی مقصد گردشگری از طریق ثبت ملی و جهانی و همچنین مشارکت جامعه محلی در رونق بخشی به اقتصاد و افزایش دانش عمومی (لازم به ذکر است این نوع گردشگری با محوریت سازمان‌های زمین‌شناسی در دنیا شناسایی و معرفی می‌شود)

جدول (۹-۱): عملکرد سال ۱۳۹۶ سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور در شاخص‌های اختصاصی

ردیف	عنوان شاخص‌ها	واحد سنجش	هدف کمی	عملکرد
۱	شناسایی، پی‌جویی و اکتشاف عمومی منابع معدنی کشور	کیلومتر مربع	۱۰۰,۰۰۰	۱۳۶,۸۴۱
۲	تعداد نقشه زمین‌شناسی کاربردی در مقیاس‌های مختلف	برگ نقشه	۴۸	۴۸
۳	تهیه نقشه‌های مخاطرات زمین‌شناختی	برگ نقشه	۲۰	۲۳
۴	میزان برداشت‌های ژئوفیزیک هوایی	کیلومتر خطی	۴۰۰,۰۰۰	۱۸,۳۰۰
۵	تعداد نمونه‌های آنالیز شده	تعداد نمونه	۲۵,۰۰۰	۲۵,۹۶۱

مأخذ: گزارش سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی

۹-۲-۵. حوزه تجارت الکترونیکی

ماموریت‌های اصلی حوزه تجارت الکترونیکی توسط مرکز توسعه تجارت الکترونیکی صورت می‌گیرد که در کنار سیاست‌گذاری کلان این حوزه بر ساماندهی پنج سامانه ملی شامل سامانه‌های صدور گواهی الکترونیکی ریشه، صدور گواهی الکترونیکی میانی عام، تدارکات الکترونیکی دولت (ستاد)، سامانه‌های یکپارچه‌سازی و نظارت بر فرآیند تجارت و نماد اعتماد الکترونیکی تمرکز دارد.

الف) عملکرد مرکز دولتی صدور گواهی الکترونیکی ریشه در سال ۱۳۹۶

- تعامل‌پذیری زیرساخت کلید عمومی و توسعه نقطه اعتماد ایران در مجامع بین‌المللی
 ۱. عضویت در کنسرسیوم آسیایی PKI
 ۲. مشارکت در کنسرسیوم آسیایی PKI و شرکت فعال در ۲ جلسه برگزار شده آن
- توسعه مراکز میانی صدور گواهی
 ۱. صدور مجوز ۲ مرکز میانی دولتی و خصوصی
 ۲. تدوین دو سند آیین نامه انضباطی و احراز صلاحیت مراکز میانی
- انجام فعالیت‌های شورای سیاست‌گذاری گواهی الکترونیکی کشور
 ۱. تصویب آیین نامه احراز صلاحیت مراکز صدور گواهی الکترونیکی میانی خصوصی
 ۲. تدوین و پیشنهاد آیین نامه انضباطی مراکز صدور گواهی الکترونیکی میانی
 ۳. تدوین و پیشنهاد طرح ساماندهی مراکز میانی
 ۴. اعتماد آفرینی در مجامع بین‌المللی و منطقه ای برای PKI کشور
 ۵. تصویب مستندات به روزرسانی شده مراکز میانی
- نگهداری و پشتیبانی از مرکز صدور گواهی ریشه کشور
 ۱. نگهداری و توسعه تجهیزات دو سایت فیزیکی مرکز ریشه
 ۲. ایجاد اتصال و سرویس دهی سایت مرکز ریشه در شبکه ملی اطلاعات
- بررسی و ممیزی مراکز صدور گواهی الکترونیکی
 ۱. ممیزی و نظارت دوره ای ۴ مرکز میانی فعال در سطح کشور
 ۲. ساماندهی به پرداخت سهم دولت توسط مراکز میانی کشور
- تدوین دستورالعمل‌های اجرایی توسعه کاربردهای زیر ساخت کلید عمومی در کشور و ارائه مشاور به ذینفعان این حوزه

ب) عملکرد مرکز صدور گواهی الکترونیکی میانی عام در سال ۱۳۹۶

• نظارت و راهبری دفاتر ثبت نام

۱. نهایی سازی قرارداد سازمان بنادر و فعال سازی دفتر ثبت نام صدور گواهی برای ایشان و ارائه آموزش های لازم

۲. انعقاد تفاهم نامه سه جانبه مابین مرکز توسعه تجارت الکترونیکی، وزارت اقتصاد و دفاتر پیشخوان دولت

۳. انعقاد قرارداد اعطای نمایندگی دفتر ثبت نام مابین مرکز توسعه تجارت الکترونیکی و دفاتر پیشخوان دولت

۴. تهیه فیلم آموزشی صدور گواهی برای دفاتر ثبت نام

۵. ارائه مشاوره به منظور تجهیز شدن برنامه های کاربردی دستگاه های اجرایی به زیر ساخت کلید عمومی کشور در راستای اجرای مصوبه ۱۳۹۶/۳/۱ هیئت محترم دولت (برگزاری جلسات متعدد با ۱۳ دستگاه اجرایی)

۶. صدور مجوز دفتر ثبت نام برای ۵۳ دفتر پیشخوان دولت

۷. مدیریت دسترسی دفاتر ثبت نام (ایجاد دفاتر جدید، ایجاد اعضای دفاتر ثبت نام، ایجاد دسترسی کاربران به محصولات پورتال و تمدید دسترسی گواهی جدید کاربران)

۸. آموزش دفاتر ثبت نام در خصوص نحوه صدور گواهی امضا، مهر سازمانی، امضای کاربران سامانه ستاد، ابطال گواهی و نحوه ثبت آمارهای پرداختی و مشاهده گزارشات مالی

۹. راه اندازی دفاتر ثبت نام جدید براساس نیاز و درخواست و بررسی مدارک و مستندات آنها

• توسعه و تکمیل پورتال صدور گواهی مرکز میانی عام

۱. ارائه مشاوره فنی به کانون دفاتر پیشخوان دولت و شرکت اتباطات آسان سروش یار به منظور صدور گواهی با استفاده از وب سرویس

۲. پیاده سازی مازول گزارش گیری جزییات صدور گواهی و وضعیت مالی برای دفاتری که از وب سرویس صدور گواهی استفاده می کنند.

۳. اصلاح وب سرویس صدور گواهی به منظور بررسی وضعیت مالی دفاتر در حین صدور گواهی

۴. ارائه مشاوره و پشتیبانی فنی سازمان امور مالیاتی

۵. راه اندازی، پشتیبانی و بروز رسانی سرویس های مرکز میانی عام

ج) عملکرد سامانه تدارکات الکترونیکی دولت در سال ۱۳۹۶

- توسعه سامانه خرید، ارزیابی تامین کنندگان، ارزیابی دستگاه‌های اجرایی، ثبت خرید خارجی، ثبت مناقصات و مزایده‌های بین‌المللی
- ثبت نام حدود ۲۸ هزار تامین کننده در سامانه، انتشار حدود ۱۵ هزار مناقصه در سامانه، بازگشایی حدود ۶۴۹۱ مناقصه در سامانه، ثبت سفارش حدود ۳۳ هزار خرید جزئی و متوسط، انتشار حدود ۲۸ هزار مزایده در سامانه
- برگزاری جلسات با سازمان امور مالیاتی در خصوص برقراری ارتباط برخط با سامانه مالیاتی طبق تبصره (۵) ماده ۱۶۹ قانون مالیات‌های مستقیم
- طراحی و توسعه سامانه در خصوص ماژول‌های موجود، ماژول‌های جدید، امنیت و سامانه گزارشات مدیریتی
- برگزاری ۱۵ جلسه کارگروه بند (۱۱) مصوبه مورخ ۹۶/۲/۱۶ هیات محترم وزیران و بررسی ابهامات بکارگیری سامانه توسط دستگاه‌های اجرایی و همچنین بررسی مشکلات اجرایی سامانه و راهکارهای رفع آن
- برگزاری همایش‌های مرتبط جهت فراگیری سامانه

همچنین در حوزه تجارت و اقتصاد بین‌المللی به جهت دستیابی به سهولت و تسریع در مبادلات که از اهداف اساسی در زمینه تجارت به ویژه در سطح بین‌المللی محسوب می‌گردد، اکثر ملل متمدن جهان به سمت یکسان سازی و دستیابی به استانداردهای جهانی گام بر می‌دارند. در ایران نیز مراکز و دفاتر مستقل مرکز توسعه تجارت الکترونیکی در جهت بهبود و توسعه ساختارهای تجارت الکترونیکی و تسهیل تجاری با استفاده از ابزارها، مدل‌ها و استانداردهای تجارت الکترونیکی بین‌المللی، سازمان دهی کلیه فعالیت‌های برون مرزی مرکز توسعه تجارت الکترونیکی و فراهم سازی زمینه تعاملات فرامرزی در حوزه تجارت الکترونیکی فعالیت می‌نماید.

۹-۲-۶. صندوق ضمانت صادرات ایران

صندوق ضمانت صادرات ایران به عنوان مؤسسه بیمه اعتبار صادراتی (ECA) ایران با صدور انواع بیمه نامه و ضمانت‌نامه‌های اعتباری نقش مهمی در توسعه صادرات غیرنفتی دارد. مهم‌ترین اهداف این صندوق حمایت و پشتیبانی از صادرات غیرنفتی کشور از طریق: پوشش ریسک عدم بازپرداخت وجوه خدمات و کالاهای صادراتی توسط خریداران خارجی از طریق صدور انواع بیمه‌نامه (پس از اعتبار

سنجی خریداران خارجی)، پوشش ریسک‌های سیاسی که سرمایه‌گذاری صادرکنندگان ایرانی در سایر کشورها را به مخاطره می‌افکند (از طریق صدور بیمه‌نامه سرمایه‌گذاری)، تسهیل تأمین منابع مالی مورد نیاز صادرکنندگان از طریق صدور انواع ضمانتنامه‌های اعتباری و بانکی به نحوی که میزان اعتبار صادرکنندگان پس از اعتبارسنجی دقیق نزد بانک‌های تضمین‌کننده مالی از طریق این ضمانتنامه‌ها تأمین گردد، بررسی دوره‌ای وضعیت اقتصادی بازارهای هدف و تعیین رتبه و سقف اعتباری کشورها، ارزیابی بانک‌ها و خریداران معتبر و مورد قبول و تعیین سیاست پوششی کلی در قبال هر کشور است. عملکرد صندوق ضمانت صادرات ایران طی سال ۱۳۹۶ شامل موارد زیر است:

- رشد ۱۱ درصدی حجم کلی پوشش‌های بیمه‌ای و ضمانتی صندوق (۱،۷۶۲ میلیون دلار) در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ و رشد ۱۴۵ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۳
- رشد ۹۳ درصدی حجم عملکرد پوششی در بخش بیمه‌نامه‌های اعتبار صادراتی کوتاه‌مدت (با رکورد ۳۷۰ میلیون دلار) نسبت به سال ۱۳۹۵ و رشد ۶۴۰ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۳
- کاهش ۴۸ درصدی میزان خسارت پرداختی در سال ۱۳۹۶ به دلیل افزایش دقت اعتبارسنجی‌های انجام‌شده نسبت به سال گذشته
- عقد قرارداد اتکایی با کنسرسیومی از معتبرترین شرکت‌های بیمه اتکایی جهان به رهبری مونیخ‌ری، برای اولین بار در طول فعالیت صندوق در بیست سال گذشته
- مشارکت صندوق در مذاکرات بهبود درجه ریسک ایران ابتدا از ۷ به ۶ و نهایتاً از ۶ به ۵ از طریق مذاکره با اعضای اتحادیه برن، همتایان صندوق و OECD

۹-۲-۷. حمایت از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک

اهداف و مأموریت اصلی صندوق حمایت از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک (صحا) طبق اساسنامه شامل مواردی مانند سرمایه‌گذاری ریسک‌پذیر و خدمات کارشناسی، صدور ضمانتنامه و حمایت مالی و اعتباری از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک در بخش خصوصی و تعاونی به صورت تسهیلات و یا اعطای کمک‌های بلاعوض به افراد حقیقی یا حقوقی در زمینه‌های خرید، انتقال، جذب و توسعه فناوری‌های پیشرفته، مطالعه و تحقیقات اعم از بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای، آموزش‌های تخصصی کوتاه‌مدت، خدمات مهندسی و طراحی طرح‌های تولیدی و خدماتی نیمه ساخت صنعتی و انبوه، شرکت در مناقصه، همایش‌ها و نمایشگاه‌های داخلی و خارجی، ایجاد زمینه‌های لازم جهت اطلاع‌رسانی، تدوین، انباشت و اشاعه دانش فنی و گسترش همکاری‌های فنی و اقتصادی بین‌المللی و ارتقاء صادرات و جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی است.

- ارائه تسهیلات و صدور ضمانت نامه

۱. بیش از ۴۰ درصد متقاضیان دریافت ضمانت نامه در سال ۹۶ برای نخستین بار از این خدمت صحتا بهره برده و تعیین سقف اعتباری شده اند.
۲. باتوجه به فعالیت های صحتا در حوزه ضمانت نامه های پیمان، ضمانت های صادر شده در سال ۹۶ دستیابی صنایع الکترونیک به بیش از ۴/۷۰۰ میلیارد ریال قرارداد را میسر کرده است.
۳. رشد چشمگیر تعداد ضمانت نامه های صادر شده در کنار مبلغ آن ها در سال ۱۳۹۶ (به ترتیب از ۳ عدد و ۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۳ به ۱۵۶ عدد و ۶۲۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۶) نشان دهنده فراگیر شدن مرجعیت صحتا در امر ضمانت نامه های مورد نیاز فعالان صنایع الکترونیک است.

- توزیع تسهیلات اعطایی برحسب حوزه کاربرد

صحتا در سال ۱۳۹۶ توزیع تسهیلات در سال ۱۳۹۶ مناسب تر از سال ۱۳۹۵ بوده است. تلاش صحتا بر آن بوده که در تمامی حوزه ها (صنایع پایه، خودرو، نفت و گاز و ...) حضور فعالی داشته باشد. تعامل با نهادهای سیاست گذار دولتی و همکاری نزدیک با انجمن های تخصصی و نهادهای تخصصی - حرفه ای و صنفی از دلایل توزیع بهتر تسهیلات نسبت به سال های گذشته بوده است.

- حفظ و ایجاد اشتغال

تسهیلات اعطایی صحتا در سال ۱۳۹۶ جمعاً به اشتغال بیش از ۱۳۳۶ نفر کمک کرده است. همچنین بررسی قراردادهای تسهیلات اعطایی نشان دهنده آن است که در طرح های حمایت شده سال ۱۳۹۶، به میزان ۹۶۲ میلیارد ریال سرمایه گذاری ثابت شده است. باتوجه به اشتغال ۱۳۳۶ نفری این طرح ها، سرمایه گذاری ثابت برای اشتغال هر نفر ۷۲۰ میلیون ریال است که در مقایسه با سال ۹۵ افزایش داشته است. بعلاوه، مقایسه میزان سرمایه گذاری ثابت طرح های صحتا در سال ۱۳۹۶ با آمار منتشر شده توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت برای اشتغال یک نفر در صنعت الکترونیک، نشان می دهد طرح های مورد حمایت صحتا از ۲۰٪ سرمایه گذاری ثابت کمتری برخوردار بوده است. این موضوع می تواند نشان دهنده آن باشد که صحتا از طرح های با فناوری بالا و در عین حال با نیاز کم تر به سرمایه گذاری ثابت حمایت می کند.

- افزایش ارزش افزوده اقتصادی و صادرات ناشی از تسهیلات اعطایی

تسهیلات اعطایی به صنایع الکترونیک در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ منجر به تولید ارزش افزوده

طرح‌ها شد. تسهیلات اعطایی در سال ۹۶ نسبت به سال ۹۵، حدود ۱۹٪ رشد داشته است این در حالی است که ارزش افزوده حاصل از ارائه تسهیلات در سال ۹۶ نسبت به سال ۹۵، بیش از ۴۱٪ رشد داشته است. این امر نشان‌دهنده حمایت صندوق از صنایع با ارزش افزوده بالاتر نسبت به سال گذشته است. همچنین ۱۸۸ میلیارد ریال تسهیلات اعطایی در سال ۹۶ مربوط به طرح‌های صادراتی بوده است.

• سایر فعالیت‌های صحا

۱. برگزاری نمایشگاه و پنل‌های تخصصی مانند نمایشگاه دائمی محصولات صنایع الکترونیک و فناوری اطلاعات، نشست معرفی ضمانت‌نامه‌های صحا به شرکت‌های فعال صنایع الکترونیک

۲. گسترش بازار و بازاریابی فعال به منظور ارایه خدمات به مخاطبان خود در تمامی نقاط کشور به خصوص مناطق کم‌تر توسعه یافته

۳. دولت الکترونیک: استانداردسازی و شناسنامه‌دار نمودن خدمات صندوق حمایت از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک در تعامل مستقیم با دستگاه‌های اجرایی از منظر دولت الکترونیک با هدف مشارکت در ارائه خدمات دولتی و ملی برخط، آسان و سریع به مردم

۹-۲-۸. آموزش، پژوهش و فناوری

معاونت آموزش، پژوهش و فناوری شامل چهار بخش اصلی: (۱) دفتر آموزش و پژوهش (۲) مرکز توسعه فناوری و صنایع پیشرفته (۳) دفتر توسعه و کاربرد فناوری اطلاعات (۴) دفتر حمایت از مالکیت صنعتی، است. از جمله مأموریت اصلی معاونت آموزش، پژوهش و فناوری در چارچوب شرح وظایف و مأموریت‌های وزارتخانه، سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری، نقشه جامع علمی کشور، برنامه‌های توسعه‌ای وزارت صنعت، معدن و تجارت در راستای ارتقاء رقابت‌پذیری، توسعه پایدار و افزایش سهم تولیدات مبتنی بر دانش در اقتصاد ملی و عرصه جهانی است. بعلاوه، گسترش و حمایت از تحقیق و توسعه، مدیریت هوشمندانه توسعه فناوری، بسترسازی جهت رسوخ و ارتقای فناوری در بخش و توسعه صنایع پیشرفته در امتداد مرکز پژوهش، توسعه فناوری و صنایع نوین دیگر هدف مهم این سازمان است.

همچنین با توجه به اهمیت و جایگاه موضوع مالکیت فکری (صنعتی) در توسعه صنعتی، جایگاه آن در سند جامع علمی کشور و همچنین نقش و اهمیت سازمان‌های بین‌المللی در انتقال فناوری، معاونت آموزش، پژوهش و فناوری فعالیت‌های خود را در دو موضوع؛ توسعه و ساماندهی نظام جامع مالکیت فکری (صنعتی) در حوزه حمایت از اختراعات، نوآوری و دارائی‌های نامشهود و همچنین

انتقال فناوری از طریق توسعه ارتباطات تجاری و صنعتی با سازمان‌های بین‌المللی به‌خصوص سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (UNIDO) به‌عنوان مرجع ملی یونیدو در ایران متمرکز نموده است. اهم اقدامات معاونت آموزش، پژوهش و فناوری در حوزه هریک از چهار بخش اصلی آن، در سال ۱۳۹۶ به شرح ذیل بوده است:

اهم فعالیت‌های انجام یافته در زمینه آموزش و پژوهش

- برگزاری جلسات همکاری با وزارت آموزش و پرورش در خصوص برنامه ریزی جهت اجرایی شدن تعهدات تفاهم نامه فی مابین
- همکاری در برگزاری دوره‌های آموزشی چرخه مدیریت بهره‌وری به میزبانی معاونت آموزش و پژوهش و فناوری
- بررسی طرح کارورزی و ارایه نظرات و برگزاری جلسه مشترک با مدیران وزارت تعاون، کار و رفاه در حضور معاون آموزش، پژوهش و فناوری
- انعقاد تفاهم نامه همکاری با انجمن تخصصی مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن
- برگزاری جلسه با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سازمان صنایع کوچک به منظور برقراری ارتباط میان پارک‌های علم و فناوری و شهرک‌های فناوری
- فعالیت‌های صورت گرفته در زمینه بهره‌وری بخش صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۶:
- ۱. برگزاری اولین دوره آموزشی چرخه مدیریت بهره‌وری با همکاری سازمان ملی بهره‌وری ایران و با حضور مدیران دستگاه‌های دولتی و ستاد وزارتخانه و نمایندگان کمیته‌های بهره‌وری (بالغ بر ۱۰ نفر شرکت کننده).
- ۲. برگزاری سمینار آموزشی ارتقای دانش مدیران ارشد و میانی وزارت متبوع با موضوع هزینه‌یابی جریان مواد (MFCA) به‌عنوان یکی از تکنیک‌های موثر ارتقای بهره‌وری

اهم فعالیت‌های انجام یافته در زمینه توسعه فناوری و صنایع پیشرفته:

- تعیین کدهای آیسیک برای فهرست محصولات صنایع پیشرفته و دانش بنیان
- کمک به دانش بنیان شدن بنگاه‌های تولیدی و تجاری (دانش بنیان صنعتی) در مورد ۴۱۶ واحد صنعتی
- صدور ۴۶ مجوز تأسیس صنایع پیشرفته و دانش بنیان

اهم فعالیت‌های انجام یافته در زمینه توسعه و کاربرد فناوری اطلاعات

- صدور ۵۰ مورد پروانه بهره‌برداری تولید نرم افزار
- بروزرسانی بانک اطلاعاتی نرم افزارهای تولید داخل کشور
- ایجاد و راه‌اندازی سامانه «عرضه محصولات صنایع پیشرفته و دانش بنیان»
- برقراری معافیت ۱۰۰ درصدی مالیات بردرآمد حاصل از فروش تولیدات نرم افزاری دارندگان پروانه بهره‌برداری از وزارت صنعت معدن و تجارت، موضوع ذیل بند (د) ماده ۳۱ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر (بخشنامه ۱۳۴/۹۶/۲۳۰ مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۰۹ سازمان امور مالیاتی).
- حضور موثر در نمایشگاه بین‌المللی الکامپ در پائوین وزارت صنعت، معدن و تجارت و معرفی سامانه‌های صدور پروانه و جشنواره وب و کسب و کار همچنین برگزاری دو کارگاه تخصصی آموزشی در حاشیه نمایشگاه الکامپ

اهم فعالیت‌های انجام یافته در زمینه حمایت از مالکیت صنعتی

- معرفی مخترعین به انجمن‌ها و تشکلات به منظور حمایت از تجاری سازی اختراعات و نوآوری‌ها
- ثبت ملی (۲۰ مورد) محصولات مهم ایران
- تهیه بسته آموزشی «برگزاری کارگاه آموزشی طراحی صنعتی خودرو» در آلمان در سال ۲۰۱۸ میلادی با همکاری مرکز انتقال فناوری اتحادیه کشورهای حاشیه اقیانوس هند IORA
- انجام مذاکره با سازمان اکو سازمان یونیدو جهت تأسیس مرکز بین‌المللی انرژی‌های نو و تجدیدپذیر

۹-۲-۹. سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان طی سال ۱۳۹۶ وظایف و مأموریت‌هایی نظیر نظارت بر عملکرد و فعالیت شرکت‌های پخش و فروشگاه‌های زنجیره‌ای به منظور جلوگیری از بروز تخلفات اقتصادی احتمالی از قبیل گران‌فروشی، کم‌فروشی، عرضه خارج از شبکه، فروش اجباری، احتکار، فروش کالای قاچاق و ...؛ رصد مستمر روند تغییرات قیمت و توزیع محصولات غذایی و کشاورزی، محصولات فلزی و غیرفلزی در سطح کشور و تنظیم گزارش‌های مربوطه برای دستگاه‌های مسئول و کارگروه کنترل بازار و تهیه و تنظیم شناسنامه وضعیت کالاهای حساس و ضروری و همچنین پیش‌بینی و مدیریت بحران‌های احتمالی کالاهای و خدمات و نظارت پیشگیرانه بر تأمین توزیع، قیمت کالا و خدمات اولویت‌دار و ... را دنبال نموده است. اقدامات سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان طی سال ۱۳۹۶ شامل موارد زیر است:

- همکاری با ستاد مبارزه با قاچاق کالا و سازمان تعزیزات حکومتی با هدف ممانعت از عرضه محصولات قاچاق و کمک به تولید داخل و انجام ۳۳۲، ۷۲۸ عدد بازرسی و تشکیل ۱۱، ۲۳۶ پرونده طی سال ۱۳۹۶ و همچنین دستیابی به کشفیات به ارزش ۴۵۳، ۵۹۲ ریال
 - تحقیق در خصوص شیوه‌های کنترل قیمت در برخی کشورهای منتخب از جمله ترکیه، مالزی، بلژیک، اندونزی و ...
 - برگزاری گشت مشترک با دستگاه‌ها و اتحادیه‌های ذیربط در راستای هم‌افزایی و استفاده بهینه از ظرفیت کارشناسی مرتبط و مضافاً پیشگیری از تخلفات و رسیدگی فوری به شکایات‌های مردمی طی سال ۹۶
۱. استفاده از پتانسیل ۴۶۷۱ ناظر افتخاری فعال برای مدیریت و هدایت بازار و دریافت ۲۱۲، ۷۹ گزارش مختلف از این ناظران
 ۲. طی سال ۹۶، در مجموع تعداد ۱۸۹، ۶۶۰ فقره شکایت توسط مردم به سامانه ۱۲۴ ستادهای خبری سازمان‌های صنعت، معدن و تجارت استان‌ها ارسال گردیده که از این تعداد شکایات، ۸۵ درصد مربوط به کالا و ۱۵ درصد مربوط به خدمات بوده است.
 ۳. حسب تدابیر متخذه طی سال ۹۶، از مجموع شکایات دریافتی توسط سازمان صنعت، معدن و تجارت استان‌ها، ۷۵۹، ۵ فقره از شکایات با برآورد ارزش ۱۹۲ هزار میلیون ریال که جنبه عمومی نداشته قبل از تشکیل پرونده تخلف، منجر به مصالحه و جلب رضایت شاکیان شده است.
- نظارت بر تعرفه خدمات پستی که منجر به تعدیل و اصلاح و تأیید قانونی نرخ تعرفه خدمات پستی گردید.
 - جلوگیری از افزایش قیمت روغن نباتی در سال ۹۶ علی‌رغم افزایش هزینه‌های تولید از سال ۹۲ تا ۹۶
 - شناسایی و انجام اقدامات لازم در جهت توقف اخذ ده ریال بابت هر پیامک توسط اپراتورهای تلفن همراه

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل نهم

رشد مثبت ارزش افزوده بخش صنعت، معدن و تجارت، صادرات صنعتی و دیگر شاخص‌های این بخش نشان‌دهنده عملکرد نسبتاً مؤثر وزارت متبوع در سیاست‌گذاری و تحقق نسبی اهداف برنامه ششم توسعه از طریق اجرای پروژه‌ها و برنامه‌های مرتبط با آن بوده است. در این راستا، تلاش‌هایی به‌منظور بهره‌برداری از پروژه‌های تولیدی، انعقاد قراردادهای و تفاهم‌نامه‌ها برای اجرای طرح‌های صنعتی، ایجاد مناطق ویژه اقتصادی و شهرک تحقیقاتی، بهبود وضعیت امکانات زیربنایی در شهرک‌ها و نواحی صنعتی، گسترش تعداد واحدهای کارگاهی، بهبود وضعیت پروژه‌های محیط زیست در شهرک‌ها و نواحی صنعتی کل کشور، افزایش سرمایه‌گذاری در اکتشاف و سرمایه‌گذاری در پژوهش و تحقیقات انجام شد که توانست موجب رشد تعداد پروانه‌های بهره‌برداری برای واحدهای صنعتی، رشد تعداد جواز تأسیس صنعتی صادر شده در سال، احیاء بیش از ۲۵۰۰ واحد صنعتی نیمه فعال و تعطیل و احیاء و ثبت بیش از ۳۶ هزار شغل صنعتی شود. همچنین، افزایش ۱٫۵ میلیارد تنی ذخایر فلزی کشور و رشد ۳۹٫۲ درصدی در میزان اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری مصرفی صادر شده نیز از دیگر دستاوردهای این بخش در سال ۹۶ بوده است. به‌رغم اقدامات انجام‌شده همچنان به لحاظ ساختاری برخی اصلاحات و سیاست‌گذاری‌های هدفدار در بخش لازم است تا ضمن اصلاح ساختار صنعتی کشور و توجه ویژه به بخش معدن و همچنین توسعه صادرات از تمامی ظرفیت‌های بخش‌های مختلف در دستیابی به رشد بالا بهره‌برد.

فصل دهم

تحلیل آثار سیاست‌های ارزی بر بخش صنعت، معدن و تجارت

نرخ ارز مهمترین نماگر ارتباط اقتصادی یک کشور با کشورهای جهان است. تغییرات نرخ ارز تأثیرات گسترده‌ای بر صادرات و واردات (و به تبع آن تراز تجاری) و از سوی دیگر، بر قدرت رقابت‌پذیری داخلی (و به تبع آن بر تولید و اشتغال) و همچنین تورم بر جای می‌گذارد. براین اساس، مدیریت بازار ارزی یکی از موضوعات کلیدی هر اقتصاد محسوب می‌شود، به همین دلیل برنامه‌ریزی و توجه ویژه به آثار تغییرات نرخ ارز برای سیاست‌گذاران صنعتی در کنار اتخاذ سیاست‌های مناسب توسعه تولید و صادرات ضرورت دارد. بعلاوه، سیاست ارزی مناسب در کنار سایر سیاست‌های صنعتی یکی از عناصر مهم توسعه صنعتی است، پرهیز از قیمت‌گذاری مصنوعی نرخ ارز و تعهد به حفظ نرخ ارز رقابتی براساس حفظ قدرت رقابت محصولات ضروری می‌باشد.

در ایران در طی دوره مورد مطالعه (۱۳۹۴-۱۳۷۴) قیمت صنایع با افزایش نرخ ارز به یک میزان افزایش نمی‌یابد. از سوی دیگر، در اکثر صنایع افزایش نرخ ارز به افزایش متناسب در قیمت محصولات تولیدی منجر نمی‌شود. بنابراین اثر اشاعه‌ای نرخ ارز در ایران ناقص است. صادرات، سرمایه‌گذاری و تولید در کل بخش صنعت با افزایش نرخ ارز حقیقی رابطه مثبت و معناداری دارند، این در حالی است که واردات رابطه منفی با نرخ ارز حقیقی دارد. لذا، سیاست تثبیت نرخ ارز اسمی اثرات منفی بر متغیرهای صادرات، تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی خواهد داشت و واردات صنعتی را افزایش می‌دهد. به نظر می‌رسد که سیاست مناسب، تثبیت نرخ ارز حقیقی است.

صادرات غیرنفتی در ایران در مجموع به سیاست ارزی حساسیت نشان می‌دهد و کشش‌های محاسبه شده برای صادرات غیرنفتی در هیچ‌یک از صنایع مختلف از عدد ۰/۵۵ کمتر نیستند و این حساسیت در بین صنایع مختلف متفاوت است، به طوریکه کشش صادرات نسبت به نرخ ارز در صنایع عمده و صادراتی از سایر صنایع پایین‌تر است. بنابراین، اگر سبب صادراتی در بخش صنعت متنوع‌تر باشد، انتظار بر این است که سیاست ارزی بتواند صادرات صنعتی را بیش از پیش تحت تأثیر قرار دهد.

براین اساس فصل حاضر به عنوان تم کتاب سال ۱۳۹۶ صنعت، معدن و تجارت به بررسی تغییرات نرخ ارز بر فعالیت‌های صنعتی در سطح زیربخش‌های صنعتی و طبقه‌بندی صنایع براساس کشش قیمت، صادرات، واردات، تولید و سرمایه‌گذاری به نرخ ارز پرداخته است.

۱۰-۱. ارتباط تغییرات نرخ ارز و شاخص‌های منتخب اقتصادی^۱

ارتباط بین تغییرات نرخ ارز و قیمت‌ها: این ارتباط در چارچوب اثرات اشاعه‌ای تبیین می‌شود. اثر اشاعه‌ای رابطه پویا بین تغییرات نرخ ارز اسمی، تورم، شاخص قیمت بخش صنعت، قیمت واردات و سایر قیمت‌های مهم را برقرار می‌سازد. مقصود از اثر اشاعه‌ای نرخ ارز، درجه‌ای است که نسبت به آن قیمت کالاهای وارداتی در مقابل هرگونه تغییر در نرخ ارز واکنش نشان می‌دهند. این اثر بستگی به مولفه‌های متعددی همچون تنوع محصولات و ماهیت رقابت در صنعت، بازدهی نسبت به مقیاس بنگاه‌ها، و درک بنگاه‌ها از میزان موقتی یا دائمی بودن تغییرات نرخ ارز دارد. اگر بازدهی نسبت به مقیاس بنگاه‌ها صعودی باشد، اثر اشاعه‌ای کمتر خواهد بود. هرچه رقابت بیشتر باشد، هرچه بازار غیرمتمرکزتر و رقابتی‌تر باشد، اثر اشاعه‌ای نرخ ارز کمتر خواهد بود. همچنین اثر اشاعه‌ای نرخ ارز فرایندی پویاست که به یک یا دو سال زمان جهت تکمیل اثرگذاری خود نیاز دارد.

ارتباط بین تغییرات نرخ ارز و رشد اقتصادی: با استفاده از سیاست نرخ ارز واقعی انگیزه برای انتقال منابع در راستای افزایش درآمد ملی فراهم شده و شرایط برای تولیدات با بهره‌وری بالاتر صنعتی نسبت به بخش کشاورزی افزایش می‌یابد. بسیاری از کشورهای در حال توسعه شتاب رشد را در حضور نرخ بالای ارزش‌گذاری ارز و بدون ارزش‌گذاری تصنعی به پول ملی بدست آوردند. سیاست مناسب ارزی می‌تواند تنوع را در اقتصادهای وابسته به صادرات مواد اولیه افزایش دهد. تغییر نسبی به سمت فعالیت‌هایی با محتوای فناوری بالاتر، کلید رشد پویا است. تعیین نرخ ارز حقیقی مبتنی بر تعادل اقتصاد کلان نقش کلیدی در ادغام عمیق‌تر اقتصاد در تجارت جهانی و فرآیندهای آزادسازی تجاری دارد.

۱. این فصل برگرفته از طرح مطالعاتی انجام شده در موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی با عنوان «طرح ارزیابی تاثیر تغییرات نرخ ارز بر تولید، سرمایه‌گذاری و تجارت صنعتی» (۱۳۹۶) می‌باشد.

نرخ ارز حقیقی از دو مسیر بر تولید و اشتغال تاثیرگذار است: مسیر اول میزان استفاده از ظرفیت تولیدی موجود و مسیر دوم میزان سرمایه‌گذاری و ایجاد ظرفیت تولیدی جدید می‌باشد. گفتنی است، کاهش نرخ ارز حقیقی از دو مسیر مورد نظر تاثیر منفی بر تولید و اشتغال دارد (و بالعکس). نحوه تاثیرگذاری کاهش نرخ ارز حقیقی بر متغیرهای مذکور به شرح زیر است:

کاهش نرخ ارز حقیقی منجر به کاهش تقاضای کالاهای تولید داخل در بازارهای داخلی و خارجی می‌شود که نتیجه آن عدم استفاده از ظرفیت تولیدی موجود می‌باشد. بنابراین تولید داخلی از مسیر کاهش نرخ ارز حقیقی و عاطل ماندن بخشی از ظرفیت تولید بطور منفی تحت تاثیر قرار گرفته و تضعیف می‌شود. بدیهی است به دنبال کاهش تولید، اشتغال نیز کاهش خواهد یافت (بدیهی است افزایش نرخ ارز حقیقی از مسیری بالعکس منجر به افزایش استفاده از ظرفیت‌های تولیدی موجود و اشتغال خواهد شد). کاهش نرخ ارز حقیقی از طریق کاهش قیمت کالاهای وارداتی و افزایش قیمت کالاهای صادراتی، قدرت رقابتی تولیدکنندگان داخلی در برابر رقبای خارجی را در بازارهای داخلی و خارجی کاهش داده و در نتیجه اثر منفی بر میزان درآمد و بازدهی سرمایه‌گذاری در داخل را به دنبال دارد.

ارتباط بین تغییرات نرخ ارز و سرمایه‌گذاری: در اقتصادهای نفتی اثر بیماری هلندی بر بخش صنعت متأثر از افزایش قدرت پول ملی با منشأ وفور ارز و دارایی‌های خارجی، کاهش صادرات کالاهای قابل مبادله و کاهش در سرمایه‌گذاری صنعتی است. اختلاف در نرخ بازدهی صنعت به عنوان بخش قابل مبادله در مقابل بخش غیرقابل تجارت و مدت زمان بازگشت سرمایه، به عنوان عامل پویای ضد رشد بخش صنعت محسوب می‌گردد. ماهیت فضای اقتصاد نفتی، بازگشت بیشتر و سریع‌تر سرمایه نقدی است که با بازدهی پایین تولید به دلیل تغییر در نسبت دستمزدها و سود، به سمت فعالیت‌های دلالتی در بازار کالاهای غیرقابل تجارت سوق می‌یابد.

سرمایه‌گذاری در بخش صنعتی متناسب با بازدهی مورد انتظار است. انگیزه برای سرمایه‌گذاری صنعتی معطوف به دو عامل است. اول، نسبت بازدهی سرمایه به نرخ رجحان زمانی (نرخ تنزیل اجتماعی) و دوم هزینه‌های نصب و نگهداری سرمایه. نسبت بازدهی به نرخ تنزیل به دلیل گسترش مصرف ناشی از منابع نفتی کاهش خواهد یافت و هزینه‌های نصب و نگهداری نیز که شامل زمین کارخانه و ساختمان و بنای فیزیکی است، به دلیل تغییر قیمت نسبی به نفع بخش زمین و مسکن، افزایش می‌یابد. مجموع دو عامل به ضرر سرمایه‌گذاری صنعتی خواهد بود.

ارتباط بین تغییرات نرخ ارز و بازرگانی خارجی: هنگامی که پول یک کشور کاهش ارزش می‌یابد دو اثر

خواهیم داشت: ۱- اثر قیمت: با کاهش ارزش پول کشور کالای صادراتی بر حسب پول خارجی ارزان‌تر و کالای وارداتی بر حسب پول ملی گرانتر می‌شوند. لذا اثر قیمت موجب بدتر شدن حساب جاری کشور مورد نظر می‌شود. ۲- اثر مقدار: با ارزان‌تر شدن کالای ما برای خارجیه‌ها تقاضای صادرات افزایش می‌یابد و با گران‌تر شدن کالاهای وارداتی حجم واردات کمتر و در نتیجه اثر مقدار موجب بهبود حساب جاری می‌شود. در نهایت اثر خالص کاهش ارزش پول ملی وابسته به این است که اثر قیمت یا مقدار کدام مسلط و غالب است. در صورتی که مجموع کشش‌های صادرات و واردات نسبت به نرخ ارز بزرگتر از یک باشد کاهش ارزش پول تراز پرداختها را بهبود می‌بخشد؛ در غیر این صورت کاهش ارزش پول ملی، کسری تراز پرداختها را بدتر می‌کند. در کل این اعتقاد وجود دارد که در عملکرد کوتاه مدت اثر قیمتی بر اثر مقداری غلبه دارد، ولی در بلندمدت با فرض اینکه شرط مارشال لرنر برقرار است، اثر مقداری بر اثر قیمتی غلبه دارد.

۱۰-۲. نظام ارزی کشور و ویژگی‌های آن

در برنامه ششم توسعه و اعمال مجدد تحریم‌های خارجی و در نتیجه بروز محدودیت‌های ارزی، اولویت‌بندی مجدد منابع ارزی کشور در دستور کار قرار گرفت. در عین حال، برخی ویژگی‌های اصلی نظام ارزی اقتصاد ایران طی دهه اخیر به شرح زیر قابل طرح و طبقه‌بندی می‌باشد:

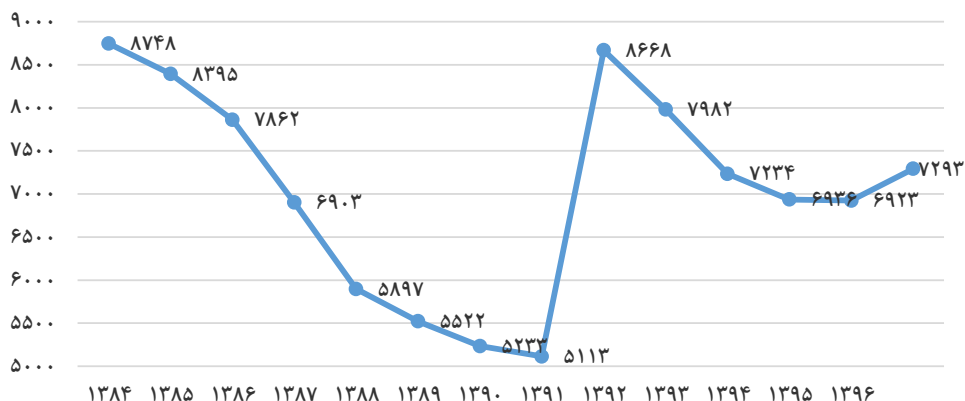
- عدم تعدیل نرخ ارز اسمی متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی
- تعیین نرخ ارز بر اساس ملاحظات بودجه‌ای (و نه ملاحظات تجارت خارجی)
- چرخش از نظام میخکوب خزنه (ثابت) به نظام ارزی شناور مدیریت شده و تفاوت بین سیاست ارزی اعلامی و اعمالی
- تجربه نظام ارزی چند نرخ به دلیل بروز محدودیت‌های شدید ارزی
- حرکت به سمت یکسان‌سازی نرخ ارز در شرایط ثبات نسبی اقتصاد پس از تجربه نظام ارزی چند نرخ
- جهش‌های شدید نرخ ارز در برخی سال‌ها بصورت متناوب

۱۰-۳. روند نرخ ارز و تغییرات آن

نرخ ارز حقیقی که تغییر و تحول قیمت‌ها و هزینه‌های نسبی را با یک پول مشترک اندازه می‌گیرد؛ شاخصی مناسب برای اندازه‌گیری میزان رقابت‌پذیری است. با توجه به تحولات نظام ارزی ایران طی سال‌های گذشته و تأثیراتی که این تحولات در ایجاد انحراف از مسیر تعادلی نرخ ارز حقیقی ایجاد کرده است،

شناخت مساله انحراف نرخ ارز از مسیر تعادلی و تاثیر آن بر متغیرهای کلان اقتصادی می تواند راهکاری در اختیار سیاست گذاران اقتصادی قرار دهد که از آن برای برنامه ریزی های اقتصادی استفاده کنند.

نمودار (۱۰-۱): روند نرخ ارز حقیقی طی دوره ۹۶-۱۳۸۳

مآخذ: محاسبات پژوهش جاری براساس اطلاعات بانک مرکزی ج.ا.ا.

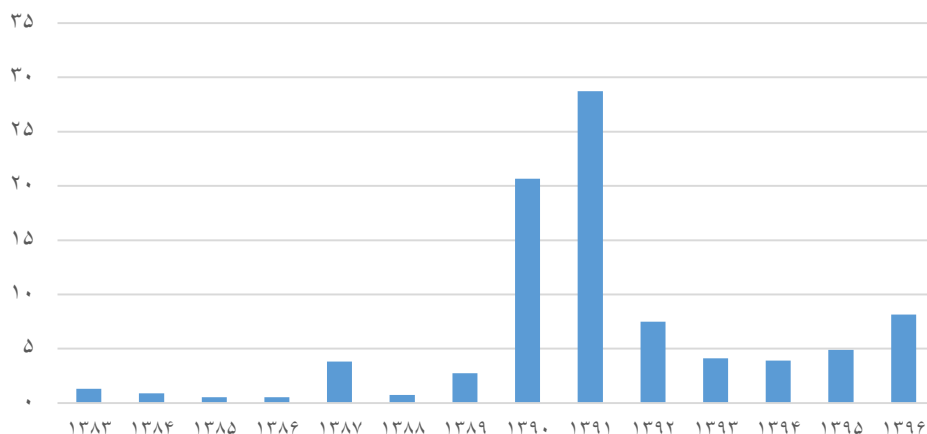
در محاسبه نرخ ارز حقیقی سال ۱۳۸۳ به عنوان سال پایه در نظر گرفته شده است (نرخ ارز حقیقی و نرخ ارز اسمی در سال ۱۳۸۳ برابر می باشند).

بررسی روند نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران طی دوره ۹۶-۱۳۸۳ نشان می دهد:

- طی دوره ۹۰-۱۳۸۳ نرخ ارز حقیقی روندی نزولی داشته است. به گونه ای از ۸۷۴۸ ریال به ۵۱۱۳ ریال کاهش یافته است. نسبت نرخ ارز حقیقی در سال ۱۳۹۰ به نرخ ارز حقیقی در سال ۱۳۸۳ معادل ۶٫۶٪ می باشد. به بیان دیگر، طی این دوره به طور متوسط سالانه نرخ ارز حقیقی ۷٫۴ درصد کاهش یافته است. گفتنی است، طی کل این دوره نرخ ارز حقیقی ۴۲ درصد کاهش داشته است.
- در سال ۱۳۹۱ نرخ ارز حقیقی (به دلیل افزایش نرخ ارز اسمی) افزایش یافته است و به رقمی تقریباً معادل نرخ ارز حقیقی در سال ۱۳۸۳ رسیده است. نرخ ارز حقیقی در سال ۱۳۹۱ نسبت به سال ۱۳۹۰ معادل ۶۹٫۵ درصد افزایش داشته است.
- نرخ ارز حقیقی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ روندی کاهشی داشته است، به گونه ای که در طول دوره مذکور معادل ۱۳٫۵ درصد کاهش یافته است.
- نرخ ارز حقیقی در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل حدود ۵٫۵ درصد افزایش داشته است.

بررسی درصد تغییرات نرخ ارز طی دوره ۹۶-۱۳۸۳ نشانگر نوسانات شدید نرخ ارز در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ همزمان با تحریم‌های اقتصادی است، که در پی آن اقتصاد ملی به رکود عمیقی وارد شد (نمودار ۱۰-۲).

نمودار (۱۰-۲): درصد تغییرات نرخ ارز طی دوره ۹۶-۱۳۸۳ (درصد)

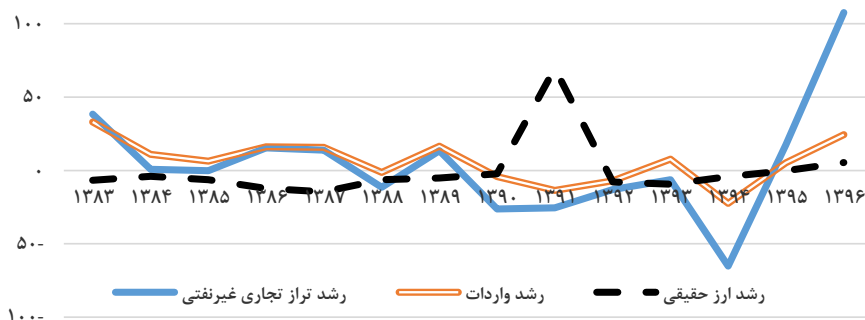

مآخذ: محاسبات پژوهش جاری براساس اطلاعات بانک مرکزی ج.ا.ا.

۱۰-۴. پیامدهای نظام ارزی اقتصاد ایران (با تأکید بر تولید و تجارت)

سیاست تثبیت نرخ ارز اسمی و روند نزولی نرخ ارز حقیقی از دو منظر به شرح زیر دارای پیامدهایی برای اقتصاد ایران بوده است: اول، تثبیت نرخ ارز (روند نزولی نرخ ارز حقیقی) و دوم، جهش‌های نرخ ارز اسمی. بدین صورت که، کاهش نرخ ارز حقیقی، قیمت کالاها و خدمات صادراتی تولیدکنندگان داخلی را نسبت به قیمت‌های جهانی افزایش داده و در نتیجه قدرت رقابتی تولیدکنندگان داخلی در بازارهای جهانی را می‌کاهد، که این امر نهایتاً منجر به کاهش صادرات کشور خواهد شد و در مقابل، قیمت کالاها و خدمات وارداتی را کاهش داده و در نتیجه منجر به افزایش واردات می‌شود. در مجموع کاهش نرخ ارز حقیقی از طریق کاهش صادرات و افزایش واردات، تأثیر منفی بر تراز تجاری کشور می‌گذارد (و بالعکس).

نمودار (۱۰-۳): روند رشد نرخ ارز حقیقی، رشد واردات و رشد تراز تجاری غیرنفتی طی دوره ۹۶-۱۳۸۳

مأخذ: براساس اطلاعات بانک مرکزی ج.ا.ا.

براساس نمودار (۱۰-۳) ارتباط معکوسی بین رشد نرخ حقیقی دلار با متغیرهای رشد واردات و رشد تراز تجاری غیرنفتی وجود دارد. ضریب همبستگی بین رشد نرخ حقیقی دلار و رشد واردات -0.37 و بین رشد نرخ حقیقی دلار و رشد تراز تجاری غیرنفتی -0.13 درصد می‌باشد. این بدان مفهوم است که طی دوره موردنظر تثبیت نرخ ارز اسمی و کاهش نرخ حقیقی دلار منجر افزایش واردات و کاهش تراز تجاری غیرنفتی کشور شده است.

از دیگر پیامدهای تثبیت نرخ ارز اسمی و عدم تعدیل آن، تعدیل بازار ارز به صورت شوک‌گونه در مقاطع زمانی مختلف است. جهش‌های نرخ ارز اسمی در دوره‌هایی نظیر ۹۲-۱۳۹۱ پیامدهایی به شرح زیر به دنبال داشته است (جدول ۱۰-۱):

- کاهش رشد اقتصادی و رشد صنعتی (تجربه رشدهای پایین و منفی طی دوره‌های موردنظر).
- افزایش تورم (تجربه تورم‌های بالای ۳۰ درصد طی دوره‌های مذکور).
- رکود فزاینده اقتصادی از طریق کاهش هزینه‌های مصرفی و سرمایه‌گذاری (رشدهای منفی و پایین هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی و دولتی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص).

جدول (۱۰-۱): رشد متغیرهای منتخب طی دوره‌های تکانه ارزی ۹۲-۱۳۹۱ (درصد)

رشد نرخ ارز	رشد اقتصادی	رشد ارزش افزوده صنعتی	نرخ تورم	رشد هزینه مصرفی نهایی بخش خصوصی	رشد هزینه مصرفی نهایی بخش دولتی	رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	
۹۱	-۶٫۸	-۸٫۵	۳۰٫۵	-۲	-۷	-۲۴	۱۳۹۱
۲۲	-۱٫۹	-۳٫۹	۳۴٫۷	-۱	۱٫۶	-۶٫۹	۱۳۹۲

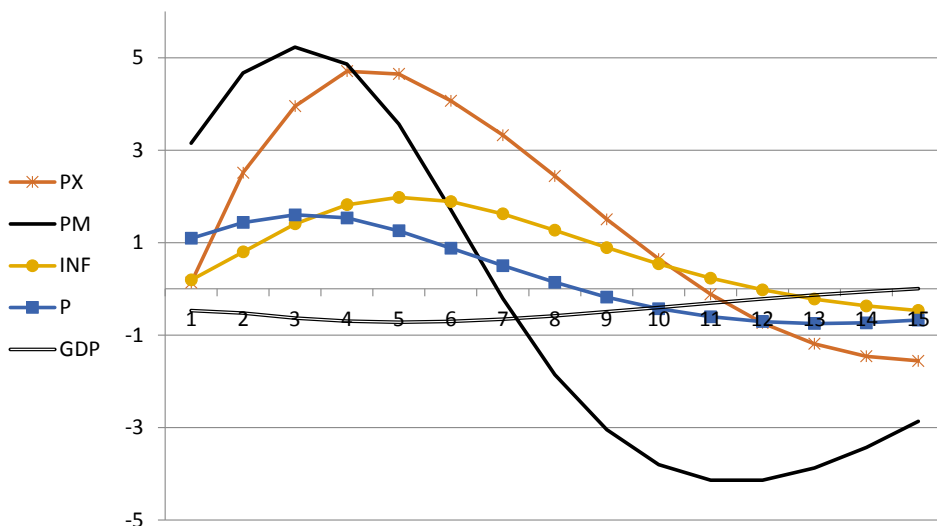
مأخذ: براساس اطلاعات بانک مرکزی ج.ا.ا.

افزایش یکباره هزینه‌های تولید، گسترش مطالبات معوق بانک‌ها، مسدود شدن کالاهای وارداتی در گمرک و ... از دیگر پیامدهای افزایش جهشی نرخ ارز به‌ویژه در بخش‌های تولیدی (به‌ویژه صنعتی) است. از اینرو طراحی و پیاده‌سازی نظام ارزی مناسب با هدف پشتیبانی از بخش‌های تولیدی، توسعه صادرات و مدیریت واردات (بهبود تراز تجاری) امری مهم و حیاتی محسوب می‌شود.

۱۰-۵. تاثیر تغییرات نرخ ارز اسمی بر قیمت‌های بخش صنعت

تاثیر تغییرات نرخ ارز اسمی بر قیمت‌های بخش صنعت (میزان گذار نرخ ارز بر روی قیمت‌های مختلف) از طریق تحلیل توابع ضربه-پاسخ^۱ بررسی شده است. نمودار (۱۰-۴) نشان‌دهنده نتایج توابع ضربه-پاسخ است. در نمودارهای زیر محور عمودی بیانگر اندازه واکنش متغیر مورد نظربه شوک بازار ارز و محور افقی نشانگر زمان (در اینجا بر حسب فصل) می‌باشد.

نمودار (۱۰-۴): توابع ضربه-پاسخ متغیرهای الگوی BVAR به شوک ارزی به اندازه یک انحراف معیار

ماخذ: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، طرح ارزیابی تاثیر تغییرات نرخ ارز بر تولید، سرمایه‌گذاری و تجارت صنعتی (۱۳۹۶)

همان‌طور که نمودار (۱۰-۴) نشان می‌دهد، شوکی به اندازه یک انحراف معیار به بازار ارز (E) موجب افزایش شاخص قیمت کالای صادراتی (PX) می‌شود و این افزایش تا حدود ۱۲ فصل (یعنی ۳ سال) تداوم دارد. همچنین افزایش نرخ ارز موجب افزایش قیمت کالاهای وارداتی (PM) می‌شود. حداکثر اثر شوک بازار ارز بر قیمت‌های وارداتی تا ۱ سال است و بعد از آن تا پایان سال دوم اثر شوک بازار ارز بر قیمت کالاهای وارداتی از بین می‌رود. بدین ترتیب شوک ارزی در مرحله اول منجر به افزایش قیمت وارداتی و صادراتی شده و سپس به سایر شاخص‌های واقعی و اسمی اثر می‌گذارد.

شوک بازار ارز باعث افزایش نرخ تورم (INF) نیز می‌شود. اثر افزایشی شوک ارزی بر نرخ تورم تا حدود یک سال و نیم به اوج خود می‌رسد و بعد از آن تا پایان سال سوم از بین می‌رود. همچنین شوک بازار ارز بر شاخص قیمت کالاهای صنعتی (P) نیز اثرگذار است و موجب افزایش شاخص قیمت کالاهای صنعتی می‌شود. اثرپذیری شاخص قیمت کالاهای صنعتی از شوک ارزی در ماه‌های ابتدایی خیلی شبیه به اثرپذیری قیمت کالاهای وارداتی است و در سال اول به اوج خود می‌رسد اما بعد از آن به تدریج تا پایان سال دوم اثر نرخ ارز بر قیمت کالاهای صنعتی از بین می‌رود. در نهایت اثر شوک ارزی بر رشد اقتصادی (GDP) منفی است و این اثر در یک سال و نیم اول به اوج خود می‌رسد. بعد از آن تا حدود سال سوم این اثر منفی ادامه دارد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که شوک ارزی باعث کاهش رشد اقتصادی، به‌ویژه در یک سال و نیم اول می‌شود.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، واکنش قیمت‌ها به یک شوک ارزی یکسان نیست، به‌طوری‌که بیشترین واکنش به شوک ارزی مربوط به شاخص قیمت کالاهای وارداتی است که در کمتر از ۱ سال به اوج اثر خود می‌رسد و بعد از آن اثر افزایشی شوک ارزی بر نرخ تورم می‌باشد. علاوه بر آن، اثرپذیری شاخص قیمت کالاهای صنعتی از شوک ارزی در ماه‌های ابتدایی خیلی شبیه به اثرپذیری قیمت کالاهای وارداتی است و در سال اول به اوج خود می‌رسد. نتایج نشان داد که اثرات اشاعه‌ای نرخ ارز به قیمت‌های داخلی کامل نیست بلکه ناقص است. از این رو اندازه واکنش هریک از شاخص‌های قیمت با یکدیگر قابل مقایسه خواهد بود، چرا که نشان می‌دهد هریک از شاخص‌های قیمت به‌طور نسبی به ازای یک شوک وارده به بازار ارز چند درصد تغییر می‌کنند. این نسبت‌ها در جدول (۱۰-۲) برای همه ۲۲ شاخص قیمت در مقاطع زمانی یک، دو و سه سال پس از وارد شدن شوک به بازار ارز ارائه شده است.

جدول (۱۰-۲): نسبت واکنش انباشته شاخص قیمت صنایع به واکنش انباشته نرخ ارز در دوره‌های منتخب (درصد)

سال سوم	سال دوم	سال اول	نماد شاخص	
۱۴,۶	۱۷,۰	۱۴,۵	P	کل بخش صنعت
۱۰,۴	۱۷,۱	۱۵,۱	p۱	صنایع مواد غذایی و آشامیدنی
۱۶,۴	۱۶,۵	۱۱,۳	p۲	تولید محصولات از توتون و تنباکوسیگار
۵۴,۲	۵۰,۱	۳۳,۸	p۳	تولید منسوجات
۵۱,۹	۳۹,۴	۳۰,۷	p۴	تولید پوشاک عمل آوردن و رنگ کردن پوست خزندار
۳۸,۱	۳۷,۶	۲۸,۴	p۵	دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان
۴۸,۷	۴۸,۵	۳۵,۴	p۶	تولید چوب و محصولات چوبی و چوب پنبه
۷۸,۲	۷۴,۱	۵۰,۸	p۷	تولید کاغذ و محصولات کاغذی
۱۸,۱	۱۹,۵	۱۲,۴	p۸	انتشار و چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۱۹,۶	۶,۶-	۳۴,۰-	p۹	صنایع تولید ذغال سنگ- پالایشگاه‌های نفت
۴۸,۱	۴۸,۳	۴۰,۰	p۱۰	صنایع محصولات شیمیایی
۶۶,۲	۶۴,۳	۵۲,۹	p۱۱	تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی
۳۳,۲	۳۱,۷	۲۳,۳	p۱۲	تولید سایر محصولات کانی غیر فلزی
۲۵,۲	۳۶,۳	۳۹,۱	p۱۳	تولید فلزات اساسی
۴۷,۱	۳۵,۱	۲۵,۳	p۱۴	تولید محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین آلات
۴۸,۷	۴۳,۷	۲۸,۱	p۱۵	تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر
۳۸,۲	۳۴,۶	۲۹,۸	p۱۶	تولید ماشین آلات اداری و محاسباتی
۴۱,۶	۴۵,۷	۴۳,۲	p۱۷	ماشین آلات و دستگاه‌های مولد و انتقال برق
۵۱,۳	۴۰,۶	۲۰,۶	p۱۸	تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی
۳۶,۹	۳۶,۴	۳۰,۷	p۱۹	تولید ابزار پزشکی، اپتیکی، ابزار دقیق و انواع ساعت
۱۰۴,۴	۸۱,۹	۵۰,۵	p۲۰	تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم تریلر
۱۰۵,۷	۸۹,۶	۶۴,۱	p۲۱	تولید سایر وسایل حمل و نقل
۵۸,۲	۵۰,۶	۳۷,۲	p۲۲	تولید مبلمان و مصنوعات

ماخذ: طرح ارزیابی تاثیر تغییرات نرخ ارز بر تولید، سرمایه‌گذاری و تجارت صنعتی، حیدری، حسن، ۱۳۹۶

همچنان‌که جدول (۱۰-۲) نشان می‌دهد، واکنش صنایع مختلف به شوک بازار ارز به یک میزان نبوده است. به طور متوسط در کل بخش صنعت، در سال اول به ازای هر میزان شوکی که به بازار ارز وارد می‌شود، ۱۴/۵ درصد اندازه شوک به تورم بخش صنعت افزوده می‌شود، در سال دوم به صورت تجمعی ۱۷ درصد و در سال سوم ۱۴/۶ درصد به تورم بخش صنعت اضافه می‌شود. با این حال، واکنش صنایع مختلف

به شوک ارزی با هم برابر نیست و تفاوت قابل توجهی بین آنها وجود دارد. به طور مشخص، اگر واکنش تجمعی در سال سوم را مد نظر قرار دهیم (یعنی مجموع واکنش تورم در صنعت مورد نظر به ازای شوکی به میزان ۱۰۰ واحد در بازار ارز در سه سال متوالی)، صنایع «تولید سایر وسایل حمل و نقل» و همچنین صنایع «تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلو و نیم تریلو» بیشترین واکنش را به شوک ارزی می دهند. به این معنا که به ازای هر میزان شوکی که به بازار ارز وارد می شود، به ترتیب به میزان ۱۰۵ درصد و ۱۰۴ درصد اندازه شوک مربوطه به نرخ تورم شاخص قیمت تولیدکننده در این دو صنعت اضافه می شود.

بعد از این دو صنعت، صنایع «تولید کاغذ و محصولات کاغذی»، «تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی»، «تولید مبلمان و مصنوعات»، «تولید منسوجات» و «تولید پوشاک، عمل آوردن و رنگ کردن پوست خردار» به ترتیب بیشترین واکنش را به شوک بازار ارز به صورت افزایش نرخ تورم محصولات تولیدی خود نشان می دهند.

در مقابل، کمترین میزان واکنش در بین صنایع مختلف به شوک بازار ارز، به ترتیب مربوط به صنایع «صنایع مواد غذایی و آشامیدنی»، «تولید محصولات از توتون و تنباکو سیگار»، «انتشار و چاپ و تکثیر رسانه های ضبط شده» و «صنایع تولید ذغال سنگ - پالایشگاه های نفت» بوده است. در این میان واکنش صنایع تولید ذغال سنگ و پالایشگاه های نفت به شوک ارزی در سال اول و دوم منفی بوده و در سال سوم واکنش تجمعی به شوک بازار ارز در این صنعت مثبت می شود. شاید یکی از دلایل این واکنش را بتوان به تعیین قیمت اکثر حامل های انرژی به عنوان محصولات تولیدی این صنایع توسط دولت نسبت داد که سبب شده است واکنش تورم در این صنعت به شوک ارزی در الگوهای مختلف منفی باشد. اما واکنش مثبت در سال سوم نشان می دهد که در نهایت با گذشت زمان از شوک اولیه به بازار ارز و افزایش نرخ ارز، دولت ها اقدام به اصلاح قیمت حامل های انرژی می کنند که خود را به شکل تورم در این صنعت نشان می دهد.

اثر نرخ ارز بر قیمت های صنعتی می تواند به عوامل متعددی بستگی داشته باشد، اعم از میزان رقابتی بودن صنعت، بازدهی نسبت به مقیاس در آن صنعت، میزان تنوع محصولات یا تمرکز آنها، وابستگی هزینه ها به واردات، وقفه هایی که در صنایع مختلف میان بروز تغییر در نرخ ارز و تغییرات قیمت وجود دارد که به دلایلی مانند درجه چسبندگی قیمت، وقفه میان سفارشات و دریافت کالاها و ... رخ می دهند.

۱۰-۶. آثار تغییرات نرخ ارز حقیقی بر متغیرهای عملکردی بخش صنعت و معدن

در این بخش حساسیت متغیرهای قیمت، صادرات، واردات، تولید و سرمایه گذاری به تغییرات نرخ ارز در سطح کل صنعت بررسی شده است. نتایج محاسبات کشش های تولید به نرخ ارز نشان

می‌دهند که کشش ارزش افزوده صنعت نسبت به نرخ ارز ۵۲٪ بدست آمده است، به این معنا که با افزایش نرخ ارز حقیقی در بلندمدت و به میزان ۱ درصد، ارزش افزوده به میزان ۵۲٪ درصد افزایش می‌یابد. این بدان معناست که سیاست تثبیت نرخ ارز اسمی در شرایط تورمی اثرات منفی بر رشد صنعتی خواهند داشت.

نتایج محاسبات کشش‌های سرمایه‌گذاری صنعتی به نرخ ارز حقیقی نشان می‌دهد که با افزایش ۱ درصدی نرخ ارز حقیقی در بلندمدت سرمایه‌گذاری صنعتی به قیمت‌های ثابت ۲۲٪ درصد افزایش خواهند یافت. کوچک‌تر بودن کشش سرمایه‌گذاری نسبت به نرخ ارز در مقایسه با کشش تولید می‌تواند به دلایل مختلفی باشد، از جمله اینکه بخش مهمی از تجهیزات سرمایه‌ای ماشین‌آلات و ابزارهایی است که باید از طریق واردات تامین شوند. لذا افزایش نرخ ارز هزینه تامین این تجهیزات را نیز افزایش می‌دهد.

براساس نتایج برآوردی، کشش صادرات فعالیت‌های صنعتی به نرخ ارز حقیقی موثر، ۸۵٪- است. این بدان معناست که با تضعیف ارزش حقیقی پول ملی به میزان ۱ درصد، صادرات غیرنفتی به میزان ۸۵٪ درصد افزایش می‌یابد. این رقم نشان می‌دهد که در یک دوره بلندمدت صادرات صنعتی به نرخ ارز حقیقی حساس است و در نتیجه عدم تعدیل نرخ ارز اسمی متناسب با اختلاف تورم داخلی با تورم شرکای تجاری، منجر به تقویت ارزش حقیقی پول ملی شده و در نهایت صادرات غیرنفتی را کاهش می‌دهد. با توجه به این یافته، می‌توان به این نتیجه رسید که سیاست تثبیت نرخ ارز اسمی در شرایطی که نرخ تورم هنوز در مقایسه با تورم جهانی بالا است، به معنای تقویت ارزش پول ملی است که در نهایت کاهش صادرات را به دنبال خواهد داشت.

نتایج نشان می‌دهد که کشش واردات به نرخ ارز حدود ۸٪- است که از عدد ۱ کمتر است. این نشان می‌دهد که واردات صنعتی کشش قیمتی کمتر از ۱ دارند که می‌تواند ناشی از این باشد که بخشی از محصولات صنعتی وارداتی به راحتی قابل جایگزینی نیستند، لذا کشش آنها کمتر از ۱ است. از سوی دیگر، با توجه به کشش صادرات، نتایج نشان می‌دهد که شرط مارشال-لرنر مبنی بر اینکه مجموع کشش‌های صادرات و واردات از ۱ بزرگ‌تر باشند، در بخش صنعت ایران صادق است. لذا سیاست ارزی در بلندمدت موجب بهبود تراز تجاری در بخش صنعت ایران خواهد شد.

۱۰-۷. تاثیر نوسانات نرخ ارز اسمی در سطح زیربخش‌های صنعتی

در این بخش تاثیر تغییرات نرخ ارز بر متغیرهای کلیدی صنایع مختلف بررسی شده است و حساسیت این متغیرها به تغییرات نرخ ارز در چند طبقه (پایین، متوسط، بالا و خیلی بالا) دسته‌بندی شده است

و سعی می‌شود تا با استفاده از یافته‌های بخش‌های قبلی و نیز مقایسه همه حساسیت‌ها با هم به یک تحلیل کلی از واکنش صنایع مختلف به سیاست ارزی دست یافت. با بررسی جدول (۳-۱۰) در کنار سایر مطالبی که در بخش‌های قبلی بیان شد، می‌توان نتایج زیر را بیان نمود:

طبقه‌بندی صنایع براساس حساسیت قیمت به تغییرات نرخ ارز^۱

جدول (۳-۱۰) نشان‌دهنده طبقه‌بندی صنایع براساس حساسیت قیمت به تغییرات نرخ ارز است. همان‌طور که مشخص است، اکثر صنایع صادراتی در طبقه حساسیت پایین و متوسط قرار دارند و به غیر از صنایع تولید محصولات شیمیایی که در طبقه حساسیت بالا قرار می‌گیرد و همچنین صنایع تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی که در زمره صنایع با حساسیت خیلی بالا قرار دارند، قیمت در سایر صنایع صادراتی کشور عمدتاً حساسیت پایین و متوسطی به تغییرات نرخ ارز نشان می‌دهد. در سایر صنایع حساسیت به طور نسبی بالا است یا اصلاً حساسیتی وجود ندارد.

طبقه‌بندی صنایع براساس کشش صادرات به نرخ ارز^۲

همان‌طور که از بررسی صنایع در جدول (۳-۱۰) بر می‌آید، به جز صنعت تولید منسوجات، سایر صنایعی که در گروه حساسیت پایین (یعنی کشش کمتر از ۱) قرار گرفته‌اند از صنایع عمده صادراتی هستند. البته یک استثناء در این میان صنعت صادراتی «دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان» است که در زمره گروه صنایع با حساسیت نسبتاً بالا به تغییرات نرخ ارز قرار می‌گیرد. با این حال، حتی در بین صنایع با کشش صادراتی پایین نیز هیچ صنعتی که کشش صادراتی آن از ۵/۰ کمتر باشد، وجود ندارد. به طور مشخص، کمترین میزان کشش صادراتی در بین صنایع مذکور صنعت تولید منسوجات است که حساسیت کشش صادراتی آن ۵۵/۰ است که رقم پایینی نیست. این نشان می‌دهد که میزان صادرات در صنایع مختلف به سیاست ارزی حساسیت قابل توجهی دارند و این حساسیت به صورت افزایش میزان صادرات نمایان شده است.

از بررسی‌ها می‌توان چند نتیجه مهم گرفت:

۱. کشش صادرات نسبت به نرخ ارز در صنایع عمده و صادراتی از سایر صنایع پایین‌تر است. این

۱. در این طبقه‌بندی حساسیت پایین (بین ۰ تا ۰/۲)، حساسیت متوسط (بین ۰/۲ تا ۰/۴)، حساسیت بالا (۰/۴ تا ۰/۶) و حساسیت خیلی بالا (بالتر از ۰/۶) قرار دارد.

۲. صنایع را می‌توان براساس حساسیت صادرات به ازای ۱ درصد تغییر در نرخ ارز در سه طبقه حساسیت پایین (بین ۰ تا ۱)، حساسیت نسبتاً بالا (بین ۱ تا ۱/۵) و حساسیت بسیار بالا (بزرگتر از ۱/۵) طبقه‌بندی کرد.

نشان می‌دهد که اگر سبب صادراتی در بخش صنعت متنوع‌تر باشد، انتظار بر این است که سیاست ارزی بتواند صادرات صنعتی را بیش از پیش تحت تأثیر قرار دهد. در این بین صنعت «دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان» یک استثناء محسوب می‌شود که حساسیت نسبتاً بالایی به سیاست ارزی از خود نشان می‌دهد.

۲. کشش‌های محاسبه شده برای صادرات غیرنفتی هیچ‌یک از عدد ۵۵/۰ کمتر نیستند که رقم پایینی نیست. این نشان می‌دهد که صادرات غیرنفتی در ایران در مجموع به سیاست ارزی حساسیت نشان می‌دهد و این حساسیت در بین صنایع مختلف متفاوت است.

۳. بررسی کشش‌ها نشان می‌دهد که هر چه در بین صنایع از تولید محصولات اولیه و واسطه‌ای به سمت تولید محصولات نهایی و محصولات با ارزش افزوده بالاتر در طول زنجیره ارزش حرکت می‌کنیم، کشش‌پذیری نسبت به تغییرات نرخ ارز افزایش می‌یابد. به عنوان نمونه، صادرات در صنعت «تولید منسوجات» با کشش ۵۵/۰ کمترین میزان حساسیت به سیاست ارزی را از خود نشان می‌دهد، این درحالیست که حساسیت صادرات در صنعت «تولید پوشاک عمل آوردن و رنگ کردن پوست خزدار» به تغییرات نرخ ارز که در مراحل نهایی زنجیره نسبت به صنعت منسوجات قرار دارد، ۱/۲۲ است که در زمره صنایع با حساسیت نسبتاً بالا به سیاست ارزی قرار می‌گیرد. همچنین بیشترین حساسیت صادرات به سیاست ارزی مربوط به صنایع «تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی»، «تولید ابزار پزشکی، اپتیکی، ابزار دقیق و انواع ساعت» و «تولید ماشین آلات اداری و محاسباتی» است که جزء صنایع با ارزش افزوده بالایی قرار می‌گیرند که کالاهای نهایی تولید می‌کنند.

طبقه‌بندی صنایع بر اساس کشش واردات به نرخ ارز^۱

نکته جالب توجه این است که هیچ صنعتی در زمره صنایع با حساسیت واردات بسیار بالا (بزرگتر از ۱/۵) به نرخ ارز قرار نمی‌گیرد. همچنین جدول (۱۰-۳) نشان می‌دهد که اکثر صنایع بزرگ و صادراتی ما مانند صنایع محصولات شیمیایی، صنایع مواد غذایی و آشامیدنی، صنایع تولید فلزات اساسی، صنایع تولید سایر محصولات کانی غیرفلزی و همچنین صنایع بزرگ اما غیرصادراتی از جمله صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری، ترلر و نیم‌تریلر جزء صنایعی قرار دارند که واردات آنها به تغییرات نرخ ارز حساسیت بالایی نشان نمی‌دهد. در این میان واردات صنایع «دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف

۱. در این طبقه‌بندی حساسیت پایین (بین ۰ تا -۱) و حساسیت نسبتاً بالا (بین -۱ تا -۱/۵) قرار دارند.

و چمدان» بیشترین حساسیت را به نرخ ارز نشان می‌دهد. از بررسی ارقام کشش‌های محاسباتی واردات به نرخ ارز در صنایع مختلف می‌توان به نتایج زیر رسید:

۱. حساسیت واردات به تغییرات نرخ ارز در مقایسه با کشش‌های صادراتی پایین‌تر است و اکثر صنایع در زمره صناعی قرار دارند که واردات آنها حساسیت بالایی به تغییرات نرخ ارز ندارد. این نشان می‌دهد که در بسیاری از صنایع، کالای وارداتی به راحتی با کالای داخلی قابلیت جایگزینی و در نتیجه توان رقابت ندارد. در این میان صنعت «دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان» یک استثناء محسوب می‌شود.

۲. علی‌رغم اینکه حساسیت واردات به تغییرات نرخ ارز زیاد نیست، اما با این حال کمترین میزان حساسیت در بین صنایع ۵۴/۰ و در مورد صنعت فلزات اساسی است که رقم پایینی محسوب نمی‌شود. این نشان می‌دهد واردات به تغییرات نرخ ارز حساسیت نشان می‌دهد و سیاست ارزی واردات صنایع را نیز تحت تاثیر قرار خواهد داد.

۳. واردات در ۳ صنعت «تولید ماشین‌آلات اداری و محاسباتی» «تولید پوشاک، عمل آوردن و رنگ کردن پوست خردار» و «دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان» به تغییرات نرخ ارز حساسیت به نسبت بالایی نشان می‌دهد. هر سه این صنایع در زمره صناعی هستند که بخش عمده محصولات آنها به دست مصرف‌کننده نهایی می‌رسد و در انتهای زنجیره ارزش قرار می‌گیرند. لذا هر چه صنایع به بازار مصرف نهایی نزدیک‌تر باشند، حساسیت آنها به تغییرات نرخ ارز نیز بیشتر خواهد بود.

طبقه‌بندی صنایع بر اساس کشش تولید به نرخ ارز^۱

جدول (۱۰-۳) نشان می‌دهد که کشش تولید نسبت به نرخ ارز در برخی از صنایع منفی است، یعنی نه تنها افزایش نرخ ارز باعث افزایش ارزش افزوده در این صنایع نمی‌شود، بلکه حتی موجب کاهش آن نیز می‌شود. البته به جز صنعت تولید محصولات از توتون و تنباکو که حساسیت تولید در آن به نرخ ارز به شدت منفی است، سایر صنایعی که حساسیت منفی به نرخ ارز نشان داده‌اند، کشش بسیار ناچیزی در حدود صفر داشته‌اند. از سوی دیگر، اکثر صنایع در زمره گروه با حساسیت پایین (مثبت و کمتر از ۱) قرار می‌گیرند.

با بررسی کشش‌های تولید نسبت به نرخ ارز در صنایع مختلف می‌توان به نتایج زیر رسید:

۱. در این طبقه‌بندی حساسیت منفی (کمتر از ۰)، حساسیت پایین (بین ۰ تا ۱) و حساسیت نسبتاً بالا (بین ۱ تا ۵/۱) قرار دارند.

۱. در برخی از صنایع با افزایش نرخ ارز ارزش افزوده کاهش می‌یابد. مهمترین صنعت در این زمره صنعت «تولید محصولات از توتون و تنباکو سیگار» است که حساسیت قابل توجهی به نرخ ارز از خود نشان داده است. این می‌تواند به دلیل وابستگی تولید این صنعت به واردات مواد اولیه از خارج باشد. از سوی دیگر، سایر صنایعی که حساسیت منفی نشان داده‌اند با توجه به ارقام محاسباتی می‌توان حساسیت آنها به نرخ ارز را تقریباً صفر در نظر گرفت، به این معنا که ارزش افزوده در این صنایع عملاً حساسیتی به نرخ ارز ندارد.

۲. اکثر صنایع در گروه حساسیت مثبت اما پایین به نرخ ارز قرار می‌گیرند. نکته اینجا است که با محاسبات صورت گرفته می‌توان گفت که تولید در اکثر صنایع حساسیت مثبتی به سیاست ارزی از خود نشان می‌دهد. در بین صنایع عمده کشور، ارزش افزوده در «صنایع محصولات شیمیایی» و صنایع «تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی» حساسیت مثبت اما نسبتاً پایینی به تغییرات نرخ ارز نشان می‌دهد، اما برعکس در «صنایع مواد غذایی و آشامیدنی»، «تولید پوشاک، عمل آوردن و رنگ کردن پوست خزدار» و «تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم تریلر» حساسیت ارزش افزوده به تغییرات نرخ ارز به طور نسبی بالا است. بالاترین میزان حساسیت به تغییرات نرخ ارز مربوط به «تولید سایر وسایل حمل و نقل» است که حساسیت ارزش افزوده آن به نرخ ارز بیش از ۱ می‌باشد. در مجموع می‌توان گفت که ارزش افزوده در صنایع خودروسازی کشور با افزایش نرخ ارز بیش از سایر صنایع افزایش می‌یابد.

۳. در اینجا نیز حساسیت ارزش افزوده به تغییرات نرخ ارز در صنایعی که صادرات محور هستند، کمتر از صنایع دیگر می‌باشد. به طور مثال، حساسیت ارزش افزوده صنعت «دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان» به تغییرات نرخ ارز منفی و تقریباً صفر و سایر صنایع صادرات محور مانند صنایع شیمیایی، صنایع فلزات اساسی و صنایع تولید سایر کانی‌های غیرفلزی نسبتاً پایین بوده است. تنها مورد استثناء در این میان «صنایع مواد غذایی و آشامیدنی» است که حساسیت قابل توجهی به تغییرات نرخ ارز نشان می‌دهد.

طبقه‌بندی صنایع بر اساس کشش سرمایه‌گذاری به نرخ ارز^۱

براساس اطلاعات جدول (۱۰-۳)، در برخی از صنایع کشش سرمایه‌گذاری به تغییرات نرخ ارز منفی

۱. در این طبقه‌بندی حساسیت منفی (کمتر از ۰)، حساسیت پایین (بین ۰ تا ۱) و حساسیت بالا (بین ۱ تا ۱۰) قرار دارند.

است. این صنایع به ترتیب کشش سرمایه‌گذاری عبارتند از «تولید پوشاک، عمل آوردن و رنگ کردن پوست خردار»، «انتشار و چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده»، «تولید ابزار پزشکی، اپتیک، ابزار دقیق و انواع ساعت»، «تولید کاغذ و محصولات کاغذی»، «تولید مبلمان و مصنوعات»، و «تولید محصولات از توتون و تنباکو سیگار». به جز سه مورد آخر یعنی صنایع تولید کاغذ، صنایع مبلمان و تولید محصولات از توتون و تنباکو، که کشش آنها بسیار ناچیز و نزدیک به صفر است، در سه صنعت تولید پوشاک، انتشار و چاپ و تولید ابزار پزشکی نوسانات ارزی تاثیر منفی بر سرمایه‌گذاری در این صنایع دارد. احتمالاً وابستگی بالای این صنایع به تجهیزات وارداتی موجب این واکنش منفی شده است. جالب اینجا است که هیچ یک از این صنایع در زمره صنایع صادراتی و یا صنایع مهم تولید داخل نیستند. در مجموع با بررسی کشش‌های سرمایه‌گذاری به تغییرات نرخ ارز می‌توان به نتایج زیر دست یافت:

۱. در برخی از صنایع سیاست ارزی تاثیر منفی بر سرمایه‌گذاری داشته است. مهمترین این صنایع عبارتند از صنایع تولید پوشاک، صنایع انتشار و چاپ و تکثیر، و صنایع تولید ابزار پزشکی و اپتیک. وابستگی به تجهیزات وارداتی می‌تواند یکی از دلایل این واکنش منفی باشد، چرا که با افزایش نرخ ارز، هزینه تامین ماشین‌آلات و تجهیزات وارداتی افزایش یافته و در نتیجه در این صنایع سرمایه‌گذاری کاهش خواهد یافت. نکته مهم این است که هیچ یک از این صنایع در زمره صنایع مهم داخلی و صنایع عمده صادراتی کشور نیستند.

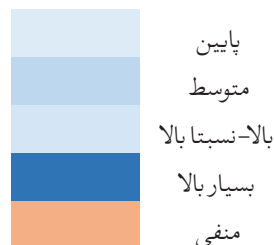
۲. بررسی کشش‌های سرمایه‌گذاری در صنایع عمده و نیز صنایع صادراتی نشان می‌دهد که بیشترین واکنش مثبت سرمایه‌گذاری به تغییرات نرخ ارز در صنایع بزرگ به ویژه صنایع شیمیایی و نیز صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری بوده است، که اولی از صنایع بزرگ و صادراتی و دومی نیز از صنایع عمده و بزرگ جایگزین واردات کشور هستند. در سایر صنایع عمده مانند صنایع فلزات اساسی و صنایع غذایی و آشامیدنی نیز وضعیت به این صورت است، به گونه‌ای که سرمایه‌گذاری در آنها با تغییرات نرخ ارز رابطه مثبتی دارد.

جدول (۱۰-۳): مقایسه یکپارچه واکنش متغیرهای کلیدی صنایع به تغییرات نرخ ارز

نام صنعت	قیمت	صادرات	واردات	تولید	سرمایه‌گذاری
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۰٫۱۰	پایین	۰٫۷۳	پایین	۰٫۴۷
تولید محصولات از توتون و تنباکو	پایین	بسیار بالا	۰٫۹۰	پایین	۰٫۸۶
سیگار	۰٫۱۶	پایین	۱٫۶۹	پایین	۰٫۰۲
تولید منسوجات	۰٫۵۴	بالا	۰٫۵۶	پایین	۰٫۷۰
				منفی	۰٫۳۶
				پایین	پایین

نام صنعت		قیمت		صادرات		واردات		تولید		سرمایه‌گذاری	
تولید پوشاک عمل آوردن و رنگ کردن پوست خردار		۰,۵۲	بالا	۱,۲۳	بالا	نسبتا بالا	-۱,۳۵	۰,۴۹	پایین	-۰,۸۷	منفی
دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان		۰,۳۸	متوسط	۱,۱۱	بالا	نسبتا بالا	-۱,۳۰	-۰,۰۶	منفی	۰,۱۸	پایین
تولید چوب و محصولات چوبی و چوب پنبه		۰,۴۹	بالا	۱,۵۸	بالا	بسیار بالا	-۰,۹۲	-۰,۰۵	منفی	۰,۰۴	پایین
تولید کاغذ و محصولات کاغذی		۰,۷۸	بالا	۱,۶۵	بالا	بسیار بالا	-۰,۸۳	۰,۰۵	پایین	-۰,۰۸	منفی
انتشار و چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده		۰,۱۸	پایین	۱,۴۳	بالا	نسبتا بالا	-۰,۸۸	۰,۰۶	پایین	-۰,۵۱	منفی
صنایع تولید ذغال سنگ- پالایشگاه‌های نفت		۰,۲۰	متوسط	۰,۵۸	پایین	پایین	-۰,۷۲	۰,۰۶	پایین	۰,۸۳	پایین
صنایع محصولات شیمیایی		۰,۴۸	بالا	۰,۵۶	پایین	پایین	-۰,۵۷	۰,۱۱	پایین	۱,۰۶	نسبتا بالا
تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی		۰,۶۶	بسیار بالا	۰,۹۴	پایین	پایین	-۰,۷۵	۰,۱۵	پایین	۰,۰۲	پایین
تولید سایر محصولات کانی غیر فلزی		۰,۳۳	متوسط	۰,۶۲	پایین	پایین	-۰,۶۰	۰,۲۶	پایین	۰,۲۶	پایین
تولید فلزات اساسی		۰,۲۵	متوسط	۰,۶۶	پایین	پایین	-۰,۵۴	۰,۲۱	پایین	۰,۵۷	پایین
تولید محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین آلات		۰,۴۷	بالا	۱,۰۰	بالا	نسبتا بالا	-۰,۷۲	۰,۱۷	پایین	۰,۰۱	پایین
تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده ...		۰,۴۹	بالا	۱,۱۹	بالا	نسبتا بالا	-۰,۶۸	۰,۲۱	پایین	۰,۰۹	پایین
تولید ماشین آلات اداری و محاسباتی		۰,۳۸	بالا	۲,۱۱	بالا	بسیار بالا	-۱,۰۰	۰,۴۰	پایین	۰,۹۵	پایین
ماشین آلات و دستگاه‌های مولد و انتقال برق		۰,۴۲	بالا	۱,۲۲	بالا	نسبتا بالا	-۰,۷۲	۰,۳۵	پایین	۰,۲۵	پایین
تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی		۰,۵۱	بالا	۱,۸۰	بالا	بسیار بالا	-۰,۸۶	۰,۱۱	پایین	۰,۰۵	پایین
تولید ابزار پزشکی، اپتیکی، ابزار دقیق و انواع ساعت		۰,۳۷	متوسط	۱,۷۶	بالا	بسیار بالا	-۰,۸۹	۰,۰۷	پایین	-۰,۱۲	منفی
تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم تریلر		۱,۰۴	بالا	۱,۰۶	بالا	نسبتا بالا	-۰,۵۸	۰,۷۰	پایین	۰,۹۷	پایین
تولید سایر وسایل حمل و نقل		۱,۰۶	بسیار بالا	۱,۳۸	بالا	نسبتا بالا	-۰,۸۳	۱,۰۵	نسبتا بالا	۰,۲۵	پایین

نام صنعت		قیمت		صادرات		واردات		تولید		سرمایه‌گذاری	
تولید مبلمان و مصنوعات		۰,۵۸	بالا	۱,۱۹	نسبتا بالا	-۰,۹۵	پایین	۰,۳۴	پایین	-۰,۰۴	منفی

ماخذ: طرح ارزیابی تاثیر تغییرات نرخ ارز بر تولید، سرمایه‌گذاری و تجارت صنعتی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (۱۳۹۶).

۱۰-۸. حساسیت به تغییرات نرخ ارز و ساختار صنعت

در بخش قبل حساسیت متغیرهای قیمت، صادرات، واردات، تولید و سرمایه‌گذاری به تغییرات نرخ ارز در سطوح مختلف بررسی و طبقه‌بندی شد. در این بخش به این پرسش پرداخته شده است که آیا می‌توان بین میزان حساسیت متغیرهای کلیدی بخش صنعت به نرخ ارز و ساختار بخش صنعت ارتباطی برقرار کرد. ابتدا متغیرهای ساختاری بخش صنعت به شرح زیر تعریف شده‌اند:

- **درجه باز بودن تجاری (Open):** نشان می‌دهد در صنعت مورد نظر سیاست‌های تجاری به چه صورت است. هرچه درجه باز بودن تجاری بیشتر باشد، بدان معنا است که صنعت مورد نظر از نظر تجاری کمتر حمایت شده و به میزان بیشتری در معرض رقابت خارجی است.
- **نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده (ITOY):** نشان می‌دهد که در صنعت مورد نظر به نسبت ارزش افزوده ایجاد شده، چقدر باید سرمایه‌گذاری شود. می‌توان گفت صنایعی که این نسبت در آنها بالاتر است، بطور نسبی صنایع سرمایه‌بری هستند.
- **نسبت هزینه واردات مواد اولیه خارجی به ارزش تولیدات (MIMPORT):** نشان می‌دهد که میزان وابستگی هر صنعت به نهاده‌های وارداتی چقدر است. هرچه در این نسبت بالاتر باشد، انتظار داریم که افزایش نرخ ارز هزینه‌های تولید را در این صنایع به میزان بیشتری افزایش دهد. با این حال افزایش هزینه‌ها لزوماً به معنای زیان دیدن از تغییرات نرخ ارز نیست، چرا که ممکن است فروش صنعت نیز به دلیل افزایش قدرت رقابت قیمتی ناشی از افزایش نرخ ارز بیشتر شود. در نتیجه اثر خالص نرخ ارز بر روی یک صنعت را نباید تنها با این متغیر سنجید.
- **رشد ارزش افزوده (GROWTH):** رشد ارزش افزوده معیاری کلی تراز وضعیت یک صنعت است.

از آنجا که معیار دقیقی از سودآوری صنایع در دسترس نداریم، لذا رشد ارزش افزوده را می‌توان به عنوان وضعیت کلی یک صنعت سنجید. به این معنا که هرچه قدر در یک صنعت ارزش افزوده بیشتر رشد کند، فروش و درآمد فعالان آن بیشتر شده و وضعیت اقتصادی در آن بهتر خواهد بود.

به منظور بررسی ارتباط بین این متغیرهای ساختاری و حساسیت متغیرهای کلیدی بخش صنعت به نرخ ارز می‌توان از تکنیک ضریب همبستگی و همچنین رگرسیون بهره برد. مزیت تکنیک رگرسیون این است که ضرایب هر متغیر ساختاری در آن از اثر سایر متغیرهای ساختاری خالص شده‌اند، اما این ویژگی در ضریب همبستگی وجود ندارد. با توجه به اینکه کشش‌های محاسباتی به ازای هر صنعت محاسبه شده است، لذا داده‌های مربوط به کشش‌ها ساختار مقطعی دارند. از این رو داده‌های مربوط به متغیرهای ساختاری نیز باید ساختاری مقطعی داشته باشند. از این رو از میانگین متغیرهای ساختاری طی دوره ۹۳-۱۳۷۴ استفاده شده است. با توجه به طول دوره زمانی، این میانگین‌ها به نوعی نشان‌دهنده ویژگی بلندمدت هر یک از صنایع نیز می‌باشند، که دقیقاً امری است که از یک متغیر نماینده ساختار، انتظار می‌رود. به عنوان مثال، اگر متوسط درجه باز بودن تجاری یک صنعت طی این دوره بالاتر باشد، می‌توان نتیجه گرفت که آن صنعت به میزان بیشتری در معرض رقابت خارجی بوده است.

اگر E_{ji} نشانگر حساسیت یکی از متغیرهای کلیدی (متغیر زام که عبارتند از قیمت، صادرات، واردات، تولید و سرمایه‌گذاری) به تغییرات نرخ ارز باشد، در این صورت می‌توان معادله کلی رگرسیونی را که در ادامه برای بررسی ارتباط بین ساختار صنایع با کشش‌های محاسبه شده برآورد شده است را به صورت زیر تعریف کرد:

(۱-۱۰)

$$E_{ji} = \beta_0 + \beta_1 OPEN_i + \beta_2 ITOY_i + \beta_3 MIMPORT_i + \beta_4 GROWTH_i + u_i$$

که در این رگرسیون اندیس i نشانگر صنعت i ام ($i=1, 2, \dots, 22$)، ها نشانگر پارامترهای رگرسیون و نیز نمایانگر جمله خطای تصادفی رگرسیون می‌باشد. با توجه به اینکه قبلاً حساسیت ۵ متغیر کلیدی (قیمت، صادرات، واردات، تولید و سرمایه‌گذاری) را نسبت به نرخ ارز برای ۲۲ زیربخش صنعتی برآورد کرده‌ایم، بنابراین ۵ رگرسیون مقطعی خواهیم داشت که نتایج آنها در جدول (۱۰-۴) ارائه شده است.

جدول (۴-۱۰): نتایج برآورد رگرسیون‌های مقطعی بین کشش‌های ارزی و متغیرهای ساختاری بخش صنعت

Dependent Variable		Intercept	OPEN	MIMPORT	ITOY	GROWTH	R-squared
Price Elasticity	Coefficient	۰٫۴۵۳۴۹۸	-۰٫۰۴۲۰۹	۰٫۹۹۵۸۴۶	-۰٫۵۲۲۲۶	۰٫۰۰۷۲۰۲	۰٫۱۲۷۴۱۷
	.Prob	۰٫۰۵۸۵	۰٫۳۰۷۷	۰٫۴۱۰۵	۰٫۶۸۷۳	۰٫۵۳۵	
Export Elasticity	Coefficient	۰٫۷۵۳۴۳۵	۰٫۱۳۴۲۲۸	۳٫۱۰۳۲۶۷	-۰٫۳۷۳۹۸	-۰٫۰۱۴۷۶	۰٫۵۹۸۷۳۶
	.Prob	۰٫۰۱۴۲	۰٫۰۱۴۶	۰٫۰۴۸	۰٫۸۱۵	۰٫۳۰۷۵	
Import Elasticity	Coefficient	-۱٫۰۴۹۴۹	-۰٫۰۴۴۷	-۰٫۹۷۶۲۵	۱٫۷۹۱۸۶۷	۰٫۰۲۲۷۴۱	۰٫۴۹۹۸۶۹
	.Prob	۰٫۰۰۰۰	۰٫۱۰۱۸	۰٫۲۱۷۵	۰٫۰۴۴	۰٫۰۰۶۶	
Output Elasticity	Coefficient	۰٫۶۰۶۸۱۸	-۰٫۰۶۹۶۹	-۰٫۳۳۵۰۳	-۳٫۲۱۵۹	۰٫۰۲۵۹۸۸	۰٫۳۳۸۱۷۵
	.Prob	۰٫۰۴۲۳	۰٫۱۷۶۹	۰٫۸۲۱۱	۰٫۰۵۷۲	۰٫۰۸۱۹	
Investment Elasticity	Coefficient	-۰٫۰۲۷۷۷	-۰٫۰۱۱۶۸	-۴٫۲۱۲۳۹	۱٫۵۶۳۳۷۲	۰٫۰۶۸۵۶۱	۰٫۵۳۵۳۱۸
	.Prob	۰٫۹۲۹۹	۰٫۸۳۶۳	۰٫۰۲	۰٫۳۹۰۴	۰٫۰۰۰۴	

ماخذ: طرح ارزیابی تأثیر تغییرات نرخ ارز بر تولید، سرمایه‌گذاری و تجارت صنعتی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (۱۳۹۶).

با بررسی جدول (۴-۱۰) می‌توان به نتایج زیر دست یافت:

- بین حساسیت قیمت به تغییرات نرخ ارز و متغیرهای ساختاری رابطه معناداری مشاهده نمی‌شود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که تأثیرات نرخ ارز بر قیمت تولیدکننده در بخش صنعت به عوامل دیگری بستگی دارد که خارج از مواردی است که در رگرسیون‌های بالا در نظر گرفته شده است. نکته جالب توجه این است که حتی بین میزان وابستگی به واردات مواد اولیه خارجی (MIMPORT) و حساسیت قیمت به نرخ ارز نیز رابطه معناداری مشاهده نمی‌شود. بنابراین تصور رایجی که ممکن است در ابتدا ممکن است به ذهن خطور کند مبنی بر اینکه هر چه وابستگی به واردات در یک صنعت بیشتر باشد، قیمت در آن صنعت به تغییرات نرخ ارز حساسیت بیشتری دارد، تأیید نمی‌شود.
- بین حساسیت صادرات به نرخ ارز و درجه باز بودن تجاری صنعت رابطه مثبت وجود دارد. این بدان معنا است که سیاست ارزی در صناعی که به میزان بیشتری در معرض رقابت خارجی هستند، موثرتر می‌باشد. از سوی دیگر، بین حساسیت صادرات به نرخ ارز و میزان وابستگی به واردات نیز رابطه مثبت و معناداری برقرار شده است. این بدان معنا است که صادرات در صناعی که وابستگی بیشتری به واردات دارند، به تغییرات نرخ ارز حساسیت بیشتری نشان می‌دهد.

- حساسیت واردات به نرخ ارز در صناعی که رشد بالاتری در بلندمدت داشته‌اند و همچنین صناعی که سرمایه‌بری بیشتری داشته‌اند، بالاتر بوده است. اگر حساسیت واردات به نرخ ارز را بتوان به عنوان درجه جایگزین‌پذیری واردات کالاهای رقیب خارجی در مقابل کالاهای داخلی تفسیر کرد، در این صورت می‌توان گفت صناعی که رشد بالاتری را تجربه نموده‌اند و نیز صناعی که به نسبت ارزش افزوده خلق شده، سرمایه‌گذاری بالاتری داشته‌اند (و به طور طبیعی رشد بالاتری را نیز دارا بوده‌اند)، توان رقابت بیشتری در مقابل کالاهای مشابه خارجی داشته‌اند.
- بین حساسیت تولید به تغییرات نرخ ارز و نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده رابطه منفی (در سطح احتمال خطای نوع اول ۱۰ درصد) برقرار شده است که نشان می‌دهد تولید در صناعی که سرمایه‌بری بیشتری دارند، به نرخ ارز حساسیت پایین‌تری از خود نشان می‌دهد. همچنین، نتایج نشان می‌دهد (در سطح احتمال خطای نوع اول ۱۰ درصد) هرچه رشد در یک صنعت بالاتر باشد، تولید در آن صنعت حساسیت بیشتری به تغییرات نرخ ارز نشان می‌دهد، به این معنا که با افزایش نرخ ارز میزان تولید بیشتر از صنایع با رشد پایین افزایش می‌یابد.
- نتایج نشان می‌دهند که حساسیت سرمایه‌گذاری به تغییرات نرخ ارز در صناعی که وابستگی بیشتری به مواد اولیه وارداتی دارند، کمتر است. به بیان دیگر، با افزایش نرخ ارز سرمایه‌گذاری در این صنایع کمتر از سایر صنایع افزایش می‌یابد. از سوی دیگر در صناعی که رشد بالاتری دارند، با افزایش نرخ ارز میزان سرمایه‌گذاری بیش از سایر صنایع افزایش می‌یابد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل دهم

از آنجا که، سیاست ارزی مناسب در کنار سایر سیاست‌های صنعتی یکی از عناصر مهم توسعه صنعتی است، پرهیز از قیمت‌گذاری مصنوعی نرخ ارز و تعهد به حفظ نرخ ارز رقابتی بر اساس حفظ قدرت رقابت محصولات ضروری می‌باشد. در ایران طی دوره مورد مطالعه (۱۳۷۴-۱۳۹۴) شاخص قیمت صنایع با افزایش نرخ ارز به یک میزان افزایش نمی‌یابد و اثر اشاعه‌ای نرخ ارز در ایران ناقص است. البته وابستگی به تجهیزات مصرفی و سرمایه‌ای وارداتی و همچنین سیاست قیمت‌گذاری دولتی که در قیمت‌ها چسبندگی ایجاد می‌کند نیز در تفاوت واکنش قیمت‌ها در صنایع مختلف به تغییرات نرخ ارز نقش مهمی دارند. با این حال به طور مشخص در صنعت خودرو قیمت‌ها به صورت یک به یک با افزایش نرخ ارز افزایش می‌یابند. عوامل مختلفی را می‌توان در این میان در نظر گرفت که مهمترین آن این است که صنعت خودرو نسبت به رقابت خارجی بسته‌تر است.

صادرات، سرمایه‌گذاری و تولید در کل بخش صنعت با افزایش نرخ ارز حقیقی رابطه مثبت و معناداری دارند و واردات رابطه منفی با نرخ ارز حقیقی دارد. از اینرو، سیاست تثبیت نرخ ارز اسمی اثرات منفی بر متغیرهای صادرات، تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی خواهد داشت و واردات صنعتی را افزایش می‌دهد. به نظر می‌رسد که سیاست مناسب، تثبیت نرخ ارز حقیقی است.

صادرات غیرنفتی در ایران در مجموع به سیاست ارزی حساسیت نشان می‌دهد و کشش‌های محاسبه شده برای صادرات غیرنفتی در هیچ‌یک از صنایع مختلف از عدد ۰/۵۵ کمتر نیستند و این حساسیت در بین صنایع مختلف متفاوت است، به طوریکه کشش صادرات نسبت به نرخ ارز در صنایع عمده و صادراتی از سایر صنایع پایین‌تر است. بنابراین، اگر سبب صادراتی در بخش صنعت متنوع‌تر باشد، انتظار بر این است که سیاست ارزی بتواند صادرات صنعتی را بیش از پیش تحت تأثیر قرار دهد. هر چه در بین صنایع از تولید محصولات اولیه و واسطه‌ای به سمت تولید محصولات نهایی و محصولات با ارزش افزوده بالاتر در طول زنجیره ارزش حرکت می‌کنیم، کشش‌پذیری صادرات نسبت به تغییرات نرخ ارز افزایش می‌یابد. حساسیت واردات به تغییرات نرخ ارز در اکثر صنایع در مقایسه با کشش‌های صادراتی پایین‌تر است. مویده آن است که در بسیاری از صنایع کالای وارداتی به راحتی با کالای داخلی قابلیت جایگزینی و در نتیجه توان رقابت ندارد. هر چه صنایع به بازار مصرف نهایی نزدیک‌تر باشند، حساسیت واردات آنها به تغییرات نرخ ارز نیز بیشتر خواهد بود.

در بین صنایع عمده جایگزین واردات، صنایع تولید وسایل نقلیه به طور کلی حساسیت زیادی به تغییرات نرخ ارز دارند. این حساسیت در خصوص قیمت و نیز صادرات نیز به وضوح برقرار است. حساسیت تولید و سرمایه‌گذاری به تغییرات نرخ ارز در برخی از صنایع منفی بوده است، به‌ویژه در صنایع تولید

محصولات از توتون و تنباکو و همچنین منسوجات. این حساسیت منفی را می‌توان ناشی از افزایش هزینه تامین تجهیزات سرمایه‌ای و همچنین به دلیل وابستگی بالا به نهاده‌های وارداتی دانست.

بیشترین واکنش مثبت سرمایه‌گذاری به تغییرات نرخ ارز در صنایع بزرگ به‌ویژه صنایع شیمیایی و نیز صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری بوده است که اولی از صنایع بزرگ و صادراتی و دومی نیز از صنایع عمده و بزرگ جایگزین واردات کشور هستند. در سایر صنایع عمده مانند صنایع فلزات اساسی و صنایع غذایی و آشامیدنی نیز وضعیت به این صورت است، به گونه‌ای که سرمایه‌گذاری در آنها با تغییرات نرخ ارز رابطه مثبتی دارد.

حساسیت ارزش افزوده به تغییرات نرخ ارز در صناعی که صادرات محور هستند، کمتر از صنایع دیگر می‌باشد. استثناء در این میان «صنایع مواد غذایی و آشامیدنی» است که حساسیت قابل توجهی به تغییرات نرخ ارز دارند. بین میزان وابستگی به واردات مواد اولیه خارجی و حساسیت قیمت به نرخ ارز نیز رابطه معناداری وجود ندارد. بنابراین تصور رایج مبنی بر اینکه هر چه وابستگی به واردات در یک صنعت بیشتر باشد، قیمت در آن صنعت به تغییرات نرخ ارز حساسیت بیشتری دارد، تایید نمی‌شود.

فصل یازدهم

عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت
در یک نگاه

۱۱-۱. وضعیت شاخص‌ها و روندهای حاکم بر بخش صنعت معدن و تجارت

۱۱-۱-۱ وضعیت شاخص‌های بین‌المللی

در سال ۱۳۹۶ اقتصاد جهانی از رشد مثبتی در شاخص‌های تولید ناخالص، درآمد سرانه و تجارت خارجی برخوردار شد. اقتصاد ایران نیز توانست رشد مثبتی در شاخص‌های تولید ناخالص، درآمد سرانه و تجارت خارجی، بواسطه شرایط پس از برجام و رفع برخی تحریم‌ها تجربه کند، اگرچه وضعیت رشد شاخص‌های اقتصادی در مقایسه با اهداف مندرج در قانون برنامه ششم فاصله نشان می‌دهد. ازسوی دیگر، با وجود بهبود نسبی شاخص‌های کلان اقتصادی و تجاری بواسطه تولید ناخالص داخلی ۴۳۱ میلیارد دلاری (سهم ۵۴/۰ درصدی و رتبه ۲۷ جهانی)، درآمد سرانه ۵،۳۰۴ دلاری (رتبه ۹۷ جهانی)، تورم ۹/۹ درصدی (رتبه ۲۲ جهانی)، سهم ۵۲/۰ درصدی از صادرات جهانی، افزایش نوسانات نرخ ارز در اواخر سال ۱۳۹۵ و گسترش فضای عدم اطمینان ناشی از آن، آثار بازدارنده‌ای بوضعیت این قبیل از شاخص‌ها داشت. بعلاوه، گمانه‌زنی‌ها در خصوص تصمیم ایالات متحده آمریکا برای خروج از برجام، موجب ایجاد چشم‌اندازی نامطمئن برای وضعیت شاخص‌های اقتصادی ایران شد. ضمن آنکه این شرایط می‌تواند به‌عنوان مانعی جدی پیش‌روی جذب سرمایه‌گذاری خارجی و همچنین انتقال فناوری با تاکید بر بخش صنعت ایران تلقی شود.

در سال ۱۳۹۶ وضعیت ایران از نقطه نظر شاخص‌های رقابت‌پذیری و نوآوری جهانی بهبود یافت اما در زمینه شاخص‌های سهولت کسب‌وکار و آزادی اقتصادی با تنزل رتبه مواجه بود. بهبود محیط کلان اقتصادی، زیرساخت‌ها، افزایش نرخ کارایی و نوآوری، افزایش خروجی‌های خلاق و دانش و فناوری از مهمترین دلایل بهبود شاخص‌های محیطی فوق‌الاشاره بودند. این در حالی است که در این سال، پرداخت مالیات‌ها و الزام قراردادها بیشترین تنزل رتبه در شاخص سهولت کسب‌وکار را داشته‌اند. در شاخص آزادی اقتصادی بیشترین تنزل رتبه در اثربخشی قضایی، سلامت مالی، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی تجاری به‌وقوع پیوست.

۱۱-۲. رشد ارزش افزوده زیرگروه‌های صنعتی و تجاری و رشد اقتصادی

بررسی رشد اقتصادی (بدون نفت) نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۶ برخلاف سال‌های قبل، بخش عمده رشد اقتصادی مرهون بخش غیرنفتی است، چرا که رشد تولید ناخالص داخلی (بدون نفت) از رشد کل تولید ناخالص داخلی بیشتر و معادل ۴٫۳ درصد برآورد شده است. اگرچه پس از اجرای برجام و با توجه به تکمیل شدن ظرفیت‌های خالی تولید در دو سال اخیر، همانطور که انتظار می‌رفت رشد اقتصادی چشمگیر ۱۲٫۲ درصدی سال ۱۳۹۵ تداوم نیافت و در سال ۱۳۹۶ به ۳٫۷ درصد رسید. ارزش افزوده گروه صنعت نیز به علت کاهش نرخ رشد صادرات میعانات گازی و فرآورده‌های پالایشگاهی نسبت به سال قبل با کاهش نرخ رشد به میزان ۱۹٫۴ درصد مواجه شده است و با توجه به نوسان نرخ ارز، تنگناهای تأمین نقدینگی و مواد اولیه، فرسودگی ماشین‌آلات و فناوری تولید، نرخ بهره‌وری پایین و هزینه‌های سربار بالا و تنگناهای جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، رشد قابل توجهی برای آن در سال‌های آینده نمی‌توان متصور شد. سهم گروه صنعت از رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۶ تنها ۰٫۷ واحد درصد بوده است. نکته قابل توجه در بررسی سهم ارزش افزوده فعالیت‌های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ تغییر قابل توجه سهم فعالیت‌های ساختمانی از ارزش افزوده تولید ناخالص داخلی کل است؛ بطوریکه پس از چندین دوره متوالی که فعالیت‌های ساختمانی به عنوان یکی از عوامل کاهنده در رشد اقتصادی نقش داشت سرانجام در سال ۱۳۹۶ سهم ۰٫۰۹ واحد درصدی از رشد اقتصادی را به خود اختصاص داد. هم‌زمان با مثبت شدن رشد ارزش افزوده ساختمان، به دلیل وجود پیوندهای پیشین و پسین این بخش با گروه خدمات، رشد این گروه نیز تحت تأثیر قرار گرفت. افزایش قابل توجه سهم از رشد فعالیت‌های مربوط به "مستغلات و کرایه" گواه آشکاری از اثرگذار بودن رشد ارزش افزوده ساختمان بر فعالیت‌های گروه خدمات است.

بعلاوه در سال ۱۳۹۶ رشد واردات به میزان قابل توجهی بیش‌تر از رشد صادرات بوده است، لذا نرخ رشد خالص صادرات کالاها و خدمات مجدداً مانند سال ۱۳۹۲ منفی شده است. این در حالی اتفاق افتاده که نرخ ارز در نیمه دوم سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی را تجربه کرده بود. در شرایط عادی انتظار می‌رود با افزایش نرخ ارز، صادرات به‌طور نسبی رشد بیشتری را نسبت به واردات تجربه کند. اما این مسأله در شرایط بازگشت تحریم‌ها کم‌تر مورد انتظار خواهد بود.

۱۱-۳. سرمایه‌گذاری صنعتی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

رشد تشکیل سرمایه ثابت، بعد از گذر از ارقام منفی سال‌های ۹۴ و ۹۵، در پایان سال ۹۶ مثبت شد. افزایش سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان که مصرف‌کننده عمده محصولات صنعتی کشور است،

موجب شد نرخ رشد تشکیل سرمایه در ساختمان در سال ۱۳۹۶ به ۳٫۲ درصد برسد. همچنین افزایش هم‌زمان واردات کالاهای سرمایه‌ای و ماشین‌آلات از محل رشد تولید ناخالص داخلی در سال‌های اخیر موجب افزایش نرخ رشد تشکیل سرمایه در بخش ماشین‌آلات شد، بویژه که بهبود قیمت نفت در سال ۱۳۹۶ توانایی واردات کالاهای سرمایه‌ای و ماشین‌آلات را افزایش داد. شایان ذکر است اگرچه در سال ۱۳۹۶ حوزه ساختمان به دلیل افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی وارد فاز رونق شده است، اما نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید با کاهش مواجه شده و به ۷٫۷ درصد رسیده است. بعلاوه، مقایسه تغییرات رشد سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ماشین‌آلات و بخش ساختمان در سال ۱۳۹۶ کاملاً خلاف جهت هم بوده؛ بطوریکه رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ماشین‌آلات در سال ۱۳۹۶ از ۱- درصد به مثبت ۴٫۵ درصد افزایش یافته است، اما در مقابل رشد سرمایه‌گذاری خصوصی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ماشین‌آلات از ۶٫۵ درصد به ۲٫۲ درصد کاهش یافته است. در توضیح این مطلب می‌توان گفت در بخش دولتی افزایش رشد تشکیل سرمایه در بخش ماشین‌آلات ناشی از افزایش هم‌زمان واردات کالاهای سرمایه‌ای و ماشین‌آلات از محل تولید بوده است، اما در بخش خصوصی روند افزایشی قیمت‌ها در بخش ساختمان منجر به جذابیت این بخش برای سرمایه‌گذاری و در نتیجه افزایش رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان شده است.

در سال ۱۳۹۶ پروانه‌های بهره‌برداری صادره صنعتی از نظر تعداد با رشد ۳٫۳ درصدی، از نظر میزان سرمایه رشد ۰٫۵ درصدی و از نقطه نظر اشتغال با رشد ۱۶ درصدی مواجه شدند. که این امر ناشی از رشد سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری صادره در رشته فعالیت‌های کاربر بوده است. در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۲/۸ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی در رشته فعالیت‌های صنعتی مصوب شده است که «وسایل نقلیه موتوری با سهم ۲۸ درصدی» و «ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی با رشد ۲۵٫۲ درصدی» بالاترین سهم از سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص داده‌اند. ارزیابی وضعیت صنایع فناورانه و دانش‌بنیان نیز نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ رشد نسبی در توسعه محصولات فناورانه ایجاد شده است. براساس شاخص‌های جهانی، رتبه ایران در شاخص‌های نوآوری جهانی، رقابت‌پذیری صنعتی و رقابت‌پذیری جهانی از منظر فناوری بهبود یافته است. همچنین ثبت شرکت‌های دانش‌بنیان صنعتی نیز نسبت به سال گذشته افزایش ۶۶٫۴ داشته است. تعداد پروانه‌های تحقیق و توسعه صادره رشد ۵۲ درصدی و تعداد واحدهای صنایع پیشرفته تایید شده نیز رشد ۴۰ درصدی نسبت به سال قبل داشته‌اند. با توجه به گشایش‌های ایجاد شده در سال ۱۳۹۶ و انعقاد قراردادهای بین‌المللی همکاری مشترک، توسعه فناوری در صنایع کشور روند مثبتی را در سال ۱۳۹۶ تجربه کرده است. با این وجود در زمینه تولید و صادرات

محصولات فناورانه تغییر محسوسی ایجاد نشده است و سهم این محصولات از ارزش افزوده صنعتی و صادرات محصولات صنعتی پایین تر از اهداف تعیین شده است.

۱۱-۴. ترکیب رشد کارگاه‌های صنعتی و روند حاکم بر آن

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سال ۱۳۹۶ رشد ۵٫۹ درصدی را تجربه کرد و ۳ رشته فعالیت «تولید سایر وسایل حمل و نقل ۲۰٫۳ درصد»، «تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری ۱۹٫۵ درصد»، و «تولید وسایل نقلیه موتوری ۱۱٫۳ درصد» بیشترین رشد را داشته‌اند. نکته حائز اهمیت در این بخش حضور رشته فعالیت‌های پیمشان «محصولات شیمیایی ۵٫۲ درصد»، «فلزات اساسی ۳٫۸ درصدی» و «صنایع پالایشگاهی ۱٫۲ درصدی» در گروه صنایع دارای رشد کمتر از شاخص کل بوده است. تولید محصولات صنعتی در سال ۱۳۹۶ متأثر از عوامل مختلفی بود که مهمترین آنها عبارت از بهره‌برداری طرح‌های در دست اجرا، تغییر روند صادرات و اندازه بازار (داخلی و خارجی) و سهولت واردات مواد اولیه است. از جمله آنکه، اضافه شدن ظرفیت ۳۰۰ هزار تنی تولید کاغذ بسته‌بندی و ایجاد عوارض ۱۰۰ درصدی برای صادرات کاغذ باطله موجب افزایش تولید کارتن در کشور شده است. افزایش تولید شرکت کمباین سازی ایران و سهل تر شدن واردات قطعات تولید این محصول موجب رشد تولید آن در سال ۱۳۹۶ بوده است. رشد ۱۹ درصدی پروانه‌های بهره‌برداری تولید کاغذ و افزایش ۶۰۰ هزار تنی ظرفیت ۴ واحد تولیدی دوده ۲۴٫۴ منجر به رشد مثبت تولید در این دوره شده است. تعطیلی خط تولید اکریلیک کارخانه پلی اکریل (تنها کارخانه تولیدکننده الیاف اکریلیک)؛ دشواری تامین مواد اولیه نئوپان خصوصا در تامین چوب مورد نیاز همراه با فرسودگی ماشین‌آلات و کاهش تقاضا ناشی از فشار کالای جانشین (MDF)؛ قاچاق گسترده تلویزیون به کشور از طریق مرزهای غربی همراستا با کاهش واردات مواد اولیه مورد نیاز برای تولید این محصول؛ تعمیرات و تغییر سیستم کوره‌های فعلی تولید کاتد مس به سیستم فلش و نوسانات بازار شیشه از جمله مهم‌ترین علل کاهش تولید در صنایع نامبرده می‌باشند.

از نقطه نظر روند حاکم بر تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور طی دوره ۹۶-۱۳۹۱ در میان تولید محصولات صنعتی منتخب، بیشترین متوسط رشد دوره مربوط به تولید «کامیون کشنده ۱۵۱٫۲ درصد» و «نخ سیستم پنبه‌ای و ترکیبی الیاف مصنوعی ۴۳٫۱ درصد»، «تولید چرم ۴۰٫۲ درصد»، «کمباین ۳۹٫۲ درصد» و «اتوبوس و مینی‌بوس ۳۳٫۱ درصد» در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. افزایش ۲۵۰ درصدی واردات لینتر پنبه در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ دلیل اصلی افزایش تولید نخ سیستم پنبه‌ای و ترکیبی الیاف مصنوعی بوده است. رفع تحریم‌ها همراه با اجرای طرح نوسازی کامیون و کشنده موجب افزایش

تقاضا و تولید کامیون و کشنده در کشور طی دوره مورد بررسی شد. طی این دوره بیشترین کاهش تولید مربوط به «الیاف اکریلیک ۵۹- درصد» به دلیل تعطیلی خط تولید و «کولرآبی ۱۱٫۶ درصد» به دلیل کاهش صادرات بوده است.

۱۱-۵. تأمین مالی بخش صنعت و معدن

۱۱-۵-۱. نظام بانکی

بر اساس آخرین اطلاعات موجود، میزان تسهیلات پرداختی بانک‌ها در سال ۱۳۹۶ به بخش‌های اقتصادی معادل ۶۱۳۹/۱ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با سال قبل رشدی در حدود ۱۲ درصد را تجربه کرده است. از این میزان تسهیلات اعطایی در سال ۱۳۹۶، بخش صنعت و معدن حدود ۱۷۴۲/۲ هزار میلیارد ریال را به خود اختصاص داده که در مقایسه با سال قبل حدود ۸/۳ درصد رشد داشته است. با این حال، از آنجاکه رویکرد انبساط اعتباری رویکرد عمومی بود، سهم بخش صنعت و معدن از کل تسهیلات اعطایی نظام بانکی در حدود ۱ درصد نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش یافت؛ ضمن آنکه تسهیلات بانک صنعت و معدن به عنوان بانک تخصصی این بخش، به علت محدودیت‌های منابع، کاهش بسیار چشمگیری (۱۷/۷- درصدی) را تجربه کرد. با این حال، به دلیل رشد ۱۶/۹ درصدی سپرده‌های این بانک (که عمدتاً ناشی از عاملیت وجوه صندوق توسعه ملی و نیز مشارکت در طرح رونق تولید بود) بانک یاد شده در تأمین مالی سرمایه در گردش واحدهای تولیدی کوچک و متوسط مشارکت مؤثری داشت. همچنین در این سال، تسهیلات ریالی صندوق توسعه ملی جهت تحریک سرمایه‌گذاری بخش صنعت و معدن با رشد ۸۸/۱ درصدی مواجه شد که عمدتاً معطوف به صنایع پتروشیمی و فلزات اساسی بود. تسهیلات ارزی این صندوق نیز با اولویت طرح‌های پتروشیمی، فولادی، سیمان، کاشی، سنگ و صنایع مشابه اعطا شد. در سال ۱۳۹۶ در قالب طرح رونق تولید مطابق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به حدود ۲۸۲۶۷ واحد تولیدی کوچک و متوسط و طرح نیمه‌تمام، مجموعاً حدود ۱۹۵ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شد. در کنار اعطای تسهیلات بانکی، حمایت‌های ضمانتی از این صنایع نیز صورت گرفت. در ارتباط با تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت توجه به چند نکته ضروری است: اول آنکه عمده تأمین مالی این بخش بانک محور است و بورس سهم جدی در آن ندارد؛ دوم آنکه سهم عمده تسهیلات صندوق توسعه ملی به صنایع منبع‌محور موجود اختصاص می‌یابد. بنابراین، توجه به افزایش سهم صنایع با ارزش افزوده بالا و صادرات با پیچیدگی بیشتر، ضروری است.

۱۱-۵-۲. وضعیت صنایع کارخانه‌ای در بورس اوراق بهادار

بورس

شاخص صنعت در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال قبل با افزایش ۲۹/۸ درصدی مواجه شد؛ به طوری که از رقم ۶۶۳۴۲ واحدی در اوایل سال ۱۳۹۶، به سطح ۸۶۰۸۲ واحدی در پایان این سال رسید. همچنین شاخص کل بورس اوراق بهادار در پایان اسفند سال ۱۳۹۶ به ۹۶۲۹۰ واحد رسید که در مقایسه با ابتدای سال رشد قیمت ۲۴/۳ درصدی را تجربه کرد. تحولات در عرصه بین‌الملل به ویژه انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا و اقدامات مجلس نمایندگان آمریکا در تصویب تحریم‌های جدید علیه ایران که افزایش نرخ دلار و سایر ارزها را به دنبال داشت، اعلام سیاست‌های بانک مرکزی برای مدیریت بازار ارز، ابلاغ نسخه جدید دولت برای تامین مالی بنگاه‌های تولیدی، موافقت دولت با انتشار اوراق ۴ هزار میلیارد ریالی در بورس انرژی، مخالفت بانک مرکزی با اخذ مالیات از سود سپرده‌های بانکی، تصویب افزایش قیمت خودرو در شورای رقابت و کاهش نرخ سود بانکی به کمتر از ۱۵ درصد از جمله مهم‌ترین رویدادهای تاثیرگذار بر بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۶ بوده است.

در سال ۱۳۹۶ پنج صنعت فلزات اساسی، محصولات شیمیایی، خودرو و ساخت قطعات، فرآورده‌های نفتی و استخراج کانی‌های فلزی به ترتیب با سهم ۱۶/۹، ۱۱/۸، ۱۱/۲، ۷/۸ و ۷/۶ درصد بیشترین سهم از ارزش معاملات بورس اوراق بهادار را به خود اختصاص دادند. در واقع پنج صنعت نامبرده مجموعاً ۵۵/۳ درصد از کل ارزش معاملات بورس را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص دادند.

صرفنظر از سهم بازاری این صنایع، در طی چند سال اخیر، تغییرات شاخص صنعت در بازار بورس نیز در حد زیادی به نوسانات شاخص قیمت این صنایع وابسته است. بررسی شاخص صنایع مهم بورسی در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد، شاخص قیمت فلزات اساسی افزایش بازدهی حدود ۷۳ درصدی را داشته که عمدتاً ناشی از افزایش قیمت جهانی بوده است. علاوه بر این نسبت P/E صنعت فلزات اساسی در سال ۱۳۹۶ نیز با کاهش حدود ۲۳/۲ درصدی روبرو شد. نسبت P/E در این صنعت از متوسط کل بازار سرمایه بیشتر بوده است و تا حدی می‌تواند بیانگر آن باشد که سرمایه‌گذاران تمایل بالایی برای سرمایه‌گذاری در صنعت فلزات اساسی (در مقایسه با کل بورس) داشته‌اند. به علاوه، شاخص سودآوری صنعت فلزات اساسی شامل متوسط EPS و متوسط DPS در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۱۸۹ و ۶۸ درصد رشد داشتند؛ این امر بیانگر ظرفیت مناسب منابع درونی صنعت فلزات اساسی در تأمین مالی خود است.

شاخص صنعت محصولات شیمیایی نیز در سال ۱۳۹۶ از میزان تقریبی ۴۷۱۱ واحد به حدود ۶۲۱۲ واحد افزایش داشته که بازدهی حدود ۳۱/۹ درصدی را به ثبت رسانده است که عمدتاً ناشی از افزایش

جهانی قیمت نفت و افزایش نرخ ارز بوده است. نسبت P/E صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۶ در قیاس با سال ۱۳۹۵ چندان تغییر نکرده است (نرخ رشد ۳/۴ درصد)؛ با این حال متوسط سود هر سهم و متوسط سود نقدی پرداخت شده هر سهم در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ به ترتیب معادل ۴۳/۳ و ۷/۶ درصد رشد نمود.

در سال ۱۳۹۶ شاخص صنعت خودرو و ساخت قطعات از حدود ۱۷۲۸۹ واحد به ۱۶۳۷۴ واحد کاهش یافته و کاهش بازدهی حدود ۵/۶ درصدی را به ثبت رسانده است که عمدتاً ناشی از بیم بازگشت تحریم‌ها، زیان‌های انباشته قابل توجه شرکت‌های خودروساز و قطعات ساز، افزایش قیمت مواد اولیه (مانند انواع ورق‌های فولادی، آهن و مواد پتروشیمی)، افزایش هزینه‌های تولید قطعات وارداتی، بوده است. ارزش بازاری صنعت خودرو و ساخت قطعات در بورس از ۱۵۵/۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ با رشد منفی ۳/۹ درصدی به ۱۴۹/۸ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۶ رسیده است (جدول ۵-۱۸). علاوه بر این نسبت P/E این صنعت در سال ۱۳۹۶ چندان تغییری نکرده (رشد ۲/۵ درصدی) و همچنان بیانگر کاهش اقبال عمومی خریداران برای خرید سهام این صنعت است. در سال ۱۳۹۶ میزان سودآوری صنعت خودرو رشد بیش از ۷ برابری را نسبت به سال ۱۳۹۵ تجربه کرد. علاوه بر این، میزان سود تقسیمی میان سهامداران در این سال ۲۹/۴ درصد کاهش رشد داشت، که این امر احتمالاً بیانگر افزایش منابع درونی برای تأمین مالی این صنعت بوده است.

فراپورس

بررسی سهم صنایع از ارزش بازار فراپورس در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که «اوراق تأمین مالی» ۶۲/۶ درصد از ارزش بازار فراپورس را تشکیل می‌دهند. پس از این، دو صنعت «محصولات شیمیایی» و «فلزات اساسی» به ترتیب با سهم ۵/۴ و ۴/۸ درصد در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. در سال ۱۳۹۶ پنج صنعت گروه اوراق تأمین مالی؛ محصولات شیمیایی؛ فلزات اساسی؛ صندوق سرمایه‌گذاری قابل معامله و اوراق حق تقدم استفاده از تسهیلات مسکن تقریباً حدود ۷۹ درصد از سهم بازار را بخود اختصاص داده‌اند. در حالت کلی می‌توان بیان کرد، اولاً، بازار فراپورس عمدتاً متکی به ابزارهای تأمین مالی (با محوریت دولت) بوده و ثانیاً، معاملات بازار در بخش صنعت فراپورس محدود به چند صنعت بزرگ و منبع محور بوده است.

۱۱-۶. مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن

بخش صنعت و معدن حدود یک سوم مصارف انرژی کشور را به خود اختصاص می‌دهد. علیرغم عدم

انتشار داده‌های انرژی مربوط به سال ۱۳۹۵ توسط مرکز آمار ایران و وزارت نیرو، بررسی داده‌های انرژی کارگاه‌های صنعتی بر تداوم فرآیندهای تولیدی با فناوری پایین و انرژی برو همچنین توفیق محدود در اجرای سیاست‌های بهینه‌سازی مصرف انرژی بویژه در بخش صنعت و معدن دلالت دارد.

بررسی تحولات مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن در سال‌های اخیر بر معطوف شدن منابع به سمت صنایع با خلق ارزش افزوده پایین‌تر و انرژی‌بری بالاتر دلالت دارد. اگرچه پس از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها و اصلاح قیمت حامل‌های انرژی، رشد مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن تا سال ۱۳۹۲ کاهش یافت، اما با تعدیل قیمت‌های نسبی حامل‌های انرژی در مقایسه با سایر عوامل و یا کالاهای دیگر و کاهش اثرات هدفمندی یارانه‌ها، رشد مصرف انرژی مجدداً روندی افزایشی به خود گرفت. این روند به واسطه عدم اعمال الزامات غیرقیمتی کاهش پایدار مصرف انرژی به وقوع پیوست و مجدداً شدت انرژی در کشور را با روندی افزایشی مواجه ساخت. از دیگر تحولات مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن کشور که تحت تأثیر توسعه صنعت گاز و گازرسانی به صنایع کشور بود، کاهش سهم سوخت‌های فسیلی در سبد مصرف انرژی صنایع کشور است. در حال حاضر، سوخت‌های گاز و برق حدود ۹۱ درصد انرژی مصرفی صنعت را به خود اختصاص داده‌اند، این در حالی است که توفیق محدود در اجرای سیاست‌های صنعتی کشور، موجب شده تنها ۵ صنعت کشور که عمدتاً هم صنایع مبتنی بر منابع طبیعی هستند، بیش از ۹۰ درصد مصارف انرژی را به خود اختصاص دهند. عملکرد مصرف انواع حامل‌های انرژی در بخش صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۴ بر کاهش مصرف انرژی دلالت دارد، لیکن این کاهش در مصرف نه به خاطر بهبود شرایط مدیریت انرژی در بخش، بلکه به دلیل شرایط رکودی حاکم بر اقتصاد کشور در این سال به وقوع پیوسته است. به نظر می‌رسد سازوکارهای موجود قیمت‌گذاری انرژی، جهت اصلاح الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن ناکارآمد عمل می‌کنند و جهت اصلاح آن متوسل شدن به سازوکارهایی که منابع ناشی از صرفه‌جویی مصرف انرژی و واحدهای صنعتی و معدنی را به سمت تغییرات فناورانه سخت‌افزاری و نرم‌افزاری معطوف نماید، می‌تواند زمینه مناسب‌تری را برای اصلاح الگوی مصرف بخش صنعت و معدن فراهم نماید.

به‌رغم افزایش قیمت حامل‌های انرژی طی سال‌های اخیر که بعضاً هم بالاتر از ارقام تورم بوده، با تعدیل آثار هدفمندی، به دلیل ساختار فناورانه قدیمی و فرسوده صنعت، کشور همچنان با افزایش مصرف انرژی مواجه است. چنین روندی توسعه پایدار کشور با ملاحظات زیست‌محیطی را تأمین نمی‌کند. لذا به نظر می‌رسد که با قیمت‌گذاری تبعیض‌آمیز در صنایع مختلف و در طول زنجیره ارزش رشته فعالیت‌های صنعتی و سیاست‌هایی همچون اخذ مالیات سبز بتوان تأثیرات مثبتی بر جای گذاشت. همچنین

الزامات غیر قیمتی که به‌ویژه معطوف به حیطه توسعه فناوری‌های با انرژی‌بری پایین‌تر است، می‌تواند نقش مؤثری در تحول الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن بازی کند. از این‌رو پیش‌بینی سازوکارهای تشویقی جهت ارتقاء فناوری از محل صرفه‌جویی در مصرف انرژی واحدهای اقتصادی و جهت‌دهی به آن در بین رشته فعالیت‌های صنعتی، با رویکرد تکمیل زنجیره‌های ارزش، می‌تواند ضمن کاهش مصرف انرژی زمینه توسعه پایدار در کشور را تسهیل نماید.

۱۱-۱-۷. تجارت خارجی

تجارت خارجی در سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی داشته است. کل ارزش تجارت کالایی با احتساب صادرات میعانات گازی در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۱۰۱ میلیارد دلار بوده که نسبت به سال ۱۳۹۵ رشد ۴/۱۵ را نشان می‌دهد. آمار نشان می‌دهد که رشد واردات در این افزایش نقش پررنگ‌تری نسبت به رشد صادرات داشته است. رشد قابل توجه واردات (۲۴ درصد) در سال ۱۳۹۶ باعث شده که تراز تجاری در سال ۹۶ مجدداً منفی شود. در حالی که طی دو سال قبل تراز تجاری کشور مثبت بوده است. آمارها نشان از تحقق ۸۸/۵ درصدی صادرات پیش‌بینی شده در سال ۱۳۹۶ دارد. کاهش صادرات میعانات گازی و پتروشیمی و همچنین عدم رفع چالش‌های متعدد موجود که مانع تحقق برنامه صادراتی تدوین شده هستند، در این سال از مهمترین دلایل عدم تحقق صادرات هدف‌گذاری شده بوده است. از عمده‌ترین دلایل افزایش واردات کشور در این سال می‌توان به ادامه شرایط پسابرجام اشاره کرد که باعث بهبود ارتباطات بین‌المللی، تسهیل مبادلات بانکی، رشد و دسترسی بیشتر به درآمدهای منابع ارزی ناشی از فروش نفت، رشد صنعت و افزایش نیاز صنایع کشور به مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای گردیده است. اما به‌رغم گشایش‌های صورت گرفته در این دوره، بنگاه‌های اقتصادی داخلی به دلیل مشکلات عدیده‌ای چون بازارهای ضعیف داخلی، از دست رفتن بازارهای خارجی، بدهی‌های معوق و مشکلات تأمین مالی کمتر توانستند از گشایش‌های مالی و تجاری محیط بین‌المللی بهره‌مند شوند، بطوریکه همچنان تمرکز بالایی در بازارهای صادراتی و مبادی وارداتی مشاهده می‌شود. در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۵۸ درصد از کل تجارت با پنج کشور چین، امارات متحده عربی، کره جنوبی، ترکیه و هند انجام شده و بیش از ۷۹/۸ درصد از صادرات و واردات کشور با ده کشور صورت پذیرفته است که تحریم‌های بین‌المللی و تنوع پایین محصولات صادراتی از اهم دلایل این عدم تنوع طرف‌های تجاری به‌شمار می‌رود.

۱۱-۱-۷-۱. صادرات غیرنفتی کالاها و خدمات

در سال ۱۳۹۶ صادرات به رشد خود ادامه داد و رشد بهتری را نسبت به سال ۱۳۹۵ را تجربه کرده است.

اما تنها ۵/۸۸ درصد رقم هدف‌گذاری شده سال ۱۳۹۶ (۵۳ میلیارد دلار) محقق شد. به نظر می‌رسد که کاهش صادرات میعانات گازی و محصولات پتروشیمی، باعث عدم دستیابی به رقم هدف‌گذاری شده در صادرات غیرنفتی گردیده است. ضمن آن که برای مشکلاتی نظیر رقابت پذیری پایین کالاهای صادراتی، پایین بودن ارزش افزوده کالاهای صادراتی، فقدان دیپلماسی اقتصادی و تجاری، موثر نبودن مشوق‌های صادراتی و استفاده نامناسب و مقطعی از آن، کارآنبودن ابزارهایی مانند مناطق آزاد تجاری در عرصه صادرات، عدم ثبات نسبی نرخ ارز و بحران‌های دوره ای آن و ... نیز چاره‌اندیشی‌های لازم صورت نگرفته است.

۱۱-۷-۲. واردات کالا

واردات در سال ۱۳۹۶ رشد ۲۴ درصدی را نسبت به سال ۱۳۹۵ تجربه کرد و از ۴۳/۶ میلیارد دلار به ۵۴/۳ میلیارد دلار بالغ گردید. به نظر می‌رسد شرایط بعد از تحریم و فرصت‌های ایجاد شده برای بخش صنعت باعث شد که واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای امکان ورود بیشتری به کشور پیدا کنند. این در حالی است که سهم واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و مصرفی از واردات نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش داشته و سهم کالاهای سرمایه‌ای کاهش یافته است و سهم واردات کالاهای مصرفی تقریباً ثابت مانده است. آمار سهم واردات کالاهای سرمایه‌ای نشان از مشکلات موجود در بخش صنعت و تولید صنعتی دارد که علیرغم فرسوده بودن ماشین‌آلات و نیاز به کارگیری فناوری‌های نوین برای ارتقای کیفی و کاهش هزینه تمام‌شده، از واردات بیشتر کالاهای سرمایه‌ای اجتناب نموده است.

در سال ۱۳۹۶ نیز مانند سال قبل، قطعات منفصله خودرو بیشترین میزان ارزش وارداتی را به خود اختصاص داده است. به نظر می‌رسد شرایط پسابرجام در افزایش واردات این قطعات نقش تعیین‌کننده‌ای داشته و باعث افزایش واردات این کالا شده است. واردات گوشی تلفن همراه نیز در سال ۱۳۹۶ رشد قابل توجهی داشته و در حالی که در سال قبل از جمله ده قلم عمده وارداتی نبوده، در سال ۱۳۹۶ به جمع ده قلم عمده پیوسته است. به نظر می‌رسد تمهیدات اتخاذ شده در خصوص مبارزه با قاچاق واردات گوشی‌های همراه در قالب طرح رجیستری باعث رشد ارزش این کالا شده است.

۱۱-۷-۳. تجارت ترجیحی

کل ارزش تجارت غیرنفتی ایران با شرکای تجاری (۹ کشور: جمهوری ازبکستان، پاکستان، تونس، کوبا، بوسنی هرزگوین، قرقیزستان، بلاروس، ترکیه و افغانستان) در سال ۱۳۹۶ معادل ۱۱۸۹۳ میلیون دلار بوده است که ۸۱۹۴ میلیون دلار (۶۹ درصد) از آن به واردات و ۳۶۹۹ میلیون دلار (۳۱ درصد) از آن به صادرات اختصاص داشته است.

به طور متوسط سهم نه کشور دارای موافقت نامه تجاری با ایران از کل تجارت غیرنفتی ایران در سال ۱۳۹۶ حدود ۱۳/۴ درصد است که سهم ترکیه ۷/۹ درصد، افغانستان ۳/۱ درصد، پاکستان ۱/۴ درصد و شش کشور دیگر در مجموع کمتر از ۱ درصد است. سهم شرکای ترجیحی از کل ارزش تجارت کالایی ایران از ۸/۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۳/۴ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. ترکیه مهم ترین شریک تجاری ایران محسوب می شود که طی سال های ۹۶-۱۳۹۲ به طور متوسط حدود ۵۷/۶ درصد از ارزش تجارت با شرکای ترجیحی را به خود اختصاص داده است و ارزش تجارت غیرنفتی ایران با ترکیه به سقف ۷/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ رسیده است. پس از ترکیه، تجارت ایران با افغانستان با ارزشی معادل ۲/۸ میلیارد دلار در رتبه بعدی قرار دارد. تجارت ایران با پاکستان با ثبت رقم بیش از ۱/۳ میلیارد دلار در رتبه سوم قرار دارد. ارزش تجارت ایران با سایر کشورهای شریک تجاری، در سطح نازلی قرار دارد بطوریکه کشورهای سوریه و ازبکستان با اختلاف زیاد نسبت به افغانستان و پاکستان به ترتیب با ارزش تجارت معادل ۳۴۰ و ۱۵۹ میلیون دلار در رتبه های چهارم و پنجم قرار دارند. چهار شریک تجاری دیگر به دلیل ارزش تجارت پایین، جایگاه درخور توجهی در بین شرکای تجاری ترجیحی ایران ندارند.

اگرچه انتظار این است که پس از اجرای موافقت نامه ها و اعمال تخفیف های تعرفه ای، تغییری در روند تجارت حاصل شود؛ اما بررسی روند تجارت ترجیحی، حاکی است طی دوره (۹۶-۱۳۸۳) نه تنها سهم و جایگاه ارزش تجارت اقلامی ترجیحی افزایش نیافته است، بلکه با خروج قرقیزستان از جمع شرکای ترجیحی ایران (به دلیل حضور این کشور در اتحادیه اوراسیا) و حضور کم فروغ افغانستان بدون اخذ هیچ گونه تعرفه ترجیحی از این کشور، ارزش تجارت ترجیحی کاهش نیز یافته است. در مجموع علیرغم افزایش تعداد موافقت نامه ها طی دهه اخیر بویژه ورود ترکیه (۱۳۹۳) و افغانستان (۱۳۹۵)، به دلیل پوشش ناکافی سبد صادراتی بالفعل کشور توسط اقلام ترجیحی و عدم توفیق اقلام صادراتی بالقوه برای حضور در سبد صادراتی کشور پس از اجرای موافقت نامه ها، شکاف بین ارزش صادرات اقلام ترجیحی و غیرترجیحی رو به افزایش بوده و به ویژه در سال ۱۳۹۶ تشدید شده است.

۱۱-۷-۴. قاچاق کالا

قاچاق با توجه به ماهیت خود دارای آمار رسمی و شفافی نیست ولی مطابق روش های سه گانه «شکاف عرضه و تقاضا»، «اقتصادسنجی» و «شکاف آمار صادرات و واردات» قابل برآورد است. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال های اخیر اقدام به انتشار آمار برآورد قاچاق کرده است. مطابق اعلام وزارت امور اقتصاد و دارایی نیز می توان برآوردی از قاچاق ورودی در سال ۹۶ ارایه داد. مطابق این برآورد در سال ۱۳۹۶ براساس روش شکاف عرضه و تقاضا، قاچاق ورودی به کشور بالغ بر ۷/۶ میلیارد دلار بوده است.

همچنین مطابق روش شکاف آمار صادرات و واردات که آمار صادرات کالاها به ایران با استفاده از آمار کشورهای صادرکننده (که تولیدکننده نیز باشند) مانند چین، ترکیه و ... و مقایسه آن با آمار واردات رسمی همان کالاها در مقاطع خاص زمانی (یک ماهه، یک ساله و غیره) و محاسبه تفاضل حاصل از این دو آمار در سال ۱۳۹۶ قاچاق ورودی را در حدود ۷/۹۶ میلیارد دلار تخمین می‌زند. مطابق روش اقتصادسنجی که بر مبنای مشاهدات سری زمانی قاچاق از گذشته و برآورد روابط بین متغیرهای کلان اقتصادی و واردات به کمک روش‌های اقتصادسنجی می‌باشد، میزان قاچاق کالاها و وارداتی بدون کسر معافیت‌های وارداتی در سال ۱۳۹۶ با کاهش ۲۴/۵ درصدی (نسبت به سال ۱۳۹۵) رقم ۸/۶ میلیارد دلار برآورد می‌شود.

بنابراین بر اساس روش‌های مختلف حجم قاچاق کالا در سال ۱۳۹۶ در بازه ۸/۶-۷/۶ میلیارد دلار برآورد می‌گردد که به نظر می‌رسد میانگین ۸ میلیارد دلار رقم منطقی است. بدیهی است که این میزان از قاچاق کالا، بخش عمده‌ای از کسب و کارهای رسمی کشور را تحت تاثیر منفی خود قرار داده و فرصت‌های شغلی داخلی را از بین می‌برد. ضمن آن که درآمدهای عمومی دولت (از محل فرار مالیاتی) کاهش خواهد یافت.

۸-۱-۱۱. بازرگانی داخلی

۱-۸-۱-۱۱. نظام بازرگانی داخلی

بررسی ساختار بازرگانی داخلی کشور در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد بخش خدمات حدود ۴۸/۸ درصد از ارزش افزوده اقتصاد کشور را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص داده است که نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۲/۵ درصد رشد داشته است. از میان زیرگروه‌های خدمات تنها فعالیت‌های دو زیرگروه اصلی یعنی ۱- عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، هتل و رستوران و ۲- حمل و نقل و انبارداری به بخش بازرگانی داخلی کشور بطور مستقیم مربوط بوده که سهمی معادل ۲۱ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال ۱۳۹۶ را داشته است. در حالیکه بخش خدمات بیشترین سهم اشتغال در سال‌های اخیر در اقتصاد ایران را به خود اختصاص داده‌اند، بیشترین سهم اشتغال در میان زیرگروه‌های بخش خدمات نیز در سال ۱۳۹۶ با سهمی حدود ۵۳ درصد به بخش خدمات بازرگانی مربوط می‌گردد. بر این اساس می‌توان استنباط نمود بهره‌وری نیروی کار در این بخش به شدت پایین بوده و علاوه بر این به دلیل ماهیت فعالیت می‌تواند هزینه‌های مبادله برای بازار کالا و خدمات را افزایش دهد که مورد اخیر باعث کاهش رفاه خانوارها و ذی‌نفعان واقعی این بخش خواهد گردید.

از منظر زیرساخت‌های نهادی بخش بازرگانی داخلی در حوزه اصناف میزان صدور پروانه صنفی در

سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن حدود ۳ درصد رشد داشته است و از میان واحدهای صنفی فعال در سال مذکور حدود ۲۴ درصد فاقد پروانه شناسایی شده‌اند. همچنین حدود ۱۰ درصد از کل واحدهای صنفی فعال در سال ۱۳۹۶ پروانه فعالیت خود را تمدید ننموده‌اند. با توجه به آمار واحدهای صنفی فاقد پروانه و واحدهایی که به هر دلیل از تمدید پروانه فعالیت خود امتناع می‌نمایند چنین استنباط می‌گردد که اولاً قوانین پیشگیرانه در این حوزه از قدرت کافی برخوردار نیست و ثانیاً جرایم مربوط به مقابله با این‌گونه تخلفات از ضمانت اجرایی و یا قدرت بازدارندگی کافی برخوردار نیست.

تعداد صدور مجوز در مجموع انواع شرکت‌های پخش در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۷۴ درصد رشد داشته است. اما درخصوص فروشگاه‌های زنجیره‌ای تنها صدور مجوز فروشگاه‌های زنجیره‌ای چند منظوره با رشد حدود ۲۳ درصد همراه بوده ولی وضعیت فروشگاه‌های همگن و بزرگ نسبت به سال ۱۳۹۵ تغییری نداشته است. صدور مجوز فعالیت‌های اینترنتی و شبکه‌ای در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۴۱۳ درصد رشد داشته و در همین راستا تعداد پرونده‌های تخلف رسیدگی شده با ماهیت کسب و کارهای اینترنتی از رشد ۸۰ درصدی برخوردار بوده است. با توجه به آمار شکواییه‌ها می‌توان به این واقعیت اذعان نمود که زیرساخت‌های فرهنگی و میزان آگاهی مصرف‌کنندگان در استفاده از فضای کسب و کار مجازی بسیار پایین است و خطرات احتمالی آن زیاد می‌باشد.

در بخش عمومی دولتی بررسی عملکرد شرکت بازرگانی دولتی حکایت از رشد خرید تضمینی محصولات کشاورزی و کاهش واردات کالاهای اساسی به استثنای برنج را نشان می‌دهد. در بخش عمومی غیردولتی نظام توزیع با تأکید بر تعاونی‌ها و میادین میوه و تره‌بار بررسی آمار حاکی از افزایش تعداد واحدهای مربوطه در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل بوده، که اصلاح زیرساخت‌های مربوط به هر بخش می‌تواند نقش بسزایی را در کاهش هزینه‌های مبادله از طریق کاهش دلالان و واسطه‌های غیرضرور ایفا نماید.

۱۱-۲. سیاست‌های دولت

اگرچه دامنه سیاست‌های کلان، بخشی و فرابخشی دولت در سال ۱۳۹۶ گسترده و به مراتب فراتر از ابعاد اشاره شده در این کتاب است با این حال برخی از خطوط کلی سیاست‌های اقتصادی دولت به شرح زیر واجد اهمیت بنظر می‌رسد:

۱۱-۲-۱. سیاست‌های کلان اقتصادی

در حوزه سیاست‌های کلان اقتصادی مجموعه‌ای از عوامل سیاستی عملکرد بخش صنعت، معدن و

تجارت در سال ۱۳۹۵ را متأثر کردند. در این سال رویکرد سیاستی دولت بر تداوم ثبات بخشی به اقتصاد با تاکید بر کنترل نرخ تورم، مهار انتظارات تورمی و حفظ ارزش پول ملی استوار بود. لذا به رغم فراز و نشیب های اقتصادی به ویژه بروز التهاب در بازارهای ارز و طلا در نیمه دوم سال، اقتصاد کشور همچنان از رشد مثبت برخوردار بود و نرخ تورم برای دومین سال متوالی در سطح تکریمی باقی ماند. اما اتخاذ مواضع و اقدامات خصمانه آمریکا و پاره های از کشورهای منطقه در مقابله با ایران به ویژه در زمینه برجام و شدت یافتن این اقدامات نامطلوب در سال مورد بررسی، موجب تشدید برخی نااطمینانی ها، انتظارات منفی و همچنین افزایش تقاضاهای سفته بازانه و پوششی ارز گردید؛ به طوریکه در اثر شرایط مذکور، بازار ارز در اواخر سال با نوسانات قابل توجهی روبه رو شد. در اواخر بهمن ماه این سال، دولت به منظور مقابله با شوک های بیرونی و متناسب با تغییر شرایط پیرامونی اقتصاد کشور، بسته سیاستی کوتاه مدت خود را شامل انتشار اوراق گواهی سپرده ریالی با نرخ ۲۰ درصد، انتشار اوراق گواهی سپرده ریالی مبتنی بر ارز و اجرای طرح پیشفروش سکه طلا اجرا کرد. بسته مزبور در کوتاه مدت موجب کاهش نرخ ارز در بازار آزاد و سرکوب افزایش قیمت ارز و طلا تا پایان سال ۱۳۹۶ شد. از سوی دیگر عواملی نظیر تخلیه تدریجی آثار رشد نقدینگی در سال های قبل، افزایش قیمت های جهانی کالاهای پایه و مواد اولیه تولیدات صنعتی داخلی، افزایش نسبی قیمت مسکن و تاثیر منفی آن بر قدرت خرید (تقاضای داخلی) و همچنین افزایش ناگهانی نرخ ارز دارای تأثیرات منفی بر عملکرد بخش صنعت و معدن بودند.

۱۱-۲-۲. سیاست های بخش صنعت و معدن

در سال ۱۳۹۶ با ابلاغ ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی وزارت صنعت، معدن و تجارت مسئولیت هایی را در راستای رونق تولید و ایجاد رشد اقتصادی، تداوم نرخ تورم تک رقمی، افزایش سرمایه گذاری، توسعه صادرات و افزایش رشد صادرات غیرنفتی، مدیریت هدفمند واردات، ایجاد فرصت های شغلی جدید، مقررات زدایی، گسترش نقش بخش خصوصی و تعاونی و استقرار مدیریت کارآمد، با توجه به رویکردهای پنج گانه اقتصاد مقاومتی (درون زایی، برون گرایی، دانش بنیانی، مردمی بودن و عدالت بنیانی) عهده دار شد که این پروژه ها شامل «اجرای طرح رونق تولید برای صیانت و نگهداشت شرایط فعالیت و اشتغال بنگاه های کوچک و متوسط را با هدف رفع موانع و رونق تولید در ده هزار واحد تولیدی صنعتی و معدنی و معدن و افزایش ۱۰ درصدی تولید و اشتغال این بنگاه ها»، «بازسازی و نوسازی صنایع و معادن و صنوف تولیدی با هدف ارتقای بهره وری انرژی، کاهش شدت مصرف، افزایش رقابت پذیری، توسعه صادرات و انتقال تکنولوژی»، «هدایت تقاضای حوزه های مهم دارای وزن بالا در اقتصاد کشور (نفت، گاز، پتروشیمی، معادن و صنایع معدنی و خدمات) به توانمندی صنایع پیشرفته»، «اجرای تکمیل و

بهره‌برداری حداقل شش هزار طرح صنعتی و معدنی با پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد» و «تقویت خوشه‌های صنعتی و شبکه‌سازی و به هم رسانی کسب و کارها با تأکید بر واحدهای صنفی و بنگاه‌های تولیدی خرد، کوچک و متوسط» بودند. در این سال تعداد واحدهای کارگاهی به بهره‌برداری رسیده و واحدهای تکمیل شده به ترتیب به ۳۰۰۳ و ۳۹۱۳ واحد رسید. همچنین اجرای برنامه‌های عملیاتی در راستای بهبود وضعیت امکانات زیربنایی در شهرک‌ها و نواحی صنعتی موجب شد تعداد شهرک‌ها و نواحی صنعتی دارای امکانات زیربنایی تا پایان سال ۱۳۹۶ به حدود ۸۰۰ واحد برسد. بعلاوه، آماده‌سازی زیرساخت‌های لازم برای استقرار شرکت‌های دانش‌بنیان با پیشرفت ۸۵ درصد توسط سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران انجام شد. در سال ۱۳۹۶، رشد ۹۳ درصدی حجم عملکرد پوششی در بخش بیمه‌نامه‌های اعتبار صادراتی کوتاه‌مدت (با رکورد ۳۷۰ میلیون دلار) نسبت به سال ۱۳۹۵ توسط صندوق ضمانت صادرات ایران نقش مهمی را در پوشش ریسک و تسهیل تأمین منابع مالی مورد نیاز تولیدکنندگان داخلی ایفا نمود.

۱۱-۲-۲. سیاست‌های تجاری

در سال ۱۳۹۶ به منظور حمایت از تولیدکنندگان داخلی متوسط نرخ کل تعرفه‌ها ۷۷٪ واحد افزایش یافت. همچنین متوسط نرخ تعرفه‌های کالاهای کشاورزی ۲/۲ واحد و بخش غیرکشاورزی ۵٪ واحد با افزایش مواجه شد. بعلاوه، اعمال تغییرات در نرخ‌ها و سطوح تعرفه بدلیل افزایش تعداد ردیف‌های تعرفه در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی ضمن شفاف‌سازی و ایجاد بستر لازم برای حمایت هدفمندتر از صنایع منتخب از جمله مهم‌ترین رویکردهای سیاست تجاری در این سال بود. سیاست تعرفه‌ای دولت در سال‌های اخیر کاهش تعداد طبقات تعرفه‌ای بوده، به طوری که از ۱۰ طبقه در سال ۱۳۹۴ به ۸ طبقه در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۶ حداقل نرخ تعرفه همانند سال ۱۳۹۵ در سطح ۵ درصد بوده و حداکثر نرخ تعرفه نیز همانند سال ۱۳۹۵ در همان سطح ۵۵ درصد باقی مانده است. بیشترین میزان افزایش فراوانی ردیف‌های تعرفه‌ای به ترتیب مربوط به سطح تعرفه ۵۵ درصد به تعداد ۳۵۰ ردیف، سطح تعرفه ۵ درصد به تعداد ۱۶۲ ردیف و سطح تعرفه ۱۵ درصد به تعداد ۱۸ ردیف بوده است. سهم بالای تعرفه ۵۵ درصدی در بین ردیف‌های تعرفه‌ای افزوده شده به فهرست تعرفه‌ها سبب افزایش متوسط تعرفه‌های کشور شده است. شایان ذکر است در سال ۱۳۹۶ در حوزه انعقاد موافقتنامه‌های تجاری جدید و تعمیق موافقت‌نامه‌های موجود، علی‌رغم اقدامات در دست انجام توفیق عملی چندانی حاصل نشد. به طوریکه سهم و ارزش اقلام ترجیحی ایران کمتر از ۱۰ درصد کل تجارت خارجی غیرنفتی کشور باقی ماند، لذا بایستی برای سال‌های آتی در خصوص شرکای تجاری و اقلام منتخب برای اخذ

ترجیحات تعرفه‌ای از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی، تدابیر مناسب مبتنی بر اهمیت آن‌ها در سبد صادراتی اتخاذ شود.

۱۱-۳. توصیه‌های سیاستی

اگرچه سال ۱۳۹۶ نیز با تداوم روند مثبت رشد اقتصادی و تک‌نرخی بودن تورم پایان یافت اما حفظ و سیانت از دستاوردهای اقتصادی در زمینه رشد اقتصادی و کنترل تورم، مستلزم رعایت انضباط مالی و پولی و کنترل رشد نقدینگی از سوی سیاست‌گذاران و برنامه ریزان اقتصادی کشور است. در این میان، ارتقای نقش بازار سرمایه در تامین مالی بنگاه‌های بزرگ و اجرای برنامه جامع اصلاح نظام بانکی می‌تواند علاوه بر پایداری ساختار دستاوردهای تورمی در بلندمدت و ثبات بخشی به اقتصاد، زمینه را برای هدایت منابع شبکه بانکی به سمت فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا فراهم آورد.

اگرچه بررسی جایگاه اقتصادی ایران در آینه شاخص‌های بین‌المللی گویای بهبود نسبی وضعیت کشور در اغلب شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها در سال ۱۳۹۶ بوده است اما همچنان با وضع مطلوب فاصله وجود دارد. در این راستا به منظور تحرک بخشی به تولید و سرمایه‌گذاری کشور، تمرکز بر بهبود شاخص‌هایی نظیر راه‌اندازی کسب و کار (الکترونیکی شدن فرایند اخذ گواهی عدم سوء پیشینه، ارتباط الکترونیکی میان سازمان امور مالیاتی، تأمین اجتماعی و اداره ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری و استفاده از امضای الکترونیکی)، اخذ اعتبار (لزوم انعطاف‌پذیری بیشتر در مورد وثایق مورد قبول برای دریافت اعتبار، فراهم آوردن بستر سازی و الزامات پیاده‌سازی سامانه ثبت وثایق برای گسترش پوشش اطلاعاتی وام‌گیرندگان و تقویت سیستم گزارش اعتبارات و راه‌اندازی این سامانه، ایجاد قوانین خارج از حیطه ورشکستگی برای بستن کاران دارای وثیقه برای بهبود دسترسی به اعتبار)، آزادی تجاری (کارایی و شفافیت امور گمرکی، کاهش محدودیت‌ها و موانع گمرکی)، آزادی سرمایه‌گذاری (کاهش محدودیت‌های قانونی و بوروکراتیک در زمینه ورود جریان سرمایه به کشور)، اثربخشی قضایی (شفاف سازی روش‌های نظارتی)، پرداخت مالیات (بازنگری در میزان و زمان پرداخت مالیات‌ها و نرخ مالیات)، کیفیت خدمات لجستیک و تقویت سیستم تعقیب و ردیابی کالا از اهمیت بیشتری برخوردار است.

از مهمترین چالش‌هایی که در سال‌های اخیر رشد اقتصادی را محدود کرده است، سطح پایین سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی است. پایین بودن نرخ سرمایه‌گذاری در ایران عمدتاً به دلیل مخاطرات اقتصادی و سیاسی سرمایه‌گذاری است. وقتی در اقتصاد ثبات سیاسی وجود نداشته باشد، سرمایه‌گذاری به اندازه کافی انجام نمی‌شود. همچنین مخاطرات اقتصادی در ایران به علت تغییرات مستمر و زیاد قوانین و سیاست‌های مداخله کننده در نظام قیمت‌های بازار نسبتاً بالا است. علاوه بر

این، خطرپذیری در سرمایه‌گذاری شرط لازم برای رویکرد توسعه صادرات و ورود به بازار رقابت جهانی است. در ایران زمینه‌های مناسب اجتماعی، فرهنگی و مدیریتی برای توسعه فرهنگ خطرپذیری وجود ندارد زیرا ساختار نظام اقتصادی ایران از امتیاز درآمدهای نفتی برخوردار است، به همین دلیل راهبردهای اقتصادی معمولاً سیاست جایگزینی واردات را که ریسک کمتری دارد، انتخاب می‌کنند. در صورتی که برای دستیابی به اهداف رشد چشمگیر باید رویکرد صادرات را دنبال کرد و نظام اقتصادی را رقابتی نمود. این اهداف نیز بدون ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری و هماهنگی بین مدیران ارشد برای ایجاد چارچوب مطلوبی از شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی و اداری امکان‌پذیر نیست.

محدودیت‌های بین‌المللی از کانال کاهش تولید (افزایش ظرفیت‌های بلااستفاده)، کاهش سرمایه‌گذاری و کاهش بهره‌وری بر عملکرد بخش صنعت طی سال‌های اخیر اثرگذار بوده است. این بدان مفهوم ضمنی است که طی سال‌های اخیر بر ظرفیت‌های بلااستفاده بخش صنعت افزوده شده و بدلیل رشد‌های منفی سرمایه‌گذاری، ظرفیت‌های جدیدی برای رشد و توسعه سال‌های آتی این بخش ایجاد نشده است. ضمن آنکه رشد بهره‌وری منفی نیز به مثابه عدم وجود پتانسیل رشد این بخش بدون افزایش ظرفیت‌های جدید است. در این راستا پیشنهادات زیر قابل ارائه است:

- تحریک تقاضای رشته فعالیت‌های صنعتی مانند کانی غیرفلزی و فلزات اساسی از طریق پیگیری سیاست تحریک بخش مسکن
- تحریک تقاضای داخلی از طریق ارایه اعتبار خریدار برای بخش‌هایی مانند پوشاک، مبلمان و محصولات الکترونیک داخلی
- بهره‌برداری از تقاضای بازارهای منطقه‌ای در صنایع صادراتی مانند کانی غیرفلزی، فلزات، صنایع غذایی، مبلمان و تولید ماشین‌آلات برق و دستگاه‌های برقی و صنایع دارای بازارهای صادراتی جهانی مانند محصولات شیمیایی، لاستیکی، پلاستیکی و دارویی
- ارائه اعتبار برای نوسازی ماشین‌آلات و تجهیزات با تأکید بر ماشین‌آلات داخلی با هدف ایجاد تحرک در صنایع تعمیر و نصب ماشین‌آلات، محصولات رایانه‌ای، ماشین‌آلات برق و تولید ماشین‌آلات طبقه‌بندی نشده

شاخص‌های بین‌المللی، نظیر شاخص نوآوری جهانی و رقابت‌پذیری و گزارش‌های داخلی نشان می‌دهند توسعه فناوری صنایع کشور در سال ۱۳۹۶ روند مثبتی را تجربه کرده است. افزایش قابل توجه شرکت‌های دانش‌بنیان صنعتی در کنار افزایش پروانه‌ها و مجوزهای تحقیق و توسعه نشان از رویکرد مثبت بنگاه‌های اقتصادی و دستگاه‌های اجرایی به توسعه فناوری دارند. با این وجود صنایع کشور

همچنان در تولید و صادرات محصولات با فناوری بالا، به عنوان خروجی و پرونداد توسعه فناوری، موفقیت چندانی نداشته‌اند. جذب FDI و جهت‌دهی آن به سمت توسعه زنجیره ارزش در صنایع راهبردی، دانش‌بنیان و صادراتی از راهکارهایی است که می‌تواند به توسعه فناوری در کشور منجر شود. جهت دستیابی به این هدف، تدوین و پیاده‌سازی برنامه‌هایی برای افزایش جذب FDI با کاهش ریسک و هزینه‌های سرمایه‌گذاری خارجی از طریق تسهیل رویه‌های کسب و کار، پیاده‌سازی مشوق‌های هدفمند جهت جذب FDI با رویکرد پیوستن صنایع ایرانی به زنجیره ارزش جهانی و هدفمندسازی مشوق‌های جذب FDI در جهت توسعه کانال‌های سرریز فناوری به بنگاه‌های داخلی می‌تواند مد نظر سیاستگذاران کشور قرار گیرد.

به‌رغم افزایش قیمت حامل‌های انرژی طی سال‌های اخیر، به دلیل ساختار فناورانه قدیمی و فرسوده صنعت، کشور همچنان با افزایش مصرف انرژی روبه‌رو است. چنین روندی توسعه پایدار کشور با ملاحظات زیست‌محیطی را تأمین نمی‌کند. به نظر می‌رسد سازوکارهای موجود قیمت‌گذاری انرژی، جهت اصلاح الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن ناکارآمد عمل می‌کنند و جهت اصلاح آن متوسل شدن به سازوکارهایی که منابع ناشی از صرفه‌جویی مصرف انرژی و واحدهای صنعتی و معدنی را به سمت تغییرات فناورانه سخت‌افزاری و نرم‌افزاری معطوف نماید، می‌تواند زمینه مناسب‌تری را برای اصلاح الگوی مصرف بخش صنعت و معدن فراهم نماید.

در سال ۱۳۹۶ متوسط نرخ کل تعرفه‌ها، برخلاف مسیر اهداف آزادسازی تجاری، به میزان ۴/۳ درصد افزایش یافته است. میانگین بالای نرخ تعرفه از قدرت چانه‌زنی کشور در مذاکرات با سایر کشورها برای انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری باهدف توسعه تجارت می‌کاهد. از آنجایی که نرخ تعرفه واردات ایران بسیار بالاتر از میانگین جهانی و حتی رقبای منطقه‌ای است، لذا ضرورت دارد که تلاش برای کاهش مستمر تعرفه‌ها تا دستیابی به نرخ تعرفه‌های استاندارد بین‌المللی، باهدف آماده‌سازی کشور برای حضور در پیمان‌های بین‌المللی و به‌خصوص پیوستن به سازمان جهانی تجارت، صورت پذیرد.

سهم ارزش افزوده فعالیت‌های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی کشور از کل ارزش افزوده اقتصاد با نوسان اندکی افزایش داشته است و از ۱۹/۷ درصد در سال ۱۳۹۰ به حدود ۲۱ درصد در سال ۱۳۹۶ رسیده است. شایان ذکر است، با توجه به اینکه ماهیت فعالیت زیرگروه‌های خدمات مرتبط با ساختار بازرگانی داخلی بگونه‌ای است که در حلقه‌های پایانی زنجیره ارزش کالا و خدمات قرار دارند، از این رو می‌توان اذعان نمود که ارتقای ارزش افزوده گروه‌های صنعت و کشاورزی نیز ارتباط نزدیکی با رشد و پویایی فعالیت‌های مذکور دارد و بالعکس. بنابراین هرگونه نقص در فرایند و ساختار این فعالیت‌ها می‌تواند مانع از تکمیل شدن زنجیره ارزش مجموعه کالاها و فعالیت‌های گروه صنعت و کشاورزی

گردد. به عبارت دیگر، بالا بودن سهم گروه خدمات درکل و همچنین بالا بودن سهم برخی از زیرگروه‌های آن (بویژه فعالیت‌های مرتبط با بخش بازرگانی داخلی کشور) حتی نسبت به ارزش افزوده بخش کشاورزی^۱ گویای این حقیقت است که این بخش نقش بسیار مهمی را در اقتصاد ایفا می‌نماید و بویژه نقش کلیدی در تکمیل نمودن اکثر فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی را بر عهده دارد. از این‌رو، توجه به نیازمندی‌های این بخش اعم از بهبود و توسعه زیرساخت‌ها و شفاف سازی فضای فعالیت، می‌تواند نقش کلیدی در رشد اقتصادی کشور ایفا نماید. البته نیاز به سرمایه‌گذاری و تخصص پایین و همچنین داشتن حاشیه سود بالا برای برخی از فعالیت‌های گروه خدمات نظیر خرده‌فروشی‌ها و حتی عمده‌فروشی‌ها علی‌رغم این‌که از سوی جویندگان شغل نوعی مزیت است ولی در حقیقت به دلیل بالا بردن هزینه‌های مبادله برای اقتصاد بسیار مخرب است. نکته قابل توجه دیگر در خصوص سهم فعالیت‌های بخش بازرگانی داخلی از ارزش افزوده کل اقتصاد و همچنین سهم آنها از ارزش افزوده بخش خدمات آن است که سهم مذکور در سال ۱۳۹۶ نسبت به چند سال گذشته با تغییراتی مواجه بوده است که توجه به علل و همچنین پیامدهای آن برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران ضروری است.

نرخ ارزش‌مهمترین نماگر ارتباط اقتصادی یک کشور با کشورهای جهان است. تغییرات نرخ ارزش‌تاثیرات گسترده‌ای بر صادرات و واردات (به تبع آن تراز تجاری) و از سوی دیگر، بر قدرت رقابت‌پذیری داخلی (به تبع آن بر تولید و اشتغال) و همچنین تورم بر جای می‌گذارد. براین اساس، مدیریت بازار ارزش‌یکی از موضوعات کلیدی هراقتصادی محسوب می‌شود، به همین دلیل برنامه‌ریزی و توجه ویژه به آثار تغییرات نرخ ارزش برای سیاست‌گذاران صنعتی در کنار اتخاذ سیاست‌های مناسب توسعه تولید و صادرات ضرورت دارد. بعلاوه، سیاست ارزی مناسب در کنار سایر سیاست‌های صنعتی یکی از عناصر مهم توسعه صنعتی است، پرهیز از قیمت‌گذاری مصنوعی نرخ ارزش و تعهد به حفظ نرخ ارزش رقابتی براساس حفظ قدرت رقابت محصولات ضروری می‌باشد.

۱. سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی از کل ارزش افزوده اقتصاد در سال ۱۳۹۶ حدود ۶ درصد بوده است.